

2018 YILI PROGRAMI

**28/10/2017 Tarihli ve 30224 Sayılı Resmi Gazetede
Yayımlanan 11/10/2017 Tarihli ve 2017/10924 Sayılı
2018 Yılı Programının Uygulanması, Koordinasyonu ve
İzlenmesine Dair Bakanlar Kurulu Kararı Eki**

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1.DÜNYA EKONOMİSİNDE GELİŞMELER

2016 yılının ikinci yarısından itibaren toparlanmakta olan küresel iktisadi faaliyetler, özellikle gelişmiş ülkelerdeki artan büyümeyle yukarı yönlü ivme kazanmıştır. Küresel büyümenin ekonomiler arasında görece daha dengeli bir görünüm sergilediği, yatırım, istihdam ve ticaretin arttığı görülmektedir. Ancak özel sektör yatırımları ve ticaretin sürdürülebilir verimlilik artışı için gerekli olan düzeyin altında seyretmesinin yanı sıra ücretlerin ve talebin istenilen seviyede olmaması küresel büyümenin 2008 krizi öncesindeki seviyenin altında seyretmesine yol açmaktadır. Orta vadede güçlü ve sürdürülebilir büyüme için özellikle gelişmekte olan ekonomilerde daha fazla reforma ihtiyaç duyulmaktadır.

İş âlemi ve tüketici güveninin yanı sıra sanayi üretimindeki iyileşme ile 2016 yılı ikinci yarısından bu yana tüketim harcamaları ve yatırımlardaki artış küresel ekonomide toparlanmaya neden olmuştur. Buna karşın Pasifik ve Orta Doğu kaynaklı artan jeopolitik riskler, çeşitli ülkelerde yapılan seçimler ve referandumlar nedeniyle yaşanan siyasi krizler, dış ticarete artan korumacılık eğilimi, Birleşik Krallığın AB'den çıkış sürecine (Brexit) ilişkin müzakerelerin seyrine yönelik belirsizlik küresel ekonomiyeye dair kaygıları artırmaktadır. Bütün bu gelişme ve riskler dikkate alınarak dünya ekonomisinin 2017 yılında yüzde 3,6 oranında, 2018 yılında ise bir miktar daha toparlanarak yüzde 3,7 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir¹.

Gelişmiş ekonomilerde büyüme artış eğilimine girmiştir. Ancak zayıf verimlilik artışı, büyüme üzerinde baskı oluşturarak büyümenin potansiyelin altında kalmasına neden olmaktadır. ABD başkanlık seçimleriyle birlikte ortaya çıkan politik belirsizlik ve yılın ikinci yarısında yaşanan doğal afetlerin etkisiyle ABD'de 2017 yılında ekonomik aktivitenin beklentilerin altında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Diğer yandan Avro Bölgesindeki toparlanma gelişmiş ülkelerde büyümeyi yukarı çeken önemli bir etken olarak görülmektedir. Ancak Brexit kaynaklı riskler ve siyasi belirsizlikler Avro Bölgesinde büyüme

¹Dünya ekonomisine ilişkin veriler; Uluslararası Para Fonu (IMF) tarafından 2017 Ekim ayında açıklanan tahminlerdir.

beklentilerini baskılamaktadır. 2016 yılında yüzde 1,7 büyüyen gelişmiş ekonomilerin 2017 yılında yüzde 2,2 ve 2018 yılında yüzde 2 oranında büyümesi beklenmektedir.

2016 yılında yüzde 1,5 oranında büyüyen ABD ekonomisi, 2017 yılının ilk yarısında yaklaşık yüzde 2,2 oranıyla yukarı yönlü ivme kazanmıştır. ABD'nin 2017 yılında yüzde 2,2 ve 2018 yılında yüzde 2,3 oranında büyümesi öngörülmektedir. İstihdam piyasasının güçlü bir şekilde toparlanması, enflasyon oranının hedefe yaklaşması ve özel tüketim ile yatırım harcamalarındaki artış büyüme desteklemeye devam etmektedir. Politika faiz artırımını konusunda daha temkinli hareket eden ABD Merkez Bankası (Fed), ekonomideki olumlu sinyallerin etkisiyle bilanço küçültmeye Ekim ayında başlayacağını açıklamıştır. Maliye politikalarındaki belirsizlik, yaşanan doğal afetler ve istihdam piyasasında devam eden yapısal sorunlar Fed'in parasal normalleşme sürecinin daha ılımlı olmasına yol açmaktadır.

Gelişmiş ekonomilerde finansal krizden sonra uygulamaya konulan genişleyici para politikalarının aşamalı bir şekilde normalleştirilmesi beklenmekle birlikte, uygulama ülkelere göre farklılaşmaktadır. Aralık 2015 tarihinden bu yana dört kez faiz artırımına giden Fed'in tedrici olarak faiz artırımına devam etmesi beklenmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa Merkez Bankasının parasal normalleşmeye geçiş sürecine yönelik belirsizlik hâkim olmakla birlikte, uygulanan para politikasının ekonomi üzerinde sınırlı etkisinin olduğu Japonya'da Merkez Bankası tarafından parasal genişleme politikasına devam etme kararı alınmıştır.

Avro Bölgesinde özellikle Fransa, Almanya, İtalya ve İspanya gibi ülkelerin ekonomik performansındaki artışa bağlı olarak büyümenin yukarı yönlü olması beklenmektedir. 2017 yılının ilk yarısında Bölge genelinde büyüme, beklentileri aşarak yüzde 2,3 olarak gerçekleşmiştir. Büyümedeki artış, tüketim harcamalarındaki yükselme, yatırımlardaki toparlanma ve ihracattaki artıştan kaynaklanmaktadır. Artan istihdam oranları, uyumlu para politikası ve azalan siyasi belirsizlikler Bölgenin toparlanmasında önemli rol oynamıştır. İşsizlik oranı Ağustos ayında yüzde 9,1 ile 2009 yılından bu yana en düşük seviyeye gerilemiştir. Son dönemde Avrodaki değerlenmenin ekonomik aktiviteye etkisinin sınırlı düzeyde olması beklenmektedir. Brexit'in yanı sıra bankaların devam etmekte olan bilanço düzeltmeleri ile bazı sektörlerdeki kaldıraç azaltma işlemlerinden kaynaklanan finansal kırılganlık ve zayıf yatırım iştahı büyüme üzerinde halen aşağı yönlü risk oluşturmaktadır.

Petrol ihracatçısı ülkelerdeki zayıf büyümeye rağmen, bazı emtia üreticisi ülkeler ile Çin'deki kamu altyapı yatırımlarındaki artış sayesinde yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin genelinde, büyüme beklenenin üzerinde artmıştır. 2016 yılında yüzde 4,3 büyüyen söz konusu ülke grubunun kademeli bir yükselişle 2017 yılında yüzde 4,6 ve 2018 yılında yüzde 4,9 büyümesi beklenmektedir. 2017 yılı başında Çin'deki güçlü ithalat talebi söz konusu ülke grubunun beklentilerin üzerinde büyümesine neden olmuştur. Özel sektör borçluluğunu azaltmaya yönelik çabalar ve ekonomide yeniden dengelenme politikaları sayesinde Çin'in 2018 yılında ılımlı bir şekilde büyümesi beklenmektedir. Böylece 2016 yılında yüzde 6,7 büyüyen Çin'in 2017 yılında yüzde 6,8 ve 2018 yılında bir miktar düşüşle yüzde 6,5 büyüyeceği tahmin edilmektedir. 2017 yılında vergi sisteminde yapılan düzenlemeler, yüksek değerli banknotların piyasadan kaldırılması ve zayıf yatırımların etkisiyle Hindistan ekonomisinin bir önceki yıla göre daha yavaş büyümesi beklenirken orta vadede söz konusu vergi düzenlemelerinin yatırım, verimlilik ve büyümeyi olumlu yönde etkileyeceği tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda 2017 yılında yüzde 6,7 büyümesi beklenen Hindistan ekonomisinin 2018 yılında yüzde 7,4 büyüyeceği öngörülmektedir.

Küresel kriz sonrasında ivme kaybeden dünya ticaret hacmindeki artış hızının, 2017 yılında yükselmesi beklenmektedir. Küresel talepteki canlanma ve ticaretteki ivmelenmeyle ticaret hacminin 2017'de yüzde 4,2, 2018'de ise yüzde 4 artacağı öngörülmektedir.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

(Yüzde Değişim)

	2016	2017	2018	2017(1)	2018 (1)
Büyüme					
Dünya	3,2	3,6	3,7	3,5	3,6
Gelişmiş Ekonomiler	1,7	2,2	2,0	2,0	1,9
ABD	1,5	2,2	2,3	2,1	2,1
Japonya	1,0	1,5	0,7	1,2	0,6
Avro Bölgesi	1,8	2,1	1,9	1,9	1,7
Almanya	1,9	2,0	1,8	1,8	1,6
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,3	4,6	4,9	4,6	4,8
Yükselen ve Gelişmekte Olan Avrupa	3,1	4,5	3,5	3,5	3,2
Bağımsız Devletler Topluluğu	0,4	2,1	2,1	1,7	2,1
Rusya	-0,2	1,8	1,6	1,4	1,4
Gelişmekte Olan Asya	6,4	6,5	6,5	6,5	6,5
Çin	6,7	6,8	6,5	6,7	6,4
Hindistan	7,1	6,7	7,4	7,2	7,7
Latin Amerika ve Karayipler	-0,9	1,2	1,9	1,0	1,9
Brezilya	-3,6	0,7	1,5	0,3	1,3
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	5,0	2,6	3,5	2,6	3,3
Sahra Altı Afrika	1,4	2,6	3,4	2,7	3,5
Dünya Ticaret Hacmi	2,4	4,2	4,0	4,0	3,9
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	2,7	4,0	3,8	3,9	3,5
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	2,0	4,2	4,9	4,1	4,6
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama, Yüzde)					
Dünya	2,8	2,8	3,5	-	-
Gelişmiş Ekonomiler	0,8	1,7	1,7	1,9	1,8
ABD	1,3	2,1	2,1	-	-
Avro Bölgesi	0,2	1,5	1,4	-	-
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,3	4,2	4,4	4,5	4,6
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	6,2	5,7	5,4	-	-
ABD	4,9	4,4	4,1	-	-
Avro Bölgesi	10,0	9,2	8,7	-	-
Genel Devlet Bütçe Dengesi / GSYH (Yüzde)					
ABD	-4,4	-4,3	-3,7	-	-
Avro Bölgesi	-1,5	-1,3	-1,0	-	-
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYH (Yüzde)					
ABD	107,1	108,1	107,8	-	-
Avro Bölgesi	89,0	87,4	85,6	-	-
Ortalama Petrol Fiyatları (ABD doları/Varil)	42,8	50,3	50,2	-	-
LIBOR, Altı Aylık ABD doları (Yüzde)	1,1	1,4	1,9	1,6	2,2

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2017

(1) IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Temmuz 2017

Küresel istihdam piyasasında koşullar iyileşmekle birlikte nominal ücretlerin ve işgücü verimliliğinin özellikle gelişmiş ülkelerde düşük seviyelerde olması gibi yapısal problemler varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla artan istihdam, tüketimi destekleyecek ve refahı artıracak temellerden yoksun kalmıştır. 2016 yılında yüzde 4,9 olarak gerçekleşen ABD işsizlik oranınının 2017 yılında yüzde 4,4'e, 2018 yılında ise yüzde 4,1'e gerilemesi

beklenmektedir. Avro Bölgesinde ise 2016 yılında yüzde 10 olan işsizlik oranının; 2017 yılında yüzde 9,2'ye, 2018 yılında ise yüzde 8,7'ye gerileyeceği tahmin edilmektedir.

Küresel ölçekte enflasyon beklentilerinde önemli bir artış öngörülmektedir. Enerji fiyatlarındaki artış, özellikle gelişmiş ekonomilerde enflasyonun artmasına neden olmaktadır. 2016 yılında gelişmiş ülkelerde yüzde 0,8 olarak gerçekleşen yıllık ortalama enflasyonun 2017 yılında 0,9 puan artarak yüzde 1,7 olarak gerçekleşeceği beklenmektedir. 2018 yılında da bu oranin yüzde 1,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. 2017 yılında yüzde 4,2 olan yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin enflasyon oranınının 2018 yılında yüzde 4,4 olacağı tahmin edilmektedir.

2017 yılında gelişmekte olan ülkelere yönelik artan sermaye akımlarının 2018 yılında da bu eğilimini sürdürmesi beklenmektedir. 2013 yılından itibaren ciddi ölçüde azalan ve 2015 yılında negatife dönen net sermaye girişlerinin, gelişmiş ekonomilerin para politikasındaki normalleşmenin zamana yayılması ve küresel ekonomideki toparlanmaya bağlı olarak artma eğilimini koruması öngörülmektedir.

Son dönemde Kuzey Irak'taki referandumun bölgedeki petrol akışına ilişkin endişe yaratması, Çin'den gelen güçlü talep ve ABD rafinerilerinde üretimin artmasının ham petrol stoklarında düşüşe yol açması petrol fiyatlarını yukarı yönde desteklemektedir. Brent tipi petrolün varil fiyatı 25 Eylül 2017 tarihinde 59 doları görerek Temmuz 2015 tarihinden bu yana en yüksek seviyesine ulaşmıştır.

Küresel ekonomi görece olumlu bir görünüm sergilese de orta vadede aşağı yönlü riskler mevcuttur. Düşük küresel büyümenin ticaret hacmi ve sınır ötesi yatırımların azalmasına neden olması, korumacılık gibi içe dönük politikaların yaygınlaşması küresel ticareti olumsuz etkileyebilecek unsurlardır. Bunun yanı sıra ABD'de faiz oranlarının beklenenden daha hızlı artması, bu artışın küresel finansal koşullarda daralmayı ve doların aşırı değer kazanmasını tetiklemesi kırılgan ekonomiler için olumsuz etkiler doğurabilecektir. Çin finansal sisteminde hızlı kredi büyümesine bağlı kırılganlıkların artması ve diğer yükselen piyasa ekonomilerinin bilançolarındaki zayıflığa bağlı finansal daralma da aşağı yönlü diğer riskler olarak nitelendirilebilir. Zayıf talep, düşük enflasyon, artan finansal kırılganlıklar, bazı gelişmiş ülkelerdeki düşük verimlilik artışı gibi ekonomik faktörlerin yanı sıra jeopolitik gerilimler, siyasi anlaşmazlıklar, kötü hava koşulları, terör ve güvenlik endişeleri gibi ekonomik olmayan faktörler de küresel ekonomide aşağı yönlü riskler olarak değerlendirilebilir.

Uluslararası ekonomik işbirliğini arttırmayı amaçlayan ve küresel ekonomik kararların alındığı önemli bir platform olan G20 zirvesi 7-8 Temmuz 2017 tarihlerinde Almanya'da yapılmıştır. Almanya'da "Birbirine Bağlı Bir Dünyayı Şekillendirmek" sloganıyla gerçekleşen zirvede, dünya ekonomisi ile ticaret ve finans piyasalarındaki gelişmelerin yanı sıra çevrenin korunması, iltica ve göç, kalkınma yardımları ve dijitalleşme gibi konular görüşülmüştür. Dış ticarete korumacılıkla mücadele ve Paris İklim Anlaşması konuları G20 üyesi ülkeler arasında tartışmaların yoğun olduğu iki alan olmuştur. 2018 yılında G20 zirvesine Arjantin ev sahipliği yapacaktır.

Jeopolitik risklerin arttığı, küresel ekonomik toparlanmanın ılımlı bir patika izlediği mevcut konjonktürde, Türkiye ekonomisi için cari açığın düşürülmesi, enflasyonun makul düzeylere indirilmesi, mali disiplinin sürdürülmesi, sanayi üretim kapasitesini ve katma değeri artıracak yapısal reformlara hız kazandırılması, yeni istihdam alanlarının yaratılması yoluyla makroekonomik temellerin güçlendirilmesi önem arz etmektedir.

1.2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

2016 yılında GSYH yüzde 3,2 oranında artış kaydetmiştir. Ekonomi 2016 yılının ilk yarısında potansiyeline yakın bir performans göstermiş ve yüzde 4,9 oranında büyümüştür. Yılın üçüncü çeyreğinde ise, özellikle 15 Temmuz menfur darbe girişiminin de etkisiyle, 27 çeyrekte sonra ekonomi ilk kez daralarak yüzde 0,8 oranında küçülmüştür. Son çeyrekte ise, yurt içi talebi canlandırmaya yönelik tedbirlerin de etkisiyle yüzde 4,2 oranında büyüme kaydedilmiştir. 2016 yılında sanayi sektörünün yanı sıra, başta inşaat ve finans-sigorta faaliyetleri olmak üzere hizmetler sektörü büyümeyi desteklemiştir. Toplam sabit sermaye yatırımları bir önceki yıla göre büyümeye sınırlı bir katkıda bulunmuştur. 2016 yılında net mal ve hizmet ihracatı büyümeyi 1,3 puan olumsuz yönde etkilemiştir.

Türkiye ekonomisi 2017 yılının ilk yarısında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 5,1 büyüme kaydetmiştir. Kredi genişlemesi, vergi indirimleri, prim ertelenmesi ve makroihtiyati tedbirlerin esnetilmesi, 2017 yılının ilk yarısında yurt içi talebi ve dolayısıyla büyümeyi desteklemiştir. Ayrıca, Kredi Garanti Fonunun (KGF) kaynaklarının ve etkinliğinin artırılması ve işletmelerin finansmana erişim imkânlarının kolaylaştırılması ekonominin canlanmasında önemli rol oynamıştır.

Bu dönemde, özel tüketimin yanı sıra ihracat ve yatırım artışına dayalı nispeten dengeli bir büyüme performansı gözlenmiştir. Üretim yönünden ise sanayi ve hizmetler sektörlerinin katma değerlerinde kaydedilen artışların büyümeyi desteklediği görülmektedir. Tarımsal üretim de olumlu hava koşulları sayesinde artış kaydetmiştir.

2017 yılının üçüncü çeyreğinde yüksek bir büyüme hızının artarak sürmesi beklenmektedir. Tarımsal üretimdeki artışın, sanayi üretiminin ivme kazanmasının, finansal piyasalardaki olumlu gelişmeler sonucu tüketici ve yatırımcı güvenlerindeki toparlanmanın ve baz etkisinin bu performansta etkili olması beklenmektedir. Ayrıca, turizm sektöründe gözlenen canlanmanın hizmetler sektörünü olumlu yönde etkileyeceği tahmin edilmektedir.

Dördüncü çeyrekte ekonomik aktivitede öngörülen ivme kaybının etkisiyle, 2017 yılının GSYH büyümesinin yüzde 5,5 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2016 yılında yüzde 3,2 oranında gerçekleşen büyüme hızına üretim faktörlerinin katkıları incelendiğinde, toplam faktör verimliliğinin büyümeye negatif katkı sağladığı, sermaye stoku ve istihdamın büyümeye katkılarında ise görece olarak azalma olduğu görülmektedir. 2017 yılında ise büyümeye ağırlıklı olarak sermaye stokunun katkı vermesi, toplam faktör verimliliğinin katkısının ise pozitif dönüşüme beklenmektedir.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketine göre 2016 yılında bir önceki yıla göre, toplam istihdam 584 bin kişi, tarım-dışı istihdam ise 762 bin kişi artmıştır. Ancak, işgücüne katılma oranının bir önceki yıla göre 0,7 puan yükselmesinin de etkisiyle, işsizlik oranı 0,6 puan artarak 2016 yılında yüzde 10,9'a yükselmiştir. Aynı yılda tarım dışı işsizlik oranı yüzde 13, genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 19,6 olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılı Temmuz döneminde geçen yılın aynı dönemine göre istihdam edilenlerin sayısı 1.122 bin kişi artarak 28.758 bin kişi, istihdam oranı ise 1 puanlık artış ile yüzde 48 olmuştur. Bu dönemde işsizlik oranı ise değişmeyerek yüzde 10,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında işsizlik oranının yüzde 10,8 olacağı beklenmektedir.

Ticaret ortaklarında gözlenen toparlanmanın yanı sıra net altın ticaretinin pozitif katkısının etkisiyle 2016 yılında dış ticaret açığı 56,1 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Dış ticaret açığındaki iyileşmeye rağmen özellikle turizm gelirindeki azalma nedeniyle cari işlemler açığı 32,6 milyar ABD doları, milli gelire oranı ise yüzde 3,8 olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde ihracat, üretime ve ihracata yönelik desteklerin uygulamaya konulması ve ticaret ortaklarının talebindeki güçlenmenin etkisiyle yüzde 10,8 oranında artış kaydederek 103,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik aktivitedeki canlanmanın artarak devam etmesi ve enerji fiyatlarındaki artış nedeniyle aynı dönemler itibarıyla ithalat yüzde 13,8 oranında artarak 149 milyar ABD doları olmuştur. 2017 yılının ilk sekiz aylık döneminde seyahat gelirleri (net) turizm sektörüne yönelik desteklerin olumlu yansımalarının yanı sıra baz etkisine de bağlı olarak yüzde 22,1 oranında artış kaydetmiştir.

Yılın kalan döneminde ihracatta toparlanmanın devam etmesi ve küresel ticarete yönelik kaygıların azalması beklenmektedir. Bu kapsamda 2017 yılı dış ticaret açığının 65,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir. Dış ticaret açığındaki beklentilere bağlı olarak cari işlemler açığının GSYH'ya oranının, 2017 yılında yüzde 4,6 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Altın ticareti hariç tutulduğunda cari açığın milli gelire oranı yüzde 3,7'ye gerilemektedir.

Yeni milli gelir serisine göre hesaplanan yurt içi tasarruf oranının, 2016 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan gerileyerek yüzde 24,5 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2016 yılının tüketim ağırlıklı büyüme kompozisyonu nedeniyle yurt içi tasarruflarda gerçekleşmesi beklenen bu gerilemede cari fiyatlarla kamu tüketiminde kaydedilen artış önemli rol oynamıştır.

2016 yılında kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı bir önceki yıla göre 0,9 puan düşerek yüzde 2,7'ye gerilemiştir. Özel tüketimin GSYH'ya oranının nispi olarak önceki yılın altında gerçekleşmesi sonucunda özel kesim tasarruf oranının bir önceki yıla göre 0,6 puan artarak yüzde 21,7'ye ulaşması beklenmektedir.

2017 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 25 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, 2016 yılına göre GSYH'ya oran olarak kamu tasarrufunun 1,1 puan azalmasına karşın özel tasarrufların 1,6 puan artması belirleyici olmaktadır. Bir önceki yıla göre, GSYH'ya oran olarak kamu harcanabilir gelirindeki 1,4 puan gerileme, kamu tasarruflarında 1,1 puan gerilemeye yol açmıştır.

2016 yılında TÜFE artış oranı yüzde 8,5 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılı Ocak-Eylül döneminde ise TÜFE birikimli artış oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık 2,6 puan artarak yüzde 7,3 olarak gerçekleşmiş, yıllık TÜFE artış hızı yüzde 11,2'ye yükselmiştir. Yılın başında Türk Lirasındaki değer kaybının devam etmesinin yanında gerek olumsuz hava koşulları gerekse baz etkisine bağlı olarak işlenmemiş gıda fiyatlarının artış hızının yükselmesi, enflasyon görünümünü olumsuz yönde etkilemiştir. Döviz kuru geçişkenliğinin yıllık TÜFE artış hızına katkısı Eylül ayı itibarıyla yaklaşık 3 puan olarak tahmin edilmiştir. Gıda grubunda işlenmemiş gıda kaynaklı baz etkileriyle dalgalı bir seyir izlense de son dönemde fiyat artışları grup geneline yayılmıştır. Başta petrol olmak üzere, uluslararası emtia fiyatlarının seyri yakın dönemde enflasyona olumsuz yönde yansımaktadır. Döviz kuru ve ithalat fiyatlarındaki artışlar enflasyon üzerinde üretici fiyatlarından kaynaklanan maliyet yönlü baskıları artırmış, çekirdek enflasyon yükselme eğilimine girmiştir. Yılın geri kalanında gıda enflasyonunda öngörülen gerileme ile tütün ürünlerindeki baz etkisi dikkate alındığında TÜFE yıllık artış oranının yıl sonunda yüzde 9,5 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2016 yılında GSYH'ya oranla yüzde 1 olarak gerçekleşen kamu kesimi borçlanma gereğinin 2017 yılında yüzde 2,4'e; yüzde 0,6 olan program tanımlı kamu kesimi açığının ise yüzde 1,5'e yükselmesi beklenmektedir.

Kamu kesiminin en önemli bileşeni olan merkezi yönetim bütçesi 2016 yılında GSYH'ya oranla yüzde 1,1 açık vermiştir. 2017 yılı bütçe açığının GSYH'ya oranının yüzde 2 düzeyinde gerçekleşmesi; program tanımlı dengenin ise yüzde 1 açık vermesi beklenmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunda sınırlı bir artış gözlenmekle birlikte, mevcut seviyeler Maastricht kriterinin oldukça altındadır. Bu kapsamda, GSYH'ya oranla, 2016 yılında yüzde 28,1 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2017 yılı sonunda yüzde 28,5 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1.2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

1.2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

2016 yılında yaşanan tüm olumsuz siyasi ve ekonomik gelişmelere rağmen GSYH büyümesi yüzde 3,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede yurt içi talep tüketim kanalıyla büyümeye katkı verirken, net mal ve hizmet ihracatının katkısı negatif olmuştur. Bu dönemde katma değer, sanayi sektöründe yüzde 4,2 ve hizmetler sektöründe (inşaat dahil) ise yüzde 3,4 oranında artmıştır. İmalat sanayiinin katma değeri yüzde 3,8 oranında artarken, hizmetler sektöründe kaydedilen artışta; inşaat, finans ve sigorta faaliyetleri ile kamu yönetimi, savunma ve zorunlu sosyal güvenlik faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlarda kaydedilen artışlar etkili olmuştur. 2016 yılında tarım sektörü katma değeri ise olumsuz hava koşulları ve yüksek baz etkisine bağlı olarak yüzde 2,6 oranında azalmıştır.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2016				2017		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	-3,4	-3,4	-3,5	0,4	1,7	4,7	9,4	-2,6	4,6	4,0
Sanayi	8,1	4,7	-1,8	5,9	6,7	6,3	5,1	4,2	6,6	5,7
Hizmetler (3)	4,2	5,7	-0,4	4,0	5,7	5,0	5,4	3,4	5,6	5,5
GSYH	4,8	4,9	-0,8	4,2	5,2	5,1	6,1	3,2	5,5	5,5
	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)									
Tarım	2,7	4,4	11,6	5,5	2,6	4,4	6,9	6,2	6,1	5,9
Sanayi	21,0	20,2	17,6	19,8	22,0	21,1	19,8	19,6	20,7	20,9
Hizmetler	64,8	63,9	59,5	61,7	64,6	63,2	61,5	62,3	61,6	61,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı (KB), TÜİK(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) KB hesaplamasıdır, inşaat dâhil (4) Vergi-sübvansiyon hariç.

TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
BÜYÜME VE İSTİHDAM (Yüzde Değişme)									
Toplam Tüketim (3)	8,9	10,1	3,8	7,9	3,0	5,2	4,7	4,4	3,9
Kamu	3,8	6,9	6,3	6,5	3,8	5,1	10,5	2,7	3,5
Özel	9,8	10,6	3,4	8,1	2,9	5,2	3,8	4,6	3,9
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (3)	22,5	23,8	2,7	13,8	5,1	9,3	2,2	4,8	5,5
Kamu	19,2	-3,1	10,4	20,4	-6,3	9,4	2,9	4,7	2,7
Özel	23,2	29,4	1,5	12,7	7,1	9,3	2,1	4,8	6,0
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı(GSYH (Yüzde)	24,9	28,1	27,3	28,5	28,9	29,7	29,3	30,6	30,9
Toplam Yurt içi Tasaruf / GSYH (Yüzde)	21,3	22,5	22,8	23,2	24,4	24,8	24,5	25,0	25,5
Net Mal ve Hizmet İhracatı (4)	-4,2	-1,1	3,0	-1,8	1,9	0,6	-1,3	1,3	0,8
Toplam Mal ve Hizmet İhracatı (3)	1,7	13,4	14,9	1,1	8,2	4,3	-1,9	10,4	10,2
Toplam Mal ve Hizmet İthalatı (3)	19,5	15,4	0,7	8,0	-0,4	1,7	3,7	4,1	6,2
GSYH (3)	8,5	11,1	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	5,5	5,5
GSYH (Milyon TL, Cari Fiyatlarla)	1 160 014	1 394 477	1 569 672	1 809 713	2 044 466	2 338 647	2 608 526	3 035 450	3 445 782
GSYH (Milyar ABD Doları, Cari Fiyatlarla)	772	832	871	950	935	862	863	847	923
Kişi Başı Milli Gelir (GSYH, ABD Doları)	10 560	11 205	11 588	12 480	12 112	11 019	10 883	10 579	11 409
Kişi Başı Milli Gelir (SAGF, GSYH, ABD Doları) (5)	17 298	19 517	20 549	22 314	23 236	24 324	24 807	26 020	27 706
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi) (6)	73 142	74 224	75 176	76 148	77 182	78 218	79 278	80 092	80 893
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	46,5	47,4	47,6	48,3	50,5	51,3	52,0	52,7	53,4
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	21 858	23 266	23 937	24 601	25 933	26 621	27 205	28 152	29 193
İşsizlik Oranı (Yüzde)	11,1	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9	10,8	10,5
DIŞ TİCARET (Milyar ABD Doları)									
İhracat (FOB)	113,9	134,9	152,5	151,8	157,6	143,8	142,5	156,5	169,0
İthalat (CIF)	185,5	240,8	236,5	251,7	242,2	207,2	198,6	222,0	237,0
Dış Ticaret Dengesi	-71,7	-105,9	-84,1	-99,9	-84,6	-63,4	-56,1	-65,5	-68,0
Cari İşlemler Dengesi	-44,6	-74,4	-48,0	-63,6	-43,6	-32,1	-32,6	-39,2	-40,0
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (Yüzde)	-5,8	-8,9	-5,5	-6,7	-4,7	-3,7	-3,8	-4,6	-4,3
KAMU FİNANSMANI (GSYH'ya Oran, Yüzde)									
Genel Devlet Gelirleri	33,6	33,9	34,1	34,6	33,8	34,2	34,7	33,3	32,8
Genel Devlet Harcamaları	36,4	34,2	35,1	35,2	34,3	34,3	36,0	35,8	34,8
Genel Devlet Borçlanma Gereği	2,8	0,3	0,9	0,6	0,5	0,1	1,3	2,4	1,9
Genel Devlet Faiz Harcamaları	4,3	3,1	3,2	2,9	2,5	2,3	2,0	2,0	2,2
Program Tanımlı Genel Devlet Dengesi	0,0	1,7	0,7	0,7	0,5	0,5	-1,0	-1,6	-0,8
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	2,2	0,1	0,9	0,4	0,5	0,0	1,0	2,4	2,1
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	0,8	1,8	0,7	0,9	0,5	0,6	-0,6	-1,5	-1,0
AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	40,0	36,4	32,6	31,3	28,6	27,5	28,1	28,5	28,5
FİYATLAR (Yüzde Değişme)									
GSYH Deflatörü	7,0	8,2	7,4	6,3	7,4	7,8	8,1	10,3	7,6
TÜFE Yıl Sonu (6)	6,4	10,5	6,2	7,4	8,2	8,8	8,5	9,5	7,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) Zincirleme hacim yüzde değişim, kamu ve özel sektörler Kalkınma Bakanlığı verileridir, (4) Büyümeye katkı olarak verilmektedir, (5) OECD verileridir, 2015-2016 Ekim ayında revize edilmiştir. (6) 2017-2018 Kalkınma Bakanlığı tahminleridir.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Cari Fiyatlarla)			Satin Alma Gücü Paritesi (SAGP) (ABD Doları/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (ABD Doları) (3)
		Fert Başına		TL (1)		
		GSYH (1) (Milyon TL)	ABD Doları (1)			
1998	62 464	71 893	1 151	4 442	0,13	8 922
1999	63 364	107 164	1 691	4 003	0,20	8 608
2000	64 269	170 667	2 656	4 229	0,28	9 426
2001	65 166	245 429	3 766	3 084	0,41	9 103
2002	66 003	359 359	5 445	3 581	0,59	9 208
2003	66 795	468 015	7 007	4 698	0,74	9 491
2004	67 599	577 023	8 536	5 961	0,79	10 753
2005	68 435	673 703	9 844	7 304	0,83	11 773
2006	69 295	789 228	11 389	7 906	0,84	13 504
2007	70 158	880 461	12 550	9 656	0,85	14 710
2008	71 052	994 783	14 001	10 931	0,88	15 901
2009	72 039	999 192	13 870	8 980	0,90	15 349
2010	73 142	1 160 014	15 860	10 560	0,92	17 298
2011	74 224	1 394 477	18 787	11 205	0,97	19 517
2012	75 176	1 569 672	20 880	11 588	1,02	20 549
2013	76 148	1 809 713	23 766	12 480	1,07	22 314
2014	77 182	2 044 466	26 489	12 112	1,15	23 236
2015	78 218	2 338 647	29 899	11 019	1,24	24 324
2016	79 278	2 608 526	32 904	10 883	1,34	24 807
2017 (4)	80 092	3 035 450	37 899	10 579	1,46	26 020
2018 (5)	80 893	3 445 782	42 597	11 409	1,54	27 706

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, OECD

(1) 1998-2016 TÜİK, 2017-2018 Kalkınma Bakanlığı verileridir.

(2) OECD tarafından GSYH için hesaplanan satın alma gücü paritesidir. Tabloda OECD tarafından 9 haneli olarak verilen katsayı 2 haneli olarak gösterilmiştir. Söz konusu katsayılar OECD tarafından geriye dönük olarak her yıl revize edilmektedir. 2017-2018 Kalkınma Bakanlığı rakamlarıdır.

(3) SAGP hesaplamasında OECD'nin 9 haneli katsayısı kullanılması nedeniyle tabloda verilen SAGP katsayısı kullanılarak SAGP'ye göre fert başına milli gelire net olarak ulaşılamaz. 1998-2016 OECD verileridir, Ekim ayında revize edilmiştir. (4) Gerçekleşme Tahmini, (5) Program

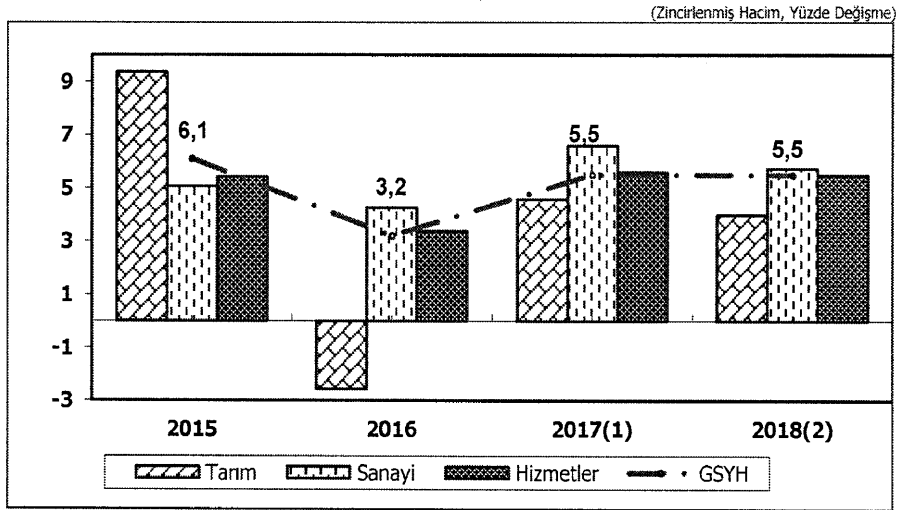
2017 yılının ilk yarısında GSYH'da yüzde 5,1 oranında kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer artış hızları, tarım, sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörlerinde sırasıyla yüzde 3,6, yüzde 6,5 ve yüzde 5,4 olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılının ikinci yarısına ilişkin olarak reel sektörde bazı öncü göstergeler ekonomik aktivitedeki canlılığın sürdüğüne işaret etmektedir. 2017 yılının ilk yarısında sanayi üretimi yüzde 1,9 artarken, Temmuz ve Ağustos aylarında sanayi üretim endeksi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 13,9 oranında artmıştır. Kapasite kullanım oranları, reel ihracat, Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) endeksi ve elektrik üretimi yüksek oranlarda artış kaydetmiştir. Tarım sektöründe üçüncü çeyrekte üretimde ivmelenme öngörülmektedir. Dolayısıyla, yılın üçüncü çeyreğinde güçlü bir GSYH artışının gerçekleşmesi beklenmektedir. Dördüncü çeyrekte ise sanayi ve hizmetler sektöründe katma değer artışlarının ılımlı biçimde yavaşlamasıyla birlikte 2017 yılında GSYH'nın yüzde 5,5 oranında artacağı tahmin edilmektedir. Üretim sektörleri itibarıyla katma değerlerin artış hızlarının tarım sektöründe yüzde 4,6, sanayi sektöründe yüzde 6,6 ve hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 5,6 olması beklenmektedir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

2018 yılında GSYH büyüme hızı yüzde 5,5 olarak hedeflenmektedir. Katma değerlerin tarım sektöründe yüzde 4, sanayi sektöründe yüzde 5,7 oranında artması beklenmektedir. Hizmetler sektörü (inşaat dâhil) katma değerinin ise yüzde 5,5 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

GRAFİK: 1- Sektörel Büyüme Hızları

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

1.2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2016 yılında istihdam, 2015 yılına göre 584 bin kişi artarak 27 milyon 205 bin kişi olurken, işgücüne katılma oranı 0,7 puan artarak yüzde 52 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre, işsizlik oranı yüzde 10,3'ten yüzde 10,9'a yükselmiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Çalışma Çağındaki Nüfus	53 985	54 961	55 982	56 986	57 854	58 720
İşgücü	25 594	26 141	27 046	28 786	29 678	30 535
İştihadam	23 266	23 937	24 601	25 933	26 621	27 205
Tarım	5 412	5 301	5 204	5 470	5 483	5 305
Sanayi	4 842	4 903	5 101	5 316	5 332	5 296
Hizmetler (1)	13 012	13 733	14 296	15 147	15 805	16 604
İnşaat	1 680	1 717	1 768	1 912	1 914	1 987
Tarım Dışı İştihadam	17 854	18 636	19 397	20 463	21 138	21 900
İşsiz	2 328	2 204	2 445	2 853	3 057	3 330
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	47,4	47,6	48,3	50,5	51,3	52,0
İştihadam Oranı (Yüzde)	43,1	43,6	43,9	45,5	46,0	46,3
İşsizlik Oranı (Yüzde)	9,1	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	11,3	10,3	10,9	12,0	12,4	13,0
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	16,8	15,8	17,1	17,9	18,5	19,6

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(1) İnşaat dâhil

2016 yılında bir önceki yıla göre hizmetler sektörü istihdamında yüzde 5,1 oranında artış kaydedilirken, sanayi ve tarım sektörlerinde istihdam sırasıyla yüzde 0,7 ve yüzde 3,2 oranında azalmıştır. 2016 yılında toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları sırasıyla yüzde 19,5, yüzde 19,5 ve yüzde 61,0 olmuştur.

TABLO I: 6- İştihadam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

(Yüzde)

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ücretli ve Yevmiyeli	61,7	62,9	64,1	66,0	67,0	67,6
Kendi Hesabına Çalışan	19,4	18,9	18,7	17,3	16,8	16,7
İşveren	5,2	5,0	4,6	4,5	4,4	4,6
Ücretsiz Aile İşçisi	13,7	13,2	12,6	12,2	11,8	11,2
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2011 yılından itibaren toplam istihdam içerisinde ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların payı artarken, kendi hesabına çalışan, işveren ve ücretsiz aile işçilerinin paylarının azaldığı gözlenmektedir.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler (1)

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2016	2017
Çalışma Çağındaki Nüfus	58 756	59 927
İşgücü	30 961	32 200
İstihdam	27 636	28 758
Tarım	5 727	6 021
Sanayi	5 254	5 363
Hizmetler	16 656	17 373
İnşaat	2 044	2 184
İşsiz	3 324	3 443
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	52,7	53,7
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,0	48,0
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,7	10,7
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	13,0	13,0
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	19,8	21,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

(1) Temmuz dönemi itibarıyladır.

2017 yılının Temmuz döneminde (Haziran-Temmuz-Ağustos) 2016 yılının aynı dönemine göre istihdam 1.122 bin kişi artmıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre değişmeyerek yüzde 10,7 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım dışı işsizlik oranı da bir önceki yılın aynı dönemine göre değişmeyerek yüzde 13 seviyesinde gerçekleşirken, genç nüfusta işsizlik oranı 1,3 puan artışla yüzde 21,1'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde 2016 yılının aynı dönemine göre, istihdam tarımda 294 bin kişi, tarım dışı sektörlerde 827 bin kişi artış kaydetmiştir. Sanayi sektöründe istihdam 109 bin kişi, hizmetler (inşaat dâhil) sektöründe ise 717 bin kişi artmıştır.

Aynı dönemde mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam bir önceki döneme göre 87 bin kişi artarak 28.119 bin kişi ve istihdam oranı 0,1 puanlık artış ile yüzde 46,9 olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 11,2, işgücüne katılma oranı ise yüzde 52,9 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2017 (1)	2018 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	59 863	61 028
İşgücü	31 571	32 616
İstihdam	28 152	29 193
Tarım Dışı İstihdam	22 852	23 918
İşsiz	3 419	3 423
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	52,7	53,4
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,0	47,8
İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,8	10,5
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	12,8	12,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2017 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 947 bin kişi artacağı, işgücüne katılma oranının ise yüzde 52,7 olacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede işsizlik oranının yüzde 10,8 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

2018 yılında, öngörülen büyüme ve yatırım artışlarının yanı sıra alınan teşvik tedbirleriyle istihdamın bir önceki yıla göre 1.041 bin kişi artacağı, işsizlik oranının ise yüzde 10,5'e gerileyeceği öngörülmektedir. İşgücüne katılma oranının 2018 yılında 0,7 puan artışla son onbeş yılın en yüksek seviyesi olan yüzde 53,4'e yükselmesi beklenmektedir.

1.2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2016 yılında ekonomide yurt içi talep kaynaklı bir büyüme gerçekleşmiş ve GSYH artış hızı yüzde 3,2 olmuştur. Net ihracatın büyümeye katkısı ise negatif yüzde 1,3 puan olarak gerçekleşirken, toplam tüketimin ve sabit sermaye yatırımlarının büyümeye katkıları sırasıyla 3,5 puan ve 0,7 puan olarak kaydedilmiştir. 2016 yılında özel ve kamu kesimi tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, toplam harcanabilir gelir artışının üzerinde gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2016 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 3,8, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 10,5 oranında gerçekleşmiştir. Böylece, GSYH içerisinde cari fiyatlarla özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 0,4 puan azalarak yüzde 63,7, kamu kesimi tüketim harcamalarının GSYH içindeki payı ise aynı dönemde 0,9 puan artışla yüzde 11 olmuştur.

2016 yılında, toplam sabit sermaye yatırımlarındaki reel artış hızı yüzde 2,2 olmuştur. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre değişmezken, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 0,3 puan azalışla yüzde 25,3 olmuştur. Bununla birlikte, aynı dönemde cari fiyatlarla kamu ve özel sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı son beş yıl ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. 2016 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 1,9 oranında azalırken, reel mal ve hizmet ithalatı yüzde 3,7 oranında artmıştır.

2016 yılının büyümesinin tüketim ağırlıklı kompozisyonu nedeniyle toplam tüketimin GSYH'ya oranı 0,5 puan artarak yüzde 74,7 olurken, toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı 2015 yılına göre 0,3 puan azalarak yüzde 24,5'e gerilemiştir. Bu gelişmede kamu tüketiminin cari fiyatlarla beklenenden daha hızla artması neticesinde kamu tasarruflarının GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,9 puan düşerek yüzde 2,7'e gerilemesi etkili olmuştur. Diğer taraftan, özel tüketimin GSYH'ya oranının nispi olarak bir önceki yıl seviyesinin altında gerçekleşmesi nedeniyle özel kesim tasarrufu bir önceki yıla göre 0,6 puan artarak yüzde 21,7'e ulaşmıştır.

2017 yılının ilk yarısında yüzde 5,1 oranında gerçekleşen büyüme oranına en önemli katkı tüketim harcamalarından kaynaklanmaktadır. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları ikinci çeyrekteki nispi gerilemeye rağmen, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,1 oranında artarak büyümeye 2,4 puan katkı yapmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 6,5 oranında artmış ve bunun büyümeye katkısı 1,9 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 4,1 oranında reel artış kaydetmiştir.

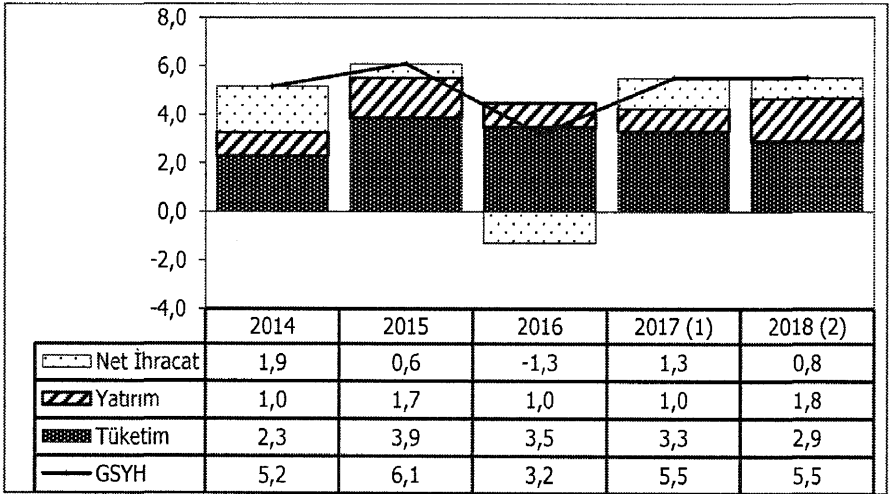
2017 yılının ilk yarısında dış talep üzerindeki jeopolitik gelişmeler kaynaklı olumsuzluklara rağmen mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 10,7 oranında artış

gösterirken, mal ve hizmet ithalatı yüzde 1,7 oranında artmıştır. Sonuç olarak, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı 2017 yılının ilk yarısında pozitif 2 puan olmuştur.

2017 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeye pozitif 1,3 puan katkı yapması beklenmektedir.

2017 yılında zincirlenmiş hacim endeksine göre özel tüketim harcamalarının yüzde 4,6, kamu tüketim harcamalarının ise yüzde 2,7 oranında artması, böylece toplam tüketim harcamalarının yılın tamamında yüzde 4,4 oranında artması beklenmektedir. Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 4,7 oranında, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 4,8 oranında artması beklenmektedir. Buna göre, toplam sabit sermaye yatırımlarında yüzde 4,8 oranında artış öngörülmektedir. Büyümeye özel kesim nihai talep unsurlarının toplamda yüzde 4,2 puan, kamu kesimi nihai talep unsurlarının ise yüzde 0,5 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nın 2017 yılında reel olarak yüzde 5,5 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK: 2- GSYH Büyümesine Katkılar

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi

	2016	2017 (1)	2018 (2)	2016	2017 (1)	2018 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)		
Toplam Tüketim	1 947 495	2 250 492	2 537 647	74,7	74,1	73,6
Kamu	286 262	324 029	364 169	11,0	10,7	10,6
Özel	1 661 233	1 926 463	2 173 479	63,7	63,5	63,1
Toplam Yatırım	736 299	896 679	1 023 416	28,2	29,5	29,7
Kamu	106 386	124 041	141 349	4,1	4,1	4,1
Özel	629 913	772 638	882 067	24,1	25,5	25,6
Sabit Sermaye Yatırımı	764 662	928 585	1 063 198	29,3	30,6	30,9
Kamu	105 823	127 533	141 246	4,1	4,2	4,1
Özel	658 839	801 052	921 952	25,3	26,4	26,8
Stok Değişmesi	- 28 363	- 31 907	- 39 782	-1,1	-1,1	-1,2
Kamu	564	- 3 492	104	0,0	-0,1	0,0
Özel	- 28 926	- 28 415	- 39 885	-1,1	-0,9	-1,2
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	2 683 794	3 147 171	3 561 063	102,9	103,7	103,3
Net Mal ve Hizmet İhracatı	- 75 269	- 111 721	- 115 281	-2,9	-3,7	-3,3
Mal ve Hizmet İhracatı	572 965	745 563	855 381	22,0	24,6	24,8
Mal ve Hizmet İthalatı	648 233	857 284	970 662	24,9	28,2	28,2
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	2 608 526	3 035 450	3 445 782	100,0	100,0	100,0
Net Faktör Gelirleri	- 28 932	- 34 667	- 37 612	-1,1	-1,1	-1,1
Net Dış Alem Cari Transferleri	5 686	7 287	8 692	0,2	0,2	0,3
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	2 585 280	3 008 070	3 416 862	99,1	99,1	99,2
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	357 035	373 273	414 684	13,7	12,3	12,0
Kamu Tüketimi	286 262	324 029	364 169	11,0	10,7	10,6
Kamu Tasarrufu	70 773	49 244	50 516	2,7	1,6	1,5
Kamu Yatırımı	106 386	124 041	141 349	4,1	4,1	4,1
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	- 35 613	- 74 797	- 90 834	-1,4	-2,5	-2,6
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	2 228 244	2 634 798	3 002 178	85,4	86,8	87,1
Özel Tüketim	1 661 233	1 926 463	2 173 479	63,7	63,5	63,1
Özel Tasarruf	567 012	708 334	828 699	21,7	23,3	24,0
Özel Yatırım	629 913	772 638	882 067	24,1	25,5	25,6
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	- 62 901	- 64 303	- 53 367	-2,4	-2,1	-1,5
Bilgi İçin:						
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	637 785	757 578	879 215	24,5	25,0	25,5

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi

	2016	2017 (2)	2018 (3)	2016	2017 (2)	2018 (3)
	(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)			(Yüzde Değişme)		
Toplam Tüketim	1 184 234	1 236 052	1 284 135	4,7	4,4	3,9
Kamu	162 511	166 895	172 772	10,5	2,7	3,5
Özel	1 021 724	1 069 157	1 111 363	3,8	4,6	3,9
Toplam Yatırım	425 997	441 168	470 561	3,7	3,6	6,7
Kamu	63 776	64 552	68 275	1,2	1,2	5,8
Özel	362 221	376 616	402 286	4,1	4,0	6,8
Sabit Sermaye Yatırımı	465 757	488 021	514 961	2,2	4,8	5,5
Kamu	63 427	66 428	68 224	2,9	4,7	2,7
Özel	402 330	421 593	446 737	2,1	4,8	6,0
Stok Değişmesi (1)	- 39 760	- 46 853	- 44 399	0,3	-0,4	0,1
Kamu	348	- 1 876	52	-0,1	-0,1	0,1
Özel	- 40 109	- 44 977	- 44 451	0,4	-0,3	0,0
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	1 610 231	1 677 220	1 754 697	4,4	4,2	4,6
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	- 33 866	- 14 154	- 162	-1,3	1,3	0,8
Mal ve Hizmet İhracatı	334 412	369 107	406 917	-1,9	10,4	10,2
Mal ve Hizmet İthalatı	368 277	383 262	407 079	3,7	4,1	6,2
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	1 576 365	1 663 065	1 754 534	3,2	5,5	5,5
Net Faktör Gelirleri	- 16 341	- 18 129	- 19 125	-4,4	10,9	5,5
Net Dış Alem Cari Transferleri	3 078	3 258	3 645	34,8	5,8	11,9
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	1 563 103	1 648 194	1 739 054	3,3	5,4	5,5
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	215 869	204 525	211 059	2,5	-5,3	3,2
Kamu Tüketimi	162 511	166 895	172 772	10,5	2,7	3,5
Kamu Tasarrufu	53 359	37 630	38 287	-16,0	-29,5	1,7
Kamu Yatırımı	63 776	64 552	68 275	1,2	1,2	5,8
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	- 10 417	- 26 922	- 29 988			
	1 347 233	1 443 669	1 527 995	3,5	7,2	5,8
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR						
Özel Tüketim	1 021 724	1 069 157	1 111 363	3,8	4,6	3,9
Özel Tasarruf	325 510	374 512	416 632	2,3	15,1	11,2
Özel Yatırım	362 221	376 616	402 286	4,1	4,0	6,8
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	- 36 712	- 2 104	14 346			

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkıları göstermektedir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

Cari fiyatlarla özel harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2017 yılında bir önceki yıla göre 1,4 puan artarak yüzde 86,8'e yükselmesi öngörülmektedir. 2017 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 25 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede temel neden, GSYH'ya oran olarak 2016 yılına göre kamu tasarruflarındaki 1,1 puan azalışa rağmen özel tasarrufların 1,6 puan artacağına tahmin edilmesidir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

2018 yılında yüzde 5,5 olması hedeflenen GSYH büyümesinin özellikle tüketim, yatırım ve nisbi ağırlığı azalmakla birlikte ihracat kaynaklı olması öngörülmektedir.

2018 yılında özel kesim tüketim harcamalarında yüzde 3,9, kamu kesimi tüketim harcamalarında ise yüzde 3,5 oranında artış olacağı öngörülmüştür. 2018 yılında, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının yüzde 6 oranında, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 2,7 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

2018 yılı GSYH büyümesine; özel tüketimin 2,5 puan, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise 1,5 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde kamu tüketiminin büyümeye 0,4 puan, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının büyümeye 0,1 puan katkı yapması beklenmektedir. Aynı yılda, GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatının katkısının pozitif 0,8 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ya oranının 2018 yılında bir önceki yıla göre 0,3 puan azalarak yüzde 12 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2018 yılında kamu tasarruflarının GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,1 puan azalarak yüzde 1,5 olması, kamu yatırımlarının GSYH içindeki payının ise bir önceki yıla göre değişmeyerek yüzde 4,1 seviyesine ulaşması beklenmektedir. Buna göre, kamu tasarruf yatırım farkının GSYH'ya oranının negatif yüzde 2,6 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Özel tasarrufların GSYH'ya oranının 2018 yılında bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 24,0'a, özel yatırımların da 0,1 puan artarak yüzde 25,6'ya yükselmesi hedeflenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf yatırım farkının GSYH'ya oranının negatif yüzde 1,5 oranında gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Zorunlu bireysel emeklilik uygulamasının olumlu yansımaları, altına dayalı tahvil/kira sertifikasının hayata geçirilmesi, yurtiçi tasarrufların artırılmasına yönelik öncelikli dönüşüm programında öngörülen tedbirlerin uygulanması, israfı azaltmaya ve tasarruf bilincinin yerleştirilmesine yönelik politikaların izlenmesi ve özel tüketim artışının harcanabilir gelir artışıyla uyumlu bir patika izleyeceği beklentisiyle özel tasarruf oranında artış olacağı öngörülmektedir.

2018 yılında toplam tasarrufların GSYH'ya oranının bu gelişmeler neticesinde bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 25,5, toplam tasarruf-yatırım açığının GSYH'ya oranının ise yüzde 4,2 olması beklenmektedir.

1.2.2. YATIRIMLAR

1.2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2017 yılında reel olarak yüzde 4,7 oranında artması beklenmektedir. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 55,9'unun merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 32,3'ünün mahalli idareler, yüzde 10,9'unun işletmeciler KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki

kuruluşlar, yüzde 0,8'inin döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

2017 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 4,8 oranında artması öngörülmüştür. Bu dönemde, cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde imalat sanayi ve ulaştırma yatırımlarının göreceli ağırlıklarını artırmaları, turizm, konut ve sağlık sektörü yatırımlarının ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)

	2016			2017 (2)			2018 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	8,6	0,9	2,0	9,2	0,9	2,0	8,5	0,9	1,9
Madencilik	0,9	1,6	1,5	2,1	1,6	1,7	2,0	1,6	1,7
İmalat	0,6	20,9	18,1	0,6	21,1	18,3	0,7	21,1	18,4
Enerji	3,6	1,2	1,5	3,8	1,2	1,6	4,3	1,2	1,6
Ulaştırma	35,3	32,8	33,2	34,7	33,9	34,0	34,9	33,3	33,5
Turizm	0,6	2,0	1,8	0,5	1,7	1,6	0,5	1,7	1,5
Konut	0,9	33,6	29,1	1,2	32,9	28,5	1,4	33,5	29,2
Eğitim	12,0	1,9	3,3	11,4	1,9	3,2	11,4	1,9	3,2
Sağlık	5,4	2,5	2,9	5,3	2,4	2,8	5,4	2,4	2,8
Diğer Hizmetler	32,2	2,5	6,6	31,0	2,5	6,4	30,9	2,4	6,2
TOPLAM	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2016)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	7 452	82	2	0	232	7 767	11,7	738	8 505	8,5
Madencilik	193	743	0	0	0	936	1,4	6	942	0,9
İmalat	99	466	39	0	2	606	0,9	1	606	0,6
Enerji	1 539	1 954	1	0	0	3 494	5,3	18	3 512	3,5
Ulaştırma	17 909	5 445	0	0	106	23 460	35,4	11 793	35 253	35,3
Turizm	457	0	0	0	6	463	0,7	15	478	0,5
Konut	239	4	0	0	0	242	0,4	586	828	0,8
Eğitim	10 835	0	0	0	132	10 967	16,5	545	11 511	11,5
Sağlık	3 969	0	0	0	1 323	5 291	8,0	24	5 316	5,3
Diğer Hizmetler	12 657	7	60	0	329	13 053	19,7	19 987	33 041	33,0
Toplam	55 348	8 700	102	0	2 129	66 279	100,0	33 712	99 992	100,0
Yüzde Dağılım	83,5	13,1	0,2	0,0	3,2	100,0				
Yüzde Dağılım	55,4	8,7	0,1	0,0	2,1	66,3		33,7	100,0	

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2017) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	9 645	206	3	0	314	10 168	12,4	857	11 025	9,1
Madencilik	405	2 283	0	0	0	2 688	3,3	7	2 695	2,2
İmalat	84	618	90	0	1	793	1,0	1	794	0,7
Enerji	1 922	2 640	0	0	0	4 562	5,6	21	4 583	3,8
Ulaştırma	20 227	7 382	2	0	87	27 699	33,7	14 393	42 091	34,7
Turizm	526	0	0	0	15	541	0,7	17	558	0,5
Konut	666	17	0	0	0	683	0,8	785	1 469	1,2
Eğitim	12 531	0	0	0	101	12 632	15,4	633	13 265	10,9
Sağlık	6 214	0	0	0	187	6 400	7,8	28	6 429	5,3
Diğer Hizmetler	15 656	21	0	0	299	15 975	19,4	22 441	38 416	31,7
Toplam	67 875	13 168	96	0	1 004	82 142	100,0	39 183	121 326	100,0
Yüzde Dağılım	82,6	16,0	0,1	0,0	1,2	100,0				
Yüzde Dağılım	55,9	10,9	0,1	0,0	0,8	67,7		32,3	100,0	

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2018) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeciler KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	9 604	169	4	0	334	10 110	11,5	1 125	11 235	8,3
Madencilik	468	2 338	0	0	0	2 806	3,2	8	2 814	2,1
İmalat	98	804	117	0	3	1 021	1,2	1	1 022	0,8
Enerji	1 779	3 927	0	0	0	5 706	6,5	25	5 731	4,3
Ulaştırma	16 122	12 657	4	0	139	28 922	32,8	18 020	46 942	34,8
Turizm	482	0	0	0	23	505	0,6	21	526	0,4
Konut	583	7	0	0	0	590	0,7	1 249	1 839	1,4
Eğitim	13 879	0	0	0	147	14 026	15,9	755	14 781	11,0
Sağlık	7 129	0	0	0	120	7 249	8,2	34	7 283	5,4
Diğer Hizmetler	16 590	17	0	0	511	17 119	19,4	25 487	42 606	31,6
Toplam	66 735	19 918	124	0	1 276	88 053	100,0	46 724	134 777	100,0
Yüzde Dağılım	75,8	22,6	0,1	0,0	1,4	100,0				
Yüzde Dağılım	49,5	14,8	0,1	0,0	0,9	65,3		34,7	100,0	

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Program (2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2016			2017 (2)			2018 (3)		
	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam	Kamu	Özel	Toplam
Tarım	9 147	6 064	15 210	11 708	7 173	18 882	11 946	8 046	19 992
Madencilik	971	10 662	11 633	2 726	12 794	15 520	2 846	14 872	17 717
İmalat	635	137 909	138 544	825	168 708	169 533	1 054	194 733	195 787
Enerji	3 804	8 027	11 830	4 894	9 526	14 420	6 054	10 659	16 713
Ulaştırma	37 339	216 341	253 681	44 312	271 313	315 626	49 256	307 272	356 528
Turizm	594	13 223	13 817	682	13 777	14 459	655	15 602	16 257
Konut	945	221 229	222 173	1 593	263 355	264 947	1 968	308 414	310 382
Eğitim	12 678	12 687	25 364	14 507	15 297	29 804	16 075	17 491	33 566
Sağlık	5 679	16 380	22 058	6 815	19 394	26 209	7 685	22 386	30 071
Diğer Hizmetler	34 032	16 319	50 351	39 472	19 714	59 186	43 705	22 477	66 182
TOPLAM	105 823	658 839	764 662	127 533	801 052	928 585	141 246	921 952	1 063 198

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

b) 2018 Yılı Hedefleri

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının 2018 yılında reel olarak yüzde 2,7 oranında artacağı öngörülmektedir. Bu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 49,5'inin merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 34,7'sinin mahalli idareler, yüzde 14,8'inin işletmeciler KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, yüzde 0,9'unun döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir. 2018 yılında cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının tarım, ulaştırma, eğitim ve diğer hizmetler alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

2018 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 6,0 oranında artış göstereceği tahmin edilmektedir. 2018 yılında özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

1.2.2.2. Kamu Yatırım Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde yaşam kalitesinin yükseltilmesi, rekabet gücümüzün artırılması ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması amacıyla gerekli sosyal ve fiziki altyapının geliştirilmesi, çevrenin korunması, gelişmiş ülkelerle ülkemiz arasındaki gelişmişlik farkları ile ülkemiz içerisindeki bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması için önemli miktarlarda kamu yatırımı ihtiyacı bulunmaktadır.

Genel devlet kapsamındaki kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payının ortalamaları dikkate alındığında, ülkemizde, 2008-2017 döneminde yaklaşık olarak AB üyesi ülkeler ile ABD ve Japonya seviyesinde yatırım gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak söz konusu ülkelerin GSYH büyüklükleri, gelişmişlik seviyeleri, yüzölçümleri, nüfusları ve mevcut altyapıları dikkate alındığında, ülkemizde daha fazla kamu yatırımı yapılması ihtiyacının devam ettiği değerlendirilmektedir.

2017 yılı kamu yatırım uygulamalarında, sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek nitelikteki yatırımlara ağırlık verilmiştir.

2017 yılında, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçilik giderleri hariç olmak üzere; toplam tutarı 636,1 milyar TL, 2016 yılı sonu kümülatif harcaması 251,4 milyar TL ve 2017 yılı başlangıç ödeneği 80,4 milyar TL olan 3.042 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2017 Yılı Yatırım Programında yer alan 3.042 projenin 22,6 milyar TL tutarındaki 794 adedi yıl içinde başlanıp bitirilmesi programlanan yıllık projelerden oluşmaktadır. Ayrıca 2017 yılında toplam proje tutarı 17,2 milyar TL, 2017 yılı ödeneği 2,5 milyar TL olan 222 adet yeni çok yıllık proje yatırım programına dâhil edilmiştir.

2017 Yılı Yatırım Programında 3.042 projeye yapılan 80,4 milyar TL tutarındaki tahsis içinde yüzde 29,8 oranındaki payla ulaştırma-haberleşme sektörü ilk sırayı almış, bunu yüzde 16,8 oranıyla eğitim, yüzde 12,7'yle tarım, yüzde 9,2'yle sağlık ve yüzde 6,2 payla enerji sektörleri izlemiştir. 2017 yılı kamu yatırım tahsisleri içinde madencilik, imalat, turizm ve konut sektörlerinin toplam payı yüzde 5 olurken, diğer kamu hizmetlerinin payı yüzde 20,3 olmuştur.

TABLO I: 16- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

(Yüzde)

Ülkeler	2008-2012	2013	2014	2015	2016	2017 (1)
Avro Bölgesi Ortalaması	3,8	3,2	3,3	3,5	2,9	3,0
Belçika	2,3	2,4	2,4	2,4	2,3	2,4
Almanya	2,2	2,2	2,1	2,1	2,1	2,2
Estonya	5,7	5,6	5,1	5,4	4,7	5,1
İrlanda	3,3	2,0	2,2	1,7	1,8	1,9
Yunanistan	4,0	3,4	3,7	3,9	3,1	3,6
İspanya	4,1	2,2	2,1	2,5	1,9	2,2
Fransa	4,1	4,0	3,7	3,5	3,4	3,4
İtalya	2,9	2,4	2,3	2,2	2,1	2,1
Letonya	4,9	4,4	4,5	4,6	3,5	3,8
Litvanya	4,7	3,7	3,6	3,6	2,9	3,0
Lüksemburg	4,2	3,5	3,6	3,7	3,8	3,8
Malta	2,6	2,9	3,6	4,3	2,5	2,6
Hollanda	4,0	3,6	3,5	3,6	3,4	3,3
Avusturya	3,2	3,1	3,0	3,0	3,0	3,0
Portekiz	3,8	2,2	2,0	2,3	1,5	2,0
Slovenya	4,6	4,4	5,1	4,7	3,0	3,1
Slovakya	3,6	3,3	4,0	6,3	3,2	3,3
Finlandiya	3,8	4,2	4,2	3,9	3,9	3,9
Avro Bölgesi Dışı AB Ort.	4,3	3,9	4,2	4,6	3,3	3,7
Bulgaristan	4,4	4,0	5,2	6,6	2,8	4,0
Çek Cumhuriyeti	4,8	3,7	4,1	5,2	3,4	3,7
Danimarka	3,3	3,7	3,9	3,6	3,7	3,6
Hırvatistan	4,5	3,7	3,6	3,1	3,2	3,3
Macaristan	3,5	4,4	5,4	6,6	3,1	4,5
Polonya	5,2	4,1	4,5	4,4	3,3	4,0
Romanya	5,7	4,5	4,3	5,2	3,6	3,5
İsveç	4,5	4,5	4,4	4,2	4,4	4,5
Birleşik Krallık	3,0	2,6	2,8	2,7	2,6	2,6
AB Ortalaması	3,9	3,5	3,6	3,8	3,0	3,2
ABD	4,0	3,3	3,2	3,2	3,1	3,1
Japonya	3,7	3,9	3,9	3,7	3,5	3,5
Türkiye	3,2	3,7	3,3	3,5	3,5	3,6

(1) Gerçekleşme Tahmini

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ekonomik Tahminler Raporu, İlkbahar 2017; Kalkınma Bakanlığı

TABLO I: 17- Türkiye'de Kamu Yatırımları (2009-2017) (1)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Proje Sayısı (Adet)	2 332	2 425	2 534	2 622	2 737	2 753	2 915	3 008	3 042
Toplam Proje Tutarı (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	245,8	273,4	303,7	362,0	399,5	438,5	477,3	543,3	636,1
Cari Yıl Öncesi Kümülatif Harcama (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	110,9	118,4	140,6	162,9	183,6	182,9	211,2	239,4	251,4
Toplam Program Ödenek (Cari Fiyatlarla, Milyar TL)	21,5	27,8	31,3	38,2	45,6	47,5	53,5	64,9	80,4
Yatırım Programına Alınan Çok Yıllık Yeni Proje Sayısı (Adet)	279	241	196	212	265	237	235	276	222
Toplam Program Ödenek / Toplam Proje Tutan (Yüzde)	8,7	10,1	10,3	10,5	11,4	10,8	11,2	12,0	12,6
Yatırım Stokunun Ortalama Tamamlanma Süresi (Yıl) (2)	5,3	4,6	4,2	4,2	3,7	4,4	4,0	3,7	3,8

(1) Mahalli idare yatırımları, kamulaştırma harcamaları ve yatırım programında toplam dışı tutulan yatırımlar hariçtir.
(2) Mevcut stokun, ilgili yıldaki program ödenek seviyesiyle tamamlanması için gereken ilave süreyi göstermektedir.

2017 Yılı Yatırım Programına göre, mevcut proje stokunun tamamlanabilmesi için 2018 ve sonrasında gereken ilave harcama tutarı 304,2 milyar TL'dir. Bu durumda, 2017 yılı ödeneklerinin tamamının harcanacağı, kamu yatırımları için sonraki yıllarda da 2017 yılı düzeyinde ödenek ayrılacağı ve Programa yeni proje alınmayacağı varsayımıyla, mevcut stokun tamamen bitirilebilmesi için 2017 yılı sonrasında 3,8 yıllık bir süre gerekmektedir.

2017 yılında tahsis edilen 80,4 milyar TL yatırım ödeneğinin yüzde 81,3'üne karşılık gelen 65,4 milyar TL tutarındaki merkezi yönetim bütçesi yatırımlarından en büyük payı yüzde 24,4'le ulaştırma-haberleşme sektörü almış, bu sektörü yüzde 20,4'le eğitim sektörü, yüzde 14,8'le tarım sektörü takip etmiştir. Genel idare, güvenlik, adalet, içme suyu, çevre, teknolojik araştırma gibi alt sektörlerin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörünün payı ise yüzde 24,2'dir.

Ülkemizde, rasyonelleştirme çalışmalarıyla son yıllarda sağlanan iyileştirmelere rağmen, sistematik proje döngüsü yaklaşımında ve kamu kuruluşlarının proje hazırlama, uygulama, izleme ve değerlendirme konularında eksiklikler bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizin birçok alanda yeni yatırım ihtiyacının yanı sıra, mevcut sermaye stokunun daha etkin kullanılmasına ve korunmasına yönelik idame-yenileme, bakım-onarım, rehabilitasyon ve modernizasyon ihtiyacı bulunmaktadır.

b) 2018 Yılı Hedefler

Program dönemi sonunda kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payının yüzde 4,1, sermaye giderlerinin Merkezi Yönetim Bütçesi içerisindeki payının ise yüzde 9,0 olması hedeflenmektedir.

1.2.2.3. Kamu Özel İşbirliği Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde, Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli

uygulanmaktadır. Bu modellerle yapılabilecek projelerin sektörel kapsamı oldukça geniş olup, hâlihazırda karayolu, havaalanı, liman, yat limanı ve turizm tesisi, gümrük tesisi ve gümrük kapısı, kentsel altyapı, sağlık tesisi ve enerji tesisi projeleri yürütülmektedir.

1986 yılından başlamak üzere, 2017 yılı Eylül ayı itibarıyla 221 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. Proje dağılımında 83 projeye ilk sırada yer alan enerji sektörünü, karayolu (41), liman (22), sağlık (21), havaalanı (18), yat limanı (17) ve gümrük tesisi (15) projeleri takip etmektedir. Mevcut durumda, 187 proje işletmeye alınmış olup, 34 projenin yürütülmesine devam edilmektedir. İHD modeliyle yürütülenler hariç olmak üzere, uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü 2017 yılı fiyatlarıyla 60 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır.

KÖİ projelerinin, uzun yıllara yayılan yüksek tutarlarda mali yük oluşturma potansiyeli dikkate alınarak proje süreçlerinin stratejik bir yaklaşımla ele alınması, kamu kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılması kapsamında önemini korumaktadır. Bu çerçevede, planlama, etüt, ihale, sözleşme de dâhil olmak üzere tüm KÖİ süreçlerinin uluslararası uygulama örnekleri de dikkate alınarak iyileştirilmesini hedefleyen kamuda KÖİ kapasite geliştirme projesine başlanmıştır.

b) 2018 Yılı Hedefleri

KÖİ modelinin kullanımı mevcut tecrübeler de dikkate alınarak geliştirilecek, modelin uygulanma kapsamı dünyadaki uygulamalar dikkate alınarak genişletilecektir. Bu çerçevede, planlama, etüt, ihale, sözleşme de dâhil olmak üzere tüm KÖİ süreçlerinin uluslararası uygulama örnekleri de dikkate alınarak iyileştirilmesini hedefleyen kamuda KÖİ kapasite geliştirme projesi tamamlanacaktır.

1.2.3. ÖDEMELER DENGESİ

1.2.3.1. Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2016 yılında ihracat, küresel talepte toparlanmanın beklentilerin altında kalmasına ve küresel belirsizliklere rağmen yataya yakın bir seyir izlemiş ve bir önceki yıla göre yüzde 0,9 oranında azalarak 142,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. İthalat ise yurtiçi ekonomik aktivitedeki durağan seyir ve enerji fiyatlarındaki gerilemenin etkisiyle aynı dönem itibarıyla yüzde 4,2 oranında azalarak 198,6 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Seyahat gelirlerinin azalmasına bağlı olarak cari işlemler açığındaki iyileşme sınırlı kalmış ve 32,6 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylelikle cari açığın GSYH'ya oranı yüzde 3,8 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dış Ticaret Dengesi

Dış ticaret açığı 2016 yılında 56,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı, 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 21,1 oranında artarak 45,7 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. İhracatta artış eğiliminin devam etmesine ve enerji fiyatlarında kayda değer bir artış görülmemesine bağlı olarak 2017 yılında dış ticaret açığının, 65,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 18- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
İhracat (fob, Milyar ABD Doları)	143,8	142,5	156,5	169,0
İthalat (cif, Milyar ABD Doları)	207,2	198,6	222,0	237,0
İhracat Hacmindeki Değişim (yüzde)	-8,7	-0,9	9,8	8,0
İthalat Hacmindeki Değişim (yüzde)	-14,4	-4,2	11,8	6,8
İhracat Fiyatlarındaki Değişim (yüzde)	-9,6	-4,5	0,0	2,0
İthalat Fiyatlarındaki Değişim (yüzde)	-15,6	-9,2	4,9	2,2
Reel İhracat (yüzde)	1,0	3,7	9,8	5,8
Reel İthalat (yüzde)	1,3	5,4	6,7	4,6
Mamul Fiyatları (yüzde)	-2,3	-5,2	1,5	1,5
Yakıt Dışı Başlıca Emtia Fiyatları (yüzde)	-17,5	-1,8	7,1	0,5
Ham Petrol Brent Varil Fiyatı (ABD Doları)	52,5	44,0	52,0	54,5
GSYH Büyüme Hızı (yüzde)	6,1	3,2	5,5	5,5
Sanayi Büyümesi (yüzde)	5,1	4,2	6,6	5,7
Yurt içi Nihai Talep Büyümesi (yüzde)	6,3	4,0	4,5	4,4
Dünya Büyüme Hızı (yüzde)	3,4	3,2	3,6	3,7
Dünya Mal ve Hizmet Ticareti (yüzde)	2,8	2,4	4,2	4,0
Avro Bölgesi Büyüme Hızı (yüzde)	2,0	1,8	2,1	1,9

Kaynak: TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, IMF Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2017.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program

İhracat

2016 yılında 142,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşen ihracat, 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,8 oranında artmış ve 103,3 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Üretim ve ihracata verilen teşvikler bu artışta etkili olmuştur.

TABLO I: 19- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat

(Milyar ABD Doları)

	Yıllık		Ocak – Ağustos	
	2015	2016	2016	2017
TOPLAM İHRACAT	143,8	142,5	93,3	103,3
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-28)	64,0	68,3	45,1	47,7
Diğer	79,8	74,2	48,2	55,6
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	14,6	13,1	8,3	9,8
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	9,6	9,6	6,4	5,4
Bağımsız Devletler Topluluğu	10,7	7,7	4,9	5,9
Türk Cumhuriyetleri	5,3	4,0	2,7	2,8
İslam İşbirliği Teşkilatı	42,7	41,2	26,5	31,2
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (1)				
Almanya	13,4	14,0	9,1	9,8
İngiltere	10,6	11,7	8,2	6,2
Irak	8,5	7,6	4,7	6,4
İtalya	6,9	7,6	4,8	5,5
ABD	6,4	6,6	4,3	5,8
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (1)				
87. Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	17,5	19,8	12,4	15,7
84. Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	12,3	12,3	8,1	8,8
71. İnciler, kıymetli taş ve metaller	11,3	12,2	8,6	8,5
61. Örme giyim eşyası ve aksesuar	8,9	8,8	6,0	5,8
85. Elektrikli makina ve cihazlar	8,3	8,8	5,0	5,0

Kaynak: TÜİK

(1) Sıralama 2016 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Geleneksel ticaret ortakları arasında yer alan AB'nin toplam ihracattaki payı 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre 2,1 puan azalmış ve yüzde 46,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemlerde Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracatın payı ise 2,7 puan artmış ve yüzde 24'e yükselmiştir.

2017 yılının ilk sekiz aylık döneminde motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ihracatı, geçen yılın aynı dönemine göre kayda değer bir iyileşme göstermiş ve yüzde 25,9 oranında artarak ihracatta lokomotif sektörlerden olmuştur. Aynı dönemler itibarıyla kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları ihracatı yüzde 8,4 oranında artarken, örme giyim eşyaları ihracatı yüzde 2,1 oranında azalmıştır.

2017 yılında ihracatın (fob) yüzde 9,8 oranında artarak 156,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşeceği öngörülmektedir. İhracat fiyatlarının yatay seyretmesi beklenirken reel ihracatın yüzde 9,8 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 20- İhracatın Sektörel Dağılımı (1)

	(Milyar ABD Doları)				(Yüzde Pay)				(Yüzde Değişim)	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2015	2016	2016	2017	2015	2016	2016	2017	16/15	17/16
TOPLAM İHRACAT	143,8	142,5	93,3	103,3	100,0	100,0	100,0	100,0	-0,9	10,8
Tarım ve Orman.	5,8	5,4	3,2	3,0	4,0	3,8	3,4	2,9	-6,2	-4,7
Balıkçılık	0,4	0,4	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	12,4	8,7
Mad. ve Taş Ocak.	2,8	2,7	1,7	2,3	1,9	1,9	1,8	2,2	-4,4	39,2
İmalat Sanayii	134,4	133,6	87,9	97,3	93,4	93,7	94,3	94,2	-0,6	10,7
Diğer	0,5	0,4	0,3	0,4	0,4	0,3	0,3	0,4	-15,1	42,4

Kaynak: TÜİK

(1) ISIC Rev. 3'e göre dir.

İthalat

2016 yılında ithalat, yurtiçi ekonomik aktivitenin durağan gerçekleşmesine ve düşük enerji fiyatlarına bağlı olarak 198,6 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise ithalat, yurt içi talep ve üretimdeki artışa enerji fiyatlarının artmasına ve altın ithalatının hızla yükselmesine bağlı olarak 149 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir.

İthalatın (cif) 2017 yılında, bir önceki yıla göre yüzde 11,8 oranında artarak 222 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu yılda ithalat fiyatlarının yüzde 4,9 oranında artması beklenirken reel ithalatın yüzde 6,7 oranında artış kaydetmesi öngörülmektedir.

TABLO I: 21- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı (1)

	(Milyar ABD Doları)				(Yüzde Pay)				(Yüzde Değişim)	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2015	2016	2016	2017	2015	2016	2016	2017	16/15	17/16
TOPLAM İTHALAT	207,2	198,6	131,0	149,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-4,2	13,8
Sermaye Malları	34,9	35,9	24,2	20,5	16,8	18,1	18,5	13,8	2,9	-15,2
Ara Malları	143,3	134,3	88,2	110,1	69,2	67,6	67,3	73,9	-6,3	24,9
Tüketim Malları	28,6	27,9	18,3	17,9	13,8	14,1	14,0	12,0	-2,2	-2,3
Diğer	0,4	0,4	0,3	0,5	0,2	0,2	0,2	0,3	2,6	77,3

Kaynak: TÜİK (1) BEC'e göre dir.

Hizmetler Dengesi, Gelir Dengesi ve Cari Transferler

2016 yılında 18,7 milyar ABD doları olarak gerçekleşen seyahat gelirleri, 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,6 oranında artmış ve 13,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Seyahat gelirlerinin, 2017 yılında 20 milyar ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2016 yılında 15,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşen hizmetler dengesi fazlası, 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 24,9 oranında artmış ve 12,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Hizmetler gelirlerindeki artışta sektöre verilen desteklerin yansımalarının yanı sıra baz etkisi belirleyici olmuştur. 2017 yılında hizmetler dengesi fazlasının 15,6 milyar ABD doları olması beklenmektedir.

TABLO I: 22- Cari İşlemler Dengesi

(Milyar ABD Doları)

	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
CARİ İŞLEMLER HESABI	-32,1	-32,6	-39,2	-40,0
DIŞ TİCARET DENGESİ (3)	-48,1	-40,9	-47,3	-46,0
İhracat	144,5	141,8	157,8	173,9
İhracat (FOB)	143,8	142,5	156,5	169,0
Bavul Ticareti ve Uyarlama	0,7	-0,7	1,3	4,9
İthalat	196,7	184,6	197,8	218,7
İthalat (CIF)	207,2	198,6	222,0	237,0
Navlun ve Sigorta ve Uyarlama	-10,6	-14,1	-24,2	-18,3
HİZMETLER DENGESİ	24,2	15,4	15,6	13,6
Gelir	46,5	37,3	40,0	45,1
Gider	22,3	21,8	24,4	31,5
Seyahat	21,2	14,0	14,7	14,0
Gelir	26,6	18,7	20,0	23,0
Gider	5,4	4,8	5,3	9,0
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	-9,6	-9,0	-9,5	-9,9
Gelir	4,5	5,3	5,6	5,8
Gider	14,1	14,3	15,1	15,7
Yatırım Geliri Dengesi	-9,2	-8,3	-8,8	-9,2
Doğrudan Yatırımlar	-3,3	-2,7	-2,9	-3,1
Portföy Yatırımları	-2,5	-2,1	-2,1	-2,1
Diğer Yatırımlar	-3,4	-3,5	-3,8	-4,0
Faiz Geliri	1,7	2,1	2,2	2,3
Faiz Gideri	5,2	5,6	6,0	6,3
Uzun Vade	4,2	4,7	5,0	5,2
İKİNCİL GELİR DENGESİ	1,4	1,8	2,0	2,3

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) Ödemeler dengesinde gösterildiği şekildedir.

2016 yılında, portföy gelirlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 6,7 oranında azalarak 9 milyar ABD dolar seviyesinde gerçekleşen birincil gelir dengesindeki açık, 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 14,4 oranında artmış ve 6,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2017 yılında 9,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenirken, ikincil gelir dengesinin 2 milyar ABD doları seviyesinde fazla vereceği tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2017 yılında cari işlemler açığının 39,2 milyar ABD doları olması beklenmektedir. Buna göre cari açığın milli gelire oranının 2017 yılında yüzde 4,6 olacağı öngörülmektedir. Altın hariç tutulduğunda cari işlemler açığının milli gelire oranı yüzde 3,7'ye gerilemektedir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

2018 yılında ihracatın (fob) yüzde 8 oranında artarak 169 milyar ABD dolarına, ithalatın (cif) ise yüzde 6,8 oranında artarak 237 milyar ABD dolarına ulaşması ve böylece dış ticaret açığının 68 milyar ABD doları olması öngörülmektedir.

İhracat ve ithalat fiyatlarının 2018 yılında, sırasıyla yüzde 2 ve yüzde 2,2 oranında artması beklenmektedir. 2018 yılında ihracat ve ithalatın reel olarak sırasıyla yüzde 5,8 ve yüzde 4,6 oranında artacağı tahmin edilmektedir.

2018 yılında seyahat gelirlerinin 23 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşeceği, hizmetler dengesinin ise 13,6 milyar ABD doları fazla vereceği tahmin edilmektedir. 2018 yılında birincil gelir dengesinde 9,9 milyar ABD doları açık öngörülmürken, ikincil gelir dengesinde 2,3 milyar ABD doları fazla beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında 2018 yılında cari işlemler açığının 40 milyar ABD doları, cari işlemler açığının GSYH'ya oranının ise yüzde 4,3 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1.2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2016 yılında yaşanan olumsuzluklara rağmen Türkiye'ye yönelik sermaye hareketlerinde giriş yönlü bir eğilim kaydedilmiştir. Söz konusu yılda, Devlet İç Borçlanma Senetleri (DİBS) yatırımlarında 823 milyon ABD doları net giriş olurken, Hazine tarafından yurt dışında ihraç edilen tahviller yoluyla 2,7 milyar ABD doları tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. Diğer sektörler, 2016 yılında, yurt dışı tahvil ihraçları yoluyla 1,4 milyar ABD doları tutarında sermaye girişi sağlamıştır. 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise, gelişmiş ekonomilere yönelik ekonomik kaygıların artmasına ve yurtdışı ekonomik aktivitedeki güven ortamına bağlı olarak Türkiye'ye yönelik net portföy yatırımlarında 20,1 milyar ABD doları seviyesinde giriş kaydedilmiştir. Aynı dönemler itibarıyla, DİBS'e ve Borsa İstanbul (BIST)'e sırasıyla 6,7 milyar ABD doları ve 3,2 milyar ABD doları seviyesinde sermaye girişi gerçekleşmiştir. Hazinesinin yurt dışı tahvil ihraçında 3,5 milyar ABD doları ve bankaların yurt dışı tahvil ihraçlarında 5,6 milyar ABD doları tutarında sermaye girişi gerçekleşmiştir.

Diğer yatırımlar kaleminde, 2016 yılında, yurtdışından sağlanan kredi kullanımının azalmasının etkisiyle, net sermaye girişi 6,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde de benzer eğilim devam etmiş ve net sermaye girişleri 2,4 milyar ABD dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Yılın kalan döneminde sermaye girişlerindeki seviyenin dış finansman kırılganlığını azaltması beklenmektedir.

TABLO I: 23- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar ABD Doları)

	2015	2016	Ocak-Ağustos	
			2016	2017
Cari İşlemler Dengesi	-32,1	-32,6	-22,9	-27,2
Türlerine Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) (1)	10,1	-21,8	-28,9	-27,4
Doğrudan Yatırımlar (net)	-12,5	-9,2	-5,6	-4,9
Portföy Yatırımları (net)	15,7	-6,3	-10,3	-20,1
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	-2,4	0,8	0,4	3,2
Yabancıların DİBS Alımları	-7,7	0,8	4,1	6,7
Diğer Yatırımlar (net)	-13,4	-6,7	-13,0	-2,4
Kullanıcıya Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	10,1	21,8	-28,9	-27,4
Kamu Kesimi	-9,0	2,4	6,3	9,4
Özel Kesim	6,7	10,6	16,9	12,7
Bankalar	-4,7	-4,9	4,2	4,6
Banka dışı	11,4	15,5	12,7	8,1
Doğrudan Yatırımlar (net)	12,5	9,2	5,6	4,9
Rezerv Varlıklar	-11,8	0,8	10,5	-1,4
Net Hata Noksan	10,2	11,3	4,5	-1,6

Kaynak: TCMB

(1) Eksi işareti çıkışı göstermektedir.

(2) Doğrudan yatırımlar girişinde kamu ve özel kesim ayrımı net olarak yapılamadığından ve bu borç oluşturan bir kalem olarak kabul edilmediğinden kullanıcıya göre sermaye hareketleri kısmında hesaplamaya dâhil edilmeyip ayrı olarak verilmiştir. Ayrıca sermaye hesabı altında yer alan göçmen transferleri ve üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar kalemleri de hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

1.2.3.3. Dış Borç Stoku

a) Mevcut Durum

2016 yılında 404,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşen toplam dış borç stoku, 2017 yılının ikinci çeyreği sonu itibarıyla 432,4 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

Dış borç stokunun GSYH'ya oranı 2016 yılında yüzde 46,9 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında toplam dış borç stokunun yüzde 24,2'si kısa vadeli dış borçlardan oluşurken, 2017 yılı ikinci çeyreği sonunda bu oran yüzde 25,1 olarak kaydedilmiştir.

TABLO I: 24- Dış Borç Stokuna Ait Bazı Göstergeler

(Milyar ABD Doları)

	2014	2015	2016	2017 (1)
Toplam Dış Borç Stoku	401,8	396,1	404,5	432,4
Vadesine Göre				
Kısa Vadeli Dış Borçlar	131,6	101,9	98,0	108,7
Kamu	17,9	14,6	16,3	17,3
TCMB	0,3	0,2	0,1	0,1
Özel	113,4	87,2	81,6	91,3
Finansal Kuruluşlar	78,9	52,0	42,9	47,2
Finansal Olmayan Kuruluşlar	34,5	35,1	38,7	44,1
Uzun Vadeli Dış Borçlar	270,2	294,2	306,5	323,6
Kamu	99,8	98,6	103,6	112,1
TCMB	2,1	1,2	0,7	0,7
Özel	168,3	194,5	202,2	210,9
Finansal Kuruluşlar	84,8	105,0	105,5	109,8
Finansal Olmayan Kuruluşlar	83,5	89,5	96,7	101,1
Borçluya Göre				
Kamu Kesimi Dış Borç Stoku	117,7	113,1	119,8	129,3
TCMB Dış Borç Stoku	2,5	1,3	0,8	0,8
Özel Sektör Dış Borç Stoku	281,6	281,6	283,8	302,2
Yüzde Oranlar				
Kısa Vadeli Dış Borçlar / Toplam Dış Borç Stoku	32,7	25,7	24,2	25,1
Kamu Dış Borç Stoku / Toplam Dış Borç Stoku	29,3	28,6	29,6	29,9
TCMB Rezervler (net) / Kısa Vadeli Dış Borçlar	96,8	108,5	108,4	100,0
Toplam Dış Borç Stoku / GSYH	43,0	46,0	46,9	51,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

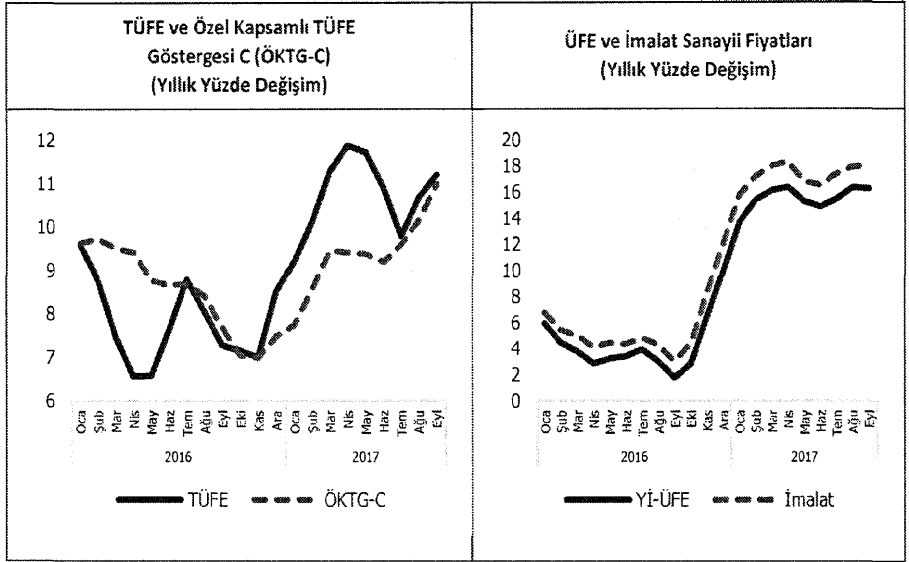
Not: Yuvarlamalar nedeniyle hesaplamalar net sonuçları vermeyebilir.

(1) İkinci Çeyrek Sonu İtibarıyla.

1.2.4. ENFLASYON VE PARA-KUR POLİTİKASI**1.2.4.1. Enflasyon****a) Mevcut Durum**

2016 yılında TÜFE yıllık artış hızı; yılsonunda Türk Lirasında yaşanan değer kayıplarına karşın temel mal ile gıda enflasyonundaki olumlu görünümün etkisiyle bir önceki yıla göre 0,3 puan azalarak yüzde 8,5 olarak gerçekleşmiştir.

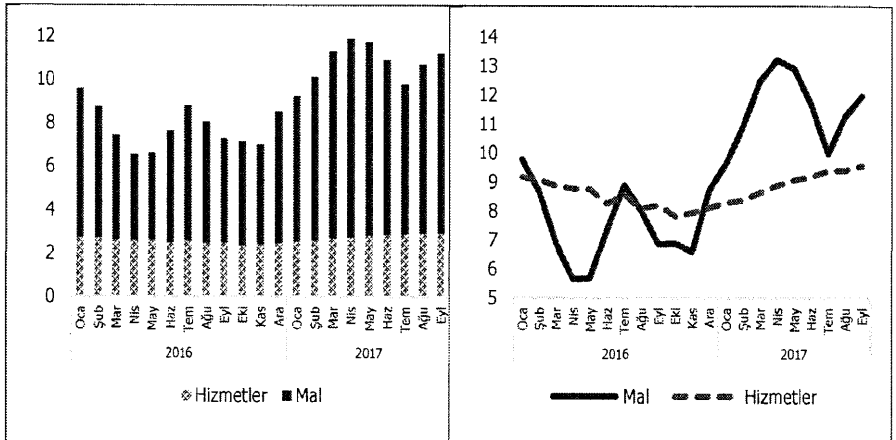
GRAFİK: 3- Fiyat Gelişmeleri

Kaynak: TÜİK

TÜFE yıllık artış hızı 2017 yılının ilk çeyreğinde; TL'deki değer kaybıyla birlikte belirgin bir şekilde yükselerek Mart ayı itibarıyla yüzde 11,3 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılının ikinci çeyreğinde TÜFE yıllık artış hızı, gıda ve enerji enflasyonundaki aşağı yönlü seyir sonucu, Haziran ayı itibarıyla yüzde 10,9 olmuştur. 2017 yılının üçüncü çeyreğinde TÜFE yıllık artış hızı, tütün ürünlerinden gelen enflasyonu düşürücü yöndeki baz etkisine karşın gıda ve çekirdek enflasyonda gözlenen artışın etkisiyle Eylül ayı itibarıyla yüzde 11,2'ye yükselmiştir. 2017 yılının son çeyreğinde TÜFE yıllık artış hızının işlenmemiş gıda fiyatlarının istikrar kazandığı bir görünüm altında, bir miktar gerileyerek yılsonunda yüzde 9,5 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK: 4- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkıları ve Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: TCMB

Temel mal grubu fiyatlarının 2017 yılındaki seyirinde döviz kuru gelişmeleri belirleyici olmuştur. Yılın ilk dört ayında yükseliş eğiliminde olan temel mal grubu yıllık enflasyonu, sonraki aylarda Türk Lirasındaki değer kayıplarının bir miktar telafi olmasıyla ve giyim ürünlerinin ağırlık sistemindeki değişikliğin ortaya koyduğu baz etkisiyle ikinci çeyrek sonuna kadar gerilemiştir. Hizmet grubu enflasyonunda ise başta birim işgücü maliyetleri, gıda fiyatları ve döviz kuru olmak üzere maliyet unsurlarındaki gelişmeler ve manşet enflasyonun ulaştığı yüksek seviyenin endeksleme kanalıyla yansımaları sonucunda yükselmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden ÖKTG-B ve ÖKTG-C endeksleri yıllık artış hızı 2017 yılı Eylül ayı itibarıyla sırasıyla yüzde 10,9 ve yüzde 11 olarak gerçekleşmiştir.

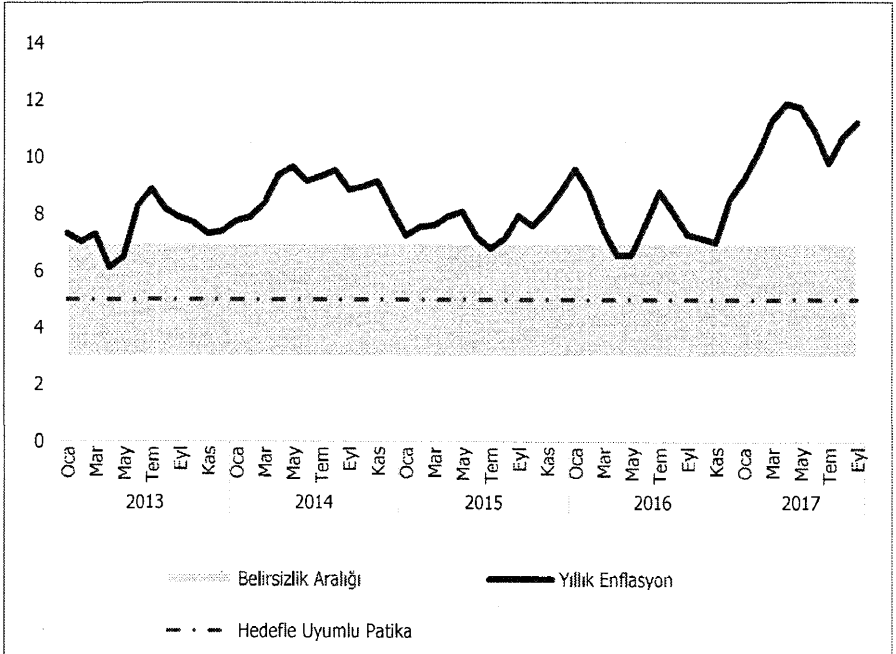
2016 yılında yüzde 9,9 olarak kaydedilen Yİ-ÜFE yıllık artış hızı 2017 yılı genelinde yükseliş eğilimi göstermiştir. Bu doğrultuda, yılın ilk çeyreğinde yüzde 16,1 oranında, yılın ikinci çeyreğinde ise yüzde 14,9 oranında gerçekleşen Yİ-ÜFE yıllık artış hızı, yılın üçüncü çeyreğinde yüzde 16,3'e yükselmiştir.

1.2.4.2. Para ve Kur Politikası

a) Mevcut Durum

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmektedir.

GRAFİK: 5 Yıllık Enflasyon ve Hedefle Uyumlu Patika

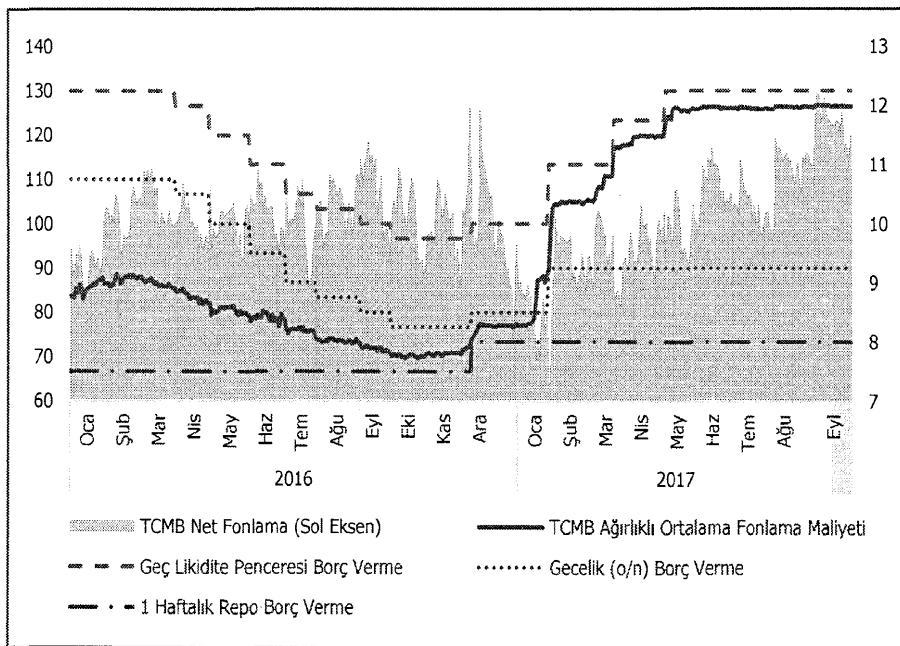

Kaynak: TCMB, TÜİK

2016 yılının son çeyreğinde, TCMB küresel belirsizlikleri ve yüksek oynaklığı dikkate alarak parasal sıkılaşmaya gitmiştir. Bu çerçevede haftalık repo ve gecelik borç verme faiz

oranları yükseltilmiştir. 2017'nin ilk 9 aylık döneminde ise belirsizliklerin görece azaldığı, Türkiye'ye portföy girişlerinin arttığı bir dönem olmuştur. Aynı dönemde küresel koşullarda iyileşme gözlenmesine karşın Türk Lirasındaki değer kaybı nedeniyle ithalat ve fiyatlar olumsuz etkilenmiştir. Söz konusu gelişmelerin fiyatlama davranışlarına dair risk oluşturması nedeniyle parasal sıkılaştırmanın güçlendirilmesine karar verilmiş ve geç likidite penceresinden (GLP) borç verme faiz oranı 2016 yılının son çeyreğinden itibaren 250 baz puan artırılarak yüzde 12,25'e yükseltilmiştir. Ayrıca, bu dönemde fonlama ihtiyacının büyük bir kısmı GLP'den karşılanmıştır. Bunun yanı sıra TCMB, finansal istikrarı destekleyici döviz ve Türk Lirası likiditesini düzenleyici adımlar atmıştır.

GRAFİK: 6- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)

TCMB, ihracat reeskont kredisi uygulamasının ihracatın desteklenmesinde ve döviz rezervlerinin güçlendirilmesinde katkısını göz önünde bulundurarak, 2017 yılı Temmuz ayında mevcut kredi limitini 3 milyar ABD doları artırarak 20 milyar ABD dolarına çıkarmıştır. İhracat reeskont kredileri yoluyla; Merkez Bankası döviz rezervlerine 2016 yılında 15 milyar ABD doları, 2017 yılının ilk dokuz ayında ise 10,1 milyar ABD doları katkı sağlanmıştır.

TABLO I: 25- Merkez Bankası Döviz Müdahale ve İhaleleri

(Milyon ABD Doları)

Yıl	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	795	-	16	12	-	824
2003	34	5 652	-	4 229	-	-	9 915
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 565	-	-	22 032
2006	4	4 296	1 000	5 441	2 105	-	6 636
2007	2	9 906	-	-	-	-	9 908
2008	5	7 584	100	-	-	-	7 489
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 104	14 865	-	-	-	-	15 969
2011	1 920	6 450	11 210	-	2 390	-	-5 230
2012	8 295	-	1 450	-	1 006	-	-5 839
2013	12 664	-	17 610	-	-	-	-4 949
2014	12 999	-	10 439	-	3 151	1 321	-1 912
2015	15 182	-	12 346	-	-	10 505	-7 669
2016	15 022	-	3 400	-	-	5 084	3 804
2017(1)	10 068	-	-	-	-	5 726	4 342

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Piyasa Verileri, Aylık Döviz Alım Satım Tutarları, (1) 2017 yılı verileri ilk 9 ay itibarıyla.

TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 13/10/2017 tarihi itibarıyla 95,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. İhracat reeskont kredileri 2017 yılında rezervlere 10,1 milyar ABD doları katkı sağlamıştır. Öte yandan, enerji ithalatçısı KİT'lere yapılan döviz satışları ile Ocak 2017'de başlanan Türk lirası depoları karşılığı döviz depoları ihaleleri ise rezervleri aşağı yönlü etkileyen kalemler olmuştur.

2017 yılının üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2016 yılı sonuna göre yaklaşık aynı düzeyde kalmıştır. Bununla birlikte emisyon toplamı 7,6 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde TCMB dış varlıkları 11,7 milyar ABD doları, TCMB'nin döviz ve altın cinsi yükümlülükleri ise 9,1 milyar ABD doları artmıştır. Bu doğrultuda, Merkez Bankasının net dış varlık pozisyonunda 2,7 milyar ABD doları iyileşme gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, Eylül 2017 itibarıyla 2016 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 11,1, yüzde 9,9 ve yüzde 9,9 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, TL cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve vadeli TL mevduatlarındaki artış belirleyici olmuştur.

TABLO I: 26- Parasal Büyüklükler ve Merkez Bankası Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2016			2017
	Aralık	Mart	Haziran	Eylül
(Milyon TL)				
Para Arzları				
M1	382 351	401 173	421 573	424 755
M2	1 406 729	1 441 643	1 505 781	1 545 920
M3	1 450 681	1 485 453	1 550 755	1 594 372
(Milyon TL)				
Para Tabanı	157 810	149 566	153 011	157 888
Emisyon	123 547	122 679	128 104	131 100
Net Dış Varlıklar	120 087	132 461	109 942	111 364
Net Uluslararası Rezervler	115 128	127 311	104 542	105 759
Net İç Varlıklar	37 723	17 106	43 069	46 524
Hazine Borçları	12 460	14 632	14 688	14 552
Değerleme Hesabı	-45 560	-57 469	-51 693	-48 336
(Milyon ABD Doları)				
Dış Varlıklar	107 888	111 623	116 716	119 626
Toplam Yükümlülükler	73 879	79 172	83 141	82 937
Yurt İçi	71 058	76 338	80 665	80 372
Yurt Dışı	2 821	2 834	2 476	2 565
Net Dış Varlık Pozisyonu	34 009	32 451	33 575	36 689

Kaynak: TCMB

Not: Alt kalemlerin tamamı gösterilmediği için toplamlar tutmayabilir. Veriler ayın son Cuma günü itibarıyladır. Bilanço büyüklüklerine ait rakamlar Stand By Bilançosundan alınmıştır.

b) 2018 Yılı Hedefleri

Para politikası, finansal istikrarı da gözeterek şekilde enflasyon hedeflemesi çerçevesinde yürütülecektir. Enflasyonun 2018 yılı sonunda yüzde 7 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1.2.5. MALİ PİYASALAR

a) Mevcut Durum

Finans sektörünün toplam aktif büyüklüğü, 2017 yılı Haziran ayında 3,5 trilyon TL olarak gerçekleşmiş olup aktiflerin GSYH'ya oranı da yüzde 123,8'e yükselmiştir. Geçmiş yıl programlarına kıyasla görülen trend değişikliğinin en önemli nedeni GSYH serisindeki farklılaşmadır. 2016 yılı sonundan bu yana geçen altı aylık dönemde sektördeki payını en çok artıran kuruluşlar sigorta ve emeklilik şirketleri ile portföy yönetim şirketleri olmuştur. Aynı dönemde banka dışı kredi kuruluşları ile yatırım ortaklıklarının payında bir miktar azalış görülmektedir.

TABLO I: 27- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1)			Aktif Büyüklük			Sektör Payı			GSYH'ya Oran			Kuruluş Sayısı (2)		
	(Milyar TL)			(Milyar ABD Doları)			(Yüzde)			(Yüzde)			(Adet)		
	2015	2016	2017-6	2015	2016	2017-6	2015	2016	2017-6	2015	2016	2017-6	2015	2016	2017-6
Bankalar	2 357,4	2 731,0	2 972,0	810,8	773,3	847,4	86,6	85,9	85,8	100,8	104,7	106,3	52	52	51
Mevduat Bankaları	2 130,6	2 455,4	2 678,3	732,8	695,2	763,7	78,2	77,3	77,3	91,1	94,1	95,8	34	34	33
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	106,6	142,8	150,7	36,7	40,4	43,0	3,9	4,5	4,4	4,6	5,5	5,4	13	13	13
Katılım Bankaları	120,2	132,9	143,1	41,3	37,6	40,8	4,4	4,2	4,1	5,1	5,1	5,1	5	5	5
Banka Dışı Kredi Kuruluşları	94,6	114,4	120,5	32,5	32,4	34,4	3,5	3,6	3,5	4,0	4,4	4,3	107	102	101
Finansal Kiralama Şirketleri	40,7	48,5	52,4	14,0	13,7	15,0	1,5	1,5	1,5	1,7	1,9	1,9	29	26	26
Faktoring Şirketleri	26,7	33,1	35,0	9,2	9,4	10,0	1,0	1,0	1,0	1,1	1,3	1,3	66	62	61
Finansman Şirketleri	27,2	32,8	33,0	9,4	9,3	9,4	1,0	1,0	1,0	1,2	1,3	1,2	12	14	14
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	98,4	122,2	138,0	33,9	34,6	39,1	3,6	3,8	4,0	4,2	4,7	4,9	60	61	62
Hayat Dışı	33,9	42,7	47,2	11,7	12,1	12,1	1,2	1,3	1,4	1,5	1,6	1,7	36	37	38
Hayat/Emeklilik	61,8	76,5	87,4	21,3	21,7	21,7	2,3	2,4	2,5	2,6	2,9	3,1	23	22	22
Reasürans	2,6	2,9	3,4	0,9	0,8	0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	1	2	2
Yatırım Ortaklıkları	54,3	62,1	66,0	18,7	17,6	18,8	2,0	2,0	1,9	2,3	2,4	2,4	48	48	48
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	0,4	0,4	0,4	0,2	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	9	9
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	52,5	60,6	64,0	18,1	17,2	18,2	1,9	1,9	1,8	2,2	2,3	2,3	31	31	31
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları	1,3	1,1	1,6	0,5	0,3	0,5	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,1	8	8	8
Portföy Yönetim Şirketleri	99,4	122,2	139,7	34,2	34,6	39,8	3,6	3,8	4,0	4,3	4,7	5,0	46	50	50
Varlık Yönetim Şirketleri	2,8	3,2	3,4	1,0	0,9	1,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	12	15	12
Yetkili Müesseseler	1,4	1,6	-	0,5	0,5	-	0,1	0,1	-	0,1	0,1	-	745	749	748
Aracı Kurumlar	15,3	21,2	23,2	5,3	6,0	6,6	0,6	0,7	0,7	0,7	0,8	0,8	93	89	84
TOPLAM	2 723,6	3 177,9	3 462,8	936,7	899,8	987,1	100	100	100	116,5	121,8	123,8	418	417	408

Kaynak: SPK, BDDK, Hazine Müsteşarlığı, TÜİK, TSPB, Emeklilik Gözetim Merkezi

(1) Girişim sermayesi yatırım ortaklıkları için piyasa değeri, portföy yönetim şirketleri için portföy büyüklüğü kullanılmıştır.

(2) Toplam satırına yetkili müesseseler dâhil edilmemiştir.

Bankacılık

Haziran 2017'de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren 51 bankanın 33'ü mevduat, 13'ü kalkınma ve yatırım, 5'i ise katılım bankasıdır. 2016 yılı Haziran ayında 53 olan banka sayısının gerilemesinin nedeni, bir katılım bankasının ve Türkiye'de şubesi bulunan bir yabancı bankanın sistemden çıkmış olmasıdır. Haziran 2017 itibarıyla bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü TL bazında yıllık yüzde 20 artarak 3 trilyon TL; ABD doları bazında ise yüzde 1 azalarak 847 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 28- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

	2015	2016	Haziran	
			2016	2017
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	2 357	2 731	2 477	2 972
Aktif Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	811	773	856	847
Krediler (Milyar TL)	1 485	1 734	1 570	1 919
Mevduat (Milyar TL)	1 245	1 454	1 312	1 578
Net Dönem Kârı (Milyon TL)	26 052	37 530	19 033	25 359
Banka Sayısı (Adet)	52	52	53	51
Şube Sayısı (Adet)	12 269	11 747	12 151	11 705
Personel Sayısı (Bin kişi)	218	211	215	210
Performans (Yüzde)				
Vergi Öncesi Kâr / Toplam Aktifler (1)	1,5	1,9	1,0	1,1
Dönem Net Kâr / Toplam Özkaynaklar (1)	11,3	14,3	7,2	8,3
Kredi (Brüt) / Mevduat	123,1	123,3	123,8	125,5
Mevduat / Toplam Pasifler	52,8	53,2	52,9	53,1
Kredi (Brüt) / Toplam Aktifler	65,0	65,6	65,6	66,6
İhraç Edilen Menkul Değerler / Toplam Pasifler	4,2	4,3	4,0	4,4
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	15,6	15,6	15,8	16,9
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	1,3	-1,3	-0,5	0,3
Tahsilî Gecikmiş Alacaklar (TGA) (Brüt) / Brüt Krediler	3,1	3,2	3,3	3,1
TGA (Net) / Brüt Krediler	0,8	0,7	0,8	0,7
Likidite Yeterlilik Oranı	143,5	135,6	144,3	144,8

Kaynak: BDDK

(1) Ara dönemler yıllıklandırılmamıştır.

Haziran 2017 itibarıyla yerli özel sermayeli bankalar sektör aktiflerinin yüzde 36,2'sini, yabancı sermayeli bankalar yüzde 29'unu ve kamu bankaları da yüzde 34,8'ini temsil etmektedir. Fonksiyonel gruplar bazında mevduat bankaları yüzde 90,1'lik payını korurken katılım bankalarının payı yüzde 4,8'e gerilemiş, kalkınma ve yatırım bankalarının payı ise yüzde 5,1'e yükselmiştir. Bu gelişmede, Eximbank kredilerindeki artış ve bir katılım bankasının sistemden çıkması etkili olmuştur.

Bankacılık bilançosunun en önemli aktif kalemi olan krediler, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 22,2 artarak Haziran 2017 itibarıyla 1,9 trilyon TL'ye yükselmiştir. Makroihtiyati tedbirlerin gevşetilmesi, vergisel teşvikler ve Kredi Garanti Fonu (KGF) destekli ilave kredi imkânları kredilerdeki artışta etkili olmuştur. Aynı dönemde tüketici kredileri yıllık yüzde 15,8 ve kredi kartları yüzde 6,6 artarken KOBİ kredileri yüzde 20,2 ve kurumsal krediler

yüzde 28 artmıştır. Bu dönemde tüketici kredileri ve kredi kartlarının toplam krediler içerisindeki payı azalırken KGF desteklerinin de etkisiyle ticari kredilerin payı artmıştır.

Bankaların temel fon kaynakları olan mevduat, çoğunluğu yurtdışından sağlanan krediler ve ihraç edilen menkul kıymetlerin paylarında Haziran 2016-Haziran 2017 döneminde kayda değer bir değişim gözlenmemiştir. Haziran 2017'de söz konusu kalemlerin toplam pasiflere oranı sırasıyla yüzde 53,1, yüzde 16 ve yüzde 4,4 olarak gerçekleşmiştir. Bankaların en kısa vadeli fon kaynağı durumundaki para piyasası işlemlerine bakıldığında ise Haziran 2017 itibarıyla bir yıllık dönemde, repo işlemlerinden sağlanan fonların payı 3,3 puan azalarak yüzde 2,9'a gerilemiş, para piyasalarına ve merkez bankasına borçların payı ise yüzde 1,4 seviyesinden yüzde 5'e yükselmiştir. Bu gelişmede, TCMB'nin repo ihaleleri yoluyla yaptığı piyasa fonlamasını azaltıp geç likidite penceresini yoğun olarak kullanması etkili olmuştur.

Haziran 2016'da yüzde 123,8 olan kredi/mevduat oranı Haziran 2017 itibarıyla yüzde 125,5'e yükselmiştir. 2017 yılının ilk yarısında kredi büyümesi, ağırlıklı olarak şirketler kesimine TL cinsinden kullanılan kredilerdeki artışla sağlanmış, söz konusu kredilerin finansmanında yabancı para cinsi kaynaklar ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Buna bağlı olarak, yılın ilk yarısında kredi/mevduat oranı TL cinsi kalemler için yaklaşık 15 puan artarken yabancı para cinsi kalemler için 11 puan gerilemiştir. Mevduat kabul etmeyen kalkınma ve yatırım bankaları hariç tutulduğunda, Haziran 2017 itibarıyla kredi/mevduat oranı yüzde 118,5'e kadar gerilemektedir.

Haziran 2017'de, bankacılık sektörünün dönem net kârı önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 33,2 oranında artarak 25,4 milyar TL'ye yükselmiştir. Bu artışta, esas olarak net faiz gelirlerindeki 12,2 milyar TL'lik yükseliş belirleyici olmuş ve takipteki alacaklar için ayrılan özel karşılıklardaki azalış da olumlu katkı yapmıştır. Diğer taraftan, sermaye piyasası ve kambiyo işlemleri kâr/zararı toplamının, önceki dönemde dönem net kârına olan azaltıcı etkisinin bu dönemde yükselmesi kâr artışını baskılamıştır. Sonuç olarak, Haziran 2017 itibarıyla vergi öncesi aktif kârlılığı yüzde 1,1, özkaynak kârlılığı ise yüzde 8,3 olarak gerçekleşmiştir.

Sermaye yeterliliği rasyosu (SYR) uluslararası standartların öngördüğü asgari düzeyin oldukça üzerinde olup Haziran 2017 itibarıyla yüzde 16,9 seviyesinde gerçekleşerek 2013 yılının ilk çeyreğinden bu yana en yüksek seviyesini görmüştür. Haziran 2016-Haziran 2017 döneminde, temel olarak güçlü kârlılık performansı ile ilave sermaye ihtiyacı yaratmayan KGF kredileri sayesinde SYR'de 1 puanlık artış sağlanmıştır. Haziran 2017 itibarıyla SYR; mevduat bankaları için yüzde 16,4, katılım bankaları için yüzde 17,4, kalkınma ve yatırım bankaları için yüzde 24,8 seviyesindedir. Bankaların sahiplik durumuna göre ise özel bankalar, kamu bankaları ve yabancı sermayeli bankalar sırasıyla yüzde 16,1, yüzde 16,7 ve yüzde 18,2 düzeyinde SYR'lere sahiptir.

Sektörün kullandığı kredilerdeki tahsili gecikmiş alacaklar (TGA) oranında 2015 yılının ikinci yarısında başlayan artış 2016 yılında da devam etmiş; yıl içinde yüzde 3,4'lere yükselen söz konusu oran, özellikle 2017 yılında gerçekleşen güçlü kredi büyümesinin etkisiyle Haziran 2017'de yüzde 3,1'e gerilemiştir. Alt gruplar itibarıyla bakıldığında, TGA oranının tüketici kredileri için yüzde 3, kredi kartları için yüzde 6,9, KOBİ kredileri için yüzde 4,7 ve kurumsal krediler için yüzde 2 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir. KOBİ kredilerinin TGA oranında gözlenen iyileşmede KGF destekli kredilerin önemli bir etkisi olduğu değerlendirilmektedir.

Bankacılık sektörünün düzenleme ve denetimine uluslararası standartlar doğrultusunda devam edilmektedir. Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak

Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 01/01/2018 tarihinden itibaren yürürlüğe girecek olup 2006 yılından bu yana uygulanmakta olan mevcut Yönetmelik yürürlükten kaldırılacaktır. Yeni Yönetmelikle kredilerin sınıflandırılmasına ve yeniden yapılandırılmasına ilişkin esaslar Basel Bankacılık Denetim Komitesinin belirlediği ilkeler çerçevesinde yapılacak ve kredi karşılıkları Uluslararası Finansal Raporlama Standartlarına uygun olarak "beklenen kayıp yaklaşımı" esasına göre ayrılacaktır.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa değeri 2016 yılı sonunda 614,1 milyar TL iken Haziran 2017'de 773,2 milyar TL'ye yükselmiş; 405 olan Borsa İstanbul'da işlem gören şirket sayısı ise 404'e düşmüştür. Şirketlerin piyasa değerindeki iyileşmeyle orantılı olarak piyasa kapitalizasyonunun GSYH'ya oranı yüzde 27,6'ya ulaşmıştır. Söz konusu dönemde, Borsa İstanbul'daki yabancı payı yüzde 63,4 seviyesinden yüzde 65,2'ye yükselmiştir.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2014	2015	2016	2017-6
Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamındaki Şirketler (Adet)	582	514	485	485
Borsa İstanbul Şirketleri (Adet)	425	416	405	404
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	157	98	80	81
Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım, Milyon TL)	247 173	227 270	245 806	308 449
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım, Yüzde)	63,8	62,4	63,4	65,2
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon TL)	627 365	554 884	614 069	773 202
Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH (Yüzde)	30,7	23,7	23,5	27,6
Yatırım Kuruluşları (Adet)	140	136	132	128
Aracı Kurumlar (Adet)	97	93	89	84
Bankalar (Adet)	43	43	43	44
Menkul Kıymet Yatırım Fonları (Adet)	482	363	384	434
Toplam Değeri (Milyon TL)	33 315	37 186	43 755	48 514
Bireysel Emeklilik Fonları (Adet)	246	249	263	293
Toplam Değeri (Milyon TL)	37 771	47 918	58 439	70 270
Yabancı Yatırım Fonları (Adet)	41	42	42	42
Portföy Değeri (Milyon TL)	32	18	16	14
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9
Net Aktif Değer (Milyon TL)	449	437	442	449
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	31	31	31	31
Aktif Toplamı (Milyon TL)	42 059	52 530	60 602	63 978
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	6	8	8	8
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	40	46	50	50
Yönettikleri Portföy Büyüklüğü (Milyon TL)	81 867	99 400	122 178	139 671
Bağımsız Denetim Şirketleri (Adet)	92	98	100	101
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	130	132	132	132
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	10	10	8	7
Hisse Senedi Hariç Özel Sektör Menkul Kıymetleri (Milyon TL)	47 743	49 395	51 838	55 506

Kaynak: SPK, TÜİK

Menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2016 yılı sonunda 43,8 milyar TL iken Haziran 2017 itibarıyla 48,5 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü ise aynı dönemde yüzde 14,3 artarak 139,7 milyar TL olmuştur.

Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı 2017 yılı Haziran sonunda bir önceki yılsonuna göre yüzde 5,6 oranında artarak 64 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Diğer yandan, menkul kıymet yatırım ortaklıklarındaki durağanlık ile yabancı yatırım fonlarında son yıllarda görülen azalış trendi 2017 yılının ilk altı ayında da devam etmiştir.

2017 yılının ilk yarısında görülen canlanmanın etkisiyle, hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku bir önceki yılsonuna göre yüzde 7,1 artarak 55,5 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Bu stokun yüzde 65'i banka bonusu, yüzde 31,8'i ise özel sektör tahvili, kalan kısmı ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır.

TABLO I: 30- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyon TL)

	2015	2016	Eylül	
			2016	2017
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-Satım Pazarı İşlem Hacmi	226 559	323 614	233 976	206 296
Repo-Ters Repo Pazarı İşlem Hacmi	2 931 401	1 985 568	1 583 282	1 205 409
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi (1)	1 025 874	1 013 562	769 491	1 000 525
Birincil Halka Arz Hasılatı Toplamı (2)	96	37	37	1 407
Takasbank Borsa Para Piyasası				
İşlem Hacmi	257 237	427 968	300 912	431 578
Ödünç Pay Senedi Piyasası				
İşlem Hacmi	5 564	7 423	5 037	9 948
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	1 080	2 529	1 917	6 496
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon ABD Doları)	9 170	8 835	5 476	12 732
Altın Euro İşlem Hacmi (Milyon Euro)	2	1	0,8	2,9
Altın İşlem Hacmi (Ton)	255	242	151	361
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
İşlem Hacmi	575 006	607 225	431 446	591 044
İşlem Hacmi (Bin Adet)	90 254	110 379	76 009	105 101
Dönem Sonu Açık Pozisyon (Adet)	1 336 024	2 773 490	1 912 386	2 881 523

Kaynak: Borsa İstanbul, VOB, Takasbank

(1) Gelişen İşletmeler Piyasası ve Serbest İşlem Platformu işlem hacimlerini de içermektedir.

(2) Halka arz tarihi olarak borsada işlem görme tarihi esas alınmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası işlem hacimlerinde 2017 yılının ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre daralma olmuştur. Bu piyasada kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 11,8, repo-ters repo pazarı işlem hacmi yüzde 23,9 azalmıştır. Pay piyasası işlem hacmi ise aynı dönemde yüzde 30 artış kaydetmiştir.

Sermaye piyasasının derinliğini artıran birincil halka arzların sayısında son yıllarda gözlenen düşüş, küresel ekonomide süregelen riskler ve olumsuz jeopolitik gelişmeler nedeniyle 2017 yılının ilk dokuz ayında da devam etmiştir. Ancak 2017 yılının ilk yarısında gerçekleşen büyük bir halka arz nedeniyle bu yıla ait birincil halka arz hasılatı verisinde kayda değer bir artış görülmüştür.

Takasbank Borsa Para Piyasası işlem hacmi Eylül 2017 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 43,4 artmıştır. Takasbank Ödünç Pay Senedi Piyasası işlem hacminde aynı dönemde görülen artış oranı ise yüzde 97,5'tir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında altın TL işlem hacmi, 2017 yılının ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 238,9 artmıştır. Eylül 2017 itibarıyla altın TL işlem hacmi 6,5 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 12,7 milyar ABD doları; ton bazında altının toplam işlem hacmi ise 361 ton olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2016'da 431 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası (VİOP) işlem hacmi Eylül 2017'de 591 milyar TL'ye yükselmiştir.

Bireysel yatırımcıların yüksek kaldırıma dayalı risk almalarının ve düşük tutarlı tasarruflar için yüksek kaldıraçlı yol açacağı muhtemel mağduriyetlerin önlenmesi amacıyla 10/02/2017 tarihinde kaldıraçlı alım satım işlemlerine (foreks) ilişkin Tebliğde değişikliğe gidilmiştir. Buna göre, kaldıraçlı alım satım işlemlerine ilişkin azami kaldıraç oranı 100:1'den 10:1'e düşürülmüş ve ayrıca işlemlere başlayabilmek için asgari 50.000 TL veya muadili döviz tutarında başlangıç teminatı yatırılması zorunluluğu getirilmiştir.

06/04/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan BKK uyarınca, merkezi Ankara'da olmak üzere 100 milyon TL nakdi sermayeli Türkiye Ürün İhtisas Borsası A.Ş. kurulması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, Ürün İhtisas Borsasının Kuruluş, Faaliyet, İşleyiş ve Denetim Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 10/08/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Gayrimenkul projelerine dayalı ve Türkiye'ye özgü bir sermaye piyasası aracı olan gayrimenkul sertifikaları hakkındaki SPK düzenlemelerinde değişiklikler yapılmıştır. Bu doğrultuda, TOKİ tarafından halka arz edilen ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu kapsamında ilk ihraç niteliğindeki gayrimenkul sertifikaları 07/04/2017 tarihinde Borsa İstanbul Pay Piyasası bünyesinde işleme alınmıştır.

29/04/2017 tarihinde Sermaye Piyasası Kanununda yapılan değişiklikle Türkiye'de yerleşik kişilere yönelik olarak internet aracılığıyla yurt dışında kaldıraçlı işlem ve kaldıraçlı işlemlerle aynı hükümlere tabi olduğu belirlenen türev araç işlemleri yaptırıldığına ilişkin bilgi edinilmesi halinde, ilgili internet sitesine erişimin engelleneceği hükme bağlanmıştır. Ayrıca, yatırımcıların yurt dışında yerleşik kurumlarda işlem yapmaları neticesinde yaşanabilecek mağduriyetlerin önlenmesi amacıyla, 03/07/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Kararda Değişiklik Yapılmasına Dair 2017/10328 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, Türkiye'de yerleşik kişilerin kaldıraçlı işlemler ve benzeri türev araç alım-satımını yalnızca SPK tarafından yetkilendirilmiş kuruluşlar aracılığıyla yapabileceği hükmü getirilmiştir.

Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik

Türkiye'de sigortacılık ve bireysel emeklilik sektörlerinde 2016 yılı sonunda 61 olan faal şirket sayısı, bir sigorta şirketinin faaliyete başlaması sonucu 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla 62'ye yükselmiştir. 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla, aktif olan şirketlerden 38'si hayat dışı, 18'i hayat ve emeklilik, 4'ü hayat ve 2'si de reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigorta şirketleri tarafından sigortalılara verilen teminat tutarı, 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla 92,1 trilyon TL'ye yükselmiştir. Sigortacılık sektöründe aynı dönem itibarıyla, direkt prim üretimi bir önceki yıla göre nominal olarak yüzde 10,9 artarak 22,9 milyar TL seviyesine ulaşmıştır.

Sigortacılık sektörünün gelişme potansiyelinin yüksek ve sigortalılık oranının düşük olması nedeniyle yabancı sermayenin sektöre ilgisi oldukça canlıdır. Toplam ödenmiş sermaye açısından yabancı sermayenin payı 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla yüzde 72 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla, sektörde yer alan 62 adet şirketin 41'inde

yabancı ortakların payı yüzde 50'nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 46'dır.

TABLO I: 31- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

	2015	2016	Haziran	
			2016	2017
Aktif Toplamı (Milyon TL)	98 428	122 172	111 592	138 009
Hayat Dışı Şirketler	33 938	42 722	39 305	47 170
Hayat/Emeklilik Şirketleri	61 842	76 541	69 479	87 410
Reasürans Şirketleri	2 648	2 909	2 808	3 429
Sermayede Yabancı Payı (Yüzde)	71,7	71,0	69,2	72,0
Hayat Dışı Şirketler	74,6	74,2	72,1	74,3
Hayat/Emeklilik Şirketleri	64,9	63,2	62,1	66,4
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	30 297	39 473	20 654	22 900
Hayat Dışı Şirketler	26 597	34 509	17 714	18 876
Hayat/Emeklilik Şirketleri	3 700	4 963	2 940	4 023
Performans (Milyon TL)				
Net Dönem Kâr	101	2 596	401	1 874
Hayat Dışı Şirketler	-856	1 140	-186	944
Hayat/Emeklilik Şirketleri	826	1 322	585	909
Reasürans Şirketleri	130	134	2	21
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	0,1	2,1	0,4	1,4
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	0,8	15,9	2,8	11,3
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Konservasyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	80,0	82,5	70,5	68,3
Hayat/Emeklilik Şirketleri	95,6	96,2	95,7	96,4
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	-1,8	5,1	0,2	6,7
Hayat/Emeklilik Şirketleri	15,4	15,8	14,0	17,3
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	20,2	29,8	37,7	6,6
Hayat/Emeklilik Şirketleri	14,6	34,1	24,0	36,8

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

(1) Bölüşmeli Treteler esas alınarak hesaplanmıştır.

Sigortacılık sektöründe 2016 yılı sonunda gerçekleşen kârlılık, 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla da sürmüştür ve 1,9 milyar TL kâr kaydedilmiştir. Söz konusu kârlılıkta, hayat dışı sigorta şirketlerindeki 994 milyon TL ve hayat ve emeklilik şirketlerindeki 909 milyon TL'lik kârlar etkili olmuştur. Söz konusu dönem itibarıyla reasürans şirketleri de 21 milyon TL kâr elde etmiştir.

TABLO I: 32- Bireysel Emeklilik Sistemi Göstergeleri

	Katılımcı Sayısı		Katılımcıların Fon Tutarı (1)		Yatırıma Yönelen Tutar		Devlet Katkısı	Emekli Sayısı
	Kişi	Yıllık Artış (Yüzde)	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)	Milyon TL	Kişi
2009	1 987 940	13,9	9 097	42,8	6 870	30,0	-	1 898
2010	2 281 478	14,8	12 012	32,0	9 221	34,2	-	2 848
2011	2 641 843	15,8	14 330	19,3	12 029	30,4	-	3 838
2012	3 128 130	18,4	20 346	42,0	15 741	30,9	-	5 404
2013	4 153 055	32,8	25 146	23,6	21 456	36,3	1 152	7 577
2014	5 092 871	22,6	34 793	38,4	27 843	29,8	3 019	15 350
2015	6 038 432	18,6	42 979	23,5	36 549	31,3	5 020	27 745
2016	6 627 025	9,7	53 409	24,3	43 733	19,7	7 438	44 350
2016 (2)	6 484 665	12,3	50 894	27,3	41 565	23,8	7 098	40 398
2017 (2)	6 842 125	5,5	63 483	24,7	49 422	18,9	9 608	59 534

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi

(1) 2013 yılı itibarıyla devlet katkısı hariç katılımcıların fon tutarını göstermektedir.

(2) Eylül ayı sonu itibarıdır.

Bireysel emeklilik sistemi toplam fon büyüklüğü 2016 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 26,8 artışla 60,8 milyar TL'ye, katılımcı sayısı ise yüzde 9,7 artışla 6,6 milyon kişiye ulaşmıştır. 2017 Eylül sonu itibarıyla katılımcı sayısı 6,8 milyon kişi olarak gerçekleşmiş, toplam fon büyüklüğü de devlet katkısı dâhil 73,1 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Bireysel emeklilikte otomatik katılım sistemi, 01/01/2017 tarihinden itibaren çalışanlara yönelik olarak uygulanmaya başlanmıştır. Türk vatandaşı veya mavi kartlı olup 45 yaşın altında ücret karşılığı çalışanlar, düzenlenen emeklilik sözleşmesiyle bir emeklilik planına kademeli olarak dâhil edilmektedir. 2017 Eylül sonu itibarıyla otomatik katılım sisteminde 3,3 milyon çalışan yer almakta olup çalışanların fon tutarı 1,2 milyar TL'ye ulaşmıştır.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar

Haziran 2017 itibarıyla BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı 113'tür. Bu kuruluşların aktif toplamı 123,9 milyar TL olup bankacılık sektörü aktif toplamının yüzde 4,2'sine denk gelmektedir.

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, Haziran 2017'de bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring, finansman ve varlık yönetim şirketlerinde sırasıyla yüzde 23,6, yüzde 19,3, yüzde 13,6 ve yüzde 14,2 artmıştır. Haziran 2017 itibarıyla yılbaşıdan bu yana birikimli aktif kârlılığı söz konusu şirketler için sırasıyla yüzde 1,2, yüzde 1,3, yüzde 0,8 ve yüzde 1,7 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 33- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

	2015	2016	Haziran	
			2016	2017
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	29	26	27	26
Şube Sayısı (Adet)	143	141	142	128
Personel Sayısı (Kişi)	1 504	1 519	1 528	1 472
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	40 656	48 499	42 410	52 438
Net Dönem Kârı (Milyon TL)	809	923	529	611
Faktoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	66	62	63	61
Şube Sayısı (Adet)	379	360	371	384
Personel Sayısı (Kişi)	4 805	4 722	4 760	4 743
Aktif Büyüklük (Milyon TL)	26 685	33 080	29 353	35 029
Net Dönem Kârı (Milyon TL)	387	670	352	455
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	12	14	13	14
Şube Sayısı (Adet)	2	0	0	0
Personel Sayısı (Kişi)	827	869	820	869
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	27 220	32 788	29 094	33 047
Net Dönem Kârı (Milyon TL)	356	346	156	269
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	12	15	15	12
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	2 765	3 183	2 963	3 385
Net Dönem Kârı (Milyon TL)	111	74	14	58

Kaynak: BDDK

Faizsiz Finans

Türk bankacılık sektörü içerisinde önemli bir yer edinmiş olan katılım bankacılığı 2017 yılında büyümesini sürdürmüştür. Haziran 2017 itibarıyla Türk bankacılık sektörü içerisinde 2'si kamu, 3'ü özel sermayeli olmak üzere 5 katılım bankası faaliyet göstermektedir.

Katılım bankalarının aktif büyüklüğü Haziran 2017 itibarıyla, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 13,6 oranında artarak 143,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ancak katılım bankacılığı aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı, bu dönemde yüzde 5,1 seviyesinden yüzde 4,8'e düşmüştür. Katılım bankacılığı aktiflerinin en büyük kısmını oluşturan krediler Haziran 2017 itibarıyla 84,2 milyar TL olarak gerçekleşirken kredilerin yıllık artış oranı yüzde 10,9 olmuştur.

Katılım bankalarının en önemli fon kaynağı olan katılım fonu tutarı Haziran 2017 itibarıyla 91,8 milyar TL olup katılım fonunun toplam pasifler içerisindeki payı yüzde 64,1 düzeyindedir. Söz konusu katılım fonlarının krediye dönüşüm oranı Haziran 2017 itibarıyla yüzde 91,7 olarak gerçekleşmiştir.

Banka kârlılığı açısından değerlendirildiğinde, katılım bankalarının dönem net kârı Haziran 2016'da 257,2 milyon TL tutarında iken Haziran 2017 itibarıyla 769,1 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde, katılım bankalarının yılbaşından itibaren birikimli

öz kaynak kârlılığı yüzde 2,3'ten yüzde 6,7'ye, aktif kârlılığı ise yüzde 0,2'den yüzde 0,6 seviyesine yükselmiştir.

TABLO I: 34- Katılım Bankacılığı Temel Göstergeleri

	2015	2016	Haziran	
			2016	2017
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	120,2	132,9	125,9	143,1
Krediler (Milyar TL)	72,0	75,9	75,9	84,2
Katılım Fonu (Milyar TL)	74,2	81,3	74,7	91,8
Banka Sayısı (Adet)	5	5	6	5
Şube Sayısı (Adet)	1 080	959	1 126	990
Personel Sayısı (Bin kişi)	17	14	16	15
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Toplam Aktifler (1)	0,4	0,9	0,2	0,6
Dönem Net Kârı / Toplam Özkaynaklar (1)	4,1	10,7	2,3	6,7
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	15,0	16,2	14,8	17,4
Tahsili Gecikmiş Alacaklar (TGA) (Brüt) / Brüt Krediler	5,4	3,9	6,8	4,1

Kaynak: BDDK

(1) Ara dönemler yıllıklandırılmamıştır.

Faizsiz finans sektörü için önemli bir likidite kaynağı olan kira sertifikası ihraçları Hazine Müsteşarlığı tarafından 2012 yılından itibaren gerçekleştirilmektedir. 2012 yılından 2017 yılı Haziran ayına kadar olan dönemde yurt içinde yaklaşık 20,3 milyar TL, yurt dışında ise yaklaşık 6 milyar ABD doları tutarında kira sertifikası ihraç edilmiştir. 2017 yılının ilk altı ayı içerisinde gerçekleştirilen kira sertifikası ihraç tutarı ise yurt içinde 2,5 milyar TL, yurt dışında ise 1,3 milyar ABD doları düzeyindedir.

Faizsiz finans sektörü içerisinde yeni gelişmekte olan katılım sigortacılığında 2015 yılı sonu itibarıyla pencere usulüyle faaliyet gösterenler de dâhil olmak üzere 4'ü hayat, 4'ü hayat dışı 8 sigorta şirketi faaliyet göstermektedir. Aynı dönem itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren bir katılım reasürans şirketi bulunmamaktadır.

Katılım sigortacılığının işleyişi, gelişimi, sağlıklı takibi ve sistemin güvenilirliğinin sağlanması ile katılımcıların hak ve menfaatlerinin gözetilmesi açısından katılım sigortacılığı faaliyetine ilişkin usul ve esasları düzenlemek amacıyla Katılım Sigortacılığı Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 20/09/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu Yönetmelikle katılım sigortacılığı sektörüne yönelik yasal altyapının oluşturulması sağlanmıştır. Yönetmelik kapsamında katılım sigortacılığı alanında pencere usulüyle faaliyet gösteren şirketlerin faaliyet süresi Yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 3 yıl ile sınırlı tutulmuş, Hazine Müsteşarlığının bu sürenin 2 yıl daha uzatılmasına karar verebileceği hüküm altına alınmıştır.

1.3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

1.3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

2016 yılında GSYH'ya oranla genel devlet gelirleri bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 34,7'ye yükselmiştir. Bu gelişmede; vergi gelirleri, sosyal güvenlik primleri, temettü ve faiz gelirlerindeki artışlar etkili olmuştur. Bu dönemde genel devlet harcamaları; faiz giderlerindeki 0,3 puanlık azalışa karşın, 1,1 puanı cari giderlerin, 0,6 puanı ise özellikle sosyal güvenlikle ilgili harcamalar nedeniyle cari transferlerin etkisiyle, bir önceki yıla göre 1,7 puan artarak GSYH'ya oranla yüzde 36 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak, genel devlet açığı GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 1,2 puan artış göstermiş ve yüzde 1,3 olmuştur.

Genel devlet harcamalarının 2017 yılında GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,3 puan azalarak yüzde 35,8 olacağı öngörülmektedir. Bu dönemde yatırım harcamalarının ve sosyal güvenlik transferleri ile belirli sektörlerle sağlanan teşvik ve desteklerin etkisiyle transfer harcamalarının 0,1'er puan artış göstermesi; buna karşılık personel giderlerinde görülen düşüşün de etkisiyle cari harcamaların 0,5 puan azalması beklenmektedir. Genel devlet gelirlerinde ise 2016 yılına göre 1,4 puanlık bir düşüş beklenmektedir. Burada, 2016 yılında yüksek miktarda tahsil edilen yapılandırma gelirlerinin yarattığı baz etkisi ve 2017 yılında ekonomiyi canlandırmak amacıyla yapılan geçici vergi indirimleri ile bazı vergi dışı gelir kalemlerinde görülen düşüşün etkili olacağı öngörülmektedir. Genel devlet gelirlerindeki düşüşün 0,4'er puanı vergi ve faktör gelirlerinden, 0,2'şer puanı sosyal fonlar ve özelleştirme gelirlerinden, 0,1 puanı ise vergi dışı gelirlerden kaynaklanmaktadır. Bu kapsamda, 2017 yılında genel devlet borçlanma gereğinin GSYH'ya oranının 1,1 puan artması ve yüzde 2,4 olması beklenmektedir.

2015 ve 2016 yıllarında GSYH'ya oran olarak sırasıyla yüzde 2,2 ve yüzde 0,7 fazla veren genel devlet faiz dışı dengesinin 2017 yılında yüzde 0,4 açık vereceği tahmin edilmektedir. 2015 yılında yüzde 0,5 fazla veren program tanımlı genel devlet dengesi ise 2016 yılında yüzde 1 açık vermiştir. Bu açığın 2017 yılında yüzde 1,6'ya yükselmesi beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2015 yılında borçlanma gereği oluşmamış, 2016 yılında ise GSYH'ya oranla yüzde 1 açık verilmiştir. 2017 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin yüzde 2,4 olacağı öngörülmektedir. Program tanımlı kamu kesimi faiz dışı açığının ise bir önceki yıla göre 0,9 puan artarak yüzde 1,5 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2015 yılında GSYH'ya oranla yüzde 27,5 ile en düşük seviyesine inen AB tanımlı genel yönetim borç stoku 2016 yılında yüzde 28,1 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında bu oranın yüzde 28,5 olması beklenmektedir.

2016 yılında genel devlet açığı GSYH'ya oranla yüzde 1,3 olurken genel devlet gelir ve harcamaları üzerindeki devresel etkiler ile tek seferlik gelir ve giderlerin hariç tutulması suretiyle elde edilen yapısal genel devlet dengesi potansiyel GSYH'ya oranla yüzde 3,1 açık vermiştir.

2017 yılında yapısal genel devlet açığının yüzde 3,3 seviyesine yükselmesi beklenmektedir. 2017 yılında, genel devlet açığındaki 1,1 puan artışa karşın yapısal açığın 0,3 puan artmasında tek seferlik gelirlerin 2017 yılında göreceli olarak daha düşük düzeyde olması etkili olmuştur. Bu çerçevede, 2016 yılında tek seferlik gelir ve giderler genel devlet

denmesine 46,4 milyar TL'lik katkı yaparken, 2017 yılında bu katkı 28,3 milyar TL olmuştur. Diğer taraftan, devresel etkiler genel devlet denmesine 2016 yılında 1,5 milyar TL, 2017 yılında ise 1,1 milyar TL olumsuz yönde yansımıştır. 2018 yılında genel devlet açığının 0,5 puan, yapısal açığın ise 0,8 puan iyileşeceği öngörülmektedir.

TABLO I: 35- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi

Genel Devlet Dengesesi			Faiz Gideri Hariç Genel Devlet Dengesesi			
Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)	Denge (1)	Denge (2)	Yapısal (3)	
(Cari Fiyatlarla, Milyar TL)						
2014	-10,6	-33,4	-39,5	41,1	18,3	12,2
2015	-2,4	-41,6	-49,7	52,4	13,2	5,1
2016	-35,1	-81,6	-80,1	17,6	-28,8	-27,3
2017	-74,3	-102,5	-101,4	-13,6	-41,9	-40,8
2018	-67,2	-90,3	-88,4	8,4	-14,7	-12,8
(GSYH'ya Oran, Yüzde)						
2014	-0,5	-1,6	-2,0	2,0	0,9	0,6
2015	-0,1	-1,8	-2,2	2,2	0,6	0,2
2016	-1,3	-3,1	-3,1	0,7	-1,1	-1,0
2017	-2,4	-3,4	-3,3	-0,4	-1,4	-1,3
2018	-1,9	-2,6	-2,6	0,2	-0,4	-0,4

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: Yapısal denmenin GSYH'ya oranında potansiyel GSYH kullanılmıştır.

(1) Genel devlet denmesidir.

(2) Vergi ve prim yapılandırması, 2B ve özelleştirme gelirleri gibi bir defalık gelir ve giderler hariç genel devlet denmesidir.

(3) Genel devlet denmesinden bir defalık gelir ve giderler ile devresel etkilerin çıkarılmasıyla elde edilen denge

2016 yılında yüzde 17 seviyesinde gerçekleşen sosyal harcamaların GSYH'ya oranının 2017 yılında yüzde 16,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede, özellikle eğitim harcamaları ve emekli aylığı ödemelerinin GSYH'ya oranındaki düşüş etkili olmuştur.

TABLO I: 36- Sosyal Harcamaların Gelişimi

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
EĞİTİM	3,8	3,8	3,9	3,9	4,2	3,9	3,8
SAĞLIK	3,9	3,8	3,8	3,7	3,8	3,7	3,7
SOSYAL KORUMA	8,1	8,1	8,1	8,2	9,1	8,7	8,5
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	7,2	7,1	7,1	7,2	8,0	7,7	7,5
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,8	0,8	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	15,9	15,7	15,7	15,8	17,0	16,3	16,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

b) 2018 Yılı Hedefleri

2018 yılında genel devlet harcama ve gelirlerinin GSYH içindeki payının bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre sırasıyla 1 puan ve 0,5 puan düşmesi beklenmektedir. Böylelikle genel devlet açığının 0,5 puan azalarak yüzde 1,9 düzeyinde gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Genel devlet faiz dışı harcamalarının GSYH'ya oranının 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 33,8'den yüzde 32,6'ya gerilemesi, faiz ödemelerinin ise 0,2 puanlık artışla yüzde 2,2'ye yükselmesi beklenmektedir. Genel devlet harcamalarında beklenen 1 puanlık düşüşte yatırım harcamalarıyla cari gider ve transferler etkili olmuştur.

2018 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranının, vergi gelirlerinde öngörülen 0,2 puanlık artışa karşın faktör gelirleri ve sosyal fonlarda beklenen düşüş nedeniyle, 2017 yılına göre 0,5 puan azalarak yüzde 32,8 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Söz konusu gelişmeler neticesinde, 2017 yılında yüzde 0,4 açık vermesi beklenen genel devlet faiz dışı dengesinin, 2018 yılında yüzde 0,2 fazla vereceği tahmin edilmektedir.

2018 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oran olarak bir önceki yıla göre 0,2 puan azalarak yüzde 2,1 seviyesinde gerçekleşmesi; 2017 yılında yüzde 1,5 olan program tanımlı kamu kesimi açığının ise yüzde 1'e gerilemesi öngörülmektedir.

2018 yılında, yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,8 puan azalarak yüzde 2,6, faiz dışı yapısal genel devlet açığının ise 1 puan iyileşerek yüzde 0,4 olması beklenmektedir.

2017 yılında yüzde 28,5 olması beklenen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH içindeki payının ise 2018 yılında aynı düzeyde kalması beklenmektedir.

TABLO I: 37- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
	2014	2015	2016	2017 (2)	2018 (3)	2014	2015	2016	2017 (2)	2018 (3)
Vergiler	361 940	418 694	470 431	534 637	613 766	17,7	17,9	18,0	17,6	17,8
-Vasitasız	105 982	118 880	138 106	160 501	189 050	5,2	5,1	5,3	5,3	5,5
-Vasitalı	243 672	285 677	315 094	355 071	400 310	11,9	12,2	12,1	11,7	11,6
-Servet	12 285	14 137	17 231	19 065	24 406	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7
Vergi Dışı Normal Gelirler	38 941	42 794	46 273	50 074	66 286	1,9	1,8	1,8	1,6	1,9
Faktör Gelirleri	99 351	112 676	129 576	138 277	136 548	4,9	4,8	5,0	4,6	4,0
Sosyal Fonlar	178 900	212 940	248 442	282 045	304 957	8,8	9,1	9,5	9,3	8,9
TOPLAM	679 133	787 104	894 722	1 005 034	1 121 557	33,2	33,7	34,3	33,1	32,5
-Özelleştirme Gelirleri	12 094	12 069	9 583	6 000	10 000	0,6	0,5	0,4	0,2	0,3
TOPLAM GELİR	691 227	799 173	904 305	1 011 034	1 131 557	33,8	34,2	34,7	33,3	32,8
Cari Harcamalar	314 569	357 676	426 604	482 537	534 112	15,4	15,3	16,4	15,9	15,5
Yatırım Harcamaları	66 916	81 101	91 416	108 396	115 062	3,3	3,5	3,5	3,6	3,3
-Sabit Sermaye	67 053	80 991	91 189	108 062	114 735	3,3	3,5	3,5	3,6	3,3
-Stok Değişmesi	- 137	110	226	334	328	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	320 382	362 824	421 435	494 361	549 554	15,7	15,5	16,2	16,3	15,9
-Cari Transferler	295 827	339 398	399 883	469 750	522 591	14,5	14,5	15,3	15,5	15,2
-Sermaye Transferleri	24 555	23 426	21 552	24 611	26 963	1,2	1,0	0,8	0,8	0,8
FAİZ DIŞI HARCAMA	650 174	746 750	886 717	1 024 644	1 123 140	31,8	31,9	34,0	33,8	32,6
TOPLAM HARCAMA	701 867	801 601	939 455	1 085 294	1 198 728	34,3	34,3	36,0	35,8	34,8
BORÇLANMA GEREĞİ	10 640	2 429	35 150	74 260	67 171	0,5	0,1	1,3	2,4	1,9
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	-41 053	-52 422	-17 588	13 610	-8 417	-2,0	-2,2	-0,7	0,4	-0,2
FAİZ GİD. ÖZEL. GEL. HARIÇ BORÇ. GER.	-28 959	-40 353	-8 005	19 610	1 583	-1,4	-1,7	-0,3	0,6	0,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: (-) işaret fazlayı göstermektedir.

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu (Esnaf Ahilik Sandığı dâhil), sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

TABLO I: 38- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2014	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					
Merkezi Yönetim Bütçesi	23 370	23 525	29 932	61 659	65 924
KİT	176	-1 597	-8 448	-2 872	5 338
İşletmecî KİT	5 994	-1 046	-8 986	-3 107	5 127
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	-5 818	-551	539	234	211
Mahalli İdareler	-1 191	1 959	10 413	13 304	15 404
Döner Sermaye	-842	497	-125	897	964
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-1 155	-1 456	878	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu	-11 041	-11 681	-10 128	-12 841	-14 421
Fonlar	1 500	-10 416	4 181	11 241	-700
KKBG	10 817	832	26 702	71 388	72 509
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-41 213	-54 410	-26 704	9 723	-4 039
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	22 911	12 901	36 285	77 388	82 509
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-29 119	-42 340	-17 121	15 723	5 961
(GSYH'ya Oran, Yüzde)					
Merkezi Yönetim Bütçesi	1,1	1,0	1,1	2,0	1,9
KİT	0,0	-0,1	-0,3	-0,1	0,2
İşletmecî KİT	0,3	0,0	-0,3	-0,1	0,1
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	-0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	-0,1	0,1	0,4	0,4	0,4
Döner Sermaye	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	-0,1	-0,1	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-0,5	-0,5	-0,4	-0,4	-0,4
Fonlar	0,1	-0,4	0,2	0,4	0,0
KKBG	0,5	0,0	1,0	2,4	2,1
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	-2,0	-2,3	-1,0	0,3	-0,1
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	1,1	0,6	1,4	2,5	2,4
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	-1,4	-1,8	-0,7	0,5	0,2

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: (-) işaret fazlayı göstermektedir. (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 39- 2016 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmecisi	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1. Vergiler	389 100	55 578	8 933	0	0	- 231	453 379	-3 495	- 5	-3 501	449 879
a. Vasitasız	114 295	15 282	8 933	0	0	- 231	138 279	-3 495	- 5	-3 501	134 778
b. Vasitalı	274 805	40 296	0	0	0	0	315 101	0	0	0	315 101
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	35 726	9 584	1 919	0	0	- 532	46 696	-2 351	0	-2 351	44 345
3. Faktör Gelirleri	43 151	14 094	276	9 033	5 435	797	72 786	19 287	67	19 355	92 141
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	-2 215	-26 464	0	-28 679	0	0	0	-28 679
5. Cari Transferler	-217 341	-4 814	-4 716	3 310	20 392	0	-203 169	2 519	0	2 519	-200 650
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	250 636	74 441	6 412	10 128	- 638	33	341 013	15 959	63	16 022	357 035
II. CARİ GİDERLER	-221 833	-55 619	-8 811	0	0	0	-286 262	0	0	0	-286 262
III. KAMU TASARRUFU	28 804	18 822	-2 399	10 128	- 638	33	54 751	15 959	63	16 022	70 773
IV. YATIRIMLAR	-61 179	-33 722	0	0	- 240	-1 982	-97 124	-8 675	- 588	-9 263	-106 386
a. Sabit Sermaye	-61 179	-33 712	0	0	- 240	-1 889	-97 020	-8 700	- 102	-8 802	-105 823
b. Stok Değişmesi	0	- 10	0	0	0	- 94	- 103	25	- 486	- 460	- 564
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	-32 376	-14 900	-2 399	10 128	- 878	-1 949	-42 373	7 285	- 525	6 759	-35 613
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	2 444	4 499	-1 782	0	0	2 186	7 346	1 951	107	2 058	9 404
1. Servet Vergileri	9 324	7 907	0	0	0	0	17 231	0	0	0	17 231
2. Diğer Transferler	-2 930	-4 613	-1 782	0	0	0	-9 324	6 262	119	6 381	-2 943
3. Kamulaş. ve Sabit Değer. Art.	-3 950	1 204	0	0	0	2 186	- 560	-4 311	- 12	-4 323	-4 883
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	29 932	10 401	4 181	-10 128	878	- 237	35 027	-9 236	418	-8 817	26 209
1. Kasa-Banka Değişimi	0	4 898	4 413	0	0	3	9 315	-2 535	- 206	-2 741	6 574
2. Dış Borçlanma (net)	4 435	775	0	0	0	0	5 209	- 278	0	- 278	4 931
-Dış Borç Ödemesi	-14 700	-1 762	0	0	0	0	-16 462	-8 088	0	-8 088	-24 550
-Dış Borç Kullanımı	19 135	2 537	0	0	0	0	21 672	7 810	0	7 810	29 481
3. İç Borç/Alacak (net)	25 497	4 740	- 233	-10 128	878	- 128	20 626	-6 174	745	-5 429	15 197
4. Stok Değişim Fonu	0	- 11	0	0	0	- 112	- 123	- 249	- 121	- 370	- 493
BORÇLANMA GEREĞİ	29 932	10 413	4 181	-10 128	878	- 125	35 150	-8 986	539	-8 448	26 702

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 40- 2017 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL.)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1. Vergiler	441 121	64 546	10 323	0	0	- 221	515 769	-3 032	0	-3 032	512 737
a. Vasitasız	132 555	18 034	10 323	0	0	- 221	160 691	-3 032	0	-3 032	157 659
b. Vasıtalı	308 566	46 512	0	0	0	0	355 078	0	0	0	355 078
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	38 336	10 765	2 140	0	0	- 621	50 620	-2 322	0	-2 322	48 298
3. Faktör Gelirleri	37 806	16 512	335	11 208	4 313	402	70 576	13 195	- 28	13 167	83 742
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	-2 240	-25 589	0	-27 829	0	0	0	-27 829
5. Cari Transferler	-260 367	-6 631	-5 576	3 873	21 444	0	-247 256	3 580	0	3 580	-243 676
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	256 895	85 193	7 222	12 841	169	- 440	361 880	11 421	- 28	11 393	373 273
II. CARİ GİDERLER	-245 410	-64 392	-14 227	0	0	0	-324 029	0	0	0	-324 029
III. KAMU TASARRUFU	11 485	20 801	-7 005	12 841	169	- 440	37 851	11 421	- 28	11 393	49 244
IV. YATIRIMLAR	-74 082	-39 182	0	0	- 169	- 883	-114 315	-10 398	672	-9 725	-124 041
a. Sabit Sermaye	-74 082	-39 183	0	0	- 169	- 835	-114 269	-13 168	- 96	-13 264	-127 533
b. Stok Değişmesi	0	1	0	0	0	- 47	- 46	2 770	768	3 538	3 492
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	-62 598	-18 380	-7 005	12 841	0	-1 323	-76 465	1 024	644	1 668	-74 797
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	939	5 102	-4 236	0	0	688	2 493	3 773	- 9	3 763	6 257
1. Servet Vergileri	10 355	8 710	0	0	0	0	19 065	0	0	0	19 065
2. Diğer Transferler	-6 005	-4 689	-4 236	0	0	0	-14 930	4 670	11	4 681	-10 249
3. Kamulaş. ve Sabit Değer Art.	-3 412	1 082	0	0	0	688	-1 642	- 897	- 21	- 918	-2 560
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	61 659	13 278	11 241	-12 841	0	635	73 972	-4 796	- 635	-5 431	68 541
1. Kasa-Banka Değişimi	0	4 361	11 409	0	0	- 835	14 936	- 275	139	- 136	14 800
2. Dış Borçlanma (net)	6 359	375	0	0	0	0	6 734	675	0	675	7 409
-Dış Borç Ödemesi	-25 637	-2 061	0	0	0	0	-27 698	-6 974	0	-6 974	-34 672
-Dış Borç Kullanımı	31 997	2 435	0	0	0	0	34 432	7 649	0	7 649	42 081
3. İç Borç/Alacak (net)	55 300	8 568	- 168	-12 841	0	1 732	52 590	-3 507	95	-3 412	49 178
4. Stok Değişim Fonu	0	- 26	0	0	0	- 262	- 288	-1 690	- 869	-2 559	-2 847
BORÇLANMA GEREĞİ	61 659	13 304	11 241	-12 841	0	897	74 260	-3 107	234	-2 872	71 388

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 41- 2018 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmecisi	Özelleş. Kapsamı	Toplamı	
1. Vergiler	499 086	74 147	16 592	0	0	- 252	589 572	-1 832	0	-1 832	587 740
a. Vasiatasız	152 042	20 874	16 592	0	0	- 252	189 255	-1 832	0	-1 832	187 422
b. Vasıtalı	347 044	53 274	0	0	0	0	400 318	0	0	0	400 318
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	52 428	12 758	2 305	0	0	- 705	66 786	-2 639	0	-2 639	64 147
3. Faktör Gelirleri	28 925	18 950	372	10 777	4 639	799	64 462	7 567	32	7 599	72 062
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	- 821	-38 303	0	-39 124	0	0	0	-39 124
5. Cari Transferler	-297 724	-7 383	-6 379	4 465	34 045	0	-272 976	2 834	1	2 835	-270 141
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	282 715	98 472	12 890	14 421	382	- 158	408 721	5 930	33	5 963	414 684
II. CARİ GİDERLER	-273 520	-75 411	-15 238	0	0	0	-364 169	0	0	0	-364 169
III. KAMU TASARRUFU	9 195	23 060	-2 348	14 421	382	- 158	44 553	5 930	33	5 963	50 516
IV. YATIRIMLAR	-73 204	-46 737	0	0	- 382	-1 025	-121 348	-20 075	73	-20 002	-141 349
a. Sabit Sermaye	-73 204	-46 724	0	0	- 382	- 894	-121 203	-19 918	- 124	-20 042	-141 246
b. Stok Değişmesi	0	- 14	0	0	0	- 131	- 144	- 157	198	40	- 104
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	-64 009	-23 677	-2 348	14 421	0	-1 183	-76 795	-14 146	107	-14 039	-90 834
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	-1 915	8 289	3 048	0	0	386	9 807	9 766	97	9 864	19 671
1. Servet Vergileri	12 857	11 549	3 088	0	0	0	27 494	0	0	0	27 494
2. Diğer Transferler	-12 353	-4 678	- 40	0	0	0	-17 071	9 908	72	9 980	-7 091
3. Kamulaş. Ve Sabit Değer Art.	-2 419	1 417	0	0	0	386	- 616	- 142	26	- 116	- 732
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	65 924	15 388	- 700	-14 421	0	797	66 988	4 379	- 204	4 175	71 163
1. Kasa-Banka Değişimi	0	3 880	- 509	0	0	- 802	2 569	3 211	- 25	3 186	5 755
2. Dış Borçlanma (net)	-3 389	998	0	0	0	0	-2 392	1 090	0	1 090	-1 302
-Dış Borç Ödemesi	-25 985	-2 175	0	0	0	0	-28 160	-7 867	0	-7 867	-36 027
-Dış Borç Kullanımı	22 596	3 173	0	0	0	0	25 769	8 957	0	8 957	34 725
3. İç Borç/Alacak (net)	69 313	10 526	- 191	-14 421	0	1 767	66 994	826	236	1 062	68 056
4. Stok Değişim Fonu	0	- 16	0	0	0	- 167	- 183	- 747	- 415	-1 162	-1 346
BORÇLANMA GEREĞİ	65 924	15 404	- 700	-14 421	0	964	67 171	5 127	211	5 338	72 509

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Program

1.3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2017 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla bütçe harcamaları için 645,1 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 598,3 milyar TL ve bütçe açığının 46,9 milyar TL olacağı tahmin edilmiştir. Bununla birlikte, yıl içinde makroekonomik ve jeopolitik gelişmeler ile kurumların ilave ihtiyaçları sonucunda bütçe gelir ve harcamalarında Kanunda öngörülen düzeyin üzerinde bir yılsonu gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu çerçevede, harcamaların başlangıç ödeneğinin 28,6 milyar TL, gelirlerin ise başlangıç tahmininin 13,8 milyar TL üzerine çıkarak sırasıyla 673,7 milyar TL ve 612 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bunun sonucunda 2017 yılında bütçe dengesinin 61,7 milyar TL, faiz dışı dengenin ise 4,2 milyar TL açık vermesi beklenmektedir.

2017 yılı bütçe açığının GSYH'ya oranının yüzde 2 düzeyinde; program tanımlı açığın ise 0,5 puan artarak yüzde 1 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Bütçe gelirlerinde 2017 yılı gerçekleşme tahmininin bütçe tahminlerinin üzerinde olmasında hem vergi gelirleri hem de vergi dışı gelirlerdeki bazı artışların etkili olacağı değerlendirilmektedir. Vergi gelirlerindeki artışın temel olarak kurumlar vergisi ve ithalde alınan KDV'den; vergi dışı gelirlerdeki artışın ise hazine faizleri ve temettü gelirlerinden kaynaklanacağı öngörülmektedir. Bu kapsamda bütçe tahminlerine göre; genel bütçe vergi gelirlerinin 9,4 milyar TL artışla 520,5 milyar TL, vergi dışı gelirlerin ise 4,4 milyar TL artışla 91,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. GSYH'ya oran olarak ise, vergi gelirlerinin yüzde 17,1, vergi dışı gelirlerin yüzde 3 olacağı tahmin edilmektedir.

Gelir vergisi tahsilatının 2017 yılı bütçe hedefinin 0,5 milyar TL altında kalarak 108,4 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3,6 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2016 yılında kurumlar vergisi tahsilatı yapılandırma gelirlerinin de katkısıyla beklentilerin üzerinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında yatırımlara yönelik teşvik düzenlemeleri kapsamında kurumlar vergisinde bir miktar gelir kaybının oluşacağı, buna karşın 2016 yılındaki artış eğiliminin devam edeceği değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, 2017 yılı kurumlar vergisi tahsilatının bütçe tahmininin 6,8 milyar TL üzerine çıkarak 53 milyar TL olması ve GSYH'ya oranının yüzde 1,7 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

Gelir ve kurumlar vergisi kapsamında; vergiye uyumlu mükelleflerin ödüllendirilmesi amacıyla öngörülen şartları taşıyan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerine, yıllık beyannameleri üzerinden hesaplanan verginin yüzde 5'i oranında ve 1 milyon TL'yi geçmemek üzere vergi indirimleri sağlanmıştır. Yeni işe alınan her bir sigortalı için geçerli olmak üzere, işe alındıkları tarihten 2017 yılı sonuna kadar, ücretlerinin asgari ücret üzerinden hesaplanan gelir vergisinin asgari geçim indirimi uygulandıktan sonra kalan kısmı için terkin etme olanağı sağlanmış ve bu kapsamdaki ücret ödemelerine ilişkin damga vergisinin beyan edilmeyeceği hüküm altına alınmıştır. Ayrıca, 2016 yılında olduğu gibi 2017 yılında da Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık aylarında net ücretleri, artan oranlı gelir vergisi tarifesi nedeniyle Ocak ayındaki net ücretinin altında kalan asgari ücretliler için, aradaki farkın asgari geçim indirimine eklenmesi yoluyla telafi edilmesi planlanmaktadır.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 2017 yılı bütçe tahmininin 2,8 milyar TL altında kalarak 54,3 milyar TL seviyesinde, GSYH'ya oranla yüzde 1,8 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Yıl içinde yapılan KDV indirimlerine ilaveten artan ihracatla birlikte KDV iadelerindeki artış net KDV tahsilatını olumsuz yönde etkilemiştir.

2017 yılında ekonomiyi canlandırmaya yönelik olarak çeşitli vergi teşvikleri hayata geçirilmiştir. Konutlarda uygulanan yüzde 18'lik KDV oranı 2017 yılı Eylül ayı sonuna kadar yüzde 8'e indirilmiş, konut ve işyeri satışında uygulanan tapu harcı oranı altı ay süreyle binde 20'den binde 15'e düşürülmüş, mobilya ürünlerinde KDV oranı ise 10 puan indirimle, sekiz ay süreyle yüzde 18'den yüzde 8'e çekilmiştir. Bununla birlikte, belli ölçütleri sağlayan gezinti gemilerinden alınan yüzde 6,7 oranındaki ÖTV kalıcı olarak kaldırılmıştır. Yatlar, kotralar ve teknelerden alınan yüzde 8 oranındaki ÖTV kalıcı olarak kaldırılmış, yüzde 18 oranındaki KDV ise kalıcı olarak yüzde 1'e indirilmiştir. Beyaz eşya ürünlerinden alınan yüzde 6,7 oranındaki ÖTV 2017 yılı Eylül ayı sonuna kadar sıfırlanmıştır. Ayrıca, 2017 yılı için imalat sanayiinde gelir ve kurumlar vergisi kapsamında yatırıma katkı oranları 15 puan artırılmış, indirim oranı yüzde 100'e çıkarılmış ve hak edilen indirimin tamamının yatırım döneminde kullanılabilmesine imkân sağlanmış, imalat sanayii bina inşaat harcamalarına KDV iadesi imkânı sağlanmıştır. Söz konusu indirimlerin gelir etkisi kamu mali dengeleri açısından tahminlerde dikkate alınmıştır.

2017 yılında petrol ve doğal gaz ürünlerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 2,3 milyar TL altında kalarak 63,3 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 2,1 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu gelişmede, tüketim artışının beklentinin altında kalması etkili olmuştur.

Motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 1 milyar TL üzerinde 20,8 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Motorlu taşıt satışlarının bütçe öngörülerıyla uyumlu şekilde gerçekleşmesi, bununla birlikte döviz kurlarındaki artış ile 2016 yılı Kasım ayında yapılan ÖTV düzenlemesinin 2017 yılı tahsilatını olumlu etkilemesi beklenmektedir.

2017 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 0,3 milyar TL altında 36,3 milyar TL olacağı, alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatının ise bütçe tahmininin 0,9 milyar TL üzerinde 9,6 milyar TL olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Alkollü içkilerden elde edilen ÖTV tahsilatındaki artışta 2016 yılı Aralık ayında yapılan ÖTV düzenlemesi ile turizmdeki canlanma sonucunda tüketimde yaşanan artışın etkili olması beklenmektedir.

2017 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe tahmininin 9,5 milyar TL üzerine çıkarak 93,3 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3,1 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Vergi gelirlerinde bütçe hedeflerine göre beklenen değişime önemli katkı sağlayan bu artış, kurdaki değer kaybı ve ithalattaki ivmelenmeden kaynaklanmaktadır.

Harçlardan elde edilen gelirlerin, tapu harcında yapılan yüzde 25 oranındaki geçici indirimin etkisiyle, bütçe tahmininin 0,7 milyar TL altında 19,1 milyar TL, damga vergisi gelirlerinin ise bütçe tahminiyle aynı miktarda 15,2 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2017 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe hedefinin 4,4 milyar TL üzerine çıkarak 91,6 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, bütçe tahminlerinde 5 milyar TL olarak yer alan Merkez Bankasından elde edilen temettü gelirinin 6,4 milyar TL, 1,7 milyar TL olarak öngörülen hazine faiz gelirinin ise 5,2 milyar TL olacağı beklentisi etkili olmuştur.

2016 yılında yürürlüğe giren 6736 sayılı Bazı Alacakların Yeniden Yapılandırılmasına İlişkin Kanun kapsamında 2016 yılında 13,7 milyar TL tahsilat elde edilmiştir. Söz konusu Kanun kapsamında 2017 yılında yapılandırma uygulamasından elde edilecek tahsilat 9

milyar TL olarak tahmin edilmiştir. Yapılandırma ile ilgili olarak 2017 yılında yürürlüğe giren 7020 sayılı Kanun kapsamında elde edilecek gelir ise bütçeye ilave katkı sağlayacaktır.

2017 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe ödeneğinin 28,6 milyar TL üzerine çıkarak 616,2 milyar TL olacağı ve GSYH'ya oranının yüzde 20,3 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Faiz dışı harcamalardaki artışta mal ve hizmet alım giderlerinde, cari transferlerde ve sermaye giderlerinde ortaya çıkan ilave harcamaların etkili olması beklenmektedir.

2017 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının, başlangıç ödeneğinin 0,5 milyar TL altında kalarak 190,8 milyar TL olması beklenmektedir. Genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede tespit edildiği üzere, Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 3 ve yüzde 4 olarak uygulanmış, Ocak-Haziran dönemindeki enflasyon farkının telafi edilmesi amacıyla Temmuz ayında ilave 2,92 puanlık artış yapılmıştır. Bununla birlikte, başta güvenlik personeli olmak üzere ilave atamalar, geçici köy korucularının cari ve önceki dönemlere ilişkin SGK prim borçlarıyla muhtarların SGK primlerinin üstlenilmesi, kamu işçisi ücret zammının Program tahminlerinin üzerinde gerçekleşmesi gibi gelişmeler personel giderlerinde ilave harcama baskısı oluşturmuştur. Buna karşın, 2016 yılı personel harcamalarının tahminin altında gerçekleşmesiyle oluşan düşük baz etkisi sonucunda 2017 yılı personel harcamalarının bütçe ödeneğinin altında gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2017 yılı bütçesinde 52,1 milyar TL olarak öngörülen mal ve hizmet alım giderlerinin, 60,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Çeşitli hizmet alımlarında asgari ücret ve kur değişimine bağlı olarak ortaya çıkan maliyet artışları, savunma ve güvenlik alanındaki ilave ihtiyaçlar ile Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, Kredi Yurtlar Kurumu ve üniversitelere ilave ödenek sağlanması söz konusu artışta etkili olmuştur.

2017 yılı bütçesinde 249,3 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yılsonunda bu tutarın 18,5 milyar TL üzerine çıkarak 267,8 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta başta sağlık, emeklilik ve sosyal yardım sistemine yapılan transferlerde bütçe ödeneğinin 11 milyar TL üzerine çıkılması belirleyici olmuştur. Ayrıca, başlangıç bütçesine göre, mültecilerin ihtiyaçları için AFAD'a 2,8 milyar TL, Spor İl Müdürlükleri, DÖSİM, İŞKUR ve YİKOB'lara 1 milyar TL, KOSGEB desteklerine 0,6 milyar TL, Ekonomi Bakanlığı teşvik ödemelerine 0,2 milyar TL, KÖİ garanti ödemelerine 0,3 milyar TL, görev zararlarına 0,7 milyar TL, kar amacı gütmeyen kuruluşlara 0,7 milyar TL ilave kaynak sağlanması söz konusu artışta etkili olmuştur. Bunlara ilave olarak, vergi gelirlerinden aktarılan paylarda ödeneğin 0,9 milyar TL üzerinde gerçekleşme beklenmektedir.

Sermaye giderlerinin yılsonunda başlangıç ödeneğinin 4,3 milyar TL üzerine çıkarak 70,5 milyar TL olması beklenmektedir. Bu gelişmede, Karayolları Genel Müdürlüğü başta olmak üzere kuruluşların ilave yatırım taleplerinin karşılanması etkili olmuştur.

2017 yılında sermaye transferlerinin, başlangıç ödeneğinin 1,9 milyar TL üzerinde 12,7 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, SODES ve Kalkınma Ajansları ödeneklerinden 810 milyon TL'nin harcanmamasına karşın, Çevre ve Şehircilik Bakanlığına 1,5 milyar TL, İl Özel İdarelerine 250 milyon TL, AFAD'a 175 milyon TL, Ulaştırma AR-GE'leri için 135 milyon TL, YİKOB'lar için 300 milyon TL, cazibe merkezleri için 200 milyon TL, KÖYDES için 60 milyon TL ilave ödenek öngörülmesi belirleyici olmuştur.

Borç verme kaleminin 2017 yılı bütçesinde belirlenen tutarın 649 milyon TL üzerinde, 13,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, Kredi Garanti Fonuna sağlanan ilave 700 milyon TL'lik kaynak etkili olmuştur. Ayrıca, yararlanıcı sayısındaki artışın

öngörülenin üzerinde olması nedeniyle öğrenim ve harç kredisi için 145 milyon TL, ikincil yakıt destek ödemeleri için ise 139 milyon TL ilave harcama oluşması beklenmektedir.

2017 yılı Ocak-Eylül döneminde, iç borçlanma ağırlıklı olarak sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır. Sabit kuponlu borçlanmaların ise, ağırlıklı olarak 5 ve 10 yıl vadeli senetlerle yapılmasına devam edilmiştir. Böylelikle, borç stokunun piyasa değişkenliklerine karşı duyarlılığı daha da azaltılmıştır.

2017 yılı Eylül ayı itibarıyla iç piyasalarda 3,7 milyar TL, uluslararası piyasalarda 1,3 milyar dolar tutarında kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2017 yılının ilk yarısında, kira sertifikalarının yanı sıra 6,1 milyar dolar tutarında Eurobond ihraç edilerek uluslararası sermaye piyasalarından 7,4 milyar dolar finansman sağlanmıştır.

2017 yılında düzenli geri alım uygulamasına devam edilmiş ve Ocak-Eylül dönemi itibarıyla gerçekleştirilen 76 geri alım ihalesi sonucunda toplamda net 1,9 milyar TL tutarında senet geri alınmıştır. Diğer taraftan, geri alınan miktarla doğru orantılı olarak hâlihazırda ihracı devam eden 5 ve 10 yıl vadeli sabit kuponlu senetlerin arzı artırılmıştır.

2017 yılında bütçe finansmanı ve nakit yönetiminde ortaya çıkan ilave ihtiyaca bağlı olarak Eylül ayı sonu itibarıyla toplam iç borç çevirme oranı yüzde 126,6 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2017 yılı Ocak-Eylül döneminde, nakit bazlı 100,3 milyar TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 72,5'i sabit kuponlu, yüzde 10'u TÜFE'ye endeksli, yüzde 6,7'si kuponsuz, yüzde 7,2'si değişken faizli tahvil ve yüzde 3,6'sı kira sertifikası ihraçlarıyla gerçekleştirilmiştir. 2016 yılı sonunda 67,4 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2017 yılı Eylül ayı sonunda 70,3 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli iç borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 10,1'den yüzde 11,1 düzeyine yükselmiştir.

TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2014	2015	2016	2017 (1)	2014	2015	2016
Brüt Borç Stoku	612 516	678 245	759 951	842 515	30,0	29,0	29,1
İç Borç Stoku	414 649	440 124	468 644	523 510	20,3	18,8	18,0
Tahvil	414 649	440 124	467 620	521 028	20,3	18,8	17,9
Bono	0	0	1 025	2 482	0,0	0,0	0,0
Dış Borç Stoku	197 868	238 121	291 306	319 005	9,7	10,2	11,2
Kredi	62 707	70 776	79 920	83 674	3,1	3,0	3,1
Uluslararası Kur.	39 966	46 805	53 345	57 740	2,0	2,0	2,0
Hükümet Kuruluşları	11 061	12 706	14 464	14 860	0,5	0,5	0,6
Diğer	11 680	11 264	12 111	11 074	0,6	0,5	0,5
Tahvil	135 161	167 345	211 386	235 331	6,6	7,2	8,1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

(1) Eylül ayı sonu itibarıdır.

b) 2018 Yılı Hedefleri

2018 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 696,8 milyar TL olması hedeflenmektedir. Bütçe harcamaları ise 762,8 milyar TL olarak programlanmıştır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 65,9 milyar TL ve GSYH'ya oranının yüzde 1,9 olacağı öngörülmektedir. Bu büyüklükler, 2018-2020 dönemini kapsayan Orta Vadeli Programda kamuda mali disiplinin devam etmesi,

harcamaların sınırlandırılması ve etkinliğinin sağlanması ile kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması olarak ifade edilen kamu maliyesi stratejisiyle uyumlu olarak belirlenmiştir.

2018 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranının, bir önceki yıl gerçekleşme tahminininin 0,1 puan üzerine çıkarak yüzde 20,2 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, vergi dışı gelirlerin 0,2 puan düşeceği, vergi gelirlerinin ise 0,3 puan artacağı öngörülmektedir. Tahminlerde 6736 ve 7020 sayılı yapılandırma kanunları kapsamında elde edileceği öngörülen 3,5 milyar TL'lik gelir dikkate alınmıştır.

2018 yılında gelir ve kurumlar vergisi tahsilat toplamının GSYH'ya oranla 2017 yılı gerçekleşme tahminininin 0,2 puan üzerinde yüzde 5,5 olması beklenmektedir. Söz konusu vergi kalemlerinde 2017 yılına göre daha düşük miktarda yapılandırma geliri tahsilatı beklenmektedir. Öte yandan, yapılması planlanan düzenlemeler kapsamında; kurumlara yönelik geçici süreli 2 puanlık vergi artışı, mesken kira gelirlerinin vergilendirilmesinde uygulanan götürü gider oranı ile kurumların taşınmaz satış gelirlerine yönelik istisna oranının düşürülmesinin bu vergilere ilişkin tahsilat artışında etkili olması beklenmektedir.

2018 yılında dâhilde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının 2017 yılı seviyesininin 0,1 puan üzerinde yüzde 1,9 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. 2017 yılında uygulanan geçici teşviklerin sona ermesi ve KDV iadelerinin 2018 yılında makroekonomik tahminlerle uyumlu seyredeceği beklentisi söz konusu gelişmede etkili olmuştur.

2018 yılında ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranının, 2017 yılı gerçekleşme tahminininin 0,2 puan altında yüzde 4,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Meyveli ve gazlı içeceklerle yönelik ÖTV artışına rağmen makroekonomik hedef ve beklentilerle uyumlu tüketim ve ÖTV tutar güncellemeleri bu tahminde belirleyici olmuştur.

2018 yılında ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının, kur ve ithalata yönelik beklentilerin etkisiyle, 2017 yılı seviyesinde, yüzde 3,1 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2018 yılında, motorlu taşıtlar vergisi kapsamında otomobil vb. araçlara uygulanan vergi tutarlarında yeniden değerlendirme oranının üzerinde artışlar yapılacak ve yılın başından itibaren satılacak yeni araçların vergilemesinde değer kriteri de gözetilecektir. Ayrıca, veraset ve intikal vergisi kapsamında şans oyunları ile yarışma ve çekilişlerde kazanılan ikramiyelere uygulanan vergi oranı 10 puan artırılabilecektir. Bu düzenlemelerin vergi gelirlerini olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

2018 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin GSYH'ya oran olarak 2017 yılı gerçekleşme tahminininin 0,2 puan altında yüzde 2,8 olması beklenmektedir. Bazı kurum ve kuruluşların sahip olduğu nakit fazlalarının bütçeye aktarılacağı varsayımının ve ceza tahsilatlarında etkinlik artışı öngörüsününün olumlu etkisine karşın faiz ve özelleştirme gelirlerinde beklenen azalma bu gelişme üzerinde etkili olmuştur.

2018 yılında toplam personel giderleri, genel maaş ve ücret artış oranının toplu sözleşmede tespit edildiği üzere Ocak ve Temmuz aylarında, sırasıyla, yüzde 4 ve yüzde 3,5 olarak uygulanacağı dikkate alınarak belirlenmiştir. Ayrıca, kamuya 74 bin personel alınması ve güvenlik korucularının sosyal güvenlik primlerinin bütçeden karşılanması ödenek planlamasında göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının 216,6 milyar TL ve GSYH'ya oran olarak yüzde 6,3 olması öngörülmüştür.

2018 yılında mal ve hizmet alım giderlerinin GSYH'ya oranla bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre 0,1 puan azalarak yüzde 1,9 olması beklenmektedir. Savunma ve güvenlik hizmetlerine yönelik ödenekler önceki yıla göre 0,2 puan artış yapılarak 0,8'e yükseltmiştir. Öte yandan, diğer mal ve hizmet alım giderlerinde, cari giderlerden tasarruf edilmesine yönelik OVP hedefleriyle uyumlu olarak, 2017 yılsonu gerçekleşme tahminine göre 0,3 puan tasarruf sağlayacak bir ödenek planlaması yapılmıştır.

Cari transferlerin 2018 yılında 299,4 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak bir önceki yıl gerçekleşme tahminininin 0,1 puan altında, yüzde 8,7 olacağı öngörülmektedir. Sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerde 0,3 puan düşüş beklenirken, jeopolitik riskler ve küresel terörle mücadelede artan savunma ve güvenlik ihtiyaçlarına düzenli kaynak sağlanması amacıyla SSDF paylarında 0,2 puan artış yapılması programlanmıştır. Bu çerçevede, sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerine 135,7 milyar TL, vergilerden pay olarak yerel yönetimlere ve fonlara 89,9 milyar TL kaynak ayrılmıştır. Büyümenin desteklenmesi kapsamında, ihracatın, turizmin ve diğer üretken sektörlerin teşvik edilmesine ve bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına odaklanan faaliyet ve projelere yönelik transferlere devam edilecektir.

2018 yılı sermaye giderlerinin 68,8 milyar TL ile GSYH içindeki payının 2017 yılına göre 0,3 puan azalarak yüzde 2 seviyesinde olması programlanmıştır. Bu çerçevede 2018 yılında yatırımlarda önceliklendirmeye gidilecek, yatırımların özel sektörün yenilikçi ve üretken yatırımlarını ve ticareti destekleyecek nitelikteki altyapı alanlarına yönlendirilmesine devam edilecektir.

2018 yılında kamu özel işbirliği (KÖİ modeli) çerçevesinde tamamlanıp hizmete alınan şehir hastanelerinin cari giderlerini karşılamak üzere mal ve hizmet alım giderlerinde 1,3 milyar TL, bina kullanım ve zorunlu hizmetler için sermaye giderlerinde 1,3 milyar TL harcama programlanmıştır. Yine KÖİ modeli çerçevesinde tamamlanan ulaştırma projeleri kapsamında verilen talep garantilerinin finansmanı için cari transferlere 3,6 milyar TL ilave edilmiştir.

Sermaye transferlerinin GSYH'ya oranının, 2018 yılında 2017 yılı gerçekleşme tahminiyle aynı düzeyde yüzde 0,4 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu kapsamda; KÖYDES için 900 milyon TL, SUKAP için 719 milyon TL, SODES için 281 milyon TL, Kalkınma Ajansları için 452 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 1,4 milyar TL, Cazibe Merkezleri Programı için 2 milyar TL kaynak ayrılmıştır. TCDD hızlı tren yatırımlarının finansmanı için 6,9 milyar TL sermaye aktarımı yapılması planlanmaktadır.

2018 yılı borç verme kaleminin 20,2 milyar TL ile GSYH'ya oranla önceki yıla göre 0,1 puan artarak 0,6 seviyesinde olması öngörülmektedir. Ödeneğin 7,1 milyar TL'sini KİT'lere yapılan sermaye transferleri, 7,2 milyar TL'sini öğrenim ve harç kredileri, 0,6 milyar TL'sini KKTC'ye krediler oluşturmaktadır. Kredi Garanti Fonuna ise 3 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

2018 yılında faiz giderlerinin önceki yıla göre 0,2 puan artarak GSYH'ya oranla yüzde 2 düzeyinde olması beklenmektedir.

2018 yılında, borçlanmanın ağırlıklı olarak TL cinsinden gerçekleştirilmesi, ortalama vadenin piyasa koşullarının elverdiği ölçüde uzatılmasıyla vadesine 12 aydan az kalmış senetlerin payının azaltılması, likidite riskinin azaltılması amacıyla güçlü rezerv tutulması ve TL cinsi borçlanmanın ağırlıklı olarak sabit faizli enstrümanlarla yapılarak gelecek 12 ayda faizi yenilenecek borcun payının azaltılması amaçlanmaktadır.

Ayrıca, finansman araçlarının çeşitlendirilmesi ve yatırımcı tabanının genişletilmesi çerçevesinde uygulamalara devam edilecektir. Bu çerçevede yastık altında bulunan altınların ekonomiyi kazandırılması amacıyla 2 Ekim 2017 tarihinden itibaren belirlenen Ziraat Bankası şubeleri aracılığıyla Türkiye genelinde etaplar halinde Altın Tahvil ve Altına Dayalı Kira Sertifikası ihracına 2018 yılında da devam edilecektir.

TABLO I: 2013- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(Yüzde Değişim)		(Yüzde Dağılım)			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2016	2017 (1)	2018 (2)	2017 (1)	2018 (2)	2016	2017 (1)	2018 (2)	2016	2017 (1)	2018 (2)
HARCAMALAR	584 071	673 697	762 753	15,3	13,2	100,0	100,0	100,0	22,4	22,2	22,1
01 - Personel Giderleri	148 864	163 064	183 127	9,5	12,3	25,5	24,2	24,0	5,7	5,4	5,3
02 - SGK Devlet Primi Giderleri	24 699	27 773	30 792	12,4	10,9	4,2	4,1	4,0	0,9	0,9	0,9
03 - Mal ve Hizmet Alım Giderleri	54 100	60 781	66 069	12,3	8,7	9,3	9,0	8,7	2,1	2,0	1,9
04 - Faiz Giderleri	50 247	57 500	71 700	14,4	24,7	8,6	8,5	9,4	1,9	1,9	2,1
05 - Cari Transferler	224 847	267 780	299 399	19,1	11,8	38,5	39,7	39,3	8,6	8,8	8,7
06 - Sermaye Giderleri	59 677	70 500	68 794	18,1	-2,4	10,2	10,5	9,0	2,3	2,3	2,0
07 - Sermaye Transferleri	8 881	12 733	15 324	43,4	20,3	1,5	1,9	2,0	0,3	0,4	0,4
08 - Borç Verme	12 756	13 566	20 231	6,4	49,1	2,2	2,0	2,7	0,5	0,4	0,6
09 - Yedek Ödenekler	0	0	7 318	15,3	13,2	0,0	0,0	1,0	0,0	0,0	0,2
GELİRLER	554 140	612 038	696 829	10,4	13,9	100,0	100,0	100,0	21,2	20,2	20,2
1 - Genel Bütçe	533 203	589 620	681 350	10,6	15,6	96,2	96,3	97,8	20,4	19,4	19,8
01 - Vergi Gelirleri	459 002	520 454	599 425	13,4	15,2	82,8	85,0	86,0	17,6	17,1	17,4
02 - Vergi Dışı Gelirler	60 251	54 725	67 073	-9,2	22,6	10,9	8,9	9,6	2,3	1,8	1,9
03 - Sermaye Gelirleri	12 828	11 991	12 082	-6,5	0,8	2,3	2,0	1,7	0,5	0,4	0,4
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	1 122	2 450	2 769	118,4	13,0	0,2	0,4	0,4	0,0	0,1	0,1
2 - Özel Büt. İda. ve Düz. Den. Kur.	20 937	22 418	15 480	7,1	-31,0	3,8	3,7	2,2	0,8	0,7	0,4
BÜTÇE DENGESİ	-29 932	-61 659	-65 924	106,0	6,9				-1,1	-2,0	-1,9
Bilgi İçin:											
Faiz Dışı Harcamalar	533 825	616 197	691 053	15,4	12,1				20,5	20,3	20,1
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	20 315	-4 159	5 776	-120,5	-238,9				0,8	-0,1	0,2
Program Tanımlı Bütçe Dengesi	-13 620	-30 945	-19 118	127,2	-38,2				-0,5	-1,0	-0,6

Not: Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelir fazlaları, genel bütçe vergi dışı gelirlerinden düşülmüştür.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

1.3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi; il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2016 yılında, mahalli idare gelirleri, genel bütçe vergi gelirlerinden alınan payın gelişimine bağlı olarak GSYH içindeki payını koruyarak yüzde 11,6 artmış ve 87,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, yatırım harcamalarının ve cari giderlerin tekrar artış eğilimine girmesiyle yüzde 21,8 oranında artarak 97,6 milyar TL olmuştur. Böylece, 2015 yılında GSYH'nın yüzde 0,1'i düzeyinde olan mahalli idareler bütçe açığı, 2016 yılında GSYH'nın yüzde 0,4 seviyesine yükselmiştir.

2017 yılında, GSYH'ya oranla, mahalli idare harcamalarının, özellikle büyükşehir statüsündeki alanlardan kaynaklanan harcama ihtiyacı sonucu, yüksek seviyesini koruyarak yüzde 3,8; mahalli idare gelirlerinin ise yüzde 3,3 olarak gerçekleşmesi ve mahalli idareler dengesinin yüzde 0,4 oranında açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 44- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
Belediyeler	24 215	27 249	30 972	35 598
Büyükşehir Belediyeleri	19 880	22 609	25 605	29 792
İl Özel İdareleri	2 028	2 284	2 581	2 970
TOPLAM	46 123	52 142	59 158	68 360
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
Belediyeler	1,04	1,04	1,02	1,03
Büyükşehir Belediyeleri	0,85	0,87	0,84	0,86
İl Özel İdareleri	0,09	0,09	0,09	0,09
TOPLAM	1,97	2,00	1,95	1,98

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

b) Amaç ve Hedefler

2018 yılında, mahalli idare gelirlerinin 117,4 milyar TL, harcamalarının ise 132,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin 15,4 milyar TL açık vermesi öngörülmektedir.

Büyükşehir statüsündeki belediyelerde özellikle alan genişlemesinden kaynaklanan harcama ihtiyacı ve kent içi ulaşım sektöründeki yatırımlar nedeniyle, vergi gelirlerindeki reel artışa rağmen mahalli idareler bütçe dengesinin olumsuz etkilenmesi beklenmektedir.

TABLO I: 45- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2015	2016	2017(2)	2018 (3)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
GELİRLER	78 136	87 162	100 534	117 404
1.Vergiler	56 892	63 485	73 257	85 697
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	9 031	9 584	10 765	12 758
3.Faktör Gelirleri (Net)	12 213	14 094	16 512	18 950
4.Sermaye Transferi (Net)	0	0	0	0
HARCAMALAR	80 095	97 575	113 838	132 808
1.Cari Giderler	46 894	55 619	64 392	75 411
2.Yatırım Harcamaları	25 253	33 733	39 208	46 753
a.Sabit Sermaye	25 240	33 712	39 183	46 724
b.Stok Değişimi	14	21	25	30
3.Cari Transferler	4 923	4 814	6 631	7 383
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-511	-1 204	-1 082	-1 417
5.Sermaye Transferi (Net)	3 535	4 613	4 689	4 678
GELİR-GİDER FARKI	-1 959	-10 413	-13 304	-15 404
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
GELİRLER	3,34	3,34	3,31	3,41
1.Vergiler	2,43	2,43	2,41	2,49
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	0,39	0,37	0,35	0,37
3.Faktör Gelirleri (Net)	0,52	0,54	0,54	0,55
4.Sermaye Transferi (Net)	0,00	0,00	0,00	0,00
HARCAMALAR	3,42	3,74	3,75	3,85
1.Cari Giderler	2,01	2,13	2,12	2,19
2.Yatırım Harcamaları	1,08	1,29	1,29	1,36
a.Sabit Sermaye	1,08	1,29	1,29	1,36
b.Stok Değişimi	0,00	0,00	0,00	0,00
3.Cari Transferler	0,21	0,18	0,22	0,21
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-0,02	-0,05	-0,04	-0,04
5.Sermaye Transferi (Net)	0,15	0,18	0,15	0,14
GELİR-GİDER FARKI	-0,08	-0,40	-0,44	-0,45

(1) İl özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

1.3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2016 yılında 125 milyon TL düzeyinde fazla veren döner sermayeli işletmelerin 2017 yılında 897 milyon TL açık vermesi beklenmektedir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

Döner sermayeli işletmelerin 2018 yılında 964 milyon TL düzeyinde gelir-gider açığı vermesi hedeflenmektedir.

TABLO I: 46- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
A. Gelirler	47 724	54 430	62 631	67 572
- İşletme Gelirleri	47 460	53 994	62 510	67 180
- Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	264	436	121	392
- Bütçe Transferleri	0	0	0	0
B. Giderler	48 221	54 305	63 528	68 536
- İşletme Giderleri	47 105	53 633	62 229	66 773
- Yatırım Harcamaları	2 203	1 889	835	894
- Stok Artışı	96	205	310	298
- Sabit Kıymet Artışı	-1 778	-2 186	- 688	- 386
- Dolaysız Vergiler	138	231	221	252
- Fonlara Transferler	457	532	621	705
C. Gelir-Gider Farkı	- 497	125	- 897	- 964
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
A. Gelirler	2,0	2,1	2,1	2,0
B. Giderler	2,1	2,1	2,1	2,0
C. Gelir-Gider Farkı	0,0	0,0	0,0	0,0
Bilgi İçin: Dönem Kârı/GSYH (Yüzde)	0,0	0,0	0,0	0,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program

1.3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri ayrı tablolarla gösterilmektedir.

2017 yılında, aktif sigortalı sayılarındaki sınırlı artış nedeniyle bir önceki yıla göre GSYH'ya oran olarak prim tahsilatlarındaki düşüşün etkisiyle SGK'nın toplam gelirlerinin GSYH'ya oranında azalış öngörülmektedir. Emekli aylıklarına ilişkin sigorta ödemeleri ve sağlık harcamalarındaki azalma nedeniyle toplam giderlerin GSYH'ya oranında düşüş beklenmektedir. Özellikle teşvik harcamalarındaki artışın etkisiyle 2017 yılında sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik bütçe transferlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,1 puan artarak yüzde 4,2 seviyesine yükselmesi beklenmektedir.

2017 yılında bütçeden SGK'ya; faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere 127,6 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 47- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				
A. Gelirler	214 310	247 568	281 537	302 402
- Prim Tahsilatları	161 356	186 549	211 676	230 507
B. Giderler	225 139	268 838	302 981	336 447
- Sigorta Ödemeleri	155 133	188 225	212 885	238 849
- Sağlık Giderleri	59 411	68 048	77 120	83 911
- Yatırım Harcamaları	211	240	169	382
C. Gelir-Gider Farkı	-10 830	-21 270	-21 444	-34 045
D. Bütçe Transferleri	12 286	20 392	21 444	34 045
- Bütçe Transferleri (3)	80 083	106 786	127 554	135 684
E. Finansman Açığı	-1 456	878	0	0
(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
A. Gelirler	9,2	9,5	9,3	8,8
- Prim Tahsilatları	6,9	7,2	7,0	6,7
B. Giderler	9,6	10,3	10,0	9,8
- Sigorta Ödemeleri	6,6	7,2	7,0	6,9
- Sağlık Giderleri	2,5	2,6	2,5	2,4
- Yatırım Harcamaları	0,0	0,0	0,0	0,0
C. Gelir-Gider Farkı	-0,5	-0,8	-0,7	-1,0
D. Bütçe Transferleri	0,5	0,8	0,7	1,0
- Bütçe Transferleri (3)	3,4	4,1	4,2	3,9
E. Finansman Açığı	-0,1	0,0	0,0	0,0

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program

(3) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

İşçi, esnaf ve çiftçi emekli aylıkları, Ocak 2017'de yüzde 4,73, Temmuz'da ise yüzde 5,89 artırılmıştır. Memur maaşları ve memur emekli aylıkları ise, Ocak 2017'de yüzde 3, Temmuz'da ise yüzde 6,92 artırılmıştır.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, yılın tamamında geçerli olmak üzere Ocak 2017'de yüzde 7,9 artışla brüt 1.777,5 TL'ye yükseltilmiştir.

23/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 684 sayılı KHK'yla terör eylemi nedeniyle yaralanan fakat malul sayılmayanlara maaş bağlanmasına yönelik düzenleme yapılmıştır.

27/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6770 sayılı Kanunla emekli ikramiyesine esas hizmet süreleri otuz yıldan fazla olanlar için otuz yılı aşan kısma ilişkin emekli ikramiyesi ödemesi yapılmasına imkân getirilmiştir.

Aynı Kanunla Bakanlar Kurulunca belirlenecek prime esas günlük kazanç tutarının altında ücret alan sigortalılar için, yine Bakanlar Kurulunca belirlenecek günlük tutarla söz konusu sigortalılara ilişkin toplam prim ödeme gün sayısı ile çarpımı kadar işverenlere destek verilmesi düzenlenmiştir. 22/02/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan BKK'yla

2017 yılı için verilecek destek tutarının hesabında prime esas günlük kazanç tutarı 110 TL, desteğe esas günlük tutar ise 3,33 TL olarak belirlenmiştir. 20/05/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan BKK'yla toplu iş sözleşmesi uygulanan özel sektör işverenlerine ait işyerleri için 01/05/2017 tarihinden geçerli olmak üzere destek hesabında dikkate alınan prime esas günlük kazanç tutarı 164,70 TL olarak değiştirilmiştir.

6770 sayılı Kanunla özel sektör işverenlerinin 2016 yılının Aralık, 2017 yılının da Ocak ve Şubat aylarına ait sigorta prim ödemelerinin Kanunda belirtilen esaslar dâhilinde bir kısmının sırasıyla 2017 yılının Ekim, Kasım ve Aralık aylarında ödenebilmesine imkân sağlanmıştır.

09/02/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 687 sayılı KHK'yla 2017 yılı Şubat-Aralık döneminde özel sektör işverenlerince Türkiye İş Kurumuna kayıtlı işsizler arasından işe alınanlar için İSF'den karşılanmak üzere aylık prim ödeme gün sayısının 22,22 TL ile çarpımı tutarında teşvik sağlanmıştır.

Aynı Kanunla gelir testi sistemi sadeleştirilmiş olup kişilere asgari ücretin yüzde 3'ü tutarında GSS primi ödemeleri halinde gelir testine girmemeleri imkânı getirilmiştir. Ayrıca, GSS tescilli yapılmış olup gelir testine hiç başvurmayan kişilerin maddenin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren on iki ay içinde gelir testine başvurmaları halinde GSS primlerinin yapılan gelir testi sonucuna göre tescil tarihinden itibaren tahakkuk ettirebilme imkânı getirilmiş, önceki döneme ilişkin her türlü gecikme cezası veya zammından feragat edilmiştir.

29/04/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 690 sayılı KHK'yla köy korucusu ve muhtarların sosyal güvenlik primlerinin devlet tarafından ödenmesi kararlaştırılmıştır.

27/05/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 7020 sayılı Kanunla Mart 2017 ve öncesine ilişkin SGK prim alacaklarının yeniden yapılandırılması ve 3 yıla kadar taksitler hâlinde ödenmesi düzenlenmiştir. Ayrıca yapılandırılan alacakların, il özel idareleri ve bunlara bağlı müstakil bütçeli ve kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluşlar ile Türkiye'de faaliyet gösteren spor kulüplerince 6 yıla kadar, belediyeler ve bunlara bağlı müstakil bütçeli ve kamu tüzel kişiliğini haiz kuruluşlarca da 12 yıla kadar taksitler hâlinde ödenmesi imkânı getirilmiştir.

Ocak 2017'de Fiyat Değerlendirme Komisyonu kararıyla ilaç fiyatlarını etkileyen Dönemsel Avro Değeri yüzde 10,7 artırılmıştır. 18/02/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Tebliğle, daha düşük iskonto oranları uygulanacak ürünler için geçerli fiyat baramleri Dönemsel Avro Değeriindeki artış kadar artırılmıştır.

Prim teşvikleri kapsamında merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya 2016 yılında 19 milyar TL transfer yapılmış olup 2017 yılında 27,7 milyar TL transfer yapılması beklenmektedir.

2016 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları, sırasıyla 21,4 milyar TL ve 45,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2017 yılında ise, SGK ilaç ve tedavi harcamalarının sırasıyla 25,2 milyar TL ve 50,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

09/12/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6764 sayılı Kanunla, işletmelerde mesleki eğitim gören, staj veya tamamlayıcı eğitime devam eden öğrencilere ödenecek ücretlerin belli bir kısmının İSF'den karşılanması esası getirilmiştir.

24/12/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan BKK'yla, işbaşı eğitim programlarını tamamladıktan sonra işverenlerce istihdam edilenlere yönelik işveren prim desteğinin uygulanma süresi 31/12/2017'ye kadar uzatılmıştır.

20/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan BKK'yla, sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi dikkate alınarak belirlenen illerde, üç bölge halinde gruplandırılarak verilen ilave altı puan sigorta primi teşvikinde uygulama süresi birinci bölge için 31/12/2016'dan 31/12/2017'ye uzatılmıştır.

08/03/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6824 sayılı Kanunla esnaf ve sanatkârlara yönelik işsizlik sigortası hizmeti vermesi amacıyla Esnaf Ahilik Sandığı kurulmuştur. Esnaf Ahilik Sandığı sigortasının gerektirdiği ödemeleri, hizmet ve yönetim giderlerini karşılamak üzere, sigortalıların prime esas kazançları üzerinden sigortalılardan yüzde 2 prim alınması, kamunun da yüzde 1 katkı yapması hükmü getirilmiştir.

22/06/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Yönetmelikle nakdi düzenli sosyal yardım programlarından yararlananların istihdam edilmesine yönelik sigorta prim desteği ile çalışabilir durumda olanların işe veya mesleki eğitime yönlendirilmesine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

2017 yılında GSYH'ya oran olarak İSF'nin; prim gelirlerinin yüzde 0,4, faiz gelirlerinin yüzde 0,3, devlet katkısının ise yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, İSF'nin toplam gelirlerinin GSYH'nın yüzde 0,9'u seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2017 yılı İSF toplam giderlerinin GSYH'nın yüzde 0,5'i seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2017 yılında aylık ortalama 451 bin kişi işsizlik ödeneği almış olup 2017 yılı işsizlik ödeneği giderlerinin 4,3 milyar TL düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2017 yılında toplam Fon varlığının 116 milyar TL'lik tutarla GSYH'nın yüzde 3,8'ine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 48- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2015	2016	2017 (2)	2018 (3)	2015	2016	2017 (2)	2018 (3)
A. Gelirler	18 273	22 273	26 682	28 408	0,8	0,9	0,9	0,8
- Prim Gelirleri	8 158	9 930	11 601	13 166	0,3	0,4	0,4	0,4
- Devlet Katkısı	2 719	3 310	3 873	4 465	0,1	0,1	0,1	0,1
- Faiz Gelirleri	6 908	8 025	10 044	9 453	0,3	0,3	0,3	0,3
B. Giderler	6 592	12 145	13 841	13 987	0,3	0,5	0,5	0,4
- Sigorta Giderleri (4)	2 216	3 710	4 291	4 621	0,1	0,1	0,1	0,1
- Diğer Giderler	4 376	8 436	9 550	9 366	0,2	0,3	0,3	0,3
C. Gelir-Gider Farkı	11 681	10 128	12 841	14 421	0,5	0,4	0,4	0,4
D. Toplam Fon Varlığı	93 080	103 208	116 049	130 470	4,0	4,0	3,8	3,8

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Esnaf Ahilik Sandığı dâhil edilmiştir. (2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program, (4) İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu giderleri dâhil edilmiştir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

Devredilen SSK ve Devredilen Bağ-Kur emekli aylıklarının önceki altı aylık enflasyon tahminine göre 2018 yılı Ocak ve Temmuz aylarında sırasıyla yüzde 3,36 ve yüzde 4,02 artırılması öngörölmüştür.

Kamu görevlileriyle yapılan toplu sözleşmenin hükümlerine göre memur maaşları ve memur emekli aylıklarının 2018 yılının Ocak ayında yüzde 4, Temmuz ayında yüzde 3,5 oranında artırılması ve yüzde 0,02 oranında enflasyon farkı verilmesi öngörölmüştür.

2018 yılında SGK'nın toplam gelirlerinin 302,4 milyar TL, toplam giderlerinin 336,4 milyar TL ve gelir-gider açığının 34 milyar TL olması öngörölmüştür. GSYH'ya oran olarak, gelirlerin yüzde 8,8, giderlerin yüzde 9,8 ve açığın yüzde 1 olması hedeflenmiştir.

2018 yılında SGK'ya; faturalı ödemeler, ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 135,7 milyar TL tutarında ve GSYH'nın yüzde 3,9'u oranında bütçe transferi yapılması öngörölmektedir.

2018 yılında GSYH'ya oran olarak Esnaf Ahilik Sandığı dahil İSF'nin; prim gelirinin yüzde 0,4, faiz gelirinin yüzde 0,3, devlet katkısının ise yüzde 0,1 oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Fonun toplam giderlerinin GSYH'nın yüzde 0,4'ü oranına ulaşması beklenmektedir. Böylece, 2018 yılında toplam Fon varlığının 130,5 milyar TL ile GSYH'nın yüzde 3,8'ine ulaşması hedeflenmektedir.

1.3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon dengesi kapsamı, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu (SSDF) ve Özelleştirme Fonundan oluşmaktadır.

2017 yılında özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 6 milyar TL nakit girişı beklenmektedir.

Fonların toplam gelirinin 2017 yılında 12,8 milyar TL, özellikle SSDF harcamalarındaki artışın etkisiyle Fonların toplam giderinin ise 24 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, Fonların finansman açığının 11,2 milyar TL olması öngörölmektedir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

2018 yılında Özelleştirme Fonunun 10 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir.

2018 yılında fon gelirlerinin 22,3 milyar TL, fon giderlerinin 21,6 milyar TL, fon sistemi finansman fazlasının 700 milyon TL olması hedeflenmiştir.

TABLO I: 49- Fon Gelir ve Giderleri (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2015	2016	2017 (2)	2018 (3)
A. Fon Gelirleri	19 378	11 128	12 798	22 317
- Vergi Gelirleri	7 605	8 933	10 323	16 592
- Vergi Dışı Normal Gelirler	5 676	1 919	2 140	2 305
- Faktör Gelirleri (Net)	250	276	335	372
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	5 847	0	0	3 048
B. Fon Giderleri	8 962	15 309	24 039	21 617
- Cari Giderler	4 050	8 811	14 227	15 238
- Faktör Giderleri (Net)	0	0	0	0
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	4 912	4 716	5 576	6 379
- Sermaye Transferleri (Net)	0	1 782	4 236	0
C. Gelir-Gider Farkı	10 416	-4 181	-11 241	700
D. Finansman	-10 416	4 181	11 241	- 700
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç - Alacak İlişkisi (Net)	-9	-233	-168	-191
- Kasa - Banka Değişimi	-10 406	4 413	11 409	- 509
Bilgi İçin:				
- Özelleştirme Gelirleri	12 069	9 583	6 000	10 000

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir. (2) Gerçekleşme Tahmini, (3) Program

1.3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

Kamunun mal ve hizmet üretimindeki payının azaltılması yönünde izlenen politikalar neticesinde yıllar itibarıyla KİT'lerin ülke ekonomisi içerisindeki payı azalmaktadır. 2000 yılında KİT'lerin ürettiği katma değer GSYH'ya oranı yüzde 3,5 seviyesindeyken 2017 yılı sonunda bu oranın yüzde 0,9 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak 2000 yılında 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının, 2017 yılında 112 bine düşmesi beklenmektedir. Ekim 2017 itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren 19 KİT ile özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş., TÜRKŞEKER ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir.

2016 yılında GSYH'nın binde 3,2'si oranında finansman fazlası veren özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar ile KİT'lerin, 2017 yılında GSYH'nın binde 0,9'u oranında finansman fazlası vermesi beklenmektedir. Söz konusu kuruluşların 2017 yılında 10,2 milyar TL dönem kârı ve 2,6 milyar TL faiz dışı fazla oluşturacağı tahmin edilmektedir. Bu kuruluşlara 2017 yılında nakit olarak 7,8 milyar TL sermaye transferi, 3,4 milyar TL görev zararı ve 133 milyon TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması öngörülmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 13,3 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Özelleştirme kapsam ve programında bulunan tta Gayrimenkul A.Ş., Özelleştirme İdaresi Başkanlığının (ÖİB) 26/08/2016 tarihli oluruyla Sümer Holding A.Ş. ile birleştirilerek Şirketin tüzel kişiliği sona erdirilmiştir. Özelleştirme kapsam ve programında bulunan

kuruluşlardan TEMSAN 17/04/2017 tarihli, TEDAŞ ise 25/04/2017 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK) Kararıyla 233 sayılı KHK kapsamına alınmıştır.

24/01/2017 tarihli ve 2017/9756 sayılı BKK'nın Eki Kararla, BOTAS, TPAO, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü ve ÇAYKUR'un Türkiye Varlık Fonuna devredilmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan ÖYK'nin 03/02/2017 tarihli Kararlarıyla TDİ A.Ş.'nin yüzde 49 oranındaki hissesi ve TCDD İzmir Limanı özelleştirme kapsam ve programından çıkartılarak Türkiye Varlık Fonuna devredilmiştir.

ÖİB tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2016 yılında 1,3 milyar ABD doları iken 2017 yılının ilk 9 ayında 632 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılı Eylül sonu itibarıyla ihalesi tamamlanmış olup onay veya sözleşme imza aşamasında bulunan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı ise yaklaşık 650 milyon ABD dolarıdır.

2016 yılında özelleştirme ihalesi gerçekleştirilen Türkiye Petrolleri Petrol Dağıtım A.Ş.'nin hisse devir işlemleri 2017 yılı içerisinde tamamlanmıştır.

İhale süreçleri tamamlanmış olan EÜAŞ'ın bazı hidroelektrik santralleri ile bunlara ait taşınmazların, TDİ A.Ş.'ye ait Güllük ve Taşucu Limanlarının, Mersin Serbest Bölge Kurucu ve İşleticisi A.Ş.'nin (MESBAS) sermayesindeki TDİ A.Ş.'ye ait hisse ile Hidrojen Peroksit Sanayi ve Ticaret A.Ş.'de bulunan kamu hisselerinin özelleştirme işlemleri onay veya sözleşme imza aşamasındadır.

EÜAŞ'a ait Eskişehir ilinin Alpu ve Tepebaşı ilçelerinde bulunan Kömür Rezerv ve Enerji Üretim Alanı ile Tortum ve Manyas hidroelektrik santrallerinin işletme hakkının verilmesi yöntemiyle özelleştirilmesi için ihale ilanı yayımlanmıştır.

Petrol fiyatlarındaki görece düşük seviyenin etkisiyle doğal gaz ve elektrik satış fiyatlarında 2017 yılı içerisinde herhangi bir artış yapılmamıştır.

3213 sayılı Maden Kanununda 2014 yılında yapılan istihdama yönelik düzenlemelerin etkisiyle üretim maliyetleri yükselen TTK'ya 2017 yılı sonuna kadar 1 milyar TL tutarında sermaye transferi yapılması beklenmektedir. 2017 yılı içerisinde ihtiyaç sahiplerine bedelsiz olarak 2,2 milyon ton kömür dağıtılması ve aynı yıl içerisinde TKİ'ye 1.290 milyon TL ve TTK'ya 22 milyon TL görev zararı ödemesi yapılması öngörülmektedir.

TMO, 2017-2018 alım döneminde yüzde 12,5-13 oranında protein içeren Anadolu kırmızı sert ekmeçlik buğday için 940 TL/ton, aynı protein oranına sahip makarnalık buğday için ise 1.000 TL/ton alım fiyatı açıklamıştır. Bununla birlikte TMO, lisanslı depoculuğun ve buna bağlı olarak emtiaya dayalı sermaye piyasalarının gelişmesine katkı sağlamak amacıyla uzun süreli kiralama garantisi yoluyla özel sektöre depo yaptırmaya başlamıştır. Bu kapsamda, özel sektör tarafından 43 ayrı yerde toplam 2.360 bin ton kapasiteli lisanslı depoculuk kriterlerine uygun hububat depoları inşa edilmesine yönelik 10 yıl süreli depo kiralama sözleşmesi imzalanmıştır.

Piyasadaki et satış fiyatlarının düzenlemesine yönelik yapılan ithalatın, 2017 yılında Et ve Süt Kurumunun kârlılığını artırması beklenmektedir.

Turizmdeki canlanmanın hava trafiğine olumlu etkisiyle 2017 yılı sonu itibarıyla DHMİ'nin dönem kârının bir önceki yıla göre yüzde 4 artarak 1,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Kuruluşun yıl sonu itibarıyla Hazineye 1,3 milyar TL temettü ve hasılat payı ödemesi yapılması öngörülmektedir.

6461 sayılı Kanunla iktisadi devlet teşekkülü haline getirilen TCDD yatırımlarının ve istihdam giderlerinin finansmanı, bütçeden kuruluşa yapılan sermaye transferleriyle karşılanmaktadır. 2017 yılında Kuruluşun yatırım harcamasının, KİT'lerin toplam yatırım harcamalarının yüzde 36,6'sına karşılık gelmesi beklenmektedir. 2016 yılında 6,1 milyar TL sermaye transferi yapılan TCDD'ye 2017 yılında 6 milyar TL sermaye transferi yapılması öngörülmektedir. 2016 yılında tescil ve ilan işlemlerinin tamamlanmasıyla birlikte tüzel kişilik kazanan ve TCDD'nin bağlı ortaklığı olan TCDD Taşımacılık A.Ş.'nin yük taşımacılığından ve kent içi ulaşım işletmeciliğinden kaynaklı olarak 2017 yılında 327 milyon TL zarar etmesi beklenmektedir.

b) 2018 Yılı Hedefleri

Kamu sermayeli kuruluşların özel sektör mantığıyla kurumsal yönetim ilkelerine uygun faaliyet gösterebilmelerini sağlayacak politikalar geliştirilecektir.

2018 yılında özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar ile KİT'lerin GSYH'nın binde 1,5'i oranında finansman açığı vermesi programlanmıştır. Bu hedefin tutturulması; OVP'de öngörülen makroekonomik büyüklükler ile Genel Yatırım ve Finansman Programında öngörülen politikaların gerçekleştirilmesi, tarım KİT'lerinde alım miktar ve fiyatlarının öngörülenin üzerinde stok artışına yol açmayacak şekilde tespit edilmesi, yatırım harcamalarının belirlenen seviyede kalması ve bütçeden yapılacak transferlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

2018 yılında enerji KİT'lerinin toplam yatırım tutarının, yüzde 51,1 artarak 9,9 milyar TL seviyesine ulaşması hedeflenmektedir. Bu artışta BOTAS'ın doğal gaz depolama kapasitesinin artırılması ve iletim altyapısının yeni ilçeleri ve OSB'leri kapsayacak şekilde genişletilmesi, EÜAŞ'ın mobil santral alımı, TEİAŞ'ın elektrik iletim şebekesine yönelik yatırımları ve TPAO'nun deniz sondajı projeleri etkili olmuştur. 2018 yılında enerji alanında faaliyet gösteren KİT'lerin ham petrol ve döviz kurundaki değişikliklere bağlı olarak maliyetlerini karşılayacak bir fiyatlandırma politikası benimsemeleri ve böylelikle sürdürülebilir bir finansman yapısında faaliyetlerine devam etmeleri planlanmaktadır.

233 sayılı KHK kapsamına iade edilen TEDAŞ ve TEMSAN stratejik plan çalışmalarına başlanacaktır.

TMO'nun 2.250 bin ton buğday ve 500 bin ton mısır, TÜRKŞEKER'in 12,5 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmüştür.

EÜAŞ'a ait elektrik üretim santrallerinin özelleştirilmesine devam edilecektir. TÜRKŞEKER'e bağlı bazı fabrikalarda ise önceliklendirme yapılmak suretiyle özelleştirme sürecine başlanacaktır.

İstanbul Yeni Havalimanının 2018 yılının son çeyreğinde işletmeye alınmasıyla birlikte DHMİ'nin gelirlerinde artış meydana gelmesi ve kârını 2,2 milyar TL'ye çıkarması hedeflenmiştir.

TCDD'nin 2018 yılında toplam KİT yatırımlarının yüzde 37,4'ünü gerçekleştirerek 7,5 milyar TL yatırım yapması programlanmıştır.

TABLO I: 50- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeciler KİT Finansman Dengesi

	2016	2017 (1)	2018 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. GELİRLER	119 928	135 844	135 626
I. İşletme Gelirleri	104 927	118 946	115 229
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	87 517	99 288	102 307
2. Diğer Gelirler	17 410	19 658	12 922
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	4 826	5 489	5 774
1. Amortismanlar	4 242	4 963	5 359
2. Karşılıklar	584	526	415
III. Bütçe ve Fonlar	10 175	11 408	14 623
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	110 942	132 737	140 753
I. İşletme Giderleri	90 466	111 240	113 436
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	71 143	89 748	94 509
2. Diğer Giderler	19 323	21 492	18 926
II. Yatırım Harcamaları	8 700	13 168	19 918
III. Stok Artışı	224	-1 081	905
IV. Sabit Kıymet Artışı	4 311	897	142
V. Dolaysız Vergiler	3 848	3 380	2 228
VI. Temettü Ödemeleri	1 999	1 974	2 243
VII. Diğer Giderler	1 394	3 158	1 882
C. GELİR-GİDER FARKI	8 986	3 107	-5 127
D. FİNANSMAN	-8 986	-3 107	5 127
I. Kasa Banka Değişimi	-2 535	- 275	3 211
II. İç Borçlanma (Net)	-6 174	-3 507	826
III. Dış Borçlanma (Net)	- 278	675	1 090
(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. GELİRLER	4,60	4,48	3,94
I. İşletme Gelirleri	4,02	3,92	3,34
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3,36	3,27	2,97
2. Diğer Gelirler	0,67	0,65	0,38
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,19	0,18	0,17
1. Amortismanlar	0,16	0,16	0,16
2. Karşılıklar	0,02	0,02	0,01
III. Bütçe ve Fonlar	0,39	0,38	0,42
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	4,25	4,37	4,08
I. İşletme Giderleri	3,47	3,66	3,29
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	2,73	2,96	2,74
2. Diğer Giderler	0,74	0,71	0,55
II. Yatırım Harcamaları	0,33	0,43	0,58
III. Stok Artışı	0,01	-0,04	0,03
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,17	0,03	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,15	0,11	0,06
VI. Temettü Ödemeleri	0,08	0,07	0,07
VII. Diğer Giderler	0,05	0,10	0,05
C. GELİR-GİDER FARKI	0,34	0,10	-0,15
D. FİNANSMAN	-0,34	-0,10	0,15
I. Kasa Banka Değişimi	-0,10	-0,01	0,09
II. İç Borçlanma (Net)	-0,24	-0,12	0,02
III. Dış Borçlanma (Net)	-0,01	0,02	0,03

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 51- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2016	2017 (1)	2018 (2)
(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. GELİRLER	7 031	4 903	5 664
I. İşletme Gelirleri	6 559	4 827	5 545
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	5 980	4 704	5 479
2. Diğer Gelirler	579	123	66
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	352	65	47
1. Amortismanlar	335	57	45
2. Karşılıklar	17	8	2
III. Bütçe ve Fonlar	119	11	73
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	7 570	5 138	5 875
I. İşletme Giderleri	6 844	4 920	5 559
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	5 494	4 339	5 017
2. Diğer Giderler	1 351	581	542
II. Yatırım Harcamaları	102	96	124
III. Stok Artışı	606	101	218
IV. Sabit Kıymet Artışı	12	21	- 26
V. Dolaysız Vergiler	5	0	0
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	0
VII. Diğer Giderler	0	0	0
C. GELİR-GİDER FARKI	- 539	- 234	- 211
D. FİNANSMAN	539	234	211
I. Kasa Banka Değişimi	- 206	139	- 25
II. İç Borçlanma (Net)	745	95	236
III. Dış Borçlanma (Net)	0	0	0
(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. GELİRLER	0,27	0,16	0,16
I. İşletme Gelirleri	0,25	0,16	0,16
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	0,23	0,15	0,16
2. Diğer Gelirler	0,02	0,00	0,00
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,01	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,01	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,00	0,00	0,00
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	0,29	0,17	0,17
I. İşletme Giderleri	0,26	0,16	0,16
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,21	0,14	0,15
2. Diğer Giderler	0,05	0,02	0,02
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artışı	0,02	0,00	0,01
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	0,00	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	-0,02	-0,01	-0,01
D. FİNANSMAN	0,02	0,01	0,01
I. Kasa Banka Değişimi	-0,01	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,03	0,00	0,01
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

TABLO I: 52- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç Toplam			Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dâhil Toplam		
	2016	2017 (1)	2018 (2)	2016	2017 (1)	2018 (2)
Toplam Personel Sayısı	102 940	102 999	103 040	114 277	111 950	111 605
- Memur ve Sözleşmeli Personel	47 376	47 597	47 531	49 934	49 369	49 226
- İşçi	55 564	55 402	55 509	64 342	62 581	62 379
Toplam Personel Harcamaları (3)	8 391	9 263	10 021	9 456	10 236	11 025
- Memur ve Sözleşmeli Personel	3 304	3 701	4 039	3 489	3 852	4 195
- İşçi	5 087	5 562	5 982	5 967	6 384	6 830
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı (3)	87 517	99 288	102 307	93 497	103 992	107 786
Görev Zararı Tahakkukları (3)	3 339	2 609	2 408	3 339	2 609	2 408
İşletme Faaliyet Kâr – Zararı (3)	14 002	5 144	2 440	13 592	5 205	2 567
Faiz Ödemeleri (3)	644	912	905	669	1 015	959
Dönem Kâr – Zararı (3)	17 800	10 315	4 201	17 515	10 222	4 186
Faktör Gelirleri (3)	19 287	13 195	7 567	19 355	13 167	7 599
Temettü Ödemeleri (3)	1 999	1 974	2 243	1 999	1 974	2 243
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	8 700	13 168	19 918	8 802	13 264	20 042
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	10 175	11 408	14 623	10 294	11 420	14 696
Borçlanma Gereği* (3)	-8 986	-3 107	5 127	-8 448	-2 872	5 338
Borçlanma Gereği* (3) (4)	1 188	8 301	19 750	1 847	8 547	20 034
Borçlanma Gereği* (3) (5)	-8 605	-2 786	5 159	-7 966	-2 648	5 324
Borçlanma Gereği*/GSYH (Yüzde)	-0,34	-0,10	0,15	-0,32	-0,09	0,15
Borçlanma Gereği* (4)/GSYH (Yüzde)	0,05	0,27	0,57	0,07	0,28	0,58
Borçlanma Gereği* (5)/GSYH (Yüzde)	-0,33	-0,09	0,15	-0,31	-0,09	0,15
Personel Harcamaları/Hasılat (Yüzde)	9,59	9,33	9,79	10,11	9,84	10,23
Faiz Ödemeleri/Hasılat (Yüzde)	0,74	0,92	0,89	0,72	0,98	0,89

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

(*) (-) işareti finansman fazlasını göstermektedir.

(1) Gerçekleşme Tahmini, (2) Program, (3) Cari Fiyatlarla, Milyon TL,

(4) Bütçe ve Özelleştirme Fonu transferleri hariçtir, (5) Faiz gelir ve gideri hariçtir.

İKİNCİ BÖLÜM

2.1. 2018 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2018 Yılı Programının temel amacı, OVP (2018-2020) çerçevesinde; makroekonomik istikrarın korunması, cari dengenin iyileştirilmesi, enflasyonun kontrol altında tutulması, ileri teknoloji kullanan üretim yapısının yaygınlaştırılması, işgücü kalitesinin ve üretkenliğinin artırılması ve kamuda kurumsal kalitenin iyileştirilmesi yoluyla büyümeyi hızlandırmak, istihdamı artırmak ve gelir dağılımını iyileştirmektedir.

Ayrıca, sürdürülebilir kaynaklarla finanse edilen yatırım ve ihracat kaynaklı bir büyüme yapısına geçmek, daha esnek bir işgücü piyasası oluşturmak, iş ve yatırım süreçlerini kolaylaştırmak, yenilikçi ve yüksek katma değerli üretimle rekabetçi bir ekonomik yapı oluşturmak Programın temel öncelikleridir. Bu amaçlara ulaşılması için yapısal reformlara kararlılıkla devam edilecektir.

2.2. 2018 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.2.1. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM

2.2.1.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Zorunlu eğitim, ücretsiz ders kitabı, kampanyalar, sosyal destekler ve derslik sayısındaki artış başta olmak üzere son yıllarda uygulanan politikalar yardımıyla eğitime erişim artmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde eğitimde kalma beklentisi 17 yıla yükselmiştir.

TABLO II: 1- Eğitim Kademeleri İtibarıyla Öğrenci Sayıları ve Okullaşma Oranları

	2014-2015		2015-2016		2016-2017	
	Öğrenci Sayısı (Bin)	Brüt Okullaşma Oranı (Yüzde)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Brüt Okullaşma Oranı (Yüzde)	Öğrenci Sayısı (Bin)	Brüt Okullaşma Oranı (Yüzde)
Okul Öncesi Eğitim (1)	1 156	46,8	1 209	49,3	1 316	52,1
İlköğretim (2)	10 712	103,9	10 572	102,9	10 490	100,7
a) İlkokul	5 434	101,1	5 361	99,2	4 970	96
b) Ortaokul	5 278	107,1	5 212	107,1	5 520	105,3
Ortaöğretim (2)	5 691	107,4	5 807	109,8	5 849	107
a) Genel Lise	2 902	54,8	3 047	57,6	3 136	56,5
b) Mesleki ve Teknik Eğitim	2 788	52,6	2 760	52,2	2 713	50,5
Yükseköğretim (3)	5 642	88,9	6 186	95,9	6 628	103,3
Örgün	2 793	39,5	3 108	40,9	3 259	42,4
Yaygın Eğitim (4)	9 908	-	8 700	-	8 700	-

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK

(1) Öğrenci sayısı, okul öncesi öğretimdeki tüm öğrencileri kapsamaktadır. Okullaşma oranı 4-5 yaş grubu için ilkokula erken başlama yaşı dikkate alınarak aylık çağ nüfusu verileri kullanılmak suretiyle hesaplanmıştır.

(2) İlkokul kademesi için okullaşma oranı hesaplamasında 6-9 yaş arası öğrenciler dikkate alınmıştır. Açık ortaokul ve açık lise öğrencileri dâhildir.

(3) Üniversiteler ve diğer eğitim kurumları dâhil, lisansüstü öğrenciler hariçtir. 18-22 yaş grubu için hesaplanmıştır.

(4) Yaygın eğitim kurumlarına ait öğrenci sayısı bilgileri bir önceki öğretim yılı sonu itibarıyla verilmiştir.

Okul öncesi eğitimde 2016-2017 öğretim yılı verilerine göre, okullaşma oranı (4-5 yaş grubu) brüt yüzde 52,1'dir. Bu yaş grubundaki brüt okullaşma oranının en düşük olduğu il yüzde 35'le Ağrı iken en yüksek olduğu il yüzde 77,1'le Erzincan'dır.

Ortaöğretimde okullaşma oranları açısından bölgesel farklılıklar önemini korumaya devam etmektedir. Ortaöğretim zorunlu eğitim kapsamına alınmakla birlikte öğrencilere açık öğretime devam imkânı da tanınmıştır. Bu bağlamda ortaöğretimde okuyan öğrencilerin yüzde 26'sı açık öğretim lisesine kayıtlıdır.

2016-2017 öğretim döneminde devam edilen eğitim kademesinden bağımsız olarak farklı yaş grubundaki öğrencilerin net okullaşma oranları sırasıyla yüzde 70,4 (5 Yaş), yüzde 98,1 (6-9 Yaş), yüzde 99,2 (10-13 yaş) ve yüzde 87,4'tür (14-16 Yaş).

Mesleki ve teknik eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda, 2016 yılı sonunda yapılan yasa değişikliği ile çıraklık eğitimi zorunlu eğitim kapsamına alınarak mesleki eğitim merkezleri ortaöğretim kurumları arasında sayılmıştır. Ayrıca, bölgelerin ihtiyaç duyduğu alanlarda özel sektörle işbirliği içerisinde 19 adet tematik mesleki ve teknik eğitim kurumu açılmış olup yaygınlaştırma çalışmalarına devam edilecektir.

Eğitimin tüm kademelerinde erişimde sağlanan ilerlemelere karşın eğitimin kalitesinin artırılması konusu önemini korumaktadır. Bu kapsamda, fırsat eşitliği, öğretmen nitelikleri, öğrenme ortamları, müfredat ve kurumsal kapasite önemli politika başlıkları olarak öne çıkmaktadır.

Fırsat eşitliği bağlamında ikili eğitimden tekli eğitime geçme çalışmaları devam etmektedir. 2016-2017 öğretim dönemi itibarıyla ikili eğitimde okuyan ilkökullü öğrencilerinin oranı yüzde 46, ortaokul öğrencilerinin oranı yüzde 38, ortaöğretim öğrencilerinin oranı ise yüzde 9'dur.

Tüm eğitim kademelerinde özel sektörün payının artırılması hedefi doğrultusunda öğrenci başına eğitim desteği uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu sayede önümüzdeki dönemde özel sektörün eğitim hizmetleri sunumundaki payında artış beklenmektedir.

Öğretmenlere yönelik hizmet içi eğitimin süresi ve niteliğinin yetersizliği ve öğretmenlerin performanslarının yeterince değerlendirilmemesi eğitimin kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir. Öğretmen yetiştiren fakülteler ile okullar arasındaki etkileşimin güçlendirilmesi, öğretmen yetiştirme ve geliştirme sisteminin, yeterlilikleri esas alan bir şekilde yeniden yapılandırılması, kariyer gelişim ve performans değerlendirme sisteminin oluşturulması gerekmektedir. Deneyimli öğretmenlerin fırsat eşitliği çerçevesinde dezavantajlı bölgelerde görev yapmalarını özendirici tedbirlerin alınması ihtiyacı önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, hizmet öncesi eğitim, mesleğe adayların seçimi ve istihdamı, sürekli mesleki gelişim, öğretmenlik mesleğinin statüsü, kariyer geliştirme ve ödüllendirme gibi hususları kapsayan Öğretmen Strateji Belgesi (2017-2023) yayımlanmıştır.

Son dönemde hizmete alınan yeni dersliklerle birlikte öğrenme ortamlarının niceliğinde önemli iyileşmeler sağlanmıştır. Tüm eğitim kademeleri itibarıyla derslik başına düşen öğrenci sayıları azaltılmıştır. Diğer yandan, öğrenme ortamlarının fiziksel açıdan niteliğinin artırılması önemini korumaktadır.

Yeni müfredat 2017-2018 öğretim dönemi itibarıyla uygulanmaya başlamıştır. Güncellenen müfredatın işlevselliğinin artırılması için, dijital içeriklerin artırılması ve sınıf içi öğretim uygulamalarındaki iyi örneklerin geliştirilerek paylaşımına açılması önemlidir.

Ortaöğretim kademesinde okul bazlı bütçe uygulamasına geçilmiştir. Bununla birlikte, uygulamanın esnekliğinin artırılması ve okul yöneticilerinin bütçe yönetim sürecinde yetkilerinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca eğitime ayrılan bütçenin daha etkin kullanılmasını teminen uygulanan projelerin izleme ve değerlendirmesi kapsamında ayrıntılı verilerin ve düzenli raporların üretilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Eğitimin temel kademelerinde sağlanan olumlu gelişmelere paralel olarak, 2000'li yılların ortalarından itibaren yükseköğretimde önemli gelişmeler olmuştur. Bu süreçte yeni üniversiteler kurulmuş, örgün öğretim kontenjanı artırılmış ve sonuç itibarıyla yükseköğretim okullaşma oranlarında önemli bir artış sağlanmıştır. Örgün öğretim kontenjanındaki artışa rağmen Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemine (ÖSYS) başvuru, sınava tekrar girme ve boş kontenjan sayısındaki artış, yükseköğretim kontenjan planlamasının gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu amaçla 7033 sayılı Kanunla Yükseköğretim Kurulu (YÖK) bünyesinde Yükseköğretim Eğitim Programları Danışma Kurulu kurulmuştur. Bu Kurulda eğitim ve istihdamla ilgili kamu kurum ve kuruluşları ile meslek örgütlerinin temsili sağlanmıştır.

Üniversitelerin misyon bazında farklılaşması ihtiyacından yola çıkılarak, 2006-2008 yılları arasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel kalkınma misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmalarını sağlamak amacıyla YÖK tarafından Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi pilot uygulaması beş üniversitede başlatılmıştır. Diğer yandan, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla Araştırma Üniversiteleri Programı kapsamında 10 araştırma üniversitesi ve beş aday araştırma üniversitesi belirlenmiştir.

Yükseköğretimde kalite güvence sisteminin kurumsallaşmasını sağlamaya yönelik olarak 7033 sayılı Kanun ile idari ve mali açıdan özerk Yükseköğretim Kalite Kurulu kurulmuştur. Kurulun teşkilatlanma çalışmaları devam etmektedir.

Yeni kurulan üniversitelerle birlikte, fiziki mekân ihtiyaçlarında artış meydana gelmiştir. Yükseköğretim kurumlarında ilave kapalı alanlar yaratılması gereği bulunmakla birlikte mevcut kapalı alanların daha verimli şekilde kullanılması önem arz etmektedir. Bu kapsamda, mevcut mekânların envanterinin çıkarılması, verimlilik analizinin yapılması ve mekânsal standartların oluşturulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, farklı kültürleri yorumlayabilen, paylaşıma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, bilimsel gelişmelere açık, teknoloji kullanımına ve üretimine yatkın, bilgi toplumu gereksinimleri haiz, üretken ve mutlu bireylerin yetişmesi eğitim sisteminin temel amacıdır.

Eğitim sisteminde bireylerin kişilik ve kabiliyetlerini geliştiren, fırsat eşitliğine dayalı, kaliteyi yükselten bir dönüşüm programı uygulanacaktır. Fırsat eşitliği, öğretmen nitelikleri, öğrenme ortamları, müfredat ve kurumsal kapasite bu dönüşüm sürecini destekleyecek şekilde güçlendirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Okul türlerinin azaltıldığı, programlar arası esnek geçişlerin olduğu, öğrencilerin ruhsal ve fiziksel gelişimleri ile becerilerini artırmaya yönelik sportif, sanatsal ve kültürel aktivitelerin daha fazla yer aldığı, bilgi ve iletişim teknolojilerine entegre olmuş bir müfredatın bulunduğu, sınav odaklı olmayan, bireysel farklılıkları gözetken bir dönüşüm programı uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.145)			
Tedbir 1. Güncellenen müfredatın işlevselliği artırılabilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	Aralık Sonu	Dijital içerikler artırılacak ve sınıf içi öğretim uygulamalarına yönelik iyi örnekler geliştirilerek paylaşılacak ve açıklanacaktır.
Tedbir 2. Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (ABİDE) Projesinin çıktılarını değerlendirecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	Öğrencilerin akademik performans açısından gelişmelerinin takip edilmesini sağlamak amacıyla ABİDE projesi kapsamında geliştirilen ölçme, izleme ve değerlendirme sisteminin düzenli olarak uygulaması yapılacak ve sonuçları analiz edilerek kamuoyu ile paylaşılacaktır.
Tedbir 3. İlk ve ortaöğretimde özel eğitime gereksinim duyan engelli ve özel yetenekli öğrenciler için yönlendirme faaliyetleri ve sosyal aktiviteler artırılacak, eğitim programları gözden geçirilecek ve materyaller geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İŞKUR, TOBB	Aralık Sonu	Özel eğitim kurumlarının fiziki imkânları artırılacak, bu kapsamda mesleki ve teknik atölyelerin yenilenmesine özel önem verilecektir. Zihinsel, işitsel ve görme engellilere özel müfredat çalışması tamamlanacaktır. Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere yönelik etkinlikler yapılacak ve bireyler yaptıkları çalışmalarını sergileyeceklerdir. Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere yönelik eğitsel, kültürel ve sportif faaliyetlerini yapabilecekleri kamplar yapılacaktır. Özel eğitim öğrencilerinin bireysel özelliklerine uygun eğitim programları geliştirilecektir.
Öğrencilerin sosyal, zihinsel, duygusal ve fiziksel gelişimine katkı sağlayan okul öncesi eğitim, imkânları kısıtlı hane ve bölgelerin erişimini destekleyecek şekilde yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.146)			
Tedbir 4. Okul öncesi eğitim yaygınlaştırılacak ve okul öncesi eğitim kurumları artırılabilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	Beş yaş grubu başta olmak üzere çocukların okul öncesi eğitime kazandırılması amacıyla bölgeler arasındaki farklar dikkate alınarak gerekli fiziki altyapı sağlanacaktır. Toplum Temelli Erken Çocukluk Eğitimi Merkezleri yaygınlaştırılacaktır.

<p>Tedbir 5. Devamsızlığın yüksek olduğu illerde devamsızlık nedenleri araştırılarak çözüme yönelik faaliyetler yürütülecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Valilikler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sınıf tekrarı ve okul terkine neden olan devamsızlık oranının azaltılması amacıyla ilkököl ve ortaokullarda 20 gün ve üzeri devamsızlık sebeplerini araştırmak için devamsızlık oranının yüksek olduğu ilk 10 il saha ziyareti yapılacak ve çalışma raporu hazırlanacaktır. Bu doğrultuda devamsızlığın azaltılması için gerekli uygulamalara başlanacaktır.</p>
--	---	--------------------	---

Öğretmenlik mesleği daha cazip hale getirilecek; öğretmen yetiştiren fakülteler ile okullar arasındaki etkileşim güçlendirilecek; öğretmen yetiştirme ve geliştirme sistemi, öğretmen ve öğrenci yeterliliklerini esas alan, kişisel ve mesleki gelişimi sürekli teşvik eden, kariyer gelişimi ve performansa dayanan bir yapıda düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p.152)

<p>Tedbir 6. Eğitim fakülteleri yeniden yapılandırılacaktır.</p>	<p>YÖK (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Eğitim fakülteleri; bölüm, anabilim dalı ile öğretmenlik genel ve alan yeterlilikleri arasında ilişki kuracak şekilde yeniden yapılandırılacak ve bu kapsamda müfredatları yenilenecektir. Ayrıca, eğitim fakültesi öğrencileri için eğitim fakültesi dışındaki fakültelerde çift ana dal ve yan dal yapma imkânı sağlanacak şekilde düzenlemeler yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 7. Öğretmen Akademisi kurulacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, YÖK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Aday öğretmen yetiştirme programı, mesleki gelişim programları, pedagojik formasyon eğitimleri ile kariyer basamağında yükselmelere dönük eğitimler düzenlemek ve benzeri nitelikte amaçları gerçekleştirmek için Öğretmen Akademisi kurulacaktır.</p>

Kalabalık ve birleştirilmiş sınıf ile ikili eğitim uygulamaları azaltılacak, öğrenci pansiyonları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.155)

<p>Tedbir 8. Tüm eğitim kademelerinde tekli eğitime geçilmesi çalışmaları hızlandırılacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Fiziki altyapı olanakları artırılarak bütün eğitim kademelerinde ikili eğitime uygulamasına son verilmesine yönelik bir yol haritası çıkarılacak ve uygulamaya başlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 9. Okulların fiziki ve iç mekân kalitesi artırılacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Eğitim yapılarını ve mekânsal kaliteyi artırmak üzere nitelikli okul, nitelikli eğitim anlayışının benimsendiği, konforlu, enerji tasarrufu sağlayan, güvenli, fonksiyonel ve estetik görünümlü yeni tip projeler yapılacaktır.</p>

Eğitimde alternatif finansman modelleri geliştirilecek, özel sektörun eğitim kurumu açması, özel kesim ve meslek örgütlerinin mesleki eğitim sürecine idari ve mali yönden aktif katılımı özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.156)

Tedbir 10. Özel okulların eğitim hizmetlerinin sunumundaki payı artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları İle Meslek Örgütleri, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Özel okullarda öğrenim gören öğrencilere devlet tarafından sağlanan öğrenci başına eğitim-öğretim desteğinin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar yapılarak eğitimin yaygınlaştırılmasında merkezi idarenin yanı sıra mahalli idarelerin, gönüllü kuruluşların ve özel sektörün katkısı artırılacaktır.
Tedbir 11. Öğrenci başına eğitim öğretim desteğinin etki değerlendirmesi yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları İle Meslek Örgütleri, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Devlet tarafından özel okullar için sağlanan eğitim öğretim desteğine ilişkin veriler derlenecek, verilen desteğin her bir eğitim kademesi için etki değerlendirmesi yapılacak ve sonuçlar kamuoyuyla paylaşılacaktır.
Tedbir 12. Okullara yönelik proje destek mekanizması geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Okulların eğitim kalitesini artırmak ve başarı farklılıklarını gidermek için rekabetçi bir anlayışla okulların proje üretmesi sağlanacak ve imkânları kısıtlı okulların başvurmasına öncelik verilecektir. Okulların performansının değerlendirilmesi için mekanizma geliştirilecektir.
Tedbir 13. Eğitim hizmetlerinin sunumunda Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki il, ilçe ve okul yönetimlerinin yetki ve sorumlulukları artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İşçileri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Mahalli idareler	Aralık Sonu	Milli Eğitim Bakanlığı bünyesindeki il, ilçe ve okul yönetimlerinin mali ve idari konularda yetki ve sorumlulukları artırılarak verimlilik ilkeleri çerçevesinde, önceden belirlenmiş performans göstergeleriyle ölçülebilir bir yapı oluşturulacaktır. Gerekli denetim ve kontrol mekanizmaları tasarlanarak rekabetçi bir ortam sağlanacaktır. Okul idarelerinin bütçeleme süreçlerindeki yetki ve sorumlulukları artırılacaktır. Türkiye'de Eğitimin Finansmanı ve Eğitim Harcamaları Bilgi Yönetim Sisteminin (TEFBİS) kullanımı yaygınlaştırılacaktır.

Örgün ve yaygın eğitim kurumlarında bilgi ve iletişim teknolojisi altyapısı geliştirilecek, öğrenci ve öğretmenlerin bu teknolojileri kullanma yetkinlikleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.157)

Tedbir 14. Teknolojinin eğitime entegrasyonu konusunda nitel ve nicel göstergeler geliştirilerek etki değerlendirilmesi yapılacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı (S)
TÜBİTAK, YÖK,
Üniversiteler

Aralık
Sonu

Ulusal düzeyde izleme ve değerlendirme sistemleri geliştirilecektir. Bu kapsamda beklenen sonuçlar ve verimlilik artışı için düzenli değerlendirmeler yapılacak, potansiyel eksiklikler erken tespit edilecektir. Her okul için altyapıdan öğretmen eğitimlerine kadar girdi ve çıktıları içeren okul karnelerinin oluşturulmasıyla izleme ve değerlendirme mekanizmaları kurulması ve toplumun kullanımına geniş ölçüde bilgi sunulması sağlanacaktır.

Eğitim sistemi ile işgücü piyasası arasındaki uyum; hayat boyu öğrenme perspektifinden hareketle iş yaşamının gerektirdiği beceri ve yetkinliklerin kazandırılması, girişimcilik kültürünün benimsenmesi, mesleki ve teknik eğitimde okul-ışletme ilişkisinin orta ve uzun vadeli sektör projeksiyonlarını dikkate alacak biçimde güçlendirilmesi yoluyla artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.158)

Tedbir 15. Mesleki ve teknik eğitim, altyapı ve yönetimi meslek yüksekokullarını da içerecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı (S),
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı,
Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Örgütleri, İlgili STK'lar

Aralık
Sonu

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumları ile meslek yüksekokullarının tamamını kapsayan bir etkinlik analizi yapılacak, bu analiz kapsamında okulların makine-teçhizat altyapı durumları dâhil olmak üzere mevcut durumu tespit edilecek ve yeni bir mesleki ve teknik eğitim yönetim modeli tasarlanacaktır.

Tedbir 16. Ortaöğretim ve yükseköğretim kademelerindeki mesleki ve teknik eğitimde açılacak eğitim kurumları ve uygulanacak programlar işgücü piyasası ihtiyaç analizleri dikkate alınarak belirlenecektir.

Milli Eğitim Bakanlığı (S),
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Örgütleri, İlgili STK'lar

Aralık
Sonu

Mesleki ve teknik eğitim bölüm ve programları işgücü piyasası ihtiyaç analizi sonuçlarına uygun olarak açılacak ve il istihdam ve mesleki eğitim kurumlarına raporlanacaktır. İl istihdam ve mesleki eğitim kurumlarının ve işgücü piyasası ihtiyaç analizlerinin etkinliğinin artırılması yönünde alan araştırmaları yapılacaktır. Sonuçların, programların belirlenmesinde kullanımı sağlanacaktır.

Tedbir 17. Tematik mesleki ve teknik lise modeli yaygınlaştırılacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Örgütleri

Aralık
Sonu

Belirli iş sahalarında yoğunlaşmış bölgelerde mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının bölgenin ihtiyaç duyduğu alanlarda ihtisaslaşması sağlanarak tematik mesleki ve teknik lise uygulaması artırılabilecektir.

Yükseköğretim sistemi, hesap verebilirlik temelinde özerklik, performans odaklılık, ihtisaslaşma ve çeşitlilik ilkeleri çerçevesinde kalite odaklı rekabetçi bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.161)

Tedbir 18. Üniversitelerin ihtisaslaşmasına yönelik programların uygulanmasına devam edilecektir.	YÖK (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında seçilen beş pilot üniversitede ihtisaslaşma çalışmalarını desteklenecektir. Araştırma Üniversiteleri Programı kapsamında belirlenen 10 araştırma üniversitesi ve beş aday araştırma üniversitesinin uluslararası alandaki rekabet gücünü artırmaya yönelik destekler verilecektir.
Tedbir 19. Yükseköğretim Mekânları Yatırım Karar Destek Sistemi (Mek-Sis) Projesine başlanacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Mek-Sis Projesi kapsamında üniversitelerin sahip olduğu mekânların fonksiyon, bina, derslik bazında envanteri çıkarılacak ve iç mekân kalitesine ilişkin veri toplanarak verimlilik analizi yapılacaktır. Yeni mekân tasarımlarına yönelik rehber doküman üretilecektir.
Tedbir 20. Öğretim elemanı açığı, yurt geneline dengeli dağılım gözetilerek azaltılacaktır.	YÖK (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Yeni kurulan üniversitelerde öğretim üyesi açığının yarattığı olumsuzlukları gidermek amacıyla uzaktan eğitim imkânları da kullanılarak gelişmiş üniversitelerin öğretim elemanı ve altyapısından yararlanılacaktır. Öğretim görevlisi, okutman ve uzman sayısını artırmak suretiyle yeni üniversitelerdeki öğretim elemanı açığı azaltılacaktır. Kısmi zamanlı ders verme özendirilecektir.

2.2.1.2. Sağlık

a) Mevcut Durum

Sağlıkta Dönüşüm Programıyla sağlık hizmetlerine erişimde ve hizmet kalitesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda; aile hekimliği, anne ve çocuk sağlığı, hastane ve hasta yatak sayıları, sağlık personeli, koruyucu sağlık, kurumsal yapılanma, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ve hasta hakları başta olmak üzere pek çok alanda gelişme sağlanmıştır. Bu iyileşmeler memnuniyet oranlarına da yansımış ve sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı 2016 yılında yüzde 75,4 olarak gerçekleşmiştir. Ancak, fiziki altyapı ve sağlık personelinin kent-kır ve bölgeler arası dağılımındaki farklılıklar ile sağlık hizmetlerinin finansmanının sürdürülebilirliğine ilişkin ihtiyaçlar önemini korumaktadır.

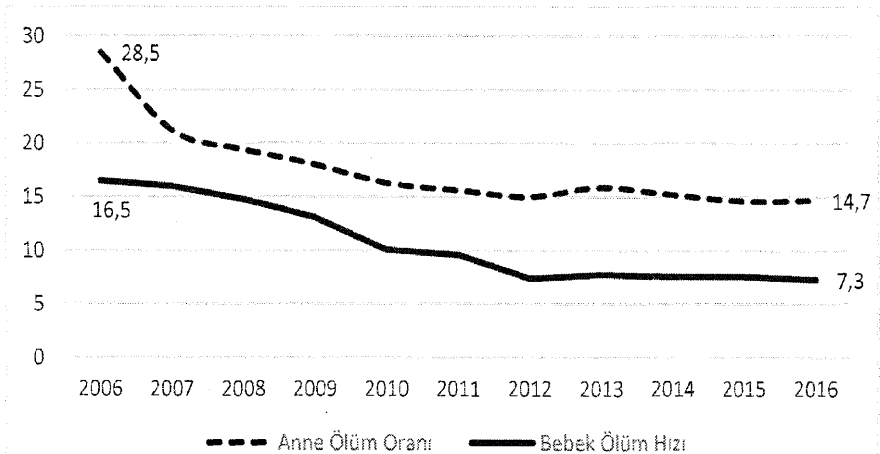
TABLO II: 2- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2007	2013	2014	2015	2016
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	25,2	26,4	26,6	26,6	27,3
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	64,8	66,0	68,7	69,6	68,1
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	154	174	175	179	181
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire Sayısı	134	182	183	194	192
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (1)	2,69	1,7	1,69	1,57	1,48
Sağlık Personelinin Dengeli Dağılım Oranı (2)	3,1	2,21	2,21	2,09	2,2
Hekim Başına Düşen Hemşire Sayısı	0,87	1,04	1,05	1,08	1,06
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda)	13,9	7,8	7,6	7,6	7,3
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)	21,2	15,9	15,2	14,6	14,7

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

(1) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait rakamların oranıdır.
(2) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait rakamların oranıdır.

Bebek ölüm hızı, 2016 yılında bin canlı doğumda 7,3'e gerilemiş olmakla birlikte bölgesel farklılıklar önemini korumaktadır. Bebek ölüm hızı İBBS-1 düzeyinde 2016 yılında Batı Marmara Bölgesinde bin canlı doğumda 4,8 iken, Ortadoğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde 11,1 olmuştur. 2015 yılı itibarıyla OECD'de bin canlı doğumda ortalama 3,9 olan bebek ölüm hızı, AB-28'de 3,6 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan aşılama oranı, 2002 yılında yüzde 78 iken 2007 yılına kadar hızla artış göstererek yüzde 96'ya ulaşmış olup 2016 yılında yüzde 98'e yükselmiştir.

GRAFİK: 7- Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) ve Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

Anne ve bebek sağlığı açısından önemli olan doğum öncesi bakım alma ve doğumun bir sağlık kuruluşunda yapılma oranlarında son on yılda ciddi iyileşmeler görülmüş olup bu oranlar 2016 yılında sırasıyla yüzde 98,5 ve yüzde 98'e ulaşmıştır. Diğer taraftan sezaryenle yapılan doğum oranı 2002-2009 döneminde yaklaşık iki katına çıkarak yüzde 43'e ulaşmış, 2016 yılında ise yüzde 53,1'e yükselmiştir. Bu oran 2015 yılı itibarıyla AB-28'de yüzde 27,7, OECD ülkelerinde ise ortalama yüzde 32,5 olarak gerçekleşmiştir.

TÜİK Ölüm Nedeni İstatistiklerine göre 2016 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 39,8'i dolaşım sistemi hastalıklarından, yüzde 19,7'si iyi ve kötü huylu tümörlerden, yüzde 11,9'u solunum yolu hastalıklarından, yüzde 5'i ise beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Söz konusu oranlara göre ülkemizde ölümlerin önemli bir kısmı bulaşıcı olmayan hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Kalp-damar hastalıkları ve kanser başta olmak üzere bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel faktörler; tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenmedir. Ülkemizde yaşlı nüfus oranının giderek artacağı da dikkate alındığında bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik olarak sağlığın geliştirilmesi kapsamındaki sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, Toplumda Fiziksel Aktivitenin Artırılması Projesi kapsamında Eylül 2017 itibarıyla 330.000 adet bisiklet dağıtılmıştır.

Sağlık hizmet altyapısında son yıllarda özellikle hem yatak kapasitesi hem de hasta yataklarının niteliğinin artırılması açısından iyileşmeler görülmektedir. Nitelikli yatak sayısı Sağlıkta Dönüşüm Programı sonrasında önemli ölçüde artırılmış, 2002 yılında 18.934 olan toplam nitelikli yatak sayısı, 2007 yılında 41.294'e, 2016 yılında 113.166'ya yükselmiştir. Nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yatalara oranı 2016 yılında yüzde 61,3'e çıkmıştır.

Kamu kaynaklarına ilave olarak sağlık yatırımlarının kamu-özel işbirliği (KÖİ) yöntemiyle de gerçekleştirilmesi amacıyla yasal düzenleme yapılmış ve bu yolla başta büyük şehirlerde olmak üzere 29 proje ile toplam 37.740 yatak kapasitesine sahip hastane yapımı planlanmıştır. 2017 yılı Ekim ayı itibarıyla söz konusu projelerden toplam 4.074 yatak kapasiteli Yozgat, Mersin, Isparta ve Adana şehir hastaneleri hizmete alınmıştır.

TABLO II: 3- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	OECD	AB-28
Yatak Sayısı (Bin)	183.1	188.6	200.2	194.5	200.2	202.0	206.8	209.6	217.8	-	-
10.000 kişiye											
Düşen Yatak Sayısı	25,6	26,0	27,2	26,0	26,5	26,4	26,6	26,6	27,3	44 (1)	52,2 (2)
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	65,7	65,5	63,8	65,6	65,1	66,0	68,7	69,6	68,1	75,4 (1)	76,9 (2)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, DSÖ, OECD

(1) 2015 yılı verisi

(2) 2014 yılı verisi

Sağlık hizmetlerine olan talep her yıl artmakta olup 2007-2016 döneminde hastanelere yapılan toplam müracaat sayısı yüzde 79,7 artarken, özel sektörde bu artış yüzde 190,6 olarak gerçekleşmiştir. Özel sektörün toplam müracaatlar içerisindeki payı 2007 yılında yüzde 9,8 iken 2016 yılında yüzde 15,9'a yükselmiştir. Toplam müracaat sayısının artışında sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılması etkili olmuştur. 2016 yılında Türkiye'deki tüm hastanelerin ortalama yatak doluluk oranı yüzde 68,1 olup sırasıyla yüzde 75,4 ve yüzde 76,9 olan OECD ve AB oranlarının altındadır.

TABLO II: 4- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

	2003	2007	2011	2013	2014	2015	2016
Sağlık Bakanlığı	113 849	209 630	254 343	277 485	292 100	306 825	340 081
Üniversite	9 637	15 025	24 437	29 986	32 144	34 539	36 420
Özel	6 158	24 486	59 069	71 341	72 333	77 217	71 148
Toplam	129 644	249 141	337 850	378 812	396 577	418 581	447 649

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

TABLO II: 5- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler, 2016

Kurum	Yatak Sayısı	Müracaat Sayısı (Bin)	Yatan Hasta Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısının Müracaat Sayısına Oranı (Yüzde)	Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı (Yüzde)	Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	Hastanın Ort. Kalış Günü	Yatak Devir Hızı (Hasta)	Uzman Hekim Sayısı (Kişi)
Sağlık Bakanlığı	132 921	340 081	7 562	2 473	0,73	18,6	68,7	4,4	56,9	40 554
Üniversiteler	37 707	36 420	1 842	799	2,19	21,2	76,0	5,7	48,9	15 905
Özel Hastaneler	47 143	71 148	4 049	1 500	2,11	31,8	60,3	2,6	85,9	22 171

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

2016 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 21,6'sına, uzman hekim sayısının yüzde 28,2'sine sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 31,4'ünü gerçekleştirirken; toplam yatak kapasitesinin yüzde 17,3'üne ve uzman hekim sayısının yüzde 20,2'sine sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 16,7'sini gerçekleştirmiştir.

Hem müracaat sayılarının hem de hasta devir hızlarının üniversitelerde daha düşük olduğu görülmektedir. Üniversite hastanelerinde hastaların ortalama kalış süreleri 5,7 gün iken, özel sektör hastanelerinde 2,6 gün, Sağlık Bakanlığı hastanelerinde ise 4,4 gündür. Kronik hastaların uzun süreli yatışları ve daha karmaşık ameliyatların çoğunun üniversite hastanelerinde yapılması bu durumun ortaya çıkmasında etkili olmaktadır.

Üniversite hastanelerinin eğitim ve araştırma faaliyetleri ile sağlık hizmet sunumundaki rolleri net bir şekilde tanımlanarak hem hastanelerin mali sürdürülebilirliğini temin edecek hem de nitelikli tıp eğitimi ve yenilikçi araştırmaların yapılmasını sağlayacak yapısal reformların hayata geçirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

Yatak kapasitesindeki iyileşmelere rağmen ülke genelindeki dağılım sorunu devam etmektedir. 2016 yılı verilerine göre İBBS-1 düzeyinde, on bin kişiye düşen yatak sayısı Güneydoğu Anadolu Bölgesinde 23 iken Batı Anadolu Bölgesinde 34'tür. Yatakların ve sağlık tesislerinin bölgeler arasında dengesiz dağılımı, sağlık personelinin de dengesiz dağılımına yol açan faktörlerden biridir.

2015 yılı itibarıyla toplam hekim sayısı 144.827, diş hekimi sayısı 26.674 ve hemşire sayısı 152.952'dir. Yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 181 ve hemşire sayısı 192 iken 2014 yılında AB-28'de bu sayılar sırasıyla 350 ve 864, OECD'de ise 330 ve 890'dır. Sağlık personeli ülke ortalaması, yüksek gelir seviyesi ülkelerinin ortalamasının gerisinde olup özellikle hemşire açığı daha belirgindir. Hekim açığını azaltmak amacıyla 2007-2008 öğretim döneminde 5.253 olan tıp fakültesi kontenjanı, yüzde 132 artırılarak 2017-2018 öğretim döneminde 12.212'ye yükseltilmiştir. Aynı dönemde hemşire kontenjanı ise yüzde 146 artırılarak 5.824'ten 14.337'ye çıkarılmıştır. Hemşireler temel olarak halk sağlığında ve klinik hizmetlerde görev alabildiklerinden, hemşire sayısının artırılması uzun vadede sağlık

hizmetlerinde kaliteyi artırıcı ve maliyetleri düşürücü etkiye sahip olacaktır. AB-28'de 2,5, OECD ortalamasında ise 2,8 olan doktor başına hemşire oranı ülkemizde 1,06'dır. Hemşire ve hekim sayısında mevcut durumda uluslararası mukayeselere göre ülkemizde sağlık insan kaynağı henüz hedeflenen noktada olmamakla birlikte mevcut kontenjanlarla 10 yıl içerisinde Türkiye'de 100 bin kişiye düşen hekim sayısı OECD ortalamasına yaklaşarak ABD ve Japonya'daki oranlarla benzer seviyeye ulaşacaktır.

2009 yılında toplam sağlık harcamalarının GSYH'ya oranı yüzde 6,1 iken bu oran 2015 yılında yüzde 5,4 olarak gerçekleşmiştir. Yaşlanan nüfus, sağlık teknolojilerindeki gelişmeler ve daha kaliteli sağlık hizmeti talebi gibi sebeplerle sağlık harcamalarının artabileceği öngörülmektedir.

694 Sayılı KHK ile Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve Türkiye Halk Sağlığı Kurumu kapatılarak Sağlık Bakanlığı bünyesinde Kamu Hastaneleri Genel Müdürlüğü ve Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Sağlık Bakanlığına bağlı sağlık tesisleri ile üniversitelerin tıp ve diş hekimliği alanında lisans ve uzmanlık eğitimi veren kurumlarının insan gücü, mali kaynak, fiziki donanım, bina, tıbbi cihaz ve diğer kaynaklarının karşılıklı birlikte kullanımına ilişkin usul ve esasları belirleyen Yönetmelik 16/06/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Sağlık alanındaki Ar-Ge faaliyetlerini güçlendirmek ve yönlendirmek amacı ile hizmete alınmış olan Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığına bağlı olarak Sağlık Politikaları Enstitüsü kurulmuştur. Sağlık turizmi kapsamında uluslararası düzeyde sunulan sağlık hizmetlerinin hizmet sunum standartlarının belirlenmesi, bu alanda faaliyet yürütecek kuruluşların yetkilendirilmesine ilişkin usul ve esasları düzenleyen Yönetmelik 13/07/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Giderek yaygınlaşmakta olan madde bağımlılığı, sosyal bir sorun olmanın yanında ciddi bir sağlık tehdidi oluşturmaktadır. Diğer yandan, tedavi merkezi sayısının yetersiz olması tedaviye erişimi zorlaştırmakta, sosyal destek sistemleri ve rehabilitasyon faaliyetlerinin yetersizliği de bağımlı kişilerin tedavi sırası ve sonrasında topluma kazandırılmasında sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. 2014 yılında üç olan Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Merkezi (ÇEMATEM) sayısı 2017 yılı itibarıyla yediye, 29 olan Alkol - Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) sayısı 37'ye ve bu kurumlardaki toplam yatak sayısı 765'ten 1.035'e yükseltilmiştir. Ancak söz konusu tesislerin sayı ve nitelik olarak iyileştirilmesine yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

Akılci İlaç Kullanımı Ulusal Eylem Planı kapsamında başta antibiyotik olmak üzere gereksiz ilaç kullanımının azaltılmasına yönelik faaliyetler sürdürülmektedir. Bu kapsamda, OECD ülkelerinde 2014 yılında ortalama 20,5, 2016 yılında Türkiye'de ise 40,5 olan 1.000 kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarının (DID, Defined Inhabitant Dose) 2018 yılında 37'ye düşürülmesi hedeflenmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Vatandaşlarımızın yaşam kalitesi ve süresinin yükseltilmesi ile ekonomik, sosyal ve kültürel hayata bilinçli, aktif ve sağlıklı bir şekilde katılımlarının sağlanması temel amaçtır. Bu amaç doğrultusunda veriye ve kanıta dayalı politikalarla desteklenen, erişilebilir, nitelikli, maliyet etkin ve sürdürülebilir bir sağlık hizmeti sunumu esastır.

Bu amaca ulaşmak için öncelikle koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi; birinci basamak sağlık hizmetlerinin etkinleştirilmesi; altyapı ve sağlık personeli ihtiyacının karşılanması ve ülke genelindeki dağılımlarının dengelenmesi; sağlık hizmetlerinin eşitlik ve hakkaniyet ilkesiyle, hasta haklarına saygılı, erişilebilir, etkin ve kaliteli bir yapıya kavuşturulması; akılci ilaç kullanım mekanizmalarının oluşturulması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sağlıklı hayat tarzı teşvik edilecek ve daha erişilebilir, uygun, etkili ve etkin bir sağlık hizmeti sunulacaktır. (Kalkınma Planı p.174)			
Tedbir 21. Bulaşıcı olmayan hastalıklar ve bunların risk faktörlerine ilişkin koruyucu ve tedavi edici hizmet kapasitesi artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, SGK, Üniversiteler, STK	Aralık Sonu	Bulaşıcı olmayan hastalıklar ve bunların risk faktörlerine ilişkin farkındalığı artırılması amacıyla üç kamu spotu hazırlanacak, yedi kampanya ve organizasyon düzenlenecek, dokuz kısa video çekimi yapılacaktır. Beslenme Dostu Okul Programı ve Okul Sütü Programı uygulamasına devam edilecektir. Tüketicilerin, besin içeriklerini sağlık açısından daha kolay değerlendirmesine sağlamak amacıyla, gıda ambalajlarındaki bilgilerin kapsamının genişletilmesine ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır. Sağlıklı Hayat Merkezlerinde, uyuşturucu maddelerle mücadele kapsamında bireylere ve yakınlarına yönelik danışmanlık hizmeti sağlanacak, tütün bağımlılığına ilişkin klinik müdahale hizmetleri verilecek, tütün kullanımına ilişkin denetimin kapsamı ve etkinliği güçlendirilecektir.
Tedbir 22. Acil sağlık hizmet sunumu kapsam ve kapasite olarak güçlendirilecek, acil servis tedavi hizmetleri geliştirilecek, doğal afetlerde ve olağanüstü durumlarda hızlı ve etkin sağlık hizmetine erişim sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Belediyeler, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Üniversiteler	Aralık Sonu	Acil sağlık istasyonları nitelik ve nicelik açısından iyileştirilecek, Ulusal Medikal Kurtarma Ekiplerinin (UMKE) araç ve donanım kapasitesinin artırılması için 50 donanımlı arazi aracı alınacak, sayısal telsiz sisteminin kapsamı yüzde 83'e çıkarılacak, beş sahra hastanesi yapılacaktır. Acil servislerin tedavi etkinliğinin artırılması amacıyla yeni bir acil servis modeli geliştirilecektir. Modelin ilk fazı hastaneler için uygulanacak ve seçilen üç sağlık tesisinde pilot uygulama yapılacaktır.

<p>Tedbir 23. Evde sağlık hizmeti uygulamasının erişilebilir ve etkin olması sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, SGK, Mahalli İdareler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Evde sağlık hizmetine ihtiyacı olan nüfusun tam olarak belirlenmesine yönelik çalışma yapılarak hedef yaşlı nüfusun sayısı ve kronik hastalık dağılımı belirlenecektir. Evde sağlık hizmeti sunan mobil ekip ve hasta nakil ekip sayıları artırılabilecektir.</p>
<p>Tedbir 24. Belirlenen aşılarda yurtiçinde üretimleri için model hazırlıkları tamamlanacak ve ihale sürecine geçilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Bilim, Teknoloji ve Sanayi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, SGK, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Beşli ve dörtlü karma aşılarda KPA, KKK, suçiçeği aşılmasının üretimine ilişkin fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır. Pediatrik Tıp Hepatit A aşısının üretimine ilişkin ihale dokümanı hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 25. Özellikle sağlık hizmetlerinin ulaşılabilir ve sürdürülebilir olması sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler, Özel Sağlık Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Başta diyaliz hizmetleri olmak üzere özellikle sağlık hizmetlerine yönelik kapasite, cihaz ve personel altyapısı göz önünde bulundurularak artırılabilecektir. Özellikle sağlık hizmetlerinde tescil mevzuatı hazırlanacaktır. Erişkin kalp-damar cerrahi merkezleri ve yoğun bakım servislerinde hizmet esaslı seviyelendirmeye geçilecektir. Yoğun bakım hizmetindeki gereksiz ve fazla yatış sürelerine yönelik denetimler artırılabilecektir.</p>
<p>Tedbir 26. Teleradyoloji uygulamalarının kamu hastanelerindeki kullanımını artırılabilecektir.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler, Özel Sağlık Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Teleradyoloji uygulamalarının kapsamı görüntü ile beraber meta veri iletimini de kapsayacak şekilde genişletilecek, teleradyoloji uygulamalarının geliştirilmesi için hastanelerde hizmet içi eğitim verilecektir. Mevcut durumda 635 olan teleradyoloji kullanan hastane sayısı 700'e çıkarılacaktır.</p>
<p>Sağlık hizmet sunumunda klinik müdahalelerin etkililiğini, hasta ve sağlık çalışanlarının güvenliği ve memnuniyetini dikkate alan yaklaşımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.175)</p>			
<p>Tedbir 27. e-Nabız Sisteminin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, SGK, Üniversiteler, Özel Sağlık Kuruluşları, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Vatandaşların, kişisel sağlık kayıtlarına elektronik ortamda her yerden erişebileceği e-Nabız sisteminin bilinirliğinin artırılması amacıyla görsel ve yazılı tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecektir. e-Nabız sisteminin kapsamı genişletilecek ve sisteme yeni fonksiyonlar eklenerek sistemin iyileştirilmesi</p>

			sağlanacaktır. Mevcut durumda 5,1 milyon olan e-Nabız sistemini kullanan vatandaş sayısı 6 milyona yükseltilecektir.
Tedbir 28. Sağlık hizmet sunumunda klinik müdahalelerin etkinliğini artırmak amacıyla Klinik Kalite Ölçme ve Değerlendirme Sistemi kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Üniversiteler, Kamu ve Özel Sağlık Kuruluşları, Uluslararası Kuruluşlar	Aralık Sonu	Klinik Kalite Ölçme ve Değerlendirme Sisteminin bilgi yönetim altyapısı mevcut durumda belirlenmiş olan 11 sağlık olgusu ve bunlara ait klinik kalite göstergeleri kapsamında tamamlanacak ve üç yeni sağlık olgusu daha belirlenerek sisteme eklenecektir. Veri kalitesinin ve güvenilirliğinin geliştirilmesi için veri kontrol süreçleri iyileştirilecektir.
Tedbir 29. Sağlık hizmeti sunumuna yönelik kalite standartları geliştirilecek ve bu standartlar doğrultusunda kurum ve kuruluşlar düzenli olarak yerinde değerlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Hastaların ve sağlık çalışanlarının güvenliğini sağlamak için Sağlıkta Kalite Standartları Laboratuvar Seti, Aile Sağlığı Merkezi Seti, Psikiyatri Seti tamamlanacak, Sağlıkta Kalite Standartları değerlendiricilerine yönelik sertifikalı eğitimler düzenlenecektir.

Akılcı ilaç kullanımı için sağlık personelinin ve halkın bilinçlendirilmesi sağlanacak, ilaç ve tıbbi cihazların kalitesi, kullanımı ve bunlara yönelik harcamaların etkinliği kontrol edilecektir. (Kalkınma Planı p.177)

Tedbir 30. Akılcı ilaç kullanımına yönelik bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecek, izleme ve değerlendirme faaliyetleri geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S) SGK, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Özel Sağlık Kuruluşları	Aralık Sonu	Akılcı ilaç kullanımının yaygınlaştırılması amacıyla antibiyotik bulunduran reçete yüzdesi yüksek olan iller öncelikli olmak üzere, halka ve sağlık çalışanlarına yönelik bilinçlendirme, eğitim, izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir. 2016 yılında 40,5 olan bin kişiye düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı 37'ye düşürülecektir.
--	---	-------------	---

Veri ve kanıta dayalı sağlık politikalarını geliştirmek amacıyla uluslararası karşılaştırmalara imkân verecek standart ve kalitede verilerin üretilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.182)

Tedbir 31. Sağlık veri setleri yeniden yapılandırılacak ve uluslararası mukayeseye imkân veren bir veri yapısı oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, SGK, TÜİK	Aralık Sonu	Sağlık İstatistiklerinin Uluslararası Standartlara Göre Uyumlaştırılması Projesi tamamlanacak ve sağlık.net'ten uluslararası standartlarda toplanan göstergelerin oranı artırılabilecektir.
---	--------------------------------------	-------------	---

Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı

Tedbir 32. Ülkemizin	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm	Aralık Sonu	Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu (SATURK) tarafından
-----------------------------	--	-------------	--

sağlık turizmi alanında tanınırlığının artırılması sağlanacaktır.	Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Türkiye Yatırım Destek Tanıtım Ajansı		belirlenen hedef ülkelerle ve bu ülkelerde faaliyet gösteren sigorta şirketleri ile görüşmeler gerçekleştirilecektir. Sağlık turizmine yönelik tanıtım faaliyetlerinin etkin biçimde yürütülebilmesi için uygun bir model hayata geçirilecektir. Sağlık turizmine yönelik çağrı merkezlerine ilişkin farkındalığın artırılması için tanıtım faaliyetleri yapılacaktır.
---	---	--	--

Sağlıklı Yaşam ve Hareketlilik Programı

Tedbir 33. Uyuşturucu madde bağımlılarına yönelik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, STK'lar	Aralık Sonu	Madde bağımlılığının tedavisini sağlayan AMATEM sayısı 42'ye, ÇEMATEM sayısı dokuya çıkarılacak ve etkinlikleri arttırılacaktır. Bağımlı Hastalara Rehabilitasyon (BAHAR) merkezlerine ilişkin mevzuat hazırlanacak, söz konusu Merkezlerin hizmete alınması sağlanacaktır.
Tedbir 34. Ruh sağlığı hizmetleri nitelik ve nicelik açısından geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, STK'lar	Aralık Sonu	0-6 Yaş Çocuğun Psikososyal Gelişiminin Desteklenmesi Programı ile Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Programı tüm yurda yaygınlaştırılacaktır. Ruh sağlığı hizmetlerine ilişkin meslek içi eğitimler düzenlenecektir. İstismara uğrayan çocukların rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla mevcut durumda 30 olan çocuk izlem merkezleri (ÇİM) sayısı 35'e yükseltilecektir.
Tedbir 35. Meme, serviks, kolorektal kanser taramaları yaygınlaştırılacak ve kanser hastalığının izlenmesi ve yönetimi için kanser kayıt sistemi geliştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Vatandaşların taramalara katılmaları için farkındalığı arttıracak kampanyalar düzenlenecek ve aile hekimlerinin kanser taramalarına katılımı arttırılacaktır. Kanser kayıtlılığı için uygun yazılım altyapısı oluşturulacak, kanser kayıtlılığında görev yapan personele eğitimler verilecektir. Gezici tarama araçlarının sayısı arttırılacak, yeni Kanser Erken Teşhis Tarama ve Eğitim Merkezleri (KETEM) açılacaktır. Türkiye Kanser İstatistiklerinde yer alabilecek veri kalitesine sahip il sayısı 18'e; meme, serviks, kolorektal kanseri tarama oranları sırasıyla yüzde 60, yüzde 85 ve yüzde 40'a yükseltilecektir.

2.2.1.3. Adalet

a) Mevcut Durum

16/04/2017 tarihinde yapılan halk oylamasıyla Anayasa'nın ilgili hükümlerinde köklü bir değişikliğe gidilmiş, yargı yeniden yapılandırılarak daha işlevsel hale getirilmiştir. Bu bağlamda; yargının tarafsız olacağı hükmüyle yargı bağımsızlığı güçlendirilmiştir. Disiplin mahkemeleri dışındaki bütün askeri mahkemeler ile Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi kaldırılarak yargı birliği sağlanmıştır. Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun ismi Hâkimler ve Savcılar Kurulu (HSK) olarak değiştirilmiş ve Kurulun yapısı ve üye seçim sistemi değiştirilmiştir. Bu çerçevede, HSK'nın üç dairesi ikiye düşürülmüş, 22 asıl ve 12 yedek üye sayısı, 13 üyeye düşürülmüş, üyelerden 4'ünün Cumhurbaşkanı, 7'sinin ise TBMM tarafından seçileceği hükmüne bağlanmıştır. HSK'nın üye seçiminde milletin temsilcisi TBMM'ye ağırlık verilerek mahkemelerin, Türk Milleti adına karar vermesi ilkesinin gereği yerine getirilmiştir. Olağan kanun hükmünde kararname kaldırılarak Cumhurbaşkanı kararname çıkartma yetkisi verilmiştir. Pek fazla uygulama alanı bulamayan tüzük müessesesi ise kaldırılmıştır.

2016 ve 2017 yıllarında adalet ve yargı hizmetlerini geliştiren ve güçlendiren çeşitli yasal ve idari düzenlemeler yapılmıştır. 24/11/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6754 sayılı Birlikçilik Kanunu ile birlikçilik alanında yaşanan düzensizlik ortadan kaldırılarak birlikçilerin nitelikleri, eğitimi, seçimi ve denetimine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiş ve birlikçilik için kurumsal bir yapı öngörülmüştür.

24/11/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6763 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü bünyesinde Alternatif Çözümler Daire Başkanlığı kurulmuş ve Başkanlığa ceza muhakemesinde alternatif uyuşmazlık çözüm usullerinin geliştirilmesi ve etkin uygulanması amacıyla çalışmalar yapmak görevi verilmiştir. Bu kanunla ceza muhakemesinde alternatif çözüm yollarından olan önödemenin kapsamında genişleme yapılarak, üç aylık hapis cezası üst sınırı yükseltilmiş, üst sınırı alt aylık hapis cezasına tabi suçlarda önödemenin uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. 6763 sayılı Kanun, çocuğun cinsel istismarı suçu ile nitelikli dolandırıcılık suçunun cezasını ağırlaştırmış, fuşu kolaylaştırmak veya fuşu aracılık etmek amacıyla hazırlanmış görüntü, yazı ve sözleri içeren ürünleri veren, dağıtan veya yayan kişi için ceza öngörmüştür. Yine bu kanunla ceza muhakemesinde tehdit, hırsızlık ve dolandırıcılık suçları ile suça sürüklenen çocuklar bakımından üst sınırı üç yılı geçmeyen hapis veya adli para cezasını gerektiren suçlar uzlaştırma kapsamına alınmıştır.

24/11/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6757 ve 6758 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunlar ile Adalet Bakanlığı taşra teşkilatına 4.000 hâkim ve savcı kadrosu verilmiş, Adli Tıp Kurumuna ihtisas dairesi olarak Adli Bilişim İhtisas Dairesi eklenmiştir.

05/08/2017 tarihli mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan 7035 sayılı Bölge Adliye ve Bölge İdare Mahkemelerinin İşleyişinde Ortaya Çıkan Sorunların Giderilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanunla bölge adliye mahkemesi ceza dairesinin kararlarına karşı temyiz isteminde bulunma süresi yedi günden on beş güne çıkarılmış, hukuk dairesinin verdiği kararlara karşı ise bu süre iki hafta olarak belirlenmiştir.

25/10/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan İş Mahkemeleri Kanunu ile iş mahkemesine dava açılmadan önce arabulucuya başvurma zorunluluğu getirilerek, iş

mahkemelerinin iş yükünün azaltılması ve davaların daha hızlı sonuçlanması yönünde önemli bir adım atılmıştır.

21/06/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Ceza İnfaz Kurumlarının Yönetimi ile Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Tüzükte Değişiklik Yapılmasına Dair Tüzükle ceza infaz kurumlarının psiko-sosyal yardım servisinde psikolog ve sosyal hizmetliye ilaveten sosyolog ve çocuk gelişim uzmanının da çalıştırılması öngörülmüştür.

25/04/2017 tarihli Resmi Gazetede HSK tarafından yayımlanan Hâkim ve Savcıların Derece Yükselmesi Esaslarına İlişkin İlke Kararı ile hâkim ve savcıların iki yılda bir tâbi tutulacakları derece yükselmesi incelemesine ilişkin usul ve esaslar belirlenmiştir.

23/06/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Soruşturma, Kovuşturma veya Yargılama Hedef Sürelerinin Belirlenmesi ve Uygulanmasına İlişkin Yönetmelikle soruşturma, kovuşturma veya yargılamaların tamamlanması için öngörülen hedef sürelerin belirlenmesi ve uygulanmasına dair usul ve esaslar düzenlenerek yargının hızlandırılmasında önemli bir adım atılmıştır.

05/08/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Hâkimler ve Savcılar Kurulu Genel Kurulunun Kararı ile 05/09/2017 tarihinden itibaren Adana ve Bursa Bölge Adliye Mahkemelerinin faaliyete geçireceği kararlaştırılmış ve söz konusu bölge adliye mahkemelerinin yargı çevreleri belirlenmiştir.

Türkiye'de 19/10/2017 itibarıyla hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 16.140, adli hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 58.247'dir. Hâkim sayısı ile mahkemelere bağlı olarak çalışan adalet personeli sayısı genel olarak AB üyesi ülkelerdeki ortalamanın altında kalmaktadır.

TABLO II: 6- 100.000 Kişiye Düşen Hâkim Sayısı ile Mahkemede Çalışan Adalet Personeli Yüzdesi (2014)

Ülkeler	Hâkim	Mahkemelere Bağlı Olarak Çalışan Adalet Personeli
Almanya	23,9	66,0
Fransa	10,5	33,7
Hollanda	14,0	43,9
İsviçre	15,7	55,7
Portekiz	19,2	54,9
İtalya	11,4	36,0
Türkiye	11,4	38,7 (1)

Kaynak: Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ). Avrupa Yargı Sistemleri Yargının Etkinliği ve Kalitesi Raporu, 2016. (1) Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ). 2016 Avrupa Yargı Sistemleri Yargının Etkinliği ve Kalitesi Raporu verilerinden yararlanılarak Kalkınma Bakanlığı tarafından hesaplanmıştır.

Ülkemizde adli yardıma kamu bütçesinden kişi başına ayrılan yıllık pay 2012 yılında 1,2 Avro olup bu miktar 2014 yılında 1,3 Avroya yükselmesine rağmen çoğu AB ülkelerine kıyasla düşük kalmaktadır.

TABLO II: 7- Kamu Bütçesinden Kişi Başına Ayrılan Adli Yardım Miktarı (2014)

Ülkeler	Kişi Başına Ayrılan Ortalama Miktar (Avro)
İngiltere ve Galler	38,1
Fransa	5,4
Hollanda	26,9
Slovenya	1,7
Portekiz	6,5
İtalya	2,3
Türkiye	1,3

Kaynak: Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ), Avrupa Yargı Sistemleri Yargının Etkinliği ve Kalitesi Raporu, 2016.

Öte yandan, son dönemde ceza infaz kurumları ile tutuklevlerinin sayısında ve kapasitesinde iyileştirmeler sağlanmıştır. Küçük olan ve etkin kullanılmayan ceza infaz kurumları ve tutuklevleri kapatılırken modern ceza infaz kurumları ve tutuklevleri inşa edilerek toplam kapasite yükseltilmiştir. 20/10/2017 itibarıyla ceza infaz kurumları ve tutuklevleri toplamı 384, toplam kapasite 207.369 kişi olmuştur. Söz konusu tarih itibarıyla bu kurum ve tutuklevlerinde 87.988 tutuklu, 141.802 hükümlü olmak üzere 229.790 hükümlü ve tutuklu bulunmaktadır.

Adalet hizmetlerinin etkili ve verimli olarak sunulabilmesi için modern adliye binalarının yapılması ve yenilenmesi çalışmalarına devam edilmiştir. 2017 yılının ilk dokuz ayında 5 adalet hizmet binası inşaatı tamamlanmıştır. Adalet hizmet binalarından 39'unun inşaatı devam etmektedir. Diğer yandan Eylül 2017 itibarıyla, bölge adliye mahkemelerinin faaliyete geçirilmesine yönelik olarak 13 bölge adliye mahkemesi hizmet binasının inşaatı tamamlanmış olup ikisinin inşaatı ise devam etmektedir.

Adli süreç ve hizmetleri elektronik ortama taşıyan ve öncelikle yargı organları arasında bilgi ağını oluşturan e-adalet sisteminin kurulması için UYAP Bilişim Sisteminin donanım ve yazılım altyapısı tamamlanmış olup sistemin geliştirilmesine devam edilmektedir. UYAP e-tebligat altyapısı oluşturularak hizmete sunulmuş ve ülke genelinde aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmektedir. Eylül 2017 itibarıyla ceza ve hukuk mahkemelerinde 2.541, Cumhuriyet savcılıklarında 273, bölge adliye mahkemelerinde 56 yerde sistem çalışmakta olup 222 ceza infaz kurumuna 543 kurulum yapılmıştır. SEGBİS önümüzdeki süreçte bütün adalet teşkilatına yaygınlaştırılacaktır.

b) Amaç ve Hedefler

Evrensel hukuk normları, kişisel verilerin mahremiyetinin korunması, hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünün gerekleri çerçevesinde yargılama sürecinin hızlı, adil, etkin, güvenli ve isabetli şekilde işlemesi adalet sisteminin temel amacıdır. Adli ve idari yargıda istinaf mahkemelerinin faaliyete geçirilmesinden yararlanılarak temyiz mahkemelerinin alt derece mahkemeleri üzerinde yalnızca hukukilik denetimi yapması, adalet ve yargının yapısı ve işleyişinde ekonomik etkinliğin gözetilmesi esastır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yargıya ulaşılabilirliği kolaylaştırmak amacıyla savunma hakkı ve adli yardım güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.189)			
Tedbir 36. Adli yardım müessesesinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Türkiye Barolar Birliği	Aralık Sonu	Adli yardım sisteminin sadeleştirilerek etkinleştirilmesi ve sisteme erişimi kolaylaştırılması amacıyla yapılacak çalışmaların içeren bir strateji belgesi hazırlanacaktır.
Tedbir 37. Yargıda hedef süre uygulamasının tüm adliyelerde uygulanması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSYK	Aralık Sonu	Farklı dava türleri (hukuk, ceza, idari) ile ceza soruşturmasının ideal yargılama ve soruşturma süreleri belirlenecek ve bu sürelerle yargılama ve soruşturma süreçlerinde uyulması sağlanacaktır.
Tedbir 38. Mağdur haklarını korumaya yönelik bir kanun tasarısı hazırlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Türkiye Barolar Birliği	Aralık Sonu	Mağdur Hakları Kanunu Tasarısı üzerinde çalışmalar tamamlanarak suç mağdurlarının haklarının korunması sağlanacaktır.
Koruyucu ve önleyici hukuk yaklaşımı yaygınlaştırılacaktır. Hukuk uyumsuzluklarında basitleştirilmiş bir yargılama usulü uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.190)			
Tedbir 39. İdari yargının iş yükünün azaltılmasına yönelik bir kanun tasarısı taslağı hazırlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	İdari yargıda iş yükünü azaltmak amacıyla 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu ile 659 sayılı KHK'nın ilgili maddelerinde değişiklik yapan bir kanun tasarısı taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 40. Noterlik Kanunu yenilenecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Türkiye Noterler Birliği	Aralık Sonu	Noterlik sistemi, işlem maliyetinin azaltılması ve verimlilik temelinde yeniden kurgulanacaktır. Başta çekişmesiz yargı işleri olmak üzere mahkemelerin iş yükünü azaltacak bazı iş ve işlemler noterliklere devredilecektir.
Bilirkişilik kurumu gözden geçirilerek etkin işleyen bir sistem oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.192)			
Tedbir 41. Bilirkişilik Kanununun etkin bir biçimde uygulanması amacıyla bilirkişilerin seçimi ve görevlendirilmesine yönelik standartlar belirlenecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Türkiye Barolar Birliği	Aralık Sonu	6754 sayılı Bilirkişilik Kanunuyla sistematik bir yapıya kavuşturulan bilirkişilik müessesesinin etkin bir şekilde işleyebilmesi için bilirkişilerin seçimi ve görevlendirilmesine yönelik standartları belirleyen bir düzenleme yapılacaktır.

İcra sisteminin mahkemeye bağımlılığı azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.193)			
Tedbir 42. Yeni icra dairesi modeli yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	İcra dairelerinin iş yükünü azaltma doğrultusunda oluşturulan yeni icra dairesi modeli yaygınlaştırılacaktır. İcra ve İflas Kanunu yenilenecektir.
Yargı mensuplarının mesleki ahlak ve davranış kuralları uluslararası ölçütlere göre belirlenerek hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.195)			
Tedbir 43. Yargı mensuplarının mesleki ahlak ve davranış kuralları konusunda etik ilkeler belirlenecektir.	Adalet Bakanlığı (S), HSK	Aralık Sonu	Hâkim ve Cumhuriyet savcılarının uymaları gereken etik ve davranış kuralları belirleyen bir düzenleme yapılacaktır.
Adalet hizmetlerinin etkinleştirilmesi ve adalete erişimin artırılması için adalete ve yargı hizmetlerinde bilişim teknolojilerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.196)			
Tedbir 44. UYAP Bilişim Sisteminin geliştirilmesi için altyapı güncellemeleri yapılacak, SEGBİS kuruluşları yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Emniyet birimleri ve PTT ile UYAP Bilişim Sisteminin entegrasyonu üzerinde çalışmalar yapılacak, SEGBİS (Ses ve Görüntülü Bilişim Sistemi) yaygınlaştırılacak ve duruşmaların doğrudan kaydedilmesine ilişkin mevzuat değişikliği ve alt yapı çalışmalarını tamamlanacaktır.

2.2.1.4. Güvenlik

a) Mevcut Durum

2016 ve 2017 yıllarında güvenlik alanında çeşitli yasal ve idari düzenlemeler yapılmış ve önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu bağlamda 16/04/2017 tarihinde yapılan halk oylamasıyla Anayasanın ilgili hükümlerinde değişikliğe gidilerek, olağanüstü yönetim usullerinden olan sıkıyönetim kaldırılmış, olağanüstü yönetim usulü olarak yalnızca olağanüstü hal (OHAL) öngörülmüştür. OHAL de yeniden tanımlanmış, OHAL ilanı yetkisi Cumhurbaşkanına verilmiş, Cumhurbaşkanının OHAL ilanını ve OHAL kararlamalarını Meclisin onayına sunma usulü benimsenmiş ve Meclisin OHAL'i uzatma, kısaltma ya da kaldırma yetkisi öngörülmüş, böylece Meclisin konu hakkındaki denetleme gücü ve sorumluluğu ön plana çıkarılmıştır. Söz konusu anayasal değişikliklerle Jandarma Genel Komutanının, Millî Güvenlik Kurulu üyeliği sona erdirilmiş, Silahlı Kuvvetlerin de Devlet Denetleme Kurulunun görev alanına girmesi esas kabul edilmiştir.

29/10/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 676 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında KHK ile Emniyet Genel Müdürlüğüne (EGM) yürütülen pasaport ve sürücü belgesi hizmetlerine ilişkin iş ve işlemlerin bir yıl içerisinde İçişleri Bakanlığı Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğüne devri öngörülmüştür.

22/11/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6758 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunla afet, kitlesel göç ve teröre maruz kalan belediyeler ile belediye başkanı veya başkan vekili görevlendirilen belediyelerde, vali veya belediye başkanının, aksayan belediye hizmetinin başka bir belediye tarafından yerine

getirilmesini talep edebileceği, yardım istenilen belediyenin, meclis kararına gerek olmaksızın İçişleri Bakanının izniyle bu talebi yerine getirebileceği öngörülmüştür.

24/11/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6757 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Kamu Kurum ve Kuruluşlara İlişkin Düzenleme Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunla Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumuna kamu kurum ve kuruluşları ile gerçek ve tüzel kişilerin siber saldırılara karşı caydırıcılık sağlamak için her türlü tedbiri alacağı veya aldıracağı görevi verilmiştir. 06/01/2017 tarihli mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan 680 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında KHK'yla da polise, sanal ortamda işlenen suçlarda internet abonelerine ait kimlik bilgilerine ulaşmaya, sanal ortamda araştırma yapma görev ve yetkisi verilmiş, yine polisin, sanal ortamda istihbarat faaliyetlerinde bulunacağı, bu amaçla bilgi toplayacağı, değerlendirileceği, yetkili mercilere veya kullanma alanına ulaşılacağı belirtilmiştir.

24/11/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 6758 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabul Edilmesine Dair Kanunla güvenlik korucularının görev alanının köy sınırları dışına genişletilmesi olanağı öngörülmüş ve iller arasında görevlendirilebileceği hükme bağlanmıştır.

23/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 682 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında KHK'yla genel kolluk gücünü oluşturan EGM, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı personelinin disiplin işleri sistematik bir şekilde düzenlenmiştir.

29/08/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 690 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında KHK'yla EGM taşra teşkilatına 7000 çarşı ve mahalle bekçisi kadrosu verilmiştir.

25/08/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 694 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında KHK'yla terörle mücadelede görev alan güvenlik korucuları ile gönüllü güvenlik korucularının, bu görevlerin ifasından doğduğu iddia edilen suçlardan dolayı yapılan soruşturma ve kovuşturmalarda müdafî olarak belirlediği en fazla üç avukatın ücretinin devlet tarafından karşılanacağı belirtilmiş, EGM merkez teşkilatına Özel Harekat Başkanlığı eklenmiştir.

Yine aynı KHK'yla Millî İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarlığı Cumhurbaşkanlığına bağlanmış, Müsteşarlığın görev ve yetki alanı genişletilmiş, MİT Müsteşarı hakkında soruşturma yapılması Cumhurbaşkanının iznine bağlanmış, daha önce MİT Müsteşarının başkanlığını yürüttüğü Millî İstihbarat Koordinasyon Kuruluna Cumhurbaşkanının başkanlık edeceği hükme bağlanmıştır.

23/06/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2017/10384 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, terör eylemleri veya terörle mücadele kapsamında yürütülen faaliyetler nedeniyle zarar gören gerçek kişiler ile özel hukuk tüzel kişilerinin yaptıkları başvuruların sonuçlandırılma süresi bir yıl uzatılmıştır.

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS), Eylül 2017 itibarıyla tüm il merkezlerinde ve 479 ilçede kurulmuş olup 15 ilçede sistemin kurulumu devam etmektedir.

Birden fazla olan acil çağrı numaralarının tek numara (112) altında toplanması için İçişleri Bakanlığının koordinatörlüğünde yürütülen Acil Çağrı Merkezleri Projesi Eylül 2017 itibarıyla 24 ilde tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Projenin kademeli olarak ülke geneline

yaygınlaştırılması amacıyla hizmet binası yapımı tamamlanan 8 ilde yazılım ve donanım altyapısı kurulum çalışmaları devam etmektedir. 12 ilde inşaat çalışmaları tamamlanmış olup donanım ihalesine çıkılacaktır. 17 ilde ise inşaat çalışmaları sürdürülmektedir. Acil Çağrı Merkezleri Projesinin veri yedeklemesini yapacak olan Ankara Veri Merkezinin donanım ihalesi yapılmıştır. Projenin Ocak 2019'ya kadar 75 ilde faaliyete geçmesi beklenmektedir.

Bu gelişmelere rağmen güvenlik hizmetleri sunan kuruluşlar arasında işbirliği ve koordinasyonun artırılması, güvenlik birimlerinin personel sorunlarının çözülmesi, toplum destekli kolluk yaklaşımının etkinleştirilmesi, ulusal bilgi güvenliğinin yeterli düzeye çıkarılması, önleyici ve koruyucu güvenlik hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve hizmet sunumunda risk yönetimine geçilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Siber güvenliği de içine alacak şekilde güvenlik hizmetlerine geniş kapsamlı yaklaşılarak toplumsal düzenin korunması, vatandaşlarımızın kanunlarla güvence altına alınan hak ve özgürlüklerinin tesisi ve güçlendirilmesi ile bütün kesimler için güvenli bir iş ve yatırım ortamının tam olarak yaşama geçirilebilmesi temel amaçtır. Millî güvenliği tehdit eden tüm terör ve suç örgütleriyle mücadelenin sürdürülmesi, güvenlik güçlerinin teknik kabiliyet, koordinasyon ve insan kaynakları yönünden güçlendirilmesi esastır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Güvenlik birimlerine ilişkin mevzuat iyileştirilecek ve organizasyon sorunları giderilecek; hizmet sunumunda kurumlar arasında daha etkin bir koordinasyon sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.208)			
Tedbir 45. Güvenlik birimlerinin terörle mücadele kapasitesi artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Emniyet Genel Müdürlüğü terörle mücadele birimlerinde görev yapan personelin mesleki bilgi ve kapasitesi artırılabilecek, vatandaşların terör ve terörle mücadele konusunda bilinçlendirilmesi çalışmaları yürütülecek, terörle mücadelede uluslararası kuruluşlar ve ülkeler ile işbirliği faaliyetleri artırılabilecektir.
Tedbir 46. Güvenlik birimlerinin uyuşturucuyla mücadele kapasitesi artırılabilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Emniyet Genel Müdürlüğü uyuşturucuyla mücadele birimlerinde görev yapan personelin mesleki bilgi ve kapasitesi artırılabilecek, vatandaşların uyuşturucuyla mücadele konusunda bilinçlendirilmesi çalışmaları yürütülecek, uyuşturucuyla mücadelede uluslararası kuruluşlar ve ülkeler ile işbirliği faaliyetleri artırılabilecektir.
Güvenlik hizmetleri alanındaki personel nitelik ve nicelik bakımından iyileştirilecek, profesyonelleşme artırılabilecek, personelin fiziki ve teknolojik donanımı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.209)			
Tedbir 47. Profesyonel sınır kolluğu kurulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı	Aralık Sonu	AB uyum kriterleri çerçevesinde çok başlı bir yapıya sahip olan sınır muhafazası tek çatı altında birleştirmek, İçişleri Bakanlığına bağlı silahlı sınır güvenliği teşkilatını

			kurmak amacıyla gerekli mevzuat hazırlanacak ve teşkilatın kurulması amacıyla gerekli çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 48. Kriminal hizmetlerde teknolojik altyapı geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Akreditasyon çalışmaları Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Kayseri, Adana, İzmir ve Ankara Kriminal Polis Laboratuvarı Müdürlüklerinde yaygınlaştırılacaktır. Mevcut akreditasyon sürecinin devamı sağlanacaktır.
Tedbir 49. Adli bilişim hizmet standartları yükseltilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	Aralık Sonu	Emniyet Genel Müdürlüğü merkez ve taşra teşkilatında siber suçlarla mücadele personelinin adli bilişim alanında uzmanlaşması sağlanacak, Genel Müdürlüğün taşra teşkilatında tam teşekküllü adli bilişim bölge merkezleri veya büroları kurulacak, güncel teknolojiye uygun adli bilişim yazılım ve donanımları iyileştirme çalışmaları yapılacaktır.
Önleyici ve koruyucu güvenlik hizmetlerine önem verilecek, bu çerçevede hizmet sunumunda risk yönetimine geçilecektir. (Kalkınma Planı p.212)			
Tedbir 50. Gençlerin terör örgütlerine katılımını önlemek amacıyla ilgili kurumlarla koordineli şekilde ortak projeler geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	Aralık Sonu	İlgili kurum temsilcileri ile toplantı/çalıştay/sempozyumlar yapılarak terörle mücadele alanında gençlere dönük müşterek projeler geliştirilecektir. Ortaya çıkan proje önerileri ilgili kurumların istifadesine sunulacaktır.

2.2.1.5 Temel Hak ve Özgürlükler

a) Mevcut Durum

Temel hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi ve geliştirilmesi doğrultusunda 2017 yılında önemli adımlar atılmıştır. Bu bağlamda 16/04/2017 tarihinde yapılan halk oylamasıyla Anayasanın ilgili hükümlerinde değişikliğe gidilerek, temel hak ve özgürlükleri askıya alan veya oldukça sınırlandıran sıkıyönetim kaldırılmıştır. Yine milletvekili seçilme yaşı 21'den 18'e düşürülerek seçilme hakkı bakımından temel hak ve özgürlükler güçlendirilmiş, günümüzde demokrasinin güçlendirilmesi açısından bir zorunluluk oluşturan gençliğin temsil edilme hakkı sağlanmıştır. Bu anayasa değişikliğiyle disiplin mahkemeleri dışındaki tüm askeri mahkemeler kaldırılmıştır.

23/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 685 sayılı Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu Kurulması Hakkında KHK'yla olağanüstü hal kapsamında; terör örgütlerine veya Milli Güvenlik Kurulunca Devletin milli güvenliğine karşı faaliyette bulunduğu karar verilen yapı, oluşum veya gruplara üyeliği, mensubiyeti, aidiyeti, iltisak veya bunlarla irtibatı olduğu gerekçesiyle başka bir idari işlem tesis edilmeksizin doğrudan kanun hükmünde kararname ile tesis edilen işlemlere ilişkin başvuruları değerlendirmek ve karara bağlamak üzere Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonu kurulmuş, 12/07/2017 tarihli mükerrer Resmi Gazetede yayımlanan Başbakanlık Tebliğiyle de Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonunun Çalışmasına İlişkin Usul ve Esaslar belirlenmiştir. Olası hak kayıplarının önüne geçilemek için oluşturulan bu idari mekanizma

çerçevesinde Komisyona başvurular, 17/07/2017 tarihinde başlamış ve 14/09/2017 tarihinde sona ermiştir.

23/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 682 sayılı Genel Kolluk Disiplin Hükümleri Hakkında KHK'yla genel kolluk gücünü oluşturan Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı personelinin disiplin işleri düzenlenmiş, işkence yapan personelin devlet memurluğundan çıkarma cezasıyla cezalandırılacağı öngörülmüştür.

25/08/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 694 sayılı Olağanüstü Hal Kapsamında Bazı Düzenlemeler Yapılması Hakkında KHK'yla Adalet Bakanlığına ana hizmet birimi olarak İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı eklenmiş ve söz konusu daire başkanlığının görevleri düzenlenmiştir. Yine bu KHK ile "soruşturma açılmasına yer olmadığı" müessesesi getirilerek soyut ya da genel nitelikte ihbar ve şikâyete dayalı olarak soruşturma açılmaması sağlanmış, böylece bireylerin lekelenmeme hakkının korunması yolunda önemli bir adım atılmıştır.

12/09/2010 tarihli Referandumla Anayasaya konulan Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yöntemiyle Anayasa Mahkemesi; ifade özgürlüğünün, mülkiyet hakkının, adil yargılanma hakkının, suç ve cezada kanunilik ilkesinin korunması ve geliştirilmesi, haksız yere tutuklanmanın önlenmesi gibi temel hak ve özgürlüklerin korunması ve güçlendirilmesi doğrultusunda önemli kararlar vermiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi anlayışıyla bireylerin ve toplumdaki farklı kesimlerin bütün yönleriyle kendilerini özgürce ifade ettiği, bireylerin insan hakları konusunda yeterli bilinç düzeyine ulaştığı, tüm inançlara ve yaşam tarzlarına saygıyı ilke kabul eden bir toplumsal zeminin oluşturulması temel amaçtır. Cinsiyet, yaş, ırk, dil, renk, felsefi inanç, din, mezhep, sağlık durumu, gelir, uyruk, etnik köken, göçmenlik, azınlık ve siyasi tercih ayrımı yapmayan, çoğulculuğu, adaleti, dayanışmayı, kadın-erkek eşitliğini ve bütün vatandaşların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alan anlayış güçlendirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Temel haklar ve özgürlükler evrensel ölçüt ve uygulamalar ışığında geliştirilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.231)			
Tedbir 51. Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunun alt yapısı güçlendirilecektir.	Başbakanlık (S), Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, Başbakanlık, Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumunu daha etkin ve işlevsel kılabilmek amacıyla Kurumun personel, mali, teknik ve fiziki altyapısı güçlendirilecektir.

2.2.1.6. Sivil Toplum Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Kalkınma ve demokratikleşmenin önemli unsurlarından biri olan sivil toplum kuruluşları (STK) kendi amaç ve destekleri doğrultusunda toplumsal faydaya yönelik faaliyetleriyle iyi yönetişimin bir unsuru olarak kamuoyu oluşturmakta, toplumu

bilinçlendirmekte, sosyal sermayeyi geliştirmekte ve eşitsizliğin azaltılmasına katkı sağlamaktadır.

Türkiye’de sivil toplum yasal olarak dernekler, vakıflar, sendikalar, meslek örgütleri ve kooperatiflerden müteşekkil olup bu kuruluşların çoğunluğunu dernekler oluşturmaktadır. Sivil alan kapsamında değişik konularda faaliyet gösteren platform, inisiyatif, sosyal girişim ve ağlar gibi farklı örgütlenmeler de yer almakla birlikte, STK tanımına dahil edilmemeleri sorun oluşturmaktadır.

Ülkemizde STK’lar, son dönemlerde gündem oluşturan ekonomik krizler, göç ve çevresel tahribatlar karşısında toplumsal dayanışma ve ilave kaynak yaratma potansiyelleri ile önemli bir paydaş konumuna gelmişlerdir.

Eylül 2017 itibarıyla, ülkemizde 111.238 faal dernek bulunmaktadır. Bu sayı içinde en yüksek oran yüzde 34,6 ile mesleki ve sosyal dayanışma derneklerine aittir. Hak ve savunuculuk konusunda hizmet sağlayan dernekler ise sadece yüzde 1,4 oranında kalmaktadır.

Ülkemizde Temmuz 2017 itibarıyla, 5.159 yeni vakıf daha çok sağlık, eğitim, çevre ve doğal hayat, yaşlılık, çocuklar, yoksulluk gibi sosyal sorunlar kapsamında dinamik bir yaklaşımla hizmet sunmaktadır.

İletişim teknolojilerinin başta sosyal medya ağları olmak üzere yaygın, kolay, hızlı ve göreceli ucuz haberleşmeyi mümkün kılmaları, STK’ların uluslararası bilgi alışverişine ve işbirliğine olanak tanımıştır. Bu durum bireysel farkındalık yaratarak, sorunların çözümü için hareket geçen kuruluşların kaynak toplamasına da katkıda bulunmaktadır.

Ülkemizde STK’ların niteliksel yapılarını yansıtan veri bulunmamaktadır. Bu nedenle, BM Sivil Toplum Kuruluşları Uluslararası Sınıflaması (ICNPO) ile uyumlu bir STK veri tabanı oluşturulması için çalışmalar devam etmektedir.

Türkiye’de STK’lara ilişkin yasal değişiklikler Türkiye’nin AB adaylık statüsü süreciyle ivme kazanmıştır. STK’lara yönelik önemli idari ve yasal düzenlemeler yapılarak örgütlenme hak ve özgürlüğüne daha fazla imkân sağlayan bir ortam oluşturulmuş olup; dernek ve vakıfları ilgilendiren mevzuatın iyileştirilme süreci devam etmektedir. Kamu kesimi ile STK’lar arasında daha yapıcı bir işbirliğinin geliştirilmesine ve işlevselleştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürölmektedir.

Ülkemizde STK’lara yönelik bütönsel, kapsayıcı bir yasal düzenleme bulunmaması nedeniyle resmi süreçler farklı kamu kurumlarıncı yürütölmektedir. STK’ların mevzuat ve mali sürdüröülebilirlikleri ile ilgili sorunlar, zaman ve teknoloji ile uyumlu yeni katılım süreçlerine ilişkin ihtiyaçlar devam etmektedir.

Türkiye’de bireysel bağişçilik ve hayırseverlikte geleneksel yaklaşımlar devam etmektedir. Bu kapsamda gerek bireysel gerekse kurumsal bağişçilar destek verecekleri alanların sosyal yardım ve eğitim konularında olmasına öncelik tanımaya devam etmektedir.

Son dönemlerde, kalkınma ve yerel yönetimlerin geliştirilmesinde STK’ların işbirliğinden ve girişimci özelliklerinden yararlanılmaktadır. STK’lar ve diğer paydaşların politika önerilerini ve hizmet sağlama deneyimlerini yerel yönetimlere aktarmaları için oluşturulan katılımcı karar alma süreçlerinin uygulaması (Kent Konseyleri) STK-kamu işbirliği açısından iyi bir örnek oluşturmaktadır.

STK’ların mali kaynak, eğitim, toplumsal alışkanlıklar, katılımcılık kültüründeki yetersizlik, kendi fonlarını yaratamama problemi, birbirleriyle ilişkilerinin zayıflığı gibi hususlar yapısal eksiklikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sivil topluma dair yasal, mali ve operasyonel altyapıyı yönetebilecek bir yapının İçişleri Bakanlığı bünyesinde tesisine ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemizde son dönemlerde sosyal girişimciliğin gelişmesi, özel sektörün giderek artan oranda STK'ların çalışmalarına ve çeşitli kamu-STK işbirliği projelerine destek vermesi bu alanda önemli katkılar sağlarken kendi faaliyetlerine olan ilgi ve talebi artırmaktadır.

STK'ların finansal kaynakları büyük ölçüde özel bağışlar ile sponsorluk yoluyla tanınan vergisel ayrıcalıklar ve diğer konulardaki teşviklerden ibaret olup bu durum STK'ların çoğunu kamu hibelerine bağımlı kılmaktadır. Bu çerçevede, kaynak miktarı ve çeşitliliğinin artırılması, kamu-STK işbirliğinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Nitelik, sürdürülebilirlik, kurumsallaşma, kendi içinde demokratikleşme, şeffaflık ve hesap verebilirlik, finansman, ortak çalışmalar yürütebilme kültürü, destek araçlarının etkinleştirilmesi, teknik, idari ve kurumsal kapasite ülkemizdeki STK'ların çeşitliliği, yaygınlığı ve verimliliği açısından geliştirilmesi gerekli alanlardır.

b) Amaç ve Hedefler

Güçlü, çeşitli, çoğulcu, sürdürülebilir bir sivil toplum için uygun bir ortam oluşturularak sosyal ve ekonomik kalkınma süreçlerine toplumun tüm kesimlerinin daha etkin katılımının sağlanması temel amaçtır. Bu kapsamda STK'ların kurumsal kapasiteleri ile yasal çerçeve ve idari yapılanma geliştirilecek, sivil toplum-kamu-özel sektör işbirliği artırılacak ve sosyal diyalog ortamı geliştirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
STK'ların kurumsal kapasitelerini güçlendirmek, sürdürülebilirliklerini ve hesap verebilirliklerini sağlamak amacıyla kapsayıcı yasal ve kurumsal düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.240)			
Tedbir 52. Sivil toplumun gelişmesi, güçlenmesi ve desteklenmesi için gerekli yasal düzenlemeler yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, AFAD, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Sivil Toplumun gelişimi, güçlendirilmesi ve desteklenmesi için hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, kamu kurumlarıyla ilişkileri gibi yasal ve idari düzenlemelerine ilişkin bütüncül bir anlayışla hazırlanan Kanun Tasarısı çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 53. STK'lara ilişkin bilgi sisteminin geliştirilmesine devam edilecek, kamu kurum ve kuruluşları ile entegrasyonlar gerçekleştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, MASAK, MERNİS, TÜİK, AFAD, TÜRKİSAT	Aralık Sonu	BM Sivil Toplum Kuruluşları Uluslararası Sınıflaması (ICNPO) ile uyumlu bir STK veri tabanı oluşturmak üzere TÜİK tarafından yürütülen çalışmaların tamamlanması planlanmaktadır. DERBİS ve alt modüllerinin geliştirme ve idamesine, kamu kurum ve kuruluşları ile entegrasyon çalışmalarına devam edilecektir.

2.2.1.7. Aile ve Kadın

a) Mevcut Durum

Toplumun çekirdeğini oluşturan, bireyleri ve toplumu bir arada tutan aile kurumu güçlü toplumun temelidir. Aile kurumu, sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte ortaya çıkan toplumsal sorunların küreselleşmeyle daha da büyümesi ve çeşitlenmesi karşısında büyük tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Toplumsal hayatta karşılaşılan sorunlar; aile parçalanmaları, göç, boşanmalardaki artış, aile eğitimindeki yetersizlikler ve toplumdan ziyade bireyin önemini ön plana çıkarılması gibi etkenlere bağlı olarak ortaya çıkmaktadır.

TÜİK tarafından Mayıs 2017 yılında yayımlanan verilere göre ülkemizde toplam 22.206.776 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalklarının oranı, 2015 yılında yüzde 66,9 iken 2016 yılında yüzde 66,4'e düşmüştür. Geniş ailelerden oluşan hanehalklarının oranı ise, 2015 yılında yüzde 16,5 iken 2016 yılında yüzde 16,3'e gerilemiştir. Tek kişilik hanehalklarının oranı 2015 yılında yüzde 14,4 iken bu oranın 2016 yılında yüzde 14,9'a yükseldiği görülmektedir. Ülkemizde 2016 yılında toplam hanehalklarının yüzde 8,2'si yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşmaktadır. Bunların yüzde 1,7'si baba ve çocuk, yüzde 6,5'i ise anne ve çocuk olan hanehalklarıdır. Baba veya anneye yaşayan çocuklardan oluşan hanehalklarının oranında yıllar itibarıyla artışı gözlenmektedir.

TABLO II: 8- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

Hanehalkı tipleri	2014	2015	2016
Tek kişilik hanehalkı	13,9	14,4	14,9
Çekirdek aileden oluşan hanehalkı	67,4	66,9	66,4
-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,1	14,3	14,2
-Eş ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	45,7	44,8	44,0
-Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7,6	7,8	8,2
- Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,5	1,6	1,7
- Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,1	6,2	6,5
Geniş aileden oluşan hanehalkı	16,7	16,5	16,3
Çekirdek aile bulunmayan hanehalkı	2,1	2,2	2,4

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2014-2016

Ailenin bütünlüğünün korunmasına, güçlendirilmesine ve sosyal refahının artırılmasına yönelik aile eğitim programları yaygınlaştırılarak devam etmektedir. Sosyal Hizmet Merkezlerinde sunulan hizmetlerle aile bireylerinin ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının artırılması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, aile eğitim programları başlatılmış, ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmış, aile yapısı, bağımlılık, boşanma süreci danışmanlığı, göç etmiş ailelere ilişkin sorunlar, ergen profili gibi birçok konuda araştırma yapılmıştır. Yapılan araştırmalardan çıkan sonuçlar, ailede tespit edilen sorunların çözümüne yönelik politikalara yansıtılmıştır.

Kültürel değişimin hızlanması, aile kurumunun önemini daha da artırmaktadır. Ekonomik gelişmenin sosyal kalkınmayla tamamlanabilmesi için aile kurumunun güçlendirilmesi, statüsünün geliştirilmesi ve aile üyelerinin yaşam standartlarının yükseltilmesini amaçlayan politikalar temel öncelikler haline gelmiştir. Bu kapsamda

özellikle tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik izleme ve destekleme hizmetlerinin ve erken yaşta evliliklerin önlenmesi amacıyla erkekleri de kapsayacak biçimde farkındalık artırma çalışmalarının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Aile destek hizmeti sunan Sosyal Hizmet Merkezi gibi kurum ve kuruluşların hizmet kalitesinin ve kapasitesinin geliştirilmesi ile koordinasyonunun sağlanmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

Değişen yaşam koşullarında stres, rol çatışması, aile formunun değişmesi, geleneksel rollerden modern ilişki kalıplarına geçiş, sosyo-ekonomik durum her tür yapıdaki aileyi derinden etkilemektedir. Bu faktörler, ailelerin toplumda meydana gelebilecek sosyal, psikolojik, ekonomik ve çevresel etkilere karşı hazırlıklı olmalarını ve desteklenmelerini gerektirmektedir. Aile ortamı, psikososyal yönden gelişen bireyin en çok etkileşime uğradığı yerdir. Aile içi sağlıklı ilişkiler, bireyin kendine güvenmesini, kendine ve diğer bireylere sevgi ve saygıyla yaklaşmasını, kimlik kazanmasını, kişilik gelişimini, sosyal beceriler geliştirmesini ve topluma uyum sürecini kolaylaştırmaktadır. Aile içi iletişimin sağlıklı ve etkin olduğu ailelerde bireyler, duygu ve düşüncelerini ifade edebilmekte ve aile adına verilen kararlara katılmaktadır. Bu nedenle aile içi ilişkilerde eşitlikçi ve katılımcı yaklaşım desteklenmelidir.

Ailelere daha kaliteli ve yeterli hizmet vermek ve destek sağlamak üzere sunulan Aile Eğitim Programı kapsamında toplam 651.939 kişiye eğitim verilmiştir. Bunun yanı sıra afet ve acil durumlarda ailelere sunulacak psiko-sosyal destek hizmetlerine yönelik eğitimcilerin eğitilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

İnsan refahını ve iyilik halini temel alan, insanın kadın ve erkek olarak kendi içindeki farklılıklarıyla güçlendirilmesi ve kadına yönelik yatırımların artırılması görüşü, dünyada toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik çalışmaların son yıllarda giderek önem kazanmasını sağlamıştır. Bu yaklaşım, Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin geneline de yansımış, "Toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması ve tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlenmesi" ifadesiyle Amaç 5'te de ayrıca yer almıştır.

Söz konusu küresel gelişmeler ışığında, ülkemizde kadınların toplumsal konumunun güçlendirilmesi ve eşit fırsatlardan yararlanmaları için ekonomik, sosyal ve kültürel etkinlik alanlarının genişletilmesine, kalkınma sürecine, iş hayatına ve karar alma mekanizmalarına daha fazla katılımlarının sağlanmasına ve kadına karşı şiddetin önlenmesine dair çalışmalara devam edilmektedir. Kadınların işgücü piyasasına dâhil olamamasının önündeki en önemli engellerden biri kurumsal çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliğidir. Bu kapsamda, kaliteli, güvenilir ve erişilebilir erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinde alternatif modellerin geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

Kadına yönelik şiddetle mücadele politikası kapsamında, Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020), Aralık 2016'da yürürlüğe girmiştir. Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planının da 2018 yılı sonuna kadar hazırlanarak yürürlüğe girmesi öngörülmektedir.

6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanunun etkin bir şekilde uygulanabilmesi açısından kritik olan ve Ekim 2017 itibarıyla 68 ilde hizmet veren Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) 2017 yılı sonunda 81 ile yaygınlaştırılması beklenmektedir. Ancak, yaygınlaştırılan bu hizmet birimlerinin aynı zamanda niteliksel kapasitesinin artırılması ve standardizasyonunun sağlanması ihtiyacı devam etmektedir. Bu amaçla hazırlanan Kadın Hizmet Birimlerinin Kurumsal Kapasitesinin Artırılması Projesinin 2018 yılı içinde tamamlanması öngörülmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kadınların sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki rolünün güçlendirilmesi, aile kurumunun statüsünün geliştirilmesi ve sosyal refahının artırılması sağlanarak toplumsal bütünleşmenin kuvvetlendirilmesi temel amaçtır.

Aile refahının korunması ve aile yardımlarının geliştirilmesine; ailelere, sosyal, ekonomik ve hukuki problemlerinde rehberlik yapılması amacıyla verilen aile danışmanlık hizmetinin daha kapsamlı, etkin ve yaygın hale getirilmesine; bu alanda hizmet sunmak üzere alternatif modellerin geliştirilmesiyle evlilik öncesi eğitim, aile danışmanlığı ve aile eğitimi hizmet standartlarının oluşturulmasına yönelik çalışmalar etkin hale getirilecektir.

Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik politika ve programların hayata geçirilmesi için toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme araçlarının kullanılması, kadınların işgücüne katılımının artırılması, sosyal güvencelerinin sağlanması ile iş ve aile yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik modellerin geliştirilmesi, karar alma mekanizmalarında kadınların aktif olarak yer alması ve kadına yönelik şiddetin azaltılması sağlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Aile yardımlarının geliştirilmesi, aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi, evlilik öncesi eğitimin yaygınlaştırılması, sosyal yardım ve hizmetlerin aile temelli sunulması temin edilecektir. (Kalkınma Planı p.250)			
Tedbir 54. Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) aracılığıyla Aile Eğitim Programının (AEP) ve Evlilik Öncesi Eğitim Programlarının ulaştığı kişi sayısı artırılabilecektir.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	Aralık Sonu	Ailelerin kendi içinde sorun çözme kapasitesini artırmak, bireylerin ve ailelerin bilinçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla hazırlanan AEP'nin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi çalışmalarının devam edecektir. Bu kapsamda seçilecek olan bir pilot ilde AEP'nin etki düzeyi ölçülecektir. AEP eğitimlerinden 135.000 kişi, Evlilik Öncesi Eğitim Programı eğitimlerinden ise 125.000 kişi yararlanacaktır.
Tedbir 55. Afet ve acil durumlarda ailelerin psikolojik olarak desteklenmesine ve güçlendirilmesine yönelik hizmet sunan meslek elemanlarına eğitim verilecektir.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, AFAD, Diyanet İşleri Başkanlığı	Aralık Sonu	Afet ve acil durumlarda psiko-sosyal destek veren eğitimcilerin eğitimi için standart modül kitabı hazırlanacak olup eğitimci eğitimleri tamamlanacaktır.
Kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.251)			

<p>Tedbir 56. Kadınların ekonomik ve sosyal yaşamda güçlenmelerine yönelik projeler yürütülecek, eğitimler verilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Şiddet gören kadınlara yönelik hizmet veren birimlerin kurumsal kapasitesinin geliştirilmesi, kurumlar arası işbirliğinin ve kadınların istihdama katılımının artırılması amacıyla, Kadın Hizmet Birimlerinin Kurumsal Kapasitesinin Artırılması, Psiko-Sosyal Destek ve Müdahale Programı Geliştirilmesi ve Kadın Konukevi Sonrası Güçlendirme Modeli Geliştirilmesi projeleri hayata geçirilecektir. Kadınlara Mesleki Yeterlilik Belgesi Kazandırma Programı düzenlenecektir.</p>
---	--	--------------------	---

Sosyal ve ekonomik politikalar, ailenin korunması ve güçlendirilmesine katkı yapacak şekilde birbirini tamamlayıcı ve destekleyici bir anlayışla tasarlanacaktır. (Kalkınma Planı p.252)

<p>Tedbir 57. Ailenin bütünlüğünün korunması ve güçlendirilmesi amacıyla aileye yönelik koruyucu ve önleyici hizmetler geliştirilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>AEP kapsamında içerikleri geliştirilen Değerlerin Edinilmesinde Ailenin Rolü ve Tek Ebeveynli Aileler modüllerinin uygulanmasına başlanacaktır. AEP modülleri, daha etkin ve yaygın olarak kullanılmak üzere Halk Eğitim Merkezlerinde kurs programları olarak uygulanacaktır.</p>
--	---	--------------------	---

Görsel, işitsel ve sosyal medyanın ve internetin aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik tedbirler alınacak, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.253)

<p>Tedbir 58. Medyada Kadın Temsili Projesi gerçekleştirilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), RTÜK, TRT, Üniversiteler, Medya Temsilcileri, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kadın temsiline ilişkin durumun tespit edilmesi, medya yayınlarına ilişkin toplumun genel algısının ölçümü, medya sektörünün ve profesyonellerinin medyada kadın temsiline bakış açısı ve sektörün cinsiyet yapısının ortaya konulması sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 59. Görsel ve işitsel medya kullanılarak aile, evlilik, aile içi iletişim ve etkileşim konularında eğitim programları yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>AEP kapsamındaki bilgilerin görsel, işitsel ve sosyal medya kanalları üzerinden düzenli olarak paylaşarak geniş kitlelere ulaştırılması sağlanacaktır. AEP izleme ve raporlama süreçlerinin etkinliğinin artırılması amacıyla yeni bir internet sitesi oluşturulacaktır.</p>
<p>Tedbir 60. Görsel, işitsel ve sosyal medyanın aile üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya yönelik eğitimler verilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, RTÜK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>AEP'nin Medya Okur-Yazarlığı modülü kapsamında hazırlanan Medyayı Tanımak, Medyayı Kavramak, Bilinçli Medya Kullanımı ve Aile ve İnternet adlı 4 modül kullanılarak aile eğitimleri verilecektir.</p>

Boşanmaların azaltılması amacıyla aile danışmanlığı ve uzlaştırma mekanizmaları geliştirilecektir. Tek ebeveynli ailelerin karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik izleme ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.254)

Tedbir 61. Evlilik öncesi eğitim, aile danışmanlığı ve aile eğitimi hizmet standartları oluşturulacaktır.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Meseleli Yeterlilik Kurumu, YÖK	Aralık Sonu	Mesleki Yeterlilik Kurumu ile birlikte Aile Danışmanlığı Ulusal Yeterlilik Çalışmasına devam edilecektir. Gerçek Kişiler ve Özel Hukuk Tüzel Kişileri ile Kamu Kurum ve Kuruluşlarınınca açılacak Aile Danışma Merkezleri Yönetmeliği güncellenecektir. Aile Eğitim Programı Yönetmeliği hazırlanacaktır.
--	--	-------------	---

Kadına yönelik şiddetin ve ayrımcılığın ortadan kaldırılabilmesi amacıyla özellikle erken çocukluktan başlayarak örgün ve yaygın eğitim yoluyla toplumsal bilinç düzeyi yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.256)

Tedbir 62. Kadına yönelik şiddetin azaltılması için toplumsal bilinç düzeyinin yükseltilmesi, verilen hizmetlerin etkinlik ve kalitesinin artırılması sağlanacaktır.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır. ŞÖNİM, İlk Kabul Birimi ve Kadın Konukevlerinin Kurumsal Kapasitesinin Güçlendirilmesi Projesi tamamlanacaktır. 2018 yılında beş eğitim programı ile 250 kişiye eğitim düzenlenecek; ayrıca 30 TSK personeline ve 30 din görevlisine eğitici eğitimi verilecektir.
---	---	-------------	--

Toplumsal cinsiyete duyarlı bütçeleme konusunda farkındalık oluşturulacak ve örnek uygulamalar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.257)

Tedbir 63. Kamu politikaları ve uygulamalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması amacıyla Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçelemeye ilişkin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Planlamanın Uygulanması Projesi hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır. Bu kapsamda, kamu plan, program ve bütçelerinin kadınların ve erkeklerin farklılaşan ihtiyaçları göz önünde bulundurularak hazırlanması ile uygulanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
---	--	-------------	--

2.2.1.8. Çocuk ve Gençlik

a) Mevcut Durum

2016 yılı sonunda Türkiye'de çocuk sayısı (18 yaş altı) 22.891.140 ve genç sayısı (15-24 yaş grubu) 12.989.042 olup toplam nüfusun sırasıyla yüzde 28,7'sini ve 16,3'ünü oluşturmaktadır. Türkiye, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında çocuk ve genç nüfus oranlarının en yüksek olduğu ülkedir.

Söz konusu demografik yapının bir fırsata dönüşebilmesi için sosyo-ekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, eğitime erişim sorunları, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, çocuk yaşta evlilikler, çocuk işçiliği, suça sürüklenme, çocuğa yönelik şiddet ve cinsel istismar, aile yapısındaki çözümler, aidiyet ve dayanışma duygusunun zayıflaması ve bağımlılık gibi

önemli risk alanlarında politika ve hizmetlerin kurumsallaştırılması ve geliştirilmesine devam edilecektir.

Kurum bakımındaki çocukların kurum sonrasındaki hayatlarını destekleyici olarak istihdamda kolaylık, evlenme yardımı gibi uygulamalar sürmekle birlikte kurumlardaki çocukların yaşam becerilerini geliştirici uygulamalara ek olarak kurum bakımından sonra karşılaştıkları sorunların çözümünde yardımcı ve yönlendirici olacak şekilde psiko-sosyal destek hizmetleri verilmesi ihtiyacı sürmektedir.

Uygulanan politikaların ve yürütülen projelerin başarısına rağmen çocuk işçiliği sorunu önemini korumaktadır. Çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin önlenmesine yönelik faaliyetlerde program temelli bir yaklaşımın benimsenmesi, uygulamaya yönelik kurumsal bir yapının oluşturulması ve faaliyetlerin sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocukları da kapsayacak şekilde geliştirilmesi gerekmektedir. Diğer yandan bizzat çalışmayan ancak mevsimlik tarım işleri nedeniyle aileleriyle birlikte göç eden çocukların eğitim, sağlık ve barınma koşullarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerin geliştirilerek yaygınlaştırılması önem arz etmektedir. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı (2017-2023) güncellenmiş olup çocukların sanat, kültür ve reklam faaliyetlerinde çalışmasına yönelik ikincil mevzuat çalışmaları ise devam etmektedir.

Yoksul ailelerde yaşayan çocuklar birçok sosyal olandan yoksun olarak yetişmekte; eğitim hayatından uzaklaşma, şiddete yönelme, çalışma ve sokakta yaşama gibi birçok riske maruz kalabilmektedir. 2016 yılında çocuklarda yoksulluk oranı yüzde 31,4'tür. Yoksulluğun nesiller arası transferini azaltmaya ve fırsat eşitliğini artırmaya yönelik olarak eğitim materyali, öğle yemeği, okul sütü, ücretsiz ders kitabı, şartlı eğitim ve sağlık, öğrenci taşıma ve işe yardımcıları ile engelli öğrencilerin ücretsiz taşınması gibi uygulamalar sürdürülmektedir. Bu bağlamda şartlı sağlık ve eğitim yardımlarından 2017 yılı sonunda yaklaşık 3 milyon çocuğun yararlanacağı tahmin edilmektedir.

Suçta sürüklenmiş çocukların yargılanma ve rehabilitasyon süreçlerinin iyileştirilmesi ve Çocuk Koruma Kanununun emrettiği tedbirlerin etkin uygulanması ihtiyacı devam etmektedir. Bu çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanması, güçlendirilmesi ve bunların izlenmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Diğer yandan çocuk koruma sisteminin çocuk mağdur olmadan riski tespit ederek ihtiyaç duyulan destek hizmetlerine ulaşmasını sağlayan, koruyucu ve önleyici müdahaleleri içeren bir yapıya kavuşturulması, hizmet sunan kuruluşların kapasitelerinin artırılması, aralarındaki işbirliği ve eşgüdümün güçlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

2016 yılında güvenlik birimlerine gelen veya getirilen çocuk sayısı, önceki yıla göre yüzde 10 oranında artarak 333.435 olmuştur. Bu çocuklardan suçta sürüklenme riskiyle gelen veya getirilenlerin sayısı 2015 yılına göre yüzde 8 oranında azalarak 108.675 olarak gerçekleşirken, mağdur çocukların sayısı yüzde 11,75 oranında artarak 158.343 olmuştur. Söz konusu çocukların 16.840'i cinsel suçlardan mağdur olmuştur. Çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerindeki toplam dava sayısı 2015 yılında 105.763 iken 2016 yılında 92.089 olarak gerçekleşmiştir. Buna paralel olarak çocuk sanık sayısı azalmakta olup 2015 yılında açılmış tüm davalar içindeki çocuk sanık sayısı 173.297 iken 2016 yılında ciddi bir düşüşle 135.517 olarak gerçekleşmiştir. Ancak söz konusu çocukların yalnızca yüzde 48,8'i çocuk ve çocuk ağır ceza mahkemelerinde yargılanmıştır. Çocuk mahkemelerinde açılan davaların ortalama görülme süresi 2015 yılında 226 gün iken 2016 yılında 258 güne çıkmıştır. 2016 yılı itibarıyla 108 çocuk mahkemesi ve 18 çocuk ağır ceza mahkemesi bulunmakta olup söz konusu veriler çocuk mahkemelerinin yaygınlaştırılmasına olan ihtiyacı ortaya koymaktadır.

Çocuklar tarafından en fazla işlenen suç türü hırsızlık olup bunu mala zarar verme, yağma ve gasp takip etmektedir. Eylül 2017 itibarıyla ceza infaz kurumlarında ve eğitim evlerinde 1.825 tutuklu, 1.003 hükümlü olmak üzere toplam 2.828 çocuk bulunmaktadır. Tutuklu ve hükümlü çocukların yetişkinlerden ayrı ortamlarda kalmalarını sağlayacak kurum sayısının artırılması ihtiyacı önemini korumaktadır.

Madde bağımlılığının çocuk ve gençler arasında giderek yaygınlaşması ve önemli bir sorun haline gelmesi üzerine 2016-2018 Ulusal Uyuşturucu ile Mücadele Strateji Belgesi ve Eylem Planı kabul edilmiştir. Diğer yandan bağımlı çocuk ve gençlerin tıbbi tedavileri ile sosyo-psikolojik açıdan rehabilitasyonlarını ve topluma uyumlarını sağlamaya yönelik kurumsal yapı ve hizmet modellerinin geliştirilerek yaygınlaştırılmasına, bu alanda koruyucu ve önleyici faaliyetlerin artırılmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

Ülkemizdeki sığınmacı çocuk ve gençlere yönelik sağlık, eğitim, sosyal yardım, sosyal hizmet, istihdam, güvenlik ve beceri kazandırma gibi alanlarda hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Çocuk ve gençlere yönelik okul içi ve dışı serbest zaman etkinliklerinin son derece sınırlı olması, çocuk yetiştirilmesi ve gelişiminin sadece okulda geçirilen zamanla sınırlandırılması çocukların gelişimi açısından önemli bir sorundur. Bu husus engelli çocuklar açısından daha da sıkıntılı olup engelli çocukların toplumsal yaşama katılımı için atılan adımlar oldukça sınırlıdır. Çocuk ve gençlerin gelişimini, öğrenim ve mesleki beceri edinmenin ötesinde değerlendiren politika ve uygulamalara ihtiyaç bulunmaktadır.

Bilgilenme, eğitim, işlem yürütme, haberleşme ve eğlence işlevleriyle bilgisayar, telefon, tablet ve internet kullanımına bağlı riskleri azaltmaya yönelik uygulamaların geliştirilmesi gerekmektedir. Bu tür teknolojik araçları bilinçli kullanarak yeni tasarımlar üreten nesiller yetiştirilmesine yönelik yeni politikalar geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Gençlerin işgücüne katılımının düşüklüğü, eğitimden işgücü piyasasına geçişte yaşadığı sıkıntılar, işsizlik oranlarının yüksek olması ve temel becerilerindeki eksiklik sorunu önemini korumaktadır. Gençlerde hem genel işsizlik hem de tarım dışı işsizlik oranı, yetişkinlerdeki işsizlik oranının yaklaşık iki katıdır. Ayrıca genç nüfus içinde kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranları erkeklerinkine kıyasla daha düşüktür.

2016 yılında OECD verilerine göre, ülkemizde gençlerin (15-29 yaş grubu) yüzde 41,2'si eğitimde, yüzde 30,6'sı istihdamdadır. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin oranı ise yüzde 28,2 olup bu oran yüzde 13,9 olan OECD ve AB ortalamalarının yaklaşık iki katıdır. Cinsiyete göre bu oranlar; erkeklerde OECD'de yüzde 11,5 ülkemizde yüzde 15,2 iken kadınlarda OECD'de yüzde 16,4 ülkemizde yüzde 41,5'tir. Söz konusu veriler bu alanda politika ve hizmet geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarını ve sağlıklı bireyler olarak yetişmelerini sağlayacak, özgüven ve toplumsal aidiyet duygularını güçlendirecek hizmetlerin sunulması ve çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla politika ve hizmetlerin geliştirilmesi, yürütülmesi ve kurumlar arası eşgüdümün artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Ulusal Gençlik ve Spor Politikası Belgesinin güncelleme çalışmalarının tamamlanarak 2018 yılında yürürlüğe girmesi beklenmektedir.

Gençlik merkezleri ve kampları ile hareketlilik programları yaygınlaştırılmış; artan üniversite sayısına paralel olarak gençlere yönelik burs, kredi ve barınma imkânları iyileştirilmiştir. Eylül 2017 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı 279 gençlik merkezinin

1.643.242 üyesi bulunmaktadır. Gençlik merkezlerinin fiziki altyapı ve sosyal faaliyetler açısından engelli genç ve çocuklar için daha erişilebilir hale getirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Gençlerin sosyal ve kültürel gelişimleri, bilgi ve becerilerini artırmaları ve vizyon kazanmaları açısından önemli bir araç olan hareketlilik programlarının çeşitlendirilmesi, kapsam olarak genişletilmesi ve başta özel politika geliştirilmesi gereken gençler için olmak üzere daha erişilebilir hale getirilmesi önemini korumaktadır. Bu kapsamda AB Eğitim ve Gençlik Programları Başkanlığınca başta gençler olmak üzere vatandaşların hareketliliğini Avrupa çapında geliştirmeye yönelik programlar yürütülmektedir. 2014-2020 yıllarını kapsayan Erasmus+ Programı çerçevesinde 2014 -2016 yıllarında kabul edilen projelerden 150 binin üzerinde katılımcı yararlanmıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Çocukların üstün yararı gözetilerek iyi olma hallerinin desteklenmesi, temel hak ve özgürlüklerinden yararlanmaları ile potansiyellerini geliştirmeye ve gerçekleştirmeye yönelik fırsat ve imkânların artırılması, başta eğitim, sağlık, adalet ve sosyal hizmetler olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimlerinin artırılması; gençlerin ise bilgi toplumunun gerekleriyle donanmış, ülke kalkınmasında aktif, yaşam becerileri güçlü, özgüven sahibi, insani ve milli değerleri haiz, girişimci ve katılımcı olmalarının sağlanması ve gençlere sunulan hizmetlerin kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.

Çocukların yoksulluktan kaynaklanan yoksunluklarının giderilmesi, erken çocukluk gelişiminin desteklenmesi, kız çocuklarının okullaşma ve okula devam oranlarının yükseltilmesi; eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin ekonomik ve toplumsal hayata katılımının artırılması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Çocukların iyi olma hallerini ve refahlarını destekleyici bütüncül modeller geliştirilerek daha iyi eğitim ve sağlık hizmeti almaları sağlanacak, temel becerileri geliştirilecek, özellikle zor şartlar altındaki ve risk grubundaki çocukların yaşam kalitesi yükseltilecek, toplumla bütünleşmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.265)			
Tedbir 64. Çocuğa saygı kültürüne ve çocuk haklarına yönelik bilinç ve duyarlılığın geliştirilmesi faaliyetleri artırılabilecek ve çeşitlendirilecektir.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Çocuğa saygı kültürü temelinde çocuklar için ve çocuklarla birlikte çalışan tüm meslek gruplarına yönelik çocuk haklarına ilişkin eğitimlere devam edilecektir. Çocuk haklarını tanıtmaya yönelik çalıştay, forum, konferans vb. toplantı ve etkinlikler yapılacaktır, bilinçlendirici kamuoyu kampanyaları düzenlenecek, görsel ve yazılı materyaller ile kamu spotlarının kullanımına devam edilecektir.

<p>Tedbir 65. Çocukların, gelişimlerini güçlendirmek üzere, erken dönem çocuk bakım ve eğitim hizmetlerine erişim imkânları artırılabacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Erken çocukluk dönemi eğitiminin geliştirilmesine yönelik alternatif model ve teşvik mekanizmalarına yönelik çalışmalara devam edilecektir. Gelir düzeyi düşük ailelerin çocuklarının kreş ve gündüz bakımevi hizmetlerinden yararlanma imkânları artırılabacaktır.</p>
<p>Tedbir 66. Koruma ve bakım altında bulunan bütün çocukların erken çocukluk döneminde eğitim almaları sağlanacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kurum bakımında kalan 3-6 yaş arası tüm çocukların okul öncesi eğitimden yararlanması sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 67. Koruma ve bakım altındaki çocukların eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılabacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sosyal hizmet kuruluşlarında bakım ve koruma altında olan çocukların sportif, sanatsal ve kültürel program ve etkinliklere katılımı artırılabacaktır; çocuklar başarı durumları ve ilgilerine göre, özel öğretim kurumlarından, takviye kurslarından ve meslek edindirmeye yönelik eğitimlerden yararlandırılacaktır. Kuruluşlarda uygulanan psiko-sosyal destek ve gelişim programları geliştirilecek ve yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 68. Sosyal hizmet modellerinden reşit olarak veya eğitimini tamamlayarak ayrılan gençlerin bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Üniversiteler, Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kurum bakımından ayrılan çocukların hayatının geri kalanında karşılaştıkları sorunlarla ilgili danışmanlık ve rehberlik hizmetleri geliştirilecek, çalıştay düzenlenecek, personel için eğitim modülleri, gençler için bilgilendirme dokümanları hazırlanacaktır. Ayrıca kayıt için yazılım geliştirme ve gençlerin kullanımına sunmak üzere internet sitesi yaptırılacaktır.</p>

<p>Tedbir 69. Çocuğa yönelik ihmal ve istismarı önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Çocuğa yönelik ihmal ve istismarın önlenmesi ve azaltılması için ailelere ve çocuklara eğitimler verilecek, Çocuğa Yönelik Şiddet Eylem Planının etkin bir şekilde uygulanması sağlanacaktır. Bu konularda rehber öğretmenlere hizmet içi eğitim seminerleri verilecek ve rehber öğretmenlerin öğrencilere, ailelere ve bütün öğretmenlere ulaşması sağlanacaktır. Suça sürüklenme riski olan çocuk ve gençlerin ailelerine ulaşılarak rehberlik ve danışmanlık hizmetleri sunulacaktır.</p>
--	---	--------------------	---

Çocuk koruma ve adalet sistemleri koordineli olarak, önleyici mekanizma ve uygulamalara sahip, risk takibi ve erken uyarı sistemini içeren bir yapıya kavuşturulacak, altyapı ve personel ihtiyaçları giderilecek, bu alandaki hizmetlerin kalitesi artırılabilecek, korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetler çocukların sosyal ve kişisel gelişimlerini destekleyecek bir yapıda sunulacaktır. (Kalkınma Planı p.266)

<p>Tedbir 70. Risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programları yaygınlaştırılacak, bakım hizmetleri ihtisaslaştırılacak ve sayıları artırılacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Suç mağduru, suça sürüklenen ve sokakta risk altında bulunan çocuklara yönelik mevcut ve yeni açılacak kuruluşlarda ihtisaslaşma sağlanacak, hizmet model ve standartları oluşturulacak, psikolojik destek programları yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 71. Çocuk adalet sisteminde çocuklara yönelik tedbir ve uygulamalar geliştirilecek ve çeşitlendirilecektir.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Çocuklar hakkında adli merciler tarafından alınan koruyucu ve destekleyici nitelikteki tedbirler daha etkin uygulanacak, çocuklara suç isnad edilen durumlarda suç veya uyuşmazlığın alternatif yöntemlerle çözülmesine yönelik uygulamalar geliştirilecek ve adli süreçlerde çocukların olumsuz etkilenmesini önleyecek özel önlemler alınacaktır. Koruyucu ve destekleyici tedbirlerin uygulanmasında görevli personel eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 72. Ceza mahkemelerinde adli görüşme odaları oluşturulmasına devam edilecektir.</p>	<p>Adalet Bakanlığı (S), Hâkimler ve Savcılar Kurulu, Türkiye Adalet Akademisi Başkanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Başta kadın ve çocuklar olmak üzere kırılğan gruplara hizmet edecek adli görüşme odalarının fiziki alt yapısı hazırlanacak, adli görüşme odalarında görev yapacak personel ile hâkim ve savcılara eğitim verilecektir. 2018 yılında 30 adli görüşme odası açılacaktır.</p>

<p>Tedbir 73. Çocukların suça maruz kalmalarının önlenmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve ilgili emniyet birimlerinin kapasitesi artırılabilecektir.</p>	<p>Emniyet Genel Müdürlüğü (S), Milli Eğitim Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Okul çevresi, umuma açık yerler, internet kafeler/elektronik oyun salonları ile park ve bahçelere yönelik denetimler artırılabilecektir. Çocukların suça sürüklenmesini önlemek, suça sürüklenen çocukları suçtan ve zararlı alışkanlıklardan uzak tutup gerekli önlemleri almak, soruşturmanın niteliğini ve çalışmaların sağlıklı yürütülebilmesini sağlamak için Çocuk Şube Müdürlüğü başta olmak üzere ilgili emniyet birimlerine eğitim verilecektir.</p>
--	--	--------------------	---

Sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı gezici ve geçici tarım işlerinde çalışma gibi çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri önlenecektir. (Kalkınma Planı p.267)

<p>Tedbir 74. Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Çocuk işçiliğinin önlenmesine yönelik farkındalığı artıracak çalışmalar yapılacaktır. Sokakta yaşadığı, çalıştırıldığı tespit edilen çocuklar ile gezici ve geçici tarım işçisi ailelerin çocuklarının eğitim sistemi ile bağlantısı güçlendirilecektir.</p>
---	---	--------------------	---

Gençlerin sosyal hayatta ve karar alma mekanizmalarında daha aktif rol almaları sağlanacak, hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin katılımını artıracak biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.268)

<p>Tedbir 75. Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Üniversiteler, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Türkiye Ulusal Gençlik Konseyine yönelik ikinci mevzuat çalışmaları tamamlanacak ve Konseye işlevsel bir yapı kazandırılacaktır.</p>
---	---	--------------------	---

<p>Tedbir 76. Gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlamak amacıyla düzenlenen programlar ile faaliyetlerin sayısı ve kalitesi artırılabilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlamak amacıyla düzenlenen eğitim faaliyetlerinin, rehberlik hizmetlerinin ve gençlik alanında yapılan inceleme ve araştırmaların sayısı ve kalitesi artırılabilecektir.</p>
--	--	--------------------	--

<p>Tedbir 77. GENÇDES Programı kapsamında gençlere kültürel-sanatsal faaliyet alanlarında destek ve teşvikler verilecektir.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kültürel alanda kısa film, ilk film, kitap, dergi vb. sanatsal faaliyet alanlarında destek ve teşvikler artırılıp gençlere proje bazlı mali destekler sunulacaktır. 2018 yılında yaklaşık 57 milyon TL destek verilmesi planlanmaktadır.</p>
--	--	--------------------	---

Gençlerin şiddete ve zararlı alışkanlıklara yönelmelerini önlemek üzere spor, kültür, sanat gibi alanlarda gelişimlerini destekleyici programların uygulanmasına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.269)

<p>Tedbir 78. Gençlik merkezlerinde ve kamplarında sunulan hizmetlerin kalitesi artırılabacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gençlik merkezleri ve gençlik kamplarının fiziki şartları iyileştirilecek, fiziki altyapı ve sosyal faaliyetler açısından engelli genç ve çocuklar için daha erişilebilir hale getirilecek, faaliyetler gençlerin tercihleri doğrultusunda çeşitlendirilecektir.</p>
<p>Tedbir 79. Uyuşturucuya Mücadele Eylem Planı (2016-2018) kapsamında, bağımlıların tedavi sonrasında topluma uyumunu sağlamaya yönelik sosyal uyum birimleri açılacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Yeşilay, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Bağımlıların tedavi sonrası topluma uyumunu sağlamaya yönelik sosyal uyum birimleri açılacak, söz konusu merkezlerde görevlendirilecek personele eğitim verilecek, bağımlılık ve bağımlılık yapıcı maddeler hakkında koruyucu ve önleyici hizmetler yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 80. Uyuşturucu madde kullanımı ve genel olarak bağımlılığın zararlı etkileri konusunda çocuk ve gençlerle birlikte çalışan meslek gruplarına eğitimler verilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Marmara, Ege ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki antrenörlere bağımlılıkla mücadele farkındalık eğitimi verilecektir.</p>
<p>Tedbir 81. Çocukların ve gençlerin güvenli internete erişim imkânları artırılabacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Teknoloji ile internetin çocukların ve gençlerin gelişimi üzerindeki olumsuz etkileri de göz önünde bulundurularak bu kesimlerin aktif ve sosyal hayattan uzaklaşmasına sebep olmayacak ve güvenli bir şekilde bu imkân ve hizmetlere erişimlerini artırıcı mekanizmalar geliştirilecek ve mevcut yapılarda da yeni düzenlemelere gidilecektir. Ücretsiz internet imkânı YURT-KUR'a bağlı yeni açılacak yurtlara da yaygınlaştırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 82. Gençlere yönelik tütün ve tütün ürünleri ile mücadele konusunda eğitim programları geliştirilecek ve uygulanacaktır.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YURT-KUR, Yeşilay</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sigaraya başlamanın önlenmesi, sigaranın bırakılması ve pasif etkilerinin önlenmesi konularını içerecek şekilde tütünlü mücadele konusunda öğrenci yurtlarında barınan öğrencilere farkındalık konferansları verilecektir.</p>

2.2.1.9. Sosyal Koruma

a) Mevcut Durum

Ülkemizde eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelire yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı olarak hesaplanan görelî yoksulluk oranı, 2006 yılındaki yüzde 25,4 düzeyinden 2016 yılında yüzde 21,2'ye gerilemiştir.

TABLO II: 9- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları

	2006	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Birinci Yüzde 20 (En yoksul)	5,8	5,8	5,9	6,1	6,2	6,1	6,2
İkinci Yüzde 20	10,5	10,6	10,6	10,7	10,9	10,7	10,6
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,3	15,3	15,2	15,3	15,2	15,0
Dördüncü Yüzde 20	22,1	21,7	21,7	21,4	21,7	21,5	21,1
Beşinci Yüzde 20 (En zengin)	46,5	46,7	46,6	46,6	45,9	46,5	47,2
Toplam	100	100	100	100	100	100	100
Gini Katsayısı	0,428	0,404	0,402	0,400	0,391	0,397	0,404
Kişi Başı Günlük 4,3 ABD Dolarının Altındaki Nüfus Oranı (yüzde) (1)	13,3	2,8	2,3	2,1	1,6	1,6	-
Görelî Yoksulluk (yüzde) (2)	25,4	22,9	22,7	22,4	21,8	21,9	21,2

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları

(1) 2016 yılı verisi üretilmemiştir.

(2) Görelî yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hanehalkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

2006 yılında 0,428 seviyesindeki Gini katsayısı 2016 yılı itibarıyla 0,404 seviyesine düşmüştür. En zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı ise 2016 yılında 7,7 olarak gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan 2016 yılı İnsani Gelişme Raporunda; gelir, eğitim ve sağlık göstergelerini dikkate alan İnsani Gelişme Endeksi sıralamasında ülkemiz 0,767 endeks değeriyle 188 ülke arasında 71'inci sırada ve yüksek insani gelişmişlik kategorisinde yer almıştır.

TABLO II: 10- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2014		2015		2016	
		Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı	Yaşlı ve Engelli Aylığı	1 300 371	3 602 741	1 294 938	4 129 564	1 335 451	4 763 796
	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocukları Muhtaç Aileler)	80 281	342 371	101 561	476 561	136 551	623 714
	Evde Bakım	450 036	3 982 549	467 778	4 378 200	481 228	5 038 843
	SYDV'ler (Fon) Tarafından Verilen Tüm Sosyal Yardımlar	3 005 898	4 351 800	3 017 969	4 852 751	3 154 069	5 018 450
	Genel Sağlık Sigortası Primleri	9 368 920	6 132 726	8 983 853	6 405 637	6 683 106	7 002 820
	Muhtaç Aylığı (yetim ve engelliler)	3 598	20 815	3 626	21 582	3 734	24 747
Vakıflar Genel Müdürlüğü	İmarat Hizmetleri	20 215	23 386	20 215	25 670	20 315	28 785
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	15 000	8 100	17 658	12 353	20 674	17 178
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	285 639	338 837	244 141	442 668	259 481	508 542
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler) (2)	385 500	1 140 029	375 284	1 266 752	531 208	1 831 107
TKİ-TTK	Kömür Yardımı	2 159 190	733 932	2 139 667	804 985	2 082 309	999 622
Belediyeler	Tüm Sosyal Yardımlar	-	939 592	-	1 250 000	-	2 062 955
TOPLAM			21 616 878		24 066 723		27 920 559
TOPLAM/GSYH (Yüzde) (3)			1,06		1,03		1,08

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından derlenmiştir.

(1) SYDV'ler (Fon) tarafından verilen tüm sosyal yardımlar ile kömür yardımında yararlanıcı sayısı hane sayısını, diğer yardım programlarında ise kişi sayısını ifade etmektedir.

(2) Üniversitelerin öğrencilerine verdikleri yardımlar bu rakama dâhil değildir.

(3) Yeni milli gelir serisi kullanılarak hesaplandığından veriler geçmişe dönük olarak güncellenmiştir.

Sosyal transferlerin büyük bir bölümünün primli sistem kapsamındaki transferlerden oluşması ve yoksul kesimin primsiz transferlerden yeterli ölçüde yararlanamamasından dolayı sosyal transferlerin yoksulluk üzerindeki etkisi sınırlı olmuştur. Ancak yoksulluğun nesiller arası aktarımını engellemek için, özellikle eğitim alanındaki sosyal yardımlara önem

verilmiş ve son 10 yılda toplam sosyal yardımların GSYH içindeki payı artırılmıştır. Diğer taraftan göç, kentleşme, aile yapısında meydana gelen değişim, nüfus artışı ve işsizlik gibi nedenlerle sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyaç devam etmektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, YURT-KUR ve belediyeler gibi kuruluşlar tarafından 2016 yılında yapılan kamu sosyal yardım harcamalarının GSYH'ya oranı yüzde 1,08 olarak gerçekleşmiştir.

15 Temmuz menfur darbe girişimi nedeniyle şehit olan vatandaşların yakınları ile yaralılar ve girişimi bastırmaya katılan vatandaşların gıda, giyim, cenaze masrafı, barınma ve tedavi gibi ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV'ler) aracılığıyla toplam 38 milyon TL kaynak kullanılmıştır.

2017 yılı Eylül ayı itibarıyla Geçici Koruma Statüsüyle ülkemizde bulunan yaklaşık 3,2 milyon Suriyeli hem kamplarda hem de kamp dışında ağırlandırmaktadır. Hâlihazırda kamp içinde yaşayan sığınmacılara AFAD tarafından düzenli yardımlar yapılmakta olup kamp dışında ise Kızılay en yoğun Suriyeli nüfusa sahip beş ilde Gıda Kart uygulamasını yürütmektedir. Ayrıca Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından da çeşitli yardımlar yapılmakta olup bu kapsamda ek kaynak ihtiyacı olan SYDV'lere 2011 yılından itibaren Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonundan kaynak aktarımı yapılmaktadır. 2016 yılında 251.463 kişi için 20.609.892 TL; 2017 yılının ilk sekiz ayında ise 96.729 kişi için 11.996.731 TL kaynak aktarımı yapılmıştır.

Başta Suriyeliler olmak üzere yabancı uyruklu yoksul kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla AB'den gelecek fondan karşılanmak üzere Dünya Gıda Programı (WFP), Türk Kızılayı ve Avrupa İnsani Yardım Fonu (ECHO) işbirliğinde Acil Sosyal Güvenlik Ağı modeli çerçevesinde Sosyal Uyum Yardımı Programı yürütülmektedir. Bu kapsamda 2017 yılında yaklaşık 1,3 milyon göçmene kişi başı aylık 120 TL nakdi yardım yapılması planlanmış olup bu programa ilişkin hak sahipliği belirleme işlemleri SYDV'ler tarafından yapılmaktadır. 2017 yılı Ağustos ayı sonu itibarıyla 941.079 yararlanıcıya yardım yapılmıştır.

Sosyal yardım alan çalışabilir durumdaki yoksul kesimin, yoksulluktan kalıcı bir şekilde kurtulabilmesi için işgücü piyasasıyla bağlantılarının kurulması ve güçlendirilmesi amacıyla; Sosyal Yardım Yararlanıcılarının İstihdamına İlişkin Yönetmelik 22/06/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmış olup 2018 yılı Ocak ayı itibarıyla yürürlüğe girecektir. Söz konusu Yönetmelikle; SYDV'lerce uygulanan nakdi düzenli sosyal yardım programlarından yararlananların istihdam edilmesi halinde verilecek sigorta prim desteği ile çalışabilir durumda olanların iş veya mesleki eğitime yönlendirilmesine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmektedir.

Sosyal hizmet ve yardımlara olan ihtiyacın artmasına paralel olarak Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı sosyal hizmet sunan birimlerin sayılarında artış görülmektedir.

TABLO II: 11- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

Kuruluş Türleri	2014		2015		2016		2017 (1)	
	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite	Sayı	Kapasite
Çocuk Yuvası (0-12 Yaş) (2)	10	490	7	496	6	323	-	-
Çocuk Evi (0-18 Yaş) (3)	1 015	5 068	1 057	6 107	1 092	5 626	1 189	6 830
Yetiştirme Yurdu (13-18 Yaş) (4)	20	651	10	563	8	396	-	-
Çocuk Yuvası ve Kız Yetiştirme Yurdu (0-18 Yaş)	7	366	6	655	4	254	-	-
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	73	5 666	86	6 011	92	5 257	106	6 878
Çocuk Destek Merkezleri (5)	62	1 144	67	2 336	68	1 463	65	1 962
Huzurevi	125	12 993	132	13 488	141	14 412	144	14 662
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (6)	176	6 682	224	7 438	227	8 165	239	8 674
Toplum Merkezi	-	-	-	-	-	-	-	-
Aile Danışma Merkezi	-	-	-	-	-	-	-	-
Sosyal Hizmet Merkezi	149	-	175	-	216	-	260	-
Kadın Konuk Evi ve İlk Kabul Birimi	120	2 585	122	2 605	102	2 679	103	2 691
SÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi)	14	-	36	-	49	-	68	-

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı

(1) Ağustos ayı itibarıyla

(2) 0-12 yaşlarındaki çocuklara yönelik Sevgi Evleri bu rakama dâhildir.

(3) Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.

(4) 13-18 yaşlarındaki çocuklara yönelik Sevgi Evleri bu rakama dâhildir.

(5) Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri ile Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği ile Çocuk Destek Merkezine dönüştürülmüştür.

(6) Umutevleri ve gündüzlü kuruluşlar dâhil edilmiştir.

Sosyal sorunların ortaya çıkmadan önce engellenmesi ve bu sorunlarla etkin bir mücadelenin sağlanmasına yönelik olarak sosyal hizmet ve yardımlarda koruyucu ve önleyici hizmetlere önem verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, sosyal yardım ve hizmet alanında ailenin ihtiyaçlarına bütüncül olarak yaklaşan,

aile ve bireylere arz odaklı hizmet sunan Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) modelini oluşturmak üzere çalışmalarına devam etmektedir.

Yoksulluk, ebeveyn kaybı, boşanma, aile kurumunun çözülmesi gibi sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı korunmaya muhtaç duruma düşen çocuklara sunulan bakım hizmetleri önemini korumaktadır. Ağustos 2017 itibarıyla Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığına bağlı yatılı kuruluşlarda kalan çocuk sayısı 14.654, sosyal ve ekonomik destek hizmetlerinden yararlanan çocuk sayısı ise 100.445'tir. Korunmaya muhtaç çocuklara sunulan bakım hizmetlerinde koğuş tipi bakım modelinden sevgi evi ve çocuk evi modeline geçiş tamamlanmıştır. Söz konusu modelde hizmet standartlarının oluşturulması ve denetim konusundaki çalışmalar ise devam etmektedir. Hâlihazırda 106 adet sevgi evinde 6.370 çocuk, 1.089 adet çocuk evinde ise 6.239 çocuk kalmaktadır. Korunmaya muhtaç çocukların başta kendi aileleri yanında bakım olmak üzere aile yanında bakımına ilişkin bütün göstergelerde olumlu gelişmeler görülmesine rağmen söz konusu hizmetlerin etkinleştirilmesi ve çeşitlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

TABLO II: 12- ASPB ve MEB'in Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

(Bin TL)

Harcama Yapılan Kesim	Kuruluş	2014	2015	2016	2017 (1)
Çocuk-Genç	ASPB	857 362	1 173 911	1 488 199	1 177 394
Yaşlı	ASPB	238 936	367 101	600 577	443 014
	Kurum Bakımı	237 617	344 711	490 855	349 706
Engelli	Özel Kuruluşta Bakım	202 250	186 031	261 518	252 869
	Özel Eğitim	1 606 000	1 362 478	2 125 036	1 618 817
Toplum-Aile-Kadın	ASPB	108 362	159 805	259 181	223 861
Toplam		3 250 527	3 594 037	5 225 366	4 065 661

Kaynak: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı

(1) Ağustos ayı itibarıyla.

6518 sayılı Kanuna istinaden Korunmalı İşyerlerinde İstihdam Edilen Engellilere Ödenecek Ücretler Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiş olmakla birlikte korunmalı işyerlerine sağlanacak vergi indirimlerine ilişkin ikincil mevzuat çalışması henüz tamamlanamamıştır.

Ağustos 2017 itibarıyla, özel eğitim hizmeti alan yaklaşık 349 bin engelli çocuk için 1,62 milyar TL ödeme yapılmıştır. İhtiyacı olan engellilere sunulan bakım hizmetleri kapsamında Ağustos 2017 itibarıyla 13.041 kişi özel bakım merkezlerinden, 498.068 kişi de evde bakım hizmetinden yararlanmıştır. Ağustos 2017 itibarıyla engellilere evde bakım hizmeti veren kişilere toplam 4,21 milyar TL ödeme yapılmıştır.

Artan yaşlı nüfusun ihtiyaç duyduğu sosyal hizmetlerin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Nitekim yaşlılara yönelik hizmetlerin sunulduğu kuruluşların sayısı, bu hizmetlerden faydalanan kişi sayısı ve bu kapsamda yapılan harcamalar giderek artmaktadır. Yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde desteklenmesine yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Beşeri sermayenin geliştirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması amacıyla 2008 yılında 9 ilde başlatılan Sosyal Destek Programı (SODES) 2017 yılında 34 ilde uygulanmaya devam edilmiştir. 2008-2017 döneminde valiliklerin eşgüdümüyle yerel düzeyde hazırlanan ve uygulanan 8.715 SODES projesine 2017 fiyatlarıyla yaklaşık 1,6 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişimlerinin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması temel amaçtır. Bu kapsamda sosyal hizmet ve yardım alanında ailenin ihtiyaçlarına bütünsel olarak yaklaşan arz odaklı ve istihdam bağlantılı bir sistem kurulması esastır.

Sosyal koruma sistemi sosyal, ekonomik ve yerel şartlar dikkate alınarak, nüfusun tümünü kapsayan, etkin, dezavantajlı kesimleri toplumla bütünleştiren, toplumun her kesimine sorumluluk vererek sosyal dışlanma ve yoksulluk riskini en aza indiren bir yapıya kavuşturulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Vergi ve sosyal transferlerin gelir dağılımı eşitsizliğini ve yoksulluğu azaltıcı etkisi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.278)			
Tedbir 83. Gelir dağılımını iyileştirmeyi ve yoksulluğu azaltmayı hedefleyen sosyal transferlerin etkinliğinin artırılmasına yönelik mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Hedefleme mekanizmaları, yararlanma koşulları ve değerlendirme kriterleri farklı olan sosyal yardımların hane odaklı bir yaklaşımla sunulmasına yönelik olarak başta evde bakım olmak üzere mevzuatta gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 84. Puanlama Formülü göstergeleri ve Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi verileri kullanılarak sosyal uyum analizleri yapılacaktır.	Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Yoksulluk ve sosyal dışlanma gibi sorunların yoğunlaştığı alanlar, Puanlama Formülü göstergeleri ve Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi verileri kullanılarak tespit edilecek ve mahalle bazlı sosyal uyum analizlerinin yapılmasına yedi ilde devam edilecektir.
Yoksulluğun nesiller arası aktarımının önlenmesi amacıyla başta eğitim olmak üzere temel kamu hizmetlerine erişimde fırsat eşitliği daha da güçlendirilecek; yoksullukla mücadelede sivil toplum katılımı artırılacak ve yerel yönetimlerin rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.279)			

<p>Tedbir 85. Sivil toplumun sosyal hizmet ve yardımlara katılımına yönelik tanıtım faaliyetleri artırılacak, sivil toplumun ve vatandaşların gönüllü olarak katkı sağlamaları teşvik edilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, RTÜK, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Koruyucu aile hizmetleri başta olmak üzere Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından sunulan sosyal hizmetlerin ve sosyal yardımların tanıtımı yapılacak ve bu hizmetlerin geliştirilmesinde gönüllülüğün önemini vurgulayan kamu spotu gibi bilgilendirici ve tanıtıcı faaliyetler yürütülecektir.</p>
<p>Tedbir 86. Mahalli idarelerin sosyal yardım faaliyetlerini kamu sosyal yardım kuruluşlarıyla işbirliği halinde yürütmeleri sağlanacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Mahalli idarelerin Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Bütünleşik Sosyal Yardım Hizmetleri Sistemine dâhil edilerek sisteme zorunlu veri girişi yapmaları ve sistemden bilgi alabilmeleri sağlanacaktır.</p>
<p>Sosyal hizmet ve yardımlar alanında bütüncül hizmet sunulmasını sağlamaya yönelik Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) modeli uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.280)</p>			
<p>Tedbir 87. Sosyal hizmet ve yardımlar alanında bütüncül hizmet sunulmasını sağlamaya yönelik Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) modelinin alt yapısı tamamlanarak uygulama yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Aile Bilgi Sistemi tamamlanacak, ASDEP konusunda personel ihtiyacı giderilecek ve ASDEP'in idari, hukuki ve teknik altyapısı tamamlanacaktır.</p>
<p>Sosyal hizmet ve yardım alanında nitelikli personel eksikliği giderilecek, aile yanında bakımı destekleyen modeller geliştirilecek, kurum bakımı hizmetlerinin standart ve niteliği iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.282)</p>			
<p>Tedbir 88. Sosyal hizmet alanında kurum bakımı hizmetlerine ilişkin standartlar geliştirilecek ve bu hizmetlerin niteliği iyileştirilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kurum bakımı hizmetlerinden yararlanımlara nitelikli hizmet sunulması ve denetim yapılabilmesi için standartlar oluşturulacaktır. Psiko-sosyal Destek ve Gelişim Programı tüm kuruluşlarda hayata geçirilecektir.</p>
<p>Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik öncelikle aile yanında bakım olmak üzere koruyucu aile ve evlat edinme gibi alternatif modeller yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.283)</p>			
<p>Tedbir 89. Korunmaya muhtaç çocuklara yönelik öncelikle aile yanında bakım olmak üzere koruyucu aile hizmeti yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, İl Özel İdareleri, Belediyeler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Koruyucu aile sayısının artırılması amacıyla ASPB İl Müdürlüklerine broşür, afiş ve kitapçık gibi tanıtım materyallerinin dağıtımının yapılması ve koruyucu aile birimlerinde görev yapan meslek elemanlarının rehberlik ve eğitimler yoluyla yetkinliklerinin ilerletilmesi sağlanacaktır.</p>

<p>Tedbir 90. Korunmaya muhtaç çocukların kendi aileleri yanında desteklenmesine öncelik verilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ekonomik yoksunluk nedeniyle kurum bakımına verilmek istenen çocukların aile yanında desteklenmesi için yürütülen Sosyal Ekonomik Destek Hizmetinin (SED) etkinliği ve yaygınlığı artırılacak, bu kapsamda sunulan hizmetler çeşitlendirilecektir.</p>
<p>Engellilere yönelik eğitim, istihdam ve bakım hizmetlerinin etkinliği ve denetimi artırılacak, bu kapsamda kaynaklar daha verimli kullanılacak ve fiziksel çevre şartları engellilere uygun hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.284)</p>			
<p>Tedbir 91. Engellilere yönelik okul öncesi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri geliştirilecek ve özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri etkin bir biçimde denetlenecektir.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Engellilerin okula başlamadan önce, almaları gereken eğitim konusunda verilen rehberlik ve danışmanlık hizmetleri geliştirilecektir. Engellilere hizmet veren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin denetimine ağırlık verilecektir. Engelli eğitim desteği harcamaları gözden geçirilecek, farklı uygulama yapıları geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 92. Engellilere yönelik bakım ve destek hizmetlerinin etkinliği, yaygınlığı ve denetimi artırılacak, bakım ve rehabilitasyon kuruluşlarının fiziki şartları iyileştirilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Mahalli İdareler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ev tipi sosyal hizmet birimleri ile ilgili mevzuat çalışmaları tamamlanacak, 2018 yılında engellilere yönelik 15 adet ev tipi kuruluş açılacak ve evde destek hizmeti yaygınlaştırılarak bu hizmetlerin denetimi artırılacaktır.</p>
<p>Tedbir 93. Engellilerin ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması için sosyal ve fiziki çevre şartları iyileştirilmeye devam edilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Tüm Kamu Kurumları ve Kuruluşları, Mahalli İdareler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Fiziki çevre şartlarının engellilere uygun hale getirilmesine yönelik olarak 5378 sayılı Kanun'da öngörülen idari para cezası uygulanmaya başlanacaktır.</p>
<p>Yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde bakımını sağlamaya yönelik hizmetler çeşitlendirilerek yaygınlaştırılacak ve yaşlılara yönelik kurumsal bakım hizmetlerinin sayı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 285)</p>			
<p>Tedbir 94. Yaşlılara yönelik bakım ve destek hizmetlerinin etkinlik, yaygınlık ve denetimi artırılacak, kuruluşların fiziki şartları iyileştirilecektir.</p>	<p>Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Mahalli İdareler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yalnız yaşayan yaşlılar başta olmak üzere, günlük ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yaşlılara evlerinde sağlık, temizlik, günlük bakım, alışveriş gibi konularda destek verilmesine yönelik Yaşlı Destek Programı (YADES) uygulanmaya devam edilecektir. Yaşlılara yönelik yatılı ve gündüzlü bakım hizmetlerinin sunulduğu kuruluşların sayısı ve niteliği artırılacaktır. Ayrıca yerel yönetimlerin ve sivil toplum kuruluşlarının bu konudaki rolleri güçlendirilecektir.</p>

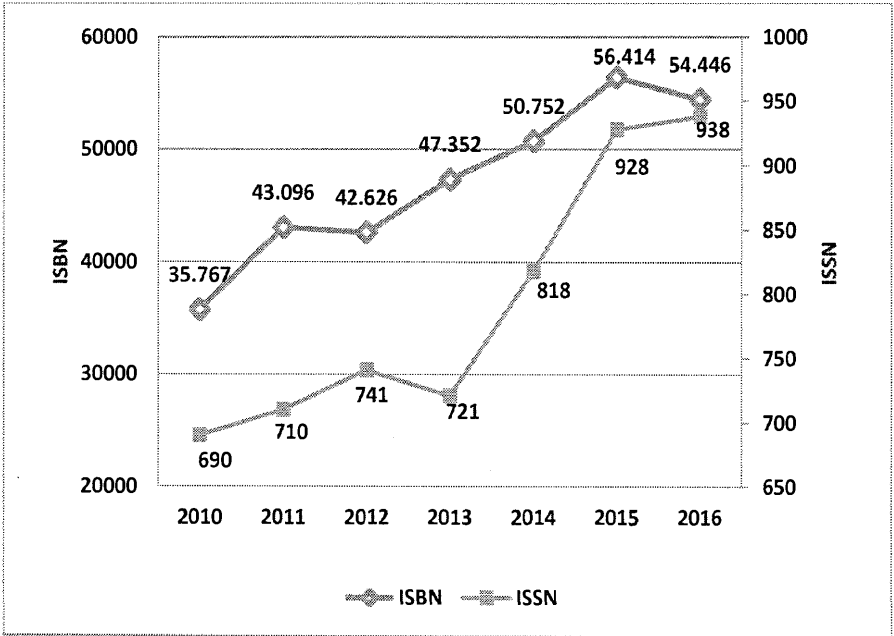
2.2.1.10. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Kültür ve sanat alanında edebiyat, yayın sektörü, sinema, tiyatro gibi birçok sahada önemli gelişmeler yaşanmıştır. Yeni edebiyat destek mekanizmalarının oluşturulması, sahne sanatları ve sinema sektörüne verilen desteklerdeki artış bu kapsamdaki gelişmeler arasındadır. Ayrıca ortak tarihi geçmişimiz olan ülkelere yönelik kültürel girişimler artmış, birçok ülkede Yunus Emre Enstitüsüne bağlı kültür merkezleri açılmış ve yeni projelerle kültürel ilişkiler üzerinden dostluk bağlarının güçlendirilmesine yönelik adımlar atılmıştır.

Türk Edebiyatının Dışa Açılımı (TEDA) Projesi kapsamında desteklenen eser sayısı 2017 yılı itibarıyla 2.312'ye, yayımlanan eser sayısı ise 1.890'a ulaşmıştır. Proje kapsamında 2005 yılından bugüne kadar 16,9 milyon TL kaynak kullanılmıştır. Projede yaşanan niceliksel gelişmelere karşın, edebiyatımızın bazı önemli isimlerine ait eserlerin çevirisinin yeterince yapılmaması; etki alanı düşünüldüğünde İngilizceye çevrilen eser sayısının diğer dillere kıyasla yetersiz kalması ve çevirilerin kalitesini kontrol edecek mekanizmaların geliştirilmesi gibi hususlar önemini korumaktadır. Bunun yanı sıra 2014 yılında başlatılan Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Projesi kapsamında 2014-2017 yılları arasında toplam 111 esere 1,4 milyon TL destek verilmiştir. Diğer yandan son beş yılın verilerine bakıldığında ISBN ve ISSN verilen eser sayısındaki artış trendi, ülkemizdeki yayıncılık ve bilgi üretimi faaliyetlerinin önemli bir noktaya geldiğini göstermektedir.

GRAFİK: 8- ISBN ve ISSN Verilen Yayın Sayısı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleriyle kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Enstitüsü 2017 yılı itibarıyla 44 ülkede 54 kültür merkeziyle hizmet vermektedir.

Yurt içinde ve yurt dışında bulunan kültürel mirasımızın kayıt altına alınması ve korunmasına yönelik envanter ve restorasyon çalışmaları devam etmektedir. Tarihi mirasın korunması kapsamında verilen destekler önemli oranda artmış olmakla birlikte, restorasyon çalışmalarında bütüncül koruma ilkesinin ihmal edildiği, özgün malzeme kullanımı gibi niteliğe ilişkin bazı hususlarda eksiklikler olduğu görülmektedir. Bu bağlamda tematik projelere ağırlık verilmesi ve Restorasyon Teknikleri Araştırma Merkezinin faaliyete geçmesi önem arz etmektedir. Dijital Kültür Envanteri çalışmasının altyapısı oluşturulmuş olmakla birlikte kurumlar arası işbirliği eksikliği ve verilerin kayda alınmasında yaşanan sorunlar sistemin hayata geçiş sürecini uzatmaktadır.

Sinema sektöründe yaşanan olumlu gelişmeler son yıllarda artarak devam etmiştir. Bu gelişim sürecine sektörleşme dinamiklerini destekleyen politikalar ve sektöre yapılan destekler önemli katkı sağlamıştır. Sinema ve dizi yapımlarında gözle görülür bir başarı sağlayan sektör, önemli bir ekonomik büyüklüğe ulaşmıştır.

Ulusal sinema eserlerinin izleyiciyle buluşturulması, nitelikli eser üretiminin teşvik edilmesi ve sinema alanındaki ulusal kültür mirasımızın gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlamak amacıyla, 2005 yılından bu yana 448 uzun metraj film projesine toplam 157 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2016 yılında toplam seyirci sayısı 58,2 milyonu geçmiş, gişe gelirleri de 690 milyon TL'yi aşmıştır. 2017 yılında ise sinema sektörüne aktarılan kaynaklar Eylül ayı itibarıyla yaklaşık 59 milyon TL ile rekor düzeye ulaşmıştır. Ülkemiz sineması yüzde 53'lük yerli film izleme oranı ile önceki yıllarda elde ettiği Avrupa'daki birincilik konumunu sürdürmüştür.

TABLO II: 13- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

Yıllar	Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	Yerli Film Hasılat (Bin TL)	Toplam Hasılat (Bin TL)	Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)
2005	27	221	11 000 (1)	27 000 (1)	69 000	176 000	9 454
2013	85	321	29 040	50 405	270 000	504 000	19 355
2014	108	357	33 500	61 400	356 000	654 000	38 723
2015	139	406	34 700	60 700	367 000	684 000	42 300
2016	135	358	31 102	58 816	350 874	690 733	43 146
2017 (2)	106	308	23 206	49 348	268 818	599 233	58 808

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sinema Genel Müdürlüğü

(1) Yaklaşık seyirci sayılarıdır.

(2) 2017 Eylül ayı sonu itibarıyla verilmiştir.

Son yıllarda film üretiminde ve izleyici sayılarında elde edilen sayısal artışın yanı sıra, nitelikli yapımların da ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının göstergesi olarak değerlendirilebilir. Türk filmleri, son yıllarda uluslararası arenada elde ettiği başarılarla ülkemiz ve sinemamızın tanıtımına önemli katkı sağlamakla birlikte Türk sinemasının marka olma potansiyelini gerçekleştirebilmesi için yeni stratejilere ve ödül-destek mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu bağlamda, gelişme ve büyümeyi sürdürülebilir kılmak; eser niteliğinde artış oluşturmak; üretilen eserlerin daha fazla seyirciyle buluşmasını sağlamak ve ülkemizi film üretim merkezi haline getirmek üzere

değerlendirilmektedir.

Sahne sanatlarına yönelik destekler son yıllarda artarak devam etmektedir. Bu kapsamda, 2015-2016 sezonunda 216 özel tiyatroya toplam 5 milyon TL destek verilmiştir. Bu noktada dikkat çeken diğer bir husus, yeni girişimlerin projelerine öncelik verilmesi ve desteklerin İstanbul ve diğer büyükşehirlerle sınırlı kalmayıp küçük kentlere doğru yaygınlaşmasıdır. Tiyatro sayısı ve verilen desteklerin artışına paralel olarak seyirci sayılarında da artış gözlenmektedir. 2015-2016 sezonu itibarıyla tiyatro sayısı 721, oynanan eser sayısı 7.766 ve seyirci sayısı 6 milyona ulaşmıştır. Bununla birlikte, özel tiyatrolara verilen destek miktarının artırılması, destek mekanizmasının mümkün olduğunca şeffaf ve objektif ölçütlere göre işlemesi ile devlet tiyatroları tarafından sahneye konulan yerli oyunların sayısının artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Son yıllarda ülkemiz kültürel altyapı unsurlarında nicelik itibarıyla olumlu gelişmeler yaşandığı gözlenmektedir. Bu kapsamda 2012 yılından 2017 yılına müze ve ören yeri sayısı 492'den 540'a, tiyatro sayısı 606'dan 721'e, sinema salonu sayısı 1.998'den 2.376'ya, halk ve çocuk kütüphaneleri sayısı 1.112'den 1.143'e, Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından inşa edilen kültür merkezi sayısı 89'dan 112'ye çıkmıştır. Bununla birlikte kültür merkezi ve müze gibi yapıların niteliklerinin geliştirilmesi, yeni işletme biçimlerinin ve kamuya arz modellerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Okuma kültürünün geliştirilmesi bağlamında son yıllarda önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığının 2012 yılında başlattığı Halk ve Çocuk Kütüphanelerinin Rehabilitasyonu Projesi kapsamında şimdiye kadar toplam 88 kütüphanenin rehabilitasyonu gerçekleştirilmiş olup 52 kütüphanenin rehabilitasyonu çalışmaları devam etmektedir. Proje ile yapılan yenileme çalışması neticesinde, söz konusu kütüphanelerin toplumsal imajları açısından önemli bir mesafe alınmış; üye sayılarında kayda değer artışlar olmuş ve kullanıcı profili değişmiştir.

Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda oluşturulan Zenginleştirilmiş Kütüphaneler (Z-kütüphane) okuma kültürü bakımından diğer bir önemli gelişmedir. Bu kapsamda 2014 yılından bu yana 1.085 Z-kütüphane kurulmuştur. Bu olumlu gelişmelere rağmen, Milli Eğitim Bakanlığı başta olmak üzere ilgili kurum ve STK'larla işbirliği halinde bir Okuma Kültürü Eylem Planı oluşturulmasına ve titizlikle uygulanmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliği adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, bu alanda sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel hayatın canlandırılması ve kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, yerel nitelikteki kültür hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilmesi ve kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin güçlendirilerek geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda devletin kültür ve sanat alanını düzenleyen ve destekleyen yönünün güçlendirilmesi önemli görülmektedir.

Uluslararası kültür istatistiklerinde ve raporlarında veri eksikliği nedeniyle ülkemize ait ilgili göstergeler sunulamamaktadır. Bu konudaki eksikliği gidermek ve politika yapıcılara analiz imkânı verecek verileri temin etmek amacıyla, kültür alanına ilişkin toplanan istatistiklerin yöntem ve kapsam itibarıyla gözden geçirilerek gerekli güncellemelerin yapılması önem arz etmektedir.

UNESCO Genel Konferansı tarafından 2005 yılında kabul edilen ve 2007 yılında yürürlüğe giren Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi

Türkiye Büyük Millet Meclisince (TBMM) 2017 yılında onaylanmıştır. Söz konusu sözleşme özellikle kültürel endüstrilerin küresel tek tipleşme baskısına karşı korunmasını, gelişmesini ve çeşitlenmesini amaçlaması bakımından önemli görülmekte olup ülkemizin kültürel potansiyelini gerçekleştirmesini kolaylaştırıcı bir etki yapması beklenmektedir.

Kültürel altyapının güçlendirilmesi, kültürel etkinliklerin yaygınlaştırılması; dünya ülkeleri ve özellikle Türk Cumhuriyetleri, soydaş ve akraba topluluklarıyla kültürel ilişkilerimizin geliştirilmesi; yurt içi ve yurt dışında bulunan kültür varlıklarımızın envanterinin çıkarılması ve restorasyonu önemini korumaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunarak geliştirilmesi gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması ile milli kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Ortak tarihi geçmişimiz olan ülkeler başta olmak üzere dünya ülkeleriyle kültürel ilişkilerimiz geliştirilecek, kültür endüstrisinin milli gelir, ihracat ve ülke tanıtımına katkısı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.296)			
Tedbir 95. Kültür istatistiklerinin uluslararası standartlara uyumlu hale getirilmesi için altyapı oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S) TÜİK, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Kültür istatistiklerinin geliştirilmesi projesi kapsamında veri toplama meta veri ve bilişim altyapısı oluşturma çalışmaları tamamlanacaktır.
Görsel, işitsel ve sahne sanatları başta olmak üzere kültürel ve sanatsal faaliyetlerin gelişiminde ve sunumunda mahalli idarelerin, özel ve sivil girişimlerin rolü artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.299)			
Tedbir 96. Kültürel tesis ve faaliyetler kademeli olarak yerinden yönetim kuruluşlarına devredilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki kültür merkezlerinin yerel yönetimlerle üniversitelere tahsis sağlanacaktır.
Tedbir 97. Sahne sanatları alanındaki özel girişimlere verilecek destekler artırılacak, destek mekanizmalarına yönelik objektif göstergeler geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Mahalli İdareler, STK'lar	Aralık Sonu	Özel tiyatrolara verilen desteklere yönelik objektif göstergeler içeren bir mekanizma geliştirilecek ve bu kapsamda destekler artırılabilecektir. Sahne sanatlarının gelişimi için Türkçe telif eserlerin nitelik ve nicelik olarak zenginleşmesini sağlamak üzere Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü tarafından Türkçe Telif Eser Destek Projesi hayata geçirilecektir.
Tedbir 98. Kültürel faaliyetlere erişimin kısıtlı olduğu yerlerde yaşayan vatandaşların kültür-sanat faaliyetlerine daha yoğun ve aktif biçimde katılmasına	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Sinema salonu olmayan kentlere yazlık sinema kurulacak ve sinema için gerekli makine-teçhizat temin edilecektir. Yerel tiyatro gruplarının küçük

yönelik faaliyetler yapılacaktır.			ölkedeki malzeme ve kostüm ihtiyaçları karşılanacak, turne, atölye vb. faaliyetleri desteklenecektir. Sokak oyunları, kısa film, film, kültür-sanat festivali, yerel spor müsabakaları gibi faaliyetler desteklenecektir.
-----------------------------------	--	--	---

Tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız belgesel, dizi ve çizgi filmlere dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.300)

Tedbir 99. Çocuklara yönelik animasyon, çizgi film ve bilgisayar oyunu gibi yapımların tarihi ve kültürel değerlerimizi içermeleri ve çocukların sorumlu bireyler olarak yetişmelerine katkı sağlamaları teşvik edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, RTÜK, TRT, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Üniversiteler	Aralık Sonu	Çizgi film, belgesel ve film gibi yapımların içeriklerinde tarihi olaylara, şahsiyetlere ve milli kültür öğelerimize daha fazla yer verilecektir. Ayrıca bu yapımların çocukların zihinsel, bedensel ve dilsel becerilerini destekleyecek şekilde hazırlanması sağlanacaktır. Çocukların sevebilecekleri ve sorumlu birer birey olarak yetişmelerini sağlayacak içeriğe sahip bilgisayar oyunlarının ve animasyonların üretilmesi teşvik edilecektir.
---	---	-------------	---

Tedbir 100. Tarihimiz ve ortak kültürel değerlerimiz açısından önem taşıyan, olaylar, şahsiyetler ve mekânlara ilişkin tanıtıcı faaliyetler artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, TRT, Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, TİKA, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü, Bölge Kalkınma İdareleri, Üniversiteler, Özel Sektör, STK'lar	Aralık Sonu	Tarihi ve kültürel açıdan önemli, ortak kimlik duygusunu besleyen olaylar, şahsiyetler ve mekânlara ilişkin film, dizi, belgesel gibi nitelikli yapımların ortaya çıkması ve bu yapımların tüm kültürel havzamıza ulaştırılmasına yönelik strateji geliştirilecektir. Türkçe'nin dil birikimine ve gelişimine katkıda bulunmuş tarihi şahsiyetlerle ilgili yapımlar hazırlanacaktır. Ayrıca manevi şahsiyetlerin kabirleri tespit edilerek kayıt altına alınacak ve bunlara yönelik bütüncül koruma ilkesi doğrultusunda restorasyon ve çevre düzenlemesi projeleri hazırlanacaktır.
--	---	-------------	--

Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesini sağlayacak yapımlar yaygınlaştırılacak ve sektörün ihracata katkısı artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.302)

Tedbir 101. Sinema sanatının geliştirilmesi ve güçlendirilmesine yönelik yasal düzenlemeler yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, YÖK, TRT, Meslek Odaları, Üniversiteler, Özel Sektör	Aralık Sonu	Türk sinemasında sağlanan değişim, gelişme ve büyümeyi sürdürülebilir kılmak, eser niteliğinde artış oluşturmak, üretilen eserlerin daha fazla
--	---	-------------	--

			seyirciyle buluşmasını sağlamak, ülkemizi film üretim merkezi haline getirmek amacıyla mevcut Kanunda önemli değişiklikler getiren Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Tasansı Taslağı hazırlanmış olup Başbakanlığa sevk edilecektir.
Tedbir 102. Türkiye Film Arşivi ve Sinema Müzesi kurulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, TRT, Meslek Odaları, Özel Sektör	Aralık Sonu	Başta sinema eserleri olmak üzere ülkemizin görsel-işitsel mirasının korunmasını sağlamak ve araştırma, eğitim, kültür faaliyetleri gibi ticari olmayan amaçlarla erişime sunmak için ulusal film arşivi ve müzesi kurulacaktır. Film mirasımızın ve kostüm, afiş gibi film dışı materyallerin kataloglanması, korunması, restorasyonu ve envanterlerinin çıkarılması sağlanacaktır.

Yurtiçi ve yurtdışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacaktır. (Kalkınma Planı p.304)

Tedbir 103. Yurtiçi ve yurtdışında kültürel mirasımızı korumaya yönelik restorasyon faaliyetlerinin sayısı artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Yurtdışındaki ve yurtdışındaki tarihi eserlerimiz ve kültürel mirasımızın aslına uygun olarak korunması sağlanacaktır. Tarihi dokunun bütüncül olarak korunması ve tarihi farkındalığın artırılması amacıyla Sur-ı Sultani ve Yıldız Sarayı gibi tematik projelere ağırlık verilecektir.
Tedbir 104. Yazma eserlerin korunması ve incelenmesine yönelik faaliyetler artırılacaktır.	Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı (S), Diyanet İşleri Başkanlığı, Türkiye Bilimler Akademisi, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Yazma eserlerin restorasyonu, tıpkıbasımı ve transkripsiyonu yapılacak, dijital ortama aktarma çalışmalarına devam edilecektir. Yazma eserlerden 100 Temel Türk Bilim Klasığının tıpkıbasımı, transkripsiyonu, başka dillerde olanlarının tercümesi yapılacak ve muhtevasına ilişkin araştırmalar yürütülecektir.

<p>Tedbir 105. Restorasyon Teknikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulacaktır.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Belediyeler Birliği, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tarihi eserlerin restorasyon uygulamalarının niteliğini artırmak ve bu alanın kalite standartlarının oluşturulması amacıyla Restorasyon Teknikleri Araştırma ve Uygulama Merkezi kurulacaktır.</p>
<p>Tedbir 106. Kültürel mirasımız sayısal ortamda koruma altına alınacaktır.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Bölge Kalkınma İdareleri, TİKA, Türk Tarih Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Taşınmaz Ulusal Envanter Sistemi (TUES) ve Müzeler Ulusal Envanter Sistemi (MUES) projesi hayata geçirilecektir. Halk Kültürü Araştırmaları arşivi dijital ortama aktarılacak, arşivde fiziki mekân düzenlemesi yapılacaktır. Afet riskine duyarlı kültür mirası tespit edilecek ve öncelikli olarak koruma altına alınacaktır. DOKAP bölgesi kültür envanteri projesi tamamlanacaktır.</p>
<p>Tarihi kent bölgelerinin bir bütün olarak korunması, kültür ve sanat hayatının merkezi haline gelmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.305)</p>			
<p>Tedbir 107. Tarihi Kent Bölgelerinin Tasarımı, Canlandırılması ve Tanıtımı Projesi hayata geçirilecektir.</p>	<p>Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Üniversiteler, Mahalli İdareler, STK'lar,</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tarihi dokunun bütüncül olarak korunması için, ilgili kuruluşların yürüttükleri restorasyon, sokak sağliqlaştırma vb. projelerin eşgüdümü sağlanacaktır. Bu projelerle eş zamanlı olarak yürüyüş yolları, kent müzeleri, pansiyonlar, bedesten vb. mekânlar tasarlanacaktır. Gerekli bölgelerde koruma amaçlı imar planları hazırlanacaktır.</p>
<p>Türkçe'deki bozulma ve yabancılaşmanın önüne geçmek amacıyla bilim, eğitim, öğretim ve yayın kuruluşları başta olmak üzere, hayatın tüm alanlarında Türkçe'nin doğru ve etkin kullanımını sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.306)</p>			
<p>Tedbir 108. Türkçenin söz varlığı belirlenecek ve Türkçenin etimolojik sözlüğünün hazırlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.</p>	<p>Türk Dil Kurumu (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye Bilimler Akademisi, Üniversiteler, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Türk Dil Kurumu tarafından oluşturulan etimolojik sözlük hazırlanmasına yönelik heyet çalışmalarına başlayacaktır. Projede çalışacak ekibe yapılacak ödemelere ilişkin TDK mevzuatında yapılması gereken ikincil mevzuat düzenlemeleri hazırlanacaktır. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütülen Tietze-Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügati Projesinin 5'inci ve 6'ncı ciltlerinin yayıma hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.</p>

Türkçe'nin dünyada tanınan ve daha fazla konuşulan bir dil olmasına yönelik çalışmalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.307)

Tedbir 109. Türk kültürünü ve dilini tanıtmak ve yaygınlaştırmak amacıyla faaliyet gösteren Yunus Emre Enstitüsü kültür merkezlerine verilen destekler artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, TİKA, Yunus Emre Enstitüsü, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Yeni açılacak Yunus Emre Enstitüsü kültür merkezlerinin Türk kültürünü yansıtan öğelerle tadilat ve tefrişatı yapılacaktır. Türk mutfağı ve Türk sinemasının tanınması ve faaliyette bulunulan ülkelerdeki muhatap kitleye ulaştırılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır. Yabancılarla yönelik Türkçe öğretimi için uzaktan eğitim altyapısı geliştirilecektir.
---	--	-------------	--

Okuma kültürü yaygınlaştırılacak, çocukların erken yaşlarda kültür ve sanat eğitimi almaları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.308)

Tedbir 110. Okuma kültürünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Valilikler, Mahalli İdareler, Bölge Kalkınma İdareleri	Aralık Sonu	Türkiye'de okuma alışkanlığının mevcut durumunu tespit etmek üzere Okuma Kültürü Haritası çıkarılacaktır. İlköğretim okullarında 400 Z-kütüphane kurulacak, çocuk kütüphaneleri öncelikli olmak üzere 100 halk kütüphanesinin rehabilitasyonu tamamlanacaktır. Belirlenen kütüphanelerin onarım ve restorasyon projeleri kullanıcı dostu tasarımlarla hazırlanacaktır.
--	--	-------------	--

2.2.1.11. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

2016 yılındaki ılımlı ekonomik büyümeye, jeopolitik risklere ve 15 Temmuz menfur darbe girişimine rağmen, istihdam ve çalışma hayatının geliştirilmesine yönelik alınan tedbirlerin olumlu yansımalarıyla ekonominin istihdam yaratma kapasitesi devam etmektedir. TÜİK tarafından revize edilen verilere göre 2010-2016 döneminde yıllık istihdam artışı oranına bakıldığında Türkiye yüzde 3,7 ile OECD ülkeleri arasında ikinci sırada yer almıştır. Aynı dönemde büyümenin istihdam esnekliği yıllık ortalama 0,5 iken 2016 yılında 0,8 olmuştur.

2016 yılında istihdam oranı ve işgücüne katılma oranları bir önceki yıla göre sırasıyla 0,7 ve 1,4 puan artarak yüzde 46,3 ve yüzde 52 olmuştur. Ancak, 2015 yılında yüzde 10,3 olan işsizlik oranı 2016 yılında yüzde 10,9'a yükselmiştir. İşsizlik oranı, Temmuz 2017 itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre değişmeyerek yüzde 10,7 seviyesinde kalmıştır. 2015 yılında yüzde 12,4 olan tarım dışı işsizlik oranı 2016 yılında yüzde 13'e, genç işsizliği oranı da aynı dönemde yüzde 18,5'ten yüzde 19,6'ya çıkmıştır. Temmuz 2017 itibarıyla bu oranlar sırasıyla yüzde 13 ve yüzde 21,1 olmuştur. Bu gelişmelerle birlikte,

2016 yılında bir önceki yıla göre işgücüne dâhil olmayan nüfus yaklaşık olarak aynı seviyede kalmıştır.

Ülkemizde kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranları son yıllarda önemli bir artış göstermiştir. Türkiye’de 2016 yılında kadınların işgücüne katılma oranı bir önceki yıla göre 1,1 puan artarak yüzde 32,5 olarak gerçekleşmiştir. Kadın istihdam oranı ise 2016 yılında 0,5 puan artarak yüzde 28 olmuştur. AB ülkelerinde 2016 yılında kadınların işgücüne katılma oranının yüzde 51,6 olduğu; kadın istihdam oranının ise 0,7 puan artarak yüzde 47,5 görülmektedir.

TABLO II: 14- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

(15+ Yaş, Yüzde)

	Türkiye			AB-28		
	2014	2015	2016	2014	2015	2016
İşgücüne Katılma Oranı (İKO)	50,5	51,2	52,0	57,6	57,6	57,8
İKO (Kadın)	30,3	31,4	32,5	51,3	51,3	51,6
İKO (Erkek)	71,3	71,6	72,0	64,4	64,3	64,3
İstihdam Oranı	45,5	46,0	46,3	52,1	52,5	53,2
İstihdam Oranı (Kadın)	26,7	27,5	28,0	46,4	46,8	47,5
İstihdam Oranı (Erkek)	64,8	65,0	65,1	58,2	58,6	59,4
İstihdamın Sektörel Dağılımı						
Tarım	21,1	20,6	19,5	4,7	4,5	4,3
Sanayi	20,5	20,0	19,5	17,3	17,2	17,2
Hizmetler	51	52,2	53,7	71,2	71,5	71,8
İnşaat	7,4	7,2	7,3	6,8	6,7	6,7
İşsizlik Oranı	9,9	10,3	10,9	10,2	9,4	8,6
İşsizlik Oranı (Kadın)	11,9	12,6	13,7	10,3	9,5	8,6
İşsizlik Oranı (Erkek)	9,0	9,2	9,6	10,1	9,3	8,4
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	17,9	18,5	19,6	22,2	20,4	18,7
Tarım Dışı İşsizlik Oranı	12,0	12,4	13,0	-	-	-

Kaynak: TÜİK, Eurostat, OECD

2016 yılında bir önceki yıla göre istihdam tarım sektöründe yüzde 3,2 ve sanayi sektöründe yüzde 0,6 azalırken, hizmetler sektöründe yüzde 5,2 ve inşaat sektöründe yüzde 3,8 artmıştır. 2016 yılında hizmetler sektörünün istihdam içerisindeki payı yüzde 53,7 olarak gerçekleşirken, tarım, sanayi ve inşaat sektörlerinin payları ise sırasıyla yüzde 19,5, yüzde 19,5 ve yüzde 7,3 olmuştur.

Son dönemde ülkemizde artan işgücü verimliliği, özellikle mesleki ve teknik eğitimdeki sorunlar, hizmet içi eğitim ve yaşam boyu eğitim faaliyetlerinin yetersizliği, sermaye birikimi ve teknolojik yenilenme süreçlerindeki eksiklikler gibi nedenlerle, AB ülkelerine göre daha düşük seviyededir. ILO verilerinde, çalışılan saat başına satın alma gücü paritesine göre GSYH olarak hesaplanan işgücü verimliliğinde Türkiye 2017 yılında 61 ülke arasında 39. sırada yer almaktadır.

2017 yılında 1.404 TL olarak belirlenen ortalama aylık net asgari ücret bir önceki yıla göre nominal olarak yüzde 7,9 artmıştır. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2017 yılında yüzde 9,3 artarken ortalama kamu işçi ücretleri nominal olarak yüzde 15,2 artmıştır.

2016 yılında yürürlüğe giren 6715 sayılı Kanunla işgücü piyasasında esneklik ve güvencenin sağlanması yönünde önemli düzenleyici adımlar atılmıştır. Bu düzenleme ile çalışma hayatımıza kazandırılan uzaktan çalışma, tele çalışma ve evden çalışma gibi esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

TABLO II: 15- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2007	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (4)
İŞGÜCÜ MALİYETİ (1)									
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (1994=100)									
Kamu İşçisi	111,9	110,3	105,7	106,7	111,5	110,1	117,4	121,2	123,0
Memur	148,4	162,4	163,7	174,5	179,2	180,7	184,6	202,3	192,1
Asgari Ücret (3)	183,6	192,5	190,0	192,1	201,3	203,0	216,4	276,2	259,0
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim									
Kamu İşçisi	7,2	-1,5	-4,2	1,0	4,5	-1,3	6,6	3,3	1,4
Memur	5,8	-1,4	0,8	6,6	2,7	0,9	2,2	9,6	-5,0
Asgari Ücret (3)	1,6	1	-1,3	1,1	4,8	0,9	6,6	27,6	-6,2
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (2)									
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (1994=100)									
Kamu İşçisi	91,1	86,7	88,2	87,0	87,8	87,4	91,3	91,1	94,9
Memur	127,7	145,1	154,3	161,1	160,8	162,5	162,7	172,8	170,6
Asgari Ücret (3)	162,8	182,7	188,1	193,2	196,6	199,0	207,5	256,9	250,5
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim									
Kamu İşçisi	3,1	-2,0	1,8	-1,4	1,0	-0,5	4,4	-0,1	4,1
Memur	3,9	-1,4	6,3	4,5	-0,2	1,1	0,1	6,2	-1,3
Asgari Ücret (3)	-0,7	0,9	3,0	2,7	1,8	1,2	4,2	23,8	-2,5

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Kamu İşveren Sendikalarından elde edilen verilerle Kalkınma Bakanlığı tarafından hesaplanmıştır.

(1) Reel hesaplamalarda Yİ-ÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.

(2) Reel hesaplamalarda TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır.

(3) Yıllık ortalamalar esas alınmıştır. (4) Gerçekleşme Tahmini

Not: 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekâr çalışan için asgari geçim indirimi dahildir.

İş sağlığı ve güvenliği standartlarının yükseltilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda çalışan iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin sektörel olarak uzmanlaşmalarını sağlayacak eğitim programları yürütülmeye başlanmıştır. Yazılı ve görsel tanıtım materyalleri ve eğitim materyalleri hazırlanması ve dağıtımı yoluyla iş sağlığı ve güvenliği kültürünün erken yaşta oluşmasının sağlanması yönündeki faaliyetler yaygınlaştırılmaktadır. Çalışanların uygun iş sağlığı ve güvenliği koşullarına sahip olmasının ön koşulu olan kayıtlı istihdamın artırılmasına yönelik yürütülen faaliyetlere devam edilmektedir. Bu faaliyetlerin yanısıra özellikle çok tehlikeli sektörlerde denetimlerin artırılması ve teknolojik yenilemeye yönelik teşviklerin uygulanmasıyla önümüzdeki dönemde iş kazası ve meslek hastalığı sayılarının azalması beklenmektedir.

Nitelik düzeyi düşük ve işgücü piyasasına girişte zorluk yaşayan bireylerin niteliklerinin artırılmasını, iş yaratmayı, kamu istihdam hizmetlerini ve işgücünün eğitimini içeren aktif işgücü politikalarına ayrılan kaynaklar son yıllarda önemli ölçüde artırılmıştır. İŞKUR'un aktif işgücü programları kapsamında yaptığı harcamalar, 2016 yılında 2011 yılına göre reel olarak dokuz kat artmıştır. Ağustos 2017 itibarıyla söz konusu harcamalar yaklaşık 2,7 milyar TL'ye ulaşmıştır.

İŞKUR'un aktif işgücü programları kapsamında yürütülen mesleki eğitim kursları, girişimcilik ve işbaşı eğitim programlarından 2016 yılında toplam 112.027 kurstan 420.638 kişi ve 2017 yılının ilk sekiz ayında da 86.028 kurstan 378.447 kişi faydalanmıştır.

TABLO II: 16- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

Yıllar	Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	Toplum Yararına Programlar (Kişi)	İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	Girişimcilik Eğitim Programı (Kişi)	Toplam (Kişi)	Harcama (Bin TL)
2008	31 788	139	-	-	31 927	35 511
2009	167 081	45 467	1 285	19	213 852	306 366
2010	156 584	42 066	4 671	8 306	211 627	392 644
2011	145 393	64 085	16 393	24 145	250 016	408 597
2012	215 399	191 998	31 773	25 475	464 645	1 102 864
2013	131 249	197 182	63 660	25 166	417 257	984 200
2014	109 666	216 108	59 456	31 648	416 878	1 297 302
2015	169 402	523 225	159 076	41 907	893 610	3 094 776
2016	119 172	172 995	238 205	63 261	593 633	5 255 751
2017 (1)	80 927	174 322	206 878	60 642	522 769	2 692 626

Kaynak: İŞKUR

(1) 2017 yılı Ocak-Ağustos dönemi verileridir.

Ülkemizde aktif işgücü programları altında aracılık hizmetleri özel istihdam büroları tarafından da verilmektedir. Ekim 2017 itibarıyla faaliyetine devam eden özel istihdam bürosu sayısı 436'dır.

2007 yılından itibaren İŞKUR tarafından yapılan işgücü piyasası ihtiyaç analizleri temelinde, aktif işgücü programlarının piyasanın gereksinimlerine göre tasarlanması ve uygulanması ihtiyacı sürmektedir. Ayrıca İŞKUR tarafından yürütülen aktif işgücü programlarının etkilerinin değerlendirilmesi gerekliliği devam etmektedir.

2015 yılı itibarıyla 15-29 yaş grubu genç nüfus içerisinde istihdamda ve eğitimde yer almayanların oranı ülkemizde yüzde 28,8 ve OECD'de yüzde 14,5 iken bu oranlar 2016 yılında sırasıyla yüzde 28,2 ve yüzde 13,9 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran 2016 yılında Türkiye'de kadınlar için yüzde 41,5, erkeklerde ise yüzde 15,2 olup kadınlarda eğitim ve istihdamın dışında olma durumunun erkeklere göre daha kalıcı olduğu görülmektedir.

2016 yılında işgücünün yüzde 56,9'u, istihdamın yüzde 57,5'i ve işsizlerin yüzde 51,6'sı lise altı eğitim seviyesindekilerden ve okuryazar olmayanlardan oluşmaktadır. Mevcut işgücünün niteliği ve verimliliğinin düşük olması nedeniyle işgücü arz ve talebi arasında yaşanan uyumsuzluk, işgücü piyasasının etkinliğini azaltan önemli bir faktördür.

TABLO II: 17- 2016 Yılında İşgücünün Eğitim Düzeyi

(Yüzde)

	İşgücü	İstihdam	İşsiz	İKO	İstihdam Oranı	İşsizlik Oranı
Okuryazar Olmayanlar	3,4	3,6	1,8	17,8	16,8	5,7
Lise Altı	53,5	53,9	49,8	48,4	43,5	10,2
Lise	10,2	9,9	12,5	54,4	47,1	13,4
Mesleki ve Teknik Lise	10,4	10,3	11,1	65,9	58,2	11,6
Yükseköğretim	22,6	22,3	24,9	79,7	70,1	12,0
Toplam	100	100	100	-	-	-

Kaynak: TÜİK

Eğitimle birlikte özellikle yabancı dil, iletişim, problem çözme, ekip çalışmasına yatkınlık, eleştirel ve analitik düşünme, bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilme gibi temel beceriler istihdam edilebilirlik açısından önemini korumaktadır. İstihdam ve eğitim arasındaki bağı yeterince kurulamaması ve mesleki eğitimin işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda istenilen ölçüde verilememesi, insan gücü niteliği ile işgücü piyasasının talebi arasında uyumsuzluğa yol açmakta ve eş zamanlı olarak hem işsizliğe hem de boş iş pozisyonlarına neden olmaktadır. Bu çerçevede eğitim sisteminde yer alanların ve sistem dışına çıkmış olanların bilgi ve becerilerinin iş piyasasına uygun olarak geliştirilmesi önem arz etmektedir.

İşgücü piyasasında önemli gelişmeler yaşanmakla birlikte, başta gençlerde ve kadınlarda olmak üzere işgücü ve istihdama katılım ile yüksek işsizlik, iş kazaları, kayıt dışı istihdam, işgücü niteliği, istihdamın eğitim ve sosyal yardımlarla olan ilişkisi ve kırılgan istihdam önemini korumaktadır. İşgücü piyasasında etkinliğin artırılması amacıyla güvenceli esnek çalışma, aktif ve pasif işgücü programları gibi alanlarda sosyal diyalog mekanizmaları güçlendirilerek ilerleme kaydedilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulduğu, işgücünün niteliğinin yükseltilip etkin kullanıldığı, teknolojik değişimlerin ve dijitalleşmenin etkilerinin fırsata dönüştürüldüğü, toplumsal cinsiyet eşitliği ile işçi sağlığı ve güvenliği şartlarının iyileştirildiği, güvenceli esneklik yaklaşımının benimsendiği bir işgücü piyasasının oluşturulması temel amaçtır.

Esneklik ile güvence arasındaki dengenin sağlandığı, verimliliği esas alan ücret sisteminin oluşturulduğu, teknolojik gelişme ve değişime uyum sağlayabilecek istihdam olanaklarıyla herkese cinsiyet eşitliğine dayalı hak ve fırsatların sunulduğu etkin bir işgücü piyasası oluşturulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Öncelik/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak, başta kadın ve gençler olmak üzere tüm kesimler için nitelikli istihdam imkânları geliştirilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.314)			
Tedbir 111. Kadınların çalışma hayatına katılımını artırmak amacıyla gündüz bakımevi ve kreş hizmetlerinin erişilebilirliği artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı, İŞKUR, SGK, Mahalli İdareler, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	Kreş ve gündüz bakım evlerinin desteklenmesi amacıyla özel sektöre yönelik teşvik uygulamaları hayata geçirilecektir. Yerel yönetimlere ait kreşlerin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
Tedbir 112. Esnek çalışma biçimlerinin hayata geçirilmesi amacıyla gerekli altyapının oluşturulması sağlanacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İŞKUR, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	İşgücü piyasasına girişlerinin kolaylaştırılması amacıyla esnek çalışma biçimlerinin uygulanmasına yönelik ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 113. Gelecekte dönüşüm geçirecek veya yeni ortaya çıkacak işlerin tespit edilmesine yönelik bir değerlendirme raporu hazırlanacaktır.	İŞKUR (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, SGK, Mesleki Yeterlilik Kurumu, Üniversiteler, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	Dijital dönüşüm ve teknolojik değişimin fırsata çevrilebilmesi ve işgücü piyasası üzerinde olabilecek olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi amacıyla; gelecekte dönüşüm geçirecek veya yeni ortaya çıkacak sektör, meslek ve becerilerin tespit edilmesine yönelik bir değerlendirme raporu hazırlanacaktır. İşgücünün bu kapsamda yetiştirilmesi amacıyla aktif işgücü programlarının geliştirilmesini ve çeşitlendirilmesini sağlamaya yönelik programlar uygulamaya konulacaktır.
Tedbir 114. Ne eğitimde ne de istihdamdaki gençlere beceri kazandırılarak işgücüne katılımında artış sağlanacaktır.	İŞKUR (S) Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	Ne eğitimde ne de istihdamdaki gençlerin istihdamına katılımına nedenlerini ve çözüm önerilerini de içerecek şekilde bir analiz raporu hazırlanacaktır. Eğitim hayatını tamamlayamayanlar ile bir sonraki eğitim seviyesine devam edemeyen gençlerin İŞKUR ve MEB bünyesindeki mesleki eğitim kurslarından yararlanma ve bu kurslara erişim düzeyleri artırılabilecektir. Bu kapsamdaki gençlerin MEB

			tarafından İŞKUR'a yönlendirilmesini sağlayacak SGK, MEB ve İŞKUR ortaklığında takip sistemi kurulacaktır. İŞKUR tarafından kişiler aktif işgücü programlarından yararlandırılarak işgücü piyasasına dahil edilecektir.
Kayıt dışı istihdamla etkin mücadele edilecek, bu kapsamda elde edilen kazanımlar işgücü maliyetlerinin azaltılmasında kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.316)			
Tedbir 115. Yabancı kaçak işçiliği ve kayıt dışı istihdamı önleyici denetimlerin sayısı artırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Kayıt dışı yabancı istihdamının yoğun olduğu sektörlerle yönelik denetim programları hazırlanacak ve programlı iş teftiş faaliyetlerine etkin şekilde devam edilecektir. Mevsimlik tarım işçileri izleme sistemi oluşturularak tarım işçilerinin kayıt altına alınmasına yönelik denetimler etkinleştirilecektir.
Mesleki rehberlik ve danışmanlık hizmetleri başta olmak üzere aktif işgücü politikaları etki analizlerine dayandırılarak yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.317)			
Tedbir 116. Eğitim-İstihdam veri tabanı kurulacaktır.	TÜİK (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, İŞKUR, ÖSYM, SGK, TOBB, YÖK, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	Farklı kurumların sahip oldukları verilerin bir araya getirilerek eğitim ile istihdam arasındaki ilişkinin analiz edilmesini ve bu sayede kanıta dayalı politika geliştirilmesine altyapı sağlamak amacıyla Eğitim-İstihdam veri tabanı kurulacaktır. Bu kapsamda kişi, okul ve sektör bazında elde edilen veriler kullanılarak yapılacak büyük veri çalışması aracılığıyla eğitimle kazandırılan yeterliliklerin iş hayatıyla uyumunun değerlendirilmesi, sistemin güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 117. Aktif işgücü programlarının bireysel ihtiyaçlar doğrultusunda kişiye özel bir yaklaşımla verilmesi sağlanacaktır.	İŞKUR (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, SGK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	Aralık Sonu	Kişiyeye özel bir yaklaşımla başta özel politika gerektiren gruplar olmak üzere bireylerin en etkin biçimde işe yerleştirilmesini sağlayacak bir mekanizma oluşturulacaktır. Bu kapsamda İŞKUR'un bilgi işlem altyapısı geliştirilecektir. Bu sistem kullanılarak profil temelli danışmanlık yaklaşımı ile bireysel eylem planları hazırlanacak ve eylem planlarının düzenli olarak izleme ve değerlendirilmesi yapılacaktır.

<p>Tedbir 118. Aktif işgücü programları izleme ve değerlendirme sistemi geliştirilecektir.</p>	<p>İŞKUR (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, MYK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Üniversiteler, Meslek Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Aktif işgücü programlarının amaçlarına ulaşma ulaşmadığını ve bu programlara yapılan harcamaların etkinliği düzenli bir şekilde izlenecek, program türü ve il bazında izlemeye imkân veren çalışmalar tamamlanacaktır. Uygulanacak olan aktif işgücü programları söz konusu izleme ve değerlendirme çalışmalarının sonuçları dikkate alınarak tasarlanacaktır. Bu kapsamda başta toplum yararına programlar olmak üzere söz konusu programlar gözden geçirilerek etkin bir yapıya kavuşturulacaktır.</p>
<p>Tedbir 119. İş ve meslek danışmanlığı hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.</p>	<p>İŞKUR (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, MYK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İş ve meslek danışmanlarının özel politika gerektiren gruplara yönelik ihtisaslaşması sağlanacaktır. Bu kapsamda, iş ve meslek danışmanlarına yönelik hizmetçi eğitimler verilecektir. Uzaktan eğitim sisteminin etkinleştirilmesi sağlanacaktır. Ayrıca, iş arayanların iş arama becerilerinin geliştirilmesini amaçlayan iş kulüplerinin yaygınlaştırılması ve iş arayanların bu kulüplerden etkin şekilde yararlanmasına imkân verilecektir. İşverenlerle etkin bir iletişim sağlanması amacıyla işveren rehberi hazırlanacaktır.</p>
<p>Çalışma hayatında iş sağlığı ve güvenliği kültürü geliştirilecek, denetim ve teşvik uygulamaları ile iş sağlığı ve güvenliği standartlarına uyum artırılacak ve bu alanda yeterli sayı ve nitelikte uzman personel yetiştirilecektir. (Kalkınma Planı p.323)</p>			
<p>Tedbir 120. İş sağlığı ve güvenliği alanında temelde beceriler ile sektörlere özgü teftiş uygulama rehberleri hazırlanacak ve uygulamaya konacaktır.</p>	<p>Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İş sağlığı ve güvenliği alanında sektörlere özgü teftiş uygulama rehberleri hazırlanacak ve rehberlik ile yol göstericiliği esas alan, önleyici iş teftiş faaliyetlerine ağırlık verilecektir.</p>
<p>Temel ve Mesleki Becerileri Geliştirme Programı</p>			
<p>Tedbir 121. İşgücü piyasasında talep edilen temel beceriler ile gençlerin sahip olduğu yetkinlikler belirlenerek ülkemizdeki beceri açığı tespit edilecektir.</p>	<p>İŞKUR (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, MYK, TÜİK, YÖK, İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İşgücü piyasasındaki beceri düzeyinin tespitine yönelik İŞKUR tarafından Beceri Envanteri Projesi yürütülecektir. Bu kapsamda, işveren anketlerine dayalı olarak her bir meslek koduna ait işgücü piyasasında ihtiyaç duyulan beceri detayları tespit edilecektir.</p>

2.2.1.12. Sosyal Güvenlik

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı 2016 yılında yüzde 83,5 düzeyine ulaşmıştır. Bu oranın daha da artırılması amacıyla, fiili denetimlerin yanı sıra başta kamu kurumları arasında olmak üzere veri paylaşımı, bilgi teknolojilerinden yararlanılması ve toplumsal bilincin artırılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

Sağlık bütçesinde kaynak etkinliğinin sağlanması amacıyla yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede özellikle hasta ve işlemin takibinin yapılması, suistimallerin önlenmesi, gereksiz ve mükerrer tetkiklerin önüne geçilmesi konuları sağlığa ilişkin önemli gündem maddeleri arasında yerini korumaya devam etmektedir. Sağlık hizmetlerinin gereksiz ve kötüye kullanımında caydırıcı bir araç olan muayene katılım payı tutarları 2017 yılı başından itibaren sağlık tesislerinin yer aldıkları basamaklara göre farklılaştırılarak uygulanmaya başlamıştır. Böylelikle hastalara sağlık durumlarına uygun basamaklarda tedavinin verilmesi ile hizmet sunumunda maliyet etkinliğinin gerçekleştirilmesi adına önemli bir adım atılmıştır.

2016 yılında asgari ücrete yapılan artışın işverenler üzerinde oluşturduğu mali yükün azaltılması amacıyla, sigortalı başına aylık yaklaşık 100 TL tutarında prim desteği uygulamasına, 6770 sayılı Kanun ve 2017/9865 sayılı BKK doğrultusunda 2017 yılında da devam edilmiştir. Bu düzenleme, artan mali yük gerekçesiyle işverenlerin işçilerini kayıt dışı biçimde çalıştırma eğilimine girmelerinin önlenmesi açısından önem arz etmektedir.

09/02/2017 tarihinde yürürlüğe giren 687 sayılı KHK ile getirilen düzenlemeyle kayıtlı istihdamın artırılması kapsamında özel sektör işverenlerine, işe aldıkları her ilave kişi için ödemeleri gereken sigorta prim tutarının her bir günü için 2017 yılı sonuna kadar yaklaşık 22 TL tutarında sigorta primi desteği sağlanmaya başlanmıştır.

GSS prim borçlarının sayısının artması ve prim tahsilatında yaşanan sıkıntılar nedeniyle GSS sisteminde revizyona gidilmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu doğrultuda 08/03/2017 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan 6824 sayılı Kanunla gelir testine girme zorunluluğu ortadan kaldırılmıştır. Buna göre, 01/04/2017 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere sosyal güvencesi olmayan veya bakmakla yükümlü olunan kişi kapsamında sağlık yardımı alma imkânı olmayan kişilerin tümü için GSS primi tutarı aylık brüt asgari ücretin yüzde 3'ü olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, dileyen kişiler gelir testine başvurarak, aile içindeki kişi başı gelirlerinin brüt asgari ücretin üçte birinden az olduğunu gösterdikleri takdirde, eski uygulamadaki gibi GSS priminden muaf tutularak bu kişilerin primleri devlet tarafından ödenmektedir. İlave olarak aynı Kanunla 01/04/2017 tarihi öncesine ait GSS prim borçlarına ilişkin yeniden yapılandırma imkânı da getirilmiştir. 6824 sayılı Kanunla getirilen bir diğer düzenleme de hizmet akdiyle çalışanlara yönelik uygulanan işsizlik sigortası uygulamasının bir benzerinin 2018 yılı başından itibaren kendi nam ve hesabına çalışanlar için de uygulanmasını sağlayacak olan Esnaf Ahilik Sandığının kurulmasıdır. Söz konusu Sandığın prim gelirlerini devlet ve sigortalı katkısı oluşturacaktır. Sandık, üyelerine işsizlik durumunda Esnaf Ahilik Sandığı ödeneği sağlama, aktif işgücü hizmetleri kapsamında kurs ve program destekleri sunma, yeni bir iş bulma gibi bazı ödeme ve hizmetler sunacaktır.

7020 sayılı Kanunla Sosyal Güvenlik Kurumuna olan 2017 yılı Mart ayı ve öncesine ilişkin prim, idari para cezası ve diğer borçların yapılandırılmasına yönelik düzenleme gerçekleştirilmiştir.

SGK tarafından tam otomasyona geçiş kapsamında faaliyetlere devam edilmekte olup çeşitli meslek mensuplarının tescil-terk-emeklilik işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilebilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

TABLO II: 18- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2014	2015	2016
I. Kamu Çalışanlarının Sigortalı Sayıları	11 147 192	11 560 377	11 520 218
1. Aktif Sigortalılar	2 910 148	3 032 971	2 982 548
2. Aylık Alanlar (kişi)	1 958 401	2 002 355	2 051 241
3. Bağımllılar	6 278 643	6 525 051	6 486 429
4. Aktif Sigortalı/Pasif Sigortalı (1)/(2)	1,49	1,51	1,45
5. Bağımllılık Oranı (3+2)/(1)	2,83	2,81	2,86
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	38 418 396	39 893 858	40 400 763
1. Aktif Sigortalılar ¹	13 121 527	13 743 643	13 440 553
2. Kısmi Süreli Çalışan Sigortalılar	292 474	339 375	349 055
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	46 996	40 615	36 125
4. Aylık Alanlar (kişi)	6 509 713	6 839 981	7 144 139
5. Bağımllılar	18 447 686	18 930 244	19 430 891
6. Aktif Sigortalı/Pasif Sigortalı (1+2+3)/(4)	2,07	2,06	1,94
7. Bağımllılık Oranı (5+4)/(3+2+1)	1,85	1,82	1,92
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	14 610 481	14 810 840	14 362 611
1. Aktif Sigortalılar ²	1 963 165	2 035 701	1 983 661
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	116 204	104 999	92 595
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	864 468	797 334	717 876
4. Aylık Alanlar (kişi)	2 452 887	2 541 927	2 559 823
5. Bağımllılar	9 213 757	9 330 879	9 008 656
6. Aktif Sigortalı/Pasif Sigortalı (1+2+3)/(4)	1,20	1,16	1,09
7. Bağımllılık Oranı (5+4)/(3+2+1)	3,96	4,04	4,14
IV. Özel Sandıklar Toplamı	377 800	386 572	392 201
1. Aktif Sigortalılar	136 482	140 111	140 174
2. Aylık Alanlar	88 359	89 483	85 920
3. Bağımllılar	152 959	156 978	166 107
4. Aktif Sigortalı/Pasif Sigortalı (1)/(2)	1,54	1,57	1,63
5. Bağımllılık Oranı (3+2)/(1)	1,77	1,76	1,80
V. Genel Toplam	64 553 869	66 651 647	66 675 793
1. Aktif Sigortalılar	18 131 322	18 952 426	18 546 936
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	116 204	104 999	92 595
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	911 464	837 949	754 001
4. Kısmi Süreli Çalışan Sigortalılar	292 474	339 375	349 055
5. Aylık Alanlar	11 009 360	11 473 746	11 841 123
6. Bağımllılar	34 093 045	34 943 152	35 092 083
7. Aktif Sigortalı/Pasif Sigortalı (1+2+3+4)/(5)	1,77	1,76	1,67
8. Bağımllılık Oranı (5+6)/(1+2+3+4)	2,32	2,29	2,38
VI. Genel Nüfus Toplamı	77 695 904	78 741 053	79 814 871
VIII. Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	83,1	84,6	83,5

Kaynak: SGK

(1) Zorunlu sigorta ve yurt dışı topluluk sigortasını kapsamaktadır.

(2) Muhtarlık ve zorunlu sigortayı kapsamaktadır.

Sosyal sigorta sisteminin gelirleri giderlerini karşılayamamakta ve sistem açık vermeye devam etmektedir. Sistemde gerçekleştirilen reformlara rağmen geçmişte uygulanan erken

emeklilik, yüksek aylık bağlama oranlarından kaynaklanan yükümlülüklerin devam etmesi ve yüksek sağlık harcamaları açığın başlıca nedenlerini oluşturmaktadır. Finansman açığını kapatmak için sisteme bütçeden yapılan transfer tutarının GSYH'ya oranı; sosyal sigorta primlerine devlet katkısı, ek ödemeler, faturalı ödemeler, ek karşılıklar, sosyal sigorta primleriyle ilgili teşvik tutarları ve ödeme gücü olmayanların GSS primleri hariç olmak üzere 2015 yılında yüzde 0,53'ten 2016 yılında yüzde 0,78'e yükselmiştir.

Sosyal sigorta sisteminin finansal sürdürülebilirliğinin önemli göstergelerinden biri olan aktif/pasif oranı 2014 yılı sonu itibarıyla 1,77, 2015 yılında 1,76, 2016 yılında ise 1,67 olarak gerçekleşmiştir. Sosyal sigorta sistemi gelirlerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olan kayıt dışı istihdam oranı ise 2016 yılında yüzde 33,5 olmuştur. 2016 yılında yüzde 8,3 olan 65 yaş ve üzeri nüfusun toplam nüfusa oranının 2023 yılında yüzde 10,2'ye, 2050'de yüzde 20,8'e yükselmesi ve dolayısıyla nüfusun giderek yaşlanması beklenmektedir. 65 yaş ve üzerindeki nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranı incelendiğinde 2016 yılında yüzde 12,3 olan bu oranın 2023 yılında yüzde 14,9'a, 2050'de ise yüzde 32,9'a yükseleceği tahmin edilmektedir. Yaşlı bağımlı nüfus oranındaki artışın, aktif-pasif oranı üzerinde bir baskı ve beraberinde emeklilik sigortası giderlerini yükseltici bir etki oluşturması beklenmektedir. Benzer biçimde, yaşlanan nüfus, sağlık teknolojilerindeki ilerlemeler ve hanehalkı gelirlerindeki artış, sağlık harcamalarında yükselmeye neden olarak beraberinde sağlık sigortası giderlerini de artıracaktır.

İşgücüne katılım oranının düşüklüğü, istihdam içinde kayıt dışı istihdamın payının görece yüksekliği, kayıtlı istihdam edilen çalışanların primlerinin önemli ölçüde asgari ücret üzerinden yatırılması, sosyal sigorta sisteminin verimliliğini olumsuz etkilemeye devam etmektedir. Bu kapsamda özellikle kadınların kayıtlı istihdamının sağlanmasına yönelik düzenlemeler büyük önem arz etmektedir. Son yıllarda kadınların kayıt dışı istihdam oranlarında her ne kadar düşüş olsa da, 2016 yılı itibarıyla söz konusu oran yüzde 44,3 olarak gerçekleşmiştir. 6663 sayılı Kanunla getirilen yarı zamanlı çalışmanın işçiler açısından hangi işlerde yapılabileceğini ve uygulamaya ilişkin usul ve esaslarını belirleyen Yönetmelik 08/11/2016 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi amacıyla 5510 sayılı Kanunla aylık bağlama oranları düşürülmüştür. Bu nedenle, bireylerin emeklilik döneminde hayat standartlarını koruyabilmeleri için primlerin gerçek ücretler üzerinden bildirilmesi, çalışma hayatında daha uzun sürelerde kalmanın teşvik edilmesi ve bireysel tasarrufların artırılması konuları önem arz etmektedir. Bu çerçevede 6740 sayılı Kanunla 2017 yılından itibaren çalışanların otomatik olarak tamamlayıcı bir emeklilik planına dâhil edilmesi uygulaması getirilmiştir. Çalışanların İşverenleri Aracılığıyla Otomatik Olarak Emeklilik Planına Dâhil Edilmesine İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik 02/01/2017 tarihinde yürürlüğe konulmuştur. Buna göre kamu idarelerinde ve özel sektörde çalışan kişilerin kademeli olarak bireysel emeklilik sistemine otomatik olarak dâhil edilmesi uygulaması başlamıştır.

Kişileri gerçek gelirleri üzerinden prim ödemeye teşvik eden, kayıtlı istihdamı önceleyen, sosyal yardım ve istihdam arasındaki ilişkiyi geliştiren bütünsel politikalara duyulan ihtiyaç önemini korumaktadır.

Geri ödeme kapsamında olmayan sağlık hizmetlerinin sağlanmasında tamamlayıcı sağlık sigortası modellerinin geliştirilmesi ile devlet katkısı teşviki getirilen tamamlayıcı emeklilik kapsamındaki nüfusun artırılmasına yönelik ihtiyaç devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Sosyal güvenlik sisteminin nüfusun tamamını kapsayan, adil, kaliteli ve mali açıdan sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

Çalışanları sosyal sigorta çatısı altında toplayan, kayıt dışı istihdamla mücadele konusunda etkin denetim-koordinasyon mekanizmasına sahip bir sistem hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sosyal güvenlikte hak ve prim geliri kayıplarına yol açan kayıt dışılıkla etkin mücadele kapsamında, denetime, koordinasyona, bilişim altyapısına ve bilinçlendirme faaliyetlerine önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.328)			
Tedbir 122. SGK denetim mekanizmaları güçlendirilerek sosyal sigorta sistemi gelirlerindeki kayıp ve kaçaklar azaltılacaktır.	SGK (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, İŞKUR, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Örgütleri	Aralık Sonu	Kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik kurum ve kuruluşlarla yapılan veri paylaşımı çalışmalarının kapsamı genişletilecektir. Risk odaklı denetim yaygınlaştırılacak, ücreti eksik bildirilen kalifiye mesleklerdeki kişilerin tespitine yönelik çalışmalar yürütülecektir. Sigorta alanında yapılan veri analizi çalışmalarının etkinliğinin artırılması kapsamında Teftiş Yönetim Sistemi projesi tamamlanarak uygulamaya konulacaktır.
Sosyal güvenlik mevzuatı sade ve anlaşılır bir yapıya kavuşturulacak, kişileri sistemden uzaklaştıran bürokratik formaliteler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.329)			
Tedbir 123. Sosyal güvenlik mevzuatı sadeleştirilecektir.	SGK (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı	Aralık Sonu	Bireylerin sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülüklerini doğrudan mevzuata başvurarak anlayabilmelerini kolaylaştırmak için öncelikli olarak belirlenecek konulardan başlamak üzere mevzuat sadeleştirmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 124. Kolay işverenlik uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	SGK (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Örgütleri	Aralık Sonu	Mevcutta 5510 sayılı Kanununun Ek 9 uncu maddesi kapsamında ev hizmetlerinde 10 gün ve üzeri çalışan sigortalıların işverenlerine kolay işverenlik kapsamında işyeri bildirgesi, aylık prim ve hizmet belgesi vermek yerine bir form ile SGK'ya bildirimde bulunabilmeleri imkânı veren uygulamanın, Kurumca belirlenecek devamlı nitelikteki işyerleri için de uygulanabilmesi çerçevesinde gerekli çalışma ve mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilecektir.

Kişilerin sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülüklerinden haberdar olmaları, iş ve işlemlerini yürütürken kullanacakları erişim kanallarını tanımlama sağlanacak ve bu kanalların erişilebilirlikleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.330)

Tedbir 125. Sigortalı nüfusun yükseltilmesi kapsamında sosyal güvenliğe ilişkin hak ve yükümlülükler konusunda farkındalık artırılabilecektir.

SGK (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Meslek Örgütleri ve ilgili STK'lar

Aralık
Sonu

Erken yaşta sosyal güvenlik bilinci kazandırılması amacıyla sosyal güvenlik hak ve yükümlülüklerinin eğitim müfredatına eklenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. Esnaflar, din görevlileri ve öğrenciler gibi özel kesimlere yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.

Tıbbi ve ekonomik değerlendirme çalışmalarını dikkate alan bir geri ödeme sistemi oluşturulacak geri ödeme kapsamında olmayan sağlık hizmetlerinin sağlanması için tamamlayıcı sağlık sigortacılığı teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p. 332)

Tedbir 126. Tani ilişkili Gruplara (TİG) dayalı geri ödeme yönteminin yaygınlaştırılması kapsamında pilot çalışmalara başlanacaktır.

SGK (S), Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları

Aralık
Sonu

SGK bünyesinde TİG'e yönelik geri ödeme altyapısı oluşturulacak, pilot çalışma yapılacak hastanelerden gelecek olan TİG verilerinin mevcut ödeme yöntemiyle karşılaştırılması çalışması yapılacaktır.

2.2.1.13. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye'de lisanslı sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi 2017 yılında da devam etmiştir. 2016 yılı Eylül ayında 6,8 milyon olan lisanslı sporcu sayısı (SGM, TFF, MEB toplamı) Eylül 2017 itibarıyla 6,9 milyona, 13.454 olan spor kulübü sayısı, 13.724'e, 221.046 olan antrenör sayısı ise 233.070'e yükselmiştir.

2016 yılında engellilerin spora katılımını artırmak amacıyla özel projeler hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda engelli otobüsleri temin edilmiş; iki bine yakın antrenör, engelli sporcularla çalışabilmek için formasyon eğitiminden geçirilmiş ve engellilere yönelik yaz spor okullarına 2017 yılında 6.183 kişi katılmıştır.

Spor alanında kaydedilen gelişmelere rağmen, fiziki ve beşeri altyapının güçlendirilerek ülke genelinde dengeli dağılımının sağlanması, spor eğitiminin iyileştirilmesi, sporda etik kurallara uyumun artırılması, başarılı sporcuların yetiştirilmesi ve sporun bir yaşam tarzı olarak benimsetilerek geniş kitlelere yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir. Mahalli idarelerin spor alanındaki etkinliklerinin artırılması, spor kulüpleri ve federasyonlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi, spordaki şiddet ve doping olaylarının önlenmesi ve spor finansmanının çeşitlendirilerek artırılması gerekmektedir.

Sporun toplumun her kesimine yaygınlaştırılması açısından spor tesislerinin bölgeler ve branşlar bazında dengeli dağılımlarının sağlanması, tesislerin etkin kullanılması için tedbirler alınması ve farklı spor branşlarının kamuoyuna tanıtılması gerekmektedir.

Vatandaşları spor yapmaya teşvik etmek amacıyla geliştirilen projelerin etki değerlendirmesinin yapılabilmesi için halkın spor yapma alışkanlıklarını ölçen, uluslararası standartlara uygun saha çalışmalarının düzenli olarak yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Sağlıklı ve hareketli bir yaşamın gereği olarak toplumda spor yapma kültürünün yerleştirilmesi, spor hizmetlerinin kalitesi ve çeşitliliğinin artırılarak sporun geniş kitlelere yaygınlaştırılması ile başarılı sporcular yetiştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Vatandaşların fiziksel hareketliliğini teşvik edecek programlar geliştirilecek, uygun rekreasyon alanları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.338)			
Tedbir 127. Halkın spora olan ilgisini artıracak proje ve kampanyalar hayata geçirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, RTÜK, TRT, Basın Kuruluşları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Halkın spora ilgisini artıracak projeler desteklenecek, spor tesislerine erişim imkânları iyileştirilecek, kişilerin aktif olarak spor yapmasını teşvik edecek kampanyalar düzenlenecektir. Medyada, spor yapmayı teşvik edici ve farklı spor branşlarını tanıttığı programlara yer verilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 128. Engelli vatandaşların sportif faaliyetlere katılmalarını teşvik edecek projeler geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Mahalli İdareler, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Engelli sporcuların, spor tesislerine erişimleri için illerde engelli otobüsleri temin edilecek ve tesisler engelli vatandaşların kullanımına elverişli hale getirilecektir.
Erken çocukluk eğitiminden başlamak üzere tüm eğitim kademelerinde spor eğitimi içerik ve uygulama olarak iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.339)			
Tedbir 129. İlk ve ortaöğretim kademelerinde verilen spor eğitimi iyileştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Federasyonları, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Spor eğitimi okul öncesinden başlayarak ilk ve ortaöğretim kademelerinde yaygınlaştırılacak, çocukların farklı spor branşlarıyla uğraşması sağlanacaktır. Okullara antrenör desteği verilecek, uygun spor alanlarının oluşturulması sağlanacaktır.
Kamuya ait tüm spor tesislerinin bütün vatandaşların kullanımına açık olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.341)			
Tedbir 130. Kamuya ait tüm spor tesisleri vatandaşların kullanımına açılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Farklı kamu kurum ve kuruluşlarına ve mahalli idarelere ait spor tesislerinin envanteri ve kullanım imkânları, halkın rahatça erişebileceği ve kullanılabileceği şekilde internet ortamında paylaşılacaktır.
Başarılı sporcu yetiştirmek amacıyla elit sporcu seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecek, gerekli fiziki ve beşeri altyapı imkânları oluşturulacak, Olimpik Sporcu Kamp Eğitim Merkezleri kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.342)			

<p>Tedbir 131. Elit kategorisinde yer alma potansiyeli taşıyan sporcuları seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Spor alanında yetenekli bireylerin erken yaşta tespit edilebilmesi ve gerekli yönlendirmenin yapılabilmesi amacıyla elit kategorisinde yer alma potansiyeli taşıyan sporcuları seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecektir.</p>
<p>Sporcu sağlığı merkezleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği artırılarak yaygınlaştırılacak, spor hekimi ihtiyacının giderilmesine yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.343)</p>			
<p>Tedbir 132. Sporcu sağlığı merkezlerinin hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak iyileştirilecektir.</p>	<p>Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Spor Federasyonları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sporcu sağlığı merkezleri konusunda bölgeler itibarıyla mevcut durum ve ihtiyaç tespiti çalışması yapılacak, ihtiyaca göre yeni merkezlerin kurulması sağlanacaktır. Sporcu sağlığı merkezleri hizmet kalitesi ve çeşitliliği açısından çağın gereklerine uyumlu şekilde güçlendirilecektir.</p>
<p>Tedbir 133. Spor hekimi ihtiyacı tespit edilerek yeterli sayıda uzman hekimin yetiştirilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>Sağlık Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sportif başarının elde edilmesinde kritik öneme sahip olan sporcu sağlığına yönelik hizmetlerin geliştirilmesi amacıyla spor hekimi yetiştirilmesine ağırlık verilecek ve bu kapsamda ihtiyaç duyulan spor hekimi sayısı tespit edilerek bir planlama dâhilinde yetiştirilmesi için gerekli altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.</p>

2.2.1.14. Nüfus Dinamikleri

a) Mevcut Durum

Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) verilerine göre 2016 yılında 79,8 milyon olan ülkemiz nüfusunun, 2017 yılında 80 milyonu aşması beklenmektedir. Uzun süredir azalma eğiliminde olan toplam doğurganlık hızı 2000'li yılların ortalarından itibaren yenileme seviyesi civarında durağanlaşmış, doğurganlık yanlısı politikaların da sonucunda 2011 yılından sonra ise bir artış eğilimi göstermiştir. 2011 yılında 2,05 çocuğa kadar düşen toplam doğurganlık hızı 2016 yılında 2,1'e yükselerek nüfusun kendini yenileme seviyesinde gerçekleşmiştir. Doğurganlık hızındaki genel olarak aşağı yönlü hareketin temel nedeni ortalama evlenme yaşının yükselmesi ve doğumların ertelenmesi olarak görülmektedir. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına (TNSA) göre doğurganlık hızının en yüksek olduğu yaş grubu 20-24'ten 25-29'a yükselmiştir. 2008 yılı TNSA'ya göre ortalama ideal çocuk sayısı 2,5 iken 2013 yılında bu sayı 2,8'e yükselmiştir. TNSA sonuçlarına göre eğitim ve gelirin yüksek olduğu toplum kesimlerinde doğurganlık seviyesi daha düşüktür.

Uzun vadede düşen doğurganlık hızının 2011 yılından sonra artış eğilimi göstermesi ve doğurganlık yanlısı nüfus politikalarının uygulamaya geçirilmesiyle Onuncu Kalkınma Planında yer alan toplam doğurganlık hızındaki yenileme seviyesinin korunması hedefine ulaşılması beklenmektedir.

TABLO II: 19- Demografik Göstergeler

	2011	2015	2016
Toplam doğurganlık hızı (kadın başına)	2,05	2,15	2,10
Doğuşta beklenen yaşam süresi (yıl) (1)	76,6	78,0	
Erkek	74,4	75,3	
Kadın	78,9	80,7	
Nüfus artış hızı (binde)	13,5	13,4	13,5
Nüfus (bin)	74 724	78 741	79 815

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları ve ADNKS verileridir.

(1) Doğuşta beklenen yaşam süresine ait son veri 2014-2016 dönemine aittir.

Doğuşta beklenen hayat süresinin uzaması sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. 2016 yılı sonu itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) 6.651.503 kişi olup bu nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 8,3'e ulaşmıştır. Doğuşta beklenen yaşam süresi 2014-2016 dönemi itibarıyla erkeklerde 75,3 yıl, kadınlarda 80,7 yıl olmak üzere ortalama 78 yıla ulaşmıştır. Yaşlı nüfusun artmasıyla çalışma çağı nüfusunun bakmakla yükümlü olduğu nüfus gelecekte artacak ve üretken nüfusun payı azalacaktır. Projeksiyonlara göre yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki oranının 2023 yılında yüzde 10,2'ye, 2050 yılında ise yüzde 20,8'e ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede doğurganlık hızının korunması ve yaşlanan nüfusa yönelik etkin ve uygun zamanlı politikaların geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Kadının eğitim, gelir ve istihdam düzeyinde beklenen artışlar sonucunda uzun vadede doğurganlığın azalması beklenmektedir. TÜİK uzun dönem nüfus projeksiyonlarına göre, tedbir alınmaması halinde, bu hızın 2050 yılına kadar 1,65 çocuk seviyelerine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması, eğitimin kalitesinin artırılması ve fırsat eşitliğinin iyileştirilmesi, okul öncesi eğitim ve bakım ihtiyacının karşılanması, fiziki, sosyal ve kültürel anlamda çocuk dostu ortamların hazırlanması konularında tedbirler alınması önem arz etmektedir.

2014-2016 döneminde yapılan düzenlemelerle birlikte Onuncu Kalkınma Planında benimsenen aile ve nüfus politikası kapsamında gerçekleştirilmesi planlanan tedbirler büyük ölçüde tamamlanmıştır. Bundan sonraki dönemde hayata geçirilen politikaların izlenip değerlendirilmesi ve ihtiyaç duyulması halinde revize edilmesi önemli görülmektedir.

TÜİK tarafından nüfus kayıt verileri kullanılarak hazırlanan uzun vadeli nüfus projeksiyonları ve ülkemiz için ilk defa üretilen hayat tabloları nüfus alanında veri ihtiyacını karşılamada önemli katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte, bu alanda veriye dayalı politikaların geliştirilmesi, bu politikaların izlenmesi ve değerlendirilmesi amacıyla nüfus kayıt sisteminin geliştirilmesi ve güncel verilerin üretilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ekonomik gelişmeler ve yürütülen dışa açılma politikaları; ülkemizin göç alan ve veren ülke konumunu güçlendirmektedir. Ülkemize yönelik yabancı işgücü göçünde önemli bir artış kaydedilmekte olup 2016 yılında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından 24.400'ü uzatma olmak üzere toplam 73.563 çalışma izni verilmiştir. Çalışma izni alanların yüzde 43,3'ü yükseköğretim mezunudur. Diğer taraftan 17.170 yabancıya, ev içi çocuk ve yaşlı bakımı için çalışma izni verilmiştir. Mevsimlik ve kayıt dışı çalışanlar dikkate alındığında ülkemizdeki yabancı çalışan sayısının daha yüksek olduğu tahmin edilmektedir.

6735 sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığında Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Yüksek nitelikli insan gücünün ülkemize kazandırılması için kolaylaştırılmış yeni bir çalışma izni olarak kanunda yer alan Turkuaz Kart Yönetmeliği 14/03/2017 tarihinde yayımlanmıştır. Turkuaz Kart başvurusu sahipleri Uluslararası İşgücü Genel Müdürlüğünce belirlenen kıstaslar kapsamında oluşturulan puanlama sistemine göre değerlendirilmektedir.

Türkiye, uluslararası yükseköğretim alanında sadece bölgesinde değil dünya genelinde bir cazibe merkezi konumundadır. 2012 yılına kadar çoğunluğu Orta Asya ve Balkan ülkelerinden olmak üzere ortalama 8 bin başvuru alan Türkiye Burslarına 2017 itibarıyla 163 farklı ülkeden 106.550 başvuru yapılmış ve 5.550 öğrenci burslu olarak üniversitelerimizde okuma hakkı kazanmıştır. 2017-2018 öğretim yılında Türkiye’de 16.550 öğrenci Türkiye Bursları ile öğrenim görmektedir.

Yurtdışı Vatandaşlara Burs Verilmesine İlişkin Yönetmelik 14/04/2017 tarihinde yayımlanmıştır. Yönetmelik yurt dışında yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına en az yükseköğretim seviyesinde eğitim, araştırma, uzmanlık bursu verilmesini ve burslulukla ilgili işlemlere dair usul ve esasları belirlemektedir.

Yurtdışında yerleşik olarak yaşayan ve diğer ülke vatandaşlığına geçen vatandaşlarımızın sayısının yaklaşık altı milyon olduğu tahmin edilmektedir. İlk kez 2012 yılında yurtdışında oy kullanma imkânı hayata geçirilmiş ve 16/04/2017 tarihinde gerçekleşen halkoylamasında yaklaşık üç milyon kayıtlı seçmenin bir buçuk milyonu oy kullanmıştır. Yurtdışında yaşayan seçmenlere yerinde oy kullanma hakkının verilmesiyle birlikte siyasal katılım artmıştır.

2011 yılında Suriye’de başlayan iç savaş neticesinde meydana gelen göçmen krizi süresince Türkiye 3,2 milyon Suriyeli sığınmacıya geçici koruma statüsü sağlamış ve kayıt altına almıştır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin kayıt bilgilerinin doğrulanması için yeniden kayıtlama projesi 2017 yılı içerisinde hayata geçmiştir. Haziran 2017 sonu itibarıyla 215 bin kişiye ulaşılarak kayıtlar yenilenmiştir.

2005 yılından 2016 yılı sonuna kadar yapılan uluslararası koruma başvuru sayısı 282.518’e ulaşmıştır. 2016 yılı sonu itibarıyla ülkemizde 174.466 düzensiz göçmen yakalanmıştır. 2016 yılı içerisinde geçici koruma kapsamında 4.120, uluslararası koruma kapsamında ise 7.901 yabancı, üçüncü ülkelere yerleştirilmiştir. Tüm bu veriler ışığında Türkiye dünyada en fazla sığınmacıya ev sahipliği yapan ülke konumuna gelmiştir.

Göçmen akımına mali destek sağlama ve sorumluluk paylaşma amacıyla 29/11/2015 tarihinde Avrupa Birliği ile bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmayla 2016 ve 2017 dönemi için insani yardım, eğitim, sağlık ve işgücü piyasası alanlarında Avrupa Birliği toplamda 3 milyar Avro destek sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu kapsamda Ekim 2017 itibarıyla 1,6 milyar Avro sözleşmeye bağlanmış, bunun 883 milyon Avrosu uygulayıcı kurumların hesaplarına aktarılmıştır.

2017 yılında İçişleri Bakanının başkanlığında toplanan Göç Politikaları Kurulunda Milli Göç Politikasının oluşturulması karara bağlanmış ve çalışmalara başlanmıştır.

Göç alanında güvenilir bir veri sisteminin oluşturulması, yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal statülerinin güçlendirilmesi ve ülkemizle ilişkilerinin geliştirilmesi, göç ve uluslararası koruma alanında hukuki ve kurumsal yapılanma eksikliklerinin tamamlanması, uluslararası korumadan faydalananlar için sağlık, barınma ve eğitim sorunlarının giderilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Sahip olduğumuz genç nüfusun yarattığı demografik fırsat penceresinden azami derecede faydalanılması, toplam doğurganlık hızındaki düşüşlerin önlenerek dinamik nüfus yapısının korunması ve nüfusun yaşam kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.

Ülkemizin ekonomik, sosyal, kültürel ve dış politika önceliklerini gözeterek, insan odaklı bir milli göç politikası oluşturularak etkin bir şekilde uygulanması esastır. Başta AB ülkelerinde olmak üzere yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ekonomik ve sosyal statülerinin güçlendirilmesiyle ülkemizle ilişkilerinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Nüfusa ilişkin kayıt sistemleri; doğum, ölüm, iç ve dış göçe ilişkin verilerin güncel olarak takip edilmesine imkan verecek şekilde geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p. 353)			
Tedbir 134. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması yapılacaktır.	Hacettepe Üniversitesi (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜİK	Aralık Sonu	Ülkemizde nüfus ve üreme sağlığı alanındaki veri ihtiyacını karşılamak üzere Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü tarafından 2018 TNSA'ya başlanacaktır.
Ülkenin ekonomik ve sosyal yapısını destekleyecek şekilde seçici bir yaklaşımla nitelikli yabancı işgücü artırılacak ve yabancı kaçak işçi sayısı azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p. 354)			
Tedbir 135. Kayıt dışı yabancı işgücü istihdamının önlenmesi için öncelikli olarak Geçici Koruma Kapsamındaki sığınmacılara yönelik bilgilendirme ve bilinçlendirme faaliyetleri artırılabilecektir.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, SGK	Aralık Sonu	Kayıt dışı yabancı istihdamla mücadele kapsamında çalışma izni sürecine dair bilgi sahibi olmayan yabancılara ve işverenlere yönelik kamu kurum ve kuruluşlarının bilgilendirme faaliyetleri çeşitlendirilecektir.
Yurt dışındaki vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler çeşitlendirilecek ve ülkemizle bağları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.355)			
Tedbir 136. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağları güçlendirilecektir.	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, YÖK	Aralık Sonu	Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın özellikle gençlere yönelik olarak düzenlenecek hareketlilik programları ve sosyo-kültürel programlarla Türkiye ile bağları güçlendirilecektir.
Ülkemize yurt dışından gelen göçmen, uluslararası korumaya muhtaç olanlar, kaçak işçiler ve transit geçiş yapanlara ilişkin etkin bir izleme ve takip sistemi oluşturulacak ve uluslararası koruma statüsü tanınan kişilerin ülkeye uyumu desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.356)			
Tedbir 137. Milli Göç Politika Belgesi hazırlanacaktır.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı,	Aralık Sonu	Etkin bir göç yönetimi oluşturulması amacıyla yönelik olarak ülkemizde yasal olarak ikamet eden ve uluslararası koruma kapsamında olan yabancılara dair gerekli görülen alanlarda politikaları belirleyen Milli Göç Politika Belgesi hazırlanacaktır.

	Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, AFAD		
Tedbir 138. Ülkemizdeki yabancıların topluma uyumunun kolaylaştırılmasına yönelik farkındalık çalışması yürütülecektir.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Ülkemizdeki yabancıların topluma uyumunun kolaylaştırılmasına yönelik ülke genelinde bilgilendirme toplantıları yapılacak, çeşitli dillerde afiş, broşür, video gibi bilgilendirme materyali hazırlanarak dağıtılacaktır.
Tedbir 139. Göç izleme ve takip sistemi iyileştirilecektir.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı, YÖK, İŞKUR, TÜİK	Aralık Sonu	GöçNet sisteminin etkin çalışması sağlanacak, entegrasyon yapılan kurum sayısı artırılabilecektir. Yabancıların bildirim yükümlülüklerini biyometrik doğrulama ile yerine getirmesi için gerekli altyapı çalışmalarını tamamlanacaktır. Geçici koruma kapsamındaki yabancıların verileri güncellenecektir.
Tedbir 140. Geri kabul işlemleri için gerekli altyapı ve kapasite geliştirilecektir.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), Dışişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Sahil Güvenlik Komutanlığı	Aralık Sonu	Geri kabul irtibat ofisleri için hava, deniz ve gerekli kara hudut kapılarında ofisler kurulacak ve ofislerin çalışma usulleri ile görev alanları belirlenecektir. İşbirliği yapılacak kuruluşlarla ortak eğitimler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 141. Yabancılar İletişim Merkezine erişim kolaylaştırılacaktır.	Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (S), TÜRKSAT	Aralık Sonu	Yabancılar sunulan hizmetlerin takibi ve bilgilendirme faaliyetleri için akıllı cihazlara yönelik bir uygulama geliştirilecektir.

2.2.1.15. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

Kamu idareleri tarafından orta vadeli amaç ve hedeflerin somutlaştırıldığı, bu amaç ve hedefler doğrultusunda faaliyetlerin belirlendiği, bütçelendirildiği, uygulandığı ve performansının ölçüldüğü stratejik yönetim döngüsünün temel araçları olan stratejik planlar, performans programları ve faaliyet raporlarının hazırlanmasında önemli ilerlemeler sağlanmıştır.

Stratejik plan hazırlamakla yükümlü merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri, sosyal güvenlik kurumları, KİT'ler, il özel idareleri ile nüfusu 50 bin ve üzerinde olan belediyelerde stratejik planlar; performans programları hazırlanarak uygulamaya konulmuş ve sonuçlar faaliyet raporlarıyla izlenmeye başlanmıştır. Yeni kurulan kamu idareleri ve devlet üniversitelerinin söz konusu belgelere yönelik hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

2017 yılında, Ekim ayı itibarıyla Kalkınma Bakanlığı tarafından 26'sı devlet üniversitelerine ve 22'si merkezi kamu idarelerine ait olmak üzere toplam 48 adet stratejik plan değerlendirilmiştir. Bu kapsamda söz konusu planlar, üst politika dokümanlarına ve stratejik planlama ile ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur.

Stratejik yönetim konusunda elde edilen deneyimler ve kamu idarelerinden gelen talepler doğrultusunda Kamu İdarelerinde Stratejik Planlamaya İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in yenilenmesine ilişkin çalışmalar tamamlanmış ve bu çerçevede hazırlanan Taslak Başbakanlığa gönderilme aşamasına gelmiştir.

Kamu İdareleri İçin Stratejik Planlama Kılavuzunun ikinci sürümünün güncelleme çalışmaları kapsamında merkezi idareler, üniversiteler ve KİT'ler için farklılaştırılmış şekilde hazırlanan Kılavuz ve rehberlerin taslak çalışmaları tamamlanmış ve ilgili Kılavuz ve rehberlere yönelik görüş alışverişi süreci sona ermiştir. Ayrıca, devlet üniversitelerinde stratejik planlama çalışmalarında kullanılmak üzere YÖK ve üniversitelerle işbirliği içerisinde performans göstergeleri seti hazırlanmıştır.

Stratejik yönetim uygulamalarının merkezi düzeyde izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik sistemin kurulması süreci tamamlanmış ve sistemin test aşamasına geçilmiştir.

Bütçelerin, üst politika belgelerinde yer alan politikalar ile stratejik planlarda yer alan amaç ve hedeflerle bağlantısını güçlendirmek ve kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilmesi için çalışmalar yürütülmüş; bu çerçevede Program Yapısı ve Program Gereçesi Rehberi hazırlanarak kamu idarelerinin görüşüne sunulmuştur.

b) Amaç ve Hedefler

Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması, hesap verebilirlik anlayışının planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır. Ayrıca kamu idarelerinde stratejik düşünme boyutunun güçlendirilerek kaynak kullanımında stratejik planları temel alan bir yaklaşımın benimsenmesi sağlanacaktır.

Bu çerçevede, kamu idarelerinin hizmetine sunulacak Kılavuz ve rehberler vasıtasıyla stratejik planların, riskleri dikkate alarak performansın daha etkin bir biçimde izlenmesi ve değerlendirilmesine imkân verecek bir biçimde sonuç odaklı hazırlanması hedeflenmektedir. Eylem planlarının hazırlanmasına imkan sağlanarak stratejik planların uygulanabilirliğinin ve buna uygun olarak denetimin etkinliğinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.

Kamu idarelerinin yapısının kamu hizmet sunumunu etkinleştirecek ve yeni hükümet sistemine uyum sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda kurumlar arası görev, yetki ve sorumluluk paylaşımının netleştirilmesi, idarelerin çalışma usul ve esaslarının ortaya konulması ve ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden yapılandırılması ile kamu idareleri arasında ve idarelerin kendi içerisinde etkili koordinasyonunu sağlamaya yönelik mekanizmaların gözden geçirilerek etkinleştirilmesi sağlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kamuda stratejik yönetim sürecinin tüm aşamalarının uyum ve bütünlük içerisinde yürütülmesi için yönlendirmeden sorumlu kurumlar arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.363)			
Tedbir 142. Kamuda stratejik yönetim sürecinde koordinasyonun güçlendirilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamuda stratejik yönetim sürecinin planlama, bütçeleme ile izleme ve değerlendirme aşamalarının eşgüdüm içerisinde yürütülmesini sağlamak üzere bu süreçlerden sorumlu kuruluşların etkin koordinasyonunu sağlamaya yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Tedbir 143. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin uygulama esasları ve yol haritası hazırlanacaktır.	Başbakanlık (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Yeni sistem çerçevesinde kamu idari yapısı yeniden düzenlenerek kurumlar arası görev, yetki ve sorumluluk paylaşımı netleştirilecek, idarelerin çalışma usul ve esasları ortaya konulacak, mevcut kurumlar ihtiyaç doğrultusunda yeniden yapılandırılacak ve mevcut koordinasyon mekanizmaları gözden geçirilerek etkinleştirilecektir.
Kamu idarelerinin bütçelerinin hizmet programlarıyla öngörülen maliyet, çıktı ve sonuçlarını kapsamı amacıyla program bütçe sistemine geçilecek ve performans bilgisi bütçe sürecine entegre edilecektir. (Kalkınma Planı p.365)			
Tedbir 144. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinde, kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Maliye Bakanlığı (S), TBMM, Kalkınma Bakanlığı, Merkezi Yönetim Kapsamındaki Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu kaynaklarının kullanılmasının etkinliğini takip etmeyi kolaylaştıracak, kamu hizmet programlarının performansı gösteren, daha sade ve vatandaş tarafından değerlendirilebilir belgelere dönüşmesini sağlayacak program bazlı performans bütçelemeye ilişkin çalışmalar sonuçlandırılacaktır.
Stratejik yönetim uygulamalarının merkezi düzeyde izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik mevcut yönetim bilgi sistemleriyle entegre bir sistem kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.372)			
Tedbir 145. Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesi kapsamında geliştirilmesine devam edilen yeni devlet muhasebesi bilişim sisteminin merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için kullanıma alınması sağlanacaktır.	Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı, Başbakanlık, Sayıştay, Kalkınma Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı,	Aralık Sonu	TÜBİTAK danışmanlığında yeni muhasebe yazılımının geliştirilmesine devam edilecektir. 2017/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi uyarınca belirlenen çalışmalar gerçekleştirilecektir.

	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye İstatistik Kurumu, Kamu İhale Kurumu, Devlet Malzeme Ofisi, TÜBİTAK		
Kamu idarelerinde strateji geliştirme birimleri nitelik ve nicelik yönünden güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.375)			
Tedbir 146. Kamu idarelerinde stratejik yönetime ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları düzenlenecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu idarelerinde stratejik yönetim süreçlerinin etkili bir şekilde yürütülmesi amacıyla strateji geliştirme birimlerinin uygulama kapasitesini geliştirmeye yönelik eğitim programları düzenlenecektir.
Stratejik yönetime ilişkin mevzuat, kılavuz ve rehberler uygulama tecrübeleri de dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla gözden geçirilecek ve güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.376)			
Tedbir 147. Belediyelere yönelik stratejik planlama rehberi tamamlanacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	İlgili kurumlarla görüş alış verişini tamamlayarak Belediyeler İçin Stratejik Planlama Rehberi yayımlanacaktır.

2.2.1.16. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Kamu personel sisteminin modern kamu yönetimi anlayışına ve ülkemizin ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılması önemini korumaktadır. Bu çerçevede mevcut kamu personel yönetim sistemimizin incelenmesi, sorun ve ihtiyaç alanlarının doğru bir şekilde belirlenmesi için çalışmalar yürütülmektedir. Bu çalışmalar neticesinde kamuda verimlilik, liyakat, kariyer ve adalet ilkelerini temel alan ve çalışanların mali ve sosyal haklarını gözeten bir insan kaynakları yönetim modeli oluşturulması hedeflenmektedir.

Görevde yükselme konusunun mevzuatta açık ve yeterli bir şekilde tanımlanmamış olması, kamu personelinin kurum ve kuruluşlar arasında dengesiz dağılımı, personel ve ücret düzeyinin hizmet gerekleriyle uyumsuzluğu kamu personel sisteminde göze çarpan sorunlardır. Kamu personelinin performansının ölçülmesinde nesnel ve açık standartların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Devlet Personel Başkanlığı tarafından Performans Değerlendirme Sistemi Projesi kapsamında bir mevzuat taslağı hazırlanarak ilgili kurum ve kuruluşlar ile sivil toplum örgütlerinin görüşlerine açılmıştır.

Kamuda verimlilik kültürünün geliştirilmesi ve hizmet içi eğitim programlarının kapsamlı ve sistemli bir anlayış doğrultusunda ele alınması çalışmalarına devam edilmektedir. Bu doğrultuda kamu personeline hizmet edecek bir uzaktan eğitim sistemi oluşturulması çalışmalarına 2017 yılında başlanmıştır.

Kamu kesiminde esnek çalışma biçimlerinin uygulanabilirliğinin araştırılması amacıyla 2014-2016 yılları arasında Devlet Personel Başkanlığı tarafından Devlet Memurlarının Çalışma Yerleri ve Çalışma Saatlerinin Esnekleştirilmesi Projesi yürütülmüştür. Bu projenin

de katkılarıyla 2018 yılı içerisinde kamu kurum ve kuruluşlarında esnek çalışma modelleri için hazırlık çalışmaları başlatılacaktır.

Kamu personeli kayıt sisteminin tek bir veri tabanında toplanması amacına yönelik altyapı çalışmaları tamamlanmış olup bu kapsamda hâlihazırda kamuda çalışanlara ilişkin kadro, yurt dışı eğitim ve engelli istihdamı gibi veri ve bilgilere ulaşılabilmektedir.

Kamuda istihdam edilen personelin sayısı Eylül 2017 itibarıyla 3.341.358 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu personelin yüzde 14,5'i sözleşmeli personel ve işçi statüsünde çalışanlardan oluşmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Topluma kaliteli hizmet sunan, değişen koşullara uyum yeteneği yüksek, daha verimli, şeffaf ve adil bir kamu personel sistemi oluşturulması temel hedeftir.

Hizmet içi eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılması suretiyle kamu personelinin bilgi ve beceri düzeyinin artırılması, kamu insan kaynakları süreçlerinde liyakatin temel alınması, uygun kurumlardan başlanarak esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaştırılması ve işlevsel bir performans değerlendirme sisteminin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kamu sektöründe hizmet kalitesi ve personel verimliliğini yükseltecek bir insan kaynağı yönetim modeli oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.381)			
Tedbir 148. Kamu personeli bilgi sistemi çalışması tamamlanacaktır.	Devlet Personel Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	Kamu kurum ve kuruluşlarında etkili bir insan kaynakları planlaması yapabilmek amacıyla yürütülmekte olan kamu personeli bilgi sistemi çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 149. Kamu personel sisteminde esnek çalışma modeli geliştirilmesi çalışmalarına başlanacaktır.	Devlet Personel Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Memur Sendika ve Konfederasyonları	Aralık Sonu	Kamu kurum ve kuruluşlarında etkili bir insan kaynakları planlaması yapabilmek için esnek çalışma modellerinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. Emekli veya görevden ayrılmış liyakat sahibi kişilerin kamuda gönüllü ve ücretli olarak çalışabilmelerine yönelik mekanizmalar oluşturulması için çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 150. TODAİE yeniden yapılandırılacaktır.	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (S), Devlet Personel Başkanlığı, TODAİE	Aralık Sonu	TODAİE, pratik eğitimler vererek kamuya personel yetiştiren, yetmiş kişilerin kamuda gönüllü ve ücretli olarak çalışabilmelerine yönelik mekanizmalar oluşturulması için çalışmalara başlanacaktır.

Tedbir 151. Kamu personeline yönelik performansa dayalı değerlendirme sistemi başlatılacaktır.	Devlet Personel Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	Hazırlıkları tamamlanmış bulunan kamuda performansa dayalı değerlendirme sistemi oluşturulmasına yönelik mevzuat taslağı uygulamaya koyulacaktır.
Tedbir 152. Kamuda çalışan merkez ve taşra personelinin kalitesini ve uyumunu artırmak amacıyla eğitim programları geliştirilerek bölgesel eğitimler artırılabilecektir.	Devlet Personel Başkanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Memur Sendika ve Konfederasyonları	Aralık Sonu	Kamuda çalışan personelin kalitesini artırmak, merkez ve taşra arasındaki uyumu iyileştirmek ve taşradaki uygulamaları etkinleştirmek amacıyla sunulan hizmete uygun eğitim programları geliştirilecek ve bölgesel eğitim faaliyetleri artırılarak taşrada görev yapan personelin eğitimlere erişim sağlaması için gerekli çalışmalara başlanacaktır.

2.2.1.17. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin, kalite ve etkinliği artırmak üzere, kullanıcı talep ve ihtiyaçlarına uygun şekilde tasarlanması, elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Bu doğrultuda; 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planında tanımlanan politika ve hedeflere uyumlu olacak şekilde Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından hazırlanan 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planının uygulanmasına devam edilmektedir. Dört stratejik amaç altında toplanan e-Devlet Stratejisinde 13 stratejik hedef tanımlanmış, Eylem Planında ise 43 eyleme yer verilmiştir. Eylem Planında; e-devlet hizmetlerinin etkin sunumunda kritik önem arz eden, kullanıcı odaklı e-devlet hizmet sunumu rehberinin oluşturulması, kurumsal bilişim stratejilerinin hazırlanması, kamu bilişim personeli istihdamının düzenlenmesi, kamuda bulut bilişim altyapısının oluşturulması ve kamu verisinin kullanılması gibi eylemler tasarlanmıştır.

2017 yılında T.C. Kimlik Kartı Projesi çerçevesinde elektronik kimlik kartlarının Türkiye çapında dağıtımına başlanmış, Kamu Entegre Veri Merkezi oluşturulmasına yönelik fizibilite çalışmaları başlatılmış, kamu verisinin paylaşımına yönelik çalışmalara devam edilmiş, e-yazışma entegrasyonunu gerçekleştiren kurum sayısında artış kaydedilmiştir. Türkiye’de e-devletin yönetimine ilişkin organizasyonun etkinleştirilmesi hususunda ise bir ilerleme kaydedilememiştir.

Ülkemizde, Ekim 2017 itibarıyla kamu kurumlarına ait 17.894 internet sitesi bulunmaktadır. Elektronik kamu hizmetlerinin tek noktadan, çoklu kanallardan ve bütünlük bir yapıda kullanıcılara ulaştırılmasını amaçlayan e-Devlet Kapısına yeni hizmetlerin dâhil edilmesine devam edilmektedir. Ekim 2017 itibarıyla 346 kamu kurum ve kuruluşunun 2.292 hizmetine e-Devlet Kapısı üzerinden ulaşılabilmektedir. Ekim 2016 itibarıyla yaklaşık 30 milyon olan e-Devlet Kapısı kayıtlı kullanıcı sayısı Ekim 2017 itibarıyla 34 milyonu aşmıştır. Öte yandan, aynı dönem itibarıyla e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden sunulan hizmet sayısı 873’e ulaşmıştır.

TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına (2017) göre, 16-74 yaş arası nüfusun içinde e-devlet hizmetlerini kullananların oranının bir önceki yıla göre yaklaşık

6 puan artarak yüzde 42,4'e yükseldiği görülmektedir. TÜİK Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına (2017) göre, 10 ve üzeri çalışanı bulunan tüm girişimlerin yüzde 86,2'si e-devlet hizmetlerini kullanmaktadır. Girişimlerde e-devlet hizmetleri kullanımının bireylere nazaran daha yaygın olduğu görülmektedir. TÜİK tarafından yapılan Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerinden memnuniyet oranı 2016 yılında yüzde 93,9 olarak gerçekleşmiştir.

2017 Yılı Yatırım Programında 256 kamu BİT yatırım projesi için yaklaşık 4,5 milyar TL ödenek ayrılmıştır. 2017 yılı BİT yatırım ödeneklerinden en fazla payı, yaklaşık yüzde 49'la önemli e-devlet projeleri yürüten İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi kurumların projelerinin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörü almıştır. Bu sektörü yaklaşık yüzde 29'luk payla eğitim sektörü takip etmiştir. Toplam BİT yatırım ödeneklerinin önemli bir kısmı FATİH Projesi için tahsis edilmiştir. Kamu BİT yatırımları için sene başında tahsis edilen ödeneğin toplam kamu yatırım ödeneği içindeki oranı 2002 yılında yüzde 2,9 iken bu oran 2017 yılında yüzde 5,5'e çıkmıştır.

TABLO II: 20- Kamu BİT Yatırım Ödenekleri Sektörel Dağılımı

(2017 Yılı Fiyatlarıyla)

Sektör	2015		2016		2017	
	Milyon TL	Yüzde	Milyon TL	Yüzde	Milyon TL	Yüzde
Eğitim	1 875,2	43,8	2 209,0	45,5	1 285,6	28,9
Diğer Kamu Hizmetleri	1 665,8	38,9	1 595,6	32,9	2 168,8	48,8
Ulaştırma-Haberleşme	274,1	6,4	537,1	11,1	444,4	10,0
Tarım	181,8	4,3	224,3	4,6	197,6	4,4
İmalat	29,7	0,7	15,1	0,3	16,2	0,4
Enerji	88,5	2,1	119,6	2,5	116,7	2,6
Sağlık	92,2	2,2	79,7	1,6	111,3	2,5
Madencilik	65,1	1,5	67,6	1,4	100,2	2,3
Turizm	4,7	0,1	8,4	0,2	3,6	0,1
Toplam	4 276,9	100	4 856,3	100	4 444,4	100

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı

e-Devlet hizmet ve uygulamalarının yaygınlaşmasıyla bilgi sistemlerinin idamesine yönelik harcamalar artmıştır. Kamuda sanallaştırma uygulamaları sıklıkla görülmekteyken mobil uygulamalar, bilgi güvenliği ve bulut bilişime yönelik projelerin sayısında artış gözlenmektedir. Bulut bilişim projelerinde tüm kurumların uyması gereken usul, esas ve standartların belirlenmesi ve kamu bulut bilişim altyapısının oluşturulması öncelikli bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Türkiye için ulusal coğrafi bilgi sistemi altlığı oluşturulması ihtiyacı da devam etmektedir.

Kamu kurumları çeşitli muafiyetler sebebiyle TÜRKSAT, TÜBİTAK ve üniversitelerden bilgi teknolojileri hizmet alımına yönelmektedir. Kamu kurumlarının ihale mevzuatından muaf olarak hizmet alımı gerçekleştirmeleri, kurumsal ihtiyaçların tanımlanmasında ve proje yönetiminde etkinliğin azalmasına yol açabilmektedir.

Türkiye, uluslararası e-devlet kıyaslamalarında görece orta seviyelerde yer almaktadır. Birleşmiş Milletler tarafından iki yılda bir yapılan e-devlet kıyaslama çalışmasına göre Türkiye 193 ülke arasında 68'inci sırada yer almıştır. Aynı çalışmaya göre, Türkiye'nin e-

katılımcılık endeksindeki sıralaması ise 60 olarak ölçülmüştür. Diğer taraftan, kullanıcı odaklılık, şeffaflık, sınır ötesi kullanılabilirlik ve temel sağlayıcılar gibi unsurlar açısından kıyaslamalara imkân veren AB'nin 2016 yılı karşılaştırmasında, Türkiye AB ortalamaları seviyesinde bir performans ortaya koymuştur. Bununla birlikte, pek çok göstergede Türkiye'nin bir önceki yıla nazaran fazla ilerleme kaydedemediği, daha önceki yıllarda elde ettiği gelişmeler sayesinde bu ortalamaları koruduğu dikkat çekmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Etkin bir kamu yönetimine katkıda bulunmak üzere, vatandaşlar ve iş dünyasının elektronik ortamda sunulacak birlikte işler ve bütünleşik kamu hizmetlerine e-Devlet Kapısı başta olmak kaydıyla çeşitli platformlardan güvenilir şekilde erişebilecekleri, kullanıcıların ihtiyaçlarına odaklanmış, katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir bir e-devlet yapısının oluşturulması temel amaçtır.

Bu kapsamda, 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planının uygulanmasına devam edilecektir.

e-Devlet çalışmalarının kurumlar üstü ve kurumlar arası düzeyde etkin koordinasyon içerisinde yürütülmesini sağlayacak e-devlet organizasyon yapısı oluşturulacaktır.

e-Devlet proje ve uygulamaları bütünsel bir yaklaşımla ele alınacak, kamu BİT yatırım projeleri kurumlar arası koordinasyon ve bilgi paylaşımını esas alan bir anlayışla; bulut bilişim, yeşil bilişim ve mobil uygulama eğilimleri dikkate alınarak yürütülecek ve kamuda açık kaynak kodlu yazılım kullanımı desteklenecektir.

Kamu hizmetlerinin elektronik ortamda sunumunda vatandaş ve iş dünyasının ihtiyaçları temel alınacak, kamu iş süreçleri bu anlayış çerçevesinde basitleştirilecek ve iyileştirilecektir. e-Devlet hizmet sunumunda kullanıcı talep ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanmasında mobil uygulamalara ve e-katılıma önem verilecektir.

Kamu bilgisinin ticari veya ticari amaç dışında katma değer sağlayacak şekilde tekrar kullanılabilmesi temin edilecektir.

Kamu kurumlarının e-devlet projesi hazırlama ve yönetme kapasiteleri geliştirilecek, bilgi işlem birimlerindeki insan kaynağı güçlendirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
e-Devlet çalışmaları etkin kamu yönetimi bakış açısıyla yürütülecek, kurumlar üstü ve kurumlar arası düzeyde güçlü bir yönetim ve koordinasyon yapısına kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.402)			
Tedbir 153. Dijital Türkiye çalışmaları genişletilerek kamu kesiminde dijital dönüşüme yönelik sürekliliği olan bir sistem ve yönetim modeli oluşturulacaktır.	Başbakanlık (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu sektöründe dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi ve e-devletin altyapısının oluşturulması amacıyla geliştirilen Elektronik Kamu Bilgi Yönetim Sistemi (KAYSİS) kapsamında Bilişim Sistemleri Envanteri ile Kamu Veri Envanteri uygulamaları tamamlanarak kullanıma açılacaktır. Kamu yönetiminde dijital dönüşüm çalışmalarının üst düzeyde koordinasyonuna yönelik bir kurul oluşturulacaktır.

e-Devlet hizmet sunumunda ihtiyaç duyulan temel bilgi sistemleri tamamlanacaktır. Ortak altyapıların kurulmasına ve ortak standartların belirlenmesine devam edilecek; mahalli idareler de dâhil olmak üzere, kamuda ortak uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.403)

Tedbir 154. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan hizmetlerin sayısı artırılacak ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), TÜRKSAT, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Olgunluk seviyesi yüksek hizmetler ile iş dünyasına yönelik hizmetler başta olmak üzere kamu hizmetlerinin e-Devlet Kapısına dâhil edilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 155. Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) Veri Üretimi ve Yaygınlaştırma Projesi kapsamında veri üretimi yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	MAKS veri modeline uygun olarak coğrafi adres verisi üretimine devam edilecek, bu verilerin Ulusal Adres Veri Tabanı ile entegrasyonu sağlanacak; ülke çapında yaygınlaştırma faaliyetleri sürdürülecektir.
Tedbir 156. Kamu Entegre Veri Merkezinin fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), TSE, TÜBİTAK, TÜRKSAT	Aralık Sonu	Hizmet alım süreci tamamlanmak suretiyle Kamu Entegre Veri Merkezi Fizibilite Etüdü çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 157. Kamu verisinin paylaşılmasına yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.	Başbakanlık (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kamu verisinin paylaşılmasını teminen açık veri strateji ve politikaları belirlenecek, veri paylaşımıyla ilgili rehberler geliştirilecek, açık veri konusunda gerekli mevzuat çıkarılacak, pilot olarak seçilecek kurumların açık verilerinin belirlenmesi ve hazırlanması için rehberlik sağlanacak ve nihai olarak Açık Veri Paylaşım Portalı oluşturularak pilot veriler yayımlanacaktır.
Tedbir 158. Esnaf ve sanatkârlar ile dernek ve vakıflar Merkezi Sicil Kayıt Sistemine dâhil edilecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Tüm tüzel kişilikler ve diğer ekonomik birimlerin tekil numara ile Merkezi Sicil Kayıt Sisteminde (MERSİS) birleştirilmesi amacıyla esnaf ve sanatkârlar ile dernek ve vakıflar sisteme dâhil edilecektir.
Tedbir 159. Milli e-Posta Projesi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Milli e-Posta Projesi hayata geçirilecek; bu çerçevede gerekli yazılımların temini, geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır.

Tedbir 160. e-Tebligat Sistemi geliştirilecektir.	Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kurulumu tamamlanan e-Tebligat Sisteminin diğer kurumlarla entegrasyonu sağlanacak; yapılacak protokoller çerçevesinde mükelleflere gönderilen belgelerin çeşitliliği artırılabilecektir.
e-Devlet hizmet sunumunda kullanıcı talep ve ihtiyaçlarının belirlenmesi ve karşılanmasında mobil uygulamalara ve e-katılıma önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.406)			
Tedbir 161. Kamu kurumlarının sosyal medya kullanımını düzenleyen rehber hazırlanacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Başbakanlık, Kalkınma Bakanlığı, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Kamu hizmetlerinin sunumunda sosyal medya imkânlarının daha etkin kullanılabilmesi ve kamu kurumlarının sosyal medya kullanımının teşvik edilmesi amacıyla bir rehber hazırlanacaktır.
Açık kaynak kodlu yazılımlar, büyük veri, bulut bilişim, yeşil bilişim, mobil platform, nesnelerin interneti gibi ürün, hizmet ve yönelimler değerlendirilerek kamu için uygun olabilecek çözümler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.412)			
Tedbir 162. Kamu yatırımlarında açık kaynak kodlu yazılımın tercih edilmesi ve bilişim altyapı ihtiyaçlarının karşılanmasında kiralama yolunun da kullanılmasına yönelik mevzuat altyapısı hazırlanıp uygulamaya konacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Başbakanlık, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Savunma Sanayii Müsteşarlığı, TÜBİTAK	Aralık Sonu	Kamu kurum ve kuruluşlarının Yatırım Programı kapsamında yürütecekleri bilgi ve iletişim teknolojileri projelerinde açık kaynak kodlu yazılımların kullanımını yaygınlaştırmaya ve yüksek kritiklik seviyesine sahip olmayan bilişim altyapılarının satın alma yerine kiralama yoluyla temin edilebilmesine yönelik mevzuat hazırlanıp uygulamaya konulacaktır.

2.2.2. YENİLİKÇİ ÜRETİM, İSTİKRARLI YÜKSEK BÜYÜME

2.2.2.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

Büyümenin istikrarlı bir şekilde devam ettirilmesi amacıyla, yüksek katma değerli ihracatın ve üretken alanlara yönelik özel kesim yatırımlarının ekonomik büyümeye daha fazla katkı yapması sağlanacaktır. Tüm üretim faktörlerinde verimliliği artırmaya yönelik politikalar uygulanarak daha dengeli bir büyüme yapısına geçiş sağlanacaktır. Özellikle sanayi sektöründe ileri teknoloji kullanan ve rekabetçi üretim yapısını teşvik eden mekanizmalar yaygınlaştırılarak toplam faktör verimliliğinin büyümeye katkısı artırılabilecektir. İstikrarlı büyüme için para, finansal sektör, maliye ve gelirler politikaları birbiriyle uyumlu şekilde yürütülmeye devam edilecektir.

Sürdürülebilir ve kapsayıcı büyüme anlayışı çerçevesinde, rekabetçi ve esnek bir işgücü piyasası oluşturulmasına yönelik politikalar izlenerek, işgücünün kalitesinin ve üretkenliğinin artırılması ve çalışma hayatına ilişkin kuralların etkin bir şekilde uygulanması

sağlanacaktır. Ayrıca etkin ve bütüncül bir istihdam politikası izlenerek; kadın, genç ve engelliler başta olmak üzere, işgücüne katılma ve istihdam oranları artırılmaya devam edilecektir.

İş ve yatırım süreçlerinin kolaylaştırılması, bürokratik süreçlerin hızlı ve etkili bir şekilde işlenmesi, iş ve ticaret uyumsuzluklarında hukuki öngörülebilirliğin artırılması ve kamuda kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi yönünde düzenlemeler uygulamaya konulacaktır.

2.2.2.2. Yurtiçi Tasarruflar

a) Amaç ve Hedefler

Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanmasında finansmanın sürdürülebilir ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi, dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması ve kaynakların gelir artırıcı, istihdam sağlayıcı ve verimlilik potansiyeli yüksek alanlara yönlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu çerçevede, yurtiçi tasarrufların artırılmasına yönelik politika, eylem ve tedbirlerin sonucunda ödemeler dengesinde bir bozulmaya yol açmadan yatırımların ve üretimin artması amaçlanmaktadır.

Sisteme katılımın otomatikleştirilmesinin yanı sıra 2017 yılında getirilen ilave teşviklerle bireysel emeklilik sistemi, yurtiçi tasarrufların artırılması amacıyla önemli bir araç olarak kullanılmaya devam edilecektir.

Bireysel emeklilik sistemini geliştirme çalışmalarına ek olarak yurtiçi tasarrufları artırmak için tüketici kredilerinde aşamalı gelir bazlı borçlanma sistemi, lüks ve ithalat yoğunluğu yüksek tüketim malları için caydırıcı vergilendirme ve bilinçli tüketimin teşvik edilmesi gibi düzenlemelere gidilecektir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yurtiçi Tasarrufların Artırılması ve İsrafın Önlenmesi Programı			
Tedbir 163. İhtiyaç kredilerinde gelir bazlı borçlanma sistemine geçilecektir.	BDDK (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye Bankalar Birliği, Kredi Kayıt Bürosu	Aralık Sonu	Tüketici kredilerinde aşamalı olarak gelir bazlı borçlanma sistemine geçilmesi kapsamında kısa vadede sadece ihtiyaç kredisi türü için kredi/gelir oranı uygulaması hayata geçirilecektir. Borç Servisi Oranı uygulamasının hayata geçirilmesi için gerekli olan veri altyapısı oluşturulacaktır.
Tedbir 164. Bankacılık sektöründe ortak ATM kullanımı, maliyetleri azaltılarak daha etkin hale getirilecek ve yerli üretim ATM kullanımının artırılmasına yönelik altyapı güçlendirilecektir.	BDDK (S), TBB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Bankalararası Kart Merkezi	Aralık Sonu	Ortak ATM kullanım ücretlerine sınırlamalar getirilecek, ortak ATM işlem seti artırılabilecektir.

<p>Tedbir 165. Finansal Okuryazarlığa İlişkin Ulusal Strateji ve Eylem Planı belirlenen takvim çerçevesinde uygulanacaktır.</p>	<p>Sermaye Piyasası Kurulu (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Borsa İstanbul, BDDK, TCMB, TMSF, TOBB, TÜİK, Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, TKBB, MKK, Sermaye Piyasası Lisanslama Sicil ve Eğitim Kuruluşu, Sigortacılık Eğitim Merkezi</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Finansal eğitim programlarının etkinliğinin değerlendirilmesinde kullanılacak yöntemler tespit edilecek ve çeşitli kesimlere yönelik finansal eğitim programları yürütülecektir. Ayrıca, kamusal ve özel emeklilik sistemleri ile ilgili farkındalık çalışması ve Milli Eğitim Bakanlığı ile yürütülecek ortak bir çalışma ile öğretmenlerin MEBSİS üzerinden sertifikalandırılması yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 166. Uluslararası yükümlülükler gözetilerek, lüks ve/veya ithalat yoğunluğu yüksek tüketim malları tespit edilerek caydırıcı vergilendirme yapılacaktır.</p>	<p>Maliye Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>ÖTV'ye tabi listeler gözden geçirilerek, kapsam dışında bulunan lüks ve/veya ithalat yoğunluğu yüksek tüketim malları kapsama alınacaktır.</p>
<p>Tedbir 167. Bilinçli tüketimi teşvik edecek nitelikteki broşür, bilgilendirme kitapçığı vb. yayınlar hazırlanacaktır.</p>	<p>Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Hacettepe Üniversitesi, Tüketici Dernekleri Federasyonu, Tüketici Birliği Federasyonu, Tüketici ve Çevre Eğitim Vakfı, Tüketici Örgütleri Federasyonu</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Hedef kitlelere göre farklılaştırılacak şekilde bilinçli tüketimi teşvik edecek nitelikte hazırlanacak broşürler dağıtılacaktır.</p>

2.2.2.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Dış kırılganlığa engel olan politikaların uygulanması ve tedbirlerin alınmasıyla ekonominin üretim ve ticaret yapısının mal ve hizmet ihracatının lehine dönüşmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, ekonomik aktivitenin artmasına yönelik desteklerin verimli ve sürdürülebilir büyüme sağlayacak alanlara yöneltilmesi, yüksek teknolojili ihracatın artırılması, ithal girdilere olan bağımlılığın azaltılmasına devam edilmesi ve turizmde potansiyel gelir seviyesine yakınsama kaydedilmesi hedeflenmektedir.

İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması Öncelikli Dönüşüm Programının uygulanmasına devam edilmesinin yanı sıra yerli üretimin teşviki ile birlikte dış girdilere oran bağımlılığın azaltılması ve teknoloji yoğun alanlardaki destekleyici politikaların uygulanması sonucunda yüksek katma değerli ihracatın gerçekleştirilmesi, dış ticaret politikasının temel amaçlarından biridir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu /İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
İhracatçıların yeni pazarlara erişmesine yönelik mevcut imkânlar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p. 478)			
Tedbir 168. Hizmet sektörlerinin uluslararası rekabet gücünün artırılmasına yönelik "Markalaşma Destek Programları" uygulanmaya devam edecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM), İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterlikleri, İş dünyası kuruluşları, ilgili ve sektörel STK'lar	Aralık Sonu	"Döviz Kazandırıcı Hizmet Sektörleri Markalaşma Destekleri Hakkında Karar"ın etkili şekilde uygulanması sürdürülecek; ayrıca, markaların desteklenmesinin yanı sıra konuya ilişkin olarak gerekli bilgilendirme sunum ve çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 169. Uluslararası hizmet sunumu potansiyelimizin dış pazarlarda etkili şekilde tanıtılmasına yönelik ticaret heyetleri ve tanıtım organizasyonları gerçekleştirilecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), ilgili kamu kurum ve kuruluşları, TİM, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İhracatçı Birlikleri, İş dünyası kuruluşları, sektörel STK'lar	Aralık Sonu	2018 yılında toplam 2500 bireysel fuar, 250 yurt dışı fuar organizasyonu, 140 alım heyeti, 220 Genel ve Sektörel Ticaret Heyeti ve 35 yurt içi fuar desteklenecektir.
Tedbir 170. Sektörel nitelikli uluslararası yurt içi fuarlar desteklenerek ülkemizin dünyada önemli bir fuarcılık merkezi haline gelmesine yönelik altyapı oluşturulacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), TİM, İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterlikleri	Aralık Sonu	Sektörel nitelikli uluslararası yurt içi fuarların desteklenmesine ilişkin mevzuatta yapılacak değişikliklerle destek kapsamına alınan fuarların çeşitliliği artırılacak, destekten yararlanan fuar sayısı 35'e çıkarılacak, daha fazla sayıda firmamız destek imkânına kavuşacak ve potansiyeli bulunan yurt içi fuarlarımızın uluslararası anlamda gelişimi hızlanacaktır.
Tedbir 171. Yurt dışında stratejik pazarlarda Türkiye Ticaret Merkezlerinin kurulmasına devam edilecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), TİM, TOBB	Aralık Sonu	Yurt dışında stratejik pazarlarda, Türkiye Ticaret merkezlerinin içinde yer alan Türk firmalarımızın ürünlerini sergileme imkânı bulduğu ve firmalarımıza hukuki ve mali danışmanlık, iş geliştirme hizmetlerinin sunulduğu Türk Ticaret Merkezleri ülkemizin tanıtım üssü olarak faaliyet göstermeye devam edecek olup farklı model ve başarılı örneklere ulaşılabilmesine yönelik çalışmalar devam ettirilecektir.

<p>Tedbir 172. Teknik müşavirlik firmalarının uluslararası pazarlarda güçlenmesi, yurt dışında üstlendikleri projelerin artırılması ve markalaşma süreçlerine katkı yapılmasına yönelik destek verilmesi sağlanacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank, Üniversiteler, ilgili diğer kurum, kuruluş ve STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Teknik müşavirlik firmalarının bilinirliğinin artırılmasına yönelik faaliyetler yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 173. Ülkemiz girdi tedarik politikalarının daha etkin ve sürdürülebilir düzeyde tasarlanıp uygulanabilmesi amacıyla imalat sanayii üretiminin girdi tedarik yapısı ile üretim ve dış ticarete küresel ölçekte ortaya çıkan yeni eğilimler gözetilerek hazırlanan yeni Girdi Tedarik Stratejisi (GİTES) Eylem Planı uygulamaya konulacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), ilgili kamu ve sivil toplum kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İhracata dönük sınıai üretiminin girdi tedarik ihtiyaçlarının takip ve planlamasının yapılabilmesi, hammadde ve ara mallarına erişimde süreklilik ve güvenliğin sağlanması hedefiyle Girdi Tedarik Stratejisi Eylem Planı kapsamında yer alan eylemlerin hayata geçirilmesine dönük uygulama dönemi faaliyetleri gerçekleştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 174. Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik resmi müzakerelere başlanacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Bakanlığı ve ilgili Bakanlıklar, kurum ve kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik AB'de müzakere yetki belgesi sürecinin hızlı bir şekilde tamamlanarak resmi müzakerelerin bir an önce başlatılması amacıyla, Avrupa Birliği nezdinde ve Avrupa Birliği üyesi ülkelerde üst düzey siyasi ve teknik görüşmeler sürdürülecektir.</p>
<p>Tedbir 175. Türk Lirası ile ticaretin toplam ticaret içerisindeki payının yükseltilmesi teşvik edilecektir.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, TİM, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Öncelikli ülkelerden hâlihazırda ithalatı yüksek olan firmalar ticaretlerinde yerel para kullanmaya yönlendirilecektir. Potansiyel teşkil eden ülkeler ile öncelikle kamu bankaları ve diğer ticari bankalar aracılığıyla yerel paralarla ticareti mümkün kılacak ödeme mekanizmaları geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 176. Firmalarımızın tesis etmek zorunda kaldıkları bürokratik işlemler azaltılacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S)</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Vergi Resim Harç İstisnası (VRHI) Belgeleri, Hariçte İşleme Rejimi (HİR) Belgeleri, belgesiz ihracat kredi taahhütlerinin kapatılması ile ihracatta devlet yardımları uygulamalarının otomasyon çalışmaları sonlandırılacak ve firmaların tesis etmek zorunda oldukları bürokratik işlemler azaltılacaktır.</p>

<p>Tedbir 177. Dâhilde işleme rejimi (DİR) kapsamında belirli şartları taşıyan firmalara basitleştirilmiş usullerle işlem yapabilme imkânı sağlanacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S)</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Belirlenecek kriterleri haiz firmaların DİR kapsamında işlemlerini daha az belge ile ve basitleştirilmiş usuller çerçevesinde gerçekleştirebilmeleri sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 178. Taşradaki yapılmamalardan faydalanımak sureti ile ihracat desteklerine yönelik farkındalık artırılabacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), TOBB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>TOBB ile sağlanacak işbirliği çerçevesinde Ticaret/Sanayi Odalarında ihracat destekleri hakkında yerinde bilgi verilmesi temin edilecektir.</p>
<p>Tedbir 179. Katma değeri yüksek ve istihdam artırıcı özelliğe sahip tarımsal ürünlerin ihracatımız içerisindeki payı artırılabacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), TİM</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İşlenmemiş tarım ürünlerine verilen ihracat destekleri yerine; katma değeri yüksek, istihdam artırıcı özelliğe sahip işlenmiş tarım ürünleri ihracatı desteklenecektir.</p>
<p>Tedbir 180. Türk ihracat ürünlerine yönelik muhtelif ülkelerde başlatılan ticaret politikası önlemi (anti-damping, telafi edici vergi ve koruma önlemleri) süreçlerine karşı ihracatçılarımızın savunulmasını teminen çalışmalara devam edilecektir.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili kamu kurum ve kuruluşları ve Özel sektör temsilcileri</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>DTÖ içtihadından kaynaklanan haklarımız ilgili tüm platformlarda savunulacaktır.</p>
<p>Tedbir 181. Yerli üreticilerimiz üzerinde ithalattan kaynaklanan zarar ve tehditlerin önlenmesi için ithalatta önlemler alınmaya devam edilecektir.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Özel sektör, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İthalattan kaynaklanan zarar ve tehditlerin önlenmesi amacıyla, İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi Hakkında Mevzuat, İthalatta Korunma Önlemleri Mevzuatı, gözetim ve kayda alma uygulamaları ile ilave gümrük vergisi uygulamaları hakkında yerli üreticilerimizden gelen talepler titizlikle değerlendirilecek ve uluslararası yükümlülüklerimiz çerçevesinde, ithalatta gerekli tedbirler alınacaktır.</p>
<p>Tedbir 182. İhracatçıların kur riskini azaltmak amacıyla İhracatta Döviz Kuru Riski Sigorta Sistemi kurulacak ve kullanımı yaygınlaştırılacaktır.</p>	<p>Eximbank (S), Ekonomi Bakanlığı, TİM, TCMB, TİB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İhracatçıların kur riskine karşı kendilerini sigortalama imkanı sunulmasını teminen, opsiyon, forward vb. ürünlerin sunulması, kullanıcılarının zorunlu kılınması ve teşvik edilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. Ayrıca, vadeli</p>

			piyasaların derinleşmesi ve kur volatilitésinin azalmasına katkı sağlanması amacıyla, ihracatçılara yönelik bilgilendirme çalışmalarını yapılacak ve firma özelinde çözümler yaygınlaştırılacaktır.
İthalat bağımlılığını azaltmayı esas alan büyük ölçekli yatırımları ve stratejik sektör boyutlarını içeren yeni teşvik sistemi etkili olarak hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.479)			
Tedbir 183. Stratejik, öncelikli, büyük ölçekli ve proje bazlı yatırımların serbest bölgelere çekilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Yüksek teknolojili ve yüksek katma değerli, ithalat bağımlılığı ve cari açığı azaltacak yatırımların serbest bölgelere de çekilebilmesini teminen 6772 sayılı Kanun ile değişik 3218 sayılı Kanun ile Bakanlar Kuruluna verilen yetkiler çerçevesinde düzenleme yapılacaktır.
Tüketime yönelik ihrac ürünlerinde özgün tasarım faaliyetleri özendirilecek, nitelikli tasarımcı yetiştirilmesi sağlanacak, patent tescilli ve uluslararası marka oluşturulması desteklenecek, tanıtım ve pazarlama konusundaki destekler ihracatçıların ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p. 480)			
Tedbir 184. Markalı ürünlerin ihracat içindeki payının artırılması sağlanacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili kamu kurum ve kuruluşları ile özel sektör temsilcileri	Aralık Sonu	Turquality ve Marka Destek Programı kapsamında desteklenen marka sayısı 250'ye çıkarılacaktır.
Tedbir 185. "Türkiye Tanıtım Grubu", ülkemiz tanıtımının sistemli, yeknesak ve güçlü bir şekilde yapılmasını teminen etkin bir şekilde çalıştırılacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), TİM	Aralık Sonu	"Türkiye Tanıtım Kampanyası" başlatılarak Güçlü Türk malı imajının oluşturulması hedeflenmektedir.
Tedbir 186. Belirlenen hedef pazarlarda güçlü Türkiye ve güçlü Türk Malı imajı oluşturmak amacıyla etkin ve geniş katılımlı tanıtım çalışmaları yürütülecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), TİM	Aralık Sonu	Ülkemizin, sektörlerimizin ve katılımcıların uluslararası fuarlarda ve pazarlarda etkin tanıtım amacıyla yurt dışı fuar organizasyonlarında 2018 yılı içerisinde de "Türkiye Markası Standı" oluşturulacak ve Türkiye Tanıtım Grubu aracılığıyla tanıtım çalışmalarında bulunulacaktır.
Türkiye'nin geleneksel ihracat pazarlarındaki payını düşürmeden, AB-dışı ülkelere olan mal ve hizmet ihracatını artırmak için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p. 481)			
Tedbir 187. Hizmet sektörlerinde ihracatın artırılması ve çeşitlendirilmesine yönelik olarak hazırlanan strateji belgesi tamamlanarak uygulamaya konulacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili kamu kurum ve kuruluşları, TİM, DEİK, Sektörel STK'lar	Aralık Sonu	"2023 Hizmet İhracatı Stratejisi" çalışmaları tamamlanacak ve Stratejide belirlenecek eylemler uygulamaya geçirilecektir.

Tedbir 188. Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) imzalanan ülke sayısının artırılması, ayrıca mevcut STA'ların kapsamının hizmet ve yatırımlar başta olmak üzere yeni alanları içerecek şekilde tadil edilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Sırbistan Serbest Ticaret Anlaşması'nın kapsamının genişletilmesi müzakereleri tamamlanmış olup, iç onay süreci tekemmül ettirilcektir. Gürcistan, Malezya, Makedonya, Bosna Hersek, EFTA, STA'larının kapsamı genişletilecek; diğer STA'ların Ortak Komiteler marifetiyle işleyişi takip edilecektir. Kolombiya, Ekvator, Peru, Meksika, Ukrayna, Katar, Sudan, Cibuti, Tayland, Endonezya, Pakistan ve Japonya ile müzakereler gerçekleştirilecektir. İngiltere ile Brexit sonrasında ilk aşamada mevcut ticari düzenin korunmasına ve daha sonra kapsamlı bir STA akdedilmesine yönelik olarak kurulan Ortak Çalışma Grubu toplantıları gerçekleştirilecektir.
--	---	-------------	---

İhracat desteklerinde etkililik esas alınacak, gelişme potansiyeli olan sektörlerle öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p. 482)

Tedbir 189. Türk EXIMBANK kanalıyla şirketlerin finansman ihtiyacının daha etkin karşılanması sağlanacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), EXIMBANK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Özel Sektör Temsilcileri	Mart Sonu	Türk Eximbank tarafından 2018 yılında ihracatçılarımıza 45 milyar dolar nakdi kredi ve sigorta/garanti imkânı sunulması hedeflenmektedir. Bu kapsamda, İhracatçıların değişen finansman ihtiyaçlarının karşılanması hususu dikkate alınarak emtia bazlı finansman (barter), yatırım sigortası ve finansal kuruluşlar ihracat kredi sigortası gibi yeni programlar uygulamaya konularak ihracatçıların desteklenmesi sağlanacaktır.
---	--	-----------	--

<p>Tedbir 190. İmalatçı firmalarımızın, yetkinlikleri Küresel Tedarik Zinciri desteği kapsamında artırılarak uluslararası pazarlarda rekabet güçlerinin artması ve Küresel Tedarik Zincirilerine daha kolay ve güçlü entegre olmaları sağlanacaktır</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), İhracatçı Birlikleri, Sektörel birlikler ve dernekler, İmalatçı firmalar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Küresel Tedarik Zinciri Yetkinlik Proje desteğinin daha geniş kitlelere duyurulması amacıyla eğitim ve seminerler düzenlenecektir. 2018 yılında Küresel Tedarik Zinciri desteği kapsamında yaklaşık 40 adet proje desteklenecektir.</p>
--	--	------------------------	--

Yerli ürünler gibi ithal ürünlerin de sağlık, çevre, enerji verimliliğine dair teknik düzenlemelere uygunluğu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 486)

<p>Tedbir 191. Piyasa gözetim ve denetim (PGD) sistemlerinin işleyişi değerlendirilerek, etkin bir uygulama mekanizması oluşturulacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu, Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu, Maliye Bakanlığı, Devlet Personel Dairesi Başkanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ülkemizdeki PGD sisteminin etkinleştirilmesi için çalışmalar yürütülecek ve uygun görülen model üzerinde gerekli hukuki düzenlemeler yapılacaktır.</p>
--	---	------------------------	---

İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması Programı

<p>Tedbir 192. Elektrikli araçlar için ilgili standartları sağlayan prototip pil üretimi tamamlanacaktır.</p>	<p>TÜBİTAK (S), Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Araştırmaları halen sürdürülen elektrikli araçlar için ilgili standartlara uygun bataryanın prototip bazda üretimi tamamlanacak, araç içerisine entegrasyonu ve araç testleri yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 193. Yenilenebilir enerji kaynaklarının üretime yönlütmesinde kullanılan malzemelerin; ürün geliştirme ve Ar-Ge süreçleriyle ilgili yasal altyapı tamamlanacaktır.</p>	<p>Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı DSİ, EPDK, KOSGEB, TÜBİTAK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Enerji Sektörü Araştırma-Geliştirme Projeleri Destekleme Programına (ENAR) Dair Yönetmeliğin dayanak maddesi mahiyetindeki kanun maddesi değiştirilerek yönetmeliğe işlerlik kazandırılacak ve ilgili alandaki projeler desteklenecektir.</p>

2.2.2.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

Para politikasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamaktır. Fiyat istikrarını desteklemek amacıyla enflasyon beklentilerinin yönetimine öncelik verilecek, mali disiplin sürdürülecek ve para ve maliye politikalarının eşgüdümü güçlendirilecektir.

b) Politikalar

Para politikasının temel amacı fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmektir.

Para politikası, fiyat istikrarını sağlama amacıyla çelişmemek kaydıyla büyüme ve istihdam politikalarını destekleyecektir.

Enflasyon hedeflemesi temel para politikası rejimi olmaya devam edecektir.

Enflasyon hedefleri, Hükümet ve Merkez Bankası tarafından üç yıllık vadede belirlenmeye devam edilecektir.

Para politikasının hesap verebilirliğini ve şeffaflığını temin etmek amacıyla, enflasyon gerçekleştirmeleri, enflasyonu etkileyen unsurlar ve enflasyonun hedefle uyumlu seyretmesi için uygulanacak para politikası üçer aylık dönemlerde Enflasyon Raporu aracılığıyla kamuoyuna açıklanacaktır. Gerçekleşen enflasyonun yıl sonunda belirsizlik aralığının dışında kalması durumunda Hükümete açık mektup yazılacaktır.

Temel para politikası aracı olarak kısa vadeli faiz oranlarının kullanılmasının yanı sıra zorunlu karşılık oranları ile Türk Lirası ve döviz cinsi likidite uygulamaları da kullanılmaya devam edilecektir.

Dalgalı döviz kuru rejimi uygulamasına devam edilecektir.

Fiyat istikrarını desteklemek ve döviz kuru kaynaklı olası oynaklıkların makro-finansal istikrara etkilerini sınırlamak üzere sözleşmelerde Türk lirasının kullanımı özendirilecek, firmaların döviz kuru riskini daha etkin bir şekilde yönetebilmeleri için gerekli mekanizma ve teşvikler oluşturulacaktır.

Döviz piyasaları yakından takip edilecek, gerektiğinde dengeleyici döviz likiditesi araçları kullanılmaya devam edilecektir.

İhracat reeskont kredileri aracılığıyla rezerv biriktirilmeye devam edilecektir.

Enflasyonda katılığa neden olan yapısal unsurların belirlenmesi ve giderilmesine katkıda bulunmak amacıyla, kamu tarafından yönetilen/yönlendirilen fiyatlar ve vergi ayarlamalarının enflasyon tahmin ve hedef düzeyi ile uyum düzeyi artırılacaktır.

Gıda enflasyonunda yüksek seviyenin yanı sıra aşırı oynaklığa sebep olan sorunları çözmeyi amaçlayan Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi kararları hızla hayata geçirilmeye devam edilecektir.

2.2.2.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Mali piyasaların büyümeyi ve reel sektörü destekleyen, yurt içi tasarrufların artmasına katkı sağlayan, finansal ürün çeşitliliğine sahip, işlem maliyetlerinin düşük olduğu, yenilikçi, etkin ve şeffaf bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır.

İstanbul'un uluslararası bir finans merkezi haline getirilebilmesi amacıyla hazırlanan İFM Programı Eylem Planı titizlikle uygulanacaktır.

b) Politika ve Tedbirler

Öncelik/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Mali piyasalarda ürün ve hizmet çeşitliliği artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.514)			
Tedbir 194. Kitle fonlaması düzenlemeleri yürürlüğe konulacaktır.	SPK (S), Borsa İstanbul, Merkezi Kayıt Kuruluşu, Takasbank, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	Aralık Sonu	6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanununda kitle fonlaması mevzuat altyapısına yönelik olarak değişiklik yapılacak ve bu çerçevede ikincil düzenlemeler yürürlüğe konacaktır.
Tedbir 195. Ürün ihtisas borsalarının kuruluş ve işleyişine ilişkin mevzuat ve altyapı çalışmaları sürdürülecektir.	SPK (S), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Borsa İstanbul, Merkezi Kayıt Kuruluşu, Takasbank, TOBB, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği	Aralık Sonu	Ürün ihtisas borsalarında işlem görebilecek ürün senetleri ve alivire sözleşmelerin alım satımına aracılık edilmesi ve buna bağlı olarak ortaya çıkan hususlara ilişkin olarak Gümrük ve Ticaret Bakanlığı ve SPK tarafından yönetmelikler çıkarılacaktır.
Tedbir 196. Milli bir kredi derecelendime kuruluşu kurulmasına yönelik altyapı hazırlanacaktır.	BDDK (S), TOBB, TBB, TKBB, Finansal Kurumlar Birliği, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği, Türkiye Sigorta Birliği	Aralık Sonu	TBB tarafından tamamlanan fizibilite çalışmalarının, Risk Merkezi bünyesinde devam eden ortak veri havuzu çalışmalarının ve Basel düzenlemelerinde yer alan yeni standart yaklaşımın Türk bankacılık sektörü üzerindeki etkilerinin TBB ve BDDK tarafından değerlendirilmesi akabinde yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 197. Emlak Bankası yeniden yapılandırılacaktır.	Hazine Müsteşarlığı (S), BDDK, TMSF	Aralık Sonu	Emlak Bankası'nın yeni Esas Sözleşmesi hazırlanarak Genel Kurul onayından geçirilecektir. Teknik altyapının kurulması, personel yapısı ve şube lokasyonlarının belirlenmesinin ardından 2018 yılı içerisinde faaliyet lisansı almak için başvuru yapılacaktır.
Tedbir 198. Yapı tasarruf sistemi kurumsal bir yapıya kavuşturulacaktır.	BDDK (S), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, TMSF, TBB, TKBB	Aralık Sonu	Sistemin altyapısına ilişkin hazırlıklar mevcut konut hesabı uygulaması da dikkate alınarak tamamlanacak ve gerekli yasal düzenleme taslağı Başbakanlığa gönderilecektir.

Yatırımlara uzun vadeli finansman sağlayan kalkınma bankacılığı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.517)			
Tedbir 199. Kalkınma Bankası, stratejik sanayi sektörlerinde yenilikçi ve yüksek katma değerli üretime dönük yatırımlar için uzun vadeli fon sağlayacak şekilde yeniden yapılandırılacaktır.	Hazine Müsteşarlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı, TCMB, SPK, BDDK, Kalkınma Bankası	Aralık Sonu	4456 sayılı Banka Kuruluş Kanunu'nun yerine geçmesi öngörülen yeni Banka Kuruluş Kanunu Taslağına ilişkin olarak ilgili kurumların resmi görüşlerinin alınmasını müteakip taslağın yasallaşması amacıyla sevk edilmesi öngörülmektedir.
Teknolojik gelişmelere ve ortaya çıkan ihtiyaçlara paralel olarak, ödeme sistemleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.518)			
Tedbir 200. Yerli ve milli ödeme sisteminin yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	BDDK (S), BKM, TBB, TKBB	Aralık Sonu	Uluslararası duapol ödeme sistemlerine yerli bir alternatif olmak üzere TROY ödeme yöntemi 2016 yılında kullanılmaya başlanmıştır. Bundan sonraki süreçte, tüm kart çıkaran kuruluşların TROY kart basabilecek altyapıyı oluşturmaya ve TROY markasının bilinirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalarda bulunulacaktır.
İstanbul Uluslararası Finans Merkezi Programı			
Tedbir 201. Faizsiz finans sisteminin geliştirilmesine ilişkin yasal düzenlemeler yapılacaktır.	BDDK (S), Adalet Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, TCMB, TMSF, SPK, Kamu Gözetimi Kurumu, Borsa İstanbul, TKBB	Aralık Sonu	Türkiye'de faaliyet gösteren faizsiz finans kuruluşlarının ve faizsiz finans hizmeti icra eden diğer kuruluşların faizsiz finans ilke ve esaslarına uygun olarak faaliyet ve gelişim göstermelerini sağlayacak temel kuralları ve kurumsal yapıyı belirleyecek olan gerekli yasal düzenleme taslağının hazırlıkları tamamlanacaktır.

2.2.2.6. Maliye Politikası

a) Amaç

Maliye politikası; para politikası hedefleriyle uyumu da gözetilecek şekilde ülkemizin büyüme potansiyelinin artırılmasına, ekonomik istikrarın korunmasına, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

Program döneminde, önceki yıllarda gerçekleştirilen yapısal reformlar ve titizlikle gözetilen mali disiplin sonucunda Türkiye ekonomisinin dış şoklara karşı dayanıklılığının en önemli göstergelerinden biri haline gelen kamu maliyesinin bu güçlü yapısının korunması temel amaçtır. Bu bağlamda, kamu harcamalarının sınırlandırılması, etkinliğinin artırılması

ve kamuda cari harcamalarda tasarruf sağlanması ile kamu gelirleri içinde vergi gelirlerinin payının artırılması suretiyle sağlıklı ve sürekli kaynaklardan kamu geliri elde edilmesi hedeflenmektedir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
İsrafın önlenmesi, verimlilik artışı sağlanması ve harcama programlarının önceliklendirilmesi suretiyle kamu harcamaları kontrol altında tutulacaktır. Kamu harcamalarının etkinleştirilmesiyle elde edilecek tasarruf ve tahsis edilecek ilave kaynaklar; büyümeyi destekleyecek yatırım harcamalarında, teşviklerde ve Ar-Ge desteklerinde kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p. 534)			
Tedbir 202. Hazine taşınmazları üzerinde hak sahipliği bulunan vatandaşlar ile hissedarlık ve benzeri tasarruf kısıtlamalarının giderilmesine yönelik olarak yürütülen mevcut uygulamaların hızlandırılması ve iyileştirilmesi sağlanacaktır.	Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Vatandaşların taşınmazları üzerindeki tasarruf hakkını kısıtlayan ortaklık veya tapu şerhlerinin, bürokrasinin azaltılarak hızlı bir şekilde giderilmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda Hazine adına kayıtlı tapu fazlalıklarının tapu maliklerine ve hisseli Hazine taşınmazlarının hissedarlara doğrudan satış yapılmak üzere tebligatlar gönderilerek, satış işlemlerine hız verilecektir.
Tedbir 203. Hazine taşınmazlarının daha etkin ve verimli kullanılması amacıyla yatırım ve istihdamın teşviki kapsamında çalışmalar yürütülecektir.	Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Hazine taşınmazlarının paydaş odaklı bir yaklaşımla daha etkin ve verimli kullanılmasının sağlanması amacıyla, yatırım ve istihdamın teşviki doğrultusunda oluşturulan Hazine taşınmaz portföyü genişletilerek, daha fazla taşınmaz ilana çıkarılmak suretiyle yatırımcılara arz edilecektir.
Tedbir 204. Kamu kurumlarını tasarrufa teşvik etmek amacıyla cari harcamalarda tasarruf sağlamayı amaçlayan proje ve işlere finansman desteği sağlanacaktır.	Maliye Bakanlığı (S), Merkezi Yönetim Bütçesi Kapsamındaki Kurumlar	Aralık Sonu	Cari harcamalarda tasarruf sağlanmasına yönelik proje ve iş teklifleri alınacaktır. Yapılacak değerlendirme çerçevesinde teklif edilen proje ve işlere ödenek tahsis edilecektir. Proje dönemi sonunda sonuçlar değerlendirilecek ve iyi uygulama örnekleri diğer kamu kurumlarına tanıtılacak ve yaygınlaştırılacaktır.
Vergiye gönüllü uyumun artırılması ve kayıt dışı ekonominin azaltılmasıyla sağlanacak ilave kaynaklar, işlem vergilerinin düşürülmesi başta olmak üzere üretim ve istihdamı teşvik ederek büyümeye katkı sağlayacak şekilde değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 536)			

<p>Tedbir 205. Mükellefiyet türlerine göre vergilendirme ile ilgili süreç bazlı interaktif programlar hazırlanarak internet ortamından kullanıma sunulacaktır.</p>	<p>Gelir İdaresi Başkanlığı (S), Maliye Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gelir Vergisi Kanunu kapsamındaki ticari kazanç ve serbest meslek kazancı dışındaki diğer kazanç unsurları ile Kurumlar Vergisi kapsamındaki kazanç unsurları açısından yükümlülük analizi ile ilgili uygulamaya dâhil etme çalışmaları yapılacaktır.</p>
<p>Vergilemenin daha adil olmasını ve mali fonksiyonunu yerine getirmesini sağlayacak şekilde vergi tabanı genişletilecektir. (Kalkınma Planı p. 537)</p>			
<p>Tedbir 206. Vergi harcamaları vergi türlerine göre sınıflandırmanın yanı sıra farklı sınıflandırmaları da içerecek şekilde detaylandırılacak ve yıllık olarak kamuoyuyla paylaşılacaktır.</p>	<p>Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Vergi harcamalarının mali etkilerinin analiz edilmesi, analiz sonuçlarına göre gerekli düzenlemelerin yapılması ve vergi harcamaları konusunda kamuoyunun sürekli olarak bilgilendirilmesi çalışmaları kapsamında vergi harcamaları, vergi türlerine göre sınıflandırmanın yanı sıra sektörel sınıflandırmayı da içerecek şekilde detaylandırılacak ve yıllık olarak kamuoyuyla paylaşılacaktır.</p>
<p>Tedbir 207. Yeni bir risk analiz merkezi kurulacaktır.</p>	<p>Gelir İdaresi Başkanlığı (S)</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Halen faaliyet gösteren risk analiz merkezi, denetime tabi tutulacak mükelleflerin seçimi sürecinde daha etkin şekilde faaliyet gösterecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır.</p>
<p>Temel vergi mevzuatı; ekonomik ve sosyal politikalar çerçevesinde sade ve uyum sağlanabilir hale getirilecek şekilde yeniden yazılacaktır. (Kalkınma Planı p. 539)</p>			
<p>Tedbir 208. Katma Değer Vergisi Kanunu Tasarısı hazırlanacaktır.</p>	<p>Gelir İdaresi Başkanlığı (S), Maliye Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Katma Değer Vergisi Kanunu yatırım, üretim ve ihracat üzerinde doğrudan veya dolaylı olarak maliyet oluşturan unsurları ortadan kaldıracak şekilde reforma tabi tutulacaktır. Katma Değer Vergisi Kanunu gözden geçirilerek kayıtlı ekonomiyi destekleyen, üretimi artıran ve işletmelerin finansman yüküne olumlu katkı sağlamayı hedefleyen düzenlemeler yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 209. Gelir Vergisi Kanunu Tasarısının Kanunlaşması sağlanacaktır.</p>	<p>Gelir İdaresi Başkanlığı (S), Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurumları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ekonomide kayıt dışılığı azaltan, kalkınmayı destekleyen, üretim, istihdam</p>

	ve Özel Sektör Kuruluşları		ve yatırımları teşvik eden, yurt içi tasarrufları artıran, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılmasına katkıda bulunan etkin, basit ve adil bir Gelir Vergisi Kanunu Tasarısının TBMM'ye sevkî sağlanacaktır.
Tedbir 210. Vergi Usul Kanunu Tasarısı hazırlanacaktır.	Gelir İdaresi Başkanlığı (S), Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurumları ve Özel Sektör Kuruluşları	Aralık Sonu	Vergi Usul Kanunu daha basit, sade ve anlaşılır hale getirilecek olup ayrıca vergiye uyum maliyetlerini azaltan, mükellef haklarına ilişkin kapsamlı düzenlemeler barındıran, uyumsuzlukların kısa sürede çözülmesini sağlayan ve vergi cezalarının gönüllü uyumu artıracak şekilde caydırıcı yeni bir VUK oluşturulacaktır.

Yasal düzenlemeler, kısa ve uzun dönem mali sonuçları hesap edilerek yapılacaktır. (Kalkınma Planı p. 541)

Tedbir 211. Yasal düzenlemeler kamu maliyesi üzerinde oluşturacakları kısa ve orta dönemli yükleri göz önünde bulundurularak hazırlanacaktır.	Başbakanlık (S), İlgili Kamu İdareleri	Aralık Sonu	Teknik kapasitenin artırılmasına yönelik olarak kurumların düzenleyici etki analizi konusundaki eğitim faaliyetlerine devam olunacaktır.
--	--	-------------	--

Yerel yönetimlerin mali imkânlarını güçlendirmek için kentsel rantların değerlendirilmesi ve emlak vergisi dâhil olmak üzere yerel yönetim öz gelirleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p. 545)

Tedbir 212. Emlak vergisinde değişiklik içeren mevzuat taslağı hazırlanacaktır.	Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Aralık Sonu	Emlak vergisi sistemini etkin hale getirecek değişiklikleri içeren taslak mevzuat hazırlanacaktır.
--	---	-------------	--

Tedbir 213. Yerel yönetimlerin öz gelirlerinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir.	Maliye Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı	Aralık Sonu	Yerel yönetimlerin öz gelirlerini artırmaya yönelik olarak, mevzuat ve uygulamalar gözden geçirilecektir. Bu kapsamda öz gelirlerin etkinliğinin artırılması ve merkezi yönetim gelirleriyle uyumunu artırmaya ilişkin taslak mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
--	--	-------------	--

Kamu Gelirlerinin Kalitesinin Artırılması Programı

Tedbir 214. Genel yönetim sektörünün mali durumunu ortaya koyan mali analiz raporu hazırlanacak ve yayımlanacaktır.	Maliye Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	Mali analiz raporunda yer alması planlanan analiz tekniklerine ilişkin olarak ayrıntılı incelemeler ve değerlendirmeler yapılacaktır.
--	----------------------	-------------	---

2.2.2.7. Sosyal Güvenlik Finansmanı

a) Amaç

Sosyal güvenlik sisteminin aktüeryal dengesini bozucu uygulamalardan kaçınılması, prim gelirlerinin artırılmasına yönelik olarak kayıt dışılığın azaltılması ve sağlık harcamalarının kontrol altına alınması suretiyle sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin iyileştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sağlık hizmetleri ve harcamalarında sürdürülebilirlik dikkate alınarak ilaç ve tedavi harcamaları daha akılcı hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.558)			
Tedbir 215. Hastalara ait geçmiş dönem tetkik ve tahlil sonuçlarının hekimler tarafından ortak bir veri tabanı üzerinden izlenmesine yönelik teknik altyapı oluşturulacaktır.	SGK (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	Mart Sonu	Manyetik Rezonans Görüntüleme (MRI) ve Bilgisayarlı Tomografi (BT) gibi ileri görüntüleme tetkiklerinin belirlenecek pilot hastaneler arasında iletilerek görüntülenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Pilot uygulamanın tüm sağlık hizmeti sunucularında devreye alınması sonrasında diğer görüntüleme tetkiklerinin de uygulamaya alınması planlanmaktadır.

2.2.2.8. Kamu İşletmeciliği

a) Amaç

Kamu teşebbüslerinin kaynaklarını kamuya mali yük getirmeyecek şekilde; etkili, verimli ve ekonomik kullanmaları esastır.

KİT'lerin kârlılık, verimlilik ve kurumsal yönetim ilkelerine uygun faaliyet göstermesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Özelleştirme uygulamaları, uzun vadeli sektörel öncelikler çerçevesinde belirlenmiş bir program dâhilinde sürdürülecektir. Uygulamalarda halka arz yönteminin kullanılmasına ağırlık verilecektir. (Kalkınma Planı p.575)			
Tedbir 216. EÜAŞ'a ait bazı elektrik üretim santralleri özelleştirilecektir.	Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, EPDK, Rekabet Kurumu, EÜAŞ	Aralık Sonu	KİT'lerde özelleştirme çalışmalarına devam edilecektir. Bu kapsamda EÜAŞ'a ait bazı hidroelektrik ve termik santraller özelleştirilecektir.

2.2.2.9. Yatırım Politikaları

2.2.2.9.1. Kamu Yatırımları

a) Amaç

Kamu yatırımlarının özel sektörün yenilikçi ve üretken yatırımlarını ve ticareti destekleyecek, vatandaşlarımızın yaşam kalitesini artıracak nitelikteki öncelikli altyapı alanlarına yönlendirilmesi temel amaçtır.

Kamu altyapı yatırımları; özel kesimde üretim maliyetlerinin azaltılmasını, yeni üretim kapasitelerinin oluşturulmasını, böylece üretimin yenilikçi ve rekabetçi gelişmesini destekleyecek şekilde planlanacak ve yürütülecektir.

Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeliyle yürütülenler dâhil olmak üzere, kamu yatırımlarında sektörel olarak; eğitim, sağlık, içme suyu ve kanalizasyon, bilim-teknoloji, ulaştırma ve sulama sektörlerine öncelik verilecektir.

Kamu yatırım harcamalarında bölgesel bazda GAP, DAP, KOP ve DOKAP eylem planları kapsamındaki yatırımlara ve cazibe merkezi olarak belirlenen bölgelerdeki yatırımlara öncelik verilecektir.

Kamu yatırım projelerinin planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci güçlendirilecek, bu doğrultuda kamu kurum ve kuruluşlarının kapasiteleri geliştirilecektir.

Bu kapsamda 2018 yılı yatırım ödeneklerinin tahsisinde;

- Yük trafiğine hizmet eden bölünmüş yol, liman ve demiryolu yatırımları,
- Öncelikli yük merkezlerine demiryolu iltisak hattı yatırımları,
- Ulaştırma modları arasında sürekliliği ve verimliliği sağlayacak acil bağlantılar,
- Tarımsal üretimi artırıcı sulama, arazi toplulaştırma, tarla içi geliştirme yatırımları,
- Sanayi üretimini destekleyici nitelikte maden ve hammadde arama yatırımları,
- Verimliliği artırıcı e-devlet altyapısı yatırımları,
- Üretim kayıplarını önleyecek olan afetlere hazırlık yatırımları,
- Beşerî sermayenin iyileştirilmesine yönelik eğitim ve sağlık altyapı yatırımları,
- Teknolojik kapasite ve kabiliyetleri artıracak Ar-Ge altyapı yatırımları

öncelikli alanlar olarak değerlendirilecektir.

KÖİ uygulamalarına ilişkin temel amaç, KÖİ sisteminin etkinliğini artırmaktır. Bu kapsamda kurumlar arası koordinasyonun ve işbirliğinin geliştirilmesine önem verilecektir. Etüt aşamasından itibaren KÖİ projelerinden kaynaklanması muhtemel yükümlülükler ve projelerin hayata geçmesinin sağlayacağı faydalar birlikte ele alınarak geleneksel yöntemlerle karşılaştırılacak, risklerin kamu ve özel sektör arasında dengeli şekilde dağıtılmasına dikkat edilecektir. Bu amaçla, uygulama öncesi hazırlık süreci, ihale ve sözleşme yönetimi ve izleme/değerlendirme süreçlerinin kalitesinin artırılması için ilgili kuruluşlarda kapasite geliştirilmesine ve mevcut sistemin iyileştirilmesine yönelik çalışmalara önem verilecektir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika /Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
KÖİ politika ve uygulamalarının koordinasyonu güçlendirilecek, projelerin bütçe üzerindeki risk ve etkilerini ölçebilecek etkin bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.595)			
Tedbir 217. KÖİ projelerinin bütçeyle ilişkisini daha kuvvetli kurmak üzere izleme-değerlendirme sistemi güçlendirilecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı	Aralık Sonu	Maliye Bakanlığı, KÖİ projelerindeki doğrudan ve dolaylı yükümlülükleri bütçe sistemi içine alacak çalışmalar yapacaktır. Hazine Müsteşarlığı, verilen taahhütlerin sayısallaştırılarak risk analizi yapılmasını sürdürecektir. Kalkınma Bakanlığı, izleme ve değerlendirme faaliyetlerinin bütüncül olarak koordine edilmesini sağlayacaktır.
Kamu yatırım projelerinin planlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreci güçlendirilecek, bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşlarının kapasiteleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.596)			
Tedbir 218. Kamu Yatırım Programı yönetim sürecinin etkinliği artırılabilecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Yatırımcı Kuruluşlar	Aralık Sonu	Yatırım projelerinin programlanması, yıl içi revizyonu ve izlenmesine yönelik işlemler Ka-Ya Bilgi Sistemiyle yapılacaktır.
Tedbir 219. KÖİ alanında faaliyet gösteren kamu kurumlarını kapsayan kapasite geliştirme projesi tamamlanacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı ve diğer ilgili kamu kurum ve kuruluşları	Aralık Sonu	KÖİ projelerindeki hazırlık ve işletme dönemlerini kapsayan proje planlama, finansman ve ihale dâhil tüm süreçlerin daha nitelikli hale getirilebilmesi, sözleşme yönetiminin uluslararası standartlar dikkate alınarak yeniden düzenlenmesi ve taraflar üzerindeki riskin azaltılabilmesi amacıyla ilgili kuruluşların katılımı sağlanarak kapasite geliştirme projesi tamamlanacaktır.

2.2.2.9.2. Özel Kesim Yatırımları

a) Mevcut Durum

Özel kesim yatırımlarının artırılması ve yönlendirilmesi amacıyla kamu tarafından uygulanan politika araçları arasında yatırım destekleri, devlet desteklerinin izlenmesi ve yatırım ortamının iyileştirilmesine yönelik olarak yürütülen faaliyetler başta gelmektedir. Bu kapsamda yürütülen çalışmalara program döneminde devam edilmektedir.

6745 Sayılı Yatırımların Proje Bazında Desteklenmesi ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile çerçevesi çizilen Proje Bazlı Teşvik Sistemi'ne ilişkin usul ve esasları belirleyen Yatırımlara Proje Bazlı Devlet Yardımı Verilmesine İlişkin Karar 26/11/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu kapsamda Ekonomi Bakanlığı tarafından desteklenmesi uygun görülen yatırımlara kurumlar vergisi indirimi veya istisnası, gelir vergisi stopajı teşviki, gümrük vergisi muafiyeti, KDV istisnası, KDV iadesi, yatırım yeri tahsisi, sigorta primi işveren hissesi desteği, enerji desteği, yatırım kredisi faiz desteği, nitelikli personel için ücret desteği, yüzde 49'a varan oranda sermaye katkısı, kamu alım garantisi, yasal ve idari süreçlerde düzenleme yapılabilmesi ve altyapı yatırımının yapılması konusunda Bakanlar Kurulu tarafından proje bazlı destek verilebilmektedir. Proje bazlı desteğin ilk uygulaması 24/04/2017 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan 2017/10082 sayılı BKK'yla gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte önümüzdeki dönemde Proje Bazlı Teşvik Sisteminin daha odaklı olarak kullanılabilmesine yönelik ürün ve sektör bazlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda söz konusu desteğin etkin olarak kullanılabilmesi amacıyla bu desteğin verilebileceği alanların belirlenmesine yönelik ürün bazlı çalışmalar yürütülecektir.

2012/3305 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar, bazı güncellemeler yapılarak uygulanmaya devam edilmektedir. Bu çerçevede özellikle, imalat sanayiine yönelik yatırımlar kapsamında 2017 yılında gerçekleştirilecek yatırım harcamaları için yatırıma katkı oranına ilave 15 puan verilmiş, vergi indirimi oranı ile yatırıma katkı tutarının yatırım döneminde kullanılabilir oranı ise yüzde 100'e çıkartılmış; 1'inci, 2'inci ve 3'üncü bölgelerde yapılan orta-yüksek teknolojili yatırımların 4'üncü bölge desteğinden faydalanması sağlanmış; Cazibe Merkezleri Programında yer alan 4'üncü ve 5'inci bölge illeri ile Kilis ilindeki OSB'lerde yapılan belli yatırımların 6'ncı bölge desteklerinden faydalanması sağlanmış; imalat sanayi yatırımları için bina ve inşaat harcamalarına KDV iadesi getirilmiş, öncelikli yatırım konuları arasına lisanslı depoculuk, nükleer enerji santrali yatırımları ve referans laboratuvarı, ilaç ve tıbbi cihaz analiz ve kontrol laboratuvarı ile laboratuvar kompleksi yatırımları eklenmiştir.

Düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 44,5 artarak 5.048 adet olmuştur. Aynı dönemde öngörülen toplam sabit yatırım tutarı yüzde 10,8 azalarak 67,8 milyar TL, öngörülen istihdam ise yüzde 59,8 artarak 142.860 kişi olmuştur.

Cazibe Merkezleri Programının çerçevesinin belirlenmesi amacıyla 2016/9596 sayılı Cazibe Merkezleri Programının Uygulanmasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında BKK 11/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Devlet desteği veren kuruluşlardan veri toplanması, raporlanması ve izlenmesini sağlamak amacıyla Hazine Müsteşarlığı bünyesinde Devlet Destekleri Bilgi Sistemi kurulmuştur. Bundan sonraki süreçte sisteme girilen verilerin değerlendirilerek etki analizi çalışmaları yapılması öngörülmektedir.

Tablo II: 21- 2017 Yılı Ocak-Ağustos Dönemi Yatırım Teşvik Belgelerine İlişkin Veriler

	Belge Sayısı (Adet)	Sabit Yatırım (Milyon TL)	İstihdam (Kişi)
Sermaye Türü			
Yabancı sermaye	217	13 292	13 522
Yerli sermaye	4 831	54 509	128 907
Sektörü			
Enerji	1 757	19 934	3 780
Hizmetler	1 221	21 527	69 637
İmalat	1 810	23 671	61 471
Madencilik	122	1 471	3 039
Tarım	138	1 198	4 502
Destek Sınıfı			
Bölgesel	2 426	37 195	120 820
Büyük ölçekli	5	1 924	1 297
Genel	2 611	24 360	19 529
Stratejik yatırımlar	6	4 323	783
Genel Toplam	5 048	67 801	142 429

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı

Yatırım ortamının iyileştirilmesi ile ilgili olarak Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK) çalışmaları başta olmak üzere birçok önemli çalışma yürütülmektedir. YOİKK bünyesinde farklı sorun alanlarına yönelik olarak kurulan 10 Teknik Komiteye ait eylemlerin yer aldığı YOİKK 2017-2018 Eylem Planlarının 2017 yılı sonuna kadar kabul edilerek çalışmaların başlaması beklenmektedir.

İş ortamına ilişkin düzenlemelerin ve bunların uygulamalarının ölçülmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması amacıyla yıllık olarak Dünya Bankası tarafından hazırlanan İş Ortamı Raporunda Türkiye genel sıralamada 190 ülke arasında 2015 yılında 63. sırada iken 2016 yılında 69. sırada yer almıştır.

TABLO II: 22- Türkiye'nin İş Ortamı Raporu Başlıklarına Göre Durumu (2016)

Başlık Adı	Puan		Sıralama Türkiye	Ortalamanın Yakalanması Halinde Türkiye'nin	
	İlk 20 Ülke Ortalaması	Türkiye		Başlık Sıralaması	Genel Sıralaması
İşe Başlama	94,13	86,98	79	24	66
İnşaat İzinleri	80,28	67,86	102	18	64
Elektrik Temini	89,49	79,66	58	16	64
Tapu Kaydı	81,59	73,01	54	25	65
Kredi Temini	73,00	50,00	82	32	58
Azınlık Yatırımcılarının Korunması	70,40	70,00	22	22	69
Vergi Ödeme	88,38	60,83	128	19	55
Dış Ticaret	90,64	79,71	70	41	64
Sözleşmenin İcrası	73,24	68,87	33	16	67
Şirket Tasfiyesi	78,02	34,98	126	23	53

Kaynak: Dünya Bankası, İş Ortamı Raporu 2017 veri tabanı

Not: İlk 20 ülke rakamları bu Raporda genel sıralamadaki en iyi ilk 20 ülkenin ortalaması alınarak hesaplanmıştır.

Rapordaki başlıklar itibarıyla Türkiye, genel sıralamada yer alan ilk 20 ülke ile kıyaslandığında özellikle Şirket Tasfiyesi, Vergi Ödeme, İnşaat İzinleri, Kredi Temini ve İşe Başlama başlıklarında iyileştirme yapıldığı takdirde bu alanlar, genel ülke sıralamasında Türkiye'yi yukarı taşıyabilme potansiyeline sahiptir. Örneğin, Şirket Tasfiyesinde mevcut durumda 34,98 olan Türkiye'nin puanı ilk 20 ülke ortalaması olan 78,02'ye ulaştığında Türkiye'nin bu başlıkta sırası 126'dan 23'e, genel sıralaması ise 69'dan 53'e yükselecektir.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2016 döneminde toplam 180,8 milyar ABD dolarlık uluslararası doğrudan yatırım (UDY) girişi olmuştur. Türkiye'ye giren UDY 2007 yılında 22 milyar ABD doları ile en yüksek seviyeye ulaşmış iken 2015 yılında bu rakam 17,6 milyar ABD doları, 2016 yılında ise 12,3 milyar ABD doları olmuştur. UDY girişi sermaye, diğer sermaye ve gayrimenkul kalemlerinin toplamından oluşmaktadır. Bu kalemlerden diğer sermaye kalemi, şirketlerin kendi içindeki kredileri ve geri ödemeleri içerdiği için sektörel UDY hareketlerini yorumlarken sermaye kalemini esas almak gerekmektedir.

Ülkemize gelen uluslararası doğrudan yatırımlar sektörel olarak incelendiğinde bu yatırımların sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sermaye yatırımlarında genel itibarıyla hizmet sektörlerinin daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayii gibi verimlik artışı imkânı daha yüksek alanlara yönlendirilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu uluslararası yatırımların girişinin artırılması amacıyla uluslararası doğrudan yatırım stratejisi hazırlanması ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Yatırım ortamının daha cazip hale getirilmesi ve yatırımların özendirilmesi yoluyla yüksek büyüme için gerekli özel kesim yatırımlarının artırılması temel amaçtır.

Yatırım teşvik uygulamalarının amacı katma değer ve Ar-Ge içeriği yüksek yatırım, ihracat ve üretim yanında istihdamı artırmak, uluslararası rekabet gücünü geliştirmek ve bölgesel potansiyellerin ekonomiye kazandırılmasını sağlamaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yatırım teşvik uygulamalarında maliyet-etkinlik, hesap verebilirlik, şeffaflık, öngörülebilirlik, esneklik, atıl kapasite oluşturulmaması ile verimlilik ilkeleri gözetilerek istihdam, yüksek katma değer ve ihracat artışına yönelik yatırım alanlarına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p. 607)			
Tedbir 220. Yatırım teşvik sistemi kapsamında yüksek teknolojlü ve yüksek katma değerli, ithalat bağımlılığını ve cari açığı azaltacak yatırım konuları, bölgesel, büyük ölçekli, stratejik ve öncelikli yatırımların teşviki kapsamında desteklenmeye devam edilecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar, STK'lar	Aralık Sonu	Bölgesel, büyük ölçekli, stratejik ve öncelikli yatırımlar kapsamındaki ileri teknoloji sektörlerine yönelik teşviklere devam edilecektir.
Tedbir 221. Proje Bazlı Teşvik Sisteminin yatırımcılara tanıtımına ağırlık verilecek, bu kapsamda başta petro-kimya sektörü olmak üzere büyük ölçekli stratejik yatırımlar desteklenecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı	Aralık Sonu	Duyuru veya çağrı usulü ile yatırım projeleri Ekonomi Bakanlığınca toplanacak ve ön değerlendirilmenin ardından Bakanlar Kuruluna sunulacaktır. Bakanlar Kurulu tarafından proje bazlı desteklenmesine karar verilen projeler için yatırım teşvik belgesi

			düzenlenecektir. Proje bazlı destek programının yatırımcılara tanıtımı yapılacaktır.
YOİKK kapsamındaki çalışmalar genel sorun alanlarına odaklı, daha etkin ve sonuç alıcı bir biçimde sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.613)			
Tedbir 222. YOİKK çalışma takvimini oluşturan 2017-2018 Eylem Planları ilgili kurumlar tarafından öngörülen takvim doğrultusunda sonuçlandırılacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Haziran Sonu	YOİKK Eylem Planı gerçekleştirmeleri, YOİKK sekreteryası tarafından düzenli olarak takip edilerek YOİKK'e ve YOİKK Yönlendirme Komitesine raporlanacaktır.
İş ve Yatırım Ortamının Geliştirilmesi Programı			
Tedbir 223. Özel sektör yatırımlarının artırılması amacıyla bürokrasi ve kırtasiyeciliğin azaltılmasına ve idari usul ve işlemlerin kolaylaştırılmasına yönelik mevzuat veya uygulama değişiklikleri yapılacaktır.	Başbakanlık (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Kamu ve özel kesim önerileri ilgili kuruluşlarca değerlendirilecek, çözüm önerileri mevzuat ve uygulama değişiklikleri şeklinde tanımlanacaktır. Değişikliklerin ilgili kamu kuruluşlarıncı onaylanması halinde yapılacak mevzuat ve uygulama değişiklikleri takip edilecektir. Yatırımcılara ve işletmelere yönelik bürokratik izin, onay ve işlemler elektronik ortama aktarılarak, süreç hızı ve kalitesi artırılacaktır.
Tedbir 224. İşyeri açma ve çalışma ruhsatı alma süreçlerinde, merkezi idare ile yerel yönetimler arasındaki büyükşehir belediyeleri ile diğer belediyeler arasındaki uygulama farklılıkları giderilecek, istenilen onay ve belgelerin sayısı azaltılarak yeknesaklık sağlanacaktır.	Başbakanlık (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Kamu ve özel kesim önerileri toplanarak ilgili şirketlerin işyeri açma ve çalışma ruhsatı alma süreçleri kolaylaştırılacak; maliyetler düşürülecek; süreç kısaltılarak basitleştirilecektir.

2.2.2.10. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Ar-Ge harcamalarında önemli bir artış yaşanmış ve Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı 2002 yılındaki yüzde 0,53 düzeyinden 2015 yılında yüzde 1,06'ya yükselmiştir. Ancak, bu oran 2015 yılı AB-28 ortalaması olan yüzde 2,03'ün halen altındadır. Bununla birlikte, toplam Ar-Ge harcamalarının içindeki özel sektör payı artmaya devam etmekte olup 2015 yılında yüzde 50'ye ulaşmıştır.

Ar-Ge ve yenilik kapasitesini belirleyen en önemli unsurlardan biri araştırmacı insan gücüdür. 2015 yılı itibarıyla tam zaman eşdeğer (TZE) araştırmacı sayısı 95.161'e, TZE Ar-Ge personeli sayısı ise 122.288'e yükselmiştir. Söz konusu artış temel itibarıyla özel sektördeki Ar-Ge personeli istihdamındaki artıştan kaynaklanmaktadır. 2015 yılında TZE Ar-Ge personelinin yüzde 54,5'i özel sektörde, yüzde 35,4'ü yükseköğretim kurumlarında ve yüzde 10,1'i kamuda istihdam edilmiştir.

Merkezi yönetim bütçesinden Ar-Ge faaliyetleri için 2016 yılında toplam 7,5 milyar TL harcama yapılmıştır. Buna ek olarak, kamunun dolaylı Ar-Ge desteği yüzde 12 artarak 1,9 milyar TL'ye yükselmiştir. 2017 yılında TÜBİTAK tarafından yatırım programı kapsamında yürütülen Türkiye Araştırma Alanı (TARAL) programlarına 1,5 milyar TL kaynak aktarılmıştır. Diğer taraftan, kamu kurumları tarafından yürütülen Ar-Ge destek programlarının etkilerinin değerlendirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında, Araştırma Altyapıları Kurulunun 16/08/2017 tarihli Kararı uyarınca dört araştırma altyapısına yeterlik verilmiştir. Yeterlik verilen araştırma altyapılarının kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesi ve yeni araştırma altyapılarının anılan Kanun kapsamına alınmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ar-Ge Reform Paketinin Mart 2016'da yürürlüğe girmesiyle özel sektör Ar-Ge Merkezi Belgesi alan işletme sayısı Eylül 2016'da 272 iken Eylül 2017'de 635'e yükselmiştir. Ayrıca, Eylül 2017 itibarıyla tasarım merkezi belgesi verilen işletme sayısı 94'e ulaşmıştır. Özel sektör Ar-Ge merkezlerinde 39.154 Ar-Ge personeli çalışmakta olup, bu merkezler özellikle makine ve teçhizat imalatı, otomotiv, otomotiv yan sanayi, bilgi ve iletişim teknolojileri, kimya, savunma sanayii ve elektrik-elektronik sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Tasarım merkezlerinde ise Eylül 2017 itibarıyla 2.007 kişi istihdam edilmektedir.

7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 01/07/2017 tarihinde yayımlanmıştır. Söz konusu Kanunla, yükseköğretim kurumlarına sermaye şirketi statüsünde teknoloji transfer ofisi kurabilme, yükseköğretim kurumlarının uygulama ve araştırma merkezleri ile araştırma enstitülerinde doktora sonrası araştırmacı istihdam edebilme ve öğretim üyelerine Ar-Ge niteliğinde çalışmalar yapmak üzere ücretli araştırma izni alabilme imkânı sağlanmıştır. Ayrıca, temel bilimler mezunlarının teknoloji geliştirme bölgelerinde istihdam edilmeleri teşvik edilmiştir.

TABLO II: 23- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	0,85	0,84	0,86	0,92	0,95	1,01	1,06
Gayri Safi Yurtiçi Ar-Ge Harcaması (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	8 087	9 268	11 154	13 062	14 807	17 598	20 615
Ar-Ge Harcamalarını Gerçekleştiren Sektörler (Yüzde)							
Yükseköğretim	47,4	46,0	45,5	43,9	42,1	40,5	39,7
Özel Sektör	40,0	42,5	43,2	45,1	47,5	49,8	50,0
Kamu	12,6	11,4	11,3	11,0	10,4	9,7	10,3
TZE Cinsinden							
Toplam Ar-Ge	73 521	81 792	92 801	105 122	112 969	115 444	122 288
Personeli Sayısı							
TZE Cinsinden Ar-Ge Personelinin Sektörel Dağılımı (Yüzde)							
Yükseköğretim	42,2	40,2	38,4	38,8	37,7	35,7	35,4
Özel Sektör	42,8	45,9	48,9	49,7	51,7	53,7	54,5
Kamu	15,0	13,9	12,7	11,5	10,6	10,6	10,1
10.000 Çalışan Kişi Başına Düşen TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	36	37	40	44	46	45	46

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK

AB Ufuk 2020 programından ülkemizdeki araştırmacı ve özel sektörün daha fazla faydalanabilmesi amacıyla TÜBİTAK koordinasyonunda ilgili tarafların yönlendirilmesi, bilgilendirilmesi ve teşvikine yönelik faaliyetler yürütölmektedir. Ufuk 2020 kapsamında 2017 yılında açılan çağrıların yüzde 30'unun sonuçları açıklanmış olup 32 kamu kuruluşu, 16 üniversite ve 39 sanayi kuruluşu tarafından sunulan toplam 49 projenin destek almasıyla 16,7 milyon Avro geri dönüş sağlanmıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Ar-Ge ve yenilik politikasının temel amacı; teknoloji ve yenilik faaliyetlerinin özel sektör odaklı artırılarak faydaya dönüştürölmesine, yeniliğe dayalı bir ekosistem oluşturularak araştırma sonuçlarının ticarileştirilmesine ve markalaşmış teknoloji yoğun ürünlerle ölkemizin küresel ölçekte yüksek rekabet gücüne erişmesine katkıda bulunmaktadır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Üniversite ve kamu kurumları bünyesindeki araştırma merkezleri, özel sektörle yakın işbirliği içinde çalışan, nitelikli insan gücüne sahip, tüm araştırmacılara kesintisiz hizmet veren ve etkin bir şekilde yönetilen sürdürülebilir yapılara dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.627)			
Tedbir 225. Biyoteknoloji, bilgi ve iletişim teknolojileri ve ileri malzeme teknolojileri başta olmak üzere kritik alanlarda faaliyet gösteren araştırma altyapıları desteklenecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler, YÖK	Aralık Sonu	Bilgi ve teknoloji tabanının geliştirilmesi ve ekonomik fayda yaratılması amacıyla yeterli nitelikte araştırma altyapısı bulunmayan kritik alanlarda yeni araştırma altyapıları kurulacak, mevcut olanlar geliştirilecektir.
Tedbir 226. Ulusal ölçekli araştırma altyapıları, yeterlikleri dikkate alınarak 6550 sayılı Kanun kapsamında desteklenecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler, Araştırma Altyapıları	Aralık Sonu	6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik verilen araştırma altyapılarının desteklenmesine ilişkin çalışmalar sürdürülecek, yeni altyapıların değerlendirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 227. Özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezleri sayısı artırılabilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı	Aralık Sonu	Özel sektör Ar-Ge ve tasarım merkezlerine yönelik çalışmalara devam edilecek ve bu merkezlerin sayısı 1000'e yükseltilecektir.
Ar-Ge desteklerinde koordinasyon sağlanacak ve mevcut destek programları etki analizi çalışmaları yapılarak gözden geçirilecektir. Ar-Ge faaliyetleri, öncelikli alanlarda oluşturulacak ortak hedefler çerçevesinde, ticarileştirmeyi de içerecek şekilde piyasa şartları gözötilerek bütünsellik içinde desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.630)			
Tedbir 228. Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik desteklerine ilişkin etki analizleri gerçekleştirilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, KOSGEB, YÖK, TÜBİTAK	Aralık Sonu	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, KOSGEB ve TÜBİTAK tarafından yürütölen özel sektöre yönelik destekler başta olmak üzere Ar-Ge destek programlarının hedeflerine ulaşma ve fayda yaratma düzeylerini tespit etmek için üç

			etki analizi projesi gerçekleştirilecektir. Bu analizlerin sonuçları da dikkate alınarak destek programları iyileştirilecektir.
Tedbir 229. Ar-Ge ve yenilik alanında yer alan kurumsal yapılar gözden geçirilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK	Aralık Sonu	Ar-Ge sisteminde önemli bir yere sahip Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK) ile TÜBİTAK ve enstitüleri hızlı karar alabilen ve etkin işleyen bir yapıya kavuşturulmak üzere yeniden yapılandırılacaktır.

Araştırmacı insan gücünün sayısı ve niteliği daha da artırılacak, özel sektörde araştırmacı istihdamı teşvikine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.635)

Tedbir 230. Araştırmacı insan gücünün nitelik ve nicelik yönünden geliştirilmesi amacıyla yeni programlar geliştirilecektir.	TÜBİTAK (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı, YÖK	Aralık Sonu	Özel sektör üniversite işbirliğini geliştirmeye yönelik araştırmacı insan gücü programları desteklenecek, mevcut araştırmacı insan gücünün nitelik ve nicelik yönünden artırılabilmesi amacıyla yeni programlar geliştirilecek ve bursiyerlerin sayısı artırılacaktır.
Tedbir 231. Yurt dışındaki nitelikli araştırmacıların ülkemizde çalışmasının özendirilmesine yönelik programlar geliştirilecektir.	TÜBİTAK (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Devlet Personel Başkanlığı, Üniversiteler, YÖK, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	Aralık Sonu	TÜBİTAK tarafından yürütülen Konuk veya Akademik İzinli Bilim İnsanı Destekleme Programı, Yurda Dönüş Araştırma Programı, Uluslararası Deneyimli Araştırmacı Dolanımı Destek Programı ve Uluslararası Araştırmacılar için Araştırma Burs Programı analiz edilecek ve bu programların kapasitesi artırılacaktır.

Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından bölgesel ve küresel düzeyde iş birliği geliştirilecektir. Bu kapsamda kritik teknolojilerin transferinin kolaylaştırılmasına, içselleştirilmesine ve dünyadaki emsal teknolojilerle rekabet edebilecek şekilde geliştirilmesine önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.639)

Tedbir 232. AB Çerçeve Programlarına katılımın artırılmasına yönelik mekanizma geliştirilecektir.	TÜBİTAK (S), Avrupa Birliği Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Üniversiteler, YÖK	Aralık Sonu	AB destek programlarına yönelik tanıtım ve bilgilendirme faaliyetleri sürdürülecek, başvuru, değerlendirme ve izleme süreçleri iyileştirilecektir. Ufuk 2020 Programından daha fazla kaynak kullanımına yönelik tedbirler alınacaktır.
Tedbir 233. Araştırma kurumlarının ikili ve/veya çok taraflı uluslararası işbirliğiyle hazırlayacakları projeler desteklenecektir.	TÜBİTAK (S), Avrupa Birliği Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Üniversiteler, YÖK	Aralık Sonu	Uluslararası Ar-Ge işbirliklerini desteklemek amacıyla kurgulanan 1071, 1509, ERANET gibi destek programları kapsamında projeler desteklenecektir. Araştırma kuruluşlarının uluslararası Ar-Ge

			ağlarına katılımını ve bu ağlardan alınan destek miktarını artırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirecektir.
Öncelikli Teknoloji Alanlarında Ticarileştirme Programı			
Tedbir 234. Teknoloji transfer ofislerinin etkinliği analiz edilerek başarılı uygulama modelleri yaygınlaştırılacaktır.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Teknoloji transfer ofislerinin faaliyetleri analiz edilerek, başarılı uygulama modelleri tespit edilecek ve bu uygulamaların yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Teknoloji transfer ofislerinin aralarındaki iletişim artırılacak ve yurtdışındaki başarılı ofislerle iş birlikleri geliştirilecektir.
Tedbir 235. Katma değeri yüksek teknolojik ürünlerin geliştirilmesi ve markaların yaratılması amacıyla başta öncelikli sektörlerde olmak üzere ticarileştirme faaliyetleri desteklenecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	Aralık Sonu	Başta enerji, sağlık, havacılık, uzay, otomotiv, raylı sistemler, bilişim ve savunma sektörlerinde olmak üzere işletmelerin prototip geliştirme süreçleri, teknolojik ürün yatırımları ve kümelenme çalışmalarını desteklenecektir.
Tedbir 236. Kamu-üniversite-sanayi işbirliği portalının kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Üniversiteler, İlgili kamu kurum ve kuruluşları	Aralık Sonu	Portalın potansiyel kullanıcılarına yönelik tanıtım faaliyetleri yürütülecektir. Portala veri girişi yapılması sağlanarak ilgili tarafların etkileşimi sağlanacaktır.

2.2.2.11. İmalat Sanayiinde Dönüşüm

a) Mevcut Durum

İmalat sanayiinde 2016 yılında üretim ve ithalat artmış, ihracat ise azalmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde ise, bir önceki yılın aynı dönemine göre üretim, ihracat ve ithalatın arttığı görülmektedir.

Ocak-Ağustos 2017 döneminde imalat sanayii üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre, ortalama yüzde 4,9 artmıştır. Bu dönemde deri, elektrikli teçhizat, elektronik, makine, otomotiv, mobilya ve petrol ürünleri sektörlerinde üretim artışı imalat sanayii ortalamasının üstünde olmuş; gıda, tekstil, giyim, kimya, ilaç, plastik, ana metal sektörlerinde ise altında kalmıştır.

2016 yılında ortalama yüzde 77,4 olarak gerçekleşen imalat sanayii kapasite kullanım oranı, 2017 yılının ilk dokuz ayında ise ortalama yüzde 78,1 olmuştur.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, imalat sanayii istihdamı, Ocak-Temmuz 2017 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,4 artmıştır.

Toplam ihracat, 2016 yılında yüzde 0,9 azalarak 142,5 milyar ABD doları, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 1 azalarak 134,8 milyar ABD doları olmuştur. 2015 yılında yüzde 94,6 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 2016 yılında da aynı

düzeyde gerçekleşmiştir. 2016 yılında artış yaşanan ana metal ve otomotiv sektörleri dışındaki diğer sektörlerde dünya pazarlarındaki daralmanın da etkisiyle önemli oranda düşüş yaşandığı görülmektedir. Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre karşılaştırıldığında, tekstil, petrol ürünleri, kimya, ana metal, elektronik, elektrikli teçhizat, makine, otomotiv ve mobilya sektörlerinde artış kaydedilirken; giyim ve ilaç sektörlerinde düşüşler görülmektedir.

TABLO II: 24- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2014	2015	2016	2017 (1)	AB-28 2016 (2)
GSYH İçindeki Payı (Cari Fiyatlarla) (yüzde)	16,8	16,7	16,6	18,3 (3)	16,1
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (4) (yüzde)	3,2	3,6	1,4	4,9	1,7
İhracat (Cari Fiyatlarla) (Milyar dolar) (5)	148,5	136,1	134,8	98,0	-
İhracat Artışı (Cari Fiyatlarla) (yüzde)	4,2	-8,3	-1,0	10,6	-1,9 (6)
Toplam İhracat İçindeki Payı (yüzde)	94,2	94,6	94,6	94,8	87,6 (6)
İthalat Artışı (Cari Fiyatlarla) (yüzde)	-4,6	-11,1	0,4	10,0	-3,3 (6)
İthalat (Cari Fiyatlarla) (Milyar dolar) (5)	188,5	167,6	168,2	122,1	-
Toplam İthalat İçindeki Payı (yüzde)	77,8	80,9	84,7	82,0	85,0 (6)
İmalat Sanayii İstihdam Artışı (7) (yüzde)	-	0,4	-0,8	1,4 (8)	1,8
Kapasite Kullanım Oranı (yüzde)	75,0	76,8	77,4	78,1 (9)	81,8

Kaynak: TÜİK, TCMB, TOBB, EUROSTAT

(1) Ocak-Ağustos dönemi (2) EUROSTAT (3) Ocak-Haziran dönemi (4) NACE Rev.2'ye göre 2010=100 Serisi (5) ISIC Rev.4'e göre (6) SITC (3, 5-8) (7) 2014 yılı itibarıyla hanehalkı işgücü anketinde tanım değiştirilmiş ve yeni bir seriye başlanılmıştır. Bu nedenle 2014 yılı artışı verilememektedir. (8) Ocak - Temmuz Dönemi (9) Ocak-Eylül Dönemi

İmalat sanayii ihracatında ülke çeşitlenmesi artmaktadır. 2002-2016 döneminde imalat sanayii ihracatında AB-27 ülkelerinin payı azalırken (yüzde 57'den yüzde 48,6'ya), başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere (yüzde 8,5'den yüzde 20,4'e) Afrika ülkelerinin payı (yüzde 4,8'den yüzde 8,3'e), Türk Cumhuriyetlerinin payı (yüzde 1,8'den yüzde 3'e) artmıştır.

Toplam ithalat, 2016 yılında yüzde 4,2 azalarak 198,6 milyar ABD doları, imalat sanayii ithalatı ise yüzde 0,4 artarak 168,2 milyar ABD doları olmuştur. Ocak-Ağustos 2017 döneminde gıda, tekstil, ana metal, elektronik, plastik ve kimyasal ürünler hariç imalat sanayi sektörlerinde ithalat azalmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda, imalat sanayiinde 2015 yılında 31,5 milyar ABD doları olan dış ticaret açığı 2016 yılında 33,4 milyar ABD dolarına yükselmiştir.

TABLO II: 25- Sanayi Tüketimi için Elektrik ve Doğal Gaz Fiyatları (1)

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (2)
Elektrik (Dolar Cent/Kwh)	Türkiye	15,1	13,8	14,8	14,7	13,1	11,2	10,6	8,9
	OECD Üyesi Avrupa Ülkeleri Ortalaması	13,1	14,3	13,9	14,7	14,6	12,2	11,7	-
Doğal Gaz (Dolar/Mwh) (3)	Türkiye	35,0	33,8	41,1	43,6	38,7	32,6	28,6	22,4
	OECD Üyesi Avrupa Ülkeleri Ortalaması	39,6	44,9	46,0	48,6	45,3	35,9	30,4	-

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)

(1) Yıl içi fiyat ortalamasıdır.

(2) Nisan – Haziran dönemi

(3) Mwh (Megawatt saat) cinsinden brüt kalorifik değer başına fiyat

TABLO II: 26- Sanayide Kullanılan Elektrik ve Doğal Gaz Yılsonu Fiyatlarındaki Yüzde Değişim

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (3)
Elektrik (1)	1,2	10,0	14,7	4,0	10,6	0,0	6,7	0,0
Doğal Gaz (2)	-6,3	20,6	34,1	0,0	9,0	0,0	-10,0	0,0
Yİ-ÜFE	8,9	13,3	2,5	7,0	6,4	5,7	9,9	9,8

Kaynak: TEDAŞ, BOTAŞ, TÜİK

(1) Dağıtım şirketlerinin tek terimli, tek zamanlı, alçak gerilim sanayi tarifi dikkate alınmıştır.

(2) BOTAŞ organize sanayi bölgesi tarifi dikkate alınmıştır.

(3) 2017 yılı elektrik ve doğal gaz verileri Ocak-Ekim dönemine, Yİ-ÜFE verisi ise Ocak-Eylül dönemine aittir.

Not: Yüzde değişim TL fiyatları üzerinden hesaplanmıştır.

Sanayinin temel girdilerinden olan enerjide, fiyatların dalgalı bir seyir izlediği, ancak son yıllarda ABD doları cinsinden azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Türkiye’de elektrik ve doğal gaz fiyatları OECD üyesi Avrupa ülkeleri ortalamasının altında seyretmektedir. 2016 yılında sanayide kullanılan elektrik fiyatlarında yüzde 6,7 artış gerçekleşirken, doğal gaz fiyatları yüzde 10 azalmıştır. 2017 yılında Ekim ayı itibarıyla doğal gaz ve elektrikte fiyat artışı olmamıştır.

2016 yılında ara malı ihracatı yüzde 2,3, ithalatı ise yüzde 6,3 azalmıştır. Geniş Ekonomik Gruplar sınıflamasına göre ara malları ithalatının toplam ithalata oranı 2002-2016 döneminde yüzde 65-75 aralığında gerçekleşmiştir. Son 20 yılda ülkelerin ihracat mallarının yapısında yabancı katma değer payının artması rekabetçi bir ihracat performansı için ithalatın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, ekonominin genel dengesi açısından ithal edilen ara mallarda üretim kabiliyetinin artırılması önemlidir.

Onuncu Kalkınma Planında yer alan, yerli girdi oranının ve yerli üretimin artırılmasına yönelik politikaların genel çerçevesini oluşturan İthalata Olan Bağımlılığın Azaltılması, Kamu Alımları Yoluyla Teknoloji Geliştirme ve Yerli Üretim, Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretimi ve Sağlık Endüstrilerinde Yapısal Dönüşüm Programlarının uygulanmasına 2017 yılında da

devam edilmiştir. Ayrıca Girdi Tedarik Stratejisi ve Eylem Planının ülkemiz ihtiyaçlarına bağlı olarak güncellenmesi çalışmaları tamamlanmıştır.

Uluslararası rekabet gücü kazanmış büyük ölçekli işletmeler ile KOBİ'lerin entegre çalışmasının sağlanması, ana ve yan sanayi firmalarının ortak Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinde bulunarak kolektif becerilerini artırmaları, Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinde hedeflenen düzeye ulaşılabilmesi, ara malı ithalatı payının düşürülmesi ve imalat sanayiinin dönüşümü açısından gerekli görülmektedir.

TABLO II: 27- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı

(Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu	TÜRKİYE		DÜNYA
	2003	2016	2016
Yüksek	6,5	3,5	24,4
Ortanın Üstü	26	33,1	36,7
Ortanın Altı	22,6	28,3	15
Düşük	44,9	35,1	23,9
Toplam	100	100	100

Kaynak: TÜİK, OECD STAN Veritabanı

2016 yılında ortanın üstü ve düşük teknoloji sektörlerinin toplam imalat ihracatından aldığı paylar bir önceki yıla göre artarken, yüksek ve ortanın altı teknoloji sektörlerinin payında azalma görülmüştür. Ortanın üstü teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki artışta motorlu kara taşıtı ve römork ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Ortanın altı teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki azalış özellikle petrol ürünleri ve ana metal sanayii ihracatındaki azalmalardan kaynaklanmaktadır. Yüksek teknoloji sektörlerinin ihracat payındaki kısmi düşüşte eczacılık ürünlerinin ve eczacılığa ilişkin malzemeler ile radyo, televizyon ve haberleşme teçhizatı ihracatındaki düşüş etkili olmuştur. Dünya ile karşılaştırıldığında yüksek ve ortanın üstü teknoloji sektörlerinin ihracattaki payı halen düşük kalmaktadır.

İmalat sanayii ekonomik küreselleşmeden yüksek seviyede etkilenmekte olup gelişmiş ülkelerin küresel imalat sanayii içindeki payı ve kendi ekonomileri içindeki imalat sanayiinin payı azalmaktadır. İmalat sanayiinde etkinlik kaybının olumsuz etkileri küresel ekonomik krizle birlikte daha net ortaya çıkmış, gelişmiş ülkelerde sanayi politikasına olan ilgi ve korumacılık yönünde talepler artırmıştır.

Ülkemiz küreselleşmenin etkisinin iyice arttığı bu süreçte dünya imalat sanayii içinde payını artırabilmiş, 2002 yılında imalat sanayii katma değeriyle dünyada 20'inci, Avrupa'da 10'uncu sırada yer alırken, 2015 yılında dünyada 16'ncı, Avrupa'da ise 6'ncı sıraya yükselmiştir.

Önümüzdeki dönemde imalat sanayiinin teknoloji, tasarım ve markalaşma odaklı olarak daha yüksek katma değerli bir yapıya dönüşümünü devam ettirmesi ve yeni sektörlerde yatırımların artırılması büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede proje bazlı teşvik sisteminin imalat sanayiinin yapısal dönüşümünde farklı ürün ve sektörlerde yatırım yapılmasının sağlanması yönünde etkili olarak kullanımı ve doğrudan yabancı yatırımların artırılması önem arz etmektedir.

TABLO II: 28- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2006	2010	2014	2015	2016
İhracat Birim Miktar Değeri (\$/kg)	0,87	1,56	1,48	1,98	1,81	1,75
Ticari Kesim Ar-Ge Harcamaları/Ciro (Yüzde)	0,19(1)	0,30	0,37	0,45	0,46	-
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Payı (Yüzde, SITC)	0,54	0,72	0,77	0,86	0,95	-
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçinde Payı (Yüzde)	0,71	1,14	1,11	1,27	1,24	-
Çalışan Başına Katma Değer (bin TL)	25,8(1)	27,9	34,8	51,0	61,8	-
Katma Değeri 5 Milyar Dolara Aşan Sektör Sayısı	0(1)	3	5	8	8	-
İhracatı 5 Milyar Dolara Aşan Sektör Sayısı	1	6	9	12	10	10
İmalat Sanayii Rekabetçilik Endeksi Sırası	33	31	32	30	29	-

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TÜİK

(1) 2003 yılı verisidir.

Yapay zekâ, robotik teknolojiler, akıllı üretim sistemleri, 3D yazıcılar, nesnelerin interneti, büyük veri ve bulut bilişim gibi alanlarda yaşanan hızlı gelişmeler neticesinde ortaya çıkan dördüncü sanayi devrimiyle birlikte imalat sanayii başta olmak üzere birçok alanda iş yapma anlayışının tamamen değişmeye başladığı görülmektedir. İmalat sanayimizin rekabet gücünde pazarlara yakınlık, hızlı ve küçük partili üretim yapabilmeye dayanan esnek üretim yapısı büyük önem arz etmektedir. Yeni teknolojilerden daha etkili bir şekilde istifade edilmesi mevcut esnek üretim yapımızın korunup geliştirilmesi açısından gerekli görülmektedir.

Ülkemizin rekabetçi konumunun güçlendirilmesi ve sanayide dijital dönüşümün hızlandırılması amacıyla Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulu (BTYK), Şubat 2016'da 2016/101 sayılı akıllı üretim sistemlerine yönelik çalışmaların yapılması kararı almıştır. Karar kapsamında TÜBİTAK tarafından akıllı üretim sistemlerine hizmet eden kilit ve öncü teknolojilerin belirlenmesi amacıyla Nisan-Kasım 2016 tarihleri arasında bir dizi çalışma yürütülmüştür. Çalışma neticesinde ortaya koyulan Akıllı Üretim Sistemleri Teknoloji Yol Haritasında Dijitalleşme, Etkileşim ve Geleceğin Fabrikaları ana başlıkları altında kritik teknolojiler, stratejik hedefler ve kritik ürünler tespit edilmiştir. Ülkemizde yüksek katma değerli yatırım döngüsünü başlatmak ve gelişmiş ülkelerle aramızdaki teknoloji farkını kapatmak için büyük fırsatlar sunabilecek bu yeni sanayi devrimine yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Kamuoyunda üretim reform paketi olarak da bilinen 7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretimin Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 01/07/2017 tarihli Resmî Gazetede yayımlanmıştır. Söz konusu Kanunla destek niteliğinde ve mevzuat basitleştirmesi şeklinde önemli düzenlemeler yapılmıştır. Düzenlemelere ilişkin ikincil mevzuat çalışmalarına devam edilmektedir.

Daha kaliteli ve hızlı üretim yaparak rekabet gücünün artırılması için, imalat, madencilik, tarım ve hizmetler sektörleri arasında işbirliğinin artırılması giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Ayrıca, sektörlerin üretim kapasitelerinden azami oranda yararlanabilmek ve yaratılan toplam değer içerisinde yerli üretimin payını artırmak için, imalat sanayii sektörleri arasında da işbirliklerinin ve kümelenmelerin güçlendirilmesi gerekmektedir. Böylece küresel değer zincirlerinde ülkemizin etkinliğinin ve payının artması mümkün olacaktır.

İmalat sanayiinin bölgesel dağılımında, uygulanan yatırım teşviklerinin de katkısıyla iyileşmeler görülmektedir. Bölgesel potansiyellerin belirlenerek bölgesel sektörel odaklanmanın güçlendirilmesi imalat sanayiinin ve bölgesel gelişimin artırılabilmesi için önem arz etmektedir. 23 ilde 2016 yılında başlatılan Yatırım ve Destek Hamesi kapsamındaki Cazibe Merkezleri Programıyla sağlanacak destekler de bölgesel üretim kapasitesinin artırılmasına katkı sağlayacaktır.

Türkiye Makina Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2017-2020) YPK'nın 17/03/2017 tarihli ve 2017/3 sayılı Kararıyla kabul edilerek uygulamaya girmiştir. Demir-çelik ve demir dışı metaller, kimya, seramik ile elektrik ve elektronik sektörlerine ait strateji belgesi ve eylem planlarının yenilenmesi çalışmalarını devam ettirmektedir.

Ticareti kolaylaştırmayı, insan, bitki ve hayvan sağlığına zararlı ürünlerin piyasaya arzını engelleyerek tüketiciyi koruyan piyasa gözetim ve denetim sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik teknik çalışmalara devam edilmiştir.

Kamu alımlarının yerli, yenilikçi ve teknolojik üretimi daha çok desteklemek üzere etkin bir araç olarak kullanımı için değişiklik ve düzenleme çalışmalarına devam edilmiştir. Bu kapsamda Kamu İhale Kanununa Ek Madde 9 ilave edilerek yeni bir alım modelinin yasal altyapısı oluşturulmuş, Kanunun 3'üncü maddesinin (u) bendi çerçevesindeki istisna düzenlemenin uygulamasının yenilenmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Ayrıca yerli üretime yönelik fiyat avantajının kapsamı genişletilmiştir.

İnşaat sanayii sağladığı katma değere ek olarak demir-çelik, taş ve toprağa dayalı sanayiler, plastik gibi imalat sanayii sektörlerinde doğrudan, beyaz eşya, mobilya, tekstil gibi sanayilerde ise dolaylı olarak talep yaratmaktadır. Oluşan bu talep söz konusu sektörlerde ölçek ekonomisinden faydalanan üretim kapasitesinin oluşmasında etkili olmaktadır. İnşaat sanayiinin yarattığı talepten önümüzdeki dönemde daha etkili olarak faydalanabilmek için yenilikçi uygulama, ürün, malzemelerin, şartname ve sözleşmelerin kullanılmasının teşvik edilmesi büyük önem arz etmektedir.

TABLO II: 29- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki Değişimler (Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)	
	2016/2015	2017/2016 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	1,4	4,9
Gıda	2,1	2,9
Tekstil	1,0	1,9
Giyim	2,5	-3,1
Deri	-7,1	8,3
Kok ve Petrol Ürünleri	2,7	10,8
Kimyasal Ürünler	3,8	2,8
İlaç	14,4	0,4
Kauçuk ve Plastik	-0,2	3,8
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	0,4	3,5
Ana Metal	0,4	2,4
Bilgisayar, Elektronik ve Optik Ürünler	7,5	6,6
Elektrikli Teçhizat	1,7	7,7
Makine	0,8	6,6
Otomotiv	4,0	15,7
Mobilya	-9,8	14,4

Kaynak: TÜİK

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2010=100), (2) Ocak-Ağustos dönemi

Tekstil, hazır-giyim, deri ve mobilya gibi moda ve tasarımın büyük öneme sahip olduğu sanayilerde talebe etkin şekilde cevap verebilen üretici özelliklerini geliştirme, koleksiyon ve marka yaratma, pazarlama ve üretim kanallarında etkinlik, çevre ve sosyal duyarlılık rekabet gücünün geliştirilmesi için gerekli unsurlardır. Bu sektörlerde daha yüksek katma değer elde edebilmek için firmaların değer zincirinin bu alanlarında kabiliyetlerini geliştirmesi gerekmektedir.

İmalat sanayiinde ithalatın büyük bölümü temel ve ara mallarda yapılmaktadır. Bu nedenle bu malların üretildiği sektörlerde yapılacak yatırımlar imalat sanayii dış ticaret dengesine olumlu katkı sağlayacaktır. Büyük ölçekli yatırımlara ihtiyaç duyulan bu sektörlerde, yer temini öncelikli sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Söz konusu sektörler ağırlıklı olarak enerji yoğun ve hammadde dışa bağımlı bir yapıdadır. Bu sektörlerde sürdürülebilir girdi tedariki sağlanırken, yurt içi ara malı üreticilerinin olumsuz etkilenmemesine yönelik önlemler alınmalıdır. Ayrıca, lojistik altyapısının ihtiyaçlara istenen seviyede cevap verememesi, bu sektörlerde, hem girdilerin hem de nihai ürünlerin maliyetleri üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. Bu kapsamda sektörlerin rekabet gücünün artırılabilmesi için lojistik imkânların geliştirilmesi büyük önem arz etmektedir.

2016 yılında üretim, bir önceki yıla göre, tekstil sanayiinde yüzde 1,0, hazır giyim sanayiinde yüzde 2,5 artmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, üretim tekstil sanayiinde artarken, hazır giyim sanayiinde azalmıştır. 2016 yılında tekstil ve hazır giyim sanayilerinde ihracat ve ithalat azalmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, ihracat ve ithalat tekstilde artarken, hazır giyimde azalmıştır.

Deri ve deri ürünleri sektöründe 2016 yılında üretim, bir önceki yıla göre, yüzde 7,1 azalmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde sektörde iyileşme gözlenmiş, bir önceki yılın aynı dönemine göre, üretim önemli oranda artmıştır. 2016 yılında ve Ocak-Ağustos 2017 döneminde ihracat artarken, ithalat gerilemiştir. İthalat içinde Ocak-Ağustos dönemi itibarıyla 2015 yılında yüzde 45 olan Çin'in payı, 2016 yılında yüzde 38'e, 2017 yılında yüzde 35'e düşmüştür.

TABLO II: 30- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Dış Ticaretteki Değişim (Yüzde)

Sektörler	İhracat (1)		İthalat (1)	
	2016/2015	2017/2016 (2)	2016/2015	2017/2016 (2)
İmalat Sanayii	-1,0	10,6	0,4	10,0
Gıda	-6,8	7,2	-3,6	3,9
Tekstil	-0,6	1,9	-5,6	6,8
Giyim	-0,5	-2,0	-7,4	-16,2
Deri	0,2	11,4	-15,6	-12,0
Petrol Ürünleri	-28,2	48,1	-18,7	-25,8
Kimyasal Ürünler	-7,5	12,1	-5,1	10,9
İlaç	-7,1	-18,9	-1,9	-0,7
Kauçuk ve Plastik	-2,7	5,4	3,9	3,3
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	-6,2	1,0	-6,7	-3,3
Ana Metal	1,0	7,8	1,7	73,9
Elektronik	-8,7	1,2	10,7	1,8
Elektrikli Teçhizat	-1,6	1,8	4,3	-6,2
Makine	-4,6	10,8	7,4	-8,8
Otomotiv	13,5	24,6	3,3	-4,2
Mobilya	-2,5	4,9	-29,9	-1,3

Kaynak: TÜİK

(1) ISIC Rev. 4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) dış ticaret, (2) Ocak-Ağustos dönemi

Mobilya sanayiinde tasarım ve markalaşma konusunda farkındalığın artması ve modern üretim tekniklerinin daha yoğun olarak kullanılmasıyla son yıllarda üretim ve ihracat açısından önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Mobilya sektöründe üretim, 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 9,8 azalmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde ise geçen yılın aynı dönemine göre üretimde önemli oranda artış gerçekleşmiştir. 2017 yılında yaşanan üretim artışının temelinde 2017 yılında sektöre uygulanan KDV indirimi yatmaktadır. Bir önceki yıla göre 2016 yılında sektör ihracatı yüzde 2,5, ithalatı yüzde 29,9 azalmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektör ihracatının arttığı, ithalatının ise azaldığı görülmektedir. Üretim biçimi bakımından ikili bir yapı gösteren sektörde kayıt dışılık ve taklitçilik ile daha büyük pazarlara erişim, kurumsallaşma, hammadde tedariki ve lojistik ile ilgili sorunlar devam etmektedir.

Kimya sanayiinde ilaç hariç üretim 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 3,8 artmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde ise üretim artış hızı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,8 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında kimya sanayiinde ilaç hariç ithalat bir önceki yıla göre yüzde 5,1 azalarak 24,6 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 7,5 azalarak 6,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2017 dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 12,1, ithalat ise yüzde 10,9 artmıştır. İmalat sanayii içerisinde 2016 yılı itibarıyla yüzde 14,6 ile en büyük ithalat kalemini oluşturan kimya sanayiinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır. Bu çerçevede, sektörde petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda lojistiği uygun yer tahsis yapılarak kimya parklarının kurulması; sektörün yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücünün ve yeni yatırımların artırılması gibi konularda sektöre avantaj sağlayacaktır.

İlaç Endüstrisi İşverenler Sendikası verilerine göre Türkiye ilaç pazarı, 2016 yılında kutu bazında yüzde 4,7, değer bazında ise yüzde 16,5 büyümüştür. 2016 yılında kişi başı ilaç harcaması 85,6 ABD doları olmuştur. İlaç sanayii üretimi 2016 yılında yüzde 14,4, Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,4 artmıştır. 2016 yılında ithalat yüzde 1,9 azalarak 4,5 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 7,1 azalarak 865 milyon ABD doları olmuştur. Ocak-Ağustos 2017 dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 0,7, ithalat ise yüzde 18,9 azalmıştır. 2015/19 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle kurulmuş olan Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesi sağlık endüstrileri alanındaki yatırım, üretim, ihracatın artırılması, teknolojinin geliştirilmesi için fiyatlandırma, geri ödeme, ruhsatlandırma, kamu alımları gibi konulardaki çalışmalarını sürdürmektedir. Bu kapsamda fraksiyasyon yöntemiyle plazma ürünleri üretimine ilişkin çalışmalar tamamlanmış, rekombinant DNA teknolojisi ile plazma ürünleri üretimi ve aşıda yerleştirme çalışmalarına devam edilmektedir. 2016 yılı itibarıyla başlanan ilaçta yerleştirme çalışmaları kapsamında ilk etapta 700 milyon TL, daha sonra 1,7 milyar TL, son olarak da yaklaşık 1,5 milyar TL yerleştirme için ilk adımlar atılmıştır. Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu'nun verdiği İyi Üretim Uygulamaları (GMP) sertifikalarının tanınırlığını sağlayacak ve sektörün ihracatını kolaylaştıracak PIC/S (Uluslararası İlaç Denetim Birliği) süreci tamamlanmıştır.

Kauçuk ve plastik ürünleri üretimi 2016 yılında, bir önceki yıla göre yüzde 0,2 düşerken, Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,8 artmıştır. Sektörün ihracatı 2016 yılında yüzde 2,7 azalarak 6,3 milyar ABD doları, ithalatı ise yüzde 3,9 artarak 4,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 5,4, ithalat ise yüzde 3,3 artmıştır. Sektörün hammaddede yüksek oranda dışa bağımlılığı devam etmektedir.

Taş ve toprağa dayalı ürünlerin üretimi, 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 0,4, Ocak-Ağustos 2017 döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,5 artmıştır. Sektör ihracatı 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 6,2 azalarak 3,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Sektör ithalatı ise 2016 yılında yüzde 6,7 azalarak 1,8 milyar ABD dolarına gerilemiştir. İthalattaki azalma Ocak-Ağustos 2017 döneminde de sürmüş ve ithalat yüzde 3,3 küçülerek 1,2 milyar ABD doları olmuştur. İhracat ise aynı dönemde yüzde 1,0 artarak 2,5 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği verilerine göre, inşaat sektöründeki gelişmelere paralel olarak çimento sektöründe üretim miktarı 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 5,6 artarak, 75,4 milyon ton olmuştur. 2017 yılının ilk yedi ayında ise çimento üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,9 artarak 43,5 milyon tona ulaşmıştır. Çimento ihracatı, 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 6,9 artarak 11,2 milyon ton seviyesinde gerçekleşmiştir.

Dünya demir-çelik sektöründe 2014 ve 2015 yıllarında yaşanan talep daralması ile atıl kapasitenin küresel çelik piyasasında yol açtığı olumsuz etkiler azalmakta, 2016 yılı başından itibaren toparlanma eğilimi görülmektedir. Ham çelik üretimi 2016 yılında dünyada yüzde 0,8, Türkiye'de ise yüzde 5,4 artmıştır. Türkiye 2016 yılında 33,2 milyon ton ham çelik üretimi ile dünya sıralamasında bir basamak ilerleyerek sekizinci sırada yer almıştır. Dünya ham çelik üretimi Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,9 artış gösterirken, Türkiye'nin üretimi yüzde 13,6 artmış ve 24,7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

2016 yılında Türkiye'nin demir-çelik ürünleri tüketimi yüzde 0,9 azalarak 34,1 milyon tona gerilemiştir. Nihai mamul üretimi ise azalan yarı mamul kullanımının da etkisiyle yüzde 0,2 azalmış ve 36,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

2016 yılında toplam demir çelik ürünleri ihracatı miktar bazında yüzde 1 artarken, değer bazında ise yüzde 8,1 gerilemiş, sırasıyla 16,9 milyon ton ve 10,8 milyar ABD doları olmuştur. İthalat ise 2016 yılında miktar açısından yüzde 8, değer açısından yüzde 11,5 azalarak sırasıyla 17,5 milyon ton ve 10,9 milyar ABD doları olmuştur.

Ocak-Ağustos 2017 döneminde Türkiye'nin toplam çelik ürünleri ihracat miktarı yüzde 11,1 artışla 12,4 milyon tona yükselirken, ihracat değeri yüzde 23,5 artışla 8,7 milyar ABD dolarına çıkmıştır. 2017 yılında da azalma eğilimini sürdüren ithalat, Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre miktar bakımından yüzde 18,3 azalarak 10,3 milyon tona gerilemiştir. Söz konusu dönemde ihracatın ithalatı karşılama oranı, geçtiğimiz yılın aynı dönemindeki yüzde 93 seviyesinden yüzde 114'e yükselmiş ve Türkiye demir-çelik ürünlerinde tekrar net ihracatçı konumuna geçmiştir.

Türkiye'de sıvı çelik üretiminin taleple doğru orantılı artmamasında küresel piyasada atıl kapasite varlığı, devlet destekli üretim ve dampingli ihracat uygulamalarının yaygınlaşması, kısıtlayıcı dış ticaret uygulamaları; yurt içinde ise dampingli ürünlerin ithalatının engellenememiş olması ve sektörün rekabet gücünü sınırlandıran uygulamaların sürdürülmesi etkili olmuştur. Dünya çelik sektöründeki fazla kapasite sorununun yol açtığı keskin korumacı yaklaşımın kısa sürede ortadan kalkmasının mümkün olmadığı dikkate alınmalıdır. Sektörün rekabet gücünün tekrar artırılabilmesi için küresel atıl kapasite sorununun çözümünde etkin rol alınması, gümrük ve dış ticaret rejimlerinde günümüzün değişen koşulları göz önünde bulundurularak koruyucu önlemlerin uygulama etkinliğinin artırılması ve girdi maliyetleri üzerindeki yüklerin kaldırılması büyük önem taşımaktadır.

Makine imalat sanayiinde 2016 yılında üretim yüzde 0,8, ithalat yüzde 7,4 artmış, ihracat yüzde 4,6 düşmüştür. Makine sanayiinde ihracat 2016 yılında 6,9 milyar ABD doları olmuştur. Pompa, kompresör, kaldırma-taşıma ile inşaat ve maden makineleri ihracatında

yüksek oranlı düşüşler gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2017 döneminde üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,6, ihracat ise yüzde 10,8 artarken, ithalat yüzde 8,8 düşmüştür.

Bilgisayar, elektronik ve optik ürünler imalatı sanayiinde 2010 yılından bu yana gözlemlenen büyüme 2016 yılında da devam etmiş; 2016 yılı üretim artışı yüzde 7,5 olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında ihracat yüzde 8,7 azalırken, ithalat yüzde 10,7 artmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 6,6 artmıştır.

Beyaz eşya sanayiinde 2016 yılında ihracat 4,1 milyar ABD doları, ithalat ise 1 milyar ABD doları olmuştur. Ocak-Ağustos 2017 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre miktar bazında üretim yüzde 11,6, ihracat yüzde 4,8, ithalat yüzde 49,9 artmıştır. Sektörde 03/02/2017 tarihinde uygulanmaya başlanan ve 30/09/2017'ye kadar devam eden ÖTV indirimi iç piyasada canlanma yaratmış ve sektörün satışlarını olumlu etkilemiştir. Ocak-Ağustos 2017 döneminde önceki yılın aynı dönemine göre miktar bazında iç satış yüzde 24 artmıştır.

Tıbbi cihaz sektöründe ülkemizde üretim çoğunlukla geleneksel teknolojilerle yapılmakta olup ithalatta yüksek teknolojlü ürünler ağırlıklıdır. Sektörde 2016 yılında ihracat bir önceki yıla göre yüzde 2,2 artarak 364,8 milyon ABD doları, ithalat ise yüzde 0,4 azalarak 2,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Onuncu Kalkınma Planı Sağlık Endüstrileri Yapısal Dönüşüm Programı Eylem Planı kapsamında hazırlıkları yürütülmüş olan Tıbbi Cihaz Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı taslağı hazırlanmıştır. Kamu alımı politikalarıyla üretim ve teknolojik gelişimin desteklenmesi için Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesinde çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda tıbbi görüntüleme cihazlarının ve tıbbi sarf malzemelerinin yerleştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. TİTCK tarafından Tıbbi Cihaz Piyasa Gözetimi ve Denetimi faaliyetleri kapsamında 3.150 adet tıbbi cihaz denetlenmiştir.

Otomotiv sanayiinde toplam üretim 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 9 artarak 1,49 milyon adet olmuştur. Aynı dönemde otomobil üretimi yüzde 20 artarak, 951 bin adet ile otomobil üretimindeki en yüksek seviyeye ulaşılmıştır. Otomotiv sanayii toplam yurtiçi pazarı, 2016 yılında bir önceki yıl seviyesini koruyarak 1,01 milyon adet olarak gerçekleşirken, otomobil pazarı yüzde 4 büyüyerek 757 bin adede ulaşmıştır. Hafif ticari araç pazarı ise 2016 yılında yüzde 6 daralarak 227 bin adet olmuştur. Diğer yandan, 2016 yılında bir önceki yıla göre ağır ticari araç pazarı yüzde 44'lük bir daralma göstererek 24 bin adede gerilemiştir. 2016 yılında 746 bin adedi otomobil olmak üzere, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 15 artarak 1,14 milyon adede ulaşmıştır. Otomotiv sanayii üretiminde ihracatın payı 2015 yılında yüzde 73 iken, 2016 yılında yüzde 77'ye yükselmiştir.

2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde otomotiv sanayii üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 19 artarak 1,09 milyon adet olmuştur. Bu dönemde otomobil üretimi, yüzde 33 artarak 750 bin adede ulaşmıştır. Otomotiv sanayii toplam yurtiçi pazarı 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 3 küçülerek 569 bin adet olmuştur. Aynı dönemde otomobil pazarı da yüzde 3 daralarak 423 bin adede gerilemiştir. Otomobil pazarında ithalatın pazar payı ise geçen yılın aynı dönemine göre 6 puan gerileyerek yüzde 69 olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre hafif ticari araç pazarı ise yüzde 1,5 küçülerek 133 bin adet olmuştur. Ancak bu dönemde ağır ticari araç pazarı yüzde 12 daralarak 13 bin adede gerilemiştir. Otomotiv sanayinde 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde 625 bin adedi otomobil olmak üzere, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 26 artarak 890 bin adede ulaşmıştır. Otomotiv sanayinde yaşanan ihracat artışı üretim artışının en önemli destekçisi olmaya devam

etmektedir. Nitekim geçen yılın aynı döneminde otomotiv üretiminin yüzde 77'si ihraç edilirken bu yıl bu oran yüzde 82'ye ulaşmıştır.

Otomotiv sanayii dış ticaretine değer olarak bakıldığında, 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde 12,3 milyar ABD doları ithalata karşılık, 16,7 milyar ABD doları ihracat gerçekleşmiştir. Böylece, 2016 yılı Ocak-Ağustos döneminde 271 milyon ve 2017 yılının aynı döneminde de 4,4 milyar ABD doları dış ticaret fazlası verilmiştir.

Otomotiv sanayiinde tedarik zincirini kapsayan, tasarım, Ar-Ge, üretim ve satış-pazarlama süreçlerinin bütünüün yurtiçinde geliştirilmesi, katma değer artırılması, çevreye duyarlı yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve küresel pazarların ihtiyaçlarına yönelik özgün tasarım araçlarla markalaşmanın özendirilmesi önem arz etmektedir

b) Amaç ve Hedefler

Türkiye'nin uluslararası rekabet gücünü ve dünya ihracatından aldığı payı artırmak için imalat sanayiinde dönüşümü gerçekleştirerek yüksek katma değerli yapıya geçmek ve yüksek teknoloji sektörlerinin payını artırmak temel amaçtır.

İmalat sanayiinde dönüşümün ana odakları; yenilikçilik ve firma becerileri, bölgelerin üretime etkili katılımı, sektörler arası entegrasyon, yeşil teknoloji ve üretim ile dış pazar çeşitliliğidir. Yeşil üretim kapasitesi, yenilik, firma becerileri ve sektörler arası entegrasyonun geliştirilmesiyle verimlilik ve yurt içi katma değer artırılması; dış pazar çeşitliliği ve bölgesel üretim kapasitelerinin geliştirilmesiyle de istikrarlı yüksek büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kamu alımları, yerli firmaların yenilik ve yeşil üretim kapasitesini artırmada etkin bir araç olarak kullanılacaktır. Bu kapsamda, nitelikli ihale şartnameleri hazırlama ve değerlendirme kapasitesi geliştirilecek, iyi uygulama örneklerinin kamuda yaygınlaştırılması ve tanıtılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.655)			
Tedbir 237. Kamu alımları Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerine katkı sağlayacak, yerleştirmeyi ve teknoloji transferini teşvik edecek yatırımlar için kullanılacaktır	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Kamu alımlarında yenilik, yerleşme ve teknoloji transferi sağlamaya yönelik mal ve hizmet alımları ile yapım işleri için yeni bir sanayi işbirliği programları uygulama modeli geliştirilecektir. Sanayi işbirliği programları uygulamalarına ilişkin mevzuat, yeni uygulama modelini içerecek şekilde revize edilecektir.
Haksız rekabeti önlemek ve insan sağlığı ve güvenliğini korumak üzere piyasa gözetim ve denetim sisteminin etkin işlemesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir. İşletmelerin rekabet gücünü artırmak üzere kalite altyapısının geliştirilmesine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.659)			
Tedbir 238. Piyasa gözetim ve denetim (PGD) sistemlerinin işleyişi değerlendirilerek, etkin bir uygulama mekanizması oluşturulacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Haziran Sonu	Ülkemizdeki PGD sisteminin etkinleştirilmesi için uygun görülecek yapılanma modeli önerisi esas alınarak, gerekmesi durumunda yasal düzenleme taslağı hazırlanacaktır.

<p>Tedbir 239. Sanayi ürünlerinin güvenli ve mevzuatına uygun şekilde piyasaya arzını sağlamak amacıyla piyasa gözetimi ve denetimi faaliyetleri etkinleştirilecektir.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Yıllık Sektörel Denetim Programı ve Yıllık Denetim Programı hazırlanacaktır. 2017 yılı PGD Faaliyet Raporu hazırlanacaktır. Kamuyuonun ürün güvenliği hakkında bilinçlendirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecek ve işbirliği yolları geliştirilecektir. Risk analiziyle denetime tabi ürünlerin öncelik sıralaması ve listeleri belirlenecektir. Ürün güvenliği ve denetimi faaliyetlerinde uygulamaların etkinliğini artırmaya yönelik olarak paydaşlarla toplantılar düzenlenecektir.</p>
---	--	--------------------	---

İşletmelerin rekabet öncesi işbirliği, ağ oluşturma, ortak Ar-Ge ve tasarım, ortak tedarik ve pazarlama faaliyetlerinin geliştirilmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p. 662)

<p>Tedbir 240. Sanayinin dijital dönüşümü yol haritası tamamlanacaktır.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sanayinin dijital dönüşümünün yol haritası tamamlanacak, katmanlı üretim, robotik, nesnelerin interneti, büyük veri, yapay zeka, artırılmış gerçeklik vb. teknolojilerinin etkin kullanımına ve bunların yerli üretimine yönelik mekanizmaların oluşturulması sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 241. Büyük OSB'lerde tasarım ve dijital dönüşüm merkezleri kurulacaktır.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sanayide dijital dönüşümün etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi için Büyük OSB'lerde tasarım ve dijital dönüşüm merkezleri kurulacaktır.</p>
<p>Tedbir 242. Ulusal Yaşam Döngüsü Değerlendirmesi (YDD) Veri Tabanının Geliştirilmesi Projesi yürütülecektir.</p>	<p>Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK MAM Çevre ve Temiz Üretim Enstitüsü, Boğaziçi Üniversitesi</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Metodoloji belirleme ve kapasite geliştirme çalışmaları yürütülecek, mevcut durum incelenecek, alt yapı çalışmaları yürütülecek, veri ihtiyacı ve eksikliklerin tespiti için ilgili kayıtlar incelenecek, veri akışında yer alacak kuruluş ve paydaşlar tespit edilecektir. İdari ve yönetsel yapı oluşturulacaktır. Ulusal YDD veri tabanı orta ve uzun vadeli yol haritası belirlenerek raporlanacaktır.</p>

İmalat sanayiine yönelik sektörel ve diğer strateji belgeleri Kalkınma Planı amaç, hedef ve politikalarıyla uyumlu olarak hazırlanacaktır. (p.667)

Tedbir 243. Sanayide rekabet gücünün artırılması amacıyla sektörel stratejiler ve eylem planları hazırlanacak, uygulamaların izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanacaktır.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Türkiye Demir Çelik ve Demir Dışı Metaller Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Türkiye Kimya Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Türkiye Elektrik ve Elektronik Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planı, Türkiye Seramik Sektörü Strateji Belgesi ve Eylem Planının yürürlüğe girmesi sağlanacaktır.
Otomotiv sanayiinde, tedarik zincirini kapsayan, tasarım/Ar-Ge, üretim ve satış pazarlama süreçleri bütünüünün yurtiçinde geliştirilmesi sağlanarak katma değer artırılabacaktır. Çevereye duyarlı yeni teknolojilerin geliştirilmesi desteklenecektir. Yurtiçinde elektronik, yazılım, elektrikli makine, ana metal, savunma sanayi gibi diğer sektörlerle işbirliği ve bütünleşme sağlanacaktır. İç pazar ve küresel pazarların ihtiyaçlarına yönelik özgün tasarımlı araçlarla markalaşma özendirilecektir. (p.678)			
Tedbir 244. Yerli marka otomobil destek programı hayata geçirilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı Kalkınma Bakanlığı, , İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Yerli marka otomobil yatırımı için ihtiyaç duyulan özel hususlar dikkate alınarak bu yatırıma yönelik özel bir destek programı tasarlanacaktır.
Üretimde Verimliliğin Artırılması Programı			
Tedbir 245. Verimlilik Bileşik Endeksi değerleri oluşturulacak ve yayımlanacaktır.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜİK, Rekabet Kurumu, Üniversiteler	Aralık Sonu	Benzer endeks çalışmaları taranarak, mevcut proje çıktılan ve idari kayıtlara dayalı olarak alt endeks bileşenleri belirlenecek ve bütünleşik bir endeks oluşturularak yayımlanacaktır.

2.2.2.12. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkarların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,8'ini, istihdamın yüzde 73,5'ini, katma değer in yüzde 53,5'ini, yatırımların yüzde 55'ini ve ihracatın yüzde 55,1'ini oluşturmaktadır. Ayrıca, Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2014 yılında yüzde 17,4 iken 2015 yılında ise yüzde 17,7'ye yükselmiştir. KOBİ'lerin küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yetkin insan gücü ve yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesine ve girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılmasına olan ihtiyaç devam etmektedir. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi konusu da önemini korumaktadır.

TABLO II: 31- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

Yıl	Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Kurulan Şirket Sayısı	Kapanan Şirket Sayısı	Kurulan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kurulan Kooperatif Sayısı	Kapanan Kooperatif Sayısı
2012	191 808	96 204	38 887	14 168	67 455	31 915	877	1 895
2013	193 870	105 552	49 943	17 400	58 987	19 873	915	1 862
2014	200 235	113 696	57 710	14 002	67 920	23 229	1 005	1 820
2015	200 807	97 361	66 701	12 114	47 069	19 061	921	1 587
2016	227 936	101 218	63 709	11 038	41 972	19 610	771	1 290
2017 (1)	157 811	64 305	48 087	8 206	31 782	12 716	630	778

Kaynak: TOBB, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

(1) Ağustos ayı itibarıyladır.

Haziran 2017 itibarıyla; bankacılık sistemi içinde kullanılan KOBİ kredi miktarı 486 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 25,3'e yükselmiştir.

TABLO II: 32- ESKKK Kefalet Kredileri

Yıl	Kefalet Alan ve Kredi Kullanan İşletme Sayısı (Adet)	Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2012	258 057	6 925
2013	286 123	9 617
2014	317 577	12 500
2015	353 627	16 159
2016	432 826	20 359
2017 (1)	448 957	21 844

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

(1) Eylül ayı itibarıyladır.

Esnaf ve Sanatkârlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri (ESKKK) ve Halk Bankası aracılığıyla esnaf ve sanatkârlara indirimli faizli kredi kullanılmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda 2012 yılında açık kredisi bulunan esnaf ve sanatkâr sayısı yaklaşık 258 bin iken bu rakam 2017 yılında 449 bine ulaşmıştır.

2017 yılında Hazine Müsteşarlığının kaynak sağlamasıyla desteklenen işletme sayısı ve kefalet miktarında büyük artışlar yaşanmış, buna bağlı olarak yaratılan kredi hacmi önemli ölçüde genişleyerek Eylül 2017 itibarıyla 192,4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 33- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

Yıl	KGF AŞ Öz Kaynak				Hazine Kaynaklı Kefalet				Toplam			
	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2010	1 333	2 382	663	868	600	708	275	434	1 933	3 090	938	1 302
2011	1 058	1 834	601	812	1 198	1 373	522	809	2 256	3 207	1 123	1 621
2012	1 484	1 694	499	676	3 528	3 823	614	877	5 012	5 517	1 113	1 553
2013	1 199	1 345	451	585	1 263	1 415	610	882	2 462	2 760	1 061	1 467
2014	2 573	3 397	573	724	1 660	1 865	819	1 164	4 223	5 262	1 392	1 888
2015	2 485	2 644	846	1 020	3 638	3 730	1 721	2 380	6 123	6 374	2 567	3 400
2016	4 643	4 699	1285	1 554	6 972	7 032	2 765	3 904	11 615	11 731	4 050	5 458
2017 (1)	5 863	5 928	697	811	272 581	325 504	171 378	191 641	278 444	331 432	172 075	192 452

Kaynak: KGF A.Ş.

(1) Eylül ayı itibarıdır.

KOBİ'ler ve yeni girişimcilere yönelik destekleme faaliyetlerine devam edilmektedir. Bu kapsamda son yıllarda toplam destek tutarı ve KOBİ başına ortalama destek tutarı artmaktadır.

TABLO II: 34- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2013		2014		2015		2016		2017	
	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)
KOBİ Proje Destek Programı	1 837	44 075	347	5 335	144	2 277	584	15 581	338	7 934
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	1 259	66 218	1 078	56 569	974	53 699	897	49 896	777	40 017
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	78	13 389	63	12 423	50	8 332	35	5 132	27	6 921
Tematik Proje Destek Programı	22	868	14	336	2	98	14	412	12	402
Girişimcilik Destek Programı	8 068	85 618	10 199	107 409	11 825	126 581	15 536	240 656	18 217	299 504
Genel Destek Programı	23 776	134 000	23 035	129 234	25 995	158 734	24 583	166 080	25 322	184 828
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	6	227	7	279	3	87	2	81	0	0
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	-	-	-	-	-	-	297	30 763	1 173	109 838
Teminat Giderileri Desteği	-	-	-	-	-	-	104	95	301	320
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	-	-	-	-	-	-	0	0	15	569
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	-	-	-	-	-	-	0	0	2	1 801
Toplam	35 055	344 397	34 751	311 586	37 941	349 808	42 056	508 697	43 911	652 134

Kaynak: KOSGEB

(1) Eylül ayı itibarıyla

KOSGEB tarafından kredi faiz desteği kapsamında 2017 yılı Eylül ayı itibarıyla 288.846 KOBİ'nin 7.658.611.000 TL kredi kullanması sağlanarak 720.021.000 TL faiz desteği sağlanmıştır.

TABLO II: 35- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

	İşletme Adedi	Kredi Hacmi (Bin TL)	KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)
2011	48 217	2 602 789	169 984
2012	7 408	467 122	105 549
2013	343	30 000	4 525
2014	3 140	137 549	33 545
2015	593	28 448	6 116
2016	1 069	145 663	31 942
2017 (1)	288 846	7 658 611	720 021

(1) Eylül ayı itibarıdır.

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından 30 Teknoloji Geliştirme Merkezi (TEKMER) ile 17 İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) başlangıç aşamasındaki girişimciler desteklenmektedir. Ayrıca, girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve tabana yayılması amacıyla, KOSGEB ile YÖK arasında yapılan protokol çerçevesinde 139 üniversitede girişimcilik dersleri verilmeye başlanmıştır. Aynı amaçla KOSGEB ile kamu kurum ve kuruluşları arasında yapılan protokoller kapsamında 2010-2017 yılları arasında yaklaşık 669 bin kişiye girişimcilik eğitimi verilmiştir. Bunlara ilaveten, son yıllarda özel sektör tarafından da artan sayıda kuluçka ve hızlandırıcı merkezleri kurulmaktadır.

KOSGEB Destek Programları Yönetmeliği kapsamında sağlanan Yeni Girişimci Desteğinden faydalanan işletmelere yönelik yerinde yapılan izlemelerde 2017 yılı Ekim ayı itibarıyla 13.718 işletmenin 11.598 açık iken 2.120'nin kapalı olduğu tespit edilmiştir.

TABLO II: 36- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (1)	Toplam
Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılımı Sayısı	57 192	79 977	83 844	84 742	176 092	128 783	668 792
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	4 976	8 068	10 199	11 825	15 536	18 217	71 231

Kaynak: KOSGEB

(1) Eylül ayı itibarıdır.

Teknolojik girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla, Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından 2009 yılında başlatılan Teknogirişim Sermaye Destek Programı kapsamında 2009-2015 yılları arasında 1.933 girişimci desteklenmiştir. Bu program 2016 yılında TÜBİTAK'a devredilmiştir. TÜBİTAK tarafından 2017 yılında 206 girişimci desteklenmiştir.

TABLO II: 37- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

Yıl	Başvuru Sayısı	Desteklenen Girişimci Sayısı	Destek Miktarı (Milyon TL)
2012	745	112	10,9
2013	1 220	127	12,3
2014	1 251	111	10,6
2015	3 015	208	30
2016	-	-	-
2017 (1)	6 635	206	29,4

Kaynak: TÜBİTAK

(1) Eylül ayı itibarıyla.

7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun, 01/7/2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun ile sanayi alanlarının geliştirilmesi, planlı sanayileşmenin gerçekleştirilmesi, OSB uygulamalarının iyileştirilmesi, KSS'lerin taşınması, endüstri bölgelerinin etkin hale getirilmesi ve bürokratik süreçlerin iyileştirilmesi hedeflenmektedir.

2017 yılında organize sanayi bölgesi (OSB) sayısı 173'e çıkmış, küçük sanayi sitesi (KSS) sayısı ise 470 olmuştur. Teknoloji geliştirme bölgelerinin (TGB) sayısı 68'e, faaliyette olanların sayısı 55'e, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 4.369'a yükselmiştir. Diğer yandan, OSB uygulamalarında üretime geçme oranlarının artırılması, OSB ve TGB'lerin kapasitelerinin geliştirilerek girişimcilere daha iyi hizmet verilmesi ve bunların araştırma merkezleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi önemini korumaktadır.

TABLO II: 38- OSB ve TGB Bilgileri

Yıllar	OSB			TGB		
	Tamamlanmış OSB Sayısı	OSB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (1)	Faal TGB Sayısı	TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı	Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (1)
2002	70	26 624	131 668	2	-	-
2003	76	27 811	110 941	6	169	-
2004	77	29 334	113 729	10	305	5 968
2005	87	30 754	190 625	10	463	8 008
2006	93	35 000	149 016	14	546	16 495
2007	107	34 291	141 151	16	787	20 644
2008	120	35 828	208 143	19	1 154	24 284
2009	131	37 111	184 267	22	1 254	26 569
2010	143	37 618	130 415	28	1 515	50 893
2011	147	38 848	125 466	32	1 800	46 152
2012	153	41 357	145 799	34	2 174	51 892
2013	155	47 019	194 641	39	2 569	44 395
2014	157	47 445	233 579	43	3 016	35 343
2015	166	48 251	249 444	48	3 724	57 512
2016	173	49 486	315 248	49	4 200	94 574
2017 (2)	173	50 427	252 165	55	4 369	90 708

Kaynak: Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı

(1) 2017 yılı fiyatlarıdır, (2) Eylül itibarıyla.

Kurulan işletme, şirket ve kooperatif sayısındaki artış, girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkarlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sistemindeki KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi ile etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç ve Hedefler

Girişimciliğin geliştirilmesi ve KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılarak ekonomik büyümeye katkısının yükseltilmesi temel amaçtır. Bu kapsamda, girişimcilik ekosisteminde yer alan tüm aktörlerin kapasitesi ve hizmet kalitesi artırılarak iş ortamı geliştirilecek ve öncelikle küresel pazarlara hitap edebilen, hızlı büyüyen veya büyüme potansiyeline sahip girişimciler ile ürün, hizmet, pazarlama ve iş modeli açılarından yenilikçi KOBİ'lerin desteklenmesi sağlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Girişimcilik kültürü; eğitimin her kademesinde girişimciliğe yönelik örgün ve yaygın eğitim programları, girişimcilik eğitimlerinin niteliğinin artırılması, girişimci rol modellerinin tanıtılması ve ödüllendirilmesine yönelik uygulamalar yoluyla geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.690)			
Tedbir 246. Girişimcilik kültürü yaygınlaştırılacaktır.	KOSGEB (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, TOBB, TESK	Aralık Sonu	Girişimcilik kültürünü geliştirmek amacıyla KOBİ ve girişimcilik ödül programı düzenlenecektir. Bu kapsamda başarılı KOBİ ve girişimciler ödüllendirilecektir.
Tedbir 247. Üniversitelerin girişimcilik ekosisteminde etkisini artırmaya yönelik program ve desteklerin etkileri artırılacaktır.	TÜBİTAK (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, KOSGEB, TESK, TOBB, Üniversiteler	Aralık Sonu	Teknoloji girişimleri desteklenecek, teknoloji transfer ofisleri ve girişimcilik alanında sertifika programları ile üniversitelerin girişimcilik ekosistemindeki etkisi artırılacaktır. Üniversitelerde Girişimcilik Sertifika Programı ve Teknogirişim Sermaye Desteği Programı çerçevesinde tecrübe paylaşımı yapılacaktır.
Girişimcilik ekosisteminde hizmet ve destek sağlayan tüm kurum ve kuruluşların kurumsal kapasiteleri ve işbirliği düzeyleri artırılabilecektir. Kamu tüzel kişiliğine sahip meslek kuruluşları, ekonomiye katkılarını artırmak ve girişimciliği desteklemek üzere yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.691)			
Tedbir 248. Kamu tüzel kişiliğine sahip meslek kuruluşlarının girişimcilik ekosistemindeki etkinliğini artırmaya yönelik yol haritasını içeren araştırma çalışması tamamlanacak ve uygulamaya geçilecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TESK, TOBB	Aralık Sonu	2015 yılında başlatılan ve gelişmiş ülke örneklerini dikkate alarak devam eden Girişimcilik Ekosistemi Kapasite Geliştirme Projesi uygulamaya geçilecektir.

<p>Tedbir 249. Devlet Destekleri Bilgi Sisteminin Girişimci Bilgi Sistemine (GBS) entegrasyonu sağlanarak desteklerin etkinliği artırılacaktır.</p>	<p>Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine Müsteşarlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Devlet Destekleri Bilgi Sisteminin Girişimci Bilgi Sistemine (GBS) entegre edilmesi sağlanarak devlet desteklerinin tasarım ve değerlendirme aşamalarında detaylı analizleri yapılacaktır.</p>
<p>Kuluçka, iş geliştirme merkezleri ve hızlandırıcıların nicelik ve nitelikleri artırılarak etkin bir şekilde hizmet vermeleri sağlanacaktır. Bu kapsamda kamu, STK'lar ve özel sektör işbirliğiyle destek modelleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.692)</p>			
<p>Tedbir 250. Yenilikçi girişimciliği desteklemek amacıyla iş geliştirme, kuluçka ve hızlandırıcı gibi merkezlerin sayısı ve etkinliği artırılacaktır.</p>	<p>Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, TOBB, TESK, TÜBİTAK, KOSGEB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İşletmelerin özellikle kuruluş dönemlerinde önemli katkılar sağlayan İŞGEM, TEKMER ve hızlandırıcı benzeri yapıların oluşturulması ve etkinleştirilmesi sağlanacaktır. Bu kapsamda mevcut merkezler arasında ağırlar kurulacak ve hızlandırıcılara yönelik destek modeli hazırlanacaktır.</p>
<p>Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin sağlanmasında yenilik, verimlilik ve istihdam artışı, büyüme, ortak iş yapma gibi ölçütlerin yanı sıra kadın, genç girişimcilik ve sosyal girişimciliğe de öncelik verilecektir. Uygulamada izleme ve değerlendirme süreçleri iyileştirilecek, etki analizlerinden yararlanılarak desteklerin ekonomiye katkısı ölçülecektir. (Kalkınma Planı p.693)</p>			
<p>Tedbir 251. Verimliliğini artıran KOBİ'lere desteklere ulaşmada avantaj sağlanacaktır.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, TOBB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Girişimci Bilgi Sistemi temelli olarak KOBİ'lerin verimliliklerini ölçme ve belgelendirmeye yönelik bir sistem geliştirilecektir. Yüksek verimliliğe sahip olduğu belgelenen KOBİ'lerin desteklere öncelikli ve avantajlı ulaşımını sağlayacak mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 252. KOBİ desteklerinde yenilikçi, hızlı büyüyen ve hızlı büyüme potansiyeline sahip olanlara öncelik verilecektir.</p>	<p>Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S) Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, TOBB, TESK, TÜBİTAK, KOSGEB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gelişmiş ülkelerde olduğu gibi büyüyen ve büyüme potansiyeline sahip yenilikçi ve teknoloji tabanlı KOBİ'leri destekleyecek özel bir program tasarlanarak yürürlüğe konulacaktır.</p>
<p>Girişim sermayesi, bireysel katılım sermayesi, kredi garanti fonu, mikro kredi uygulamaları ve sermaye piyasası imkânları geliştirilerek, yeni girişim ve KOBİ'lerin finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.694)</p>			

Tedbir 253. İşletmelerin finansmana erişimi kolaylaştırılacaktır.	Hazine Müsteşarlığı (S), Kredi Garanti Fonu, KOSGEB, TOBB, Finansal Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Kredi kefalet sistemi geliştirilecek, kredi garanti sistemi yeniden yapılandırılarak yeni girişimcilere, ihracat ve ticarileşmenin finansmanına yönelik kullanılacak ve işletmelerin finansmana erişim maliyetleri düşürülecektir. Sınırlı ve süreli şirketler ile trust fonların yasal altyapısı hazırlanacaktır.
Tedbir 254. Yenilikçi finansman imkânları geliştirilecek ve teknoloji tabanlı girişimciler desteklenecektir.	Hazine Müsteşarlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kredi Garanti Fonu, KOSGEB, TOBB, Finansal Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Girişim sermayesi ve bireysel katılım sermayesinin kullanımı artırılabilecektir.

KOBİ'lerin Ar-Ge, yenilik ve ihracat kapasiteleri geliştirilerek uluslararasılaşma düzeyleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.695)

Tedbir 255. KOBİ'lerin geliştirdiği teknolojik ürün veya prototipler için tanıtım ve pazarlama destekleri sağlanacaktır.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TOBB, TESK, KOSGEB	Aralık Sonu	KOBİ'lerin Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri sonucunda geliştirdiği ürün ve prototiplerin tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine yönelik destek sağlanacaktır.
Tedbir 256. Orta-yüksek ve yüksek teknolojik ürünlerin ticarileşebilmesi için KOBİ'lere yatırım desteği sağlanacaktır.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, TOBB, KOSGEB	Aralık Sonu	Ar-Ge projeleri sonucunda ortaya çıkan orta-yüksek ve yüksek teknoloji ürünlerin ticarileştirilmesi için destek programı hazırlıkları tamamlanacak ve KOBİ'lerin kullanımına sunulacaktır.

OSB, TGB, KSS ve Endüstri Bölgeleri uygulamaları geliştirilecek, daha nitelikli hizmet verebilmeleri için kurumsallaşmaları ve etkin bir biçimde yönetilmeleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.698)

Tedbir 257. OSB'lerin etki değerlendirilmesi yapılacak, yenilikçi uygulamalar geliştirilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı	Aralık Sonu	OSB'lere yönelik Yatırım Programında yer alan araştırma projeleriyle OSB'lerin etki değerlendirmesi yapılacak, yenilikçi uygulamalar geliştirilecektir.
Tedbir 258. Sanayi bölgelerinde yer tahsis süreçleri etkinleştirilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, TOBB	Aralık Sonu	OSB, TGB, Endüstri Bölgelerinde yer tahsis süreçleri gözden geçirilecek, daha nitelikli firmalara ve girişimcilere tahsis yapılması sağlanacak ve OSB'lerde süresinde yapılmayan yatırımların tahsisleri iptal edilecektir.

<p>Tedbir 259. Sanayi bölgelerinde yer alan işletmelerin verimliliği artırılabilecektir.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, TOBB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Firmaların verimlilik artırma, ürün geliştirme, tasarım ve dijital dönüşüm alanlarındaki uygulama kapasitelerini geliştirmek amacıyla başta büyük OSB'lerde olmak üzere sanayinin yoğun olduğu bölgelerde kamu-üniversite-sanayi işbirliğiyle KOBİ yetkinlik merkezleri (model fabrikalar) kurulacaktır. Bu merkezlerde sunulacak uygulamalı eğitim ve danışmanlık hizmetleriyle, firmaların nitelikli üretim yapısına dönüşümü sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 260. TGB'lerin etkinliğini artırmak amacıyla girişimcilere verilen hizmetlerin niteliği geliştirilecek, izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacak, yönetim yapıları güçlendirilecektir.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, TOBB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>TGB'lerin daha fazla katma değer üretmesi amacıyla belli alanlara odaklanmaları sağlanacak, performans değerlendirilmesi yapılacak ve Ar-Ge ve mentörlük faaliyetleri artırılabilecektir. TGB'lerdeki firma ve insan kaynağı sayısının ve niteliğinin artırılması sağlanacaktır. TGB yönetimlerinin firmalara yönelik etkin eğitim ve danışmanlık hizmetleri verecek şekilde kapasiteleri güçlendirilecektir. Ayrıca, gelişmiş TGB'lerin daha az gelişmişlere yönelik tecrübe paylaşımını ve mentörlük yapmalarını sağlayıcı mekanizmalar geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 261. Bilişim vadisinin 1. kısım 1. etabı tamamlanarak girişimcilerin kullanımına açılacaktır.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, TOBB, Gebze Teknik Üniversitesi</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Bilgi ve iletişim teknolojileri başta olmak üzere tüm alanlarda Ar-Ge, yenilik ve ticarileşme kapasitesinin artırılması, teknoloji tabanlı girişimciliğin geliştirilmesi için Bilişim Vadisi 1. etabında yer alan yapılar girişimcilere tahsis edilecek ve girişimcilerin ihtiyaçlarına yönelik altyapı tamamlanacaktır.</p>
<p>Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayabilmesi için gerekli yapısal dönüşümleri desteklenecek ve alışveriş merkezlerinin küçük esnaf ve sanatkârlara yönelik olumsuz etkilerinin giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.699)</p>			
<p>Tedbir 262. Esnaf ve sanatkârlara yönelik mevcut destek programlarının etkinliği artırılabilecektir.</p>	<p>Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Kalkınma Ajansları, KOSGEB</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Esnaf ve sanatkârların kamu tarafından etkin bir şekilde desteklenmesi amacıyla bu kesime yönelik oluşturulan destek modellerinin etki analizleri yapılacaktır. İzleme sonuçları ve ihtiyaçlar doğrultusunda desteklerin etkinliği artırılabilecektir.</p>

Bireylerin ve küçük işletmelerin ekonomik ve sosyal refaha katkılarını artırmak üzere kooperatifleşme faaliyetleri özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.700)

Tedbir 263. Kooperatifçilik sektörünün ihtiyaçları ve güncel gelişmeler çerçevesinde mevzuat yeniden düzenlenecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı	Aralık Sonu	Kooperatifçilik sektörünün ihtiyaçları ve diğer ilgili gelişmeler çerçevesinde 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu yeniden düzenlenecektir.
---	---	-------------	--

2.2.2.13. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Dinamik bir yapıda olan fikri mülkiyet hakları alanında dünyada yaşanan sürekli gelişim ve değişim ülkemizdeki sistemi de etkilemekte ve sistemin güncellenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Bu kapsamda; sinai mülkiyet mevzuatının uluslararası gelişmeler ve iç uygulamalarda ortaya çıkan sorunların giderilmesi kapsamında güncellenmesini ve değiştirilmesini, Türk Patent ve Marka Kurumunun daha etkin ve verimli bir yapıya kavuşturulmasını amaçlayan Sinai Mülkiyet Kanunu 10/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, telif hakları ve bağlantılı hakları düzenleyen 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda da değişiklik çalışmaları sürdürülmektedir.

Ülkemizde Ocak-Ağustos 2017 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, başvurusu yapılan toplam patent sayısında yüzde 7,3, marka sayısında ise yüzde 10,1 artış, faydalı model sayısında yüzde 8,7, tasarım sayısında ise yüzde 5,5 düşüş kaydedilmiştir. Hâlihazırda 210 adet tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup 404 adet coğrafi işaret başvurusu da inceleme aşamasındadır. Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altına alınan bitki çeşidi sayısı 2016 yılı sonunda 785'e ulaşmıştır, bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 43'tür.

Fikri mülkiyet sisteminden daha çok kullanıcının yararlanması sağlamak amacıyla uygulanan çeşitli destekleme mekanizmaları olumlu sonuçlar yaratmış, patent alanında önemli bir ivme kaydedilmiştir. Patent başvuruları 2006 yılında 5.165 iken 2016 yılında 16.778 olmuştur. Yerli patent başvurularının toplam patent başvuruları içerisindeki payı ise 2006 yılında yüzde 21 iken 2016 yılında yüzde 38,4'e ulaşmıştır.

TABLO II: 39- Sinai Mülkiyet Başvurularında Gelişmeler

	2013	2014	2015	2016	2017 (1)
Patent Başvuru Sayısı	12 055	12 375	13 958	16 778	10 539
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	37,6	39,3	39,5	38,4	34,3
Faydalı Model Başvuru Sayısı	3 558	3 568	3 583	3 534	2 205
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	97,5	97,4	96,3	97,8	98,2
Marka Başvuru Sayısı	108 608	111 544	110 679	107 176	76 940
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	85,9	87,1	86,7	88,2	87,5
Tasarım Başvuru Sayısı	45 119	42 844	40 206	40 363	27 514
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	96,8	96,1	96,2	97,4	89,2
Islahçı Hakları Başvuru Sayısı	215	202	231	193	142
Yerli Islahçı Hakkı Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	44	43	38	39	45
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	84	75	49	102	117

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı

(1) Ocak-Ağustos dönemi

KOBİ'lerde yenilikçilik kültürünün geliştirilmesini ve yenilik geliştirme kapasitesinin artırılmasını amaçlayan Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi 2017 yılında Bursa'da mobilya sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lere yönelik uygulanmış, firmaların fikri mülkiyet stratejisi geliştirmelerini destekleyici eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmiştir.

Türk Tasarım Danışma Konseyi girişimiyle hazırlanmış olan Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planının (2014-2016) uygulama dönemi tamamlanmış, 2017-2019 yıllarını kapsayacak yeni Tasarım Strateji Belgesi ve Eylem Planı Taslağı hazırlanmıştır.

Kurumsal kapasiteyi geliştirmeye yönelik olarak Kültür ve Turizm Bakanlığınca Türkiye'deki Telif Hakkı Sistemi ve Koruma Mekanizmalarının Güçlendirilmesi Projesi sürdürülmekte olup Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca yürütülen Gümrüklerde Fikri ve Sınai Mülkiyet Haklarının Korunması Projesi ise tamamlanmıştır.

Fikri mülkiyet alanında nitelikli insan kaynağı ihtiyacını karşılamaya yönelik önemli bir adım olan ve 2016-2017 öğretim yılında hayata geçirilen Fikri Mülkiyet Hukuku İngilizce Yüksek Lisans Programı kapsamında sekiz ülkeden 10 yabancı öğrenci ve 6 Türk öğrenci olmak üzere toplam 16 öğrenci mezun olmuştur.

Ayrıca ülkemizde fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla, Türk Patent ve Marka Kurumu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü çalışanları başta olmak üzere tüm paydaşlara yönelik profesyonel eğitim programları düzenleyecek Fikri Mülkiyet Akademisi kurulmuştur.

Fikri haklar sisteminin hukuki ve kurumsal yapısı büyük ölçüde tamamlanmış olmakla beraber, bu alanda beşeri kapasitenin geliştirilmesi ve her düzeyde eğitim ihtiyacı devam etmektedir. Ayrıca, fikri hak ihlallerinin önlenmesine yönelik uygulamanın güçlendirilmesi ve uygulayıcı kurumların kapasitelerinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Fikri mülkiyetin korunması ve hakların kullanılması için etkin, yaygın ve toplumca benimsenmiş bir fikri mülkiyet hakları sistemi oluşturularak, fikri hakların ve bu haklara konu ürünlerin kalkınma sürecine katkısının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yargı, gümrük ve kolluk hizmetleri başta olmak üzere, kamuda fikri hakların korunması ve denetlenmesiyle ilgili birimlerde yeterli beşeri ve kurumsal kapasite oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.707)			
Tedbir 264. Fikir ve sanat eserleri alanında yasal altyapı güncellenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı	Aralık Sonu	5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun, ulusal gereklilikler ve uluslararası gelişmeler doğrultusunda değiştirilmesine yönelik kanun tasansı taslağı TBMM'ye sevk edilecektir.

Fikri hakların ticarileştirilmesi konusunda mevcut mekanizmaların etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.709)			
Tedbir 265. Teknoloji Transfer Platformu revize edilecek ve Platformun tanıtımına yönelik etkinlikler gerçekleştirilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu,	Aralık Sonu	Teknoloji Transfer Platformu daha kullanıcı dostu hale getirilecek, yeni bileşenler eklenecek ve tanıtım materyali hazırlanacaktır.
Tedbir 266. Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi yaygınlaştırılacaktır.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, OSB'ler, Sanayi ve Ticaret Odaları	Aralık Sonu	KOBİ'lerin buluş yapma ve tasarım geliştirme kapasitelerinin güçlendirilmesine ve fikri haklarının korunmasına yönelik Hezârfen Projesi ile firmalara özel fikri mülkiyet stratejisi oluşturulmakta olup projenin farklı sektörlerde ve en az üç ilde uygulaması yapılacaktır.
Fikri haklar sistemi konusunda kamuoyunun her düzeyde bilgilendirilmesine yönelik tanıtım ve eğitim faaliyetleriyle toplumsal bilincin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.710)			
Tedbir 267. Fikri hakların yönetimi konusunda sertifikalı eğitim programları geliştirilecektir.	Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, Teknoloji ve Lisans Yöneticileri Derneği	Aralık Sonu	Fikri hakların yönetimi konusunda eğitim programı oluşturulacak ve program kapsamında en az üç eğitim uygulaması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 268. Telif haklarının etkili bir şekilde korunması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Telif haklarına yönelik olarak her düzeyde farkındalığın artırılmasına katkı sağlamak üzere, en az 10 eğitim ve bilinçlendirme faaliyeti gerçekleştirilecektir.

2.2.2.14. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün gelişimi, bu sektörün GSYH'ya yapacağı doğrudan katkının yanı sıra, diğer sektörlerin gelişimi için de kritik önemdedir. BİT ürün ve hizmetlerinin diğer sektörlere nüfuzu; ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini, yeni ürün/hizmetlerin üretilmesi, tedarik, üretim, satış gibi tüm süreçlerde maliyet avantajı sağlanmasını, verimlilik artışı elde edilmesini ve yeni pazarlara erişimi mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Ağustos 2017 itibarıyla 138 alternatif işletmeciyi yetkilendirilmiştir. Bu işletmeciler kendi altyapılarını kurmak üzere önemli ölçüde yatırım yapmaktadır. Söz konusu işletmecilerin sahip olduğu fiber optik kabloların toplam uzunluğu 2017 yılının ilk yarısının sonunda 63.941 km'ye ulaşmış ve son bir senede yüzde 8,5 artmıştır. Yerleşik işletmecinin fiber optik kablolarının toplam uzunluğu bir yıl içinde yüzde 10 artarak 2017 yılı Haziran ayı sonunda

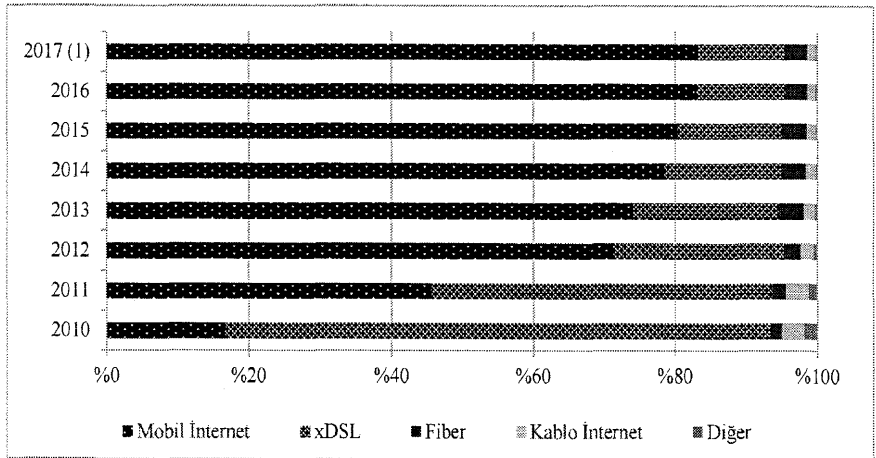
240.589 km'ye ulaşmıştır. Bunun 123.234 km'si omurga, geri kalan kısmı ise erişim amaçlı kullanılmaktadır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmeti sunan alternatif internet servis sağlayıcılarının pazar payı Haziran 2016'da yüzde 16,9 iken bu oran 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla yüzde 18,9'a yükselmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 6,7'den yüzde 7,1'e çıkmıştır. Yerleşik işletmecinin sabit genişbant pazarındaki payı Haziran 2017'de yüzde 62,2 iken, söz konusu oran AB'de Temmuz 2016'da yüzde 40 olmuştur. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında oldukça düşük kalmakta olup bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması gerekliliği devam etmektedir.

Haziran 2017 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 76,6 milyondur. 01/04/2016'da sunulmaya başlanan 4.5G abone sayısı 59,9 milyona ulaşmıştır. Geri kalan abonelerden 3,5 milyonu 2G, 13,2 milyonu ise 3G hizmeti almaktadır. Haziran 2016 itibarıyla 45,3 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 22,1'lik artışla Haziran 2017'de 55,3 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 20 artış göstererek Haziran 2017'de 66,4 milyona ulaşmıştır. Bu artışın ana kaynağı mobil genişbant olup önümüzdeki dönemde bu teknolojinin genişbant pazarındaki payının daha da yükselmesi beklenmektedir. 2017 yılı Haziran ayı itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 78 iken AB ülkelerinde bu oran 2016 yılı Temmuz ayı için yüzde 116'dır. Özellikle 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planında yer alan Fiber Erişim Destekleme Programı Oluşturulması eylemiyle sabit ve mobil yeni nesil erişim şebekelerine yönelik altyapı yatırımlarının artırılması ve pazarın geliştirilmesi öngörülmektedir. Ayrıca, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı tarafından hazırlanarak YPK'ya sevk edilen 2017-2020 Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planında sabit ve mobil genişbant altyapısı yaygınlığının ve abone yoğunluğunun artırılmasına yönelik eylemlere yer verilmiştir. Bu eylemlerle Türkiye'deki genişbant abone yoğunluğunun daha da artması ve AB ortalamasına yaklaşması beklenmektedir.

GRAFİK: 9- Genişbant Abonelerinin Teknoloji Bazında Dağılımı

Kaynak: Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu
(1) 2017 yılı Haziran ayı verisidir.

02/10/2017 itibarıyla Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından 460 işletmeciyi kapsayan 812 yetkilendirmenin 167'si sabit telefon hizmetleri alanındadır. Sabit telefonlarda numara taşınabilirliği düzenlemesi Eylül 2009'da yürürlüğe girmiş ve 30/06/2017 itibarıyla 1.421.126 sabit telefon abonesi numarasını taşımıştır. Haziran 2016'da alternatif işletmecilerin sabit telefon hizmetleri pazarındaki payı yüzde 11 iken, bu oran 2017 yılı Haziran ayında yüzde 13 olarak gerçekleşmiş olup söz konusu pazarda rekabet halen istenen seviyede değildir.

Genişbant hizmetlerinin kullanımındaki artışa paralel olarak, çeşitli işletmeciler tarafından hem sabit hem de mobil genişbant bağlantılar üzerinden sunulan telefon, video yayını, veri iletişimi vb. hizmetleri kullananların sayısının arttığı gözlenmektedir. Haziran 2016'da 701.532 olan IPTV (internet üzerinden televizyon yayını) hizmeti abone sayısı, Haziran 2017'de yüzde 39'luk bir artış göstererek 980.945'e ulaşmıştır. Yakınsama sürecinin önümüzdeki dönemde daha da hızlanması beklenmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere uzaya gönderilen TÜRK SAT 4B uydusu 2015 yılının Ekim ayı itibarıyla hizmet vermeye başlamıştır. Ayrıca yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Bilgi Teknolojileri

Ağustos 2017 itibarıyla BİT sektöründe Ar-Ge Merkezi Belgesi alan, 54'ü yazılım alanında olmak üzere 100 işletme bulunmaktadır. Ar-Ge merkezleri için tam zamanlı Ar-Ge personeli şartının 2014 yılında 50'den 30'a, Ar-Ge Reform Paketi kapsamında ise 15'e kadar düşürülmesinin sonucunda sektördeki Ar-Ge merkezi sayısı son üç yılda yaklaşık 4 katına çıkmıştır. Ağustos 2017 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde (TGB) faaliyet gösteren 4.510 firmanın yüzde 54'ü yazılım ve bilişim alanındadır. Bu bölgelerde yer alan firma sayısının yıllar itibarıyla arttığı, yazılım ve bilişim alanındaki firmaların toplam içerisindeki oranının ise korunduğu görülmektedir.

11/08/2016 tarihli ve 9091 sayılı BKK kapsamında gerek TGB'lerde gerekse Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerinde çalışan personelin, belirlenen bazı faaliyetler için ya da lisansüstü eğitimle ilgili olarak dışarıda geçirilen süreleri de gelir vergisi stopajı teşviği kapsamına alınmıştır.

01/07/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 7033 sayılı Sanayinin Geliştirilmesi ve Üretim Desteklenmesi Amacıyla Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnemelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında Sanayi Sicili Kanunu'ndaki sanayici tanımına bilişim teknolojisi ve yazılım üreten işletmeler dahil edilmiş ve kamu ihalelerinde yerli yazılım ürünü teklif eden istekliler lehine yüzde 15 fiyat avantajı sağlanması zorunluluğu getirilmiştir.

2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı kapsamında, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı koordinasyonunda Yazılım Sektörü Çalışma Grubu kurulmuştur. Söz konusu çalışma grubu, yazılım sektörüne yönelik politika ve düzenleme faaliyetlerini yürüten kamu kurumları ile yazılım sektörü temsilcilerini düzenli olarak bir araya getiren, uygulamaların gözden geçirildiği, kamu tarafından atılması gereken adımların tespit edildiği bir platformdur.

2015/8 ve 2015/9 sayılı Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Kararları kapsamında Ekonomi Bakanlığı tarafından yerli firmaların uluslararası tanıtımına ve markalaşmasına

yönelik faaliyetler sürdürülmekte, programlara yönelik tanıtım faaliyetleri düzenlenmektedir.

04/07/2017 tarihli ve 2017/22 sayılı YPK Kararı uyarınca uygulamaya konulan Ulusal İstihdam Stratejisi (2014-2023) ve Eylem Planları (2017-2019) kapsamında bilişim sektörünün gereksinim duyduğu işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, girişimciliğin teşvik edilmesi, toplumsal ve kültürel alanda bilişim teknolojileri kullanma ve değişim sürecine uyum becerilerinin geliştirilmesiyle sektördeki istihdamın artırılması amaçlanmıştır.

Türkiye İş Kurumu tarafından 2016 yılı içinde bilgisayar işletmeni, yazılım geliştirici, bilgisayar bakım ve onarımcısı gibi bilgi ve iletişim teknolojilerine ilişkin mesleklerle yönelik toplam 303 kursta 5.111 kişi eğitilmiştir. Bu kurslarda eğitim alan kişi sayısı geçen yıla göre 643 kişi azalmış olmasına rağmen tüm mesleki kurslarda eğitilen kişiler içerisindeki oran ise yüzde 3,4'ten yüzde 4,3'e yükselmiştir.

2017 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananların oranı yüzde 66,8'e ulaşırken, bu oran kadınlarda yüzde 58,7, erkeklerde ise yüzde 75,1 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2016'da yüzde 76,3 iken 2017'de yüzde 80,7'ye çıkarak önceki yıllarda görülen artışını sürdürmüştür. Bu artışta bir önceki yıl yüzde 65,2 olan mobil genişbant bağlantı sahipliğinin yüzde 72,4'e çıkması etkili olmuştur. İnternet kullanan bireylerin internet kullanım amaçlarında ise sosyal medya kullanımı yüzde 83,7 ile ilk sırada yer alırken onu yüzde 69,6 ile sağlıkla ilgili bilgi arama ve yüzde 68,2 ile de haber, gazete ve dergi okuma izlemektedir.

2017 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde bilgisayar kullanılan ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı 2016 yılına göre sırasıyla yüzde 95,9'dan yüzde 97,2'ye ve yüzde 93,7'den yüzde 95,9'a çıkmıştır. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı ise bir önceki yıl yüzde 66 iken 2017 yılında yüzde 72,9 olmuştur. Aynı araştırmanın sonuçlarına göre 2016 yılında girişimlerin yüzde 38,1'i sosyal medya uygulaması kullanırken bu oran 2017 yılında yüzde 45,7'ye yükselmiştir. Sosyal ağlar, yüzde 95,6 ile girişimlerin en çok tercih ettiği sosyal medya uygulaması olmuştur.

Bulut bilişim, kullandıkça ve kullandığın kadar öde prensibiyle bilişim maliyetlerinde esneklik ve tasarruf imkânı tanımaktadır. Tüm dünyada, özellikle büyük çaplı girişimlerde, bulut bilişim kullanımı giderek artmaktadır. Küresel bulut bilişim pazarı 2016 yılında 103,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiş olup pazarın Türkiye'deki büyüklüğü 102 milyon ABD dolandır. Bulut bilişim hizmetlerine yönelik farkındalık eksikliği ile işletmelerin veri mahremiyetine ve güvenliğine yönelik hassasiyetler bu hizmetlerin kullanımını kısıtlamaktadır.

Kişisel verilerin korunmasına ve mahremiyetine yönelik hukuki altyapıyı oluşturmak üzere, 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu 07/04/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanuna göre kurulan Kişisel Verileri Koruma Kurumunun yürütme organı olan Kişisel Verileri Koruma Kurulu, üyelerinin seçilmesiyle teşkil edilmiş olup kurumsal yapılanmanın tamamlanmasına ilişkin çalışmalar Kurul tarafından sürdürülmektedir. Ayrıca Kanunun uygulanmasına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi amacıyla ikincil mevzuat çalışmaları yürütülmektedir. Bu kapsamda hazırlanan Veri Sorumluları Sicili Hakkında Yönetmelik Taslağı ile Kişisel Verilerin Silinmesi, Yok Edilmesi veya Anonim Hale Getirilmesi Hakkında Yönetmelik Taslağı Haziran 2017'de kamuoyunun görüşüne sunulmuş olup yürürlüğe girmeleri beklenmektedir.

TABLO II: 40- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2015	2016	2017 (1)	2018 (1)
Sabit Telefon Abone Sayısı (Bin)	11 493	11 078	10 700	10 300
Sabit Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	14,6	13,9	13,2	12,6
Mobil Telefon Abone Sayısı (Bin)	73 639	75 062	77 500	80 000
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	92,5	94,3	95,7	97,5
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	48 617	62 280	71 000	80 000
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	61,7	78	87,6	97,5
Kablo TV Abone Sayısı (Bin)	1 161	1 188	1 200	1 250
Bilgisayar Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde) (2)	54,8	54,9	56,6	59
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde) (2)	55,9	61,2	66,8	75
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı (Yüzde) (3)	69,5	76,3	80,7	85
Bilgisayar Kullanılan Girişimlerin Oranı (Yüzde) (4)	95,2	95,9	97,2	99
İnternet Erişimine Sahip Girişimlerin Oranı (Yüzde) (4)	92,5	93,7	95,9	98
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar ABD doları)	25,1	24,8	24,5	26
- Telekomünikasyon	14,6	15,0	14,2	15
- Bilgi Teknolojileri	10,5	9,8	10,3	11
e-Ticaret İşlem Hacmi (Milyar TL) (5)	55,4	68,3	91	115
İnternette Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (6)	18,4	20,9	24,9	32

Kaynak: BTK, TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, IDC, Bankalararası Kart Merkezi

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) 16-74 yaş arası nüfus bazında olup 2017 yılı gerçekleşmesidir.

(3) 2017 yılı gerçekleşmesidir.

(4) Seçilmiş sektörlerde 10 ve üzeri çalışanı olan girişimler bazında olup 2017 yılı gerçekleşmesidir.

(5) İnternet üzerinden gerçekleşen kartlı işlemler tutarıdır.

(6) Tüm bireyler içerisinde kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranını ifade etmektedir.

2016 yılı itibarıyla BİT pazarının yüzde 60,5'i elektronik haberleşme sektöründen, yüzde 39,5'i ise bilgi teknolojileri sektöründen oluşmaktadır. Donanım, paket yazılım ve hizmetler alt kırımlarından oluşan bilgi teknolojileri pazarı içerisinde en büyük payı 7,5 milyar ABD doları büyüklüğüne sahip donanım pazarı alırken, yazılım pazarının büyüklüğü 896 milyon ABD doları, hizmetler pazarının büyüklüğü ise 1,3 milyar ABD doları seviyesindedir.

Ülkemizde yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetleri harcamalarının bilgi teknolojileri pazarı içerisinde aldığı yaklaşık yüzde 23'lük pay, yüzde 54'lük dünya ortalamasına göre oldukça düşüktür. Ayrıca, ülkemizdeki yazılım ve hizmetler pazarı, küresel yazılım ve hizmetler pazarının yüzde 2'sini oluşturmaktadır. BİT pazarı yıllar itibarıyla belirli bir büyüme sergilemesine rağmen, sektörün ekonomiye sağladığı katkı istenilen düzeyde değildir.

Yayıncılık

Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun uyarınca, ulusal, bölgesel ve yerel yayıncıların yetkilendirilmesine yönelik karasal sayısal televizyon yayın lisansı sıralama ihaleleri RTÜK tarafından 2013 yılında gerçekleştirilmiş, ancak yargı kararları doğrultusunda ihaleler iptal edilmiştir. İptal gerekçeleri çerçevesinde yeni ihaleler yapılmasına yönelik çalışmalar RTÜK tarafından sürdürülmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Ülkemizin bilgi toplumuna dönüşümünü hızlandırmak üzere bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın ve etkin kullanılması, bilgi tabanlı ekonomiye dönüşüm ve nitelikli istihdamı geliştirmek amacıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinden etkili bir araç olarak faydalanılması ve bu teknolojilerin üretiminde yerli katma değer artırılması temel amaçtır.

Ülkemizin bilgi toplumuna dönüşüm sürecine ilişkin politika, strateji ve eylemleri içeren 2015-2018 Bilgi Toplumu Stratejisi ve Eylem Planı etkin şekilde uygulanacaktır.

Elektronik haberleşme sektörünün hizmet yeteneği ve rekabetçiliği küresel düzeyde geliştirilecektir.

Kullanıcılara yüksek hızda genişbant erişim hizmeti sunulmasına imkân veren fiber optik altyapıların yaygınlaştırılmasına yönelik tedbirler hayata geçirilecektir.

Sayısal içeriğin gelişmesi ve ticarileşmesi amacıyla, başta oyun olmak üzere mobil uygulama, yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetlerinin desteklenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Yüksek katma değerli internet girişimleri ile yazılım firmalarının ortaya çıkması ve gelişimi desteklenecektir.

e-Ticaret vasıtasıyla ihracatın artırılmasına yönelik teşvik ve düzenlemelere ilişkin çalışmalar yürütülecektir.

Kişisel verilerin korunması ve ulusal bilgi güvenliği alanlarında hukuki altyapının tamamlanmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Yayıncılık sektörünün altyapı ve hizmetleri çeşitlendirilecek ve sayısal dönüşümü tamamlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Bilgi toplumuna dönüşüm sürecinde hayata geçirilecek politika, strateji ve uygulamaların belirlendiği yeni bilgi toplumu stratejisi ile eylem planı etkin biçimde uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.725)			
Tedbir 269. Bilgi Toplumu İzleme Sistemi oluşturulacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Ülkemizde bilgi toplumuna dönüşüme ilişkin gelişmelerin etkin şekilde izlenmesi amacıyla bir izleme sistemi oluşturulacaktır.
İletişim teknolojileri altyapısı, uygun kalite ve fiyatlarla hizmet sunumuna imkân verecek şekilde geliştirilecek; başta fiber altyapı olmak üzere, yüksek hızlı internet erişim imkânı sunan sabit ve mobil yeni nesil erişim şebekelerinin yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.726)			
Tedbir 270. Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planının (2017-2020) uygulanması sağlanacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, BTK, Rekabet Kurumu, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2020) kapsamında 2018 yılı için belirlenen eylemler uygulamaya geçirilecektir.
Tedbir 271. BTK tarafından hazırlanan Bina İçi Elektronik Haberleşme Teknik Şartnamesi yeni yapılan binalar için zorunlu hale getirilecektir.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, BTK	Aralık Sonu	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının 04/11/1984 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Elektrik İç Tesisleri Yönetmeliği ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 05/02/2008 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Yapı Denetim Uygulama Yönetmeliğinde değişiklikler yapılarak söz konusu Teknik Şartnameye uyum zorunlu hale getirilecektir.

<p>Tedbir 272. 5G ve ötesi mobil haberleşme hizmetleri alanında uluslararası platformlara katılım sağlanacak, Ar-Ge çalışmaları, patent geliştirilmesi ve standartların belirlenmesi süreçlerine destek verilecektir.</p>	<p>Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, BTK, TSE, TÜBİTAK, YÖK, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>5G teknolojileri konusunda yol haritası belirlenecektir. AB, ABD ve Uzak Doğu ülkeleri başta olmak üzere Ar-Ge çalışmaları yakından izlenecektir. 5G alanında yerli patentlerin artırılması için gerekli destekler verilecektir. 5G ve ötesine ilişkin standartların ve frekansların belirleneceği süreç yakından takip edilerek uluslararası çalışmalara etkin katılım sağlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 273. Elektronik Haberleşme Altyapı Bilgi Sistemi (EHABS) kurulacaktır.</p>	<p>Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), BTK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Elektronik haberleşme altyapı bilgilerinin tek merkezde toplanması, bu bilgilerin Coğrafi Bilgi Sistemi (CBS) tabanlı bir haritada gösterilmesinin yanı sıra, geçiş hakkı ve tesis paylaşımına ilişkin süreçlerin etkin ve hızlı bir şekilde işletilmesi, bu kapsamda genişbant erişim ve fiber altyapının yaygınlaşması ve işletmecilerin sektördeki faaliyetlerinin kolaylıkla takip edilmesi amacıyla EHABS projesi uygulamaya alınacaktır.</p>
<p>Tedbir 274. Mobil haberleşme altyapısı olmayan yerleşim yerleri için kurulumlar tamamlanacaktır.</p>	<p>Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), BTK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Daha önce GSM altyapısı kurulan 1.799 yerleşim yerine ve mobil haberleşme altyapısı olmayan ilave 1.472 yerleşim yerine 4.5G hizmeti götürülerek mobil genişbant haberleşme kapsama alanı genişletilecektir.</p>
<p>Yüksek katma değerli internet girişimlerinin ortaya çıkması ve gelişimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.735)</p>			
<p>Tedbir 275. e-İhracat Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2019) uygulanacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>YPK onay sürecinin tamamlanmasını müteakip, e-İhracat Stratejisi ve Eylem Planı (2017-2019) kapsamında eylemlerin hayata geçirilmesine yönelik uygulama adımlarının 2018 yılına ilişkin bölümü tamamlanacaktır.</p>
<p>Sayısal içeriğin geliştirilmesi ve ticarileştirilmesi amacıyla başta oyun olmak üzere mobil uygulama, yazılım ve bilgi teknolojileri hizmetleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p. 737)</p>			
<p>Tedbir 276. Yazılım, oyun ve mobil uygulama alanlarında faaliyet gösteren bilişim şirketlerinin tanıtım, danışmanlık, marka tescil, uluslararası belgelendirme / akreditasyon faaliyetleri desteklenecektir.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Bilgi teknolojileri firmaları, teknoparklar ve sektör STK'larının yurt dışında yürütmekte oldukları tanıtım ve akreditasyon faaliyetlerinin bir strateji doğrultusunda desteklenmesi ve bilgilendirme toplantıları vasıtasıyla bu faaliyetlerin sayısının artırılması sağlanacaktır.</p>

Kişisel verilerin korunması ve ulusal bilgi güvenliği alanlarında hukuki altyapı tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.738)			
Tedbir 277. Siber güvenliğe ilişkin mevzuat düzenlemeleri tamamlanacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı, BTK, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına ilişkin olarak ülkemizin mevcut mevzuatı gözden geçirilerek Türkiye için ihtiyaç duyulan hususlara ilişkin mevzuat düzenlemeleri hayata geçirilecektir.
Tedbir 278. Siber suçlarla mücadele kapasitesi geliştirilecek ve uluslararası alanda etkinlik artırılabilecektir.	Emniyet Genel Müdürlüğü (S), Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Siber suçlarla daha etkin mücadele edebilmek, ulusal ve uluslararası operasyonlarda koordinasyon sağlamak ve siber suç soruşturma kapasitesini artırmak amacıyla gerekli yazılım ve donanım temin edilecek, işbirliği toplantıları gerçekleştirilecek, uluslararası seminer, sempozyum ve fuarlara katılım sağlanacak, suç farkındalık seminerleri düzenlenecek ve merkezi bir veri tabanı oluşturulacaktır.
Karasal vericiler üzerinden sayısal yayıncılığa geçiş süreci tamamlanacaktır. Analog yayınların sonlandırılmasıyla boşaltılacak olan frekans bandı etkin bir biçimde değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.739)			
Tedbir 279. Karasal sayısal yayıncılığa geçiş için ihtiyaç duyulan yetkilendirme ve altyapı çalışmalarına devam edilecektir.	RTÜK (S), Kalkınma Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, BTK, TRT	Aralık Sonu	Karasal sayısal yayıncılığa geçiş kapsamında Karasal Sayısal Televizyon Frekans Planı revize edilecek, düzenleme ve altyapı çalışmalarına devam edilecektir.

2.2.2.15. Tarım ve Gıda

a) Mevcut Durum

Sürdürülebilir tarımsal üretim, gıda güvenliği ve güvenilirliğinin temini, iklim değişikliği, doğal kaynakların korunması, tarımda kadın ve genç istihdamının artırılması, arz zincirinde teknolojik yenilenme ve altyapının güçlendirilmesinin yanı sıra gıda kayıpları ve israfı ile aşırı gıda tüketimi gibi konular dünya gündeminde yer almaktadır.

Dünya tarım ve gıda ürünleri fiyatları endeksi, 2014-2016 döneminde görülen arz artışı ve küresel ekonomideki durgunluk nedeniyle yüzde 25 azalmıştır. Söz konusu dönemde genel gıda fiyatları endeksindeki düşüşte başta süt ürünleri, hububat ve et ürünleri etkili olurken, şeker üreticisi ve ihracatçısı ülkelerde görülen istikrarsız üretim, şeker fiyatlarında dalgalanmaya neden olmuştur. 2016 yılında özellikle buğday ve mısır başta olmak üzere hububatta görülen rekor üretim artışları ve yüksek stoklar fiyatların aşağı yönlü seyretmesinde önemli rol oynamıştır. Yağlı tohumlu bitkiler ile pamuktaki üretim artışı ise fiyatlardaki artış hızının yavaşlamasında önemli etkenlerden biri olmuştur. 2017 yılı ilk 3 çeyreğinde sıcak ve kuru iklim koşullarının üretimi olumsuz etkilemesine bağlı olarak, küresel tarım ve gıda ürünleri fiyatlarında bir miktar yukarı yönlü hareket izlenmiştir.

Ülkemizde tarım sektörü 2015 yılında yüzde 9,4 oranında büyürken, başta buğday ve arpada olmak üzere olumsuz hava koşullarına bağlı rekolte kayıpları, ihracatta yaşanan

daralma ve baz etkisiyle 2016 yılında yüzde 2,6 küçülmüştür. 2017 yılı ilk verilerine göre tarımsal üretimde toparlanma görülmekte olup sektörün yılsonunda büyüme oranının yüzde 4,6 olacağı tahmin edilmektedir. Tarımın GSYH içindeki ağırlığı 2016 yılında yüzde 6,2 seviyesine gerilemiş olup bu oranın 2017 yılında bir miktar daha düşerek yüzde 6,1 olması beklenmektedir.

Sektörün toplam istihdam içindeki payı 2015 yılında yüzde 20,6 iken 2016 yılında yüzde 19,5'e gerileyerek istihdam 5,3 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. 2017 yılında bu oranın yüzde 18,8'e gerilemesi beklenmektedir.

2016 yılında tarım ve gıda ürünleri ithalatı bir önceki yıla göre yüzde 3,6 azalarak 11,9 milyar ABD doları, ihracatı ise yüzde 3,8 azalarak 15,7 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Tarım ve gıda ürünleri dış ticaret hacminde yaşanan bu gerileme 2017 yılının ilk yarısında son bulmuş ve ithalat ağırlıklı olmak üzere sektörel dış ticaret hacminde artış yaşanmıştır. Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta hayvancılık ve bitkisel üretim alt sektörlerinde, ihracatta ise hayvancılık ve ormancılık alt sektörlerinde artış olmuştur. Mevcut koşullar dikkate alındığında tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde 2017 yılı sonunda bir önceki yıla göre artış kaydedileceği tahmin edilmektedir.

TABLO II: 41- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

	Yıllar			Yüzde Değişim (%)				
	2014	2015	2016	2016 (1)	2017 (1)	2015	2016	2016-2017 (1)
Katma Değer (Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)								
Tarım (2)	95 165	104 085	101 400	25 523	26 453	9,4	-2,6	3,6
Katma Değer (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)								
Tarım (2)	134 725	161 448	161 305	43 099	48 987	19,8	-0,1	13,7
Tarımsal GSYH (yüzde)	6,6	6,9	6,2	3,6	3,5			
İstihdam (Bin Kişi)								
Tarım İstihdamı (2)	5 470	5 483	5 305	5 577	5 757	0,2	-3,2	3,2
Tarım İstihdamı (yüzde)	21,2	21,1	20,6	22,0	20,2			
İthalat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	8 206	6 654	6 270	4 458	5 191	-18,9	-5,8	16,4
Hayvancılık	228	382	656	376	749	68,0	71,5	99,0
Ormancılık	155	140	116	86	63	-9,5	-17,1	-27,4
Balıkçılık	69	88	56	36	29	27,4	-36,7	-21,6
Gıda Ürünleri ve İçecek	5 617	5 134	4 852	3 207	3 130	-8,6	-5,5	-2,4
Toplam	14 275	12 399	11 949	8 164	9 161	-13,1	-3,6	12,2
İhracat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	5 553	5 398	5 036	2 946	2 712	-2,8	-6,7	-7,9
Hayvancılık	455	338	337	192	275	-25,7	-0,3	43,4
Ormancılık	22	21	24	15	17	-5,7	16,4	15,1
Balıkçılık	347	368	414	270	294	6,3	12,4	8,7
Gıda Ürünleri ve İçecek	11 158	10 222	9 911	6 268	6 836	-8,4	-3,0	9,1
Toplam	17 534	16 347	15 723	9 691	10 134	-6,8	-3,8	4,6

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK

(1) Ocak-Ağustos dönemi

(2) Katma değer ve istihdam verileri 2017 yılı için Ocak-Haziran dönemine ilişkin olup 2016 yılı karşılaştırması da aynı bazda yapılmıştır.

Not: Dış ticaret verilerinde ISIC Rev.3 esas alınmıştır.

2016 yılında toplam tarım ve gıda ürünleri ihracatımızda yüzde 51'lik payla ilk üç sırayı Irak, Almanya, İtalya almıştır. Bitkisel ürün ihracatımızda İtalya ve Almanya, hayvancılık ihracatımızda Irak, gıda ürünleri ihracatımızda ise Irak ve Almanya önde gelen ülkeler olmuştur. Aynı yıla ait toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatımızda yüzde 42'lik payla Rusya Federasyonu, ABD ve Ukrayna ilk üç sırada yer almaktadır. Bununla birlikte, tarım ve gıda ürünleri dış ticaretimizde önemli yeri olan Rusya Federasyonu ile yaşanan sorunlar nedeniyle ülkemiz menşeli bazı tarım ürünleri ihracatına getirilmiş olan yasak neticesinde 2016 yılında Rusya'ya olan ihracatımız yüzde 55, bu ülkeden ithalatımız ise yüzde 14 oranında düşmüştür. Söz konusu sorunların büyük oranda aşılmasıyla, Rusya'ya olan ihracatımız Ocak-Ağustos 2017 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 80 artmıştır.

Son yıllarda tarımsal fiyat artışı genel olarak yurt içi ÜFE'ye göre daha yüksek seyretmiştir. 2016 yılında da bitkisel ve hayvansal sıvı yağlar, hazır hayvan yemleri ile et ve et ürünleri gruplarının fiyatları yurt içi ÜFE artış hızının üzerinde artmaya devam etmiştir. Tarım ürünleri fiyatlarında yaşanan artışlarda özellikle arz yönlü etkenler rol oynamıştır. 2014 ve 2015 yıllarında genel TÜFE'nin üzerinde bir artış gösteren gıda fiyatları enflasyonu, 2016 yılında alınan tedbirler, turizm sektöründe yaşanan daralma ve Rusya'ya yapılan ihracattaki düşüşün de etkisiyle yavaşlama eğilimine girmiştir.

Tarımsal ürün fiyatlarındaki dalgalanmaların yakından izlenmesi, arzda ve piyasalarda yaşanabilecek istikrarsızlıklar konusunda gerekli önlemlerin zamanında alınmasını teminen oluşturulan Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi çalışmalarına devam etmektedir. Bu kapsamda, gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde lojistik altyapıların ve yatırımların iyileştirilmesi, bu ürünlerin paketlenme, nakliye, depolama ve perakende satışa sunulmasında uyulması gereken standartların belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonunun sağlanmasına yönelik kararlar alınmıştır.

Onuncu Kalkınma Planında ortaya konulan politika tedbirlerinin uygulanmasına yönelik olarak, arazi parçallığının azaltılması, işletme ölçeklerinin etkin kullanımı, güvenilir tarımsal verilerin temini, ürün pazarlama altyapısının iyileştirilmesi, üretimde kendine yeterliliğin artırılması, kayıt dışılığın azaltılması, güvenilir gıdanın arzı ve tüketiminin sağlanması, tarımda su kullanımının etkinleştirilmesi, ürün-bölge-üretici bazlı su varlığını dikkate alan destekleme sistemine geçilmesi ve piyasa istikrarının korunmasına ilişkin çalışmalar yürütülmektedir.

Toprak ve Su Kaynakları

Ülkemizin toplam tarım arazisi varlığı 2000 yılında 26,4 milyon hektar iken 2010 yılında 24,4 milyon hektara, 2016 yılında ise 23,7 milyon hektara gerilemiştir. Bu büyüklüğün 15,6 milyon hektarını ekilen, 4 milyon hektarını nadasa bırakılan, 800 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,3 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağcılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Toprak, iklim, topoğrafya ve ekolojik özellikleri, tarımsal üretim potansiyeliyle ilgili kriterlerin yanında ortalama eğimi yüzde 8'den az olan ve ovaların sınırları içerisinde yer alan onaylı planlı alanlar ile Bakanlar Kurulu Kararlarının yayımı tarihi itibarıyla ilgili mevzuatı uyarınca tarım dışı kullanma izni verilmiş olan alanlar hariç büyük ova sınırları içerisindeki tüm araziler, büyüklüklerine bakılmaksızın, büyük ova statüsünde kabul edilmiştir. Bu çerçevede, tespit edilen 212 büyük ovoidan 141 adedi 12/12/2016 tarihli ve 2016/9620 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla, 51 adedi ise 13/03/2017 tarihli ve 2017/10001 sayılı

Bakanlar Kurulu Kararıyla olmak üzere 57 ildeki toplam 192 adet ova koruma alanı olarak belirlenmiş ve ilan edilmiştir.

Ekim 2015'te Ankara'da gerçekleştirilen Birleşmiş Milletler Çölleşme ile Mücadele Sözleşmesi 12. Taraflar Konferansında (UNCCD COP12) alınan kararlardan biri de Arazi Tahribatının Dengelenmesi (ATD)'dir. Bu hedefe ulaşmaya yönelik olarak, toprak organik karbon içeriği ve arazi verimlilik indeksinin tespiti ve arazi kullanım değişikliklerinin izlenmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik olarak arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır.

Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü (DSİ) tarafından 2016 yılı sonu itibarıyla 2.613 sulama tesisi inşa edilerek sulamaya açılan toplam sulama alanı net 3.080.402 hektara ulaşmıştır. Söz konusu alanın 54.165 hektarı 2016 yılı içerisinde sulamaya açılmıştır.

DSİ tarafından geliştirilen ve çeşitli kuruluşlar tarafından işletilmekte olan bu sulamalarda yüzde 37 klasik sistem, yüzde 41 kanaetli sulama sistemi ve yüzde 22 borulu sistem kullanılmaktadır.

TABLO II:42- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2016 Yılı)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Alanı (hektar)	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	210 401	252
Su Kullanıcı Teşkilatları ve Mahalli İdareler	2 356 376	875
Bedeli Karşılığında DSİ'ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	16 992	29
Yeraltı Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	496 633	1 457
TOPLAM	3 080 402	2 613

Kaynak: DSİ

2017 Yılı Yatırım Programında DSİ'nin, toplam tutarı 106,9 milyar TL olan ve 2016 yılı sonuna kadar toplam 41,4 milyar TL harcanan 179 projesi yer almıştır. Bu projelerin sene başı ödenek miktarları dikkate alındığında ortalama tamamlanma süresi 9,1 yıl olarak gerçekleşmektedir.

TABLO II: 43- DSİ Stok Değerlendirme

DSİ-Tarım/Sulama	2014	2015	2016	2017
Proje Sayısı (1)	174	176	173	179
Ortalama Tamamlanma Süresi (yıl)	10,5	10,2	9,6	9,1
Yılı Yatırımı (Cari fiyatlarla, milyon TL) (1)	4 252	4 450	5 275	6 500
Yılında İşletmeye Açılan İlave Sulama Net Alanı (Hektar) (2)	88 101	90 754	54 165	100 000

(1) Program

(2) 2014-2016 yılları DSİ Genel Müdürlüğü'nün gerçekleştirme; 2017 yılı Kalkınma Bakanlığının gerçekleştirme tahmini verileridir.

Sulama sektöründe ortalama tamamlanma süresinde iyileşme sağlanmıştır. 2018 yılı kısıtlı bütçe imkânları göz önüne alındığında, tamamlama süresindeki iyileşmenin korunmasını teminen, inşaatı devam eden projelerde işlerin ilerleme yüzdeleri doğrultusunda ödeneklerin dağıtılması öncelik arz etmektedir. Söz konusu önceliklendirmenin, projelerin hızla ekonomik faydaya dönüşmesinin sağlanmasının yanı sıra, 2017 yılıyla kıyaslandığında 2018 yılı sulama hedeflerine ulaşılmasına da katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir.

Son yıllarda hızla tamamlanması planlanan çok sayıda taşkın koruma, rusubat kontrolü, gölet ve küçük sulama işlerine ağırlık verilmiş olmakla birlikte, bahse konu küçük su işleri sayısındaki artış dikkate alındığında, sözkonusu işlerden beklenen faydaya ulaşılmasını teminen hâlihazırda ihalesi yapılarak inşaatına başlanmış işler arasından, fiziki ilerlemelerini de gözönüne alarak, aciliyeti tespit edilenlerin hızlandırılması gerekmektedir.

DAP, DOKAP ve KOP Bölge Kalkınma İdareleri tarafından kendi bölgelerinde, cazibeli kapalı (borulu) sisteme dayalı projeler öncelikli olmak üzere mahalli idarelerin küçük ölçekli tarımsal sulama yatırımlarına kaynak temin edilerek kırsal kalkınmaya destek verilmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı tarafından toplulaştırılan tarım arazilerinin 2017 yılı sonunda kümülatif olarak 6,1 milyon hektara ulaşması beklenmektedir. Bu kapsamda GAP illerinde toplam 2,7 milyon hektar alanda toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetleri programlanmış olup 2,4 milyon hektar alandaki çalışmaların 2017 yılı sonu itibarıyla tamamlanacağı tahmin edilmektedir. KOP kapsamındaki illerde toplam 1,3 milyon hektar alanda yürütülen toplulaştırma çalışmalarının 920 bin hektarı tamamlanmıştır.

Tarım arazilerinin parçalanması ve işletme ölçeklerinin küçülmesine neden olan miras hukukunun düzenlenmesi kapsamında 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 2014 yılında yürürlüğe girmesinden sonra, Kanunun uygulanması için miras hukukuna ilişkin uygulamalar ile tarımsal arazi edindirme iş ve işlemlerine ilişkin düzenlemelere yönelik çalışmaların tamamlanması öncelikli görülmektedir.

Bitkisel Üretim

Bitkisel üretime ilişkin 2016 yılındaki gelişmelere bakıldığında, bir önceki yıla göre tahıl ve yağlı tohum üretiminin sırasıyla yüzde 8,7 ve yüzde 0,4 düştüğü, sebze üretiminin yüzde 2,4 ve meyve üretiminin ise yüzde 6,8 arttığı görülmektedir.

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim birinci tahminlerine göre 2017 yılında, tahıl üretiminde bir önceki döneme göre yüzde 4,4, yağlı tohumlarda yüzde 0,4 ve meyve üretiminde yüzde 9,7 artış beklenirken, sebze üretiminde değişim yaşanmayacağı tahmin edilmektedir. Bakliyat üretiminin ise 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 7,4 artarak yaklaşık 1,2 milyon ton seviyesine ulaşması beklenmektedir.

Arz açığı bulunan yağlı tohumlarda 2016 yılında 2,2 milyon ton olan toplam üretimin 2017 yılında 2,3 milyon tona çıkması beklenmektedir. 2016 yılında yağlı tohum ithalatının miktarı 3,3 milyon ton, değeri 1,6 milyar ABD doları olmuştur. Yağlı tohumların küspesinin de yem amaçlı olarak ithal edildiği dikkate alındığında ithalat hacmi daha da büyümektedir. 2017 yılında ham yağ ithalatının aynı düzeylerde kalacağı tahmin edilmektedir. Yağlı tohumlu bitkiler, mevcut durumda, kamu alımları ve destekleme uygulamalarıyla düzenlenen hububat piyasaları karşısında rekabet edememektedir. Cari dengeyi de olumsuz etkileyen bu durumun yağlı tohumlar lehine yeniden ele alınması önem arz etmektedir.

Hububatta fiyat artışlarının kontrol altında bulundurulmasını teminen yeni tedbirler uygulamaya konulmuştur. Bu çerçevede, 27/06/2017 tarihli ve 2017/10440 sayılı BKK ile ithalat gümrük vergileri, yüzde 130'dan, buğdayda yüzde 45'e, arpada yüzde 35'e, mısırdaki ise yüzde 25'e düşürülmüş olup piyasa istikrarının sağlanmasına yönelik olarak ithalata izin verilecektir.

2016/9150 sayılı Fındık Üreticilerine Alan Bazlı Gelir Desteği Ödenmesine Dair BKK ile 170 TL/dekar olarak sağlanan desteğin 2017 yılında uygulamasına devam edilmektedir.

Bitkisel üretim sektöründe yerel çeşitlerin ve bitki gen kaynaklarının korunmasına yönelik strateji ve eylem planı hazırlıkları sürmekte olup konuya ilişkin etkin bir veritabanı oluşturulması hususu önem arz etmektedir. Ayrıca, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, Ar-Ge politikalarının geliştirilmesi, sertifikalı tohumluk üretiminin ve kullanımının yaygınlaştırılması ve kamu ile özel kesimin etkin işbirliği hususları önemini korumaktadır.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temini açısından iyi tarım uygulamaları yaygınlaşmakla birlikte daha çok ihracat odaklı olan söz konusu uygulamanın yurt içi tüketime yönelik yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Organik tarımda başta kontrol ve denetime yönelik hizmetlerin artırılması olmak üzere, güvenilir üretimin yaygınlaştırılması, ihracatın artırılması, istatistiki altyapı dâhil izlenebilirliğin iyileştirilmesi ile kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bunun yanı sıra organik ürünlerin tanıtımındaki yetersizlikler, organik girdi temini ile pazara erişimdeki güçlükler öne çıkan hususlar olarak değerlendirilmektedir.

Özellikle gıda ve kimya sanayileri için büyük önem taşıyan itri, tıbbi, aromatik ve boyar bitkilerin doğadan toplanmasının yanı sıra, yetiştiriciliğinin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Konuya ilişkin olarak stratejik belge taslağı oluşturulmuş olup eylem planı hazırlıkları sürmektedir.

02/08/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan Biyogüvenlik Kurulunun bir dizi kararıyla birlikte yem amaçlı kullanım için ithalatına onay verilen genetiği değiştirilmiş mısır ve soya çeşit sayısı artmış olup söz konusu ürünlerle ilgili izlenebilirlik, kontrol ve denetim sisteminin etkin şekilde işletilmesi hususları önemini korumaktadır.

2011 yılında lisanslı depoculuğun geliştirilmesi için kurulan TMO-TOBB Lisanslı Depoculuk Anonim Şirketi hububatta 70 bin ton depo kapasitesine ulaşmıştır. Ayrıca, özel sektörde bulunan toplam 37 şirket, hububat, baklagiller ve yağlı tohumlarda 1,6 milyon ton, zeytin/zeytinyağında 5 bin ton, pamuk ve fındıkta 17'şer bin ton kapasiteli olmak üzere lisanslı depo faaliyetlerine devam etmektedir. 61 şirket ise 7,1 milyon ton kapasiteli lisanslı depo için kuruluş izni almış olup lisans alma süreci henüz tamamlanmamıştır.

Elektronik ürün senetleri ile elektronik ürün senetlerine dayalı vadeli işlem sözleşmelerinin güven, serbest rekabet ve istikrar içinde şeffaf ve kolay bir şekilde işlem göreceği Ürün İhtisas Borsasının kuruluşu, faaliyetleri ve bu faaliyetlerin denetimine ilişkin usul ve esasları düzenleyen yönetmelik 10/08/2017 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Bitkisel üretimde kaliteyi ve üretimi artırmanın yanı sıra markalaşmayı ve rekabetçiliği teşvik etmek üzere, kendi sektörlerinde avantajlı bulunan ürünlerde değer zincirlerinin tüm halkalarını içine alacak şekilde kümelenmelerinin sağlanması hususu önem arz etmekte olup bu kapsamda, zeytin ve zeytinyağı, tohumculuk, bitkisel yağ, üzüm ve üzüm ürününe dayalı sanayi, süs bitkileri, itri, tıbbi ve aromatik bitkiler ile tarımsal mekanizasyon konularında sektörel kümelenme çalışmaları sürdürülmektedir.

Hayvancılık

Enflasyon üzerinde önemli baskı oluşturan kırmızı et fiyatlarında yaşanan yükselişin önüne geçilmesinde kırmızı et arzının artırılması önemli bir unsurdur. Ancak, büyükbaş hayvana varlığında yeterli seviyeye ve süreklilik arz eden bir artışa ulaşamamıştır. Bunun yanı sıra, büyükbaş hayvana bir alternatif kaynak olan küçükbaş hayvan varlığında kırmızı et arz açığını telafi edecek bir artış yaşanmaması önemli sorun olarak görülmektedir.

2016 yılı itibarıyla yaklaşık 14 milyon baş olan siğir mevcudunun yüzde 40,9'u kültür melezi siğirdan yüzde 46,8'i ise saf kültür ırkı siğirdan oluşmaktadır. Ayrıca, yaklaşık 31 milyon baş olan koyun mevcudunun yüzde 93'ünü verimi görece düşük olan yerli koyun ırkları oluşturmakta olup büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta özellikle et verimi yüksek ırkların yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

2011-2016 döneminde damızlık, besilik ve kasaplık olmak üzere yaklaşık 1,9 milyon büyükbaş hayvan ithal edilmiştir. Kırmızı et fiyatlarındaki yukarı yönlü seyir nedeniyle fiyatlarda istikrarın sağlanmasına yönelik olarak, 27/06/2017 tarihli ve 2017/10440 sayılı BKK ile canlı büyükbaş hayvan ithalatında gümrük vergisi oranı yüzde 135'ten yüzde 26'ya düşürülmüş ve karkas et ithalatında ise yüzde 100 ile yüzde 225 arasında bulunan gümrük vergisi oranları yüzde 40 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, 31/12/2016 tarihli ve 2016/9664 sayılı BKK ile 2017 yılı sonuna kadar geçerli olmak üzere Et ve Süt Kurumuna (ESK) 500 bin baş besilik siğir ithalatı yetkisi verilmiştir.

TABLO II: 44- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2012	2013	2014	2015	2016
Siğir Varlığı (Bin Baş)	13 915	14 415	14 223	13 994	14 080
Kültür	5 679	5 954	6 179	6 385	6 589
Melez	5 776	6 112	6 061	5 734	5 758
Yerli	2 459	2 348	1 983	1 875	1 733
Koyun Varlığı (Bin Baş)	27 425	29 284	31 140	31 508	30 984
Yerli	25 893	27 485	29 034	29 302	28 833
Merinos	1 533	1 799	2 106	2 206	2 151
Keçi Varlığı (Bin Baş)	8 357	9 226	10 345	10 416	10 345
Manda Varlığı (Bin Baş)	107	118	122	134	142
Süt Üretimi (Bin Ton)	17 401	18 224	18 631	18 655	18 489
Et Üretimi (Bin Ton)	916	996	1 008	1 149	1 173
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	14 911	16 497	17 145	16 728	18 098
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	1 724	1 758	1 895	1 909	1 879
Bal Üretimi (Bin Ton)	89	95	104	108	106
Toplam Canlı Siğir İthalatı (Bin Baş)	472	194	50	203	493
Damızlık Siğir	49	32	24	49	64
Besilik Siğir	228	131	24	154	407
Kasaplık Siğir	194	29	2	-	22
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	229	260	276	229	210
Tavuk Sakatları İhracatı (Bin Ton)	70	98	121	105	104
Tavuk Yumurtası İhracatı (Milyon Adet)	147	214	164	199	217

Hayvancılık sektöründe kırmızı et üretiminin artırılmasına yönelik önemli dönüşüm ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda, büyükbaş hayvan varlığının artırılması amacıyla kısa vadeli çözüm olan ithalat yerine yurt içinde üretimin sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi önemli görülmektedir. Aynı zamanda, hayvancılık işletmelerinin büyütülmesi ve uzmanlaşması yönünde destek modellerinin uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ayrıca, et arzının artırılmasına yönelik, et verimi yüksek olan ırkların geliştirilmesi ve etçi tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılması ile sütçü işletmelerde mümkün olabildiğince kombine verim yönlü ırklara öncelik verilmesi önemli görülmektedir.

Bunun yanı sıra, sığır etine ikame olabilecek koyun ve keçi arzının artırılması ve kamu politikalarının bu çerçevede oluşturulması öncelikler arasında görülmektedir. Et tüketimindeki çeşitliliğinin artırılması ve beslenme kalitesinin yükseltilmesi açısından toplumun kanatlı hayvan eti ve balık tüketimine yönlendirilmesi de önemlidir.

Süt üretimi önceki yıllarda izlenen artışların ardından 2016 yılında bir miktar gerileyerek 18,5 milyon ton düzeyinde gerçekleşmiştir.

Hayvansal üretimde verim artışında en önemli unsurlardan olan hayvan ıslahı ve nitelikli damızlık sığır elde edilebilmesi amacıyla, 2016 yılında suni tohumlama metoduyla 3,6 milyon baş sığır tohumlanmış olup 2017 yılında 3,9 milyon adet suni tohumlama yapılması hedeflenmiştir. Suni tohumlama sayısının yeterli seviyede bulunmamasının yanı sıra belirlenen hedeflerin de yeterli düzeyde olmadığı görülmektedir. Bununla birlikte, verim artışının sağlanmasını teminen hedef ve gerçekleştirmelerin artırılması önceliklidir.

Hayvancılık açısından yemleme maliyetlerinin azaltılması ve kaba yem açığının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmalarına hız verilmesi, mera tespit ve tahdit çalışmalarının hızla tamamlanması, meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapının geliştirilmesi önceliklidir.

Halen yıllık olarak tespit edilen hayvancılık destekleme konularının ve destek tutarlarının 5 yıl gibi uzun dönemleri kapsayacak şekilde belirlenmesi üretim kararlarının ve tercihlerinin istikrarlı şekilde uygulanmasını sağlayacaktır.

Hayvan hastalıkları ve zararlılarının olumsuz etkilerinin azaltılması yönündeki çalışmalarda, hayvancılık işletmeleri bazında koruyucu önlemlerin alınmasına yönelik İşletme Odaklı Koruyucu Hekimlik Sisteminin uygulamaya alınması ve ülke şartlarına uygun aşı, ilaç ve serum üretiminin miktar ve kalitesinin iyileştirilmesi ihtiyaçları devam etmektedir.

Bölgesel düzeyde hayvancılığın geliştirilmesi amacıyla 2014 yılında yayımlanan Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Konya Ovası ve Doğu Karadeniz Projeleri Kapsamındaki İllerde Hayvancılık Yatırımlarının Desteklenmesine İlişkin BKK kapsamında uygulanan projelerde, söz konusu proje bölgelerinde bulunan toplam 9.573 işletmeye, büyükbaş ve küçükbaş hayvan alımı, yeni inşaat ve tadilat konularında 150,5 milyon TL hibe sağlanmış olup proje kabullerine devam edilmektedir.

Bölge Kalkınma İdareleri tarafından kendi bölgelerinde hayvancılık potansiyelini değerlendirmeye yönelik çiğ süt soğuk zincir altyapısının desteklenmesi, serbest sistem yumurta tavukçuluğunda iyi tarım ve organik tarım uygulamalarının yaygınlaştırılması, canlı hayvan pazarı altyapısının sağlanması, mezbaha yapımı, arı kovani ve sıvat dağıtımı ile hayvan içme suyu göletleri yapımına öncelik verilmektedir.

Su Ürünleri

Dünya su ürünleri üretimi son 50 yıldır, yıllık ortalama yüzde 3,2 oranla istikrarlı bir biçimde büyümesini sürdürerek yaklaşık 170 milyon tona ulaşmıştır. Toplam üretimin yüzde 45'ini yetiştiricilik, yüzde 55'ini ise avcılık oluşturmaktadır. Geçmiş yıllarda yapılan aşırı ve bilinçsiz avlanma nedeniyle su ürünleri stoklarında önemli azalmalar meydana gelmiştir. Buna rağmen avcılığa alternatif olarak ortaya çıkan yetiştiricilik, stoklardaki azalmayı telafi etmiş ve üretim artışına katkı sağlamıştır.

Ülkemizde ise su ürünleri üretimi 2016 yılında, yüzde 51,2'si deniz ürünleri, yüzde 43'ü yetiştiricilik üretimi ve yüzde 5,8'i tatlı su ürünleri olmak üzere 589 bin ton olarak gerçekleşmiştir. Su ürünleri üretiminde 2016 yılında bir önceki yıla göre yaşanan yüzde 12 düşüş büyük oranda avcılıkta yaşanan dalgalanmadan kaynaklanmakla birlikte, son yıllarda yetiştiricilikteki üretim artışı eğiliminin devam ettiği görülmektedir.

2017 Yılında Yapılacak Tarımsal Desteklemelere İlişkin BKK ile önceki yıllardan farklı olarak kilogram üstü alabalık üretimi ve balık etiketleme destekleme kapsamına alınmıştır. Ayrıca, geleneksel kıyı balıkçılığında devamlılığın ve kayıtlılığın sağlanması amacıyla içsularda faaliyet gösteren balıkçı gemilerinin tamamı ile denizlerde faaliyet gösteren 10 metreden küçük boylardaki gemilere boyutlarına göre destek verilmesi kararlaştırılmıştır.

Avcılık ve yetiştiricilikte, Ar-Ge çalışmaları, üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla su ürünleri enstitülerinin fiziki ve araştırma altyapılarının güçlendirilmesine devam edilmektedir.

Kaynakların etkin kullanımı ve sürdürülebilirliğini teminen stok belirleme ve yönetme çalışmaları yürütülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye-AB Mali İşbirliği (IPA 2) kapsamında yürütülen 6 milyon Avro bütçeli Su Ürünlerinde Stok Tespiti Uygulama Projesinin yanı sıra Karadeniz'de Balık Stokları Yönetimi Projesiyle temin edilecek özel donanımlı gemi sayesinde, stok çalışmalarında önemli gelişmeler kaydedileceği öngörülmektedir.

Balıkçılık sektörünün en önemli altyapı ihtiyacı olan balıkçı barınaklarına yönelik onarım çalışmaları ve yeni barınak inşası ihtiyaçlar doğrultusunda sürdürülmektedir. Ayrıca balıkçıların temel ihtiyaçlarını karşılamak üzere altyapı inşaatları tamamlanmış olan barınaklarda üstyapı tesisleri hakkında çeşitli model çalışmaları devam etmektedir.

Ormancılık

Karasal ekosistemin ayrılmaz bir parçası olan orman varlığımız, Ekim 2017 itibarıyla 22,3 milyon hektarlık bir alanı oluşturmaktadır. Bu varlığın korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak, 2016 yılında 106.267 hektar bozuk orman alanı rehabilite edilmiş, 48.230 hektar alanda ağaçlandırma çalışması ve 97.056 hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Orman alanını artırmak, biyolojik çeşitliliği geliştirmek ve bozulan orman ekosistemini yeniden oluşturmak amacıyla yapılacak ağaçlandırma, rehabilitasyon, erozyon ve sel kontrolü, çığ ve heyelanların önlenmesi, mera ıslahı, ağaç ıslahı, tohum ve fidan üretimi, fidanlık ve imar-ihya çalışmaları için yapılacak harcamaların düzenlenmesi ve gelirlerin tahsilatına yönelik usul ve esasları belirleyen Ağaçlandırma ve Erozyon Kontrolü Hizmetlerine İlişkin Yönetmelik 11/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır.

Orman yangınlarının önlenmesi, erken müdahale ve söndürülmesi hususlarında kayda değer gelişmeler bulunmakla birlikte, 2016 yılında 9.156 hektar orman alanı yangınlarda zarar görmüştür.

Sosyo-ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak ve orman idaresiyle arasındaki ilişkiyi geliştirmek amacıyla orman köylülerinin desteklenmesine devam edilmektedir. Ayrıca, yürütülen entegre havza projelerinin yanı sıra odun dışı orman ürünlerinin potansiyelinin değerlendirilerek bu ürünlerin rekabetçi bir şekilde üretimi ve kullanımıyla orman köylülerinin gelirlerinin artırılması planlanmaktadır.

Kuraklık kaynaklı arazi tahribatını en aza indirmek, kuraklık öncesi, esnası ve sonrasında alınacak önlemleri belirlemek, kuraklık yönetiminde teknik ve ekonomik araçlar geliştirerek kurumsal kapasiteyi güçlendirmek amacıyla hazırlanan Ulusal Kuraklık Yönetimi Strateji Belgesi ve Eylem Planı (2017-2023) 2017/19 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle uygulamaya konulmuştur.

Orman kaynaklarının ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel faydalarını dikkate alarak ekosistem bütünlüğü içerisinde idare etmeyi teminen orman yollarına ait altyapının geliştirilmesi, orman kadastrounun tamamlanması ve ormancılık sektöründe bilişim altyapısının oluşturulması öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Milli Tarım Projesi kapsamında, 2017 yılında tarımsal desteklemeye ilişkin 2017/10465 sayılı BKK yayımlanmış ve Türkiye Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde üretimi desteklenecek bitkisel ürün listeleri kapsamında destekleme sisteminde havza bazlı yeni bir uygulamaya geçilmiştir. Hayvancılıkta ise desteklerin il ve bölge bazında ayrıştırılmasıyla daha odaklı bir destekleme modeline geçiş sağlanmakta ve söz konusu bölgelere özgü destekler artırılmaktadır. Su ürünlerinde ise, kıyı balıkçılığının kayıt altına alınarak desteklenmesine başlanmıştır. Mazot desteklerinin yükseltilmesiyle 2018 yılında çiftçinin eline geçecek destek tutarında artış öngörülmüştür. Ek olarak, hastalıktan arı hayvancılık işletmelerine sağlanan desteklerde önemli artış yapılmaktadır.

Tebliğlerle yapılan düzenlemelerde tarımsal üretimde su kısıtı yaşanan havzalar belirlenerek bu alanlarda fazla su tüketmeyen ürünlerin ekimine ilave destek sağlanmıştır.

Tarımsal destek ödemelerinde 2016 yılı gerçekleşmesi ile 2017 yılı gerçekleşme tahmini ve 2018 yılı programı kıyaslandığında, destek ödemeleri ana kalemler itibarıyla nominal olarak artmaktadır. 2016 yılıyla kıyaslandığında, 2017 ve 2018 yıllarında, alan bazlı destek ödemeleri ve fark ödemelerinin toplam ödemeler içindeki ağırlığında düşüş beklenmektedir. Hayvancılık desteği ödemelerinin ise önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir.

Genç çiftçilerin tarımsal üretime kazandırılması ve yeni iş imkânlarını desteklemek üzere genç çiftçilere 30 bin TL'ye kadar hibe desteği sağlanmaktadır. Bu kapsamda, büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık başta olmak üzere çeşitli tarımsal üretim kollarında kullanılmak amacıyla 2016 yılında toplam 450 milyon TL hibe desteği sağlanmış olup 2017 yılında bu rakamın yaklaşık 483 milyon TL düzeyinde gerçekleşmesi planlanmaktadır. Söz konusu destekleme programının tarımsal üretimin çeşitlendirilmesi ve girişimciliğin geliştirilmesi yönünde de gözden geçirilmesi önem arz etmektedir.

Süt fiyatlarında dengenin üretici veya tüketici aleyhine bozulmasının önlenmesi amacıyla ESK tarafından süt regülasyonu çalışmalarına devam edilmektedir.

Tarım desteklerinin havza, ürün ve su kısıtı temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılması, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanması ile üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklemelerde dikkate alınması öncelikli görülmektedir.

TABLO II: 45- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2016	2017 (2)	2018 (3)	2017	2018	2016	2017 (2)	2018 (3)
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	3 304	3 180	4 078	-3,7	28,2	28,8	24,9	28,1
Alan Bazlı Ek Ödeme (Organik Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi, Küçük İşletme Desteği)	321	295	342	-7,9	15,7	2,8	2,3	2,4
Mazot	720	700	1 500	-2,8	114,3	6,3	5,5	10,3
Gübre	880	800	953	-9,1	19,1	7,7	6,3	6,6
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	213	225	168	5,6	-25,1	1,9	1,8	1,2
ÇATAK	135	140	79	3,7	-43,4	1,2	1,1	0,5
Fındık	850	835	850	-1,8	1,8	7,4	6,5	5,9
Telafi Edici Ödemeler	186	185	186	-0,4	0,3	1,6	1,4	1,3
Patates Sığılı Desteği	15	0	0	-100,0	-	0,1	0,0	0,0
Çay Budama Tazminat ve Masrafları	171	185	186	8,3	0,3	1,5	1,4	1,3
Fark Ödemesi	3 174	3 338	3 548	5,2	6,3	27,6	26,1	24,4
Hububat ve Bakliyat	800	760	1 023	-5,1	34,6	7,0	5,9	7,0
Çay	170	168	170	-1,2	1,2	1,5	1,3	1,2
Arz Açığı Olan Ürünler (4)	2 204	2 410	2 356	9,4	-2,2	19,2	18,9	16,2
Hayvancılık Destek Ödemeleri	3 031	3 815	4 036	25,9	5,8	26,4	29,9	27,8
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme (5)	1 169	1 436	1 724	22,9	20,0	10,2	11,2	11,9
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	704	865	958	22,9	10,7	6,1	6,8	6,6
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	107	135	171	26,0	26,5	0,9	1,1	1,2
TOPLAM	11 489	12 770	14 514	11,1	13,7	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Maliye Bakanlığı

(1) 2016 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

(4) Kültü pamuk, zeytinyağı, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısira verilmektedir.

(5) Bütçe tutarının 2016 yılında 210 milyon TL'si, 2017 yılında 216 milyon TL'si ve 2018 yılında 339 Milyon TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır. Genç çiftçi programı için 2016 yılında 450 milyon TL ve 2017 yılında 483 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir.

Gıda

Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri kapsamında açlığın bitirilmesi, tüm insanların güvenilir, besleyici ve yeterli gıdaya erişiminin sağlanması ile sürdürülebilir tarımın desteklenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca gıda güvenliği ve güvenilirliği kavramları; yoksulluğun azaltılması, halk sağlığının korunması, temiz suya erişimin sağlanması, sürdürülebilir tüketim ve üretim modellerinin oluşturulması ile sudaki yaşam ve karasal ekosistemlerin sürdürülebilir yönetimi hedefleriyle de ilgilidir. Küresel Gıda Güvenliği Endeksi 2017 sıralamasına göre, Türkiye 113 ülke arasında 49'uncu sırada yer almıştır. Bu endekste, Türkiye erişilebilirlikte (ekonomik ulaşılabilirlik) 54'üncü, bulunabilirlikte (fiziksel ulaşılabilirlik) 50'nci, kalite ve gıda güvenilirliği boyutlarında ise 39'uncu sırada bulunmaktadır. Bunun yanı sıra bu yıl ilk defa hazırlanan, doğal kaynaklar ve dayanıklılık karşılaştırılmasına ilişkin endekste ise 38'inci sırada yer alınmıştır.

Diğer yandan, gıda güvenilirliği mevzuatı çerçevesinde, gıda kontrol sisteminin bir parçası olan denetim altyapısının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar ile risk analiz sistemi oluşturulması ve gıda güvenilirliği bilgi ağının geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir. 2018 yılında resmi kontroller dâhilinde gıda ve yem numunesi alma hizmetlerinin iyileştirilmesi ile canlı hayvan ve hayvansal ürünlerde izleme konularında altyapının güçlendirilmesi çalışmaları sürdürülmektedir. Ayrıca çeşitli illerde yer alan laboratuvarlarda fiziki ve araştırma altyapılarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesi tarafından yaş sebze ve meyvelerde kayıp ve israfın azaltılmasına yönelik alınan karar doğrultusunda, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ yayımlanmıştır. Söz konusu Tebliğ gıda ürünlerinde ambalajlama, taşıma, depolama ve perakende satış standartlarına ilişkin usul ve esasları içermekte olup Tebliğde 2019 yılı başına kadar geçiş süresi öngörülmüştür.

Çay sektörünün düzenlenmesi, çay tarımı yapılacak alanların tespiti ve çaylıkların yenilenmesi gibi hususların yer aldığı Çay Kanunu Tasarısı Taslağı çalışmaları devam etmektedir.

Tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerin yürüttüğü projelerde yeni fabrika ve kombina gibi yatırımların yanı sıra üretim sistemlerinde yenilikçi, halka güvenilir gıda arzını hedefleyen altyapı yatırımlarına önem verilmekte, mevcut fabrikalarda çevre koruma ve modernizasyon amaçlı çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Toplumun yeterli ve dengeli beslenmesini esas alan, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin ve talebe dayalı üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, doğal kaynakları sürdürülebilir kullanan bir tarım sektörünün oluşturulması amaçlanmaktadır.

Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır.

Sözleşmeli üretim ve arazi kiralama gibi yöntemlerle tarımsal işletmelerde ölçeklerin büyütülmesi, arazi bankacılığı dâhil çeşitli modellerle atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması hedeflenmektedir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde kurulan tarım bilgi sistemlerinin entegrasyonunun sağlanması tarımda güncel durumun izlenmesi ve destekleme politikalarının etkin kullanımı ve izlenebilirliği açısından önem arz ettiğinden söz konusu sistemlerin, diğer kurumların hizmetlerinde ortak kullanıma sunulabilecek olanlar da dikkate alınarak, geliştirmesine devam edilecektir.

TABLO II: 46- Tarımsal Yapıda ve Gıda Güvenliğinde Gelişmeler ve Hedefler

Hedef Konusu	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
Arazi Topulaştırma Faaliyetleri (Kümülatif, Milyon Hektar) (3)	5,1	5,4	6,1	6,9
İşletmeye Açılan Sulama Alanı (Net Kümülatif, Milyon hektar) (4)	3,03	3,08	3,18	3,28
Ağaçlandırma (Kümülatif, Milyon hektar) (5)	3,55	3,67	3,79	3,93
Alan Bazlı Desteklerin Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)	30,1	28,8	24,9	28,1
Sertifikalı Buğday-Arpa Tohumu Kullanım Oranı (Yüzde)	86	84	89	90
Siğir Varlığı İçerisinde Saf Kültür Irkı Oranı (Yüzde)	47	47	48	49
İyi Tarım Uygulamaları Üretim Alanları (Bin hektar)	344	474	568	682
Yağlı Tohumlarda Kendine Yeterlilik Oranı (Yüzde) (6)	40	39	39	40

Kaynak: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSI, Orman Genel Müdürlüğü, TÜİK.

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.

(4) DSI tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.

(5) Rehabilitasyon hariç, endüstriyel, toprak muhafaza ve genişletme maksatlı olanlar dâhildir.

(6) Ayçiçeği, soya ve kolza toplamında kendine yeterlilik ortalaması alınmıştır. Kalkınma Bakanlığı tahminidir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Tarımda sosyal yapı gözetilerek üretim türüne göre yeter gelirli işletme büyüklüğü temelinde tarımsal işletmelerin etkinlikleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.758)			
Tedbir 280. Atıl tarım arazilerinin üretime kazandırılması ve tarımsal işletmelerin etkin çalışmasına yönelik modeller geliştirilecektir.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, BKİ'ler	Aralık Sonu	Tarımsal üretim için faydalanılmayan atıl tarım arazilerinin kullanıma sunulmasının yanısıra etkin çalışmayan küçük ölçekli işletmelerin kümelenme yaklaşımı, sözleşmeli üretim, arazi bankacılığı, kiralama yöntemleri gibi çeşitli modellerle verimli şekilde üretime kazandırılması amaçlanmaktadır.
Çok sayıda ve dağınık yapıdaki parsellerden oluşan tarım işletmelerinde bütünlüğün sağlanması, arazi parçalanmasının önüne geçilmesi ve iyi işleyen bir tarım arazisi piyasasının tesis edilmesine yönelik hukuki ve kurumsal düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p. 759)			

<p>Tedbir 281. 6537 sayılı Kanuna ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları yapılacaktır.</p>	<p>Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun kapsamında miras hukukuna ilişkin uygulamalar ile tarımsal arazi edindirme iş ve işlemlerine ilişkin ikincil mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 282. Arazilerini büyütmek isteyen mirasçılara kredi faiz desteği uygulaması başlatılacaktır.</p>	<p>Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, T.C. Ziraat Bankası</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>2018 yılı içinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı koordinatörlüğünde ilgili kuruluşlarla birlikte mevzuat çalışmaları devam edecektir. Mevzuat çalışmalarının tamamlanması halinde mirasçılara kredi faiz desteği uygulanmasına başlanacaktır.</p>
<p>Sulama ve ulaşılmaya ilişkin olanlar başta olmak üzere arazi toplulaştırma faaliyetlerinde ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon sağlanacak, tarla içi geliştirme hizmetleri etkinleştirilerek sulama oranı artırılacaktır. Mevcut su iletim ve dağıtım tesislerinde toprak kanallar ile klasik sistemler yenilenecek kapalı sisteme geçiş hızlandırılacak ve tarla içi sulamalarda modern sulama yöntemleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 760)</p>			
<p>Tedbir 283. Kamu altyapı yatırımlarının maliyet etkinliği açısından arazi toplulaştırma ve tarla içi geliştirme hizmetlerine ilişkin yatırımlarda kurumlar arası koordinasyon protokoller çerçevesinde güçlendirilecektir.</p>	<p>Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, DSİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, BKİ'ler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sulama ve ulaştırma gibi arazi bağımlı kamu yatırımları için yürütülen arazi toplulaştırma faaliyetlerinin istenen hız ve şekilde yürütülebilmesi için ilgili kurumlar arasında koordinasyon güçlendirilecek, GAP ve KOP Bölgesi başta olmak üzere halen yürütülen arazi toplulaştırma ile tarla içi geliştirme hizmetlerinin etkinleştirilmesi sağlanacaktır.</p>
<p>Tarımsal destekler, tarım havzaları ve parselleri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak düzenlenecek, desteklerde çevre ile bitki, hayvan ve insan sağlığı dikkate alınacak, tarımsal desteklerin etkinliği izlenerek değerlendirilecektir. Tarımsal desteklemlerde ürün deseni ve su potansiyeli uyumu gözetilecek, sertifikalı üretim yöntemlerine önem verilecektir. Ayrıca, tarım sigortalarının kapsamı genişletilerek yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 761)</p>			
<p>Tedbir 284. Tarımsal destekler ülke ihtiyaçları, çiftçi geliri ile bitki deseni ve su varlığı çerçevesinde havza ve parsel bazında yeniden düzenlenecek ve desteklerin etkinliğinin izlenerek değerlendirilmesi için düzenli bir raporlama sistemi kurulacaktır.</p>	<p>Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, DSİ</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tarımsal desteklerin tarım havzaları ve parselleri bazında, sosyal amaçlı ve üretim odaklı olarak ayrıştırılması, iç ve dış pazarda tüketici odaklı üretimin artırılması, su varlığının gözetilmesi, ihracat desteklerinin ise tarımsal üretim aşamasında uygulanması çalışmaları yürütülecek, destekleme uygulamalarının etkinliğinin izlenerek değerlendirilmesi için bir sistem oluşturulacaktır.</p>

Gıda güvenliğini teminen ürün piyasalarında ve çiftçi gelirlerinde istikrar gözetilerek etkin stok yönetimi, üretim, pazarlama ve tüketim zincirinde kayıpların azaltılması, piyasaların düzenlenmesine ilişkin idari ve teknik kapasitenin güçlendirilmesi ve dış ticaret araçlarının etkin kullanılması sağlanacaktır. Üretici örgütlerinin pazara erişimi kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 763)

Tedbir 285. Yaş meyve-sebze başta olmak üzere üretimden son tüketiciye kadar olan tedarik zincirine ilişkin kayıt sistemi güçlendirilecek, ürünlerin piyasaya arzına yönelik standartlar uygulamaya konulacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Belediyeler, STK'lar	Aralık Sonu	Tarımsal ürünlerin piyasaya arzında yaşanan kayıt dışılık azaltılacak, piyasada işlem yapanlar, üreticiler, ürünler ve ürünün özellik ve ulaştırıldığı yere ilişkin bilgiler yaş meyve-sebzeden başlamak üzere ilgili Bakanlıkların sistemlerinde izlenebilecektir. Ayrıca ürünlerin paketlenmesi, sevki, depolanması ve satış noktalarında sergilenmesine yönelik standartlar uygulamaya konulacaktır.
--	---	-------------	---

Tarımsal bilgi sistemlerinin, ortak kullanıma izin verecek şekilde entegrasyonu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p. 765)

Tedbir 286. Merkezi bilgi işlem sistemiyle tarımsal bilgi sistemlerinin entegrasyonu sağlanacak, diğer kurumlarla ortak kullanılacak sistemler için gerekli geliştirme yapılacaktır.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, TÜİK	Aralık Sonu	Tarımsal istatistik verileri dair nitelik ve nicelik sorunları giderilecek, tarım politikalarının yürütülmesine ilişkin bilgi altyapısı ile idari yapı geliştirilerek tüm tarımsal bilgi sistemlerinin entegrasyonunun sağlanması için Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı bünyesinde merkezi bilgi işlem sistemi kurulacaktır. Geliştirilen sistemlerden diğer kurumlarla ortak kullanılması öngörülenlerin hizmete sunumu sağlanacaktır.
Tedbir 287. Araştırma projeleri için Proje Takip Sistemi uygulamaya konulacaktır.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Araştırma projelerinin takibi mükerrerlikleri önleyecek ve ilerlemeleri izleyecek biçimde bir sistem dâhilinde gerçekleştirilecektir.

Tarım ve gıda işletmelerinin güvenilir üretim için hijyen mevzuatına uyum süreci, modernizasyon yatırımlarıyla hızlandırılacak ve bu amaçla söz konusu işletmelerin finansman ihtiyacına yönelik kaynak ve mekanizmalar çeşitlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.768)

Tedbir 288. Yaş meyve-sebze fire oranlarını en aza indirmek ve lojistik hizmetlerin genel kalitesini artırmak amacıyla soğuk zincir yatırımları desteklenecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, TCMB, Belediyeler, BKİ'ler	Aralık Sonu	Yaş meyve-sebze tedarik zincirinde yüksek fire oranlarını en aza indirmek amacıyla soğuk hava deposu yatırımları ile ürünün frigorifik araçlarla taşınması ve perakende satış noktalarında soğutuculu reyonlarda satışa sunulmasını temin edecek yatırımlar desteklenecektir.
Tedbir 289. Tarımsal kredi ve hibelere ilişkin bürokratik işlemler azaltılarak tahsis süreleri kısaltılacak, üst limitler artırılacak ve kredilerde teminat sorunları hafifletilecektir.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, T.C. Ziraat Bankası, Kredi Garanti Fonu (KGF)	Aralık Sonu	Tarımsal yatırımlarda kullanılan krediler ile destekleme olarak ödenen hibelere işlemlerin azaltılması, daha kısa sürede faydalanıcıya tahsis edilmesi, kırsal kalkınma yatırımlarında üst limitlerin artırılması sağlanacak, kredilerde işletmelerin yaşadığı

			teminat sorunlarının KGF aracılığıyla çözümüne yönelik çalışma yapılacaktır.
Gıda sanayiinde yerli hammaddenin rekabetçi fiyat ve kalitede sürdürülebilir temini amaçlanacak; iç ve dış pazar için katma değeri yüksek ve özel tüketici gruplarının ihtiyaçlarını karşılayan ürünler geliştirilecek; sektörde çevre duyarlılığı gözetilecek; taklit, taşış ve kayıt dışılığın önlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.769)			
Tedbir 290. Toptancı hallerinin daha etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonuna yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacak, modernizasyona yönelik yatırımlar desteklenecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, TCMB, Belediyeler	Aralık Sonu	Toptancı hallerinin dünya standartlarına uygun modernize edilmesi, tüccar sayısı ve işlem hacminin artırılması, üreticilerin hallerde daha fazla yer almasını teminen gerekli mevzuat çalışmaları tamamlanarak bu konuda yapılacak düzenlemelere uyumu sağlamak üzere yatırımlar desteklenecektir.
Hayvancılıkta etçi tip sığır ve koyun yetiştiriciliğinin geliştirilmesine ağırlık verilecek, bölgesel programların uygulanmasına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.771)			
Tedbir 291. Büyükbaş ve küçükbaş hayvancılıkta damızlık materyal üretimi ile yetiştiricilik yapan işletmelerin ölçeğinin büyütülmesine yönelik uygulamalar etkinleştirilecektir.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, TIGEM	Aralık Sonu	Ülkemizin canlı damızlık hayvan ihtiyacının yerli üretimle karşılanması için büyükbaş hayvancılıkta başlatılan destekleme politikasının küçükbaş hayvancılığa da yaygınlaştırılması, ithalata bağımlı olunan damızlık ve besilik canlı hayvanda ülke kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla küçükbaş öncelikli olmak üzere hayvancılık işletmelerinin kapasitelerinin yükseltilmesi öngörülmektedir.
Çayır ve mera alanlarının tespit, tahdit, tasnif ve ıslah çalışmaları hızlandırılarak daha etkin ve verimli kullanımı sağlanacak, yem bitkisi ihtiyacı üretim ve ürün çeşitliliğindeki artışla karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.773)			
Tedbir 292. Hayvancılık üretiminin artırılması için mera ıslah çalışmaları hızlandırılacak, kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı geliştirilecek, meraların girişimci tarafından hayvancılık üretimine yönelik kullanımı sağlanacaktır.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, BKİ'ler	Aralık Sonu	Hayvancılığın potansiyel arz ettiği bölgelerden başlamak üzere mera ıslahı ve etkin yönetimine yönelik projelerin hayata geçirilmesi, kaba yem üretiminin destekleme sisteminin etkinleştirilmesiyle artırılması, bunların işlenerek korunması için gerekli mekanizasyonun yaygınlaştırılması sağlanacaktır. Ayrıca yasal düzenleme yapılarak atıl meralardan başlamak üzere hayvancılık yatırımlarının faydasına yönelik kiralanılan mera alanlarında ticarete konu olmayacak şekilde yem bitkilerinin ekimi yapılabilecektir.

Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Programı

Tedbir 293. Sulama tesislerinin işletme haritalarının sayısallaştırılması sağlanacaktır.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSİ	Aralık Sonu	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının eşgüdümünde, DSİ tarafından işletmeye açılan sulama tesislerinin işletme haritaları sayısallaştırma çalışmaları tamamlanacak ve kuruluşlar arasında eşgüdüm sağlanarak sonuçların tarım bilgi sistemleriyle entegrasyonu gerçekleştirilecektir.
---	---	-------------	---

2.2.2.16. Enerji

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin enerji talebi, büyüyen ekonomisine paralel olarak gelişim göstermektedir. 2000-2015 yılları arasında yıllık elektrik enerjisi talebi dünyada ortalama yüzde 3 artış gösterirken ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek talep artışının güvenli bir biçimde karşılanabilmesi, enerji politikamızın temel önceliğidir.

Fosil yakıtlar bakımından linyit hariç zengin rezervlere sahip olmayan Türkiye'de, 2015 yılında birincil enerji kaynaklarında ithalatın oranı yüzde 76 seviyesindedir. 2015 yılında birincil enerji kaynakları tüketimi içerisinde kömürün payı yüzde 27, petrolün payı yüzde 30 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 12'dir. 2008-2015 yılları arasında birincil enerji tüketiminde en büyük paya sahip olan doğal gazın 2015 yılında ülkemiz birincil enerji tüketimindeki payı yüzde 31 seviyesindedir.

2015 yılında 48 milyar m³ olan doğal gaz tüketimi, 2016 yılında yüzde 3,3 azalarak 46,4 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılında tüketilen doğal gazın yüzde 36'sı elektrik üretiminde, yüzde 30'u sanayide ve kalan yüzde 34'ü bina ve diğer alanlarda ısınma amaçlı olarak kullanılmıştır. 2017 yılında doğal gaz tüketiminin yaklaşık 52 milyar m³ olacağı tahmin edilmektedir.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken 2015 yılında yüzde 23 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde bu oran 2001-2015 döneminde yüzde 38 ile 50 arasında seyretmiştir. 2016 yılında ise kömüre ve yenilenebilir kaynaklara dayalı elektrik enerjisi üretimindeki artış ile beraber söz konusu pay yüzde 32,6'ya gerilemiştir. 2017 yılında elektrik üretiminde doğal gazın payının artarak yüzde 34,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Birincil enerji kaynakları içerisinde doğal gazda yaklaşık yüzde 98, petrolde ise yaklaşık yüzde 91 oranındaki dışa bağımlılık önemli bir arz güvenliği riski oluşturmaktadır. Arz güvenliği sorununun aşılması için petrol ve doğal gaz aramalarına devam edilmesi, eş zamanlı olarak mevcut yerli kaynakların daha fazla değerlendirilmesi gerekmektedir. Arz güvenliğinin bir başka önemli boyutu ise ithal enerji kaynaklarının ve ithalatın yapıldığı ülkelerin çeşitlendirilmesidir.

Doğal gazda tedarik kaynağı ülkelerin çeşitlendirilmesi hedefi çerçevesinde, 2012 yılında hükümetler arası anlaşmaları imzalanan ve yapım çalışmalarına 2015 yılında başlanılan Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı Projesiyle (TANAP) Azerbaycan'ın Şah Deniz II sahasında üretilen doğal gazın 6 milyar m³'ünün Türkiye'ye ve 10 milyar m³'ünün Yunanistan üzerinden Avrupa'ya tek boru hattıyla taşınması planlanmaktadır. Proje kapsamında, ülkemize doğal gaz arzının 2018 yılında başlaması öngörülmektedir.

Rusya'da üretilecek doğal gazın Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan her biri 15,75 milyar m³ kapasiteli iki boru hattıyla taşınmasının planlandığı Türk Akımı Projesinde deniz kısmına yönelik iletim hattı yapım çalışmaları devam etmekte olup 2019 yılında ülkemize doğal gaz arzına başlanması planlanmaktadır.

Doğal gazın ülke geneline yaygınlaştırılması hedefine yönelik çalışmalar devam etmekte olup doğal gaza sahip olmayan Şırnak, Hakkâri ve Artvin illerine doğal gaz arzı sağlamaya yönelik çalışmalara başlanmıştır. Bu illere de doğal gaz ulaştırılmasıyla tüm illere doğal gaz arzı sağlanmış olacaktır. Ayrıca, merkez nüfusu en az 20.000 olan ve mevcut doğal gaz dağıtım bölgeleri lisans kapsamı dışındaki ilçelere doğal gaz ulaştırılması yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa ülkelerinin depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı ortalama yüzde 20 düzeyinde olup ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 6 seviyesindedir.

2021 yılında bitirilmesi planlanan Kuzey Marmara ve Değirmenköy Yer Altı Depolama (Faz-III) Projesiyle bölgedeki toplam depolama kapasitesinin 4,3 milyar m³'e, geri üretim kapasitesinin 75 milyon m³/gün'e yükseltilmesi öngörülmektedir.

Diğer taraftan, yapımına 2011 yılında başlanan Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesi kapsamında YPK'nın 16/12/2016 tarihli Kararına istinaden tesisin toplam depolama kapasitesinin 5 milyar m³'e, geri üretim kapasitesinin ise 80 milyon m³/gün'e çıkarılması hedeflenmektedir. Söz konusu projenin 2023 yılında tamamlanmasıyla Türkiye'nin toplam doğal gaz depolama kapasitesinin 9,3 milyar m³'e ulaşması öngörülmektedir.

Dünya kömür talebindeki artış hızının önümüzdeki dönemde azalması beklenmektedir. 2000-2014 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 3,8 artan küresel kömür talebinin 2014-2040 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 0,2 artması beklenmektedir. Bunun bir sonucu olarak dünya elektrik üretiminde 2014 yılında yüzde 41 olan kömürün payı Uluslararası Enerji Ajansı'nın "Yeni Politikalar Senaryosu"na göre 2040 yılında yüzde 28'e gerileyecektir. Ülkemizde ise Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programında yer alan yerli kömürün elektrik üretimi amaçlı değerlendirilmesi politikası kapsamında çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, Çayırhan B sahasında 720 MW gücünde bir santral kurulması için alım garantisi fiyatı üzerinde açık eksiltme yöntemiyle ihale gerçekleştirilmiş olup en düşük teklif kWh başına 6,04 ABD Dolar-senti olmuştur. Benzer şekilde Trakya-Ergene ve Eskişehir-Alpu sahalarında termik santral kurulmasına yönelik ihale öncesi çalışmalar devam etmektedir.

Dünyada yenilenebilir kaynakların toplam elektrik üretimindeki payı 2014 yılında yüzde 23 iken Uluslararası Enerji Ajansı'nın "Yeni Politikalar Senaryosu"na göre 2040 yılında bu oranın yüzde 37 seviyesine ulaşması beklenmektedir. Yenilenebilir enerji alanında öne çıkan Almanya, İspanya, İtalya gibi ülkeler uyguladıkları destek politikaları doğrultusunda yenilenebilir enerji üretimlerini artırmışlardır. Ülkeler yenilenebilir enerji teknolojilerinde yerli ekipman sanayinin de gelişmesini hedefleyerek bu alanda teşvik politikaları uygulamışlardır.

Türkiye'de yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik politikası kapsamında, büyük ölçekli yenilenebilir enerji kaynak alanları (YEKA) oluşturularak, yenilenebilir enerji kaynaklarının etkin ve verimli kullanılması ve üretim tesislerinde kullanılan ekipmanın yurt içinde üretilmesi ya da yurt içinden temin edilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda Karapınar YEKA'da 1.000 MW kapasiteli güneş enerjisi santrali ihalesi tamamlanmıştır. Santralde

üretilecek elektrığe 15 yıl boyunca kWh başına 6,99 ABD dolar-sent fiyat üzerinden alım garantisi verilmiş olup güneş modüllerinin tüm bileşenlerini kapsayacak şekilde yıllık en az 500 MW'lık yerli üretim kapasitesine sahip üretim ve Ar-Ge merkezi kurulacaktır. Ayrıca, rüzgar enerjisi YEKA için 1.000 MW kapasite tahsisı yapılmış olup yıllık 400 MW üretim kapasiteli ve yüzde 65 yerlilik oranında rüzgar türbini imal edecek üretim ve Ar-Ge merkezi kurulacaktır. Rüzgar santrallerinden üretilecek elektrik 15 yıl boyunca kWh başına 3,48 ABD dolar-sent fiyat üzerinden alınacaktır.

TABLO II: 47- Elektrik Enerjisinde Kaynak Cinsine Göre Kurulu Güç, Üretim Kapasitesi ve Üretim Değeri

Kaynak Cinsi	2016			2017 (1)			2018 (2)		
	Kurulu	Ortalama	Fiili	Kurulu	Ortalama	Fiili	Kurulu	Ortalama	Fiili
	Güç	Üretim	Üretim	Güç	Üretim	Üretim	Güç	Üretim	Üretim
	Kapasitesi			Kapasitesi			Kapasitesi		
Toplam Termik	44 411	319 845	185 798	45 482	327 893	200 750	46 933	332 290	208 510
Taşkömürü (3)	8 229	65 831	53 703	8 256	66 051	54 500	9700	70 400	58 700
Linyit	9 087	54 524	38 570	9 090	54 540	40 700	9 090	54 540	42 800
Fuel-Oil	363	2 177	969	298	1 787	1 020	298	1 787	1 050
Motorin, LPG, Nafta	6	41	957	6	41	1 010	6	41	1 020
Doğal Gaz	22 238	166 787	89 400	23 288	174 661	101 200	23 290	174 675	102 500
Çok Yakıtlı (4)	4 021	28 148	-	4 045	28 316	-	4 050	28 350	-
Biyogaz-atık	467	2 337	2 199	499	2 497	2 320	499	2 497	2 440
Hidrolik	26 681	91 783	67 231	27 076	93 141	71 050	27 553	94 782	72 100
Jeotermal	821	5 910	4 819	999	7 196	4 900	1 100	7 920	5 347
Rüzgâr	5 751	19 554	15 517	6 218	21 143	16 300	7 030	23 902	17 219
Güneş	833	1 249	1 043	1 579	2 369	1 100	1 736	2 605	1 624
TOPLAM	78 497	438 341	274 408	81 354	451 742	294 100	84 352	461 499	304 800

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TEİAŞ

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) İthal kömür dahildir.

(4) Fiili üretim yakıt oranlarına göre dağıtılmıştır

Ülkemizde 2016 yılında toplam elektrik üretimi içindeki payı yüzde 33,1 olan yenilenebilir enerji kaynaklarından 90,8 milyar kWh elektrik üretimi gerçekleşmiştir. 2017 yılında bu payın yüzde 32,6 ve yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin 95,7 milyar kWh olması beklenmektedir.

2016 yılı sonu itibarıyla 78.497 MW olan elektrik santralleri toplam kurulu gücünün ağırlıklı olarak hidrolik, rüzgar ve güneş santrallerinin eklenmesiyle 2017 yılı sonunda yüzde 3,6 artarak 81.354 MW'a ulaşacağı tahmin edilmektedir.

2016 yılında 279,3 milyar kWh olan elektrik tüketiminin, yüzde 5 artışla 2017 yılında 294,1 milyar kWh olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. 2016 yılında 3.537 kWh olan kişi başı elektrik tüketiminin, 2017 yılında 3.687 kWh olması beklenmektedir.

Enerjinin her alanında verimliliğin artırılması, israfın önlenmesi ve enerji yoğunluğunun azaltılması önem arz etmektedir. 2000-2015 yılları arasında Türkiye'nin birincil enerji yoğunluğu yıllık ortalama yüzde 1,5 oranında azalmakla birlikte, OECD ortalamasına kıyasla hala yüksek düzeyde bulunmaktadır.

TABLO II: 48- Elektrik Üretim ve Tüketiminde Gelişmeler

		2000	2005	2010	2015	2016	2017 (1)	2018 (2)
Elektrik Enerjisi								
Kurulu Güç	(MW)	27 264	38 843	49 524	73 147	78 497	81 354	84 352
Termik	(MW)	16 053	25 902	32 279	41 903	44 411	45 482	46 933
Hidrolik	(MW)	11 175	12 906	15 831	25 868	26 681	27 076	27 553
Diğer (3)	(MW)	36	35	1 414	5 376	7 405	8 796	9 866
Üretim	(GWh)	124 922	161 956	211 208	261 783	274 408	294 100	304 800
Termik	(GWh)	93 934	122 242	155 828	179 366	185 798	200 750	208 510
Hidrolik	(GWh)	30 879	39 560	51 796	67 146	67 231	71 050	72 100
Diğer (3)	(GWh)	109	154	3 584	15 271	21 379	22 300	24 190
İthalat	(GWh)	3 786	636	1 144	7 136	6 330	3 000	3 000
İhracat	(GWh)	413	1 798	1 918	3 195	1 452	3 000	3 000
Tüketim	(GWh)	128 295	160 794	210 434	265 724	279 286	294 100	304 800
Kişi Başına Tüketim	(kWh)	1 997	2 345	2 883	3 400	3 537	3 687	3 784

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TEİAŞ

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

(3) Jeotermal, Rüzgar, Güneş

TABLO II: 49- Elektrik Enerjisi Üretiminin Enerji Kaynaklarına Göre Dağılımı (2000-2018)

	Taşkömürü		Linyit		Akaryakıt		Doğalgaz		Biyogaz-Atık ve Diğer		Termik		Hidrolik		Jeotermal Rüzgar ve Güneş		TOPLAM	
	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)	GWh	(%)
2000	3 819	3,1	34 367	27,5	9 311	7,5	46 217	37,0	220	0,2	93 934	75,2	30 879	24,7	109	0,1	124 922	100
2001	4 046	3,3	34 372	28,0	10 366	8,4	49 549	40,4	230	0,2	98 563	80,3	24 010	19,6	152	0,1	122 725	100
2002	4 093	3,2	28 056	21,7	10 744	8,3	52 496	40,6	174	0,1	95 563	73,9	33 684	26,0	153	0,1	129 400	100
2003	8 663	6,2	23 590	16,8	9 196	6,5	63 536	45,2	116	0,1	105 101	74,8	35 329	25,1	150	0,1	140 580	100
2004	11 998	8,0	22 449	14,9	7 670	5,1	62 242	41,3	104	0,1	104 463	69,3	46 084	30,6	151	0,1	150 698	100
2005	13 246	8,2	29 946	18,5	5 483	3,4	73 445	45,3	122	0,1	122 242	75,5	39 561	24,4	153	0,1	161 956	100
2006	14 217	8,1	32 433	18,4	4 340	2,5	80 691	45,8	154	0,1	131 835	74,8	44 244	25,1	221	0,1	176 300	100
2007	15 136	7,9	38 294	20,0	6 537	3,4	95 025	49,6	214	0,1	155 206	81,0	35 851	18,7	511	0,3	191 568	100
2008	15 858	8,0	41 858	21,1	7 519	3,8	98 685	49,7	220	0,1	164 139	82,7	33 270	16,8	1 009	0,5	198 418	100
2009	16 148	8,3	39 537	20,3	4 804	2,5	96 095	49,3	340	0,2	156 924	80,6	35 958	18,5	1 931	1,0	194 813	100
2010	19 104	9,0	35 942	17,0	2 180	1,0	98 144	46,5	458	0,2	155 828	73,8	51 796	24,5	3 584	1,7	211 208	100
2011	27 348	11,9	38 870	16,9	903	0,4	104 048	45,4	469	0,2	171 638	74,8	52 339	22,8	5 418	2,4	229 395	100
2012	33 325	13,9	34 689	14,5	1 638	0,7	104 499	43,6	721	0,3	174 872	73,0	57 865	24,2	6 760	2,8	239 497	100
2013	33 524	14,0	30 262	12,6	1 739	0,7	105 116	43,8	1 171	0,5	171 812	71,6	59 421	24,7	8 921	3,7	240 154	100
2014	39 647	15,7	36 616	14,5	2 145	0,9	120 576	47,9	1 433	0,6	200 417	79,5	40 645	16,1	10 901	4,3	251 963	100
2015	44 829	17,1	31 336	12,0	2 224	0,8	99 219	37,9	1 758	0,7	179 366	68,5	67 146	25,6	15 271	5,8	261 783	100
2016	53 703	19,6	38 570	14,1	1 926	0,7	89 400	32,6	2 199	0,8	185 798	67,7	67 231	24,5	21 379	7,8	274 408	100
2017 (1)	54 500	18,5	40 700	13,8	2 030	0,7	101 200	34,4	2 320	0,8	200 750	68,3	71 050	24,2	22 300	7,6	294 100	100
2018 (2)	58 700	19,3	42 800	14,0	2 070	0,7	102 500	33,6	2 440	0,8	208 510	68,4	72 100	23,7	24 190	7,9	304 800	100

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TEİAŞ

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

b) Amaç ve Hedefler

Enerjinin nihai tüketiciye sürekli, kaliteli, güvenli, asgari maliyetlerle arzını ve enerji temininde kaynak çeşitlendirmesini esas alarak; yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarını mümkün olan en üst düzeyde değerlendiren, nükleer teknolojiyi elektrik üretiminde kullanmayı öngören, ekonominin enerji yoğunluğunu azaltmayı destekleyen, israfı ve enerjinin çevresel etkilerini asgariye indiren, ülkenin uluslararası enerji ticaretindeki stratejik konumunu güçlendiren rekabetçi bir enerji sektörüne ulaşılması temel amaçtır.

2018 yılında Türkiye toplam elektrik tüketiminin 304,8 milyar kWh olması ve kişi başı elektrik tüketiminin 3.784 kWh'ye yükselmesi; elektrik santralleri toplam kurulu gücünün yaklaşık yüzde 3,7 artarak 84.352 MW'a çıkması; doğal gaz yakıtlı santrallerin toplam elektrik üretimindeki payının yüzde 33,6 seviyesine düşmesi; yenilenebilir kaynaklardan elektrik üretiminin toplam elektrik üretimi içindeki payının yüzde 32,4 ile bir önceki yıla göre aynı seviyede kalması öngörülmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kamu kesiminin düzenleyici ve denetleyici rolü çerçevesinde, bir taraftan rekabetçi piyasanın ve uygun bir yatırım ortamının oluşumu desteklenirken diğer taraftan arz güvenliği yakından takip edilecektir. Kamu kesimi ancak piyasaların arz güvenliğini sağlamada yetersiz kalması halinde yatırımcı olarak piyasanın sağlıklı işleyişine katkı sunacaktır. (Kalkınma Planı p.785)			
Tedbir 294. Elektrik arz güvenliği izlenecek ve gerekli önlemler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, EPDK, EÜAŞ, TEİAŞ, BOTAŞ, İlgili Kuruluşlar	Aralık Sonu	6446 sayılı Kanun çerçevesinde elektrik arz güvenliği izlenecek, bu kapsamda arz güvenliğinin temini için yerli kaynaklara öncelik veren kapasite mekanizması oluşturulacak ve işlerliği takip edilecektir. Kamu santrallerindeki rehabilitasyon yatırımları devam edecektir. Kritik elektrik ve doğal gaz iletim yatırımları takip edilecektir. Acil durumlarda arz güvenliğine katkı sağlayacak olan Yüzer ve Treyler Santrallerin kurulması sağlanacaktır.
Birincil enerji kaynakları bazında dengeli bir kaynak çeşitlendirmesine ve orijin ülke farklılaştırmasına gidilecek, üretim sistemi içinde yerli ve yenilenebilir enerji kaynaklarının payı azami ölçüde yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.787)			
Tedbir 295. Elektrik kurulu gücü ve üretiminde yenilenebilir enerji kaynaklarının oranı artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, DSİ, EPDK, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, TÜBİTAK, TÜİK, EPIAŞ, EÜAŞ, TEİAŞ, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Kamu ve hazine arazilerinde elektrik enerjisi üretimine uygun YEKA'lar belirlenecektir. Güneş Enerjisi İzleme ve Kontrol Sistemi kurulacaktır. Biyokütle, rüzgar ve güneş enerjisi atlasları güncellenecek ve dalga enerjisi potansiyeli belirlenecektir. Yenilenebilir Enerji Projeleri Değerlendirme ve İzleme Sistemiyle (YEPDİS) yenilenebilir enerji yatırım süreçleri analiz edilerek karşılaşılan bürokratik, teknik ve finansal zorluklar

			belirlenip çözüm önerileri geliştirilecektir. Pompaj Depolamalı HES Yol Haritası tamamlanacaktır.
Petrol ve doğal gazda olağanüstü durum arz stokları yeterli düzeyde oluşturulacaktır. Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi ile Trakya'da yer alan doğal gaz depolama tevsi projeleri tamamlanacaktır. Doğal gaz iletim ve dağıtım ağı ülke sathında genişletilecek ve talep noktalarına doğal gaz ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.789)			
Tedbir 296. Kuzey Marmara doğal gaz depolama tesisinin depolama ve gaz çekim kapasiteleri artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ, Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, EPDK	Aralık Sonu	Kuzey Marmara Doğal Gaz Depolama Tevsii (Faz-III) Projesinin ihale işlemleri tamamlanarak yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 297. Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin yapımına devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ, Kalkınma Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, EPDK	Aralık Sonu	Çözümlenme işlemiyle oluşturulan ikinci grup üç kavemanın yapılacak testlerin ardından gaz dolum işlemlerine başlanacak ve toplamda 550 milyon m ³ çalışma gazı kapasiteli altı kavernada doğal gaz depolanacaktır. Ayrıca, genişletme çalışmaların kapsamında projenin kapasite artırım kısmına yönelik sözleşme imzalanarak yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Nükleer enerji alanında hukuki ve kurumsal altyapı güçlendirilecektir. Nükleer alandaki faaliyetlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde yürütülmesini tespit ve teyit etmek için bağımsız, güçlü ve yetkin bir nükleer düzenleme ve denetleme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.791)			
Tedbir 298. Nükleer enerji alanında hukuki ve kurumsal altyapı güçlendirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TAEK	Aralık Sonu	Nükleer alandaki faaliyetlerin güvenli ve emniyetli bir şekilde yürütülmesini tespit ve teyit etmek için bağımsız, güçlü ve yetkin bir Nükleer Düzenleme Kurumu kurulacaktır. Bu kapsamda; TAEK görev ve yetkilerinin yeniden düzenlenmesini de içeren Nükleer Enerji Kanunu Tasarısı hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı			
Tedbir 299. Yerli kömür kaynaklarının elektrik enerjisi üretimi içindeki payı artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, EPDK, EÜAŞ, MTA, TKİ, TTK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Türkiye'nin en önemli yerli enerji kaynaklarından olan linyitin, çevresel hususlar da dikkate alınarak, elektrik enerjisi üretimi amacıyla kullanımı artırılacaktır. Bu kapsamda Trakya-Ergene ve Eskişehir-Alpu sahalarında termik santral kurulmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Tedbir 300. Enerji sektöründe yerleştirmeye ilişkin yol haritası belirlenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Ekonomi Bakanlığı, Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları ve TÜBİTAK	Aralık Sonu	Enerji sektöründe yerleştirilecek ekipmanlara yönelik envanter ve ihtiyaç analizi tamamlanacak, yol haritası belirlenecek ve yerleştirme çalışmalarına başlanacaktır.
Enerji Verimliliğinin Geliştirilmesi Programı			
Tedbir 301. Enerji verimliliğini artırmaya yönelik etkili mekanizmalar geliştirilmesi ve uygulanmasına ilişkin ikincil mevzuat çalışmalarını tamamlanacak ve ilgili idari düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı	Aralık Sonu	Yenilenebilir Enerji Genel Müdürlüğü bünyesinde mevcut durumda enerji verimliliği alanında faaliyet gösteren yapının, diğer kurum ve kuruluşların enerji verimliliği çalışmalarını da yönlendirecek ve koordine edecek şekilde güçlü bir yapıya dönüştürülmesi için yasal düzenleme hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır. Sektörel bazda enerji verimliliği potansiyelleri belirlenecektir. Enerji verimliliği alanında yönetim bilgi sistemi oluşturulacaktır. Kamu binalarında enerji verimliliği yatırımlarına başlanacaktır. Enerji verimliliği yatırımlarına yönelik finansal destek mekanizmaları oluşturulacaktır.
Tedbir 302. Yüksek verimli elektrik motorlarına geçiş sağlanacaktır.	Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, KOSGEB, TSE	Aralık Sonu	KOBİ'lerde Enerji Verimli Motorların Teşvik Edilmesi projesi kapsamında en az 2 adet OSB'de elektrik motorları dönüşüm programı uygulanacaktır. Sanayideki elektrik motorlarının enerji tüketimlerini azaltmada kullanılan teknik uygulamalar, bilinç ve farkındalık oluşturularak yaygınlaştırılacaktır.

2.2.2.17. Madencilik

a) Mevcut Durum

Madencilik sektöründe 2016 yılında ihracat ve ithalatta düşüş, üretimde artış yaşanmıştır. 2017 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre üretimde yüzde 3,8 düşüş, ihracatta ve ithalatta ise yüzde 39,2 artış görülmüştür. İhracatta en önemli paya sırasıyla demir dışı metaller (krom, çinko, bakır, kurşun), mermer, bor ve feldspat, ithalatta ise ham petrol, doğal gaz, taşkömürü ve demir cevheri sahiptir.

Türkiye'nin ham petrol üretimi 2016 yılında bir önceki yıla göre önemli değişiklik göstermemiş ve 2,6 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2016 yılında değişmemiş ve 25,1 milyon ton olmuştur. Türkiye'nin 2016 yılı doğal gaz üretimi 367 milyon m³, ithalatı ise yüzde 4,3 azalarak 46,4 milyar m³ olmuştur.

TABLO II: 50- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2014	2015	2016	2017
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla) (1)	0,9	0,8	0,8	-
Üretim Artışı (Yüzde) (2)	7,4	-4,7	1	-3,54 (3)
İhracat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	3 406	2 799	2 693	2 304 (3)
İhracat Artışı (Yüzde)	-12,2	-17,8	-3,8	39,2 (3)
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	2,2	1,9	1,9	2,2 (3)
İthalat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	37 126	27 608	19 002	17 034 (3)
İthalat Artışı (Yüzde)	-2,8	-25,6	-31,2	39,2 (3)
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	15,3	13,3	9,6	11,4 (3)
Kurulan İşletme Sayısı	537	450	480	396 (3)
Kapanan İşletme Sayısı	150	121	101	63 (3)

Kaynak: TÜİK, Kalkınma Bakanlığı, TOBB, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (Maden İşleri Genel Müdürlüğü) (1) Geçmiş yıl verileri TÜİK tarafından revize edilmiştir. (2) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2010=100) (3) Ocak-Ağustos dönemi

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumları tarafından yürütülen maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama yatırımları için ayrılan kaynaklar 2017 yılında bir önceki yıla göre yüzde 16 artışla 1,2 milyar TL olmuştur. Arama yatırımlarının önümüzdeki dönemde de artırılarak devam etmesi planlanmaktadır. MTA tarafından yürütülen proje kapsamında deniz alanlarımızda faaliyet gösterecek tam donanımlı bir sismik araştırma gemisi için Savunma Sanayi Müsteşarlığıyla yapılan işbirliği çerçevesinde 2012 yılında başlanan çalışmalar sonucu yapımı tamamlanan MTA Turkuaz araştırma gemisinin deneme ve teslim işlemleri devam etmektedir. MTA tarafından son dönemde gerçekleştirilen arama faaliyetleri sonucu tespit edilen büyük ölçekli linyit rezervlerimizin EÜAŞ ve TKİ'ye devri tamamlanmıştır. Konya-Karapınar, Karaman-Ayrancı, Eskişehir-Alpu, Afyon-Dinar ve Trakya bölgelerinde yer alan bu rezervlerin en kısa sürede elektrik santrali kurulumuna hazır hale getirilmesi amacıyla başlatılan teknik etüt çalışmaları ve ihale işlemleri devam etmektedir.

2016 yılı Haziran ayında 6719 sayılı Kanunla MTA Genel Müdürlüğü'nün 2804 sayılı Kuruluş Kanununda değişiklik yapılarak; MTA'nın yurt dışında arama ve araştırma yapmasına ve bu amaçla şirket kurmasına imkân veren düzenleme yapılmıştır. Ayrıca, Maden İşleri Genel Müdürlüğüne verilmesi gereken rapor, proje ve her türlü teknik belgeyi hazırlamak için tüzel kişilere yeterli belgesi verilmesine ilişkin usul ve esasları kapsayan Yetkilendirilmiş Tüzel Kişiler ile ilgili Yönetmelik yürürlüğe girmiştir.

2016 yılı Eylül ayında 6845 sayılı Kanun kapsamında; maden rezervlerimizin uluslararası standartlarda envanterinin çıkarılması ve belgelendirilmesi için Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Komisyonu ve ayrıca maden arama, araştırma ve üretimi sırasında kamu ve özel sektör tarafından üretilen yer bilimlari verilerinin arşivlenerek tekrar kullanılabilmesi amacıyla Türkiye Yer Bilimleri Veri ve Karot Bilgi Bankası kurulmuştur.

Bu kapsamda hazırlanan Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Komisyonu Hakkında Yönetmelik ve Türkiye Yerbilimleri Veri ve Karot Bilgi Bankasının Görevleri, Çalışma Usul ve Esasları Yönetmeliği 2017 yılı Temmuz ayında yürürlüğe girmiştir.

ABD, AB, Japonya, Güney Kore ve Çin gibi dünyanın önde gelen gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomileri, hammaddelerin arz ve talep odaklı yönetimi konusunda çalışmalar

yürütmekte ve kendi hammadde yönetimi stratejilerini geliştirip uygulamaktadır. Bu durum ülkemizin de bu konuda inisiyatif geliştirmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Madencilik sektöründe; karmaşık ve uzun izin süreçlerinin basitleştirilmesi, ham olarak ihraç edilen madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek ihraç edilmesinin getireceği potansiyel katma değer artışının değerlendirilmesi, başta özel sektör olmak üzere arama faaliyetlerinin artırılması, kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması yoluyla verimliliklerinin yükseltilmesi, madencilik faaliyetlerinin diğer sektör faaliyet ve yatırımlarıyla eşgüdümlü şekilde planlanması, madencilik firma ve işletmelerindeki ölçek ve teknoloji sorununun giderilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Madencilikte ülkemiz maden potansiyelinin sağlıklı tespit edilmesi, üretim için gerekli hammadde arz güvenliğinin sağlanması ve madenlerin yurt içinde işlenip katma değerinin yükseltilecek ülke ekonomisine katkısının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Enerji üretiminde dışa bağımlılığın azaltılması hedefiyle uyumlu olarak; yurtiçi ve yurtdışında petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri hızlandırılacak, linyit kömürü ve jeotermal gibi yerli kaynakların potansiyelinin tespitine yönelik arama faaliyetleri azami düzeye çıkarılacaktır. Kaya gazı konusunda ise kapsamlı araştırma faaliyetlerinin yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.805)			
Tedbir 303. MTA Genel Müdürlüğü yeniden yapılandırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü, EÜAŞ, TKİ, TTK, İlgili Diğer Kuruluşlar	Aralık Sonu	Dünyadaki benzer örnekler dikkate alınmak suretiyle MTA'nın fiziksel yapısı küçük, teknik kapasitesi yüksek şekilde yapılandırılmasına ilişkin düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 304. ETKB Maden İşleri Genel Müdürlüğü (MİGEM) günümü ihtiyaçlarına göre yeniden yapılandırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), İlgili Diğer Kuruluşlar	Aralık Sonu	MİGEM'in kurumsal kapasitesi yüksek, sektöre rehberlik eden bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır.
Tedbir 305. Kaya gazı ve kömür yataklarındaki metan gazı envanteri hazırlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA, TPAO, TKİ, TTK	Aralık Sonu	2018-2020 yıllarında yapılması planlanan on adet sondajdan iki adedi 2018 yılında yapılacak ve yapılan sondajların değerlendirme çalışmaları sürdürülecektir.
Tedbir 306. Türkiye ekonomisi için temel ve kritik olan madenler belirlenerek, bu madenlerin güvenli teminine yönelik strateji oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, MTA, İlgili Diğer Kuruluşlar	Aralık Sonu	Ulusal Hammadde Strateji Belgesi çalışmaları sonuçlandırılacak ve tedarik stratejileri konusunda çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 307. Yerli kömür sahalarının etüt çalışmaları tamamlanacak ve bu sahalar yatırıma açılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, EÜAŞ, MTA, TKİ, TTK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Afyonkarahisar-Dinar, Eskişehir-Alpu, Karapınar-Ayrancı, Tekirdağ-Çerkezköy/İstanbul-Çatalca, Trakya-Vize kömür sahalarının etüt çalışmaları tamamlanacak, gerekli izin ve onayların alınmasını müteakip yatırıma açılması sağlanacaktır.
--	---	-------------	---

2.2.2.18. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

Küresel ölçekteki ekonomik, sosyal ve çevre odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma tartışmalarını ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, kaynaklara erişim, yoksulluğun azaltılması, yaşanabilir kentler, iklim değişikliği ve enerji verimliliği gibi bileşenler ekseninde şekillenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini doğrudan veya dolaylı etkileyen temel unsurlardan biri ulaştırma hizmetleridir. Bu hedefler doğrultusunda; güvenli, verimli ve kolay erişilebilir bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesi için dengeli bir modal dağılımın sağlanması kritik öneme sahiptir.

Ülkemizde dengeli bir modal dağılım için uzun dönemli planlamalar yapılmasına rağmen; hızla artan ulaşım talebi ve kısa vadeli yaklaşımlar nedeniyle tarihsel olarak karayolu odaklı gelişen ulaştırma sistemi, kamu kaynaklarının yoğunlukla karayoluna tahsis edilmesine sebep olmaktadır. Yoğunlukla tek hatlı ve düşük standartlı demiryolu altyapısında işletmecilik yapılması ve rekabetçi bir taşımacılık piyasasının oluşmamış olması nedeniyle demiryolu taşımacılığının payı düşük kalmakta, verimsiz bir ulaştırma sistemi ortaya çıkmaktadır. Artan ulaşım ihtiyaçlarına uygun olarak demiryolu ve denizyolu altyapısının zamanında oluşturulamaması, yük ve yolcu taşımacılığının ağırlıklı olarak en esnek ulaştırma türü olan karayolu ağına yüklenmesine yol açmaktadır. Bu durum fiziki standartlar ve ağ yoğunluğu açısından yetersiz olan mevcut karayolu altyapısının daha da yıpranmasına neden olmaktadır.

Diğer taraftan, dış ticaret taşımalarının yaklaşık yüzde 90'ının gerçekleştirildiği denizyolu sektöründe büyük ölçekli konteyner limanlarının hayata geçirilememesi, demiryolu taşımacılığının gelişmesi için gerekli dinamiklerin oluşmasının önünde önemli bir engel teşkil etmektedir.

TABLO II:51 Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılımı (2015)

Yük (Ton-Km)	Yüzde			
	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	Boru Hattı
AB-28	71,7	17,4	6,1	4,8
Türkiye	89,1	3,6	6,1	1,2
Yolcu (Yolcu-Km)	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	Havayolu
AB-28	81,6	8,3	0,3	9,8
Türkiye	89,7	1,1	-	9,2

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri 2017

2015 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımalarında ülkemizin yüzde 3,6 olan demiryolu payının, yüzde 17,4 olan AB-28 ortalamasına kıyasla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir.

Benzer şekilde yurt içi demiryolu yolcu taşımalarında da ülkemizin yüzde 1,1 olan payı AB-28'in yüzde 8,3 olan payının gerisinde kalmaktadır. Bu durum, karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymakla birlikte aynı zamanda bir potansiyele de işaret etmektedir.

TABLO II:52 Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

	Birim	2015	2016	2017 (3)	Yıllık Değişim (Yüzde)	
					2016	2017
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-Km	3 659	3 268	3 550	-10,7	8,6
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton-Km	9 736	10 971	11 750	12,7	7,1
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-Km	442	453	411	2,5	-9,3
Denizyolu Ulaşımı						
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton-Km	17 204	15 829	18 203	-8,0	15
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-Km	1 100 000	1 183 600	1 257 693	7,6	6,3
Türk Deniz Tic. Filosu Tonajı (300 Grt ve Üstü)	Bin DWT	8 534	8 247	7 958	-3,4	-3,5
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-Km	29 790	31 730	33 602	6,5	5,9
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı) (1)	Milyon-Yolcu-Km	103 001	109 768	116 354	6,6	6,0
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon-Yolcu-Km	290 734	300 852	312 370	3,5	3,8
Yük Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon-Ton-Km	244 329	253 139	263 344	3,6	4,0
Boru Hattı Ulaşımı						
Ham Petrol (Yurt İçi)	Milyon-Ton-Km	3 382	3 710	3 800	9,7	2,4
Ham Petrol (Transit)	Milyon-Ton-Km	54 802	53 452	56 050	-2,5	4,9
Doğal Gaz	Milyon-Sm ³	48 428	46 352	51 750	-4,3	11,6

Kaynak: Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, TCDD, KGM, BOTAŞ, EPDK

(1) Yalnız THY tarafından yapılan taşımalarıdır.

(2) KGM'nin sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalarıdır.

(3) Gerçekleşme Tahmini

Mevcut karasal ulaştırma altyapı yoğunluğu incelendiğinde, Türkiye'nin AB-28 ortalamasının oldukça altında karayolu, otoyol ve demiryolu ağına sahip olduğu gözlenmekte olup mevcut demiryolları üzerindeki trafik de oldukça yetersizdir.

TABLO II: 53- Ülkelere Göre Karasal Ulaştırma Alt Sektörlerinin Karşılaştırılması (2015)

Ülkeler	Karayolu Yoğunluğu km/bin km ² (1)	Otoyol Yoğunluğu km/bin km ²	Demiryolu Yoğunluğu km/bin km ²	Demiryolu Hat Verimliliği (Toplam Trafik/Anahat Uzunluğu) (2)
Fransa	615	18	53	4 343 498
Çek Cumhuriyeti	697	10	120	2 473 138
Almanya	608	36	109	5 242 738
Belçika	478	58	119	4 936 931
Avusturya	406	20	66	5 862 006
AB-28	408	17	50	3 994 109
Türkiye	83	3	13	1 510 413

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, KGM, TCDD

(1) Ülkeler arası tanım farklılıklarının verilerdeki yıllık değişimlere etkisi olmaktadır.

(2) Yolcu-km ve ton-km büyüklükleri toplamının ana hat uzunluğuna bölünmesiyle hesaplanmaktadır.

Diğer taraftan Türkiye sahip olduğu kıtalar arası geçiş noktasındaki konumuyla lojistikte bölgesel bir üs olma potansiyeline sahiptir. 2010 yılında Lojistik Performans Endeksine göre 155 ülke arasında 39'uncu sırada bulunan Türkiye, 2012 yılında 27'nci sıraya yükselmiş, 2016 yılında ise 160 ülke arasında 34'üncü sıraya gerilemiştir. Lojistikle ilgili yetkiler farklı kamu kurumları arasında dağıtılmış bulunduğundan etkin bir koordinasyonla lojistik mevzuatının düzenlenmesi, büyük altyapı projelerinin tamamlanarak denizyolu ve demiryolu taşımacılığının özendirilmesi ve kombine taşımacılık imkânlarının artırılması yönündeki ihtiyaç sürmektedir.

Bu kapsamda ulaşım maliyetleri, erişilebilirlik ve trafik güvenliği gibi unsurları temel alan ve türler arasında dengeli ve birbirini tamamlayıcı bir ulaştırma sisteminin oluşturulmasını amaçlayan Ulusal Ulaştırma Ana Planı ve yüksek büyüme ortamının getireceği büyük ölçekli mal ve hizmet arzının zamanında, etkin ve uygun maliyetle karşılanabilmesine yönelik bir dönüşümün gerekliliği doğrultusunda Türkiye Lojistik Master Planı çalışmaları devam etmektedir.

Ülkemizin uluslararası rekabet gücünün artırılması ve bu kapsamda lojistik maliyetlerinin düşürülmesi amacıyla gümrük işlemlerinin hızlandırılması ve maliyetlerinin azaltılması için gümrük idarelerinin fiziki altyapısı iyileştirilmekte, işlemleri hızlandırmaya ve maliyetleri düşürmeye yönelik çeşitli proje ve programlar uygulanmaktadır.

Fiziki altyapının iyileştirilmesi kapsamında yeni gümrük idareleri açılmakta ve mevcut gümrük kapıları modernize edilmektedir. 2017 yılında Batman, Doğubeyazıt ve Giresun gümrük müdürlüklerinin hizmet binaları tamamlanarak hizmete açılması planlanmaktadır. 2018 yılında ise Fırat Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü Hizmet Binası ile Orta Karadeniz Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü Hizmet Binasının tamamlanması hedeflenmektedir. Gümrük tesislerinin modernizasyonunda ve yeni tesislerin yapımında bütçe imkânlarının yanı sıra Kamu-Özel İşbirliği (KÖİ) imkânlarından da istifade edilmektedir. KÖİ yöntemiyle 10 gümrük kapısı ve 1 gümrük müdürlüğü modernize edilmiştir. KÖİ yöntemiyle modernizasyonu devam eden Kapıköy Sınır Kapısının ise 2018 yılında tamamlanması planlanmaktadır.

Gümrük işlemlerinin hızlandırılması ve maliyetlerin düşürülmesi kapsamında uygulanan önemli projelerden biri Tek Pencere Sistemidir. Gümrük işlemleri sırasında istenen tüm belgelerin tek noktadan temin edilmesini sağlayan Tek Pencere Sistemi 2016 yılında uygulanmaya başlanmış olup sistemin yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Belirli kriterlere uyan firmalara gümrük işlemlerinde birtakım kolaylıklar ve imtiyazlar sağlayan Yetkilendirilmiş Yükümlü uygulaması ise, 2013 yılında hayata geçirilmiş olup uygulamadan yararlanan firma sayısını artırmaya ve uygulamanın karşılıklı tanıma anlaşmaları yoluyla belirli ülkelerde geçerliliğini sağlamaya yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Ülkemizin gümrük işlemleri alanında uluslararası standartlara uyum çalışmaları da devam etmektedir. 2013 yılında Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Bakanlar Konferansında imzalanan DTÖ Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ülkemiz tarafından 28/02/2016 tarihinde onaylanmıştır. Anlaşma yükümlülüklerimiz doğrultusunda 03/12/2016 tarihli Başbakanlık Genelgesiyle Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulu oluşturulmuştur. Çeşitli kamu kurumları ile bazı özel sektör çatı kuruluşlarının üyesi bulunduğu söz konusu Kurul tarafından Ticaretin Kolaylaştırılması Ulusal Stratejisi hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.

Ülkemizin bulunduğu coğrafyada yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmelerin ülkemize olabilecek olumsuz etkilerini azaltmak amacıyla gümrük işlemlerinde güvenlik boyutuna da özel önem verilmektedir. Bu kapsamda, ülkemize yük ve yolcu giriş ve çıkışında kontrol ve denetimler yapılmakta olup, kaçakçılıkla mücadele kapsamında yürütülen denetimlerin etkinliğini artırmaya yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Posta sektöründe yetkilendirmeler 6475 sayılı Kanun çerçevesinde BTK tarafından sürdürülmektedir. Eylül 2017 itibarıyla 22'si ulusal düzeyde olmak üzere 33 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır. Sektörde tekel alanının büyüklüğünün belirlenmesine yönelik mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Evrensel hizmet yükümlüsü PTT A.Ş. Ağustos 2017 itibarıyla 1121 merkez, 2427 şube ve 981 acente olmak üzere toplam 4529 adet işyerinde hizmet sunmaktadır. PTT A.Ş. tarafından 2016 yılında yaklaşık 766 milyon adet posta gönderisi kabul edilmiş olup Ağustos 2017 itibarıyla kabul edilen gönderi sayısı yaklaşık 445 milyon adet olarak gerçekleşmiştir.

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında 2017 yılı içerisinde Ekim ayı itibarıyla 512 km bölünmüş yol tamamlanmış ve otoyollar dâhil çok şeritli karayolu ağı 25.709 km'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde 1.650 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 54- Satış Cinsine Göre Yol Ağı

Yol Sınıfı	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	Toplam
Otoyollar (1)	2 622	-	-	-	-	-	2 622
Devlet Yolları	16 660	13 942	68	44	-	353	31 067
İl Yolları	3 540	27 069	223	623	542	1 812	33 809
Toplam	22 822	41 011	291	667	542	2 165	67 498

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü

Not: 23/10/2017 tarihli verilerdir.

(1) Büyükşehir Belediyelerine devredilen otoyollar dâhildir.

Eurostat 2015 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 474, İngiltere'de 477, Almanya'da 548 ve İspanya'da 481 iken Türkiye'de 134'tür. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 56, İngiltere'de 58, İspanya'da 76 ve Almanya'da 77 iken Türkiye'de 711'dir. Bu çerçevede ülkemizde trafik kazalarının sosyo-ekonomik açıdan kritik bir sorun alanı olmaya devam ettiği görülmektedir.

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2016 yılı sonu itibarıyla 1.213 km'si hızlı tren hattı, 8.947 km'si konvansiyonel ana hat, 2.372 km'si tali hat ve istasyon yolları olmak üzere toplam 12.532 km'dir. Toplam ağın yüzde 43,5'i sinyalli, yüzde 34,7'si ise elektrikli. Buna göre Türkiye'deki elektrikli hat oranı, yüzde 52 olan AB-28 ortalamasının altındadır.

İşletmeye alınan hızlı tren hatlarında taşınan yolcu sayısı her yıl düzenli olarak artmakla birlikte demiryolu ağındaki toplam yolcu taşımacılığı 2016 yılında yüzde 10,7 azalmıştır. Ankara merkez olmak üzere hızlı tren çekirdek ağının oluşturulması kapsamında Ankara-Sivas ve Ankara-Afyonkarahisar-İzmir Yüksek Hızlı Tren hatlarının inşaat çalışmaları devam etmektedir. Ayrıca Yerköy-Kayseri Hızlı Tren hattının etüt proje çalışmaları sürdürülmektedir. Hâlihazırda yolcu talebini karşılamakta yetersiz kalan hızlı tren işletmeciliğinde yeni tren setlerinin temin edilmesi ile birlikte hızlı tren yolcu taşımacılığındaki artışın hızlanması beklenmektedir.

2016 yılında yurt içi demiryolu yük taşımalarında yüzde 12,7, yurt dışı yük taşımalarında ise yüzde 2,5 artış gerçekleşmiştir. 2017 yılındaki değişim oranlarının ise sırasıyla yüzde 7,1 ve yüzde -9,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Yük taşımacılığına yönelik olarak yapımı planlanan toplam 21 lojistik merkezden sekizi işletmeye açılmış olup altısının da yapım çalışmaları sürdürülmektedir. Ayrıca önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle ikinci hat yapımlarına devam edilmektedir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin geliştirilmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımalarında istenen gelişmenin sağlanması beklenmektedir.

6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde özel sektörün katılımıyla etkin bir demiryolu taşımacılık piyasası oluşturulması amacıyla ikincil mevzuat çalışmaları devam etmektedir. 2017 yılı Ekim ayı itibarıyla 2 kamu ve 2 özel sektör firması demiryolu tren işletmeciliği yetki belgesi, 47 özel sektör firması ise demiryolu işletmeciliği organizatörlüğü yetki belgesi almıştır.

Denizyolu

Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizde 2016 yılı sonu itibarıyla 8,76 milyon TEU konteyner ve 335 milyon ton konteyner harici yük elleçlemesi yapılmıştır. 2017 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 6,26 artışla 9,3 milyon TEU, konteyner dışı yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 6,12 artışla 355,7 milyon ton olması beklenmektedir.

Ülkemiz limanlarında elleçlenen konteyner miktarı 2000-2016 yılları arasında küresel krizlere rağmen yıllık ortalama yüzde 13,6 oranında artış göstermiştir. Aynı dönem için konteyner ticaretinin GSYH büyüme esnekliği yaklaşık 2,8 olarak hesaplanmaktadır.

TABLO II: 55- Seçilmiş Ülkelerin Konteyner Trafiki (2015)

Ülke	2000 Yılı Konteyner Elleçleme Hacmi (Bin TEU)	2015 Yılı Konteyner Elleçleme Hacmi (Bin TEU)	2000-2015 Yıllık Ortalama Büyüme (Yüzde)
İspanya	6 926	14 149	4,88
Hollanda	6 355	11 719	4,16
Belçika	5 724	9 928	3,74
İngiltere	6 715	9 799	2,55
Hindistan	2 472	8 198	8,32
Türkiye	1 139	8 146	14,02
Yunanistan	1 087	3 744	8,59
İsrail	1 357	2 522	4,21
Polonya	168	1 793	17,08
Bulgaristan	109	243	5,50

Kaynak: OECD Konteyner Taşımacılığı İstatistikleri

Akdenizin önemli limanlarındaki konteyner trafiği incelendiğinde ülkemizin 2015 yılında 8,146 milyon TEU olan elleçleme hacminin yüzde 63'ünün Ambarlı, Mersin ve İzmir limanlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Türkiye'nin 2023 için ekonomik büyüme ve dış ticaret hedefleri dikkate alındığında, mevcut konteyner liman kapasitesinin artırılması önem arz etmektedir.

TABLO II: 56- Akdeniz Limanlarında Konteyner Trafiki (2015)

Limanlar	Konteyner (Bin TEU)
Valensiya-İspanya	4 609
Algeciras-İspanya	4 516
Pire-Yunanistan	3 360
Ambarlı-Türkiye	3 062
Gioia Tauro-İtalya	3 030
Le Havre-Fransa	2 560
Cenova-İtalya	2 079
Barselona-İspanya	1 950
La Spezia-İtalya	1 579
Mersin-Türkiye	1 428
Marsilya-Fransa	1 256
İzmir Alsancak-Türkiye	649

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı Deniz Ticareti İstatistikleri ve TCDD İstatistikleri

Küresel ve bölgesel ticaret ve ulaştırma koridorlarındaki gelişmeler dikkate alındığında ülkemizdeki mevcut limanların genellikle küçük ölçekli, dağınık ve geri saha demiryolu bağlantılarının zayıf olması verimsiz bir yapı oluşturmaktadır. Bu çerçevede bir Liman Yönetim Modeline ve büyük ölçekli liman yatırımlarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Artan ticaretin kesintisiz ve etkin bir şekilde akışını sağlayacak ve Türkiye'nin transit ülke konumuna gelmesini kolaylaştıracak büyük ölçekli ana limanların oluşturulması kapsamında mendirek inşaatı kamu kaynaklarıyla gerçekleştirilmiş olan Çandarlı Limanının diğer altyapı ve üstyapı işlerinin KÖİ modeliyle yeniden ihalesine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir. Aynı bölgede hizmet veren İzmir Alsancak Limanı ise Türkiye Varlık

Fonuna devredilmiştir. Filyos Limanı altyapı çalışmalarına 2017 yılında başlanmış olup 2019 yılında çalışmaların tamamlanması öngörülmektedir. Mersin Ana Konteyner Limanına ilişkin çalışmalar ise devam etmektedir.

Havayolu

DHMİ tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 49 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Anadolu Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları A.O. tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı ve özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen, Zafer, Zonguldak Çaycuma ve Gazipaşa Alanya Havalimanlarıyla birlikte sivil trafiğe açık meydan sayısı 55'tir.

DHMİ bünyesindeki İstanbul Atatürk, Ankara Esenboğa, Antalya, Muğla Milas-Bodrum, Muğla Dalaman, İzmir Adnan Menderes, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya, Aydın Çıldır ve Zafer Havalimanlarında iç ve dış hat terminaleri özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilmekte olan Sabiha Gökçen Havalimanı da ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcunun toplam yolcu trafiği içindeki payı 2016 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 70, dış hatlarda ise yüzde 97 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya yük taşımacılığı yapan 13 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı 2016 yılı sonunda bir önceki yıla kıyasla yüzde 10 artışla 540'a yükselmiştir. 515'i yolcu, 25'i kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 100.365, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 1.822 tondur.

2016 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 15,2 azalarak 71 milyon, iç hatlarda yüzde 5,6 artarak 102 milyon ve toplamda ise yüzde 4,0 azalarak 174 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında ise toplam yolcu trafiğinin yüzde 9 artışla yaklaşık 189 milyon olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

Uluslararası Havalimanları Konseyinin (Airport Council International-ACI) yaptığı havayolu bağlantı endeksinde Türkiye, 2017 yılında doğrudan bağlantı endeksi sıralamasında 45 ülke arasında altıncı sırada yer almaktadır.

Ülkemiz havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 86'sı İstanbul Atatürk, Antalya, Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes, Muğla Dalaman, Muğla Milas-Bodrum, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen havalimanlarında gerçekleşmektedir. Bu meydanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır.

KÖİ modeliyle yaklaşık 10,2 milyar Avro yatırım ve 22,2 milyar Avro kira bedeliyle ihale edilen ve yapımı devam eden İstanbul Yeni Havalimanı projesinin 90 milyon yolcu kapasiteli ilk etabının 2018 yılında tamamlanması öngörülmektedir. Diğer taraftan, Çukurova Bölgesel Havalimanı ve Rize-Artvin Havalimanı projelerinin yapımına devam edilmektedir. Ayrıca Karaman ve Yozgat Havalimanlarının altyapı tesislerine yönelik yapım ihalesi yapılmış olup Bayburt Gümüşhane Havalimanının altyapı tesisleri yapım ihalesi de 2017 yılı içerisinde yapılacaktır. Üstyapı tesislerinin ihaleleri ise 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilecektir.

b) Amaç ve Hedefler

Türkiye'nin lojistikte bölgesel üs olması sağlanarak lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin geliştirilmesi ve rekabet gücünün artırılması temel amaçtır. Lojistikte ulaştırma,

depolama, envanter yönetimi ve gümrükleme alt maliyetleri göz önünde bulundurulacak, transit taşıma süresinin kısaltılması, hasarsız teslim oranının yükseltilmesi, güvenilirlik ve hız unsurları öne çıkarılarak lojistik hizmetlerinin etkinleştirilmesi hedeflenmektedir.

Ulaştırma hizmetlerini etkin, verimli, ekonomik, çevreye duyarlı ve emniyetli bir şekilde sağlamak üzere; lojistik merkezlerden de faydalanarak taşıma modları arasındaki entegrasyonun güçlendirilmesi, kombine yük taşımacılığı uygulamalarının geliştirilmesi ile demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması esastır.

Reel sektörün rekabet imkanının artırılması ve dış ticaretin kolaylaştırılmasına yönelik olarak; mevcut lojistik merkezler rehabilite edilecek, uluslararası standartta yeni lojistik merkezler kurulacak ve söz konusu tesislerin kamu yerine özel işletmecilerce modern prensiplerle yönetilmesiyle ticarete hız kazandırılacaktır.

Türkiye'nin büyüme ve dış ticaret hedeflerine ulaşabilmesini teminen, "Kuşak ve Yol" girişimi başta olmak üzere uluslararası transit taşıma koridorlarında ülkemizin etkinliğini artıracak Doğu-Batı aksındaki demiryolu altyapı yatırımlarının hızlandırılması ve Kuzey-Güney koridorlarındaki darboğazların giderilmesi hedeflenmektedir. Yapılan planlamalar doğrultusunda yük trafiğine hizmet edecek şekilde doğru yer, zaman ve ölçekte liman kapasiteleri geliştirilecek, limanların aktarma merkezleri olmasını sağlayacak geri saha demiryolu ve karayolu bağlantıları ile önemli yük merkezlerine demiryolu iltisak hattı yapımına öncelik verilecektir.

Ankara merkez olmak üzere belirlenen hızlı tren çekirdek ağı yatırımları ile karma trafiğe uygun demiryolu ikinci hat yapımları, elektrifikasyon ve sinyalizasyon projelerine öncelik verilecektir.

Uluslararası hava trafiğinde ülkemizdeki havalimanlarının önemli aktarma merkezleri olması amaçlanmaktadır. Özellikle transit yolcu pazarından daha fazla pay alınarak 2018 yılında ülkemiz havalimanlarındaki toplam trafiğin 200 milyon yolcuya yükselmesi hedeflenmektedir. İstanbul Yeni Havalimanının ilk etabı ile Çukurova Havalimanının hizmete açılması planlanmaktadır.

Gümrük hizmetlerinin hız ve kalitesinin artırılması amacıyla, gümrük tesislerinin fiziki altyapısının iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecek, ticaret erbabının gümrük işlemleri hakkında bilgiye erişimi ve başvuru koşulları kolaylaştırılacak, çeşitli kurumlarca gümrük işlemlerinden tahsil edilen ücretler azaltılacak ve gümrük kontrol süreçlerinin etkinliği artırılabilecektir.

Posta sektöründe rekabetçi bir ortam sağlanarak sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlayan hızlı, kaliteli, çeşitli ve güvenilir hizmet sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu /İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Ulaştırma türleri ve koridorları, lojistik merkezler ve diğer lojistik faaliyetleriyle bütünleşik Lojistik Master Planı hazırlanarak hayata geçirilecektir. Bu çerçevede, lojistik merkezler için yer seçiminde rehber niteliği taşıyacak şekilde ülkemizin taşıma alternatiflerini gösteren taşıma koridor haritalarının çıkarılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.831)			
Tedbir 308. Lojistik mevzuatı ve Türkiye Lojistik Master Planı hazırlanacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar, Üniversiteler	Aralık Sonu	Türkiye Lojistik Master Planı tamamlanacak ve lojistik mevzuatı oluşturulacaktır.

Ulaştırma koridorlarında uygun hacim ve mesafelerde en avantajlı ulaşım türü belirlenecek, bu kapsamda denizyolu ve demiryolu taşımacılığı özendirilecek ve kombine taşımacılık imkânları geliştirilecektir. Enerji verimliliğini, temiz yakıt ve çevre dostu araç kullanımını sağlayan ulaşım sistemlerine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.835)

Tedbir 309. Ulusal Ulaştırma Ana Planı tamamlanarak uygulama aşamasına geçilecektir.

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, İlgili STK'lar

Aralık Sonu

Ulusal Ulaştırma Ana Planı hazırlık çalışmaları tamamlanacak ve uygulamasına başlanacaktır.

Tedbir 310. Hava Ulaşımı Genel Etüdü çalışmasına devam edilecektir.

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü (DHMI), Üniversiteler, TÖSHİD, Özel Havalimanı İşleticileri

Aralık Sonu

Proje ile kısa, orta ve uzun dönemli tahminler ve senaryolara göre hava ulaşımına yönelik sistem planlamasına başlanacaktır.

Tedbir 311. Türkiye Uzay Ajansı kurulacaktır.

Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Genel Kurmay Başkanlığı, Maliye Bakanlığı, Milli Savunma Bakanlığı

Aralık Sonu

Türkiye Uzay Ajansının kurulmasına dair mevzuat hazırlıkları tamamlanacaktır.

Trafik güvenliğinin en üst seviyede tesis edilebilmesi için denetim hizmetleri; araç tescil ve sürücü belgelendirme gibi idari faaliyetlerden ayrıştırılacak ve söz konusu faaliyetler için müstakil birimler kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.840)

Tedbir 312. Karayolu trafik güvenliğini sağlamakla görevli trafik denetim birimlerinin kapasitesi ve eğitim altyapısı geliştirilecektir.

İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü

Aralık Sonu

Trafik güvenliğini sağlamakla görevli 10.000 personele hizmet içi eğitim verilecek, Eskişehir'de Sürüş Teknikleri Eğitim Pisti ile uygulamalı eğitim alanı faaliyete geçirilecektir.

Karayolu Trafik Güvenliği Stratejisi ve Eylem Planında yer alan trafik kazası nedeniyle meydana gelen ölümlerin yüzde 50 oranında azaltılması hedefi doğrultusunda Trafik Elektronik Denetim Sistemlerinin kullanımı Akıllı Ulaşım Sistemleriyle entegre bir şekilde yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.841)

Tedbir 313. Trafik denetimlerinin sayısı ve etkinliği artırılacaktır.

İçişleri Bakanlığı (S), Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Mahalli İdareler

Aralık Sonu

122 milyon trafik denetimi yapılacak, 286 adet araç satın alınacaktır.

Tedbir 314. Yol kullanıcıları trafik güvenliği konusunda bilinçlendirilecektir.

İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, RTÜK, İlgili STK'lar

Aralık Sonu

Trafik güvenliği konusunda 300 eğitici ve 600 bin öğrenciyeye eğitim verilecek, 2 adet kamu spotu ile 1,5 milyon afiş ve broşür hazırlanacaktır.

Tedbir 315. Kaza kara noktası ile sinyalize kavşak iyileştirilmesi çalışmalarına devam edilecek; bölünmüş

İçişleri Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı,

Aralık Sonu

Trafik güvenliği çalışmaları kapsamında 100 kaza kara noktası ile 100 sinyalize kavşak iyileştirilecek, 4.500 noktada ulaşım etütleri yapılacak,

yollar başta olmak üzere otokorkuluk yapım ve onarımı ile yatay ve düşey işaretleme çalışmaları yürütülecektir.	Emniyet Genel Müdürlüğü, Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD Genel Müdürlüğü		bölünmüş yollar başta olmak üzere 3.150 km otokorkuluk yapımı ve onarımı gerçekleştirilecek, 31,8 milyon m ² yatay, 186,5 bin m ² düşey işaretleme yapılacaktır.
Hızlı tren ağı; Ankara merkez olmak üzere İstanbul-Ankara-Sivas, Ankara-Afyonkarahisar-İzmir, Ankara-Konya ve İstanbul-Eskişehir-Antalya koridorlarından oluşmaktadır. Plan dönemi sonuna kadar 393 km uzunluğundaki Ankara-Sivas ve 167 km uzunluğundaki Ankara (Polatlı)-Afyonkarahisar hızlı tren hatları işletmeye açılacaktır. (Kalkınma Planı p.842)			
Tedbir 316. Ankara merkez olmak üzere hızlı tren çekirdek ağı oluşturulacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, TCDD	Aralık Sonu	Ankara-Sivas ve Ankara-İzmir Yüksek Hızlı Tren Projelerinin yapım çalışmalarına devam edilecektir. Yerköy-Kayseri Yüksek Hızlı Tren Projesinin inşaat çalışmalarına başlanacaktır.
Türkiye'nin ihracat hedefine ulaşabilmesini teminen, yapılan planlamalar doğrultusunda doğru yer, zaman ve ölçekte liman kapasiteleri hayata geçirilecek, limanların demiryolu ve karayolu bağlantıları tamamlanacaktır. Çandarlı Konteyner Limanı tamamlanacak, Mersin Konteyner Limanı ve Filyos Limanının yapımına başlanacaktır. (Kalkınma Planı p.849)			
Tedbir 317. Limanların geri sahasında demiryolu aktarım terminaleri veya karada konteyner terminaleri kurularak, taşımacılıktan lojistik anlayışına geçilecek ve önemli yük merkezlerine demiryolu iltisak hatları yapılacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TOBB	Aralık Sonu	Lojistik merkezlerin inşaatına devam edilecek, Filyos ve Çandarlı Limanlarının demiryolu bağlantısı sağlanması için çalışmalara başlanacaktır. İltisak hattı yapımında özel sektör katılımına ilişkin bir model geliştirilecek ve öncelikli yük merkezlerine demiryolu iltisak hatları yapılacaktır.
Tedbir 318. Büyük ölçekli liman projeleri hayata geçirilecektir.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, İlgili Mahalli İdareler, İlgili Ticaret ve Sanayi Odaları, Deniz Ticaret Odaları, TÜRKLİM, UND, UTİKAD	Aralık Sonu	Çandarlı Limanı inşaat çalışmalarına başlanacak, Filyos Limanı altyapı inşaatı bitirilecek, Mersin Konteyner Limanı yapımı için gerekli çalışmalar tamamlanacaktır.
Liman yönetiminde dağınıklığın giderilmesini ve kamu tarafından belirlenecek politikaların her bir limanın ihtiyaçları da göz önüne alınarak uygulanmasını sağlayacak, Türkiye'ye uygun bir liman yönetim modeli hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.851)			
Tedbir 319. Liman yönetim modeli belirlenerek hayata geçirilecektir.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Rekabet Kurumu, ÖİB, İlgili Belediyeler, Deniz Ticaret Odaları, TÜRKLİM	Aralık Sonu	Kıyı yapıları ve liman yatırımlarında kurumlar arası koordinasyonu tesis edip bütüncül bir bakış açısı getirecek ve planlamada etkinliği artıracak bir liman yönetim modeli hayata geçirilecektir.

Dış ticaretteki gelişmelere paralel olarak gümrüklerin fiziki altyapısı iyileştirilecek, bilgi teknolojilerinin kullanımı ve tek pencere uygulaması yaygınlaştırılacak, gümrük işlemleri hızlandırılacak ve etkinleştirilecektir. İkili gümrük anlaşmaları ile gümrük işlemleri azaltılacak, tek durakta kontrol-ortak kapı kullanımı projeleri tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.852)

Tedbir 320. Kaçakçılıkla mücadelede idari ve teknik kapasite güçlendirilerek denetimler etkinleştirilecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı	Aralık Sonu	Araç ve konteyner tarama sistemleri, devriye botları, bagaj tarama cihazları ve diğer teknik cihazlar ile dedektör köpekler temin edilecektir.
Tedbir 321. Yeni Gümrük İdareleri ve tesisleri faaliyete geçirilecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı	Aralık Sonu	Yatırım Programında yer alan hizmet binası, ambar ve laboratuvar yapımına devam edilecek, Fırat Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü ve Orta Karadeniz Gümrük ve Ticaret Bölge Müdürlüğü hizmet binaları ile Kapıköy Sınır Kapısının inşaatı tamamlanacaktır.
Tedbir 322. Gümrük idaresince limanlarda yürütülen takip ve kontrol işlemleri hızlandırılacak ve bu işlemlerin etkinliği artırılacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Liman İşletmeleri	Aralık Sonu	Konteyner ve Liman Takip Sistemi (KLTS) ile Türkiye genelinde limanlardaki bütün gümrük işlemlerinin elektronik ortamda yürütülmesi sağlanacaktır. Ayrıca ilgili kurumların sistemlerinin Liman Tek Pencere Sistemi programına entegrasyonu tamamlanarak pilot uygulama yapılacak ve uygulama devreye alınacaktır.
Tedbir 323. Kara sınır kapılarında Tek Durakta Kontrol uygulamasına geçilecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	Aralık Sonu	Tek Durakta Kontrol uygulamasına uygun olarak projelendirilen ve inşaat çalışmaları devam eden Sarp, Kapıköy ve Hamzabeyli Gümrük Kapılarının inşası tamamlanacak, Gürbulak, İpsala ve Habur Gümrük Kapıları Tek Durakta Kontrol uygulamasına uygun olarak projelendirilecektir. Ayrıca, kara sınır kapılarında kredi/banka kartı ile tahsilat projesinde pilot uygulamaya geçilecektir.
Tedbir 324. Gümrük ve Ticaret Bilgi Portalı oluşturulacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Ticaret erbabının ve yolcuların gümrük işlemleri hakkında mevzuat, prosedürler, işlemler, belgeler ve ücretlerle ilgili bilgilere kolayca erişebilecekleri bir internet sitesi oluşturulacaktır.

Tedbir 325. 4458 Sayılı Gümrük Kanununun güncellenmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Gümrük Kanununun uygulanmasında karşılaşılan sorunları gidermek ve Birlik Gümrük Koduna uyum sağlamak amacıyla yeni bir Gümrük Kanunu taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 326. Gümrük işlemleri için gereken ücret ve belgeler ile bunlarla ilgili prosedürler hakkında envanter çalışması yapılacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Çeşitli kurum ve kuruluşlarca gümrük işlemlerinin yapılması için istenen ücret ve belgeler hakkında ayrıntılı bir envanter raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 327. Transit rejimindeki taşıma süreleri ile bürokrasi ve işlem maliyetleri azaltılacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S)	Aralık Sonu	İhracat eşyasının transitinde İhracat Refekat Belgesi kullanımı ile transit rejiminde farklı taşıma şekillerine ilişkin basitleştirmeler hayata geçirilecektir.
Tedbir 328. Tek Pencere Sistemi Uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Piyasa Gözetimi ve Denetimi Projesinin Tek Pencere Sistemi ile entegrasyonu sağlanarak ithal ürünlerde çeşitli kurumlarca yapılan piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinin izlenebilirliği ve kontrollerin etkinliği artırılabilecektir.
Tedbir 329. Kara Sınır Kapıları Master Planı Pilot Projesi tamamlanacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Pilot ülke belirlendikten sonra müzakereler yapılarak çalışmalar başlatılacak ve yılsonuna kadar tamamlanacaktır.

Posta piyasasının serbestleştirilmesi sürecinde etkin düzenleme ve denetim yoluyla posta sektöründe rekabetçi bir piyasa oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.853)

Tedbir 330. Posta sektöründe evrensel hizmet yükümlüsüne tahsis edilecek tekel alanının büyüklüğü belirlenecektir.	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), BTK	Aralık Sonu	Posta sektöründeki tekel alanının büyüklüğünü belirleyen BKK hazırlanacaktır.
---	---	-------------	---

Taşımacılıktan Lojistiğe Dönüşüm Programı

Tedbir 331. Mevcut karayolu ağının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında 249 km'si otoyol (YİD dâhil) olmak üzere toplam 1.633 km bölünmüş yol yapılacaktır.	Ulaştırma Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü	Aralık Sonu	Trafik yoğunluğunun yüksek olduğu kesimlerde trafik güvenliğinin artırılması ve taşıma sürelerinin kısaltılması amacıyla 249 km'si otoyol (YİD dâhil) olmak üzere toplam 1.633 km bölünmüş yol yapılacaktır.
---	---	-------------	--

<p>Tedbir 332. Demiryolu taşımacılığında etkin rekabet ortamının tesis edilebilmesi amacıyla ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanarak hayata geçirilecektir.</p>	<p>Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Demiryolu altyapı işletmeciliği, tren işletmeciliği ve taşımacılığıyla ilgili idari, mali, teknik, personel vb. hususları düzenleyecek yönetmelikler tamamlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 333. Toplam 1.800 km BSK yapımı ve yenilenmesi gerçekleştirilecektir.</p>	<p>Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ortalama günlük ağır taşıt trafiği 1.000 aracın üzerinde olan güzergâhlarda toplam 1.800 km BSK yapımı, onarım ve yenilenmesi yapılacaktır.</p>

2.2.2.19. Ticaret Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Gelişen ekonomiye, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak ticaret sektörü yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. Turizm potansiyeli yanında alışveriş ve moda merkezlerinin artması yurt içi ticareti olumlu yönde etkilemektedir. 2005-2016 döneminde toptan ve perakende ticaret sektöründe toplam 7,3 Milyar ABD doları, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 750 Milyon ABD doları uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamaları modern ticaret yapılanmalarını da beraberinde getirmektedir.

2016 yılında GSYH yüzde 3,2 büyürken; toptan ve perakende ticaret yüzde 2,5 büyümüş, konaklama ve yiyecek hizmetleri ise, son yıllarda turizm sektöründeki daralmaya paralel olarak yüzde 6,5 gerilemiştir. 2016 yılında; toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 11,4, konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,6 olmuştur. Haziran 2017 itibarıyla toptan ve perakende ticarete 4 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,5 milyon kişi istihdam edilmiştir. Toplam istihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 14,3 konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 5,4'dür.

Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektörü, gelişmiş ülkelerin ekonomileri içinde de önemli pay almaktadır. 2015 yılında sektörün GSYH payları Almanya'da yüzde 9,8, Birleşik Krallık'ta yüzde 10,9, İtalya'da yüzde 11,3 ve Fransa'da yüzde 10 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde istihdam edilenlerin toplam içindeki payı; Almanya'da yüzde 13,7, Birleşik Krallık'ta yüzde 15,2, İtalya'da yüzde 14,8 ve Fransa'da yüzde 13,1'dir.

Toptan ve perakende ticaretin uzun dönemde toplam içindeki payının giderek azaldığı görülmektedir. 2015 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı; girişim sayısında yüzde 33,6, ciroda yüzde 37,6 olmuştur. 2005 yılında bu paylar sırasıyla yüzde 39,7 ve yüzde 46,5 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 57- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)					Ciro (Milyar TL)				
	2005	2010	2013	2014	2015	2005	2010	2013	2014	2015
Toptan Ticaret	199	165	196	200	211	349	514	785	887	1 008
Perakende Ticaret	751	656	738	705	692	206	278	435	440	465
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	2 393	2 322	2 695	2 677	2 690	1 193	1 926	3 148	3 500	3 913
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	39,7	35,4	34,7	33,8	33,6	46,5	41,1	38,8	37,9	37,6

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (Nace Rev 2)

Ticarette verimlilik, hijyen ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki tüketici baskısı, bu sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesimi yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, franchising (İsim Hakkı Devri) sistemine katılmakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir. Alışveriş merkezleri (AVM) organize perakendeciliğin gelişmesindeki önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. 2017 yılı itibarıyla AVM'lerin toplam kiralanabilir alanları 11,6 milyon m²'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 58- AVM Sayısı ve Kiralanabilir Alanları

	2005	2012	2013	2014	2015	2016	2017 (1)
AVM Sayısı	88	296	323	340	362	379	388
Toplam Kiralanabilir Alan (milyon m ²)	2,2	8,3	9,2	9,8	10,6	11,2	11,6

Kaynak: AVM Yatırımcıları Derneği

(1) Ocak-Eylül dönemi verileridir.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak, bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. Bunun yanında kurumsal markalar; kafe, restoran, pastanecilik alanlarında şubeler açarak büyümektedirler. 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 33,9 ve yüzde 44,8 olmuştur. 2016 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 32,2 ve yüzde 46,1 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 59- Toptan ve Perakende Ticarete Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

		2014	2015	2016	2016 (2)	2017 (2)	
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	Kurulan	Tüzel Kişi	16 807	18 564	18 656	12 716	14 288
		Gerçek Kişi	32 981	16 084	13 824	8 982	10 789
	Kapanan	Tüzel Kişi	5 319	4 556	3 616	2 329	2 771
		Gerçek Kişi	11311	8 904	8 808	5689	5 706
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Payı (Yüzde)	Kurulan	Tüzel Kişi	28,6	27,5	29,3	28,3	29,3
		Gerçek Kişi	48,6	34,2	32,9	32,2	33,9
	Kapanan	Tüzel Kişi	33,6	33,3	32,8	32,1	30,8
		Gerçek Kişi	48,7	46,7	44,9	46,1	44,8

Kaynak: TOBB, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri

(1) Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı dâhildir.

(2) Ocak-Ağustos dönemi

Ticaret hizmetlerinde genel olarak rekabetçi bir piyasa yapısı bulunmaktadır. 2015 yılına ait sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaşma verilerine göre, toptan ve perakende ticaret sektöründeki sınıfların yüzde 65,9'unda düşük, yüzde 20,9'unda orta derece yoğunlaşma olduğu tespit edilmiştir.

İletişimde teknolojik yeniliklerin ve sektörde kurumsal firmaların öne çıkması ile birlikte e-ticaret hacminde son yıllarda giderek artan bir eğilim görülmektedir. Ülkemizde gerçekleşen elektronik ticaret hacmi son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir. İnternette gerçekleşen kartlı ödemeler tutarı 2011 yılında 18,7 milyar TL iken, 2016 yılında 68,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2017 yılı Ocak-Haziran döneminde söz konusu tutar 44,4 milyar TL seviyesindedir. 2011 yılında yüzde 8,4 olan ülkemizde internette alışveriş yapanların oranının 2017 yılında yüzde 24,9'a ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 60- İnternette Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	2011	2012	2013	2014	2015	2016
İşlem Adedi (milyon)	102,3	133	168,1	190,5	227,2	264
İşlem Tutarı (milyar TL)	18,7	25,2	34,6	41,9	55,4	68,4

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi

(1) Bilet ve poliçe ödemeleri gibi internette kartla yapılan tüm ödemeler dâhildir.

Tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı; yıllar itibarıyla artış göstermiş, 2014 yılında 5,4 milyona kadar yükselmiştir. 2016 yılında ise başvuru sayısı 1,4 milyona gerilemiştir.

TABLO II: 61- Tüketici Hakem Heyetlerine Yapılan Başvuru Sayısı

	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Toplam Başvuru Sayısı	165 218	446 054	833 854	5 445 308	3 118 842	1 408 204

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı

Tasarım, markalaşma ve kurumsallaşma, bilgi ve teknoloji ticaret hizmetlerinde rekabet gücünü artıran temel faktörler olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası gelişmiş pazarlara açılmada; ulaştırma, gümrükleme, depolama, etiketleme, ödeme sistemleri, tüketici hakları gibi temel konularda uluslararası uygulamaların takip edilerek iç pazara dayarlanması önem arz etmektedir.

Genel ekonomik istikrar, sağlıklı ve güvenilir bir tüketim yapısı açısından, ticaret hizmetleri sektöründe verimlilik, hijyen ve kalite konularında iyileşmeler beklenmektedir.

Tüketicilerin, ürünlerin fiyat ve kalitesi hakkında kolay bilgiye ulaşabilmesi, tedarik zincirinin daha sağlıklı ve verimli işlemesi, çalışma ortamının iyileştirilmesi, yenilikçi uygulamaların artması ile daha rekabetçi ve sürdürülebilir bir ticari ortam sağlanabilecektir.

Ticaret potansiyelinin tam olarak kullanılabilmesi için lojistik, bilgi ve iletişim teknolojileri altyapısı dâhil fiziki altyapının iyileştirilmesi önem arz etmektedir. Lojistik merkezlerin kamu yerine özel işletmeciler tarafından modern işletmecilik prensipleri çerçevesinde yönetilmesiyle ticaret hızlandırılacaktır.

Dağıtım sisteminin küresel değer zincirindeki gelişmelere uyum sağlaması gerekmektedir. Dijital altyapının gelişmesi ve kolaylıkla kullanılabilmesi ticarete önemli bir dönüşüm baskısı yaratmaktadır. Bu konudaki gelişmeleri destekleyen ve tüketicinin korunmasına yönelik ulusal ve uluslararası düzenlemeler öne çıkmaktadır.

Şehirleşmeye bağlı olarak toplu yemek organizasyonları ve ev dışı tüketim alanlarında önemli gelişme potansiyeli ortaya çıkmaktadır. Ancak, ülkemizde bu alanlarda pazar henüz yeterince olgunlaşmamıştır. Büyük firmaların pazara girmesi, standartların yüksek tutulması, markalaşma, hijyen ve kaliteye önem verilmesiyle önümüzdeki yıllarda gelişmenin hızlanarak kapasitenin artması beklenmektedir. İlave olarak tarımsal üretimin de bu kesimi desteklemesi önemli bir husus olarak öne çıkmaktadır.

27/12/2016 tarihli ve 2016/9666 sayılı Kararnameyle esnaf ve sanatkarların finansman ihtiyaçlarının uygun koşullarda karşılanması amacıyla banka kredilerinde faiz indirimleri sağlanmıştır.

27/12/2016 tarihli mükerrer Resmi Gazetede Türk Gıda Kodeksi Gıda Etiketleme ve Tüketicileri Bilgilendirme Yönetmeliği yayımlanmıştır. Daha sonra bununla ilgili kılavuz çıkarılmıştır. Bu düzenlemeler, gıdaların etiketinde, tanıtımında, sunumunda ve reklâmında kullanılan terimler ve ifadeler ile ilgili olarak; tüketicilerin doğru bilgilendirilmesini sağlamak ve yanıltılmasını önlemek, gıdaların etiketlenmesi, sunumu, tanıtımı ve reklâmında yer alan yazılı ve görsel bilgilerin, kullanılan terimlerin ve ifadelerin kullanım koşulları konusunda gıda işletmecilerine yardımcı olmak ve resmi kontroller sırasında yapılacak değerlendirmelerde uygulama birlikteliği sağlamak amacıyla çıkarılmıştır.

27/12/2016 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2016/30 sayılı Başbakanlık Genelgesinde yeniden yapılandırılan Gıda ve Tarımsal Ürün Piyasaları İzleme ve Değerlendirme Komitesinin, fiyat istikrarını desteklemek ve enflasyonda öngörülebilirliği artırmak için piyasaya arz edilen gıda ve tarımsal ürünlerin üretiminden tüketimine kadarki piyasa faaliyetlerini izleyip değerlendirerek bu konuda tedbir ve politikalar önereceği düzenlenmektedir.

31/12/2016 tarihli mükerrer Resmi Gazetede, Ticari İşlemlerde Rehin Hakkının Kurulması ve Temerrüt Sonrası Hakların Kullanılması Hakkında Yönetmelik ile Ticari İşlemlerde Taşınır Varlıkların Değer Tespiti Hakkında Yönetmelik yayımlanmıştır.

6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu 10/01/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Kanunda marka, coğrafi işaret, tasarım, patent, faydalı model ile geleneksel ürün adlarına ilişkin başvurular, tescil ve tescil sonrası işlemleri ve bu hakların ihlaline dair hukuki ve cezai yaptırımlar düzenlenmiştir. Söz konusu düzenleme pazarda taklit ürünler yerine gerçek marka ve tasarımların dolaşması, tüketici güveninin sağlanması bakımından önem arz etmektedir.

31/01/2017 tarihli ve 2017/9759 sayılı Kararnameyle mobilya, beyaz eşya, hafif deniz araçları ve konut satışlarında, ticaretin canlandırılması için süreli vergi indirimlerine gidilmiştir.

Türkiye'de elektronik ticaretin düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik 6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun 05/11/2014 tarihli Resmi Gazetede

yayımlanarak 01/05/2015 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun çerçevesinde hazırlanan Ticari İletişim ve Ticari Elektronik İletiler Hakkında Yönetmelik ile Elektronik Ticarette Hizmet Sağlayıcı ve Aracı Hizmet Sağlayıcılar Hakkında Yönetmelik de Resmi Gazetede yayımlanarak 2015 yılı içerisinde yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Kanun ve Yönetmelikler kapsamında Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından hazırlanan Elektronik Ticarete Güven Damgası Hakkında Tebliğ 06/06/2017 tarihli Resmi Gazetede, Elektronik Ticaret Bilgi Sistemi ve Bildirim Yükümlülükleri Hakkında Tebliğ ise 11/08/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu tebliğlerin yürürlüğe girmesinin ardından, e-ticarette güven damgası sistemi ile izleme ve değerlendirme sisteminin uygulanmasına yönelik diğer idari ve teknik tedbirlerin hayata geçirilmesi planlanmaktadır.

Perakende ticaret ve elektronik ticaret ile ilgili ikincil mevzuat çalışmaları 2018 yılında da sürdürülecektir.

b) Amaç ve Hedefler

Ticaret faaliyetlerinde yüksek katma değerli hizmet üretiminin ve verimlilik artışının sağlanması, teknoloji kullanımı ve yeniliğin özendirilerek hizmet kalitesinin artırılması, rekabetin ve tüketicinin korunması ile sektör içi kesimler arasında dengeli gelişmeyi sağlayan, etkin ve kesintisiz bir ticari ortamın tesis edilmesi temel amaçtır.

Tüketicilerin ürünlerin fiyat ve kalitesi hakkında kolay bilgiye ulaşabilmesi, tedarik zincirinin daha sağlıklı ve verimli işlemesi, çalışma ortamının iyileştirilmesi, yenilikçi uygulamaların geliştirilmesi ile daha rekabetçi, çevreye duyarlı ve sürdürülebilir bir ticari ortam hedeflenmektedir.

Büyümeyi destekleyen canlı bir iç ticaret ortamının sağlanmasının yanında, kalite odaklı, yenilikçi yaklaşım ve uygulamalarla, ülkemizin ticaretin en kolay ve güvenli yapıldığı, dünyanın önemli ticaret merkezlerinden biri haline gelmesi hedeflenmektedir.

Alışveriş turizminde ülke potansiyeli değerlendirilecek, moda ve alışveriş merkezleri geliştirilecektir.

Ticari faaliyetlerin sağlık, hijyen, kalite, verimlilik ve çevreye etkileri açısından piyasada tüketici güvenini sağlaması hedeflenmektedir. Ticareti kolaylaştırmaya ve güven ortamını tesis etmeye yönelik uygulamalar sürdürülecektir.

Ticaret hizmetleri alanında ihtiyaç halinde yeni düzenlemelere gidilmesi, piyasa gözetim ve denetiminin daha etkili ve koordineli bir biçimde planlanması ve uygulanması sağlanacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektörüne yönelik düzenlemelerde, sektörün girdi ve çıktı tarafı göz önüne alınarak, tarım ve imalat sanayii sektörleri ile tüketiciler üzerindeki etkileri çok yönlü olarak analiz edilecek ve piyasa işleyişinde ortaya çıkabilecek aksaklıklar giderilecektir. (Kalkınma Planı p.861)			
Tedbir 334. 6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun ikincil mevzuatı hazırlanacaktır.	Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	Aralık Sonu	Taşınmaz Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Yönetmelik çalışmaları tamamlanacaktır.

<p>Tedbir 335. Perakende Bilgi Sisteminin (PERBİS) yazılım işlemleri gerçekleştirilecek ve PERBİS Yönetmeliği hazırlanacaktır.</p>	<p>Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>PERBİS'in uygulanmasına yönelik Yönetmelik çalışmaları tamamlanacaktır. PERBİS'in yazılım işlemlerini gerçekleştirmek ve entegrasyon çalışmalarını yürütmek üzere hizmet satın alınacaktır.</p>
<p>Ticaret hizmetlerinde markalaşma ve kurumsallaşma kapasitesinin geliştirilmesi yoluyla işletmelerin özellikle yeni gelişen çevre ülke pazarlarına daha fazla açılması sağlanacaktır. Girişimcilerin yurt dışı pazarlara açılması amacıyla elektronik ticaret hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.863)</p>			
<p>Tedbir 336. Elektronik ticaret yapan işletmelerin ulaşılabilir olması ve e- ticaret verilerinin sağlıklı bir şekilde takip edilmesine yönelik idari ve teknik tedbirler alınacaktır.</p>	<p>Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gelir İdaresi Başkanlığı ile Gümrük ve Ticaret Bakanlığı arasında veri paylaşımına ilişkin protokol imzalanacaktır. Tebliğde yer alan bankalar, elektronik ticaret altyapı sağlayıcıları ve kargo işletmecileri gibi aktörlerle veri paylaşımı ve istatistiklerin oluşturulması için yöntem çalışmaları yürütülecektir. Elektronik Ticaret Bilgi Sisteminin (ETBİS) kurulması ile e-ticaret faaliyetinde bulunan gerçek ve tüzel kişi sayısı ile elektronik ticaret hacmi gibi istatistikler Bakanlık internet adresinden yayımlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 337. Elektronik ticarete Güven Damgası Sistemi hayata geçirilecektir.</p>	<p>Gümrük ve Ticaret Bakanlığı (S), STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>6563 sayılı Elektronik Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda değişiklik yapılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. GDS'nin yetkilendirilmesine yönelik protokol düzenlenecektir. GDS'nin tanıtılmasına yönelik faaliyetler yürütülecektir.</p>

2.2.2.20. Turizm

a) Mevcut Durum

Uluslararası turizm hareketlerinde son yıllarda yaşanan artış devam etmektedir. Dünyadaki turist sayısı 2016 yılında bir önceki yıla göre yüzde 3,9 artarak 1,2 milyar kişiye ulaşmıştır. 2015 yılında ABD dolarının diğer para birimleri karşısında değer kazanması birçok ülkenin ABD doları cinsinden hesaplanan turizm gelirinde düşüş olarak kendini göstermiş, ancak enflasyon ve döviz kuru değişimleri dikkate alınarak hesaplandığında uluslararası turizm gelirleri bir önceki yıla göre sabit fiyatlarla yüzde 4,4 artış göstermiştir. 2016 yılında ise uluslararası turizm gelirleri reel anlamda yüzde 2,6 artışla 1,22 trilyon ABD doları olmuştur.

2014 yılında zirve noktasına ulaşan ülkemiz turizm sektöründe yakın coğrafyamızdaki gelişmeler, terör olayları ve göçmen krizi nedenlerinden dolayı 2015 yılında başlayan düşüş ve dalgalanmalar devam etmektedir. Söz konusu gelişmelerin yanı sıra başlıca kaynak pazarlarımızdan olan ülkeler ile ilişkilerde yaşanan sorunlar da dönemsel olarak turizm sektörümüzü etkilemiştir. Ülkemiz 2011-2015 döneminde turist girişleri açısından dünyada 6'ncı sırada iken 2016 yılında 10'uncu sıraya gerilemiş, turist sayısı da yüzde 23,3 azalarak 30,3 milyon olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde turizm gelirlerinde 12'nci sırada yer alan ülkemiz 2016 yılında 17'nciye gerilerken turizm sektöründen elde edilen gelir 2015 yılına

göre yüzde 29,7 azalmış ve 22,1 milyar ABD dolarına düşmüştür. Turist girişleri açısından ülkemiz uluslararası turizm pazarından yüzde 2,5, Avrupa turizm pazarından yüzde 4,9 pay almıştır. Turizm gelirlerinde ise bu pay sırasıyla yüzde 1,5 ve yüzde 4,2 olarak gerçekleşmiştir.

Ülkemizde yabancı ziyaretçi başına ortalama harcama 2005-2015 döneminde 670-775 ABD doları aralığında yukarı veya aşağı yönlü değişim göstermiş iken, 2016 yılında 633 ABD dolarına gerilemiştir. Yurt dışında ikamet eden vatandaşlardan elde edilen ortalama gelir 2005-2014 döneminde 1.100 ABD dolarının üstünde seyrederken 2015 ve 2016 yıllarında vatandaş ziyaretçi başına ortalama harcama sırasıyla 970 ve 978 ABD doları olmuştur.

2016 yılında ülkemize gelen 25,3 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 44,2'si OECD, yüzde 22,4'ü BDT ülkelerindedir. Ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülke sıralamasında Almanya yüzde 15,3 ile birinci, Gürcistan yüzde 8,7 ile ikinci, İngiltere ise yüzde 6,8 ile üçüncü sırada bulunmaktadır. 2015 yılında ikinci kaynak pazarımız durumundaki Rusya Federasyonunun payı Türkiye'ye seyahat yasağı sonrası 2016 yılında yüzde 3,4'te kalmıştır. En çok ziyaretçi gönderen ülkeler arasında Almanya ve İngiltere 2015 yılına oldukça yakın oranlarla aynı sırada yer almış olmakla beraber her ikisinden de gelen ziyaretçi sayısı 2016 yılında düşmüş, Gürcistan ise geçen seneye göre 294 bin ziyaretçi artışı ile ikinci sıraya yükselmiştir.

TABLO II: 62- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2005	2013	2014	2015	2016	2017(4)
DÜNYA						
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	809	1 088	1 138	1 189	1 235	1 278
Yıllık Değişim (Yüzde)	-	4,6	4,6	4,5	3,9	3,5
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	701	1 241	1 252	1 196	1 220	1 255
Yıllık Değişim (Yüzde)	-	7,3	0,9	-4,5	2,0	2,9
TÜRKİYE						
Turist Sayısı (1) (Milyon Kişi)	24,2	37,8	39,8	39,5	30,3	37,4
Yıllık Değişim (Yüzde)	-	5,9	5,3	-0,8	-23,3	23,4
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (1) (Milyon Kişi)	21,1	34,9	36,8	36,2	25,3	31,4
Yıllık Değişim (Yüzde)	-	9,8	5,5	-1,6	-30,1	24,1
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	20,3	32,3	34,3	31,5	22,1	25,1
Yıllık Değişim (Yüzde)	-	11,4	6,2	-8,3	-29,7	13
Yabancı Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (2) (ABD Doları)	766	749	775	715	633	610
Vatandaş Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (3) (ABD Doları)	1 214	1 252	1 130	970	978	945

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Yabancı ziyaretçi sayısı, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımayan, sınır kapılarından ülkemize giriş yapan ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri yansıtmaktadır. Turist sayısı ise, yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti pasaportlu ziyaretçi sayısı toplamından gününbirliklerinin (Türkiye'de 24 saatten az kalan) çıkarılmasıyla elde edilmektedir.

(2) Çıkış yapan yabancı ziyaretçilerden kişi başına elde edilen ortalama gelirdir.

(3) Çıkış yapan ve yurt dışında ikamet eden Türk vatandaşı ziyaretçilerden kişi başına elde edilen ortalama gelirdir.

(4) Gerçekleşme Tahmini

2016 yılı itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli 3.641 tesiste 900 bin, belediye belgeli 9.186 tesiste 497 bin yatak bulunmaktadır. Sektörde faaliyet gösteren seyahat acentesi sayısı ise 9.162'dir.

2017 yılında dünyadaki turist sayısının yüzde 3,5'lik artışla 1,28 milyar kişi, turizm harcamalarının ise yüzde 2,9'luk artışla 1,3 trilyon ABD doları şeklinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2017 yılında ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 31,4 milyon kişi ve turizm gelirlerinin 25,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşeceği, Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli yatak sayısının 954 bin, belediye belgeli yatak sayısının ise 496 bin olacağı, yatırım aşamasındaki 253 bin yatakla birlikte toplam yatak kapasitesinin 1,7 milyonu aşacağı öngörülmektedir.

Rusya'dan gelen ziyaretçi sayısındaki azalış 2016 yılının Ocak-Ağustos döneminde önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 87,9 olarak gerçekleşmiştir. Yaşanan siyasi belirsizliğin ardından Türkiye ile tarifersiz (charter) uçuşlara getirilen yasak 2016 yılı Eylül ayı itibarıyla kaldırılmıştır. Söz konusu gelişmenin turizm sektörüne olumlu etkileri 2017 yılında görülmüştür. Nitekim iki ülke arasındaki siyasi sorunların da çözülmesi ile beraber 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülke sıralamasında Rusya ilk sırada yer almıştır.

31/12/2016 tarihli ve 2016/9619 sayılı BKK'yla 2017 yılında destek verilecek havalimanları sayısı 12'ye çıkarılmış, tarifeli ve tarifersiz tüm uçuşlar kapsamış, ayrıca yıl boyunca 200 ve daha fazla koltuk sayısına sahip uçaklarla yapılan tarifersiz uçak seferlerinde en az 150 yolcu getiren acentelere 6.000 ABD doları destek tutarı yüzde 30 artırılarak uygulanmıştır.

Benzer bir destek 2017 yılının son çeyreğinde kruvaziyer gemiler için de uygulanmaya başlanmıştır. 26/09/2017 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2017/10696 sayılı BKK'yla 2017 yılı sonuna kadar ülkemizde kruvaziyer hizmeti verilen limanlara 750 ve daha fazla yolcu kapasitesine sahip kruvaziyer gemi ile turist getiren A grubu seyahat acentelerine turist başına 30 ABD doları destek verilmesi düzenlenmiştir.

Ziyaretçi başına harcama istenilen düzeyde değildir ve son yıllarda düşüş eğilimindedir. Turizm sektöründeki rekabet avantajımız daha çok düşük fiyata dayalı olarak sürdürülmektedir. Turizm gelirlerinin artması için, yüksek harcama gücüne sahip hedef turist kitlesine de ulaşılması gerekmektedir. Bu kapsamda; dış pazarlarda değişen tüketici tercihleri dikkate alınarak daha fazla gelir getiren sağlık, kış, kruvaziyer, yat, golf ve kongre turizmi gibi turizm çeşitlerinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını iyileştirmek ve turizm gelirlerini artırmak amacıyla yeni turizm gelişim alanları yaratmak üzere varış noktası (destinasyon) yönetimine ağırlık verilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda; yereldeki turistik değerleri göz önüne alarak farklı turizm türlerini entegre eden, bu şekilde turist kalış süresini ve turizm gelirini artıran projelendirme çalışmalarına ihtiyaç bulunmaktadır.

Sektörde ürün ve hizmet kalitesinde üstünlük, turizm ürününün geliştirilmesi ve pazarlanmasında yaratıcı uygulamalar önem arz etmektedir. Hizmet kalitesiyle ilgili olarak turizm işgücü piyasası ile turizm eğitim sistemi arasındaki bağın güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında, uluslararası turizm pazarından alınan payın artırılabilmesi amacıyla tanıtım fonları tek çatı altında toplanmalı, ülke tanıtımının yanı sıra varış noktası bazında da tanıtım faaliyetleri sürdürülmelidir.

Turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı kıyı alanlarında, insan kaynaklı kullanımların etkileri, küresel iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşullarla birleşerek sürekli bir baskı yaratmaktadır. Bu alanlara yönelik planlama, yapılaşma ve denetim süreçlerinde, mevcut kanunlara dayalı olarak farklı kurumların yetkileri söz konusu olup yeni bir bütünlük kıyı alanları yönetimi modeli oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda, yat limanlarının planlama sürecinin hızlandırılması sektör açısından önem arz etmektedir.

Onuncu Kalkınma Planı Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı kapsamında 07/02/2015 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2015/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Sağlık Turizmi Koordinasyon Kurulu (SATURK) kurulmuş olup sağlık turizmine ilişkin çalışmalar Kurul koordinasyonunda devam etmektedir.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri devam etmektedir. Bu çerçevede, Eylül 2017 itibarıyla 404 adet tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiş olup uygulamada kısa sürede hızlı bir gelişme sağlanmıştır. Ayrıca, çevre yönetimine önem vererek Mavi Bayrak Uygulamasına dâhil olan 38 ülke arasında ülkemiz 2017 yılında plaj sıralamasında 454 ödüllü plaj ile üçüncü sırada yer almıştır.

b) Amaç ve Hedefler

Turizmde nitelikli işgücü, tesis ve hizmet kalitesiyle uluslararası bir marka haline gelmesi, daha üst gelir grubuna hitap edecek şekilde turizm ürün ve hizmetlerinin çeşitlendirilmesi ve iyileştirilmesi, turizm değer zincirinin her bileşeninde kalitenin artırılması ve sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde bölgesel kalkınmada öncü bir sektör haline gelmesi temel amaçtır.

Sektörde, doğal ve kültürel değerlerde koruma-kullanma dengesinin gözetilmesi ve nitelikten ödün vermeden sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

2018 yılında ülkemize gelecek yabancı ziyaretçi sayısının 36,1 milyon kişi, turizm gelirinin 28,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TABLO II: 63- Turizm Sektöründeki Gelişmeler

	2016	2017 (1)	2018 (2)	Yıllık Ortalama Artış (Yüzde)	
				2017	2018
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (Bin Kişi)	25 352	31 444	36 098	24,0	14,8
Turist Sayısı (Bin Kişi)	30 289	37 438	39 272	23,6	4,9
Turizm Geliri (Milyon ABD Doları)	22 107	25 109	28 323	13,6	12,8
Turizm Gideri (Milyon ABD Doları)	5 050	4 707	4 900	-6,8	4,1

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Sağlık turizmi başta olmak üzere, kongre turizmi, kış turizmi, kruvaziyer turizmi, golf turizmi ve kültür turizmine ilişkin altyapı eksiklikleri tamamlanarak pazarın çeşitlendirilmesi sağlanacak ve alternatif turizm türlerinin gelişimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.872)			
Tedbir 338. Turizm sektöründe dönüşümü sağlayacak bir stratejiye geçmek üzere ön çalışmalar başlatılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Yeni kaynak pazarlar oluşturmak ve turizm çeşitliliğini sağlamak üzere Turizm Şurası ve Turizm Özel İhtisas Komisyon Toplantıları sonuçlarına dayalı yol haritası belirlenecektir.
Tedbir 339. Farklı turizm türlerini açıklayıcı ve bu konuda yatırım yapmak isteyenleri yönlendirici çalışmalar yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	Farklı turizm türlerinin doğru anlaşılması amacıyla tanımlamaların yapıldığı ve hedeflenen turizm gelişimini sağlamak üzere yerine getirilmesi gereken şartları belirleyici dokümanlar ortaya konacaktır.
Tedbir 340. Turizm tesislerinin belgelendirilmesi süreci elektronik ortama taşınarak işlemlerde kolaylık ve verimlilik artışı sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Deniz Turizmi Birliği Derneği, TÜROB, TÜROFED	Aralık Sonu	İşletmelerin başvurularını elektronik ortamda yapabileceği, iş ve işlemlerin elektronik ortamda yürütüleceği bir bilgi sistemi hayata geçirilecektir.
Pazardaki ve müşteri profilindeki gelişmeler sürekli izlenerek dış tanıtım faaliyetleri etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.874)			
Tedbir 341. Muhtemel krizlerin turizm sektöründeki etkisini azaltmak için sektöre özgü risk ve kriz yönetimi geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Başbakanlık Yatırım Destek ve Tanıtım Ajansı, TÜROB, TÜROFED, Turizm Yatırımcıları Derneği	Aralık Sonu	Ülkenin yurt dışındaki imajını düzelterek çalışmalar yapılacak, olumsuz/çarpıtılan medya unsurlarının etkisini azaltacak risk ve kriz yönetimi mekanizması geliştirilecektir.
Sağlık Turizminin Geliştirilmesi Programı			
Tedbir 342. Sağlık turizminde örnek teşkil etmek üzere üç termal turizm merkezinde planlama ve altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Turizm Yatırımcıları Derneği, Valilikler	Aralık Sonu	İmar planı çalışmalarının yapılması, jeotermal su dağıtım hattı projelerinin oluşturulması ve altyapı çalışmalarının tamamlanması sağlanacaktır.

2.2.2.21. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

İnşaat sektörü, yüksek istihdam potansiyeli, çok sayıda sektörle ileri-geri bağlantıları ve ülkemizin artan alt ve üst yapı ihtiyacını karşılamada sağladığı katkılar bakımından ekonomimizin önemli sektörleri arasında yer almaktadır. Özellikle konut yapımı, sanayi tesisleri, kamu inşaat yatırımları ve kamu-özel işbirliği projeleri aracılığıyla yaratılan ekonomik canlılık ülkemize önemli faydalar sağlamaktadır.

İnşaat sektörü, yurt içi ve yurt dışındaki gelişmelere yüksek derecede hassasiyet gösteren bir yapıya sahiptir. Yurt dışında yaşanan gelişmeler, gerek uluslararası müteahhitlik hizmetleri pazarının dinamiklerini değiştirmesi, gerekse yurt içindeki makro değişkenler üzerindeki tesiri sebebiyle inşaat sektörünü etkilemektedir. Yurt içinde ise GSYH büyümesi, inşaat talebine ve dolayısıyla sektörel büyüme oranlarına doğrudan yansımaktadır. Bununla birlikte, inşaat sektörü, ekonominin daraldığı dönemlerde GSYH'dan daha hızlı küçülmekte, ekonomik büyüme dönemlerinde ise genellikle itici güç haline gelmektedir.

TABLO II: 64- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

	2014	2015	2016	2017
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	8,1	8,2	8,6	9,3 (1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	5,0	4,9	5,4	6,8 (2)
GSYH Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	5,2	6,1	3,2	5,1 (2)

Kaynak: TÜİK

(1) Nisan-Haziran dönemi

(2) Bir önceki yılın Nisan-Haziran dönemine göre

İç ve dış ekonomik gelişmelere duyarlılık arz eden yapı inşaat ve kullanım izinleri, gelişmelere paralel biçimde yıllar itibarıyla inişli-çıkışlı bir seyir izlemektedir. 2014 yılında yüzde 25,5 artış gösteren metrekare bazında yapı inşaat izinleri bir sonraki yıl yüzde 14,4 düşmüştür. Yapı inşaat izinleri 2016 yılında yüzde 8,1'lik oranla tekrar yükselişe geçmiş, 2017 yılının ilk yarısında da bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 16,3 artmıştır. Benzer şekilde, yapı kullanım izinleri de 2014 yılında yüzde 10,4 artarken, 2015 yılını yüzde 6,4'lük düşüşle tamamlamış, 2016 yılında tekrar yükselişe geçerek yüzde 5,5 artış kaydetmiştir. 2017 yılının ilk yarısında ise, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 8,7'lik bir artış görülmektedir.

TABLO II: 65- Yapı İnşaat ve Kullanım İzinleri

	2014	2015	2016	2016 (1)	2017 (1)
Yapı İnşaat İzni (Bin m ²)	220 654	188 935	204 208	106 474	123 778
Yüzde Değişim	25,5	-14,4	8,1	16,1	16,3
Yapı Kullanım İzni (Bin m ²)	152 869	143 075	151 013	70 029	76 106
Yüzde Değişim	10,4	-6,4	5,5	2,1	8,7

Kaynak: TÜİK

(1) Ocak-Haziran dönemi

TABLO II: 66- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2014	2015	2016	2016 (1)	2017 (1)
İstihdam (Bin Kişi)	1 912	1 914	1 987	1 956	2 006
İstihdam Artışı (Yüzde)	8,1	0,1	3,8	7,0	2,6
İstihdam Payı (Yüzde)	7,4	7,2	7,3	7,2	7,2

Kaynak: TÜİK

(1) Ocak-Haziran dönemi ortalama değerleri esas alınmıştır.

İnşaat sektörü istihdamında son on yıllık dönemde görülen artış eğilimi devam etmektedir. Nisan 2017'de 2,2 milyona yaklaşan sektör istihdamı, son on yılın en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Benzer şekilde, sektörün toplam istihdam içerisindeki payı da son on yılda artmış, 2006 yılında yüzde 6 iken 2016 yılında yüzde 7,3 olmuştur.

Sektör istihdamı, mevsimsel etkiler ve büyümenin değişken yapısı sebebiyle yıl içerisinde dalgalanmalar göstermektedir. Özellikle yaz ayları olmak üzere inşaat mevsiminde istihdam ciddi oranda artmakta, yaz ayları ile kış ayları arasında 400 bine yaklaşan istihdam farkları oluşabilmektedir. Yıllar itibarıyla ise, sektörün büyüme oranları ve diğer ekonomik gelişmelere bağlı olarak istihdam değişim oranları farklılaşmaktadır. Örneğin, 2014 yılında sektör istihdamı bir önceki yıla göre yüzde 8,1 artarken, 2015 yılında bu oran yüzde 0,1 olmuş, 2016 yılında artış oranı yüzde 3,8'e yükselmiştir. 2017 yılının ilk altı ayında ise istihdam artış oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,6 olarak gerçekleşmiştir.

İnşaat sektörü, yurt içinde yarattığı ekonomik canlılık, istihdam ve katma değer potansiyeline ilaveten, yurt dışı faaliyetleriyle önemli bir konuma sahiptir. Yurt dışında gerçekleştirilen müteahhitlik hizmetleri, iş hacmi, döviz girdisi, teknoloji transferi ve ilave istihdam bakımından ciddi katkılar sağlamaktadır. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde ilk taahhüdün alındığı 1972 yılından 2017 yılına kadar 118 ülkede yaklaşık 346 milyar ABD doları değerinde 9.000'in üzerinde proje üstlenilmiştir. 2002 yılında 4,5 milyar ABD doları olan toplam taahhüt tutarı 2012 ve 2013 yıllarında 30 milyar ABD dolarını aşmış, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında ise sırasıyla 26,8 milyar ABD doları, 23 milyar ABD doları ve 13 milyar ABD doları tutarında gerçekleşmiştir.

Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde, yüksek katma değerli alanlara geçiş hedefinin bir yansıması olarak kümülatif taahhüt tutarının yanında ortalama proje bedelleri de yükselmektedir. Taahhüt projelerinin ortalama tutarı 2002 yılında 21,7 milyon ABD doları iken, Ağustos 2017 itibarıyla 77 milyon ABD doları seviyesine ulaşmıştır.

Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke pazarlarında önemli bir konum elde edilmiştir. Ancak, yurt dışında alınan taahhütlerin genel olarak emek yoğun projelere yoğunlaştığı görülmektedir. Mevcut pazarlarda rekabet gücünü koruyarak artırmak, ayrıca gelişmiş ülke pazarlarında ve yüksek katma değerli alanlarda rekabet gücü kazanabilmek için stratejiler geliştirilmesi önem arz etmektedir. Bu amaca yönelik olarak, finansmana erişim ve uluslararası pazarlarda risk yönetimi konularında özellikle Türk Eximbank'ın çalışmaları devam etmektedir.

İnşaat sektöründe, yurt içi rekabet ortamının kalite ekseninde gerçekleştirilmesi ve talep niteliğinin yükseltilmesi ihtiyaçları geçerliliğini korumaktadır. Bu ihtiyaçların giderilmesinde kamu kesimi, sektörün başlıca aktörlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Toplam yatırımlar içerisinde önemli bir pay sahibi olan kamu inşaat yatırımlarında kalitenin ön planda tutularak talep niteliğinin yükseltilmesi, sektörün ihtiyaç duyduğu bu dönüşümde önemli bir potansiyel arz etmektedir.

Sektörün temel yapısal sorunları, yenilikçi bir ortamın oluşmasını engellemekte, teknik müşavirlik hizmetlerine verilen önemi azaltmakta ve piyasada çok sayıda küçük ölçekli, teknik birikimi sınırlı ve profesyonellik bakımından eksiklikleri bulunan yüklenicinin faaliyet göstermesinde zemin hazırlayarak sektörün gelişim ve katma değer potansiyelini sınırlandırmaktadır. 2015 yılı itibarıyla inşaat sektöründe yaklaşık 180 bin girişimci faaliyet göstermekte, piyasaya giriş-çıkışların ise diğer birçok sektöre göre daha hızlı olduğu görülmektedir. Sektörde 2017 yılı Ocak-Ağustos döneminde 17.735 şirket kurulmuş, 3.594 şirket kapanmıştır. Aynı dönemde piyasaya giriş çıkışlardaki hızıyla inşaat sektörü,

Türkiye’de kurulan şirketlerin yüzde 22’sini, kapanan şirketlerin de yüzde 16,6’sını teşkil etmiştir.

İnşaat sektörüne girdi veren sektörlerin başında teknik müşavirlik hizmetleri gelmektedir. Teknik müşavirlik, yarattığı yüksek katma değerle inşaat sektörünün imalat kalitesini artırmakta ve yatırımlardan istenen faydaların elde edilmesini temin etmektedir. Derin teknik bilgi ve uzmanlaşma gerektiren bu hizmetler, inşaat projelerinin ekonomik kullanım süreleri boyunca hizmet standartlarını doğrudan etkileyen kararlar içerdiğinden inşaat sektörü için kritik öneme sahiptir.

Bununla birlikte, ülkemizde teknik müşavirlik hizmetlerinden faydalanma konusunda özellikle talep yönlü eksikliklerin giderilmesi gerekmektedir. Miktar ve nitelik bakımından düşük olan talebin güçlendirilerek nitelikli hale getirilmesi ve teknik müşavirlik hizmetleri sektörünün desteklenmesi, inşaat sektörünün hizmet kalitesini ve katma değerini önemli oranda artıracaktır. Teknik müşavirlik hizmetlerinin potansiyelini harekete geçirmesi, Türk inşaat sektörünün uluslararası pazarlarda markalaşma yolunda rekabet gücüne katkı sağlanması bakımından da önem arz etmektedir.

İnşaat sektörünün iç piyasada karşılaştığı sorunların çözülerek sağlıklı bir iç piyasa ortamının oluşturulması, ayrıca yurt dışı piyasalarda rekabet gücünün artırılarak daha geniş pazarlarda yüksek katma değerli alanlara geçiş yapılabilmesi amacıyla, tüm üretim süreçlerinde teknik müşavirlik hizmetlerinden daha etkin biçimde faydalanılması, yapı denetim sisteminin iyileştirilmesi, yapı müteahhitiği hizmetlerinin alanında yetkin kişiler tarafından verilmesinin sağlanması, ara işgücünün ustalık seviyelerinin belgelendirilmesi, sektörde istihdam kalitesinin yükseltilmesi ve sürdürülebilir üretim sistemlerinin oluşturulması doğrultusunda tedbirler alınmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

İnşaat sektörünün üretim ve hizmet kalitesini uluslararası standartlara ulaştırarak, yenilikçi bir anlayışla arz ve talebin yüksek katma değerli ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması ve sektörde teknik müşavirlik hizmetlerinin etkinleştirilmesi temel amaçtır.

Yurt dışı müteahhitlek hizmetlerinde, küresel ölçekte altyapı ihtiyaçlarının karşılanması ile toplam taahhüt tutarı, kârlılık ve hizmet kalitesi bazında dünyada önde gelen ülkeler arasında yer alınması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu /İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Yerli teknik müşavirlik firmalarının inşaat sektörünün tüm üretim süreçlerinde ve kamu-özel işbirliği projeleri ile kentsel dönüşüm gibi alanlarda daha etkin faaliyet göstermeleri temin edilecektir. Ayrıca, teknik müşavirlik firmalarının yurt dışı faaliyetlerinin desteklenmesine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.886)			
Tedbir 343. Teknik müşavirlik firmalarının uluslararası pazarlarda güçlenmesi, yurtdışında üstlendikleri projelerin artırılması ve markalaşma süreçlerine katkı yapılmasına yönelik destek verilecektir.	Ekonomi Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank, Üniversiteler, İlgili Diğer Kurum, Kuruluş ve STK'lar	Aralık Sonu	Teknik müşavirlik firmalarına yurt dışında ofis açma; reklam, tanıtım ve pazarlama; fuar, seminer ve konferanslara katılım; yurt dışı eğitim, pazar araştırması, uluslararası yarışmalara katılım, mesleki sorumluluk sigortası, heyet programları ve sözleşme konularında destekler sağlanacaktır.

Yapı denetim sistemine yönelik mevzuat, sistem ve uygulamalar gözden geçirilerek iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.888)

Tedbir 344. Yapı denetim sisteminin, mevzuat değişiklikleri ve teknolojik gelişmelere uyum esnekliğini artıracak iyileştirmeler yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği, Türk Müşavir Mühendisler ve Mimarlar Birliği, Üniversiteler, Türkiye Müteahhitler Birliği, Türkiye İnşaat ve Sanayicileri İşveren Sendikası	Aralık Sonu	Ulusal Yapı Denetim Sisteminin günümüz ihtiyaçları gözeticiler, mevzuat değişiklikleri karşısında daha esnek, e-devlet prensipleri dâhilinde diğer kurum ve kuruluşlar ile entegre olarak veri alış-verişi yapabilen, mobil cihaz yazılımları ile saha denetimini ön planda tutan, inşaatlardan alınan beton numunelerinin izlenmesine imkân veren bir sistem dâhilinde yenilenmesine yönelik olarak pilot illerden sonra uygulamanın 81 ile yaygınlaştırılması sağlanacaktır.
--	---	-------------	--

İnşaat sektöründe işgücü niteliği yükseltilecek, iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.889)

Tedbir 345. İnşaat sektöründe yetki belgeli ara işgücü oranı yükseltilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu, İlgili diğer Kurum, Kuruluş ve STK'lar	Aralık Sonu	"Yapı Sektöründe Çalışan Meslek Erbablarının Mesleki Niteliklerinin Geliştirilmesi, Bilgilendirilmesi ve İşbirliği Protokolü" kapsamında eğitim faaliyetlerine devam edilecektir.
Tedbir 346. Yapı müteahhitliği hizmetlerinin yeterli yetkinliğe sahip kişiler tarafından verilmesinin sağlanmasına yönelik olarak yetki belgeli yapı müteahhidi sayısı artırılacak, şantiye şeflerinin izlenmesi ve kayıt altına alınması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı ve ilgili diğer kurum, kuruluş ve STK'lar	Aralık Sonu	"Yapı Müteahhitlerinin Kayıtları İle Şantiye Şefleri ve Yetki Belgeli Ustalar Hakkında Yönetmelik" kapsamında, yetkin bulunan kişilere yapı müteahhitliği yetki belgesi numarası verilerek kayıtlarının tutulmasına ve şantiye şeflerinin iş sayısı ve metrekare sınırlarının takibine devam edilecektir.

Kullanıcı odaklı, güvenli, çevreyle barışık, enerji verimli ve mimari estetiğe sahip yapıların üretimi için tasarım ve yapım standartları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.890)

Tedbir 347. Yapı Araştırma Merkezi kurulmasına yönelik hukuki ve kurumsal altyapı oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	Aralık Sonu	Yapı ile ilgili politika önerileri ve standart geliştirilmesi, yenilikçi ve sürdürülebilir tasarım, yapım teknikleri ve malzeme ekipmanlarının araştırılması ve geliştirilmesi ve kentsel dönüşüm de dâhil olmak üzere inşaat sektörünün üretim sürecine kanallanabileceği doğrultusunda yönlendirici ve destekleyici bir Yapı Araştırma Merkezi kurulmasına yönelik olarak hukuki altyapı hazırlanacak, organizasyonel yapı ve çalışma usulleri belirlenecektir.
--	---	-------------	---

Tedbir 348. Sürdürülebilir yapı ve yeşil bina uygulamaları için belgelendirme ve bilgilim altyapısı oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TSE, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Sürdürülebilir Yeşil Bina İle Sürdürülebilir Yerleşmelerin Belgelendirilmesine İlişkin Temel Değerlendirme Kılavuzu hazırlanacak ve Ulusal Yeşil Bina Bilgi Sistemi Yazılımı uygulamaya konulacaktır.
--	---	-------------	---

2.2.3. YAŞANABİLİR MEKÂNLAR, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.2.3.1. Bölgesel Gelişme ve Bölgesel Rekabet Edebilirlik

a) Mevcut durum

Onuncu Kalkınma Planı öncelikleri çerçevesinde yürürlüğe konan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ile ulusal ve bölgesel düzeyde bölgesel gelişmeye yönelik stratejiler belirlenmiştir. Üst ölçekli plan ve stratejilerde bölgesel ve sektörel politikalar arasında uyum önemli ölçüde sağlanmakla birlikte, bu uyumun bölge ve uygulama düzeyinde hayata geçirilmesine yönelik koordinasyon mekanizmalarının ve araçlarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölgesel gelişme politikası, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi amaçlarına yönelik olarak bölge ve kentlerin niteliğine göre farklılaştırma suretiyle uygulanmaktadır. Tüm bölgeler için kalkınma ajanslarının koordinasyonunda katılımcı süreçlerle bölge planları hazırlanmış, bölge kalkınma idarelerinin (BKİ) koordinasyonunda Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Konya Ovası Projesi (KOP) eylem planları yürürlüğe konulmuştur.

Görece düşük gelirli bölgelerde; ekonomik tabanın geliştirilmesine, özellikle sosyal ve altyapı hizmetleri bakımından fırsat eşitliği ile piyasalara ve gelişmiş kentlere bağlantıların güçlendirilmesine yönelik politikalara ağırlık verilmektedir. Bu kapsamda, bu bölgelerde gelir seviyesinin artırılması, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi, başta mahalli idareler olmak üzere kurumsal kapasitenin yükseltilmesi ve yerel potansiyeli harekete geçirecek girişimlerin desteklenmesi önemini korumaktadır.

GAP, DAP, DOKAP ve KOP eylem planları, kalkınma ajanslarının faaliyet ve destekleri, Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP), Cazibe Merkezleri Programı (CMP) ve bölgesel rekabet edebilirliğin geliştirilmesine yönelik uygulamalar bu politika ve araçlarla uyumlu bir şekilde hayata geçirilmektedir.

GAP Eylem Planı kapsamında 2008-2016 döneminde toplam 36 milyar TL harcama yapılmıştır. GAP Eylem Planı için 2014-2018 döneminde 50 kuruluşun sorumlu olduğu 115 eylem için 26,7 milyar TL'lik harcama öngörülmektedir. 2017 yılı tahsisatı 4,6 milyar TL olup Eylül ayı itibarıyla harcaması 2,1 milyar TL'dir.

GAP Bölgesinin ulusal ve uluslararası rekabet gücünün geliştirilmesi amacıyla GAP için Rekabet Gündemi çalışması çerçevesinde organik tarım, yenilenebilir enerji ve turizm sektörlerinde projeler yürütülmüştür. GAP Turizm Master Planı doğrultusunda GAP Bölgesi Turizm Odaklı Tanıtım ve Markalaşma Projesinin Eylem Planı hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Organik Tarım Küme Geliştirme Projesi, Hassas Tarım ve Sürdürülebilir Uygulamaların Yaygınlaştırılması Projesi, GAP Tarımsal Eğitim ve Yayımlar Projesi (TEYAP), Entegre Kırsal Kalkınma Projesi, GAP Bölgesinde Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanımının ve Enerji

Verimliliğinin Artırılması Projesi ile GAP Bölgesinde Sürdürülebilir Kentiçi Ulaşım Sistemlerinin Desteklenmesi ve İyileştirilmesi Projesinin uygulamalarına 2017 yılında devam edilmiştir.

GAP Bölgesinde Tarım ve Tarıma Dayalı Sanayide Entegre Kaynak Verimliliği Projesi, Sulama Yatırımları Etki Değerlendirme Projesi ile Girişimcilik ve Yenilik İhtiyaç Analizi Projesi 2017 yılı içinde başlatılmıştır.

Bölgede mevcut 44 Çok Amaçlı Toplum Merkezi (ÇATOM)'nde düzenlenen eğitim programlarına bugüne kadar yaklaşık 374 bin kadın katılmış, 753 bin kadın ise ÇATOM'un sunduğu diğer hizmetlerden yararlanmıştır. Dokuz ilde kurulan gençlik ve kültür evlerindeki programlar ile yaklaşık 306 bin gence ulaşılmıştır. 13 çocuk gelişim merkezi, 18 çocuk okuma odası ve 30 çocuk oyun odası ile 92 bin çocuğa ek eğitim fırsatı sağlanmıştır. Çocuklara yönelik uygulanan çalışmalar kapsamında ayrıca 3 bin çocuğun yaz anaokulları aracılığıyla okul öncesi eğitim alması sağlanmış ve ilkokula kayıtları yapılmıştır. 1.500 anne ve 2.300 çocuk, hanelerde verilen eğitimlerden faydalanmıştır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde geçici koruma altındaki Suriyelilere yönelik olarak; GAP Bölgesinde Suriye Krizinin Etkilerinin Azaltılması Projesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Sosyal İstikrarın Güçlendirilmesi Projesi, Suriyeli Kadınların Sosyal ve Ekonomik Yaşama Adaptasyonu Pilot Projesi, Suriyeli Gençlerin ve Çocukların Güçlendirilmesi Projesi, Geçim Kaynakları ve İnsana Yakışır İş Fırsatları Projesi ve Eğitime Erişimin ve Psiko-Sosyal Hizmetlerin Desteklenmesi Projeleri yürütülmektedir.

DAP Eylem Planı kapsamında 2014-2018 döneminde 52 kuruluşun sorumlu olduğu 126 eylem için toplam 21 milyar TL tutarında kaynak kullanılması öngörülmektedir. 2017 yılı tahsisatı 4,6 milyar TL olup Eylül ayı itibarıyla harcaması 1,65 milyar TL'dir.

2013 yılından itibaren DAP İdaresi tarafından yürütülen DAP Küçük Ölçekli Tarımsal Sulama Programı kapsamında 576 adet proje için tahsis edilen 208,4 milyon TL ödenekle 2.557 km sulama şebekesi inşa edilerek toplam 98.481 hektar alanın sulama altyapısı yeniden tesis edilmiş veya mevcut altyapı rehabilite edilmiştir. 2017 yılında ise 81,3 milyon TL ödenekle 139 adet proje kapsamında 788 km sulama şebekesi tesis edilmesi ve 34.343 hektar alanın sulamaya açılması beklenmektedir.

2017 yılında DAP Bölgesinde Hayvancılık Altyapısının Geliştirilmesi Projesi, Küçük Ölçekli Tarımsal Sulama Projeleri, Hayvan İçme Suyu Projesi, Bitkisel Üretim Altyapısının Geliştirilmesi Projesi, Güneş Enerjisini Destekleme Projesi, Kırsal Alanda Biyogaz Tesislerini Destekleme Programı, Tarihi Kent Bölgeleri Tasarım Projesi, Tarihi Kent Bölgelerinin Canlandırılması ve Tanıtımı Projesi, DAP Bölgesinde Okuma Kültürünün Geliştirilmesi Projesi, DAP İdaresi Muhtelif Kültür Projeleri, Urartu Gelişim Koridoru Projesi, Doğa ve Bilim Kampları Projesi, Manevi Şahsiyetler Projesi, Belediyelerin Sosyal Donatı İhtiyacının Tespiti ve Desteklenmesi Projesi, Jeotermal Kaynakların Kullanımı Etkinliklerinin Artırılması, Doğu Anadolu Kış Turizmi Master Planı, Palandöken ve Sarıkamış Turizm Gelişim Projesi, DAP Bölgesi Kültür Envanteri Projesi ile Girişimcilik ve İhtiyaç Analizi Projesi için toplam 181,97 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir.

DOKAP Eylem Planı kapsamında 37 kuruluşun sorumlu olduğu 128 eylem için 2014-2018 döneminde toplam 10,4 milyar TL kaynak aktarılması planlanmıştır. 2017 yılı için 4 milyar TL tutarında ödenek tahsis edilmiş olup, söz konusu ödeneğin 2017 yılı Eylül ayı itibarıyla harcaması 2,6 Milyar TL'dir.

Doğu Karadeniz Turizm Master Planı ile DOKAP Bölgesinde yer alan kültür-turizm değeri olan tüm varlıkların envanterinin çıkarılması ve bu varlıklara bağlı olarak bölgenin bir bütün

olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Yeşil Yol Projesi de bu kapsamda ele alınmaktadır. 2013-2017 döneminde, proje kapsamındaki il özel idareleri ve büyükşehir belediyelerine toplam 186,8 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

DOKAP İdaresi tarafından tarım sektöründe 2017 Yılı Yatırım Programının bitkisel üretim, hayvancılık ve sulama alt-sektörlerinde beş proje yürütülmektedir. Söz konusu projelerin toplam tutarı yaklaşık 103 milyon TL olup 2017 yılı revize program ödeneği yaklaşık 63,3 milyon TL'dir.

KOP Eylem Planı kapsamında 2014-2018 döneminde 31 kuruluşun sorumlu olduğu 92 eylem için toplam 9,9 milyar TL tutarında kaynak kullanılması öngörülmektedir. 2017 yılı tahsisatı yaklaşık 2,3 milyar TL olup Eylül ayı itibarıyla harcaması 900 milyon TL'dir.

KOP bölgesindeki kuraklığın önlenmesi, sulamada etkinliğin ve üretimde verimliliğin artırılması amacıyla mevcut sulama sistemlerinin rehabilite edilmesi ve basınçlı sulama sistemlerinin yaygınlaştırılması için KOP Küçük Ölçekli Sulama İşleri Programı (KÖSİP) yürütülmektedir. 2011-2017 döneminde KÖSİP kapsamında toplam 552,8 milyon TL'lik ödenek kullanılarak 641 proje gerçekleştirilmiştir. 2017 yılında programa alınan projelerin tamamlanmasıyla toplam 105 bin hektar alanda tasarruflu su kullanımına imkân sağlayan modern sulama sistemleri kurulmuş olacaktır.

2017 yılında, KOP İdaresi tarafından uygulanan KOP Kırsal Dezavantajlı Alanlarda Kalkınma Programı için 23 milyon TL; KOP Tarımsal Eğitim ve Yayım Projesi (KOP TEYAP) için 6,6 milyon TL; KOP Bölgesi Tarımsal Araştırmalar Projesi ile KOP Bölgesi Hayvancılık Altyapısının Geliştirilmesi Projesi için 6,9 milyon TL, KOP Bölgesinde Okuma Kültürünün Geliştirilmesi Projesi için 2,5 milyon TL, Yenilenebilir Enerji ve Enerji Verimliliği Programı için 3,4 milyon TL Güneş Pillerinin Ülkemizde Üretilmesine Yönelik Etüt Çalışmaları Projesi için 650 bin TL, Konya-Karaman-Mersin Sanayi ve Ticaret Koridoru Oluşturulmasına Yönelik Etüd ve Fizibilite Projesi için 700 bin TL tahsis edilmiştir.

Konya Kapalı Havzasında bölgesel ölçekte obruk dağılımlarının belirlenerek olası tehlike alanlarının gösterileceği haritalar oluşturulmasını öngören Karstik Çöküntü Alanlarının Belirlenmesi Projesi uygulanmaktadır.

Bölge'nin turizm sektöründe ana destinasyon merkezlerinden biri olması için altyapı çalışmalarına hız verilmiştir. Bu kapsamda, 2017 yılında İvriz Hitit Kaya Anıtı ve Kutsal Su Kaynakları Çevre Düzenleme Projesi, Ermenek Entegre Turizm Uygulamaları Projesi ve Nasreddin Hoca Dünya Mizah Köyü Projelerine 4,7 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

Diğer taraftan kırsal ve kentsel alanda sosyal ve kültürel yapının geliştirilmesine yönelik meydan düzenlemesi, sokak sağlıklılaştırması ve kültür merkezi gibi altyapı çalışmalarına 12 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir.

KOP İdaresi tarafından özel politika gerektiren kesimlerin ekonomik ve sosyal hayata aktif şekilde katılmalarını sağlayarak toplumsal bütünleşmeyi güçlendirmek ve kalkınma sürecini hızlandırmak amacıyla yürütülen Konya Ovası Projesi Sosyal Gelişim Programı (KOP SOGEP) kapsamında Konya, Karaman, Nevşehir, Kırkkale ve Kırşehir illerinde kamu kurum ve kuruluşlarının sosyal projeleri desteklenmektedir.

BKİ'lerin yanı sıra, kalkınma ajansları da bir yandan yerel kalkınma gündemini oluştururken diğer yandan merkezi kurumların faaliyetlerini bölgelerin kalkınması yönünde tamamlayıcı şekilde işlevlerini sürdürmektedir.

Kalkınma ajanslarının kurumsal kapasitesi ve kaynak kullanım etkinliğini artırmak amacıyla yürütülen mevzuat çalışmalarına 2017 yılında devam edilmiştir. 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu ve Koordinasyonu Hakkında Kanun değişikliği ve ikincil mevzuat çalışmaları sürdürülmektedir. Ajansların kurumsal performanslarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır.

2008-2016 yılları arasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 3,6 milyar TL, yerel paylardan ise 1,8 milyar TL (2017 yılı fiyatlarıyla) kaynak aktarılmıştır. 2017 yılı için ise 531 milyon TL merkezi bütçe payı tahsisatı yapılmış olup yerel pay katkısının ise 240 milyon TL olacağı tahmin edilmektedir.

Kalkınma ajansları, bölge planlarında belirlenen öncelikler çerçevesinde kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre mali ve teknik destek sağlamaktadır. Bu çerçevede, 2008-2017 döneminde 16.825 projeye 2017 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 4,3 milyar TL'lik hibe desteği sağlanmıştır. Bu destek ile yapılan toplam yatırım tutarı 7,4 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 67- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (2008-2017) (1)

Destek Programı Türü	Ajans Desteği (2)	Eş-finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (2)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağrısı	3 713	6 646	39 689	8 972
Güdümlü Proje Desteği	344	583	70	70
Doğrudan Faaliyet Desteği	136	150	5 517	1 815
Teknik Destek	62	62	11 626	5 968
Genel Toplam	4 255	7 441	56 902	16 825

(1) 2017 yılı Ekim ayı itibarıyadır.

(2) 2017 Yılı Fiyatlarıyla, Milyon TL

Ajanslar kendi kaynakları dışında da bölgelerindeki projelere dış kaynak bulma konusunda önemli çalışmalar yapmaktadır. Nitekim, AB Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı (IPA) I kapsamında, yaklaşık 90 milyon Avro bütçeli 10 proje için destek elde etmiştir. Uygulamaları devam eden bu projeler kapsamında 2017 yılı Eylül ayı itibarıyla yaklaşık 47 milyon Avro tutarında harcama gerçekleştirilmiştir.

Ajanslarda insan kaynaklarının güçlendirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir. Hâlihazırda 792 olan personel sayısının artırılması amacıyla yarışma sınavları düzenlenmektedir.

Ajansların kurumsal işleyişlerini güçlendirmek ve ana hizmet süreçlerine ilişkin etkinliği ve verimliliği artırmak üzere Kalkınma Ajansları Yönetim Sistemi (KAYS) Projesi tamamlanmıştır. Sistemin bakım ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

İllerdeki yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini gerçekleştiren ajans bünyesindeki yatırım destek ofisleri (YDO), yaklaşık 3.800 araştırma ve analiz, 42 bin bilgilendirme ve danışmanlık, 11 bin tanıtım, promosyon ve organizasyon faaliyeti gerçekleştirmiştir. Yeni teşvik sisteminde de aktif rol alan YDO'lar, teşvik izleme ziyaretleri ile birlikte bilgilendirme ve belge kapama faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların ülkemize

çekilmesi amacıyla yatırım destek ofisleri ilgili kuruluşlar ve yatırımcılar nezdinde etkin çalışmalar yürütmüş ve ülkemize yeni yatırımların gelmesinde pay sahibi olmuştur.

İllerin yatırım destek ve tanıtımı konusunda ortak gündeminin oluşturulması ve uygulamada yaşanan sorunların ve çözüm önerilerinin ildeki ilgili tüm paydaşların katılımı ve koordinasyonu ile karara bağlanması amacıyla başlatılan İl Yatırım Destek ve Tanıtım Stratejileri tamamlanmıştır.

Tek durak ofis yaklaşımı çerçevesinde yatırımcıların izin ve ruhsat işlemlerinin takip ve koordinasyonunu kolaylaştırmak üzere, İstanbul YDO bünyesinde yabancı yatırımcılara hizmet verecek şekilde, ilgili kurum ve kuruluşların personel görevlendirmesiyle oluşturulan Invest in İstanbul yapısı hayata geçirilmiştir.

Ülke sathında daha dengeli bir yerleşme düzeninin sağlanmasını ve göçün kademeli olarak yönlendirilebilmesini amaçlayan CMDP, nispeten geri kalmış ve göç veren bölgelerdeki metropolleşme eğilimi taşıyan kentsel merkezlere odaklanmıştır. Pilot uygulaması 2008 yılında başlayan program kapsamında, 2017 Eylül sonu itibarıyla toplam 350 milyon TL ödenek aktarılmış olup 2017 yılı uygulaması için 104 milyon TL ödenek tahsis edilmiştir.

Görece az gelişmiş bölgelerdeki yatırım ortamını canlandırarak istihdam, üretim ve ihracatı artırmak amacıyla tasarlanan CMP'nin uygulanmasına yönelik mevzuat hazırlıkları tamamlanmış, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. tarafından yatırımcıların başvuruları alınmış ve değerlendirme çalışmaları yürütülmüştür.

Kalkınma ajansları, bölgelerinde özel sektöre yönelik kümelenme, ar-ge ve yenilik, ticarileşme, işbirlikleri ve finansman modellerine yönelik çalışmaları ilgili paydaşların katılımını da gözeterek yürütmektedir.

Ajanslar tarafından kümeler ve küme oluşumları analiz edilmekte, tespit edilen kümelere yönelik destek faaliyetleri sürdürülmektedir. Farklı kurumların kümelere yönelik destek mekanizmaları arasındaki uyumu tesis etmeye, kalkınma ajanslarının bu süreçlerdeki teknik ve mali katkılarını güçlendirmeye yönelik koordinasyon çalışmaları devam etmektedir. İlaveten, bölgesel yenilik ve kümelenme konusunda kalkınma ajansları tarafından iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması amacıyla ilgili paydaşlarla çalışmalar yapılmaktadır.

Bölgelerin yenilik potansiyellerinin belirlenmesi, kurulacak işbirliği modelleri ve sağlanacak mali ve teknik desteklerle bu potansiyellerin ekonomik ve sosyal katma değere dönüştürülmesi amacıyla kalkınma ajansları koordinasyonunda bölgesel yenilik stratejileri hazırlanmaktadır.

Ajansların koordinasyonunda ve işbirliği ile düzenlenen proje pazarı etkinliklerinde bölgelerde proje hazırlama, ar-ge ve yenilik kapasiteleri artırılmakta ve projelerin hayata geçirilmesi için kaynak temini ve ortaklıkların tesisi sağlanmaktadır.

Yenilikçi, ticarileşebilecek iş fikrine sahip genç girişimcilerin iş kurmalarını sağlamak ve fikrini ürüne dönüştürmüş ileri aşama girişimcilerin büyüme süreçlerini geliştirmek üzere gerekli eğitim, yönlendirme ve danışmanlık hizmetlerini verebilecek, onları yatırımcılarla buluşturacak genç girişimci merkezleri uygulamaları pilot olarak Erzurum, Malatya ve Mersin illerinde başlatılmış olup uygulamanın yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Finansman ihtiyacı olan ve katma değeri yüksek mal ve hizmet üreten işletmeleri ortaya çıkarmak ve girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak üzere bölgesel girişim sermayesi model çalışması devam etmektedir.

Yatırım ortamına ilişkin bölgesel farkların tespiti ve bu farklara duyarlı politikalar geliştirilmesi amacıyla yürütülen Bölgesel Yatırım Ortamı Değerlendirmesi Projesi tamamlanarak bir ülke raporu ve 26 Düzey 2 bölgesi raporu hazırlanmıştır.

Bölgelerin kalkınmasına yönelik stratejik düzeyde hazırlanmış bölge planları ile uygulama arasındaki bağlantıyı güçlendirmek, ilgili faaliyet ve projeler arasında koordinasyonu sağlamak, etkinliği ve verimliliği artırmak için kalkınma ajanslarının yürütülen faaliyet, proje ve desteklerin program yönetimi yaklaşımı çerçevesinde hayata geçirilmesi önemini korumaktadır.

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmüştür. Bu çerçevede; bölge, il ve ilçe düzeyinde sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmalarının güncelleme çalışmaları büyük ölçüde tamamlanmıştır.

Türkiye’de mevcut durum itibarıyla yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimi analiz etmek amacıyla yerleşme merkezlerinin kademelenmesi çalışmasının güncellenmesine yönelik hazırlıklar başlatılmıştır.

Bölge, il ve ilçe düzeyinde verilerin tek bir platformda toplanması, düzenli olarak güncellenmesi ve raporlanarak ilgili kesimlerin kullanımına açılması amacıyla Bölgesel Bilgi Bankası Projesi hazırlıkları başlatılmıştır.

TABLO II: 68- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

Bölgeler	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2011)	Nüfusun Payı (2016) (Yüzde)	2015-2016 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2007-2016 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	Bölgelerin GSYH'ye Katkısı (2014) (Yüzde)	Kişi Başına GSYH (2014) Endeksi TR=100	İşsizlik Oranı (2016) (Yüzde)	İstihdamın Sektörel Yapısı (2016)			
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)	Merkezi Yönetim Bütçe Giderleri Tahsilatının Giderlerini Karşılama Oranı (2016) (1)
TR10 (İstanbul)	1	18,5	1,0	1,8	30,5	165	13,5	0,9	32,8	66,3	7,4
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	8	2,2	2,3	1,9	2,4	112	7,5	17,1	38,2	44,8	1,3
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	10	2,1	0,9	0,8	1,9	89	6,7	29,3	21,3	49,6	0,7
TR31 (İzmir)	3	5,3	1,3	1,4	6,2	118	14,0	10,5	33,0	56,5	4,2
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	7	3,8	1,4	1,5	3,3	89	6,7	28,4	23,2	48,4	0,7
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	12	3,8	1,0	0,4	3,2	82	4,8	34,6	25,7	39,7	0,6
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	5,0	2,1	1,8	5,5	113	9,2	9,9	41,7	48,5	1,2
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	6	4,7	2,8	2,2	5,9	130	10,7	14,2	36,2	49,6	5,8
TR51 (Ankara)	2	6,7	1,4	2,0	9,1	138	11,4	3,6	24,6	71,9	1,4
TR52 (Karaman, Konya)	11	3,0	1,4	1,1	2,4	81	6,1	25,9	28,2	45,9	0,5
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	5	3,8	1,6	2,3	3,9	105	11,5	24,4	16,1	59,5	0,8
TR62 (Adana, Mersin)	9	5,0	1,2	1,1	3,8	76	10,4	23,6	22,5	53,9	1,1
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21	4,0	1,5	1,3	2,5	61	14,4	21,6	25,4	53,2	0,8
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir)	18	1,9	2,1	0,5	1,4	69	13,4	32,4	19,8	48,0	0,4
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14	3,0	0,9	0,5	2,4	78	8,4	29,3	26,3	44,4	0,5
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	13	1,3	0,8	0,2	0,9	71	8,6	32,2	23,7	43,9	0,9
TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop)	19	1,0	1,1	0,5	0,7	72	5,8	48,7	15,7	35,8	0,3
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	15	3,4	1,2	0,1	2,3	67	7,9	40,0	17,7	42,3	0,4
TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Ordu)	17	3,3	2,8	0,7	2,3	70	4,5	42,2	15,6	42,2	0,4
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	1,4	1,4	0,0	0,9	64	5,0	45,7	10,6	43,4	0,3
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	1,4	-0,7	-0,1	0,6	41	4,9	55,4	13,0	31,6	0,2
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	20	2,1	0,7	0,8	1,3	60	8,9	29,4	15,8	55,0	0,3
TRB2 (Bitlis, Hakkâri, Muş, Van)	26	2,7	-0,4	0,9	1,1	41	9,2	41,7	21,2	37,1	0,1
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	16	3,4	1,9	2,1	2,2	65	14,3	13,1	32,8	54,1	0,6
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	4,5	1,9	2,2	1,9	42	17,2	35,3	18,8	45,7	0,3
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	24	2,7	0,3	1,4	1,3	47	28,3	12,3	22,0	65,6	0,1
Türkiye		100	1,4	1,4	100	100	10,9	19,5	26,8	53,7	0,9

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı, TÜİK, Maliye Bakanlığı

(1) İller bazında bütçe gelirleri ve giderleri il sınırları içindeki muhasebe birimlerince tahsil edilen ve ödenen tutarlardan oluşmaktadır. Bakanlıkların merkez muhasebe birimlerince tahsil edilen ve ödenen tutarlar il ayrımına tabi tutulmaksızın Türkiye verisinde yer almaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Bölgesel gelişme politikaları, bölgelerdeki potansiyelin açığa çıkarılarak bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması ve refahın yurt sathına dengeli bir şekilde yayılmasını amaçlamaktadır. Bu çerçevede, bölgelerin beşeri sermaye ve kurumsal kapasitesinin geliştirilerek rekabet güçlerinin artırılması ve sosyal uyumun güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Bölgesel gelişme politikalarında sektörel politikalarla uyum gözetilecek, bölgelerin ihtiyaçlarına duyarlı yenilikçi uygulama araçları geliştirilecek, desteklerde odaklanma ve katkısallık sağlanacak ve bölge planları ile uygulama arasındaki bağlantıyı güçlendirecek program yönetimi yaklaşımına geçilecektir.

Bölgesel gelişme alanındaki kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, bilgi teknolojisi ve veri altyapısının iyileştirilmesi, işbirliği ağlarının geliştirilmesi ve yatırım yapmanın kolaylaştırılması sağlanacaktır.

Ayrıca, IPA II döneminde kalkınma ajanslarının daha etkin bir görev üstlenmelerine yönelik ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde çalışmalar yürütülecek ve ajansların kurumsal yapıları ile insan kaynağı kapasitesi güçlendirilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Başta düşük gelirli bölgelerde olmak üzere sosyo-ekonomik gelişme ve altyapı imkânları bakımından çevrelere hizmet verme potansiyeli bulunan merkezleri destekleyen programlar güçlendirilerek sürdürülecek, göçün bölgesel büyüme odağı işlevi görecek bu merkezlere yönelmesini kolaylaştıran şartların oluşumu desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.918)			
Tedbir 349. Cazibe Merkezleri Programı uygulanacaktır.	Başbakanlık (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde istihdam, üretim, ihracat ve gelir düzeyinin yükseltilmesi amacıyla başlatılan Cazibe Merkezleri Programının uygulanmasına devam edilecek, koordinasyon ve izleme faaliyetleri yürütülecektir.
Endüstriyel merkezlerin rekabet üstünlüğüne sahip olduğu alanlarda uzmanlaşması desteklenecektir. Bu merkezlerde Ar-Ge ve yenilik altyapısı geliştirilecek, yüksek katma değerli mal ve hizmet üretimi teşvik edilecek, küresel üretim sistemleriyle bütünleşmeleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.926)			
Tedbir 350. Akıllı ihtisaslaşma yaklaşımına dayalı bölgesel yenilik stratejileri yaygınlaştırılacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Üniversiteler, TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	Akıllı ihtisaslaşma yaklaşımına dayalı bölgesel yenilik stratejileri konusunda edinilen tecrübeler, yereldeki kurum ve kuruluşlara aktarılarak bu alandaki kapasite güçlendirilecektir. Bu çerçevede ilgili kurum ve kuruluşların katılımı ile tecrübe paylaşımı toplantıları düzenlenecek ve gerekli işbirlikleri tesis edilecektir.

Bölgelerin rekabet edebilirlikleri ile iş ve yatırım ortamının mukayeseli olarak analiz edilmesine yönelik kurumsal ve beşeri altyapı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.928)

Tedbir 351. Yatırım Destek Ofislerinin beşeri kapasite eksiklikleri giderilecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, KOSGEB, TYDTA, Kalkınma Ajansları, TOBB, Özel Sektör	Aralık Sonu	Kalkınma Ajansları Yatırım Destek Ofislerinde (YDO) istihdam edilmek üzere yeni personel alımı gerçekleştirilecek, eğitim ihtiyacı tespit edilecek, mevcut eğitim modüllü geliştirilerek YDO personeline eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 352. Genç Girişimci Merkezleri yaygınlaştırılacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Üniversiteler, Kalkınma Ajansları, KOSGEB, TOBB	Aralık Sonu	İTÜ Çekirdek ve Magnet modeli esas alınarak başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri olmak üzere gerekli altyapıya sahip illerde Genç Girişimci Merkezlerinin kurulması desteklenecektir.

Bölgesel düzeyde yenilikçi finansal destek mekanizmaları oluşturulacak, bu kapsamda bölgesel girişim sermayesi ve kredi garanti fonu uygulamaları başlatılacaktır. (Kalkınma Planı p.930)

Tedbir 353. Bölgesel girişim sermayesi model çalışması tamamlanacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş., Kalkınma Ajansları, İlgili Özel Sektör Kuruluşları	Aralık Sonu	Girişim sermayesi, finansman ihtiyacı olan ve katma değeri yüksek mal ve hizmet üreten işletmeleri ortaya çıkarmak ve girişimcilik kültürünü yaygınlaştırmak üzere kalkınma ajanslarının işbirliğiyle bölgesel düzeyde uygulanacaktır.
--	--	-------------	--

Kalkınma ajanslarının, AB fonları başta olmak üzere, kaynak yönetimindeki rolü ve etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p. 933)

Tedbir 354. Kalkınma ajansları sisteminin etkinliğini artırmak için ilgili mevzuat revize edilecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	İlgili tarafların görüşleri alınarak, 5449 Sayılı Kanun, Destek Yönetim Kılavuzu, Kalkınma Ajansları Mal, Hizmet ve Yapım İşi Satın Alma İhale Usul ve Esaslarında değişiklikler yapılacak; Destek Programlarının Değerlendirilmesine İlişkin Usul ve Esaslar hazırlanacaktır.
Tedbir 355. Kalkınma ajanslarının kurumsal performanslarının değerlendirilmesi yapılacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	Kalkınma ajanslarının kurumsal performansları; kurumsal yönetim, planlama, işbirlikleri, strateji çalışmaları, mali ve teknik destekler, yatırım destek ve tanıtım çalışmaları başlıklarında belirlenecek kavramsal çerçevede ve yöntemler doğrultusunda değerlendirilecektir.

Tedbir 356. Kalkınma ajanslarının, AB fonlarını kullanma ve kullandırma kapasitesi geliştirilecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Bakanlığı, Program Otoritesi Bakanlıklar, Hazine Müsteşarlığı, Kalkınma Ajansları	Aralık Sonu	Kalkınma Ajanslarının AB eş finansmanı ile yürüttüğü projelere ilişkin gelişmeler takip edilecek, yönlendirmelerde bulunulacak ve gerekli eğitimler verilecektir.
Yerelde Kurumsal Kapasitenin Güçlendirilmesi Programı			
Tedbir 357. Merkezi bir elektronik altyapıya kavuşturmak amacıyla belediye hizmetleri standartlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TÜBİTAK, Türkiye Belediyeler Birliği	Aralık Sonu	Belediyeler tarafından yürütülen hizmetler standartlaştırılarak, vatandaşın belediye hizmetlerinden elektronik ortamda yararlanmasına imkân sağlamak üzere Bulut Belediye Projesi aracılığıyla merkezi bir altyapıya kavuşturulacaktır.
Tedbir 358. Büyükşehir belediyelerinin akıllı kent uygulamalarına yönelik fizibilite çalışmaları desteklenecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, TÜBİTAK, Türkiye Belediyeler Birliği	Aralık Sonu	Büyükşehir belediyeleri tarafından akıllı kent uygulamalarının hayata geçirilmesine yönelik fizibilite çalışmaları hazırlanmasının teşvik edilmesi amacıyla kalkınma ajanslarınca mali ve/veya teknik destek sağlanacaktır.
Tedbir 359. Bölge Kalkınma İdarelerinin kurumsal yapısı iyileştirilecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S) Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları	Haziran Sonu	Eylem Planlarına dair sorumlulukların yerine getirilmesi için gereken beşeri kaynak yapısı etüt edilerek gerekli yasal düzenlemeler yapılacak, bölge kalkınma idarelerinin personel eksikliği giderilecektir. Başta yeni alınanlar olmak üzere tüm personele yönelik eğitim ihtiyacı bulunan alanlarda eğitim programları düzenlenecektir.

2.2.3.2. Mekânsal Gelişme ve Planlama

a) Mevcut durum

Hızlı şehirleşme ve yerel yönetimlerin kapasite sorunlarına bağlı olarak, mekânsal gelişme ve planlamanın temel sorunu plansız yapılaşma olmuştur. Günümüzde ise mekânsal planlar önemli ölçüde tamamlanmış olmakla birlikte, bu planlar ile istenilen yaşam kalitesi düzeyine ulaşılamamıştır. Ayrıca, planların uygulanması, izlenmesi ve denetimi ile farklı kademelerdeki planlar arasındaki tamamlayıcılık ve eşgüdüm sorunları önemini korumaktadır. Diğer taraftan, küreselleşme süreciyle birlikte artan yerel rekabet, yükselen gelir ve refah düzeyi, şehirlerden beklenen işlevleri ve yaşam kalitesi yönündeki talepleri artırmıştır.

6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyelerinin yetki alanının il sınırı olarak belirlenmesi şehirleşme oranında önemli bir artışa sebep olmuştur. 2012 yılında nüfusu 20 binin üzerinde olan yerleşimlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 72,3 iken 2016 yılında bu oran yüzde 87,9 seviyesine yükselmiştir.

TABLO II: 69- Şehirleşmeye İlişkin Gelişmeler (1)

		2012	2013 (2)	2014	2015	2016
Nüfus (Bin Kişi)	Türkiye	75 627	76 667	77 696	78 741	79 815
	Kent	54 705	66 488	67 720	69 004	70 165
	Kır	20 922	10 179	9 976	9 737	9 650
Dağılım (Yüzde)	Kent	72,3	86,7	87,2	87,6	87,9
	Kır	27,7	13,3	12,8	12,4	12,1
Nüfus Artışı (Yüzde)	Türkiye	1,2	1,4	1,3	1,3	1,4
	Kent	2,0	21,1	1,9	1,9	1,7
	Kır	-0,8	-51,4	-2,0	-2,4	-0,9

Kaynak: TÜİK

(1) Nüfusu 20.000'in üzerinde olan yerleşimler kent kabul edilerek hazırlanmıştır.

(2) 6360 sayılı Kanun ile yeni büyükşehirler tanımlanmış ve bazı idari sınırlar değiştirilmiştir.

İmar ve planlama sisteminin yapısal ve işlevsel sorunlarını çözecek; planların amacı, niteliği, kapsamı ve arazi kullanım kararlarındaki belirleyicilik düzeylerini netleştirecek yeni bir şehircilik kanununun hazırlanmasına dair ihtiyaç devam etmektedir.

Merkezi kurumların plan yetkilerinin genişletilmesinden ziyade planlama, yapılaşma ve denetim sürecinde dikkate alınacak nesnel kuralların geliştirilmesi ve teknik olarak detaylandırılması gerekmektedir.

Üst ölçekli planlarda arazi kullanım türlerine göre ilkelerin, sayısal hedeflerin ve temel ölçütlerin belirlenmesine yönelik ihtiyaçlar ağırlık kazanmıştır.

Planlı alanlarda imar uygulamalarının yetersiz kalmasıyla arazi kullanım kararı ve yoğunluk artışına neden olan çok sayıda plan değişikliğinin yapılması şehirlerin yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yeni bir şehircilik vizyonunun geliştirilmesi ve Habitat III Yeni Kentsel Gündeminin uygulamaya yansıtılması amacıyla 2017 yılında Şehircilik Şurası toplanmış olup Şurada; kimlikli şehirler, yeni kentsel dönüşüm yaklaşımı, toplumsal bütünleşme ve sosyal uyum, güçlü yerel yönetimler ve şehircilik uygulamaları temaları ele alınmıştır.

Planlı Alanlar İmar Yönetmeliği ile yatay yapılaşma teşvik edilerek bina ve bağımsız bölümlere yönelik standartlar geliştirilmiş ve yapıların estetiğine ilişkin belediyelere yetki veren düzenlemelerle yaşam kalitesinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır.

Mekânsal planların yapımında yapılaşma sınırları, yoğunlukları ve uygulama esaslarının mikro bölgeleme ve jeolojik etüt sonuçları ile yüzyıllık feyzan debisi gibi teknik kriterler üzerinden belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Kamulaştırma, toplulaştırma ve imar uygulamalarının etkililiğini artırmak ve piyasanın daha sağlıklı işlemlerini sağlamak üzere objektif ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerlendirme sisteminin geliştirilmesi gerekmektedir.

Mekânsal planların hazırlık, uygulama ve denetim süreçlerinde etkinliği artıracak Coğrafi Bilgi Sistemlerinin işlerliğinin sağlanmasına ihtiyaç vardır.

Katma değeri yüksek üretim, yenilikçilik, teknoloji geliştirme, sosyal ve ekonomik sermayenin etkinliğinin artırılması gibi kalkınma hedeflerini mekânsal planlama boyutuyla ele alan üreten şehirler yaklaşımının önemi artmaktadır.

Kentsel yaşam kalitesinin ve kentlerdeki dönüşümün ölçülmesi ve izlenmesine ilişkin yeterli veri altyapısı bulunmamaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Şehirlerimizi ve şehirleşme dinamiklerimizi tarih ve medeniyet perspektifiyle gözden geçirerek insanların yaşadıkları kentsel mekân ve çevreyi sahiplenmesi ve güzelleştirmeye yönelik talep ve katkılarının artırılması hedeflenmektedir.

Temel kentsel hizmetlere tüm vatandaşların adil şekilde erişebilmesi amacıyla hizmet sunumunda mahalle ve komşuluk birimlerini dikkate alacak plan uygulamaları hayata geçirilecektir. Öncelikle sosyal donatı ve yeşil alanlara yürüme mesafesinde erişilebilmesine yönelik mahalle düzeyinde standartlar geliştirilecektir.

Mekânsal planlar vasıtasıyla yaşanabilir mekânların sağlanması için çevre, çocuk, kadın, engelli ve yaşlı dostu, kimlikli, erişilebilir ve üreten şehirler oluşturmaya yönelik girişimler desteklenecektir.

Kentsel mekânların planlanması ve tasarımında aile, komşuluk ilişkileri ve mahalle kültürü gibi toplumsal değerler dikkate alınacaktır.

Kentsel tasarım projelerinde yerel yönetimleri yönlendirecek temel ilkeler belirlenecek ve yere özgü mekânsal özellikleri yansıtmaya dönük çalışmalar yapılacaktır.

Mekânsal planların uygulanmasında yaşanan sorunlar tespit edilerek uygulanabilirliğinin artırılmasına yönelik örnek çalışmalar yapılacak ve sonuçlar mevzuata yansıtılacaktır. Ayrıca, planların izlenmesi ve denetlenmesine yönelik kurumsal mekanizmalar geliştirilecektir.

Afet ve diğer kentsel risklerin yüksek olduğu yerleşmelerin planlarında risk azaltıcı tedbirler esas alınacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Mekânsal planlama sistemi merkezin düzenleyici ve denetleyici rol üstleneceği, planlama ve uygulamanın ise yerinde gerçekleştirileceği, ortak karar alma süreçlerini güçlendiren bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.944)			
Tedbir 360. İmar planı izleme, değerlendirme ve denetim sisteminin kurulmasına yönelik çalışmalar başlatılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	İmar planlarının yapım, uygulama ve değişiklik süreçleri gözden geçirilecek, alternatif izleme ve denetlenme mekanizmaları ile kurumsal yapılanma önerileri geliştirilecektir.

<p>Tedbir 361. Mekânsal plan hazırlama sürecinde sakınım (risk azaltma) önlemlerinin içerilmesine ilişkin usul ve esaslar geliştirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Afet ve diğer risk faktörlerinin yüksek olduğu yerleşmelerde risk azaltma önlemleri ve kriterleri tanımlanacak; bu tedbirlerin planlarda esas alınmasına yönelik kılavuz dokümanlar oluşturulacak ve usul ve esaslar geliştirilecektir.</p>
<p>Tedbir 362. Kıyı alanlarında planlama, uygulama ve yönetime ilişkin model önerileri geliştirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Ulaştırma, Denizlik ve Haberleşme Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kıyı alanlarında yetkisi olan kurumlar ve ilgili sektörler arasında uyum ve koordinasyonun sağlanmasına yönelik planlama, uygulama ve yönetim araçları geliştirilecek ve mevzuat önerileri ortaya konulacaktır.</p>
<p>Yaşlılar, engelliler ve çocuklar öncelikli olmak üzere toplumun farklı kesimleri için yaşanabilirliği artırmayı hedefleyen; fırsat eşitliğini ve hakkaniyeti gözeterek mekânsal planlama ve kentsel tasarım uygulamaları hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.945)</p>			
<p>Tedbir 363. Kentsel tasarım süreçlerini tanımlayan bir kılavuz hazırlanacaktır.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Mahalli İdareler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Kentsel tasarım proje hazırlama kılavuzunda; proje aşamalarının tanımlanması, temel ilkelerin ortaya konulması, yerele ve mekâna özgü parametrelerin tanımlanması ve tasarımın yansıtılması süreçleri ortaya konulacaktır.</p>
<p>Tedbir 364. İmar uygulamalarının yaygınlaştırılması ve bölgelerin koşullarına göre çeşitlendirilmesi amacıyla alternatif yöntemler geliştirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Mahalli İdareler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>İmar uygulamalarının geliştirilmesi amacıyla örnek uygulamalar yapılacaktır. Bu uygulamalarda imar hakkı transferi, trampa ve değer esaslı imar uygulamaları gibi alternatif yöntemler kullanılacaktır. Bu çalışmadan edinilen tecrübeler mevzuata aktarılacaktır.</p>
<p>Tedbir 365. Mimari ve şehircilik bakımından özgün değerlere sahip yörelere ait mekânsal standartlar ve yaşanabilirlik ilkeleri belirlenecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Mahalli İdareler, Üniversiteler, İlgili STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Tarihi, coğrafi, fiziksel ve mimari özellikleri itibarıyla özgün nitelikli kadim şehirlerdeki mekânsal standartlar ve yaşanabilirlik ilkeleri belirlenecek; kentsel kimliğin korunması ve geliştirilmesi amacıyla yerel yönetimler için rehber hazırlanacaktır.</p>
<p>İmar planları ve revizyonlarıyla ortaya çıkan değer artışlarının nesnel değerlendirme esaslarına göre belirlenmesi ve kamunun bu artıştan öncelikle temel sosyal altyapı ve ortak kullanım alanları oluşturması amacıyla daha çok yararlanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.949)</p>			

<p>Tedbir 366. Gayrimenkul değerlendirme sistemi geliştirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Türkiye Değerleme Uzmanları Birliği</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Gayrimenkul değerlendirme sistemi için gerekli yasal, kurumsal ve teknik altyapıya dair düzenleme ve iyileştirme önerileri geliştirilecektir. Toplu değerlendirme sistemine yönelik veri ve değerlendirme standartları oluşturulacaktır.</p>
<p>Ülke genelinde coğrafi nitelikli mekânsal bilgi üreten ve kullanan kuruluşlar arasında birlikte çalışılabilirlik esasları hayata geçirilecek; mekânsal planlara ve uygulamalara elektronik altlık oluşturacak bilgilerin öngörülen standartlarda üretilmesi ve paylaşılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.952)</p>			
<p>Tedbir 367. Coğrafi Bilgi Sistemleri Strateji ve Eylem Planı tamamlanacaktır.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Harita Genel Komutanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Coğrafi bilgi sistemlerinin ulusal düzeydeki işlevini sağlamak üzere gerekli stratejiler belirlenecek ve bu doğrultuda eylem planı hazırlanacaktır. Bu alandaki proje ve faaliyetlerin uyumlaştırılması ve kaynak kullanımında etkinliğin sağlanmasına yönelik strateji ve eylemler ortaya konulacaktır.</p>

2.2.3.3. Kentsel Dönüşüm ve Konut

a) Mevcut durum

Kentlerdeki altyapı, çevre ve güvenlik gibi alanlara ilişkin sorunlar, ekonomik ve sosyal yansımalarıyla birlikte kentlerin rekabet gücünü ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Başta afet riskleri olmak üzere sağlıksız yapılaşma, eskiyen yapı stoku, hızlı nüfus artışı, değişen yaşam tarzı ve mekân tercihleriyle işlev ve değer kaybeden alanların oluşması, kentlerdeki yapıların ve alanların dönüşüm ihtiyacını artırmaktadır.

Ülkemizdeki kentsel dönüşüm projeleri, afet riskli alanların yenilenmesinden sanayi alanlarının dönüşümüne, tarihi alanların canlandırılmasından lüks konut üretimine kadar birçok alanda gerçekleştirilmektedir.

Kentsel dönüşümün sanayi, istihdam, afet, konut, kültür, turizm, çevre, enerji ve ulaşım sektörleriyle birlikte değerlendirilerek kentsel gelişimin bütünlük içinde sağlanması önemli görülmektedir. Kentsel dönüşümün kentsel yenileme, yeniden canlandırma ve koruma gibi alternatif yöntemleri de içerecek şekilde uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Ülkemizde ve dünyada yaşanan depremler ile muhtemel deprem senaryolarına bağlı olarak afet riskli alanlarda kentsel dönüşüm faaliyetlerinin hızlandırılmasına yönelik farkındalık artmıştır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının daha etkin ve hızlı bir şekilde yürütülmesi ve dönüştürülen bina ve alan sayısının artırılması amacıyla kentsel dönüşüm mevzuatının güncellenmesine ilişkin hazırlıklar son aşamaya gelmiştir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında Ekim 2017 itibarıyla 216 alanda 1,7 milyon kişinin yaşadığı 12 bin hektar alan riskli alan olarak ilan edilmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere 58 üniversite, 10 kamu ortaklı şirket, bir kamu kurumu, dört sivil toplum kuruluşu, 637 tüzel kişi, 449 yapı denetim kuruluşu ve 57 yapı laboratuvarı olmak üzere toplam 1.216 kurum ve kuruluş lisanslandırılmıştır. Bu kurum ve kuruluşlarca 447.198 konut ve 64.031 iş yerini barındıran toplam 158.001 bina riskli yapı olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 25 ilde toplamda 39.857 hektarlık 76 rezerv yapı alanı belirlenmiştir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının ihdas edildiği 2012 yılından itibaren, başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamaları olmak üzere yaklaşık 4,4 milyar TL harcama yapılmıştır.

Kentsel dönüşüm ihtiyacı olan alanların sayısı ve büyüklüğü dikkate alındığında dönüşüm uygulamalarının aynı anda yürütülmesinde mali, idari ve teknik zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin önceliklendirme ihtiyacı devam etmektedir.

2017 yılında yaklaşık 817 bin olarak tahmin edilen konut ihtiyacına karşılık; yapı kullanma izni alan konut sayısı, Haziran 2017 itibarıyla yaklaşık 383 bindir. Konut arzındaki son yıllardaki artışın etkisiyle konut açığı azalmakla birlikte, yerleşmeler itibarıyla arz ve talep dengesinde uyumsuzluklarla karşılaşmaktadır. Bu kapsamda, konut piyasasında doğru ve uzun vadeli analizler yapılabilmesine imkân veren veri altyapısının güçlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığına (TOKİ) 2003 yılından itibaren inşaatına başlanan 797.131 konutun 609.498'i 2017 Eylül sonu itibarıyla sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte tamamlanmıştır.

6637 sayılı Kanunla 2016 yılında başlatılan konut sahibi olmayanlar için konut hesabı açılması ve devlet katkısı ödenmesi uygulamasının konut sahipliğinin artmasına katkı sağlayacağı öngörülmektedir.

Konut piyasasında konut açığının bulunduğu yerleşmeler başta olmak üzere arz ve talep dengesinin kurulması, alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla uygun yapım ve finansman yöntemlerinin geliştirilmesi önemli görülmektedir. Konut yapımının yerleşmelerin gelişme eğilimlerine ve özelliklerine göre yönlendirilmesi, yaşlı, çocuk ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Kentsel dönüşümde öncelikle afet riski taşıyan alanların; sosyal, ekonomik ve çevresel boyutlar dikkate alınarak yenilenmesi, daha dirençli hale getirilmesi ve kentsel ekonominin yaşam kalitesiyle birlikte güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Bu amaçla riskli alanlara yönelik kentsel dönüşüm uygulamaları için ulusal ve yerel düzeyde önceliklendirme yapılacak ve stratejiler geliştirilecektir.

Kentsel dönüşümde; niteliği ve süreçleri iyi tanımlanmış, sosyo-ekonomik boyutları güçlendirilmiş ve katılımcı bir yaklaşıma dayanan bütüncül bir uygulama modeli geliştirilecektir. Bu modelin mevzuat altyapısı oluşturulacak ve merkezi ve yerel idarelerin teknik, mali ve idari kapasiteleri bu doğrultuda güçlendirilecektir. Ayrıca, bu modeli destekleyecek, yerel ve merkezi uygulamaları yönlendirecek planlama kriterleri belirlenecektir.

2018 yılında konut ihtiyacının yaklaşık 817 bin olacağı tahmin edilmektedir. Konut açığı bulunan yerleşmelerin tespit edilerek ihtiyacın karşılanması ve konut piyasasında arz-talep dengesinin kurulması amaçlanmaktadır. Nüfus artışının hızlı ve konut fiyatlarının yüksek olduğu şehirler başta olmak üzere dar gelir gruplarının barınma sorununun giderilmesine yönelik çalışmalar desteklenecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kentsel dönüşüm projeleri, farklı gelir gruplarının yaşam alanlarını kaynaştıran, işyeri-konut mesafelerini azaltan, şehrin tarihi ve kültürel birikimiyle uyumlu, sosyal bütünleşmeyi destekleyen bir yaklaşımla gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.961)			
Tedbir 368. Kentsel dönüşüm projelerinin sosyal boyutunun güçlendirilmesine yönelik analiz çalışmaları yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Üniversiteler, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Kentsel dönüşüm projelerinin vatandaşın beklenti ve ihtiyaçlarını, sosyal ve kültürel değerlerini ve katılımını gözetmesi teşvik edilecektir. Bu kapsamda, sosyal analiz yöntemleri geliştirilerek saha uygulamalarına geçilecek ve sonuçlar değerlendirilecektir.
Kentsel dönüşümde ideal alan büyüklüğü ve bütünlüğü gözetilecek, planlama araçlarından en üst düzeyde yararlanılması sağlanacak, plan ve projelerin niteliklerini, önceliklendirme, hazırlama, uygulama, izleme, değerlendirme, denetim ve yönetim süreçlerini tanımlayan usul ve esaslar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.962)			
Tedbir 369. Ulusal ve yerel düzeyde kentsel dönüşüm strateji belgeleri hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TOKİ, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Ulusal düzeyde Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi tamamlanacaktır. Yerel düzeyde de önceliklendirme kriterleri geliştirilecek ve Yerel Yönetimler İçin Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlama Rehberi oluşturulacaktır.
Tedbir 370. Kentsel dönüşüm uygulamalarında planlama ilkeleri ve kriterleri geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Üniversiteler, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Kentsel dönüşüm alanlarında planlama ilkelerini ve kriterlerini ortaya koyan bir rehber hazırlanacaktır. Bu rehber aynı zamanda kentsel dönüşüm uygulamalarının kent bütününe etkilerinin analizinin yapılmasına ilişkin bir yol haritasını da içerecektir.
Dar gelirli bir başta olmak üzere, halkın temel konut ihtiyacının daha yüksek oranda karşılanması için gerekli önlemler alınacak; barınma sorununa sağlıklı ve alternatif çözümler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.965)			

<p>Tedbir 371. Sağlıklı, engelsiz, güvenli, çevre ve çocuk dostu konut ve konut alanlarının geliştirilmesi için mevcut standartlar gözden geçirilerek yenilenecek; yasal, idari ve finansal mekanizmalar bu yönde güçlendirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, AFAD, TOKİ, İLBANK, Mahalli İdareler, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Mevcut ve yeni konut alanlarının engelsiz hale getirilmesi, konutlarda güvenliğin ve yaşam standartlarının artırılması amacıyla mevzuat altyapısı geliştirilecek, konut piyasasında bu standartların her aşamada gözetilmesi sağlanacaktır.</p>
<p>Kamunun, konut piyasasında yönlendirici, düzenleyici, denetleyici ve destekleyici rolü güçlendirilecek, altyapısı hazır arsa üretimi hızlandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.966)</p>			
<p>Tedbir 372. Konut projelerinde dar gelirli, engelliler, yaşlılar, kadınlar, öğrenciler gibi dezavantajlı grupların barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik bir araştırma raporu hazırlanacaktır.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, TOKİ, İller Bankası, Mahalli İdareler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Alt gelir gruplarının ve dezavantajlı kesimlerin konut ihtiyacının karşılanması ile konut ve özellikle kentsel dönüşüm projelerinde bu gruplara avantaj sağlamak amacıyla düzenleme yapmak üzere gerekli koşulların, kamunun ve özel sektörün yapabileceklerinin belirlenmesi için bir araştırma raporu hazırlanacaktır.</p>
<p>Tedbir 373. Konut konusundaki verilerin konut başlıklı bir veri bankasında toplanabilmesi amacıyla, Mekânsal Adres Kayıt Sistemine (MAKS) konut modülü eklenecektir.</p>	<p>İçişleri Bakanlığı (S), TÜİK, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TOKİ, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>MAKS, Ulusal Adres Veri Tabanı ile diğer mevcut kaynaklardaki konut verileri gözetilerek; öncelikle bina inşa yılı, mülkiyet durumu, konut sayısı, konut oda sayısı, konut kullanım alanı (m2), ısıtma sistemi türü, banyo, tuvalet, borulu su sistemi gibi değişkenlerin MAKS'a eklenmesi sağlanacaktır.</p>

2.2.3.4. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2014 yılı itibarıyla yüzde 97 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içme suyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içme suyunu arıtma ihtiyacı artmıştır.

Su havzalarındaki yapılaşmalar, kentsel ve sanayi atık sularının arıtılmadan deşarjı, tarımsal ilaç ve gübre kullanımı, katı atıkların düzensiz olarak alıcı ortama bırakılması gibi nedenler su kaynaklarını hızla kirletmektedir. Bu durum karşısında arıtma tesisi yapımı ihtiyacı artmış ve 2012 yılında 258 olan arıtma tesisi sayısı 2014 yılında 381'e çıkmış olup şebeke ile dağıtılan suyun yüzde 88'i arıtılmıştır.

Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2014 yılında yüzde 90, toplam nüfusa oranı ise yüzde 84 olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında atık su arıtma tesisi hizmeti alan belediye nüfusu oranı yüzde 68'dir.

DSİ tarafından gerçekleştirilebilecek içme suyu temini projelerine talep artmış, bunun yanında havza bazında kanalizasyon ve atık su arıtma tesisi yapımı hususunda çalışmalar başlatılmıştır. Artan taleplerin karşılanabilmesi amacıyla DSİ'nin finansman modelinin sürdürülebilir hale getirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

İçme suyu kayıpları konusunda sağlıklı verilere ulaşılamamakla birlikte, faturalandırılmayan (kayıp/kaçak dâhil) su miktarının yüzde 55 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Su temin sistemindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak su kaynaklarının etkin kullanılması önemini korumaktadır.

Yatırım ve işletme maliyetleri, personel, teknoloji seçimi ve denetim gibi nedenlerle atık su altyapı hizmetlerinde yeterli etkinlik sağlanamamaktadır. Özellikle atık su arıtma tesislerinin işletilmesi ve yönetilmesinden kaynaklanan problemlerden dolayı tesisler verimli çalıştırılmamakta olup arıtma tesislerinin işletme ve yönetimine yönelik model geliştirilmesi önem arz etmektedir. Başta yeni kurulan 14 büyükşehir belediyesinde olmak üzere, 6360 sayılı Kanunun uygulama sürecinde su ve kanalizasyon idareleri, hem finansal hem de teknik kapasite açısından önemli sorunlar yaşamaktadır. Nüfusun yüzde 77'sinin büyükşehirlerde yaşadığı göz önüne alınarak su ve kanalizasyon idarelerine yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Eylül 2017 itibarıyla 1.243'e ulaşmış olup 2011-2017 döneminde merkezi yönetim bütçesinden yaklaşık 3,2 milyar TL kaynak İLBANK aracılığıyla belediyelere proje karşılığı hibe olarak tahsis edilmiştir.

TÜİK verilerine göre 2014 yılında toplanan yaklaşık 28 milyon ton evsel nitelikli katı atığın yüzde 63,5'i düzenli depolama sahalarında, yüzde 0,5'i ise kompost tesislerinde bertaraf edilmiştir. 2017 yılı itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 84'e yükselmiş olup bu tesislerle 1.112 belediyede 52,7 milyon nüfusa hizmet verilmektedir.

2016 yılında 2 adet yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle hizmet verilirken, 2017 yılında 3 yakma ve 58 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle 81 ilde hizmet verilmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı verilerine göre 2014 yılında piyasaya sürülen yaklaşık 4 milyon ton ambalajın yüzde 60'ı geri kazanılmıştır. Son yıllarda özel sektör tarafından işletilen toplama-ayırma ve geri kazanım tesisi sayısında önemli gelişmeler kaydedilmiş, 2017 yılı itibarıyla tesis sayısı 1.818'e ulaşmıştır.

Belediyeler toplamak veya toplatmakla yükümlü oldukları ambalaj atıklarına ilişkin yönetim planlarını hazırlayarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına sunmaktadır. 2017 yılı Eylül ayı itibarıyla 650 belediyede ambalaj atıklarını kaynağında ayrı toplama çalışmaları yürütülmektedir.

2016 yılı itibarıyla tehlikeli atıkların yönetimi için 44 atık yakma ve beraber yakma, 434 tehlikeli atık geri kazanım ve 8 birinci sınıf düzenli depolama tesisi bulunmaktadır.

Katı atık yönetiminde öncelikle üretilen çöp miktarının azaltılması ve atığın kaynaktan ayrıştırılarak toplamaya hazır hale getirilmesi için hanehalklarının bilinçlendirilmesi önemini korumaktadır.

Belediyeler, katı atık yönetiminde toplama ve taşıma konularındaki görevlerini büyük ölçüde yerine getirirken, atık bertarafı konusunda gereken etkinliği sağlayamamakta; işletme koşullarındaki olumsuzluklar önemli çevresel sorunlara yol açabilmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakta ancak faaliyetteki tesislerin kapasitesinin artırılması ihtiyacı

bulunmaktadır. Ayrıca eski çöplük alanlarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimi ile ilgili sorunlar devam etmektedir.

Katı atık yönetiminde belediyelerin zaman ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare birlik modelinin etkin uygulanması önemli görülmektedir. Bu yöntemle yürütülen katı atık projeleri artmakla beraber kurulan tesislerin işletilmesinde yaşanan sıkıntılar devam etmektedir.

Atık yönetiminde ekonomik ve çevresel faydalar açısından geri dönüşüm ve geri kazanıma yönelik farkındalığın ve çevre bilincinin artırılması, geri kazanılmış ikincil ürüne ait standartların geliştirilmesi, teşvik ve yönlendirme sisteminin iyileştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Ambalaj atıklarının azaltılması, tekrar kullanımı, geri dönüşümü, geri kazanımı, kaynağında ayrı toplanması, taşınması ve ayrıştırılması önemini korumaktadır.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

Yüksek kentsel nüfus artış hızı, plansız kentleşme ve motorlu taşıt sayısındaki artışa bağlı olarak kentçi ulaşımında yaşanan trafik sıkışıklığı, çevre kirliliğı, trafik kazaları, aşırı yakıt tüketimi ve zaman kaybı gibi sorunlar artarak devam etmektedir. Kentçi ulaşımında yaşanan problemler insanların yaşam kalitesini olumsuz etkilemekte, ekonomik ve sosyal kayıplara yol açmaktadır.

Kentçi mobil ulaşım uygulaması Moovit tarafından yapılan kıyaslamaya göre ortalama yolculuk mesafesinde İstanbul metropoller arasında ilk sırada yer almaktadır. Toplam yolculuk süresi açısından São Paulo ve Toronto şehirlerine kıyasla daha iyi durumda olan İstanbul, duraklarda bekleme süresi bakımından ise Los Angeles ve Roma'yı geride bırakmaktadır.

Tablo II: 70- Seçilmiş Metropollerdeki Kentçi Ulaşım Göstergeleri

Şehir	Ülke	Toplam Yolculuk Süresi (dk)	Duraklarda Bekleme Süresi (dk)	Ortalama Yolculuk Mesafesi (km)
Berlin	Almanya	62	10	9,1
Madrid	İspanya	62	11	9,5
Paris	Fransa	64	12	10,8
San Francisco	ABD	77	13	9,1
Buenos Aires	Arjantin	79	14	8,9
Roma	İtalya	79	20	6,8
Londra	İngiltere	84	13	8,9
Los Angeles	ABD	86	20	11,1
New York	ABD	87	15	9,5
Mexico City	Meksika	88	11	9,9
İstanbul	Türkiye	91	19	12
São Paulo	Brezilya	93	19	7,8
Toronto	Kanada	96	14	10

Kaynak: Küresel Şehirlerde Toplu Taşıma Kullanım Raporu, Moovit, 2016.

Kentçi ulaşımında yaşanan sorunları çözmek amacıyla, başta raylı sistemler olmak üzere toplu taşıma sistemlerine yönelik yatırımlara devam edilmektedir. Türkiye'de 2017 yılı sonu itibarıyla 12 büyükşehirde (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Bursa, Eskişehir, Kayseri,

Samsun, Antalya, Konya, Gaziantep ve Kocaeli) raylı toplu taşıma sistemi (metro, hafif raylı sistem, tramvay) işletilmektedir. Ülkemizdeki en yaygın metro ağına sahip şehir olan İstanbul'un ve dünyanın diğer önde gelen kentlerinin metro altyapısı ve kullanımına dair bilgiler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo II: 71- Dünyanın Önde Gelen Şehirlerindeki Metro Altyapısı ve Kullanımı

Şehir	Ülke	Hat Sayısı	İstasyon Sayısı	Uzunluk (km)	Yıllık Yolculuk Sayısı
New York	ABD	24	468	1.056	1,75 milyar
Paris	Fransa	16	300	213	1,5 milyar
Londra	İngiltere	11	270	400	1,27 milyar
Pekin	Çin Halk Cum.	17	232	462	3,4 milyar
Tokyo	Japonya	13	290	309	3,2 milyar
Berlin	Almanya	10	143	146	507 milyon
Moskova	Rusya	12	194	323	2,49 milyar
São Paulo	Brezilya	5	61	69	2,49 milyar
Seul	Güney Kore	9	291	325	2,56 milyar
Dubai	BAE	2	47	74	138 milyon
İstanbul	Türkiye	6	70	95	403 milyon

Kaynak: <http://www.businessinsider.com/best-public-transportation-systems-around-the-world-2015-8>,
(Erişim Tarihi:03.10.2017)

Özellikle büyükşehirlerimizde kentçi raylı sistem projelerinin hızlı bir şekilde tamamlanmasını sağlamak amacıyla söz konusu projelerin Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığınca bütçe kaynaklarıyla yapılması imkânı getirilmiştir. Bu kapsamda, Gayrettepe-İstanbul Yeni Havalimanı ve Bakırköy-Kirazlı metro projelerinin yapım çalışmalarına devam edilmekte; Halkalı-İstanbul Yeni Havalimanı ve Yenikapı-İncirli-Sefaköy metro projelerinin ihalelerinin ise yıl içerisinde yapılması beklenmektedir.

Öte yandan, İzmir Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen Karşıyaka Tramvayı ile Kocaeli Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen Otogar-Sekapark Tramvayı 2017 yılında hizmete girmiştir. Ayrıca İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yürütülen projelerden Üsküdar-Ümraniye-Çekmeköy metro hattının yapım çalışmalarında sona gelinmiştir. Söz konusu hat 2017 yılı sonunda kısmen faaliyete geçecek olup geri kalan işlerin 2018 yılı içerisinde tamamlanması beklenmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Nüfusun sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişiminin sağlanması ve atık suyun insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi temel amaçtır.

Belediye atıklarının öncelikli olarak kaynağında ayrıştırılarak ekonomik değeri olan atıkların geri kazanılmak üzere diğer atıklarla karıştırılmadan toplanmasının sağlanması, geri kazanımı mümkün olmayan atıklar için düzenli depolama tesislerinin kurulması ve eski çöp sahalarının kapatılarak rehabilitasyonu amaçlanmaktadır.

Kentlerimizde toplu taşıma sistemi yatırımlarında yolculuk talepleri esas alınacak, otobüs sistemlerinin yaygınlaştırılmasına öncelik verilecek, otobüslerin yetersiz kaldığı güzergâhlarda ise raylı sistemler tercih edilecektir. Bu doğrultuda doruk saatte ve tek yönde tramvay sistemleri için asgari 7.000 yolcu/saat, hafif raylı sistemler için asgari 10.000

yolcu/saat ve metro sistemleri için asgari 15.000 yolcu/saat düzeyinde yolculuk talebi şartı aranacaktır. Raylı sistem projelerinin yatırım programına alınması aşamasında projelerin ekonomik ve mali yapılabilirliğinin yanı sıra teklif veren belediyenin mali yapısı da göz önünde bulundurulacaktır. Projelerin finansmanında öz kaynak kullanımı esas olacak, dış finansman kaynakları sadece yüksek teknoloji uygulamalarını içeren işlerin yapımında kullanılacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
İçme suyu ve kanalizasyon yatırım ve hizmetlerinin sağlanmasında mali sürdürülebilirlik gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.980)			
Tedbir 374. İçme suyu ve kanalizasyon yatırım taleplerinin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için ilgili kurumların mali yapılarının sürdürülebilir olmasına yönelik finansman modelleri geliştirilecektir.	DSİ (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Artan yatırım talebinin sağlıklı bir şekilde yönetilebilmesi için DSİ Genel Müdürlüğü'nün içme suyu proje finansmanının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik finansman modeli geliştirilecektir.
Şehirlerde kanalizasyon ve atık su arıtma altyapısı geliştirilecek, bu altyapıların havzalara göre belirlenen deşarj standartlarını karşılayacak şekilde çalışmalarını sağlanacak, artılan atık suların yeniden kullanımı özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.981)			
Tedbir 375. Atıksu arıtma tesisi yönetim modeli geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, DSİ, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Mevcut evsel atıksu arıtma tesisleri incelenerek Türkiye genelinde uygulanacak evsel atıksu arıtma tesislerinin finansmanı, işletilmesi ve denetimine yönelik model ortaya konulacaktır.
Katı atık yönetimi etkinleştirilerek atık azaltma, kaynağa ayrıştırma, toplama, taşıma, geri kazanım ve bertaraf safhaları teknik ve mali yönden bir bütün olarak geliştirilecek; bilinçlendirmenin ve kurumsal kapasitenin geliştirilmesine öncelik verilecektir. Geri dönüştürülen malzemelerin üretimde kullanılması özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.982)			
Tedbir 376. Katı atık yönetiminde mahalli idare birliklerinin etkin çalışmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, İLBANK, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Mahalli idare birlikleri tarafından kurulan tesislerin işletilmesi sırasında yaşanan sıkıntıların giderilmesi amacıyla ilke ve esaslar belirlenecek ve gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacaktır.
Kentçi ulaşımında kurumlar arası koordinasyon geliştirilecek, daha etkin planlama ve yönetim sağlanacak, kentçi ulaşım altyapısının diğer altyapılarla entegrasyonu güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.983)			
Tedbir 377. Kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi ve onaylanmasına ilişkin esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Büyükşehir Belediyeleri	Mart Sonu	655 sayılı KHK gereğince kentçi raylı sistem projelerinin incelenmesi ve onaylanmasına ilişkin esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.
Tedbir 378. Belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma, Denizcilik ve	Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı,	Mart Sonu	655 sayılı KHK'ya dayanarak 2010 yılında kabul edilen

Haberleşme Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.	Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı, Büyükşehir Belediyeleri	2010/1115 sayılı Şehir içi Raylı Ulaşım Sistemleri, Metrolar ve Bunlarla İlgili Tesislerin Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığına Üstlenilmesi, Devralınması ve Tamamlanmasını Müteakip Devri ile İlgili Şartların Belirlenmesine İlişkin Kararın kapsamının netleştirilmesi, projelerin Bakanlıkça değerlendirilmesi, devralınması ve tamamlanması süreçleri ile belediyeler tarafından Hazineye yapılacak geri ödeme usul ve esaslarını düzenlemeye yönelik bir yönetmelik hazırlanacaktır.
---	--	--

2.2.3.5. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

2017 yılı Eylül ayı itibarıyla, 51 il özel idaresi, 1.399 belediye, 18.329 köy ile il özel idareleri, belediyeler ve köylerin üye oldukları 791 mahalli idare birliği bulunmaktadır. 2016 yılı ADNKS sonuçlarına göre belediyelerde 74.913.345 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 93,9'dur.

Mahalli idarelerde norm kadro yönetmelikleriyle personel istihdamına belli bir disiplin getirilmiş olup bu idarelerde çalışan personel sayısı 2011 yılında 266.527 iken 2016'da 223.053'e düşmüştür.

Merkezi idare ile mahalli idareler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde belirli hizmet seviyesine ulaşmak için merkezi idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uyumun sağlanmasına ilişkin denetim ihtiyacı devam etmektedir.

Mahalli idarelerin yeni yasal düzenlemelerle genişleyen hizmet alanları ile artan görev ve sorumlulukları da dikkate alınarak idari, mali ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çerçevede, özellikle büyükşehirlerde hizmete ulaşımı kolaylaştırmak, altyapı hizmetlerinin sunumunda maliyetleri düşürmek, genişleyen hizmet alanlarında bulunan yerleşim bölgesi olmayan tarım arazilerini, meraları, orman alanlarını ve ekolojik hassasiyeti bulunan bölgeleri korumak, yerindelik ilkesini zayıflatmamak gibi hususlara öncelik verilerek hizmet sunum yöntemlerinin yeni bir model çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Belediyelerin aldıkları kararların ve kullandıkları kaynakların yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlayacak ve vatandaşların katılım sürecini güçlendirecek mekanizmalara olan ihtiyaç devam etmektedir.

Mahalli idarelerin hizmetlerini yeterince etkin şekilde önceliklendirememeleri ve finansal kaynaklarını bu doğrultuda planlayamamaları, büyük finansman gerektiren yatırım projelerinin yanı sıra diğer projeleri için de borçlanmaya yöneltmektedir. Diğer taraftan mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli belediyeler, ticari, sosyal ve kültürel faaliyette bulunduğu sosyal donatı projelerini finanse etmekte zorlanmaktadır.

b) Amaç ve Hedefler

Mahalli idarelerin daha etkin, hızlı ve nitelikli hizmet sunabilen, katılımcı, şeffaf, çevreye duyarlı, dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarını gözeten ve mali sürdürülebilirliği sağlamış bir yapıya kavuşturulmaları ve vatandaşlara yeterli hizmet sunmaları temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Mahalli idarelerin temel hedefi, vatandaşlara sunulan hizmetlerden duyulan memnuniyeti en üst düzeye çıkarmaktır. (Kalkınma Planı p.999)			
Tedbir 379. Küçük ölçekli belediyelerin sosyal donatı projeleri için finansman modeli geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, TODAİE, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli ve mali durumu yetersiz belediyelerde sosyal donatı ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır. Bu çalışma çerçevesinde finansman modeli geliştirilecektir.
Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere mahalli idarelerde çalışan personelin uzmanlaşma düzeyi yükseltilecek, proje hazırlama, finansman, uygulama, izleme ve değerlendirme, mali yönetim, katılımcı yöntemler ve benzeri konularda kapasiteleri artırılabilecektir. (Kalkınma Planı p.1000)			
Tedbir 380. Mahalli idarelerde çalışan personelin niteliğini artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, TODAİE, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere mahalli idare personeline yönelik eğitim ihtiyaçları belirlenecek ve bu kapsamda gerekli olan eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.
Büyükşehir belediyelerinin genişleyen hizmet alanları ve farklılaşan görev ve sorumluluklarıyla uyumlu, her kademedeki hizmetin niteliğine göre farklılaşan ve mekânsal özellikleri dikkate alan düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.1001)			
Tedbir 381. Büyükşehir belediyelerinin hizmet sunum yöntemleri yeni bir model çerçevesinde değerlendirilerek gerekli idari, kurumsal ve mevzuat düzenleme çalışmaları başlatılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Mahalli İdareler, TODAİE, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Büyükşehir belediyelerinin genişletilen alan ve yetkileri çerçevesinde vatandaşların hizmete erişimini kolaylaştırmak, hizmetlerin sunumunda maliyetleri düşürmek, ekolojik dengeyi ve çevreyi korumak, yerindelik ilkesini güçlendirmek gibi amaçlarla hizmet sunum yöntemleri geliştirilecektir. Bu kapsamda İçişleri Bakanlığı tarafından başlatılan projeler tamamlanacaktır.

Mahalli idarelerin kaynaklarını, kamu mali yönetiminin temel ilke ve araçları çerçevesinde stratejik önceliklere göre tahsis etmeleri sağlanacak, temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları da gözetilerek hesap verebilirlik güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.1003)

Tedbir 382. Belediyelerin karar alma süreçlerinde vatandaşların katılım ve denetim rolü güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, Mahalli İdareler, Üniversiteler, TODAİE, Türkiye Belediyeler Birliği, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Belediyelerin karar alma ve kaynak kullanımında yerinde ilkesini sağlamak amacıyla vatandaşların bilgilendirilmesi ve görüşlerinin alınmasını temin edecek mekanizmalar geliştirilecek ve denetim rolünü güçlendirilecek düzenlemeler yapılacaktır.
Mahalli idarelerin hizmet standartlarını uygulaması konusunda merkezi yönetimin etkili denetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1005)			
Tedbir 383. Mahalli idarelerin asgari hizmet standartlarının tespitine yönelik teknik standart belirlenerek mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), TODAİE, Mahalli İdareler, Meslek Odaları, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Ülke genelinde hizmet kalite ve standartlarının sağlanabilmesi amacıyla gerekli ilke ve kriterlerin ilgili bakanlıklarca belirlenmesi ve mahalli idarelerin bu standartlara uygun hizmet vermesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. Bu kapsamda yürütülen projeler çerçevesinde standartlar tespit edilerek mevzuat değişikliği gerçekleştirilecektir.

2.2.3.6. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut durum

Ülkemizin kırsal kalkınma politikaları, Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS) ve Kırsal Kalkınma Eylem Planı (KKEP) çerçevesinde yürütülmektedir. Kırsal politikanın stratejik çerçevesini oluşturan gelişme eksenleri ile öncelikler ve tedbirler UKKS belgesinde; söz konusu çerçeveye uyumlu olarak yürütülecek faaliyetler ise KKEP belgesinde ele alınmıştır. Kırsal politikanın omurgasını oluşturan gelişme eksenleri beş adet olup, bu eksenler tematik olarak; kırsal ekonomiye, çevreye, yerleşimlere, topluma ve kurumsal kapasiteye ilişkindir. Kırsal kalkınma faaliyetleri ise yapısal olarak iki farklı kategoriye ayrılmaktadır. Birincisini hizmet, ikincisini ise destekleme faaliyetleri oluşturmaktadır.

Kırsal kesime götürülen hizmet faaliyetlerinin başında İçişleri Bakanlığı tarafından yürütülen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES) gelmektedir. Proje kapsamında, 2005-2016 döneminde yaklaşık olarak; 82 bin km stabilize, 113 bin km asfalt, 3 bin km beton yol inşa edilmiş; 44,3 bin km yolun bakım-onarımı yapılmış; 20,5 milyon m² kilit parke döşenmiş; 56.702 ünite içme suyu ve 347 ünite atık su projesi yürütülmüş; 62,7 bin hektar tarım alanı sulamaya kavuşturulmuştur. 2014 yılından itibaren 51 ilde uygulanan KÖYDES Projesine, 2017 yılı için 900 milyon TL kaynak aktarılmıştır.

Kırsal alanda uygulanan destekleme faaliyetleri ise, çoğunlukla Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca farklı finansman ve uygulama mekanizmalarıyla yürütülen program ve projelerden oluşmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesinden finanse edilen ve hukuki dayanağını 5488 sayılı Tarım Kanunu ve ilgili Bakanlar Kurulu kararlarından alan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) ve Genç Çiftçi

Projelerinin Desteklenmesi Programı yer almaktadır. İkinci grupta, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) kırsal kalkınma bileşeni kapsamında ülkemize sağlanan hibe fonları ile ulusal bütçemizden birlikte finanse edilen çok yıllık bir kırsal kalkınma programı olan IPARD Programı bulunmaktadır. Üçüncü grupta ise, uluslararası kuruluşların kredi ya da teknik yardım desteğiyle ilgili ikraz anlaşmaları çerçevesinde yürütülmekte olan Ardahan-Kars-Artvin Kalkınma Projesi gibi faaliyetler bulunmaktadır.

KKYDP, üçüncü uygulama döneminde (2016-2020) IPARD Programı tedbirleriyle uyumlu olarak yeniden tasarlanmıştır. Buna göre, KKYDP uygulaması tüm illeri kapsamaya devam ederken, IPARD Programından yararlanan 42 ilde daha sınırlı bir tedbir setiyle uygulanmaya başlanmıştır. Programın tüm bileşenleri kapsamında 2006-2017 (Eylül sonu itibarıyla) yılları arasında yararlanıcılara genel toplamda yaklaşık 3,2 milyar TL hibe desteği sağlanmıştır. 2016-2020 dönemindeki ikinci tebliğ olan 2017/22 sayılı uygulama tebliği yürürlüğe konmuştur.

Genç Çiftçi Projelerinin Desteklenmesi Programıyla 18-40 yaş grubundaki başvuru sahiplerinin ilgili tebliğde belirtilen uygun yatırım konularındaki proje tekliflerine azami 30 bin TL hibe desteği sağlanmaktadır. 2016 yılında başlatılan ve 81 ilde uygulanan Program için 2017 yılında yaklaşık 483 milyon TL ödenek tahsis edilmiş olup, yaklaşık 16 bin projenin desteklenmesi öngörülmektedir.

IPARD I Programının (2007-2013) uygulaması 2016 yılı sonu itibarıyla tamamlanmıştır. IPARD I Programı kapsamında sözleşmeye bağlanan proje sayısı 10.595 olup, toplam yatırım tutarı yaklaşık 2,3 milyar Avrodur. IPARD II Programı (2014-2020) için Avrupa Komisyonundan bütçe kullanımı yetki devri Mart 2017 itibarıyla alınmıştır. TKDK tarafından uygulanan IPARD II Programının yaklaşık bütçesi, 801 milyon Avro AB katkısı ve 244 milyon Avro ulusal katkı olmak üzere toplam 1 milyar 45 milyon Avrodur.

Söz konusu kırsal kalkınma destekleme faaliyetlerinin yanı sıra, bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tarafından kendi planları çerçevesinde sorumluluk alanındaki illerde yürütülen tarım ve kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri bulunmaktadır.

Merkezi ve yerel düzeyde farklı kurumlarca yürütülen tarım ve kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri arasındaki uyum ve tamamlayıcılık ilişkisi, Kırsal Kalkınma Destekleri Kapsamında Tarıma Dayalı Yatırımların Desteklenmesine İlişkin 2016/8541 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile sağlanmaktadır. UKKS'ye göre, söz konusu Karar çerçevesinde alınması gereken tedbirlerin Kırsal Kalkınma Koordinasyon ve İzleme Komitesinde (İzleme Komitesi) görüşülerek yıllık programlar aracılığıyla hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Kırsal politikanın yönetişimini güçlendirmek amacıyla, 2012/23 sayılı Başbakanlık Genelgesi gereğince oluşturulan İzleme Komitesinin çalışmaları GTHB sekretaryasında yürütülmektedir. Kamu ve kamu dışı paydaşların işbirliğine dayanan Komitenin, KKEP'de yer alan izleme ve değerlendirmeye ilişkin görevlerini etkili bir şekilde yerine getirebilmesi amacıyla, Komite sekretaryasının teknik altyapısının iyileştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Ülkemizde kırsal kalkınma faaliyetlerinin hedef kitesini nüfusu 20 binden düşük yerleşim yerleri oluşturmaktadır. Buna göre, 2012 yılında toplam nüfusun yüzde 27,7'si kırsal yerleşimlerde ikamet etmektedir. Ancak, 6360 sayılı Kanunla birlikte büyükşehir belediyesi bulunan illerde, belde ve köylerin tüzel kişiliklerine son verilerek mahalleye dönüştürülmüş olmaları nedeniyle, kırsal istatistiklerin üretiminde kır-kent ayrımı için kullanılan 20 bin nüfus eşiği kriteri büyükşehir belediyesi bulunan 30 il için uygulanamaz hale gelmiştir. Bu durum TÜİK tarafından 2012 yılı sonrasında ülke ölçeğinde kırsal alan

istatistiklerinin üretilmemesine neden olmuştur. Dolayısıyla, mahalli idare yapısındaki değişikliklerden etkilenmeyecek bir kırsal alan tanımı esas alınmak suretiyle istatistik üretiminin sürdürülmesi gerekmektedir.

c) Amaç ve Hedefler

Kırsal toplumun çalışma ve yaşam koşullarının kendi yöresinde iyileştirilmesi temel amaçtır. Bu çerçevede, kırsal kesime yönelik kalkınma çabalarının kırsal nüfusun ihtiyaç ve beklentilerine uygun şekilde sürdürülebilir kalkınma yaklaşımıyla ele alınması gerekmektedir. Bunun için, özellikle köylerin ekonomisinin, beşeri ve kurumsal kapasitesinin sürdürülebilirlik temelinde güçlendirilmesi hedeflenmektedir.

Kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri arasında; potansiyel yararlanıcılar, destekleme konuları ve coğrafi kapsam bakımından tamamlayıcılık ilişkisi güçlendirilecektir. Söz konusu faaliyetlerin il ve ilçe düzeyinde kurumsal kapasite oluşumunu desteklemesi, doğal kaynakların korunması ve yönetim ilkesi temelinde yürütülmesi sağlanacaktır.

Kırsal kalkınma politikalarının veri altyapısı güçlendirilecektir. Bunun için uluslararası karşılaştırılabilirliği olan kırsal alan istatistiklerinin sistematik ve periyodik şekilde üretilmesi sağlanacak, ihtiyaç halinde tematik bazlı bilgi sistemleri oluşturulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu /İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kırsal kalkınma destekleri tarımda rekabet gücünü iyileştirecek şekilde kullanılacaktır. Bu alanda AB kaynakları ve ulusal kaynaklar arasında hedef birliği güçlendirilecek, potansiyel yararlanıcılar ve coğrafi kapsam bakımından uyum ve tamamlayıcılık ilişkisi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.1019)			
Tedbir 384. Kırsal Kalkınma Eylem Planı (2015-2018), 2019-2020 dönemini kapsayacak şekilde revize edilecektir.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, TÜİK	Aralık Sonu	UKKS (2014-2020) dönemiyle uyumlu olarak Eylem Planı, 2019-2020 dönemini kapsayacak şekilde güncellenecektir.
Kırsal yerleşimlerin farklı sektörlerdeki ihtiyaçlarının bir arada programlanmasından oluşacak ilçe bazlı yerel kalkınma programı hazırlanacaktır. Programın tasarımı şehirlere yakınlık durumuna göre, orta ve uzak kırsal yörelerin şartları dikkate alınarak farklılaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1024)			
Tedbir 385. Entegre kırsal kalkınma projelerine yönelik genel esas ve usulleri düzenleyen rehber hazırlanacaktır.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi	Aralık Sonu	Geçmişten günümüze il ya da ilçe bazlı yürütülen entegre nitelikteki kırsal kalkınma projeleri, elde edilen deneyimler ve ülkemiz kırsal kalkınma politikaları ışığında gözden geçirilecektir. Bu projelerin sürdürülebilirliğini artırmak için kamu ve kamu dışı kesimlerin işbirliğine dayanan rehber çalışması yürütülecektir.

Kırsal yerleşimlerin yatırım ve hizmet ihtiyaçlarının tespiti ve takibi yönünde yerel sahiplenmeyi sağlayabilecek, kırsal kesimin sorun çözme kapasitesini geliştirebilecek yerel nitelikteki kalkınma girişimleri desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.1025)

Tedbir 386. Kırsal Kalkınma Ulusal Ağı oluşturulacaktır.	Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), AB Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, TKDK	Aralık Sonu	Kırsal kalkınma faaliyetleri için, ulusal ve uluslararası ölçekte bilgi, deneyim ve iyi uygulama örneklerinin paylaşımını sağlayacak ulusal ağ platformu, kırsal kalkınma alanında çalışan paydaşlar için merkezi düzeyde AB uyum sürecinin gerekleri ve ulusal önceliklerimiz ışığında oluşturulacaktır.
---	---	-------------	---

Kırsal alan tanımı revize edilecek, temel nitelikteki ulusal verilerin kır-kent ve il bazında yayımlanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1027)

Tedbir 387. Kırsal alan tanımı revize edilecektir.	TÜİK (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Avrupa Birliği ve OECD standartları gözetilerek, istatistik üretimine temel oluşturmak üzere başlatılan kırsal alan tanımı çalışması sonuçlandırılacaktır.
---	---	-------------	--

Tedbir 388. Kırsal göstergeler bilgi sistemi oluşturulacaktır.	TÜİK (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	Aralık Sonu	UKKS'de yer alan seçilmiş kırsal göstergelerin öncelikle ülke bazında ve yıllık olarak üretilmesine imkân verecek metaveri çalışmalarının tamamlanması, verilerin ilgili kurumlarca üretilmesi ve Resmî İstatistik Programına entegre edilmesini müteakip TÜİK internet sitesi üzerinden erişime açılması sağlanacaktır.
---	---	-------------	--

Tedbir 389. Köy envanteri bilgi sistemi oluşturulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, TÜİK	Aralık Sonu	Geçmiş dönem köy envanterleri çalışması da gözetilerek köylerin; nüfus, demografik, göç, coğrafi, çevresel, sosyal ve ekonomik yapıları ile kurumsal ve fiziki altyapı durumlarını il ve ilçe bazında gösteren envanter çalışması, ülke genelinde tam sayımla periyodik aralıklarla güncellenecek ve oluşturulacak bilgi sistemi üzerinden kamuoyunun erişimine açılacaktır. Bu verilerle uyumlu olarak, kaymakamlık internet sitelerinde standart formlarda köy bilgi modülü oluşturulacaktır.
--	---	-------------	---

2.2.3.7. Çevrenin Korunması ve Sürdürülebilir Kalkınma

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin kalkınma politikaları, uluslararası gelişmelere paralel olarak ekonomi-çevre-toplum etkileşimleri çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınmaya doğru bir gelişim göstermektedir. Diğer taraftan sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için küresel ölçekte başlayan yeni büyüme modeli arayışlarıyla birlikte yeşil büyüme yaklaşımı önem kazanmaktadır. Bu kapsamda çevrenin korunması, kalitesinin iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin hayata geçirilmesi ve yeşil büyüme yaklaşımının içselleştirilmesine yönelik politika ve stratejiler geliştirilmekte, mevzuat ve kurumsal yapılanmanın güçlendirilmesi yönünde proje ve programlar hayata geçirilmektedir.

2015 yılında düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin sonucunda, 17 amaç ve 169 hedefi içeren Dünya'ya Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi belgesi kabul edilmiştir. Söz konusu Gündeme yönelik olarak, Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Amaç ve Hedefleri kapsamındaki mevcut durum analizinin 2017 sonu itibarıyla tamamlanması beklenmekte olup söz konusu amaç ve hedeflere ilişkin ülke genelinde farkındalığının artırılmasına ve uygulamanın ulusal ölçekte izlenmesi ve değerlendirilmesini etkin ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirecek bir kurumsal yapının oluşturulmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

OECD tarafından ülkemizin üçüncü Çevresel Performans Değerlendirmesi Raporu hazırlığı başlatılmış olup, Raporun 2019'da açıklanması beklenmektedir.

Ülkemizin iklim değişikliğine uyum sağlama kapasitesinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Diğer taraftan, 2020 yılı sonrasında küresel iklim değişikliğiyle mücadele politikalarının belirlendiği BM müzakere sürecine ülkemiz için daha kabul edilebilir bir uluslararası çerçeve sağlanması amacıyla İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulunun yönlendirmeleri doğrultusunda katılım ve katkı sağlanmaktadır. Bu çerçevede, Nisan 2016'da imzalanan Paris Anlaşmasının teknik hususlarına ilişkin müzakerelere aktif katılım sağlanmakta olup Aralık 2018 itibarıyla Paris Anlaşmasının uygulama mekanizmaları ile ülkemize yönelik fırsat ve tehditlerin netleşmesi beklenmektedir.

Çevre mevzuatının AB müktesebatıyla uyumlaştırılmasına yönelik çalışmalar yürütülmekte, çevre mevzuatının eksiklikleri giderilmektedir. Bu kapsamda 2017 yılında Benzin ve Motorin Türlerinin Çevresel Etkilerine Dair Yönetmelik, Binaların Gürültüye Karşı Korunması Hakkında Yönetmelik, Kimyasalların Kaydı, Değerlendirilmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik, Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Yönetmelik ve Stratejik Çevresel Değerlendirme Yönetmeliği yayımlanmıştır.

2015 yılı verilerine göre kamu sektöründe çevresel faaliyeti olan tüm kamu kuruluşları, il özel idareleri, mahalli idare birlikleri, ilçe belediyeleri ile nüfusu 5 bin ve üzerinde olan belediyelerin çevresel harcamaları 21,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Özel sektörün çevresel harcamaları da dâhil edildiğinde toplam çevresel harcamalar 25,9 milyar TL'ye ulaşmaktadır.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların korunması amacıyla Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiatı Koruma Alanı, Doğal Sit, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Özel Çevre Koruma Bölgesi, uluslararası öneme sahip sulak alan, Ramsar alanı gibi

değişik statülerde korunan alan ilan edilmektedir. 2005 yılında 998 korunan alan toplam 2.131.896 hektar büyüklüğünde iken 2016 yılında korunan alan sayısı 1.543'e çıkarak toplam alan da 3.191.920 hektara ulaşmıştır.

Biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynaklarımızın korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına temel teşkil edecek mevzuat ve planlama çalışmalarının tamamlanması gerekmektedir. Özellikle farklı kuruluşlar tarafından yürütülen biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların tespiti ve izlenmesine yönelik olarak kuruluşlar arasında işbirliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Ülke genelinde biyolojik çeşitliliğin tespiti ve haritalanması çalışmalarının tamamlanmasıyla önemli bir eksiklik giderilecektir.

b) Amaç ve Hedefler

Ekonomik ve sosyal gelişme sağlanırken, toplumun çevre duyarlılığı ve bilincinin artırılması, bugünün ve gelecek nesillerin kısıtlı doğal kaynaklardan faydalanmasını güvence altına alacak şekilde çevrenin korunması ve kalitesinin yükseltilmesi temel amaçtır.

Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda, çevre dostu yaklaşımlarla yeni iş imkânlarının, gelir kaynaklarının, ürün ve teknolojilerin geliştirilmesine olanak tanıyan fırsatların değerlendirilerek yeşil büyümenin sağlanması hedeflenmektedir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Çevre yönetiminde görev, yetki ve sorumluluklardaki belirsizlik ve yetersizlikler giderilecek, denetim mekanizmaları güçlendirilecek; özel sektörün, yerel yönetimlerin ve STK'ların rolü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1033)			
Tedbir 390. Çevre mevzuatının eksiklikleri giderilecek, etkin uygulanması için ölçüm, izleme, denetim, kontrol ve raporlama altyapısı etkinleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Çevre mevzuatının AB'ye uyumlaştırılması için gerekli çalışmalar yürütülecek, etkili bir şekilde uygulanması için başta su, hava, toprak olmak üzere doğa koruma ve kirliliği önlemeye yönelik kapasite geliştirme çalışmalarına devam edilecektir. Hava kalitesinin izlenmesi, modelleme altyapısının geliştirilmesi ve denizlerde kirliliğin önlenmesi öncelikli olmak üzere çevresel izleme ve denetim faaliyetleri için gerekli yazılım, makine ve teçhizat ihtiyacı giderilecektir.
Tarım, ormancılık, gıda ve ilaç sanayii açısından önem taşıyan biyolojik çeşitliliğin tespiti, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ve izlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1039)			
Tedbir 391. Tabiatın ve biyolojik çeşitliliğin korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler yapılacak, kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği güçlendirilecektir.	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	Aralık Sonu	Biyolojik çeşitliliğin tespiti ve izlenmesi ile yaban hayatının korunmasına ilişkin projeler kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği içerisinde yürütülecektir. Biyolojik çeşitliliğin korunması ve sürdürülebilir kullanıma yönelik bilinçlendirme çalışmaları devam ettirilecektir.

<p>Tedbir 392. Özel Çevre Koruma (ÖÇK) Bölgelerinin etkin ve etkili yönetimini sağlamak için ilgili paydaşlarla yönetim planları hazırlanacaktır.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>ÖÇK Bölgelerinde yönetim planları hazırlanarak bunların uygulaması kapsamında nesli tehdit ve tehlike altındaki türler ve habitatlar korunarak izlenecektir.</p>
<p>İklim değişikliği ile mücadele ve uyum çalışmaları ülke gerçekleri gözetilerek "ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar" ile "göreceli kabiliyetler" ilkeleri doğrultusunda sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.1040)</p>			
<p>Tedbir 393. İklim değişikliği ile mücadele ve uyum için ulusal ölçekte bir mekanizma geliştirilecektir.</p>	<p>Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Sera gazı emisyonlarının hesaplanması, izlenmesi ve projeksiyonu çalışmalarına devam edilerek Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) Sekretaryasına sunulan ulusal katkının (INDC) takibi sağlanacak ve ulusal bildirimler hazırlanacaktır. Diğer taraftan, ülkemizde iklim değişikliğinden etkilenecek sektörlerde uyum ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.</p>
<p>Enerji, sanayi, tarım, ulaştırma, inşaat, hizmetler ve şehirleşme gibi alanlarda yeşil büyüme fırsatları değerlendirilecek, çevreye duyarlı ekonomik büyümeyi sağlayan yeni iş alanları, Ar-Ge ve yenilikçilik desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.1041)</p>			
<p>Tedbir 394. Sürdürülebilir kalkınmanın koordinasyonuna yönelik kurumsal yapılanma tamamlanacaktır.</p>	<p>Kalkınma Bakanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları, Özel Sektör, STK'lar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin ulusal ölçekte uygulanmasının izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu olacak kamu, özel sektör, akademi ve STK'ların geniş katılımının sağlandığı Kalkınma Bakanlığının sekretaryasını yapacağı bir koordinasyon yapısı oluşturulacaktır.</p>

2.2.3.8. Toprak ve Su Kaynakları Yönetimi

a) Mevcut Durum

Ülkemizde kullanılabilir su kaynağından yararlanma oranı yaklaşık yüzde 39 olup bu kaynağın yüzde 73'ü sulamada, yüzde 16'sı içme ve kullanmada, yüzde 11'i sanayide kullanılmaktadır. Ülkemiz, kişi başına düşen yaklaşık 1.400 m³ kullanılabilir su miktarıyla su kıyası bulunan ülkeler arasında yer almaktadır. 2030 yılında 1.100 m³ olması beklenen kişi başına düşen kullanılabilir su miktarıyla, Türkiye su sıkıntısı çeken bir ülke olma riski taşımaktadır.

Su yönetiminde etkinliği sağlamak üzere su kaynaklarının koruma ve kullanma dengesi esasında; bütüncül yönetimi ve havzada yer alan bütün planların entegrasyonunun sağlandığı, üst çevresel hedeflerin belirlendiği ve bu hedeflere ulaşılması için alınması gereken sosyo-ekonomik, idari ve finansal tedbirlerin tespit edildiği Nehir Havzası Yönetim Planlarının hazırlanması çalışmaları devam etmektedir. 2017 yılına kadar yedi havza için başlatılan çalışmaların 2021 yılına kadar 25 havza için tamamlanması planlanmaktadır.

Yeraltı sularının sürdürülebilir yönetimi açısından kalite ve miktarına ilişkin kapsamlı çalışmalara ihtiyaç vardır.

Toprak kaynaklarının, kabiliyetleri doğrultusunda ve arazi kullanım planlaması temelinde değerlendirilmesi önemini korumaktadır. Bilhassa tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve gıda güvenliğinin temini açısından tarım arazilerinin tarım dışı kullanımı ile toprak kirliliğinin önlenmesi, çölleşme ve erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi, arazi toplulaştırma çalışmalarının yaygınlaştırılması ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli görülmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Su ve toprak kaynaklarının miktarının ve kalitesinin korunması, geliştirilmesi ve bu kaynaklara olan talebin en yüksek olduğu tarım sektörü başta olmak üzere sürdürülebilir kullanımını sağlayacak bir yönetim sisteminin geliştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Su yönetimine ilişkin mevzuattaki eksiklik ve belirsizlikler giderilerek kurumların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilecek, su yönetimiyle ilgili tüm kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyon geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.1048)			
Tedbir 395. Su kaynaklarının etkin kullanımı ve korunması için nehir havzası yönetim planları hazırlanacaktır.	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, DSİ	Aralık Sonu	Su kaynaklarının havza bazında yönetiminin sağlanması için strateji ve plan çalışmaları kapsamında 2018 yılında dört adet plan tamamlanacak, iki adet plan için çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 396. Kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği ve koordinasyonu geliştirmek amacıyla su verilerinin bütünleştirilmesi sağlanacaktır.	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, DSİ, ÖGM, İLBANK	Aralık Sonu	Tüm kamu kurum ve kuruluşlarının su verilerinin toplama ve saklama süreçlerinde mükemmellik önlenerek veri bütünlüğünün sağlanması amacıyla oluşturulan Ulusal Su Bilgi Sistemi çalışmaları tamamlanacaktır.
Sulamada sürdürülebilirliğin sağlanması açısından yeraltı su kaynaklarına yönelik miktar kısıtlaması, farklı fiyatlandırma gibi alternatifler geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.1055)			
Tedbir 397. Yeraltı su kaynaklarının tarımda kontrollü kullanımının sağlanmasına yönelik miktar kısıtlaması ve fiyatlandırma mekanizmaları geliştirilecektir.	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (S), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, DSİ, Bölge Kalkınma İdareleri	Aralık Sonu	KOP ve GAP Bölgeleri başta olmak üzere su kullanımında etkinliğin sağlanması adına tarımsal desteklemede su kısıtının havza ve ürün bazında gözetildiği bir sisteme geçiş öngörülmekte olup bu sistemi destekleyecek sayaç uygulaması ve fiyatlandırma mekanizmaları geliştirilmesi üzerine model çalışmaları tamamlanacaktır.
Sulama birliklerinin çalışma süreçleri gözden geçirilecek, sistemin daha etkin hale getirilmesi yönünde alternatifler oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.1056)			
Tedbir 398. Sulama birliklerinin hizmet etkinliklerinin artırılması için gerekli yapılandırma çalışmaları tamamlanacaktır.	Orman ve Su İşleri Bakanlığı (S), Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, DSİ, Bölge Kalkınma İdareleri, İlgili Birlikler	Aralık Sonu	Sulama birliklerinin mali yeterlilikleri ile işleyişlerindeki sorunların aşılması için hizmet şekilleri ile yükümlülük ve görevlerinin yeniden değerlendirilmesi ve etkin bir hale getirilmeleri için gerekli mevzuat ve yapılandırma çalışmaları tamamlanacaktır.

Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Programı

Tedbir 399. Tarımsal kaynaklı su kirliliğinin önlenmesine yönelik uygulama projeleri yaygınlaştırılacaktır.	Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Orman ve Su İşleri Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı	Aralık Sonu	Bilimsiz tarımsal girdi kullanımının yaratabileceği nitrat kirliliği başta olmak üzere olumsuzlukların önlenmesine yönelik kapsamlı çalışmalar yapılacak ve eylem planlarının hazırlanmasına başlanacaktır.
--	---	-------------	---

2.2.3.9. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

İklim ve çevre koşullarındaki bozulmanın da etkisiyle dünyada ve ülkemizde doğal afetlerin şiddeti ve sıklığı artmıştır. Yanlış arazi kullanım kararları ve çarpık yapılaşmaya bağlı olarak afetlerin olumsuz etkilerinin ağırlaşması sonucunda, ekonomik ve sosyal maliyetler giderek artmaktadır. Yaşanan afetler ve etkileri bütüncül bir afet risk yönetiminin uygulamaya geçirilmesini zorunlu hale getirmiş; özellikle can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için risk azaltma faaliyetleri afet risk yönetiminde önemli bir bileşen haline gelmiştir.

Afetler konusunda ülke genelinde risk azaltma, hazırlık, müdahale ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının bütünlük içinde yürütülebilmesi ile kurum ve kuruluşların rollerinin belirlenmesi için Ulusal Afet Stratejisi ve Eylem Planının hazırlık çalışmaları devam etmektedir.

Binalarda depremin doğrudan ve dolaylı neden olduğu maddi zararların karşılanması amacıyla çıkarılan 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu kapsamında Ekim 2016'da 7,6 milyon olan sigortalı sayısı Ekim 2017 itibarıyla 8,1 milyona ulaşmıştır. DASK verilerine göre sigortalı konutların oranı yüzde 46'dır. En fazla sigortalılık oranı yüzde 56,2 ile Marmara Bölgesinde olup en düşük sigortalılık oranı yüzde 32,8 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında hızlı, etkin ve güvenli bir iletişim ve haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılması çalışmaları yürütülmektedir.

Türkiye Afet Müdahale Planının (TAMP) ülke genelinde uygulanmasının yaygınlaştırılması çalışmalarına devam edilmektedir.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm tehlikeleri birlikte ele alan bütünlükli afet tehlike ve risk haritalarının hazırlanmasına yönelik standartlar ve kılavuzlar geliştirilmiş olup bu haritaların ülke genelinde tamamlanması çalışmaları sürdürülmektedir. Mahalli idareler tarafından hazırlanacak risk azaltma planlarında zemin karakteristiği, yapı

stoku kalitesi ve imar planı kararlarını dikkate alarak geliştirilecek farklı afet senaryolarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Afet risklerinin azaltılmasına yönelik kamu kaynaklarının etkin ve yerinde kullanılabilmesi için kamu binaları ve altyapılar dâhil olmak üzere yapı stokunun yerleşim yerleri ölçeğinde afet risklerine göre önceliklendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Afet sonrasında; çadır, battaniye ve diğer acil ihtiyaç malzemelerinin hızlı ve etkin bir şekilde karşılanması amacıyla 27 ilde kurulması planlanan lojistik depoların 25'i tamamlanmıştır.

Afet sonrası yeniden yapılanma ve iyileştirme sürecine yönelik standartların geliştirilmesi ve bu sürecin etkin olarak yürütülmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlayacak göstergelerin geliştirilmesi önemini korumaktadır.

Bina ve kritik altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesini sağlamak üzere denetim sisteminin etkinleştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Afetlere karşı toplumsal bilinç düzeyinin artırılması amacıyla başlatılan çalışmaların ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Afetler karşısında toplumsal farkındalığın ve toplumun afetlere hazırlık kapasitesinin artırılması ile afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşimler oluşturularak muhtemel bir afet sonrasında yaşanılacak can ve mal kaybının en aza indirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Afet risklerinin belirlenmesi, değerlendirilmesi ve denetimi ile afet esnasında ve sonrasında yapılan müdahale çalışmalarının etkinliğinin artırılması için kurumsal yetki ve sorumluluklar yeniden düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p. 1064)			
Tedbir 400. Afetlerle ilgili mevzuat yeniden düzenlenecektir.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	Aralık Sonu	Başta 7269 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelikleri olmak üzere afetlerle ilgili mevzuat; risk yönetimine ve azaltılmasına ağırlık verilerek, imar mevzuatıyla bağlantısı kurularak, kurumlar arası görev ve sorumluluklar netleştirilerek ve kamu sorumluluğunun teknik ve sosyal altyapıyla sınırlandırılması dikkate alınarak yeniden düzenlenecektir.
Tedbir 401. Türkiye Sivil Savunma Acil Durum Planı hazırlanacaktır.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Millî Savunma Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	Düşman saldırılarına karşı halkın can ve mal kaybının en az seviyeye indirilmesini ve sivil savunma faaliyetlerinin uygulanabilirliğinin artırılmasını sağlamak amacıyla Türkiye Sivil Savunma Acil Durum Planı (TÜSAP) hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.

Tedbir 402. Türkiye Afet Risk Azaltma Planı (TARAP) hazırlanacaktır.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, Mahalli İdareler, Üniversiteler, STK'lar	Aralık Sonu	İlgili paydaşların katılımı ile yapılacak çalışmalar ve toplantılar neticesinde Türkiye Afet Risk Azaltma Planı hazırlanacaktır.
---	--	----------------	--

Yüksek afet riskli alanlar öncelikli olmak üzere afet risklerinin belirlenmesine yönelik mikro bölgeleme çalışmaları tamamlanacak ve imar planlaması süreçlerinde afet riskleri dikkate alınacaktır. (Kalkınma Planı p.1065)

Tedbir 403. Ülke genelinde mikro bölgeleme çalışmalarına devam edilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	İmar planlarına altlık teşkil edecek olan mikro bölgeleme çalışmaları için standartlar oluşturulan kılavuzlara uygun olarak mikro bölgeleme çalışmaları yaygınlaştırılacaktır.
--	---	----------------	--

Afet risklerinin azaltılmasına yönelik uygulama mekanizmaları güçlendirilecek, afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden hastane, okul, yurt gibi ortak kullanım mekânları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların güçlendirilmesine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.1067)

Tedbir 404. Kamu binalarının tüm afet türlerine karşı güçlendirilmesi ihtiyacını tespit etmek üzere envanter çıkarılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Afet riski altındaki kamu binalarının güçlendirme ve yeniden yapım çalışmalarının bir program dâhilinde yapılabilmesi için envanter çıkarılarak önceliklendirme yapılacaktır.
---	---	----------------	---

Afetlere karşı daha etkin mücadele etmek üzere kamu kurum ve kuruluşları arasında hızlı, güvenli ve etkin bir veri paylaşımını sağlayacak afet bilgi yönetim sistemi kurulacak, etkin ve kesintisiz haberleşme temin edilebilmesi için iletişim altyapısı daha da güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.1068)

Tedbir 405. Ulusal Afet ve Acil Durum Bilgi Yönetim Sistemi kurulması çalışmalarına devam edilecektir.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), Mahalli İdareler	Aralık Sonu	Afetlerle ilgili coğrafi, sosyal ve beşeri özellikler ile donanım, makine-teçhizat, insan kaynağı ve altlık afet bilgilerinin yer alacağı Ulusal Afet ve Acil Durum Bilgi Yönetim Sisteminin ikinci fazının geliştirmesi tamamlanarak afet ve acil durum yönetiminde yer alan diğer kamu kurum ve kuruluşlarının mevcut uygulamaları ile ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.
---	--	----------------	--

Tedbir 406. Kesintisiz ve güvenli haberleşme altyapısı kurulacaktır.	Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Afet ve acil durumlara yönelik ülke çapında her şartta etkin ve güvenli haberleşmeyi sağlamak üzere kesintisiz haberleşmenin temin edilebilmesi için geliştirilen güvenli ağ yaygınlaştırılacak ve sayısal telsiz sistemi ile desteklenecektir.
---	--	----------------	---

Bina ve altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesi sağlanacak ve inşaatların denetimi bağımsız, ehil ve yetkili kişi ve kurumlar aracılığıyla güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.1069)

Tedbir 407. Yapıların projelendirme, yapım ve denetim süreçlerine yönelik mevzuat güncellenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, Mahalli İdareler, Meslek Odaları	Aralık Sonu	Bina ve altyapı tesislerinin afetlere daha dayanıklı olarak inşa edilmesini sağlamak üzere yapıların projelendirme, yapım ve denetiminin ehil ve yetkili kişi ve kurumlar aracılığıyla etkin olarak yapılması sağlanacaktır.
--	---	-------------	--

2.2.4. KALKINMA İÇİN ULUSLARARASI İŞBİRLİĞİ

2.2.4.1. Uluslararası İşbirliği Kapasitesi

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin 2015 yılında 3.919 milyon ABD doları olarak gerçekleşen Resmi Kalkınma Yardımı (RKY) tutarı 2016 yılında yüzde 65,6 artışla 6.488 milyon ABD doları seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin 2015 yılında yüzde 0,50 olarak gerçekleşen RKY/GSMH oranı 2016 yılında yüzde 0,76 olmuştur. Böylece Türkiye, BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden biri olan üye ülkelerin resmi kalkınma yardımlarının GSMH'ya oranının yüzde 0,7 olması hedefine ulaşan sekiz ülkeden biri olmuştur. OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) gözlemci üyeleri arasında yer alan Türkiye, 2016 yılı RKY tutarı açısından DAC üye ülkeleri ile kıyaslandığında 6'ncı sırada, RKY/GSMH oranı açısından ise 4'üncü sırada yer almaktadır. RKY tutarını DAC'a raporlayan DAC dışı donörlerle kıyaslandığında ise Türkiye 2016 yılında 1'inci sırada yer almaktadır.

TABLO II: 72- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları

	2012	2013	2014	2015	2016
RKY (Milyon ABD Doları)	2 533	3 308	3 591	3 919	6 488
RKY / GSMH (Yüzde)	0,32	0,40	0,45	0,50	0,76

Kaynak: TİKA, Dünya Bankası, OECD

2016 yılında Türkiye'nin ikili resmi kalkınma yardımlarının toplamı 6,237 milyar ABD dolarıdır. Bu yardımlardan yararlanan ilk 10 ülke sırasıyla Suriye, Somali, Filistin, Afganistan, Bosna-Hersek, Kırgızistan, Makedonya, Kazakistan, Azerbaycan ve Nijer'dir.

TABLO II: 73 - Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

(Milyon ABD Doları)

	2012	2013	2014	2015	2016
Güney / Orta Asya	448	484	454	256	191
Orta Doğu	1 124	1 770	2 500	2 988	5 943
Balkanlar / Doğu Avrupa	88	98	134	222	190
Afrika	749	782	383	183	-306 (1)
Uzak Doğu	11	18	26	6	13
Amerika Kıtası	2	4	4	19	6
Diğer	1	3	1	169	198
Toplam	2 423	3 160	3 502	3 845	6 237

Kaynak: TİKA

(1) Tavizli kalkınma kredisi geri ödemesinden dolayı negatif görünmektedir.

Türkiye, kalkınma işbirliği alanında sahip olduğu özgün tecrübe ve uygulamalarıyla geleneksel donörlerden ayrılarak insani kalkınma yaklaşımını benimsemektedir. 2016 yılında Türkiye tarafından gerçekleştirilen resmi kalkınma yardımlarının yüzde 90'ı insani yardım niteliğindedir. 2015 yılında 2,74 milyar ABD doları olarak gerçekleşen RKY niteliğindeki insani yardım tutarı 2016 yılında 5,87 milyar ABD doları seviyesine ulaşmıştır. 2016 yılında ülkemizdeki Suriyeli misafirlere yönelik olarak gerçekleştirilen toplam insani yardım tutarı ise 5,85 milyar ABD dolarıdır.

Resmi kalkınma yardımlarına ek olarak, diğer resmi akımlar, özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve STK'ların diğer ülkelere yaptığı yardımları içeren Türkiye'nin toplam kalkınma yardımlarının büyüklüğü 2016 yılında 7,94 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye çok taraflı uluslararası kuruluşlar, uluslararası finansal kuruluşlar ve ikili kalkınma kuruluşları ile sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliklerine devam etmektedir. Türkiye'nin 2014 yılında 3.441 milyon ABD doları olarak gerçekleşen aldığı RKY tutarı, 2015 yılında 2.145 milyon ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yardımların 1.008 milyon ABD dolarlık kısmını RKY nitelikli tavizli kalkınma kredileri, 1.137 milyon ABD dolarlık kısmını ise hibe niteliğindeki RKY oluşturmaktadır. Söz konusu hibe tutarının önemli bir kısmı Türkiye'deki Suriyeli misafirlere yönelik sağlanan desteklerdir.

Yurt dışında insanlığın ortak birikim ve değerlerini esas alarak eğitim hizmetleri vermek ve geliştirmek üzere, burs imkânı sunmak, eğitim kurumları ve yurtlar açmak, bu kurumlarda görev alabilecek eğitmenleri yetiştirmek amacıyla kurulan Türkiye Maarif Vakfının kurumsallaşmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

b) Amaç ve Hedefler

Türkiye'nin kalkınma işbirliği ve dış yardım alanlarındaki beşeri, idari ve yasal altyapısını güçlendirilecek; bu kapsamdaki faaliyetlerin koordineli ve daha etkin bir biçimde yürütülerek ülkemizin kalkınmasına katkıda bulunması sağlanacaktır. Özel sektör ve STK'ların kalkınma işbirliği faaliyetlerine aktif bir biçimde katılımları temin edilecek, bu alanda kamu ve özel sektör arasındaki işbirliği ve koordinasyon güçlendirilecektir.

Türkiye tarafından Orta Asya, Balkanlar, Afrika ve Orta Doğu'da yer alan ülkeler başta olmak üzere en az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınma çalışmalarına; bu ülkelerin ihtiyaçlarını, Türkiye'nin uzmanlaştığı alanları ve dış politika önceliklerini gözeterek bir anlayışla katkı sağlanmaya devam edilecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu /İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Kalkınma işbirliğinin politika çerçevesi ile idari ve hukuki altyapısı geliştirilecek, bu kapsamda Kalkınma İşbirliği Stratejisi oluşturulacak ve Kalkınma İşbirliği Kanunu hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.1078)			
Tedbir 408. Kalkınma İşbirliği ve Dış Yardım Faaliyetlerinin Düzenlenmesine Dair Kanuna ilişkin hazırlıklar tamamlanacaktır.	Başbakanlık (S), Dışişleri Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, AFAD, Hazine Müsteşarlığı, TİKA, YTB ve İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Kalkınma işbirliği ve dış yardım konularında kurumlar arası koordinasyonun sağlanması ile yetki ve sorumluluk alanlarının düzenlenmesi amacıyla başlatılan Kalkınma İşbirliği ve Dış Yardım Faaliyetlerinin Düzenlenmesine Dair Kanun Taslağı üzerindeki çalışmalar tamamlanacaktır.

<p>Tedbir 409. Kamu kurum ve kuruluşlarının dış ilişkiler birimlerinin ortak çalışmalarına yönelik bir mekanizma oluşturularak ortak projeler geliştirilecektir.</p>	<p>Başbakanlık (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluş, girişim gibi platformlarda politika belirleyen bir ülke konumuna ulaşabilmesi için kamu kurum ve kuruluşlarının dış ilişkiler birimlerinin ortaklaşa çalışmaları sağlanacaktır. Bu amaçla kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan faaliyet raporları incelenerek elde edilen çıktılar doğrultusunda ihtiyaç duyulan alanlara yönelik koordine edici ve verimliliği artırıcı bir mekanizma oluşturulacaktır.</p>
<p>Tedbir 410. Uluslararası ikili ve çok taraflı kuruluşlar ve STK'lar tarafından Türkiye'de yürütülen kalkınma işbirliği program, proje ve faaliyetlerinin onay, izleme ve değerlendirme süreçlerine ilişkin bir koordinasyon mekanizması oluşturulacaktır.</p>	<p>Kalkınma Bakanlığı (S), Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, AFAD, TİKA, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ülkemizde uluslararası ikili ve çok taraflı kuruluşlar ve STK'lar tarafından yürütülen kalkınma işbirliği faaliyetlerinin onay süreçlerinin tanımlanması, izleme ve değerlendirmesinin yapılması doğrultusunda bir koordinasyon mekanizması oluşturulacaktır. Bu kapsamda mevzuat ve iş akış süreçleri ile çalışmalar yapılacak, söz konusu faaliyetlerin elektronik ortamda takibi için bir altyapı oluşturulacaktır.</p>
<p>Kalkınma işbirliği alanında çalışan merkezi kurumlar ve yurtdışı teşkilatlarının idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecek; izleme, değerlendirme ve koordinasyon etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.1079)</p>			
<p>Tedbir 411. Uluslararası ilişkileri koordine eden birimlerdeki insan kaynağı; bölge uzmanlığı, yaygın yabancı dil, yerel dil okuryazarlığı, diplomatik iletişim, müzakere teknikleri ve saha tecrübesi açısından güçlendirilecektir.</p>	<p>Başbakanlık (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Dış ilişkiler birimlerinde görevli personelin ülke/bölge/alan uzmanlığı, yaygın bir yabancı dili öğrenme ve kullanma, yerel dil okuryazarlığı açısından tecrübe kazanmaları teşvik edilecektir. Söz konusu personele ayrıca; Türk dış politikasının ilkeleri, dış politika analizi, ülke ve bölge analizleri, diplomasi, uluslararası kuruluşlar, müzakere teknikleri, anlaşma metinlerinin hazırlanması ve protokol kuralları gibi konularda gerekli eğitimler verilecektir. Ayrıca uzman görevlendirme ve hizmet alımı konularında söz konusu birimlerin esnekliği artırılabilecektir.</p>
<p>Tedbir 412. Türkiye Maarif Vakfının kurumsallaşmasına ve eğitim işbirliklerinin artırılmasına yönelik teşebbüslerde bulunulacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili kurum ve kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Türkiye Maarif Vakfının kurumsallaşması ve eğitim işbirliği faaliyetlerini artırabilmesi amacıyla; Ülkemizin diğer ülkelerle imzaladığı işbirliği anlaşması, protokol, vb. uluslararası metinlerde, Vakfın yurt dışındaki çalışmalarını kolaylaştıracak maddelere yer verilmesi sağlanacaktır.</p>

2.2.4.2. Bölgesel İşbirlikleri

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin AB'ye katılım müzakerelerinde 2017 yılı itibarıyla 16 fasıl müzakereye açılmış, bir fasıl geçici olarak kapatılmıştır. Müzakereye açılmayan 19 fasıldan 14'ü AB üyesi bazı ülkelerin engellemeleri nedeniyle bloke edilmiş durumdadır.

AB bölgesel politikalarına uyum alanında, Kasım 2013 tarihinde müzakereye açılan, üyelik sonrası Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu kullanımına imkân sağlayacak Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu faslına (22'nci Fasıl) ilişkin Eylem Planı çerçevesinde çalışmalar sürdürülmektedir.

2007-2013 dönemine ilişkin IPA kapsamındaki proje ve operasyonel programların uygulamaları 31/12/2017 tarihinde sona erecektir. Bu alanda 2017 yılı sonu itibarıyla tamamlanamayan ve 2018 yılına sarkacak tüm proje faaliyetlerine ilişkin ödemeler ulusal bütçeden karşılanacaktır.

IPA'nın 2014-2020 yıllarını kapsayan II. Dönemi, I. Dönemin devamı niteliğinde olup ülkemizin hem AB müktesebatına uyumu ve müktesebatın uygulaması hem de ekonomik ve sosyal uyuma yönelik kapasitesinin geliştirilmesi hedefleri çerçevesinde yürütülmektedir. IPA II döneminde ülkemize yaklaşık 4,5 milyar Avro tutarında kaynak tahsis edilmiştir. Söz konusu kaynak dokuz farklı sektör için oluşturulan yıllık ve çok yıllık sektör destek programları aracılığıyla kullanılmaktadır.

IPA II döneminde uygulanan çok yıllık sektör destek programları için ulaştırma sektörü haricinde bütçe kullanım yetkileri, ilgili finansman anlaşmalarının AB Komisyonu ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından imzalanarak yürürlüğe girmesiyle AB Komisyonu tarafından Türkiye'ye devredilmiştir.

Ülkemiz 10-15 Nisan 2016 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) 13'üncü İslam Zirvesi ile üstlendiği İİT Dönem Başkanlığı görevini sürdürmektedir. İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) kapsamında işbirliğine yön veren İSEDAK Stratejisinde öngörüldüğü üzere ticaret, turizm, ulaştırma ve iletişim, tarım, yoksullukla mücadele ve mali işbirliği alanlarında oluşturulan çalışma gruplarında üye ülke uzmanlarının düzenli olarak bir araya getirilerek bilgi üretilmesi, iyi uygulamaların paylaşılması, üye ülkeler arasında anlayış birliği oluşturulması ve politikaların uyumlaştırılması çabaları sürdürülmektedir.

Çalışma gruplarının toplantıları, her bir işbirliği alanında yılda iki kez Ankara'da düzenlenmektedir. 2017 yılı Kasım ayı itibarıyla altı işbirliği alanında (Ticaret, Tarım, Turizm, Ulaştırma ve İletişim, Mali İşbirliği ve Yoksulluğun Azaltılması) toplam 12 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu kapsamda, alanında uzman akademisyen ve danışmanlık kuruluşlarına İngilizce olarak hazırlatılan 12 araştırma raporu, ayrıca altı genel görünüm raporu ve her bir toplantı sonrasında tartışmaları özetleyen 12 toplantı raporu üretilmiş olacaktır.

Stratejinin bir diğer uygulama aracı olan İSEDAK Proje Finansmanı mekanizması kapsamında, üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının İSEDAK Stratejisindeki hedefleri hayata geçirmeye dönük teknik işbirliği ve kapasite geliştirme projelerine ülkemiz tarafından hibe desteği sağlanmaktadır. 2014-2017 yıllarını kapsayan ilk dört proje teklif çağrısı kapsamında 18 İİT ülkesi ve 2 İİT kuruluşu tarafından toplam 45 proje uygulanmış, bu projelerden 50'den fazla İİT ülkesi yararlanmıştı.

2017 yılında ilk sekiz ayda Türkiye'nin dış ticaretinin, geçen yılın aynı dönemine göre ABD doları bazında yüzde 12,5 oranında arttığı gözlenmiştir. Bu dönemde, Türkiye'nin sınır komşusu ülkelere yaptığı ihracat, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 7,1 artarak 14 milyar ABD doları; ithalat ise yüzde 56,6 artarak 9,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 74- Bazı Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

(Milyar ABD Doları)

Ülke Grupları	2013		2014		2015		2016		2017 (Ocak – Ağustos)	
	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
İİT	32,1	49,4	29,1	48,6	22,4	42,7	23,2	41,2	21,8	31,2
EİT	14,8	11,9	13,4	11,7	9,3	9,6	7,7	9,6	7,6	5,4
KEİ	41,3	20,4	40,9	19,7	31,5	14,6	24,2	13,1	19,2	9,8
D-8	16,8	8,8	16,1	8,6	11,8	8,2	10,9	9,1	10,4	4,5

Kaynak: TÜİK

2017'nin ilk sekiz ayında, İİT üyesi ülkelere yapılan ihracat 31,2 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşerek bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 17,8 artmıştır. 2017 yılının ilk sekiz ayında İİT üyesi ülkelerden yapılan ithalat ise 21,8 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiş olup bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 48,3 oranında artmıştır.

İSEDAK'ın İİT içi ticaretin gelişmesine yönelik en önemli projesi olan İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sisteminin (TPS-OIC), taraf ülkelerin taviz listelerini güncellemelerini müteakip fiilen yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Ülkemizin taviz listesi güncellenmiş olup taviz listelerini güncellemeleri için ilgili ülkeler nezdinde gerekli girişimlerde bulunmaktadır.

2017 yılı ilk sekiz ayında, EİT üyesi ülkelerle yapılan ticarete; ihracat 5,4 milyar ABD doları, ithalat ise 7,6 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

2017 yılı ilk sekiz ayında, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) üyesi ülkelerle ticarete; ihracat 9,8 milyar ABD doları, ithalat ise 19,2 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde, Gelişmekte Olan Sekiz (D-8) Ülke ile ticarete; ihracat 4,5 milyar ABD doları, ithalat ise 10,4 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

AB'ye tam üyelik hedefi doğrultusunda, Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerine uyum düzeyinin yükseltilmesi, 35 fasıl altında toplanan AB müktesebatına uyum sağlanması ve fasılların müzakerelere açılması yönündeki çalışmalar sürdürülecektir. AB'ye uyum süreci, 2008 Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde, ülkemizin öncelikleri dikkate alınarak yürütülecektir.

AB'den sağlanacak mali yardımların Türkiye'nin AB'ye üyelik sürecine azami katkı sağlanması temel hedeftir. Onuncu Kalkınma Planı döneminde AB'den sağlanan mali yardımların ulusal önceliklerimizin de dikkate alınarak daha verimli ve etkili bir biçimde kullanılması sağlanacaktır.

Üyelikle birlikte kullanılacak fonlara hazırlık niteliği taşıyan ve merkezi ve bölgesel düzeyde kapasite geliştirmeyi amaçlayan katılım öncesi mali yardım uygulamalarına ilişkin çalışmalara 2018 yılında da devam edilecektir. IPA II döneminde sağlanan fonların yıllık sektör programlaması ve sektörel operasyonel programlar aracılığıyla etkili bir şekilde kullanılması sağlanacaktır. IPA II döneminde "sosyo-ekonomik ve bölgesel kalkınma" ile "istihdam, eğitim ve sosyal politikalar" alanları altında sağlanacak fonların kullanımında, bölgesel ihtiyaç ve öncelikler ile ulusal kaynaklarla tamamlayıcılık esas alınacaktır.

İİT Zirve Dönem Başkanlığı süresince, İİT'nin üye ülkelerin ortak sorunlarına çözüm sağlayan daha etkin bir teşkilat olması için azami özen gösterilmeye devam edilecektir. İSEDAK Stratejisinde tanımlanan işbirliği alanlarında oluşturulan çalışma gruplarında ülkemizin tecrübesinin etkin bir biçimde aktarılmasını teminen ilgili milli kurum ve kuruluşlarla etkin koordinasyon sürdürülecektir.

Üye ülkelerin işbirliği çabalarına aktif katılımı ile kurumsal ve beşeri kapasitelerini geliştirmelerine hizmet edecek İSEDAK Proje Finansmanı mekanizması kapsamında, üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının çok taraflı işbirliği projelerine ülkemiz tarafından mali destek sağlanacaktır.

İİT üyesi ülkelerle ekonomik ve ticari işbirliğini geliştirmeye yönelik mevcut proje ve programların başarılı bir biçimde uygulanması için çalışmalara devam edilecektir. Bu doğrultuda üye ülkelerle, İİT'nin ilgili kuruluşları ve Türkiye'deki ilgili kurum ve kuruluşlarla etkin koordinasyon sürdürülecektir. TPS-OIC'in yürürlüğe konulması için ilgili ülkeler tarafından güncel taviz listelerinin iletilmesi ve uygulamaya dönük gerekli hazırlıkların tamamlanmasına ilişkin çalışmalar sürdürülecektir. TPS-OIC'in ülkemizde uygulanmasına ilişkin olarak gerekli idari ve yasal tedbirler alınacaktır.

EİT'in kuruluş amaçlarına daha uygun ve etkili bir bölgesel işbirliği teşkilatı olmasına dönük çalışmalara ve bölgesel işbirliği çabalarına destek verilmeye devam edilecektir. EİT Vizyon 2025 Belgesinin etkin bir şekilde uygulanmasına katkı sağlanacaktır. EİT bölgesinde bölge içi ticaretin artırılması için tarife ve tarife dışı engellerin azaltılmasına, ulaştırmanın ve taşımacılığın kolaylaştırılmasına dönük çabalar artırılabilecektir. Bu kapsamda, EİT Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi dokümanı oluşturulacaktır. Ülkemiz ev sahipliğinde kuruluş çalışmaları devam eden EİT Eğitim Enstitüsünün kurumsallaşması için gerekli idari ve yasal çalışmalara devam edilecektir. Ülkemizin EİT Bilim Kurumuna ve EİT Kültür Enstitüsüne üyelik sürecinin tamamlanması için gerekli adımlar atılacaktır.

KEİ Ticaret ve Ekonomik Kalkınma Çalışma Grubunun gündemindeki Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar hızlandırılacaktır.

D-8 Üyesi Ülkeler Arasında Tercihli Ticaret Anlaşmasının tüm taraf ülkelerce etkin olarak uygulanmasını sağlamak için girişimlerde bulunulacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Bölgesel ticaret anlaşmaları vasıtasıyla ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesine yönelik çabalar artırılacak ve yürürlük aşamasına gelmiş olan ticari düzenlemelere işlerlik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1098)			
Tedbir 413. TPS-OIC'in ülkemizde uygulama zemininin oluşturulması sağlanacaktır.	Ekonomi Bakanlığı (S), Başbakanlık, Dışişleri Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, TOBB	Aralık Sonu	İİT üyesi ülkelerde TPS-OIC'in uygulama zemininin oluşması için gerekli girişimler yapılacaktır. Yeterli sayıda üye ülkenin taviz listelerini iletmesinin ardından TPS-OIC'in ülkemizde başarıyla uygulanabilmesi için uygulamaya dönük gerekli yasal ve idari hazırlıklar tamamlanacaktır.
İSEDAK daha etkin hale getirilecek, bu çerçevede önümüzdeki dönem çalışmalara yön verecek İSEDAK Stratejisi, oluşturulan çalışma gruplarının da katkısıyla güçlü bir şekilde hayata geçirilecektir. (Kalkınma Plan p.1103)			
Tedbir 414. İSEDAK Sekretarya hizmetleri kapsamında hazırlanacak araştırma raporları, anketler ile düzenlenecek eğitim programları, çalışma ziyaretleri ve benzeri kapasite geliştirme faaliyetlerinin; proje destek sisteminin; uluslararası toplantıların düzenlenmesinin finansmanına ilişkin usul ve esaslar hazırlanacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	İSEDAK Sekretarya hizmetlerinin geliştirilmesi, üye ülkeler arası işbirliğinin ve üye ülkelerde beşeri ve kurumsal kapasitenin artırılmasına yönelik yürütülen çalışmaların, proje destek sisteminin ve uluslararası toplantıların organizasyonunun finansmanına ilişkin usul ve esaslar hazırlanacaktır.
Tedbir 415. İSEDAK Stratejisi kapsamında oluşturulan çalışma gruplarında ülkemizin tecrübesinin etkin bir şekilde aktarılması için 12 çalışma grubu toplantısı düzenlenecektir.	Kalkınma Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	12 çalışma grubu toplantısı düzenlenecektir. Çalışma gruplarında ülkemizin tecrübesinin aktarılmasına yönelik ilgili kurum ve kuruluşlarla etkin bir koordinasyon sağlanacaktır.
İSEDAK bünyesinde somut uygulamalara ve daha etkin bir işbirliğine zemin hazırlamak için tasarlanan proje destek sistemi başlatılacak, üye ülkelerin proje tekliflerine teknik ve mali destek sağlayacak programlar uygulamaya geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.1104)			
Tedbir 416. İSEDAK proje finansmanı mekanizması kapsamında seçilen projelere destek sağlanacaktır.	Kalkınma Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bankası, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	Aralık Sonu	İSEDAK proje finansmanı mekanizması kapsamında 2018 yılı için en az beş yeni proje desteklenecektir.
İİT'in daha etkin bir işbirliği platformuna dönüştürülmesi için çalışmalar yoğunlaştırılacak, öncelikli alanlarda sonuç odaklı program ve projelerin yürütülmesi için gerekli altyapının oluşturulmasına öncülük edilecektir. (Kalkınma Planı p. 1105)			

<p>Tedbir 417. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Eğitim Enstitüsü (EİTEE) Mütevelli Heyeti tarafından onaylanan EİTEE 2017-2019 yılı çalışma planı kapsamında faaliyetler uygulanacaktır.</p>	<p>Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>EİTEE Mütevelli Heyeti tarafından onaylanan EİTEE 2017-2019 yılı çalışma planı kapsamında, üye ülke dillerinin öğrenilmesi ve öğretilmesine ilişkin çalıştay düzenlenecek, eğitimle ilgili diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği faaliyetleri gerçekleştirilecek; EİT ülkelerinde tarih, edebiyat ve kültür mirasının öğretimi konusunda bir konferans düzenlenecek; uzman değişim programı ile ilkokul, ortaokul ve lise seviyesinde kardeş okul projesi başlatılacaktır.</p>
<p>Tedbir 418. Ülkemizin EİT Bilim Kurumuna üyelik süreci tamamlanacaktır.</p>	<p>Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ülkemizin EİT Bilim Kurumunun Tüzüğünü onaylaması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 419. Ülkemizin EİT Kültür Enstitüsüne üyelik süreci tamamlanacaktır.</p>	<p>Dışişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>Ülkemizin EİT Kültür Enstitüsünün Tüzüğünü onaylaması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.</p>
<p>Tedbir 420. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) bünyesinde Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi oluşturulacaktır.</p>	<p>Ekonomi Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı</p>	<p>Aralık Sonu</p>	<p>2017 yılında EİT Ticaretin Kolaylaştırılması Taslak Stratejisi hazırlanmış olup söz konusu taslak stratejiji ele almak üzere "EİT Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması Ortak Çalışma Grubu Toplantısı" yılın ilk çeyreğinde gerçekleştirilecektir. Üye ülkelerin katılımını sağlamak için ticaret diplomasisi yürütülecektir. Ayrıca BPK Toplantısında konu gündeme getirilecektir.</p>

2.2.4.3. Küresel Kalkınma Gündemine Katkı

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin kalkınma alanında sahip olduğu bilgi ve tecrübenin diğer ülkelerle paylaşılması kapsamında kalkınma işbirliği program, proje ve faaliyetleri uygulanmaya devam edilmektedir. Küresel kalkınma perspektifiyle özellikle de uluslararası göç hareketlerini kontrol altına almak amacıyla bazı kırılğan devletlere yönelik yeniden yapılandırma ve kapasite geliştirme programlarına ağırlık verilmektedir. Hâlihazırda, Suriye'ye yönelik acil ve insani yardımlar, Somali ve Afganistan'a yönelik güvenlik ve kalkınma odaklı barış inşası faaliyetleri küresel kalkınma gündemine ilişkin Türkiye'nin yürüttüğü en önemli girişimlerdir.

2016 yılı insani yardım verilerine göre, Türkiye yaptığı 5.865 milyon ABD doları insani yardım tutarı bakımından ABD'nin ardından ikinci sırada, insani yardımların milli gelire oranı bakımından ise birinci sırada yer almaktadır. Türkiye'yi sırasıyla AB kurumları, Almanya, Birleşik Krallık ve Japonya takip etmektedir.

Türkiye küresel kalkınma gündeminin öncüsü konumundaki Birleşmiş Milletler ve ihtisas kuruluşlarıyla da yakın işbirliğine önem vermektedir. Türkiye'nin İstanbul'u, Cenevre ve Viyana örneklerinde olduğu gibi, BM'nin bir bölgesel merkezi haline dönüştürme politikası doğrultusunda bugüne kadar BM Kalkınma Programı (UNDP) Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Bölgesel Hizmet Merkezi, BM Nüfus Fonu (UNFPA) Orta Asya ve Doğu Avrupa Bölgesel Ofisi (EECARO), BM Kadın Birimi (UN Women) Avrupa ve Orta Asya Ofisi ve BM Kalkınma Programı (UNDP) İstanbul Uluslararası Kalkınmada Özel Sektör Merkezi (IICPSD) gibi birçok BM kuruluşunun İstanbul'a taşınması sağlanmıştır.

2015 yılında gerçekleştirilen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nin sonuç belgesi olan 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi ve altındaki sürdürülebilir kalkınma hedefleri, küresel kalkınmanın odağında yer almaktadır. Türkiye, sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin müzakere ve kabul süreçlerinde aktif olarak yer almıştır. Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin kabulünden sonraki ilk yılda, bu hedeflerinin takibi ve gözden geçirmesinden sorumlu olan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumuna gönüllü olarak ilk rapor sunan 22 ülkeden biri de Türkiye olmuştur. Böylece Türkiye BM yapısı nezdinde, uygulama sürecindeki kararlılığına ilişkin güçlü bir mesaj vermiştir. 10-19 Temmuz 2017 tarihlerinde gerçekleştirilen ve ana teması Değişen Dünyada Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması ve Refahın Artırılması olan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumu toplantısında yoksulluk, açlık, sağlık, toplumsal cinsiyet eşitliği, sanayileşme ve yenilik, sudaki yaşam ve uygulama araçları ile Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gözden geçirilmiş, ülkemizin bu alanlardaki sürdürülebilir kalkınma hedeflerindeki ilerlemeleri diğer ülkelerle paylaşılmıştır.

2017 yılında, Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Kapsamında Türkiye'nin Mevcut Durum Analizi Projesi başlatılmıştır. 17 amaç ve 169 hedef kapsamında politikalar, programlar, projeler ve mevzuat incelenmekte olup sürdürülebilir kalkınma hedefleri çerçevesinde eksiklikler ve ihtiyaçlar ortaya konulmaktadır. Bu hedeflere ulaşmak için kurumlararası görev paylaşımına yönelik bir kurumsal yapı önerisi de ortaya konulmaktadır. Kamu, özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşlarının geniş katılımıyla gerçekleştirilen projenin 2017 yılı sonunda tamamlanması ve 11. Kalkınma Planına önemli bir girdi oluşturmaları beklenmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma hedeflerinin izlenmesine yönelik küresel göstergeler BM nezdinde belirlenmiş olup bu süreç TÜİK tarafından takip edilmiştir. TÜİK, göstergelerle ilgili bir izleme sistemi kurabilmek amacıyla Türkiye İstatistik Sistemi içinde bir envanter çalışması yapmıştır. Bu çalışmayla, göstergelerle ilgili sorumlu ve ilgili kuruluşlar belirlenmiştir. 2017-2021 dönemini kapsayan Resmi İstatistik Programında sürdürülebilir kalkınma hedefleri göstergeler bağlamında sorumlu ve ilgili kuruluşlar olarak belirlenmiştir.

b) Amaç ve Hedefler

Komşu ülkeler ve yakın çevre ülkeleriyle kalkınma işbirliği programları ve bölgeselarası işbirliği programlarının geliştirilmesine ağırlık verilecektir.

Çok taraflı kalkınma işbirliği kuruluşlarıyla bölgesel ve küresel düzeyde işbirlikleri ulusal önceliklerle uyumlu şekilde artırılacaktır. Bu doğrultuda, bu kuruluşların bölgesel ve küresel birim ve merkezlerinin ülkemizde kurulması için gerekli çalışmalara devam edilecektir.

Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve kalkınma işbirliğinin görece zayıf olduğu Latin Amerika ülkelerine yönelik faaliyetler sürdürülecektir.

Türkiye'nin ulusal stratejilerine, dış politika hedeflerine, bölgesel ve küresel önceliklerine uygun şekilde diğer ülkelerle ikili düzeyde teknik işbirliği çalışmaları sürdürülecektir.

Uluslararası acil ve insani yardımların hızlı, etkin ve sürdürülebilir biçimde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. Acil ve insani yardımların etkinliğini artırmaya ve ülkelerin kapasitesini geliştirmeye yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Türkiye ile diğer ülkeler arasında Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantılarının gerçekleştirilmesi, yüksek düzeyli stratejik konsey mekanizmalarının kurulması ve bunun yanı sıra yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmaları ile çifte vergilendirmenin önlenmesi anlaşmalarının ve Gümrük Birliği yükümlülüklerimizle uyumlu bir şekilde STA'ların imzalanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/ Tedbir	Sorumlu/ İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Süre	Yapılacak İşlem ve Açıklama
Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki etkinliği artırılacaktır. Bu amaçla uluslararası merkezlerdeki Türk misyonlarının uzman kadroları güçlendirilecek, uluslararası kuruluşlarda görevli vatandaşlarımızın sayısının artırılması yönündeki girişimler hızlandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.1119)			
Tedbir 421. Türkiye'nin uluslararası kuruluşlardaki etkinliği ve uluslararası kuruluşlarda görev yapan vatandaşlarımızın sayısı artırılacaktır.	Başbakanlık (S), Dışişleri Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Devlet Personel Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Vatandaşlarımızın, uluslararası kuruluşlarda, daimi kadrolarda veya geçici görevlendirme yoluyla istihdamı teşvik edilecek, bu kuruluşların staj imkânlarından faydalanılarak ülkemize bilgi ve tecrübe aktarılacaktır. Bu kuruluşlarda açık olan pozisyonların duyurulması ve iş başvurusu süreçlerinde daha aktif rol üstlenilecek, uluslararası kuruluşlara staja giden personelin bu kuruluşlarda daimi statüde çalışmaya devam etmeleri teşvik edilecektir.
Uluslararası etkinliği yüksek ve kalkınma işbirliği konusunda uzman kuruluşların bölgesel ofislerini ülkemizde açmasını teşvik edecek daha yoğun girişimlerde bulunulacaktır. (Kalkınma Planı p.1120)			
Tedbir 422. Ulusal öncelikler doğrultusunda BM ve diğer çok taraflı kalkınma işbirliği kuruluşlarıyla yapılan işbirlikleri geliştirilerek uluslararası kalkınma çalışmalarına etkin katılım sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Kalkınma Bakanlığı, TİKA, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	Aralık Sonu	Bölgesel ve küresel işbirliklerini artırmak amacıyla BM kuruluşlarının bölgesel ofislerinin ülkemizde açılması için çalışmalar yapılacak ve çok taraflı kalkınma işbirliği kuruluşlarıyla ortak faaliyetler sürdürülecektir.